

P O S O N J
K E R T. 8. 150.

KIBEN MINDEN KERTI
Munkák, Rendelések, Virágokkal, Ve-
teményekkel, Fákkal, Gyümölcsökkel és Kerti
Csömöréssel való baimolódások : azoknak Ne-
mek, hasznok, bé-csinálások bővségesen Magyar
nyelven le-irattatának, kivált-képpen azok,
az kik

E S Z T E R G A M I
É R S E K U R Ú N K Ó N Á G A
P O S O N I K E R T E B E N
T A L A L T A T N A K.

Az Nemes Magyar Nemizetnek közönséges
hasznára.

Felvittek rendin-való

P. L I P P A Y J A N O S - á t t a l.

Kinck első könyve nyomtatott Nagy Szon-
batba, az Academiai böttükkel.

Az többi Bécbe,

Cosmrovius Máthe Császár Urunk ő Főlsége könyv-nyom-
tatójának böttüjvel. Anno 1664.

*Magyar Nemzeti Pálffy István Ad: R. P. Magyar Nemzeti Pálffy István 1850.
No. 3667.*

RR 10

REV. 1880.

Dr. 177

ILLUSTRISSIMO
REVERENDISSIMO PRINCIP^{AC}I,
DOMINO, DOMINO

FORGIO

IPPAY

DE ZOMBOR,

ARCHIEPISCOPO

STRIGONIENSI,

LOCIQUE EIVSDEM COMITI

PERPETUO,

PRIMATI HUNGARIÆ,

SACRÆ SEDIS APOSTOLICÆ

LEGATO NATO,

^{AC}

SACRÆ CESARÆÆ REGIÆQUE
MAIESTATIS INTIMO CONSILIARIO,

&c.

Domino, Dño Patrono & Fratri Gratiosissimo.

RR 10
Agrárstudományi Egysésem
Könyvtára, Gárdolló
25774/

1984. 11.16. = 19

Z emberi helynek meg-jed-
dő forrját, el-kerüli az, a ki az
egeket, mennyei Kerteknek; és a
kertetek, földi egeknek nevezzi.
Mirel a mennyre az alafson
föld, a mag, egegel föl-
tebet: és

földiszépséget; az egi ékefséggel egyben-
veteti:
A mint az egek, mennyei Paradisomnak
trégy-
ség-nélkül nevezetnek; úgy, Kerülség-
kivül, a
kertek, földi egeknek. Imend lelekben,
az Isten-
nek kedves Profetája Isaas; az Anyá-
szenteg-
háznak bővőleges gyümölcsözését, és
szépséggel
tündöklő ékefséget, mint természet-
szerent-
való
földökkel, le-
ábrázza, ut planes caelos, & fun-
des terram. Mint-ha azt mondaná: A
mi az

memyekben az egek alkotása; az a földön,
a
kertek plántálása. Memyekben úgy egek
teremp-
tetek, a földön úgy egek plántáltattak.
Ut plan-
tes caelos. Az Egek virági, a ragyogó és
fen-
tő csillagok; a kertek csillagi, a sok
szép szinben
dőlőzött virágok. Ugy-hogy, nem csak
csillag vi-
rági vannak a mi földi eginknek,
hanem majd
minden virágja, csillagformájú. Hogy a
mint a

for-

forma, a fonlatosságot mutat: úgy a hasonlatos-
ság, nem a több-való nemességét. Rövid életék
a virágoknál eg-ből szab esztendejek kale-
kasztyák: una dies aperit, conficit una dies.
Egy napi: a csillagok élete, egy éjjel: hogy a mi-
nemű gyaldzatnak lattatnék a virágoknak
siető
bervadások, hasonló kissebég, a csillagoknak gyors
enyiszések. Tagadhatatlan, az emberi életnek
táplálására és tengetésére, az egeknek és csillagok-
nak bélyegekkkel, barnattyokkal, és belénk-
szol-
galtató-erejek foliáinak bafzma és szükfége,
mint-egy tejünk és életünk kincsés tár-háza,
mel-
lyből gazdagon, és bőven, közölhetik velünk az
meg-maradással-
való kincs. Bizony a kert vi-
rágok, füvekkel fő-képpen egyben foglaltatván;
nem csak szinnek szépségével, illattoknak drága
villával, vizeknek vett, s-égetett bafzmaival
(mellyeket, mint-egy Anyai tejet velünk közle-
nek) szemünket gyönyörködhetik, szaglásunkat
legeltetik, fülünket, szívünket erősítik; hanem
orvosló erejekkel, az betegség-által el-
szaladott
egészségünket, vissza-hozzák; meggyarasztyák
albatatossan, őrzik szünethes, úgy-hogy; Contra
vim moris, crefcit medicamen in hortis;
Szörnyü merge ellen a bálának. Orvosjagot a
kertben találnak. A mint az egek, életünk tár-

a 3

16

Num: c. 11.
Eecl: c. 50.
Cant: 2.
Eecl: cap. 24.

tó tárházai: úgy a kertek, földi egek, azon életünk kincse, hívó általmazoi. És talán ezért, még a régiak is oly két hasonló, és egy megy éjű Országunk tartották az egeket és kerteket; hogy a kik a földön emberkeből virágokká lettek, úgy-mint Narcissus, Hyacinthus, Adonis, és a többi; az egekben által-vitettek és plantáltattak, hogy az Izsószéd földi csillagokból, az az, virágokból; égi virágok, az az, csillagok legyenek. De ez, mesen-kívül-való bizonyít, hogy a kik csillagok voltak az égben, alá-szárván a földre, virágokká lettek ez földön. Mivel a ki Stella ex Jacob, és, Stella matucina; Jacobtól Származo, és hajnali csillag vala a meg-tesztelt Ige, Flos campi, lilium convallium, plantatio rosae in Jericho; mezei virág, Gyöngy virág, és Jerichóban plantáltatott rózsája lett, annak-is hívatta magát. Vízszontak, a kik ez földön mennyei szentféggel és ártatlansággal tündöklöttek, virágokká lettek, Flore flores quasi lilium, & dare odorem, & frondere in gratiam; Mennyekben, nem csak fulgebunt iusti sicut stellae in firmamento in perpetuas aeternitates; hanem, iusti fulgebunt sicut Sol, in regno Patris eorum. Hogy immár nem csudalom, ha ilyen Isten bölcseségnek leg-élméssébb gyümölcsében, annyira

nyira

nyira gyönyörködik maga az Isten, hogy még Mennyekben-is virágokkal, és abból kötöttköszorikkal tisztelt-felbívóit, ama bölcs Béda mondásaként: In coelestibus castris, pax & acies habent flores suos, quibus milites Christi coronantur. A mennyei táborban nagyon, mind békeféggre, s-mind hadakozásra-való virág, mellyel a Christus vitézi coronáztatnak. Mert, floribus eius nec rosae, nec lilia desunt, Melly gyönyörűséges kertekbe lakozó virágoknak szem, szíve, és lelkét gyönyörködhető Isten alkotmányinak ismeretsege, és abból származó szereteti, és bőcsüje, hogy meg-romlott Országunkban-is tovább terjedgen: ezen könyvemben foglalt írássommal igyekeztem: de úgy, hogy ne csak a virágokon, mint-egy tekéntetes ábrázattján a kertnek, nyúgostalysan-meg a kertekben gyönyörködöket; Hamem más két, a melly balszoros, úgy méltóságos tagjait, és reszeit-is hozzáadgyam, úgy-mint, a Velemenyekről, és Gyümölcs fakül-való két könyvet; hogy így, a kertnek telyes épféggere, semmi nekirvamtásék. Mivel pedig a mi az szíve, és lelek a testnek: az a Nap fény, és annak ereje-által Származó meleg eső a kertnek; Ugy nekem-is nem kellett más fényes Napot keresnem, mint Nagödat: a ké

kegy-

AZ Bölcsfégenek, és természetnek bokros hatarában elrejtett dolgoknak vadászja, a' Philosophusok, azt szokták nagy bölcsen mondani: *O-biecta movent sensus*; az Erzéken-

fégeket, femmi inkább fel nem indítja, és gerjeszti, mint a' meleg-gyakrabban előtök forog. Ennekem pedig, a' ki immár ennyhány efitendeig lakván a' mi Kégl's: Urunknak, Efitergami Ersek Urunk ö' Nāganak: gyönyörűséges, és minden vigáfszaló efszőzőkkel fel ekesztetett Posoni kertiben: szemem-előt tünvén szüntelen, a' ki-mondhatatlan fok szép szinyesruhában, a' természetül föl-öltözterett jó illatú virágok; a' test tápláló kedves veremenyek; kálómb kálómb félezöldellő, és gyümölcsökkel föl-fűzött árnyékos fák, mire indithatták, és ebrezthették volna egy-ébre csekély elmémet, és értekenfégitmet: hanem, ezeknek le-írására, és azokkal való bajmólódásnak oktatására? kiknek fölötte nagy szűkfélgét látván, a' mi Nemes puszta Magyar-Országunkba; itélem, hogy kedveket talalom mind azoknak, kik az kerri böcsállertes, és hafznos munkáltatásában gyönyörködnek; s-mind a'

Magyar

kegyesfégenek fényével, és Meltsóágának egybar-mattával, ezen papíroson plantált Virágos Vetenemes, és Gyümölcsös kertet, tegye mindenek-előt kedvesse. Ammival inkább; hogy Nagöd: nem csak a' Posoni Fejedelmi kertinek, mint-egy földi Egnék plantálja; hanem magais ezekben a' veszedelmes üdökben, mind az Anyaszentegyháznak, s-mind veszni indult és hanyatott Országunknak, oly Istentül plántáltott gyámola, a' kinek életében, mind Országunk telyes reményféggel gyönyörködik s' mind Isten dicsőítetik. A' ki felől azt mondhattunk, a' mit Isten Isaia-által: *Germen plantationis meae, Tu es, opus manus meae ad glorificandum.* Tegye azért Nagöd: ezen munkámat kedvesen vételével, oly érdemese, hogy Meltsóágos Neve-által, legyen valóságosan Virágzó, és hervadatlannul virágos Legyen oly termő, és gyümölcsöző, hogy a' régiék mérés aranyalmáját, meg-baladgya böcsüjével.

Magyar tudatlan kertészeknek, a' kik hivattal yok-
 fzerént, foglalatofok efféle kézi munkában; hogy
 ne csak parafzt veteményeknek nevelésükre, úgy-
 mint foghagyma bulbi, vörös hagyma bulbi, Pe-
 trefelyem, Káposzta veteményekre: csiag virág,
 bárson virág, Kenyérbel virág, és rób efféle pa-
 rafzt virágokra verkedgyenek; hanem, még a'
 Nemes csömös, és gömbölyű gyöckerű ékes, és
 drága, Közönséges és idegen virágoknak bajmo-
 molódásokra-is igyekezzenek; az kik a' kertnek
 bőcsülletes ékességét, ékes gyönyörűségét, kü-
 lömbkülömb féle mesterféges formakkal fél-czi-
 ftáztatott szegletit, és ágyait harározzák. Ne
 legyen a' Magyar Nemzet ollyan, mint a' tor-
 mába esett fereg: avagy mint a' pusztaba bújdosó
 Zidók, (a' kiknoha minden jó ízzel tellyes An-
 gyali eledellel legeltetnek: még-is csak a' kefe-
 rű, és bűdös foghagymákra vágyóttanak) hogy
 csak szintén a' Káposztás, répás, hagymás kertek-
 ben elégedgyék kedve; hanem, murtassa-meg eb-
 benn-is a' Magyar-Országának tisztes Nemcsé-
 gét, és az ő zírós, és tenyélző földének bőcsös e-
 rejét. Kinck hogy ez ideig-is, hire-neve annyira
 nem terjedet, egyéb okát nem látom, hanem, a' tu-
 datlanfágbul származott el-hagyását: ennek pe-
 dig eredeti, a' Magyar kertészek izák voltából tá-
 madott;

madott; el-annyira, hogy ha csak egy vékony tu-
 dományú, és együgyű kertészt akarja-is valaki
 tartani, más idegen Országokból, nagy költség-
 gel köll azt hozatni. Azért, hogy hazánk fái-
 is, illyen gyönyörűféges munkáru ne ítőzza-
 nak, azoknak egy vezérő, és oktató kalauzt a-
 kartam ezen íráfommal eleikben adnom.

Viláhttem arról-is mivel hogy fajnáltam,
 hogy a' mi kegyelmes Ersek Uruunknak illyen
 nevezetes, és gyönyörűféges kerte, mint a' Posa-
 ni kert, a' ki még más Országokban-is fázmot
 tenne; minden emlékezet-nélkül, örök feledé-
 kenységbe, az maga hamujaban temertetné-el:
 mint a' régi Magyar-Orzági Királyoknak, Kyrá-
 lyné-Alfzonyoknak, Fejedelmeknek, Uraknak
 szép, rendes, csinos, hafznos vizafzralo kertei.
 Mert hol vagyon most a' Királyné-Alfzonyok-
 nak kedves, és gyönyörködrető ékes Palotáknak
 retcin éppitertett Tátrai, szép ékes kertnek emle-
 kezete, avagy csak árnyéka-is? Hol a' Vilegra-
 di Gyümölcsőf-kertnek le-ábrázolatott képe?
 még az embereknek elméjékből-is, tellyeséggel
 ki-törölterett. Hogy ez ne történnék a' mosta-
 ni szerelmes Hazánknek, a' keresztényen vért szo-
 pó Pogányfágnak keserves romlása, s-ízfonyú é-
 getéle-által: nem akarám ennek az örök emle-

kezetre méltó kertnek, böcsülletes emlékeztét, csak színtén az feledékenységnek szelére bocsátanom: hanem, az én vékony teherféggemmel, és fővány Magyarfággommal le-ábrázolham; fe pedig az földben el-temetett Nemes gyökereit, mind virágoknak, s-mind veteményeknek annak gyomtrában hadnom; hanem az Magyar nemzetnek tekintetire, elől-hoznom a' világofságra. Annnyival inkább, a' föld színén tündöklő jó illarú virágokat, és szűkléges veteményeket elhervasztanom; hanem az én gyarló pennám-mal éllesztennem, mind a' mi kegyelmes Urunknak dicsőifészes emlékeztire, s-mind a' kertkedvellőknek közénfészes hasznokra.

Iollehet nem kétlem, hogy némellyek, avval fogják fennyi nyelveket, kirúl a' Calendariumnak elein-is emlékeztem) hogy nem mostani üdöre-való a' kerri gyönyörűsészes virágokrúl, és vigasztaló veteményeknek, fának szépségértül-való írás: mikor fok ezer arvánkfainak vérekkel felfert hazánk-nak romláfát, szivünk fáidalmával, s-nem annak vigasztaláfával kellene a-polgarnunk: mikor számtalan roppant faluknak, épp várásoknak ifzonyú égélet, fzemünk Konyhullatáfával kellene óltanunk; s nem pedig annak gyönyörködretével, a' kerri ékcségsében vígadnunk.

De

De mit írhatunk a' hamuban, emlékezetre átharatos, a' kit akar mi-némű háborúfágnak felselje el ne fúna; mindazonáltal, ha az Olympus hegyétül, többi-közört, Solinus azt írja, hogy annak terején el-híntett hamuban, akármit írjon-is az ember, az fzeleknek kegyetlensége miatt, el nem törölhetikhanem, mindenkor megmarad. Reménlem, hogy Istennek irgalmáságábúl, az ő végheletlen erős karja; és a' Böldogságos Szűznek, Magyar-Orfzág Patronájának Paizza-által, rövid, üdö-alatt, a' Pogány fegyverének fzelei meg-rontatnak és hazánk-nak hamujában íratott Kertész Könyvecském-által, mind Efsztergani Erfek Urúnknak örök emlékezete, nyomos léfzen; s-mind a' kerri virágoknak, fának, veteményeknek elevenlége meg-tér: sőt még a' magok hamujokból-is meg-élednek; az mint hogy az elmés Chymicusok, olly mesterfégget találtak-fől, ki-által minden virágokat, fűket, veteményeket, ágakat a' magok tulajdon hamujából támasztnak fel: és rövid üdö-alatt, az ő ekébbeni virágos ékcségségekre, zöldellő elevenlégekre, mint-egy újonnan támadott virágzo Phœnix madarat vífza-hoznak. Kit Ioan: Bapt: Ferrarius in Flor: lib. 4. más nevezetes authorokkal bizonyít.

b 3

Talam

Talán avval-is valaki meg-akarná gátolni ezen írásonat: hogy ez-által, az én hivatalomnak hatarán-kivül léptem. De ha az én szerzetemből-való írő authorkat föl-hánnya: föl-tálllya, hogy nem kevesen vannak azok-közzül, a' kik bölcsen, Isteneßen, hasznosán írtanak, nem a' kerri munkákról, a' mint az előb elől-hozott P. Joan: Bapt: Ferrarius, a' ki elméßen, és igen ékeßen írt mind a' virágokkal in Flora, mind az idegen fákkal-való bajmólódáfról in Horris-Hesperid. de más részeirül-is az Majorfágnak, és ahoz tartozandó tudományoknak. Miért nem követhetném én-is, ezeknek böcsilleres nyomdokit: hogy illyen hasznos, gyönyörűséges, és tisztelertes jóban hazám fainak szolgállyak? Sőt mennyi hatalmas könyveket főkan nagy fáradsággal, fő töréssel töltötenek-bé, nem csak az ékeßen fzőllástra öfztönöző, régi Pogány fabuláknak öfmeretfégre: de még az elme futatástra ferkengertó Philofophianak verfengéfére-is; a' ki igen keveset, avagy semmit semhoz a' konyhára? Mit vétek hát én abban, ha azokról írok, a' kik a' konyhára, és ember életének táplálására, fölötteszükségetek?

Ezég pedig, nem csak tess hizlaló, és gyönyörködterő világi eszközök: de még a' léleknek-

15,

is, mint-egy Jákób Patriarchanak égben hatharó laitorjája, és garádfisa, a' kinn a' földi teremtet állatoknak szépféggérül, elméjével az mennyei dicsőséggnek ékeiséggére, és az Istennek szeretire, diéferire, hálá-adására föl-hághat: hogy az nyomorult embernek táplálására, az ő jóvainak kúr-féjéből, ennyikülömb külömb-féle ajándékot ki öntötte.

Kikhez, hogy könnyebben hozzá-juthasson a' kertkedvellő gazda: az egész kertnek állapotát, három könyvekre öfztottam. Az első könyv, az Virágos Kert: kiben a' kertnek rendeléseiről, köz és idegen Virágoknak Neméről; azoknak közönféges és tulajdon bajmólódáfokról traftalok.

Az Második könyv, a' Vereményes Kert: kiben minden féle konyhára, és eledelre-való vereményekről, földi gyümölcsökről, kikkel Magyar-Országban élünk, írtam: azon kívül, ezeknek orvosló hasznairól, az együgyűeknek kedve-kért; bé-főözáfokról, és minden féle kerri ártalmas ellenfégek-ellen-való orvosságokról.

Az Harmadik könyv, Gyümölcsös Kert: a' ki a' gyümölcs fátoknak öftáfokat, öltetéseket, neveléseket, nyavalyájoikról-való orvosságokat foglállya magában. Annak-fölötte a' gyümölcsöknök

csöknök

Három részre emelék az epimák. első.

Második.

Harmadik.

Thematent
Becege. 1667.

esőknek le-fedéseket, tartásokkat, és bé-csinálá-
fokat : a' gyümölcsöző csemetéknek és idegen
fáknak bajmoldásokkat, kiket Magyar-Országban
tarhatunk. Kihes Isten segéllyen.
Te-is, kegyes Olvasó, az én igaz szív-béli
jó igyekezetemet vedd jó néven : és ha-
kedved tartya, ély véle.

MA

ELSŐ KÖNYV VIRAGOS-KERT, I. R E S Z.

Az Kertnek bőcsülletes, gyönyörűsége, és
hasznos munkairól.

Ogy a Kertnek bőcsülletes, és kedvess **Num.**
munkája, az több Majoriághoz tar- **19.**
tozandó foglalatosságok, és munkák
között, méltán első helyet foglal:

Világossan ki-tetszik abból, hogy
maga a minden átlatok Teremtője,
ami első Atyánkat, az első Világi
Majoriágnak Gazdáját : nem a' fovány szántó földekre
helyhezette. Mert az után vetércá ázantátt, vetétt;
In sudore vultus tui vescebis panem tuo ; A' te ábrázarod **Gen. 3.**
vertekével elzed kenyeredet. Nem-is fogadá ötve
a' vigáztaló szőlőnek kapalláttára, se nem az oklatan,
állatok körül-való gondvitelére ; és bajmoldáttára ;
hanem ; *Posuit illum in Paradysum voluptatis, ut operaretur*, **Gen. 2.**
custodiret illum. Tévé, ugy mond, ötet az gyönyörűség
Para-

tya elmejét: kiben csak egy Virágoskát meglelték: csele is, legottan annak alkotójának szépségére, és teretire fölgerjed. Maga is a Mindenható Isten, kinek kezegcknek fölöttre, és a fényes csillagoknak teretjén vala-ékes Palotája, mint Job az könyvébe meg írta: *DEVS excellens est caelo, et super stellis: virtutem suam habuit.* Az

Gen. 3.

Isten, magastabb az égnek, és a csillagok teretjén föl-magastatarott; és az ő járóhelye is, *qui carlines caeli portam habuit*, a ki az égnek farkai körüljár: még is mulatásnak okáért, a Paradicsombéli gyönyörűséges kertben ment sétálni; mint a teremtetésül írt könyvben nyilván meg-vagyon írva: *Et cum audisset vocem Domini DEI ambulans in Paradiso, ad auram post meridem, abscondit se Adam et uxor eius*; Es minckoránna halloták volna az Ur Istennek szavát, ki a Paradicsomban sétál vala dél-után a fészlőn, el-bujának Ádám, és az ő felesége, az Ur ábrázatya elől. Ha azért az Ur Isten, leg-alkalatos-fab szelhetőzni való helyet nem mást, hanem, a Paradicsombéli kertben akar magának szerzeni; miért kerestének az emberek is, kik az Ur Isten követésére teremtettek, magoknak alkalmasabb helyt a kertnél? Vallyon lehet-e, az emberek táplálása, hasznosabb eszköz a kertnél: ahol mind konyhára, és étkekben való veremények teremnek, s az fák, kedves íz adó gyümölcsökkel bővelkednek? Föl-talállya tehát még a kert-köz ember is, ki csak a haszonban gyönyörködik, a kert-pénzen köllene venni: ahoz maga hajlékába ingyen juthat. Halgarok itten az orvosságokhoz, és Patkában való füveknek erejéről, hasznairól; kik között ki zón-

V.

fegylen

fogessen jobbak azok, a kiket a kertben nevelnek, hogy nem-mint a kik magoktul nőnek a mezőben. Ezen-kivül, még Sz. Dávid sem írel nagyobb boldogságot ez világon, mint a kikeze munkájából ehetik. *Laborer manus suarum quia manducabis panem es.* Sőt maga üdvözitünk csak egy virágoskát is nagyobbra bécsül minden világi pompánál, és dicsőölségnél. *Neg, Salomon in omni gloria sua sicut munus ex his.* Bécsülletes azért, gyönyörűséges, és hasznos, a Kerti munka.

Mata. 6.

II. RESZ.

Az Kertnek helyhezteréséről, földnek csin-nya, és az égnek részéről, a melly felé köll azt fordítani.

Zrendes, és cfnos kertnek építéséhez, három dolog kívánatik; tudni-illik, Terhetég, Akarat, és Tudomány. Az *Terhetég*, hogy légyen annyi értéke, és költésége annak, a ki kertet akar építeni, kivel maga fogyatkozánálkül azt munkalodtathassa, ékcsitethesse, és építésében meg-tarthassa. *Akarat*; hogy kedve légyen hozzá, meg ne ünnya a munkát gyors, és kéltz légyen minden údóben, annak minden féle myeléléhez; mert ha kedvetlen, és kéltzeríve munkalofzik, gyakorlatban Pusztá Péter, Csallján Barabás, Boitorian Jlyés; és Perje Demeter foglaltak-el a kertet. A *Tudomány* szükfégcs; hogy tudgya a kertész, és annak igazgatója, mit minden údóben kellétek a kertben művelni. Mert Zaintc olly szük-

VI.

A 3

fégcs

VII. Féges à kertel-való bánáshoz az értelem, és tudomány; mint az emberi testnek orvosláshoz, à mint Xenophon bizonyította; Hogy à Gazda embernek, Kertésznek, és az Orvosnak egy hivatalok vagon abból; hogy mindent, idejében végezzen el. Az kert igazgatójának tudós, és értelmének köll lenni; mert egyébként abban à kelepceében élk, kiül az réghigazda emberek irrettek: hogy, Rofzúl van annak az Urnak dolga, à ki à gazda tanit: az az à ki nem ért az Majorághoz, és ritkán lát hozzá: az ki minden fozvát el bírzi à Majorosnak, noha gyakran fillent, és ellenkező dolgot is mond, más képpen, hogy nem mint köllene lenni, az Várnak nagy kárával. Azért, mivel Eufek Yrunk ó Nagyágának éles elméje, minden féle kertitudományban rékélletes: annak példáját, hogy más főrenden valok is követhessék: arra útát mutat, ezen írásockám.

VIII.

Azon kívül, à Kertésznek első gondgyalégyen az, hogy à földnek csínnyát megvegye, és jól megósméje; à mint hogy minden Mester embernek meg köll ísméni azt az elközöt, à mi keze közöt forog, és kiben leginkább foglaltatos; ugy-mint, az órvólának az aranyat, ezüftöt: az Acínak à fát: à Szabonak à polzót, és más materiát, &c. à mint Plinius bölcsen oktat. *Quisq; suam terram aquamq; novit*; Ki ki mind maga földét, és vizét meg ísméje; Azért, valamiképpen az embernek, barmoknak, köveknak, és minden féle állatnak magános, és tulajdon termézetek vagon: úgy à földnek is. Némmelly ziros, némmelly fővány; némmelly fővenyes, némmelly ízapos, némmelly agyagos; némmelly fejt, némmelly vörös, némmelly fekete, némmelly hamuszínű; némmelly fűkertes,

némmelly föld

I. I. Réfz.

némmelly porhanyós, némmelly foós, némmelly nedves, némmelly ízkes, némmelly sóppedékes. Ezt meg ósmérvén, azután elköll választani: melyik à virágoknak, vereménvőeknek, fának legalkalmasabb.

IX.

Négy érzékényiségünk által, ésméhetnyük meg ki-váltképpen, à földnek csínnyát. *Látssal, Tapasztalással, Kéjbőlssal, Széjjelssal.*

Látssal ísményük meg à ki fekete, fejt, vörös, hamuszínű. A fekete földet leginkább jóvallyák à kertnek: élk hogy ne legyen sóppedékes, avagy igen nedves; Azért, mentül inkább el-távozik à feketelegtül à föld, annál alább-való, és erősebb. A Tekénret által, más képpen is meg ísméherni à földet, ha renyélzőé, vagy csekély; rudnia ístik, ha meg-rekényűk, micódas fűveket nemez, úgy mint, zófoskat, vagy főványokat, bővön vagy ritkán, Izarazat vagy nedveset, kiváltképpen, haló herét hoz, igen jó.

X.

Az *Ístéssal* meg ísméherni à földet, ha kövére, vagy fővány; tómtóre vagy ritka; lágy és könyv. Köövérléizen, ha mikor az újajdald olzve-nyomod, azokra ragad mint à csoport; és ha à földre clápod, el nem olzol egymástul; ha az szántó vastra, kapara, áfóra, gerblýere göröngyölten ragad.

XI.

Kéjbőlssal meg ísméherni, ha keserűje, főlé, tím-főlé, kénkövére. Mert mind ezeket, à kerthez, igen alkalmatlanak írteli Virgilius. Ezeket pedig az ízket, hogy föl-falalvad, ilyen Mesterféggel ély: jó darab földet Vízben olvalz, és egy értzaka alzrasd meg: hogy el-vállýek egymástul; az után à vizet, egy válon, vagy papyros által szúrd-le: s meg mutatya az à víz, ha az föld

föld keferlé, főté, tím-gőse, vagy kénköves. Ha az vizet ki-gőzöltetted, föl-ralálod az edénynek a fenekeén az érczet, a' kivél a föld ózve volt elegyve.

XII. A' Szaglásfal; minck utánna eső esik, kedves illatot boccár magánul, mint az jó szagú keneték, avagy mikor az erdőt irtják, és a' fakar-le-vágják.

XIII. Mivel azért a' fekete föld, az több földnél, leg-alkalmatosabb a' kermek, ebben-is külömbfleg vagy on; mert némelly fővány, és vékony föld: némelly tömött, és kővér. A' kővér földben, nem háznos mindent vetni. Az főványba pedig semmit sem. Leg-jobb volna egy részét a' kermek, a' ki zúros, konyhára-való veteményeknek hadni: más részét, a' ki főványabb, egyéb füveknek, és fákknak. Harmadik részét, a' ki középfertű, az virágoknak.

XIV. Kővér és nedves földet kévén, mindenféle kápolzra, és egyéb konyhára-való vetemények, (ajára, endivia, czekla, répa, retek, vörös hagyma, pár hagyma, mogyoró hagyma, pasfennak, zeller, arcfelőká, spárga, spinátz, Török bab, és búza. Majoránna, Zaltya, Rosmaring, Szekfű.

XV. Porhanyós, és ritka földbe könnyebben nőnek: Ruta, Foghagyma, Petrelelyem, Saffján, Isóp, Kapor, &c. A' fákhasonlóképpen nem fzeretik igen a' búna-földet, mint a' clemeték sem; és hanéha ganéval köll őket táplálni, távol köll azt ritkán, kevesit a' gyökerektől hártani. Illyen természetű bűnak: Almafa, Körtvélyfa, Cseresnye, Szilva, Barackz, Birsalma, Szeder, Mogyorófák, Nofzpodya, Gelzitenye; Som fa, &c. Clemeték, Szőlő, Vadkom, Csupán, Genifsa, édesgyökér,

gyökér, gyalog fenyő, rófa, Szent János szőlő, &c. egyes.

XVI. Mind ezek, nem annyira kedvellik a' sűrű, és kővér földet, mint az ritka, vékony földet; mert az ritka földet, könnyebben által hartya az eső, és ánedvestég; mélyebben alá-fizvátkozik a' fának gyökere; mellyet nem enged a' tömöttég. A' füveknek pedig, és virá-

XVII. goknak gyökere, mivel közlebb lévőnek a' földnek felsínéhez, azért a' le-fallott nedvestég, a' ki alább siet a' ritka földbe, nem annyira tápláhartya őket; s-keves halznor vélnnek tül: a' Nap-is, könnyebben által hartya, és ki-sűti gyökereket. Másodszor, a' kővér földbe ütterett fának gyökerei, több táplálást vélnnek be magokhoz, hogy nem mint szükfég volna; azért, nem a' gyümölcsök, hanem a' bújáágakra, fölöttébb-való levelekre, és úy gyökereknak ágazatira fordítatik, a' gyümölcsnek nagy ártalmával. Azért a' gyümölcsis vagy el-fajzik: vagy igen szükön terem; mert a' nedvestégtől el-nyomatik.

XVIII. Közép fzerű földet kéválnak a' virágok; a' kifernevényen zúros, feneigen száraz legyen, ugy mint: Tulipánok, Anemone, Liliumok, Narcissusok, Hyacinthusok, &c. Hogy pedig a' földnek zúroságát timperállyák, egy kevés fővenyt kevernek közibe.

XIX. Azon kívül, a' kerbéli föld vagy verő-fényes, vagy árnyékos föld; mert a' vetemények, és virágok kézzül, némellyek nem igen fzenvedik a' Nap fényt; hanem inkább az árnyékokat, ahol jobban tenyésznek; ugy-mint az Epery, Rosmaring, Majorán, Viola, Gyöngyvirág, &c. Némellyek pedig, a' Nap sugáiban, gyönyörködnek,

kódnak, ugy-mint Uborka, Dinnye, Sáfrány, Olasz Kapor, Füge, &c.

XX.

Mind ezeknek veretékben, úhteretékben, palántá-lásokban, kévántatik a Kertésznek értelmes okosága: hogy tudgya minden Vereményeket, Fákat, Csemétét, Virágokat úgy helyhezretni: hogy ne csak ékeletéggel, és széptéggel csinosítsa a kertet; de még ezeknek szerezés neveléséekkel is gyarapítsa. Meg-közl azért mindennek tulajdonfágát, és természetét venni: hogy alkalmatos helyre ültetessenek: mert egyébként, sokan kivelnék, ha az természetek ellen tulajadó helyre kénszerintenek.

XXI.

Melly részére az égnek fordították a kert, azt is igen méltó tudni. Mind inkább jóvalyák a kertet, a kik Délre ízolgalnak. Azután, a kik Nap-keletre. Ezután, a kik Nap-nyugorra. A kik Étzakra vannak fordítva, mivel a hideg szelek igen meg-járják, ritkán engedik, hogy az el-vevett vetemények, és más gyümölcsök derekassan meg-étheessenek; azért, nem igen dícértenek.

XXII.

Némellyek a Tartományoknak alkalmatosfágokat nézik: úgy hogy, a hideg helyeken a kertet, a Napra, vagy Délre fordítják: a melegeken, Étzak felé: a közép szent helyeken, Napkelet felé. Az igyenes helyet is, a hegyes, és völgyes helyeknél, inkább bősüllik. Nem csak azért hogy a hegyes helyek, igen alkalmatlanok a tértállás; hanem, azért is, hogy a Nap, nem veheti minden felől sügárát résjök; az szelek is, a menykő is, kőcső is, és zápor eső is inkább ottromollják a magas helyeket. XXIII. Az völgyekbe pedig a hűvös, és magtalan árnyékok, az magok elevenéséget meg-fojtyák. Arra is vigyázzunk, hogy

Hogy az igyenes helyen is, úgy köll rendelnünk a kertet, hogy ne legyen tellyestéggel igyenes; hanem, egy kevésté alá hajoljon, hogy az esőknek földtötebb- való nedvessegek, az ágyakon meg ne állyanak: hanem, alá folyhaftanak. Mind azon által a dombos helyeken, neha szebb kert lehet, hogy nem mint az igyenes helyen; csak hogy mindenkor egy kőfát köllenek a máfiktara-katni, és föl-cemelni, kinck négy, öt, vagy hat óllyv: ízélel-lege legyen: és azt föllyül jó földdel meg-közl tölteeni: kibben virágokat, vagy veteményeket vethetni. Garádi-efőknak is köll lenni, egyik forrúl a máfiktara, azoknak ékeletégre, fírafolyó rófákat, és más föl folyó virágokat köll melléjek ültetni; a kik bé-fődhefték. Hásonlóképpen a kő fál mellé is, hogy azokal, mint egy szép karpitokkal, bé-vonyaftanak. Az kőfálokra, szép felfet edényekbe virágokat rakjanak, hogy szép rendes perpe-étivara legyenek. Lugatók is lehetnek rajtok: egyik alacsonb legyen a máfiktal. Ilyen kertetek Délre, vagy Napkeletre köll éppíteni.

Továbbá kévántatik a kertnek válaftatáshoz: az XXV.

jó, és egéltéges levegő-ég: hogy ott, a hol egéltéget keresünk, betegséget, és halált ne helyünk. Ne legyen, mocfáros, sóppedekes, poshart helyen: távul az álló tóktól, kivált képpen az virágos-kert, hogy annak dögletetes lehetten, a virágoknak gyönyörűféges ruházatyok fízínét, meg ne vesztégesse. Ha lehet közel a házhoz, hogy mikor az Ur kitteként az ablakon, mint egy Paradisombéli Palotákban láttafték lenni, a hol a külsőntb külsőntb féle szép virágok, színes kőntösökben, parancsolatyára névvarollyanak. Légyen tágas is, hogy a virágok, fák, és

XXVI. vetemények előlédes-nemzertéigi, meg ne szorillyanak Toabba, haléhet, a' kertet olyan helyre építétek, a' hol vagy kedves parkocska, vagy forrás, vagy állott kút, vagy csúrgó kút légyen; hancm a' kerthe, de közöl hozzá: hogy mikor szükéges, vizet méríthessenek. Mert a' víz, a' kertnek élete. Kirül másutt többet.

Az kertek formáját, a' mint az hegy engelt, és akaratod rarıya, úgy szabjad; akár négy lézglelű légyen, akár kerekded, akár hószűkás, akár tyukmon formára.

III. RESZ.

Az Kertnek kerítéséről, és kerteléről.

XXVII.

HA az kert hozzabb, hogy sem mint széles-
tebb, akár tyukmon formára légyen, hozsart-
ával Nap-kelerről, Nap-nyugor felé fordít-
tassék: mert a' kerítésnek oldala, a' melyly

Nap-kelenek, és Nap-nyugornak ellenében vagy on-,
reggel, és este, mikor leg hozzabb a' Napnak árnyékja,
leg kevesebb akadéket szerez a' kertnek; hancm inkább
a' Napnak fényeffége, éppen el-fogja a' kertnek közepit.

XIX.

Hogy azért a' lopóktul a' kert meg-óvritessék,
némellyek kő fallal kerinik bé; de az se légyen igen-
magas. Némellyek, hozsú tőly fa karókat álnak a'

földbe, sűrűen egy-más mellett, és fölylűl vezzővel
ennyhány rétre meg-fonnyák: hogy könnyen le ne
dőlhesen, avagy kine vonyhassák. Ha pedig valaki azt
akarja, hogy tovább tartson, alól, a' meddig az földben
mégyn, tegye a' tűzbe, és egy kevesé égesse meg, csak
hog

hogy meg-feketedgyék: ötven, avagy harvan elzeten-
deig is el tart a' féle sóvény. Némellyek deszkával
kerinik bé; némellyek magas sóvént fonnyak körülr-
te, és a' retetjót meg-rakiak tövissel. Némellyek, in-
kább eleven kerteléssel akariák meg-óltalmazni: azt
pedig, vagy fűz fával sűrűen ültetik bé; vagy külömb
külömb féle tövissel, és bokros, ágas-bogas fiatal fákat
ültetnek az kert körül sűrűen, és ha meg-foganofznak,
szüntelen-való eleven sóvény lézzen belőlök.

Aval pedig így köll bánni: Sz. Márton napján XXXIX.
fogyafarlangig, mikor még nem bimbóznak a' fák: ga-
lagonyafat köll ki-átni, és el-ültetni; de meg ne férték
igen a' gyökereit: hancm, megént úgy ültették, a' mint
az előt vóir. Ha az hegyeit el-vágják, jól és rövideden
hadgyák, hamarébb meg-foganofznak, és sűrűeb ágok
lézzen. Ha pedig hozsan hadgyák a' galagonya fat, nem
jó. Némellyek el-mennek őzfel, Sz. Márton napig: a'
galagonyanak, kőkénynek magyát meg-fzedik, és együtt
ezen fák közibe ültetik sűrűen, nyárba ki-kél; de két elz-
tendeig, szorgalmatosán köll gyomlálni, hogy a' több
fűvektul el ne nyomartassék; csak hogy a' kőkény, kétfőn
jön ki, és nőll. Mások cüpké bokornak, tövissel sz-
derinek, lendeknek magyát vélezik, és azt réghi hajó kö-
télbe tézlik, s-úgy állák el a' földbe. Némellyek, kü-
lömb külömb féle tövisselnek magyait vialzban, vagy
más ragadozó materiában tézlik, s-el-nyitvák a' kert
körül, és jó ganéjos földbe el-állák. De mind ezeknél XXX.
leg-jobb, ha három arasznyi földet állzki az kert körül, és
az bokrosból ás-ki külömb külömb féle tövissel bokro-
kat, mind gyökereitül: és azoknak hegyeit vagdalod el

egy kevesé, hogy az mint lehet, egy arányfók legyenek. Novembertől fogva, Februariussig ást-el a földbe. Három könyöknyire egy-máshul, ültetés szilfát közibe: az léfzen a' többinek gyámola. Más fák: is ültethetz, a' kik el-fzenvedheték a' tarolást: ugy-mint a' kőrös fahasürűen ültetik, az hegyir egy kevesé el-metfzik, de fiatal legyen; midőn ki-nöll, minden felé el-hatharni az ágait. A' Somfa-is, vad Somfa-is, kecskerágó fa-is igen jó. A' bodza fát nem igen dicfétik; mert a' többinek ki-fzija nedvelégeket, és igen remédeken nöll. Hofzú Genistát, a' ki sűrűen nöll, könnyen meg-hatharni: és az ércelen gyümöleset is, ez cibe bé-csinálhatni. Több e' féle bojtos, és bokros fákbul is csinálhatni ilyen zöldellő, és eleven sövént: az mint vad Rófából, vad Megyből, fzederj bokorból, Fái foscából, avagy kecske rágó fából.

XXXI.
Ehez a' bokros kereteléshez, leg-inkább kévántaik, hogy sűrű legyen; azt pedig két képpen nyerheted meg. Elsőben, ha három, avagy leg-alabb két rendre ülteted, egymás mellett, a' bojtos fákat egy aráznynira: úgy, hogy az egész keretnek kerüfé, három rendel ültetett bokrokból álljon. Másodszor, ha első elzendőben úgy alá nyíred, hogy két aráznynira álljon ki a' földbul: második elzendőre, csak nem egy réfnynire: harmadik elzendőre, annyira boclatharod, a' mint akarod. Miképpen köll pedig, és mikor, e' féle bokros fákacnyírni, ez után meg-írom. Ez féle bokros fákat, ha a' kő, vagy sövény kerítés mellet ültetik, és nyírják; ennyihány elzendő műlva, éppen bé-födik, mint ha szép zódt kárpittal bé-vonásák volna.

IV. RESZ.

Az Keretnek Ofsztárul, Réfzeirul, Lugafok-rul, és útrakul.

AZ Keretnek közönfegessen, három féle ofz-XXXII.
ralt Izabnak 1.º Virágos-kert. 2.º Veleményes-kert. 3.º Gyümölcsös-kert. Az ofzölös, komlós, és orvoflagos keretek, ezekhez tartozándok.

A' ki nem akar mind ezeknek külömb helyek-renddelni, hanem, mind egy kertben helyheztenni; Elsőben, ofza föl a' keret, ennyihány egy aránótáblára; de ne legyenek a' táblák se igen nagyok, se igen kicsinyek; hanem az mint a' keretnek nagyfága nyújtózik. Ha az hely engedi, legyenek felcsék. Ezeknek közöpette, legyen egy hofzú út, körfözrul által hofzartában; s-meg széleffégére, Annak fölötte, minden tábla után hadgyon hofzú út, és mellette-is. Ha nagy a' Kert, némelly úrat lugafnak hagyhat; némellyeket ékeffégnek okáért, alacson Spalieroknak: mind két felöl legyenek ültetve, és egy körül legyenek. Az első út, a mint az airón bé-mennék, legyen hofzartára vagy lugas, vagy alacson út: az az, Spalyér. Széleffégére legyenek Spalyérok. Ha nagy az hely, három, s-négy lugas-is lehet hofzartára: három képpen széleffégére-is; csak hogy, ha ki csinoffágát akarja a' keretnek, csinallyon minden lugas között, vagy utánna Spalier: akár hofzartára, akár széleffégére: úgy hogy, ha az első út Spalier, a' másik út ellenében, legyen

Jugas. Az két végén a kornak oldalastag, avagy Jugas, avagy magas Spalier. Az Jugasnak szélessége, ne legyen hat, nyolcz, vagy tíz lábval keskenyeb: tíz, tizenkét, vagy tizen négy lábval tágastab, az mint a kornak alkalmatofágához illendő. A Spalierok között az utat, vagy egy aránt a Jugasal, vagy egy kevesét keskenyebben hagyharod.

Az Jugasok föllýűl, vagy ki-nyirva léfznek, vagy arcufokra, az az, bót hajtásformárahajta. Az első, fzőlő tövrekkel köll ki-ültetni. Az másikat, vagy fzőlő tövrekbűl, az az, venyikékébűl, vagy külömb külömb féle gyümölcsfák bűl; úgy mint, mogyoró fábűl, birsalma fábűl, megy, halvag-megy, Spanyor megy, Spanyor halvag megy, minden féle szilva, cseresznye, som, és több e féle fábűl: kiknek gyöngge ágai lévelnek és sűrű levelei. Használó képpen vad fábűl, fagyal fábűl, bik fábűl, Spanyor bodzábűl mind kékbűl, s mind fejbűl, és több e féle csemeték bűl, a kik örömet hajolnak, és magastan föl nőnek: Korókbűl is meg lehet, kika fárafolynak: úgy mint Róla de Iericho, Borostyán, téli zöld, &c.

XXXIV Az Jugasnak való fiatal fákat, mikor ültetni akarja ember; az finort ki-ronnya hoztatában, és áston rédíg-való vermet, leg-alább egy lábnyi szélességre: abban hányon bőven jól meg-érett tehén ganéj, mellyet földel öfzve keverjen. Az után, ültette ré a gyökereket, avagy fákat, a minémüket akar jó sűrűen, és tömjé jól meg körnýűl földel. Az föltel-vagdallya, hog elsőy efszrendőben, egy ölnél-négyen magastab: hanem a túl bojtostabbban nőlyön. Második efszrendőben, még magastabbba hadhatra egy kevesét. Harmadik-

dikba-is, de mindenkor finor-fzerént nyírte meg. Ez féle fának ültetések, légyen jó idején kiketelek, minelt a fagy el-mégyen: vagy őfzkor, egy kevesét Sz. Mártton nap előtt.

Az Jugasoknak való faragott oszlopok, és bót-hajtasok, legyenek ha lehet tőly fábűl ki faragva lézpen: fe ne igen temérdekék, fe ne igen vékonyok. Négy széjletűek legyenek, kiknek a temérdek réfzét, mellyet a földbe temetnek, elsőben meg-égettek egy kevesét: hogy hamarabb meg ne rothadgyon. Az hegyit killyebb kell hadni egy kevesét, hogy nem mint az arcufnak vége érne: és azon, vagy gombot faragni, vagy más fábűl faragatani, meg-feltetni, aranyoztatni, hozú-kás-is lehet, nem clak gömbölyű. Haki pedig jobban akarja, csinálalon a fázekafókkal, kiváltképpen az úy Kerelzvényekkel, külömb külömb színű má os gombokat, kikkel az karóknak hegyit föl ékefsz: minc ezen Ertek Urunk ó Nagyfága Posoni kerében vagon. Az arcufók hasonló fábűl vagy delzákábűl legyenek ki faragva. Formaja azoknak, vagy éppen kerekded, vagy hat széjletű formára. Magastágar föl-vihered, a mint akarod; clak hogy a szélességéhez képest, jóproporcionja legyen, és ne igen alacson, hogy alatta bűkálni kölljenek. Azokat pedig éppen meg köll lézeczni, meggyalult lézettekkel; egy arányt veressenek föl egy finnyire egy máfűl. A ki azt akarja, hogy ékefsz, és XXXVI tartófók legyenek a Jugasok: feltette megvörös olajos feltékek mind az oszlopokat, lézceket, arcufokat éppen. Az vörös feltéket akár miniumbűl, tehén vérel elegyítve, len mag olajjal törölle meg, a ki szebb;

akár vörös földből olajjal, csak magánosan, akár ebben is vért töltsön, és úgy festesse meg. Az fának ágait, izorgalmatofian ezekre a lécczekre le-hajtás, és rendszeren fízronnyal, azaz, pánt vezővel le-kötözzék.

XXXVII.

Az Lugafoknak végcin a kőfalra, vagy delzákából csinált táblakra, szép perfcitivákat, és képeket ír-harni; hogy hozzuknak láttassanak. De ha a kőfalon írják őket, a Képiró, mindgyárt akkor írja, mikor vakolják, és még jó nedves a vakolás; mert ha megszárad a vakolás, és az után írja, mind le-mossa az eső a festéket. Kintü ugyan még is meg-kell dírtalmazni, egy kevesé killyebb hozván a kőfalt, a hol ből hájtáfa vagyon a lugas.

Az is ékefti a lugafokat és kertet, ha négy fzepletin a lugafoknak rundelakat, azaz, kerékdéd er-kélyeket, és a közepin, a hol négy lugas ázve mé-gyen, csinálnak: kiknek földben szép kerékdéd, vagy más forma hejazator éppithetni: és azt vagy síndellel földhetni, hogy az eső meg ne járja, vagy lecczekkel, czezni, s-úgy azon ültetett fának, szőlőknek lehaitott ágával bé-burítani: de úgy, hogy a lugáfnak végig menendő perfcitiváit meg ne gátolják.

XXXVIII.

A ki akarja, kettős lugas-is csinálhat egymás fölött, ha mikor a fák jó magassán fél nőnek: úgy hogy fölyül az alsó arcuókat, delzákával meg-padolyak; a kin járhatának; az felső folyóó lugáfnak arcu-ít, ugyan azon fának ágával bé-födözze, és burítsa; az négy fzepletin pedig, négy nyári házat csinálthatat, két sorba: hogy ezen a lugasos folyóón, egyikből a másikba járhatának.

Ha

Ha még is valaki cizfázni akarná lugasait, azoknak bé-meneleken Porrálok, azaz, mesterfeges kapukat (az mint Fig. I. n. I.) csinálthat: kikeret mogyoró-igynes pillezákából, pánt vezőkkel, roslély formára özve kötözzenek mesterfeges figurakra, özlopokra; kiknek pártazatnyokat, ből hajtások, úgy köftek, mint-ha köbül, vagy fából volna ki faragva. Fölyül hegyes özlopoczkákkal, gombokkal, és ciga, s-más hajtott formakkal meg-ékesíté; de elsőben, ahol e féle kapuk lézinek, fátal bikfákat, búdős fákat, fagyval fákat, és más féle föl nővendő fákat ütressenek belől, hogy zóidlegével, az özlopoknak üregét bé-rölcék, s-el-fogallalják. Ezeket, hanólni kezdenek, jól az fászkához köll viltal köfözni: hogy ki ne nőllyenek az ágak. Ez féle XXXIX

XI.

Az Lugafoknak is (kikeret fákbul ütettek) külső

részait illyen özlop formára, vagy kerékdédre, vagy

más czifára nyírhermi, hogy úgy nőllyenek. Haonló

ablakokat is merélhermi rajtok, hogy az táblában bé-néz-

hessen ember. Az Lugafoknak ürtyait föl köll törtetni

remérdék, és tilzta fővényvel, fél lábny mélyégre:

C 2

hogy

hogy cős üdőben fázazon maradgyanak, és ne köll-
leffék a' fába gázolni. A' ki akarja, kövvelkel rakat-
hattya, vagy pázitos hantat. A' izorgalmatos kertéltz-
nek, gyakrau köll e' féle útakat, arra- való áfóval va-
karrani, ha gyamu nöll rajtok: hogy tiztrák legyennek.

X L I.

Az Spaltereknek, vagy útraknak bojtos ágas-bogas

fákbul ki ütrefével úgy köll bánni, mint a' lugafia va-
ló fákbul meg-van írva: jó záros földet alul tölve, el-
vagdalván hegyét, és éles kéffel, a' meg-férter gyökere-
el-meczevén, finór fzerént. Első ezfrendőben, egy láb-
nal ne légyen a' földön kívül igen magassabb, hogy boi-
tollan nőhessen. Második ezfrendőben, egy kevesé

fölyvebb hagyhanni. Mikor tizintéu rendiben vagon,
két lábnyí, és ny olcz izni légyen magassága: széleffége,
egy öreg lábnyí. Ezeknek ki-ütreféfére, leg-jobb az
Fagyal fá; mert szép zöld, fokáig tart a' levele, jó
bokroffan nöll: Som fá-is, meggy fá-is, szilva fá-is, kecske-
rágo fá-is alkalmazottfák, Egres fá-is, fejér Spanyol bod-
XL I I. za-is, és más fák á' kik bokroffák. Szent János szö-
lőczkéje-is ilyen, cfiák hogy az ágai igen gyöngék, és
ha magassabban erefzti ember, hamar meg-hajolnak:
ha léczel meg nem gyámolttyák. Azért, a' Róla fá,
sem alkalmazatos a' kertnek középin, hogy léczekkel
köllene föl-támasztani: hanem, a' kertnek széltre, vagy
a' fal mellé ütessék. Ezeknek nyíreféfére, tartson a'

Kertéltz, jó öreg, éles ollót; kiket minden ezfrendő-
ben, kétfézer köll nyírni: kikelennek végén, s-Canicu-
lak után, s-mindeuiket az finór igazában, mind magaf-
fágra, mind széleffége, mind oldalaslag: hogy az ágak,
igyenellen állyanak. Ezek között, az bokrosfövényűek
között,

között, gyümölcs fákat ütrefetheni, hogy ki nöllyenek,
két ölyire egymáftul: de ne legyenek igen sürű leve-
lűk; úgy mint, kaifzi barafzkot, más féle barafzkot,
mondolat, &c. Annak fölőtte, ugyan ezen fővények XLIIII.
közibe tölly fábul, avagy köbül fázagott oizlopocskákat
áshanni: és arra egy darab deszkát vetheni, kire min-
den féle fethet edényekbe, vagy mázos fazekakban üt-
teret virágokat, idegen fészakát rakhanni egymás el-
lenében; nagy ékeffégével az kernek. Ugyan ezen fő-
vényeken, léczekbul gátoros ajtókat csinálhanni, kinn ki,
s-bé járhami a' táblákba, s-bé-is zárhami; de ne legye-
nek magassabbak a' fővénynél. Meg-legenek fethve,
kiknek két oizlopocskáira gombokat csinállyanak: azo-
kat meg-aranyazzak, vagy fessék. Ha kieczekben az boj-
XLIV. tos fővényekben gyönyörködik, azokat fölyvül föl éke-
sitheti fok külömb külömb féle állatoknak, emberek-
nek, és egyébb féle figuraknak, azon ágak növéfének kö-
tözefe által csinált formáival, az mint Figura II. n. 2. 3. 4.

Azoknak pedig ki formaláshoz, így járhat a' kertéltz,
föképpen ha az fővény, fagyal fábul vagon ki-ütrefe-
ve, mely fá a' többi között, leg-alkalmazottabb a' haj-
láfia, minden féle állatoknak ábrázattyára: Téli üdő-
ben, mikor a' kertéltz a' kemenczenél fűtözik, és egyébb
dolga nincsen, mogyoró pálczákat metélflyen magának:
azokat szépen le-hámozza fejéren, és olyan formára,
óizve kötözze, a' minémüt akar ábrázolni: akár csilla-
gokat, akár embereket, akár állatokat; azt pedig óizve
kötözheti vagy pánt, vagy réz velzővel, cz rartottfább.
Mikor a' bojtos útrat, fölyvül igyenellen meg-nyír,
hadgyon emnyihány helyet ágacsakát: és minckutánna
C 3 a' bokrok-

XLV.

à bokroknak ágajólí föl nőinek, tegyé reá azt à mogyoró pálczából csinált formát, hajítsa, és alkalmaztatásá rendessen, s-erőssen arra az ágacskaikat, és öltöztesse bé azokkal, és így, üdövel éppen bé-nővik. Ha melly ágacska kilyvebb állana, azt el-köll haz ollóval nyírni: hogy a ki-formált képet, ki-hasonlíttá. E' féle képet, cnyílhány helyett csinálhatz; az ábrázatját, mind-az által, más fából faraghatni. Ha valaki úy kertet akar elíntézni, vagy ott rendessen építeni, leg-elsőben mérje meg szélét, s-hóízát a kert helyének. Avagy mérje meg arányfó szegletreakarja csinálni, kinek mind azt négy egy arányfó szegletreakarja csinálni, kinek mind szélé, holza egy korú légyen; úgy mint, ha a holza 200. láb, a' szélessége is annyilégyen. Avagy holznaká-son kívánnya formálni, tudnia illik, ha az kertnek holza 200. láb, vagy ól; a' szélességének 120. lábnyinak, vagy ölnyinek köll lenni: hogy proportioja légyen.. Ez meg-lévén, mérje ki a középin a' keretiz utat mind hozzartára, s-mind szélességére. A' keretiz utat hogy igazán csinállyá, így munkalodgyék. Elsőben, egy finórral, vagy igyencs fával mérje, és talállyá-meg a közepit, mind hozzartúl, s-mind szélességét. Jegyezzen a szélességétől finór szereznt, egy lineat, annak a lineának vegye középit, azt egy karóval jegyezze meg; attul az finórral végyen bizonyos jelt, két felől a linean, és hasonlóképpen karóval jegyezze meg; azon linean-nyúttá megént az finórt jobban ki, és tegye egyik végét, egyik karóhoz, és aval a nyúttással, vonnyon föllvül s-ahol-is, félkeredéd vonyátt, vagy kógót, azaz, Circulust: más felől-is a' karóhoz tegye egy részét az finórnak, s-azon előbbeni nyúttással, vonnyon hasonló kö-

göt,

göt, vagy keredéd vonást, és a' hol egymátt meg-érintik a' vonyások, jegyezze meg mind két felől, azaz, alól s-fölyvül; azokon a' két jegyeken, és a' közép jegyen, vonnya-áttal a' finórt, s-égyen igyencs vonást, és meg-lézen a' körözit út. Ísmét, ha ki négy egy arányfó XLVI. szegletekre akarja a' kertet építeni, és azt el-íntézni, vonnya a' középitől a' finórt job' kéz felé a' linean, a' míg az kertet ki-akarja vinni: bal kéz felől-is ugyan-azon linean, és azon ki-nyúttáson jegyezze-meg: attul az jegyzéttől ezen ki-nyúttással, mennyen föl igyencs az első lineanak ellenében, és hazon nyúttással egyaránt éni az máltik körözitlineat-is, ott jegyezze meg. Hasonlóképpen cselekedgyék alól-is, s-à túlló részén-is, és a' végén, minden kétlinean által vonnyon lineat, az az, négyet: és meg-lézen az négy egy arányfó szegletü fgúttára; a' ki minden igazán, és regula-szerént el-özfört négy szegletü kertnek, és tábláknak fundamentuma. Haki XLVII. keredéd kertét akar csinálni, és ollyan lugafokar-is: tegye a' finór végét a' keretiz útnek középire, és az máltik végével vonnyon Circulust, a' mí koraleízen a' kert; és az után más Circulufokat, az lugafóknak hagyván tábláknak való közt, a' lugafók és utak között. A' finórral szintén úgy élheta' földön: mint a' papyroson a' Circulummal. Ha ki cillag formára akarja a' lugafokat csinálni, az öreg kógón kívül, vonnyon más kicsint-is, és olza-el azt, a' mennyi részre az öreg: és vonnyon minden punctumra, vagy jelre oldalafon lineakat, avagy utakat, az öregtől a' kicsinyig, az az, minden punctumra kertét, és meg-lézenek a' Cillagos lugafók; s-az középin akár tornáczo, cikélyt, akar kúrt építtén. A' mennyi hely

hely négy fzepletin a kertnek, a kőből kin marad: oda rundélakat, nyári házakat, vagy más kerü cizköz-
 XLVIII nek való erkélyeket csinálharni. Ha pedig nem igye-
 nesa kertnek kerületi: hanem oldalaslag, valamihely
 marad ezen kívül a négy fzepletü figuran kívül, azt más
 táblákra vagy ágyakra köll olzítani: vagy más spalierek-
 kel, vagy fákkal bé-ültetni. Ha hozukás lézen is a
 kert, de közepette a köröfzt lincanak megköll lenni;
 mert a fzerent mind utakat, s-mind táblákat köll ki-
 olzítani; csak hogy, mint az előt is mondottam, ha eg-
 gyik útlugas lézen, a máfik uránna légyen bojtos út,
 avagy spalier: és egy tábla közötte, vagy quartier. Ha
 azért, tizenhat táblára akarod a kertet olzítani; négy
 táblát fzeleffégére: négy táblát hozfzattára: Három,
 útár ádggy hozfzattára: három fzeleffégére, az külső úta-
 kon kívül. Az gyümölcsös kertnek annyi helyr hagy-
 harni, a mennyit ki akar: az utakat is, és lugatókat ha végig
 ki-vízzi, avagy csak az gyümölcsös keritig szabad véle.
 Nem külömben az vereményes kerit is: de azokban is
 rendeffen, és egy aránt intézze ki a táblákat.

V. RESZ.

Az Virágos kertnek Tábláiról, és azokban
 lévő czifra formáknak rendléfiről.

XLIX.

AZ kertek úttrai, és lugások olzása után,
 követezzenek a Táblák: és leg-elsőben a vi-
 rágos keritiek; mert a vereményeknek való-
 kat, magok helyére hagyom. Előben is-

a Tábla-

a Táblákat, a kertnek nagyfágához köll alkalmaztátni:
 több, vagy kevesebb, nagyobb, vagy kisebb légyen.
 Csak hogy, ha ki rendes, és csinos keritc vágyodnék:
 az középső táblákat, virágoknak köllene hagyni. Es
 így, ha tizenhat a tábla, és négy rendel vannak: nyolcz
 táblát a közepin, virágoknak hagyhat; és nyolczat
 a vereményeknek. Egy felől is négyet, más felől is
 négyet. Ha tizenkettő a tábla, és négy vagyon egy
 rendben; hat középső foglalhat virágoknak: hara,
 két felől vereményeknek. A Táblákba az ágyacsok,
 némellyek nagyobbak, némellyek kisebbek legyennek
 elegyíve, mint a figura magával hozza: hogy a göm-
 bolyú gyökereket magánosan, az apró ágyacsokában ültes-
 senek: és más féle virágok a többiben.

Minden olzályban arra köll vigyázni, hogy az
 leg-nagyobb ágy, ne légyen fzeleffebb negyedfél lábnál:
 és a keretkédeknek, háromfél, se harmad fél lábnál. Egy
 szóval: minden agynak formálásában azon köll len-
 nünk, hogy fzeleffebb ne légyen: hanem, hogy a gyom-
 láló, egy felől felér el-éjre kezével; más részéről is fe-
 lét. Az utacsokknak az ágyak közözt, mindenfélől
 egykoru fzeleffégeknak köll lenni, tudnia illik, leg-föl-
 lyebb más fél lábnyinak: hanem az lugatók mellett; és
 az bokros sövény mellett (kiváltképpen a hol szólo
 vagyon) leg-alább négy, vagy hat lábnyiközre köll hagy-
 ni; hogy az szólo körül munkálódhassanak.

Hogy azért a kerü formákhoz, a táblákban, kön-
 nyebben hozzá juthass: minckelőtte a földön el-inté-
 zed, vessd a papyrofa, és a papyrofon ki formált czi-
 fafzerent intézzd a földön is. Mindennek előtce

D pedig,

LI.

pedig, a mint oda följebb, a kertnek osztásáról meg-
iram: csinály egy körözt lineat a tábla középin, ki-
hez képest, osztá-cla táblát, négy egy arányú szegletekre.
Hogy pedig azt, világosabban meg-érthetd: ez követ-
kezendő figura meg-mutattya.

Annak okáért, az tudatlan és tanuló kertészekért,
jegyztetem föl ennyihány együgyü figurákat: Kik mint
egy fundamentum a több melterleges czifáknak, kik
után ezeket meg-fyllabicahatják. Légyen azért a for-
mának első fundamentuma, a keretznek csinálása.
Kinek példájára, vony a táblának, avagy quarticnek
közepin egy igyenes lineat A. B. annak vedd közepit, és
jegyezd-meg punctal, és ird oda C. Az A-ról B-felé nyisd-
ki az Circalumot, és tégy egy punctumot, és ird red E.
Ísmét azon linean B-ról A-felé azon ki-nyitással, csinály
punctumot, D. kerüly az C-n följüül, vony fél, vagy
egy darab kerékded-vonást: hasonlóképpen alul-is tedd
ísmét a Circalumot az E-re, és azon ki-nyitással ha-
sonló kerékded-vonásokat a C-én följüül, s-alul-is
vony; a hol egy mást meg-érintik ezek a két kerek-
ded vonások, odátégy punctum-ot, és azon a fősó, s-al-
fó punctumon, és a C középin vony egy igyenes line-
at, meg-léjzen a keretzt, négy egy arányú szegletekkel.
Az lineara följüül írjad F. alul G. a mint az I. figura-
mutattya. Ezeken, külső négy egy arányú szegleteket
csinály, ugy-mint a C-ról nyúics: ki az A felé a Circa-
lumot, az I-ig, és azon nyitással az I-n följüül az F-nek
ellenében tedd az másik lábát: és ha arról az punctu-
ly egy aránt éri mind az I-t, s-mind az F-et, jegyezd-meg,
és ird oda N. alul-is azon nyitással meny az C-ról A cl.

lené.

lenében, az I-ig, és ha egy aránt éri mind az I, s-mind a
G. oda csinály punctot M. Tulló rézférül-is hasonló-
képpen G-ról P-ig, P-ról I-ig, I-ról O-ig. Vony az
után M-ról fogva N-ig az I-n által egy igyenes lineat,
M-ról P-ig G-én által. P-ról O-ig, L-en által, és meg-léjz
kivül-is a négy szeglet. M. N. O. P. a mint II. figurából
keretfzik. A kiben ha két lábnyi széles ágyakat ké-
vándz, és egy lábnyi úratkat, végykét Circalumot elől;
egyiket nyúics-ki két lábra, a másikat egy lábra. Az
ágyaknak való Circalumot, tedd az M punctra, és mérij
egyert az N. felé, jegyezd-meg; az egy lábnyit mangyárt
utánna tedd, és azt-is jegyezd-meg. Hasonlóképpen
ugyan ezen M-ról, P-felé cselekedgyél, és meg-léjzen
mind két felől az egy ágy, és egy út. Így munkálkod-
gyál a túlló rézfén-is, a mint az négy szegleten. Az
után, tedd egyik lábát az útnak való Circalumnak az I-ra,
és meny N-felé kétfzer, és M-felé-is kétfzer, és egy ágy lé-
fzen, s-mind két felől úrat. Hasonlóképpen cseleked-
gyél az F. L. G. punctumokról. Az után, az minémű
köz meg-marad, a meg-jegyzet punctumokról mind az
nyolcz rézfén a táblának, lozd mindenket két felé, és
cselekedd azt, a mit cselekedtél az I-ról N. és M-felé,
s-megént minden felé egy ágyad, s-egy úrad léjzen. Az
mint a III. figurán. Ez meg-lévén, minden meg-igy-
zett punctumokról, vony igyenes vak lineakat által, föl-
lyül-is alá; az melly lineakat az osztályban nem köll tén-
tával, vagy felfékel ki-írnyra, hanem clak vakon, az az,
fejér vonásokkal: az melly lineák szereznt, úgy rendelhe-
ted az ágyakat, és úratkat, a mint akarod.

Hancm ezeknek a figuráknak delineatiojában, L I I I,
D 2 arra

arra köll figyelmezni, hogy halhet, minden táblat feletlen ágyakra ofzák, és annyi útakra, úgy-mint kilencz-re, vagy hétre, avagy ötre; minden felé elsők annyi ágy, annyi út; ha kilencz, az négy fzegelettű táblának egyyik fertállján első négy ágy, négy út; hasonlóképpen más felől-is. A több fertályokon-is annyi, a kerézt lineakon-is mindenken egy első. Ha hét lézt, három egy fertályon; ha öt, keré, &c. Arra-is igen reá köll vigyázni, hogy az útak, mindenütt egy koru fzeleffek legyenek, akár minémű figurák legyenek, és ágyak, és hogy a figurákban a fzegeletek mindenütt öfzve illyenek; és így, ha hosszabbak, vagy rövidebbek léfzenek-is az ágyak. Az mint a IV. és V. figurában..

Ha ennyihány kerékded ágyarakariz csinálni, akár immár egész kerék legyen, akár fél, akár fertály, akár darab: nyúicfd-ki a circummor a közepiről E-ről, annyi fzeleffegre, a mennyit egy ágy kíván, és vonyával egy egész keréket az egész vak lineakon: ugyanazon punctrúl vony megént más keréket, olly rávúl az előbbentül, a mennyi közti az útnak vagon. Ha több kerékded ágyakat akariz, hasonlóképpen vonyvad az útakat-is. Azont cselekedheted az négy fzegelettű-is, vagy akár mellyik punctumrúl kedved tartya, úgy formálharod a czfirat, kinnek példája a VI. figura..

XLV. Ha még-is köröfztül akarnál ennyihány ágyat ki-formálni: tudnia illik, egyik fzegelettű a másik felé, úgy-mint, az M-től O-ig, az N-től P-ig, vony két lineat az N. fzegelettű P-ig, és M-től O-ig, annyira egymáshú, a mint az ágyak fzeleffegét akarod: a melléki felől útakat; czeken az lineakon köll el-olítani a köröfztűl formált

formált ágyakat, és útakat. Azokon az meg-jezette punctumokon vond köröfztűl által az lineakat, és csinály a minémű figurat akariz, a mint az VII. figuramutatya. Ezt elsőben a papyrofon le-ábrázolván, avagy más írott czfirat a földön ha akarod ki-formálni, így cselekedgyél. Mindeneknek-előtte, a négy egyarányú fzegeletet, az mint oda fel, a közepit-is hasonlóképpen jegyezd-meg, és gyuki mindenik fzegelethez erőfzen egy karót, és a közepiben-is; azt pedig könnyen föl találod, ha két sínort vonszalt által egyik fzegelettű az máfzig, úgy-mint az M-től O-ra, és az N-től P-re, ahol egy mást meg-érínitk, ott léfzen a közöpi C. Az után végy egy lézret, vagy pálczát, és mérj annyi lábat azon, a mennyit a papyrofon mértél: avagy a mennyi fzeleffegre akarod az ágyakat, és útakat formálni, ozd-el az fzerént az ágyakat, és útakat, és minden jegyzéfére gyuki egy karócskát a földben; azoktúl vond által az sínort, a kirel mind circum, s-mind lineale helyert élhetz, és a fzerént vony vak lineakat, kiket pálczával jegyezd-meg, hogy meg-látrathassanak. Es meg-léven, ozd az külső lineakat mind a négy felől, az mint oda fel meg-van írva. Hasonló ágyaknak, s-útaknak való lineakat vony a mint az papyrofon vannak; ha ezeket mind el-ínéztred, vond ki a több apró karócskákat, és első a négy fzegeletin, s-a közepin hadt-meg.

A köröfztűl való ágyakar-is, egyik fzegelettű az máfzig, úgy ozd-el, a mint oda fel: egyik fzegelettű a máfkhöz vonván az sínort, a kiken az ágyaknak, és útaknak fzeleffegét jegyezd-meg.

Nem külömben bánnyal az kerékded ágyakkal,

és utakkal: az C. középre tévén a' finornak végébe, vond környös környűl az circuluſt a' vak lineacon, a' mint akarod az ágyakat, és utakat felszeſten hagyni; és miúdentkor meg-jegyvezed. Ha nagyobb ágyakat akarſz formálni, tehát az oldalának hozſát, meg-kölli hat lábbal ſzaporitnod; ha még-is nagyobbakat kévántſz, adgy annyi lábat az előbbenhöz, a' mint akarod; az után ozd-ech, a' mint meg van oda föl írva. Haſonlóképpen, ha kiſſebbeket annyi lábat végý-el az táblából, a' mennyit akarſz, és aprobbaſz léſznek az ágyak. Nem külömben munkálodgyál, ha hozſukás táblád vagon, vagy cillag formára, avagy akár minémű légyen.

LVII.

Labyrinthus, avagy révelyítő formát eſnáthatz több, vagy keveſebb utakkal. Jeten kilenczet jegyzet-tem. Az kiknek le-írására vony köröſzót, és egy arányú négy küllő ſzepletet, a' mint oda föl az I. és II. figura-ban. Az közép punctumon, íy C. bótút. Az bé-men-terelét jegyezd meg A'-val. A' főiſó réztér a' lineának B.-vel. A' közép lineat balkéz felől D.-vel: job' kéz felől E.-vel. Ozd kilencz egy arányú réztér, a' C.-től A.-felé: haſonlóképpen mindenik oldalt azon ki-nyitáſ-fal; vony az után, minden punctumoktúl igyenes vak lineakat, föllyűl alá, s-meg köröſzűl, és meg-jéſz a' La-byrinthusnak fundamentuma kilencz utas. A' hol el-kölli intéznéd, hová akarod bé-meneterelét helyhezretni, kinck regulariter nem köllene egyvél-többnek lenni, min-den Labyrinthusban; és annak nyitva köll lenni, mint az VIII. figurában. Az után jegyezd-meg a' középic, a' mennyre akarod, a' hová bé köllene menni leg-nagyobb révelyítéſſel; avagy a' hová kedved tartya,

A' te

A' te akarodban áll az-is, melly magafra akarod vinni a' bé-meneterelűl az utat, ha ötödik, vagy hatodik lineag. Bé-kölli azért zárnai az lineakat, hatodik lineag. Hagy tehát az köröſzt lineat három felől, úgy-mint az D. B. E.-től, a' C. középig ennyihány lineat, a' kik föl mennyec-nek négy, vagy öt lineag; és a' mi a' papyroſon a' lineá, az a' földön a' verem, a' hová a' fácskakat kölli ültetni, úgy-mint a' IX. figura mutatya. Ha nagyobb akarſz eſnálnai több, vagy keveſebb lineat vonharz: az hozſu lineak melleſt-is aprobbaſz hagyhaez, és több helye-ken, több utakat-is egyneí ki-nyithacz. Azt jól eſzed. LVIII. ben kölli vennéd, hogy az fölmenendő lineakat ne von-nyad az feles lineakra, hanem az ſetteletnekre, úgy-mint az harmadikra, ötödikre, és hetedikre; nem az negye-dikre, hatodikra, nyolczadikra. Arra-is kölli vigyáznod, hogy úgy bé ne rekezteljenek az lineak, hogy a' ki az uta-kon megyen, tovább ne meheſſen: hanem, vagy öt-kölliſtök maradni, vagy vilza ténni. Két lineat azért, egy máſtal, nem kölli bé-zárni. Ezeket az fölmenen-dő lineakat, azon légy, miképpen leg-alkalmatoſſabban, az köröſztűl menő lineakkal öſve-fogalhabſád; mellye-ker ha modofſan öſve-vonzod, kéſz léſzen az Laby-rinthus, a' X. figura ſzerént. Ha kerekdedder akarſz; péli-dat ad az XI. figura.

A' mit a' papyroſon, az lineak vonyáſában eſtéle-kedtel, azont eſtelekedgyed a' földön-is a' vermekkel: a' kik egy aránt eſſenek egyik az máſſiktól, mind az négy réztűl, és minden jegyzéſen karót veſt-be: az kiktűl ſi-nórt vony köröſztűl, és a' mint a' papyroſon fekete lineat vonnal, úgy jegyezd-meg a' földön-is. Hogy pedig job-

ban.

L I X. vorj karót a földben. Az útraknak széleffége, a vermekkel egyűrt, légyen hét lábnyi leg-alább; úgy hogy az egélfz helyfég, 64. lábat foglallyon magában; mert, egy láb, az külső lineara számlátraik, az az, negyedréfzen; és így, négyfzer 64. 256. lábat foglal. Azért hozattara eők 128. láb, az széleffégére is annyi. Ezeknek ki-ültetélére, kiváltképpen alkalmas az Mogyoró fa, Kecskerágó fa, Egres, Megy fa, feidő Spanyór bodza, &c. Az szegleteken fákat is ültetheni.

V I. R E S Z.

Az Formák ki-ültetéléről.

L X.

N Inekurtánna a formákat a földön ki-íntezte valaki, és az ágyakról az útrakat el-jegyzette, el-köll azokat válasszani, az övényeket egy kevelé alabb átván: és a ki-áfort földel az ágyakat folytebb töltvén, mely igen parázt munka, és az formákat is minden elzrendőben újítani köllentik. Mert az eső is le-mossa, a Napnak sugari is, és hidegnek fülánkia hamarébb ki-sűti a virágokat, és azoknak gyökereit. Job azért ha az ágyacsakákat az övényektől, vagy szagos, és zöld füvekkel: vagy alacson fácskakkal, a kik meg-hadgyák magokat nyírni, és bojoslan nőlnék: vagy ezifákra meczert léczekkel: vagy téglakkal választvák-el. Vgy, hogy a régláknak felét a földbe ásták, felét kin hadgyák a formáknak szélén.

Olyan füvekkel köll pedig az ágyaknak szélit meg-

meg-perémezni; Előfőz, a kik az hanyargató hideget, és dereket teleztizaka el-rühellék. Másfőz, a kik állandók, nem csak egy hólnapig, vagy elzrendőig, Harmadfőz, a kik az nyíreltel-izzenvedhették, és az után, büjábbann nőlhellenék. Az efillag virágon kívül, a kit nem köll tarolni. Két okból szükfég pedig a nyírés. Előfőz, mikor el-ültetik, a föld színéig köll őket nyírni, **L X I.** hogy egy ágacskaíte hadgyanak rajrok, akár fiatal, akár vén gyökerek legyenek: és így, a vén ágak benn fülnek a földbe és az ifiak, fűrűven be-fődik az ágyaknak szélit. Mert ha meg nem nyíred, az réghi ágak ki-állanak a földből, mint az sörtek az domaz hátából illertlenül; és az újjak is, avagy nem nőlnék, avagy igen ritkán. Másfőz, minden elzrendőben kétfzer, háromfőz, vagy többfőz is meg-köll tarolni a füveket az ágyak körül, ékcsfégnék okáért: hogy szép igyennek legyenek.

Az füvek között, leg-alkalmatosábbak az ágyak szélnek ékcsfétlére, az lőp, Levendula, Spikinárd, Rوتا Zállya, Ifen fűja, Romai Rakuk fű, Matra fű, Szék fű, Cillag virág apró Cziprus fa; alacson Krupán, a ki mindenfüveknél leg-alkalmatosább, és ékcsfétebb. Ezekkel a füvekkel, és Krupánnal, a tablákközépin akár minémű czimereket, neyeket, oráktár, és a minémű ezifát kévántz, ki-formálhatz.

A Krupánt, minden elzrendőben kétfzer köll nyír. **L X I I.** ni, kik eltek, és mingyárt a Kantonák után, mentül alább lehet, hamar az hől-tölte után: úgy hogy, se magafűb, se szélefféb ne légyen három újnyinál. Es így, szép gyöngge, és zöld levelei nevelkednek: el is tarthatni őket elben az állapotban ót, vagy hat elzrendőig, tovább is; mert,

E egyéb.

egyébként, ha alkalmatos údöben, és rendelésen nem nyírik, három, négy elrendő alar úgy meg nól, hogy újjobban ki-köll szedni a földből, ha azt akarjuk, hogy a Napnak világosságát, árnyékjának süporlatyával bé ne vonnya, és a virágokra lehellő szellőt, meg negátollya. Ezt pedig a Krupánt, avagy Pulzpingot, két-képpen ültetherni. Először; ha réghi és hozu gyökert; mind gyökereftül ki-állák, és a finór-fzerent ki-átort földbe, egy arant bé-ütheték egymáhtól; úgy hogy az földgye, csak két iznyire légyen: kiaz földből: azt jó földdel bé-tölték, és kőnyós kőnyül erősten meg-tömjék. Jó volna mindazon által, ha az Krupánt apróra elszagatanák, és egymihány gyökerecskétet hagyának rajta, az öregit el-metrvén, és az hegyit-is. Hadgyák az után egy óráig a vízben, hogy nedveléget, vonnyon maghoz: és úgy tegyék a földbe egy arafzni mélylégre; jót meg-tömjék a fája kőnyül földel, sűrűven ütheték, és néha meg-öntözzék. Mátódzör; ha fiatal gyökerecs Pulzping nincsen, csak ágacsákat mellé az ember, és ütheték-el, s gyakran öntözéssel táplállya: meg fogamozik, és gyökerecsét vér magának. Ha tél-előtt üthetik, hamar meg-árt neki a hideg; hanem, miheint a így ki-megy en a földből, mingyárt el-ültethetik. És úgy, leg-alkalmatöbbs-ékeltebb cheza a Pulzpingfa, vagy Krupán; a mint némelyek nevezik. De mivel ez a fácska, jó kővér földet kíván, némelly virágok pedig, kiváltképpen a Tulipán, irróznak a zúrosföldről; azért e félcének alkalmatöbbs, és csinos-is, ha az ágacsákat gyaltatölgy fa lécczekkel, vagy keskeny delzakkal foglaltak-bé: és azokat olajos feltéssel fejtrel, és vörössel feltük

meg:

meg: avagy a mint tetfzik. Sokáig-istart, és minden féle figurához hozzá metzherni. Kerekdedhez-is, ha az léczet félig egy tűrézel, egymásba metfzed: mint az malom kőnek foglalatára, a kit jól tudnak az Alzatalofok; és így, könnyen meg hadgyák magokat kerekdeden hajtani. Légyen az léczeknek magasságok az földön kívül, négy ízni, és szélestegek kettő. Minden fejeletre egy fester pácizat gyukharz: kinek végin aranyas gombocskák legyenek. Ezeket szép porhanyós, és göröngy nélkül való fekete földel meg-köll töltetni.

Az öfvényeket, kik az ágacsákat közört vannak, LXIV. szép fejt fővennyel szokták, némelyek, avagy vörössel négy újni mélylégre meg-töltetni, hogy tártók ne legyenek, hogy ékelteget adgyon nékik: hogy a gyamot, és hiába való füvet ne hadgya föl nőlni. Arra-is reá köll vigyázni, hogy mikor más figurát akarva valaki azon a helyen formaltis, és az öfvényeket el-bontani; cisőben a fővent ki köll az öfvényektül hordani: hogy el ne fővántsa az ágycakat. Az öfvényeket föl ékeltegni, ha az Tímátróktul maradott cétervel föl-töltik, kit a nélkül-is ki-hánnak. Kinek egyméhány-hafzna vad. Először, ékelteget ad. Mátódzör, nem enged, hogy fáros légyen az út, avagy a fát; a talpára ragadgyon embernek: hanem, a szép egyenestén maradgyon. Harmadzör, a házönianlan füvetek meg-fojtya, és nem enged, hogy ki-nöllycnek. Negyedzör, két vagy három elzrendő műlván, jó Síros ganévá válik. Némelyek, apró külömb külömb fízínú kövecskékkel meg-híntik: minéművek lévelnek a folyó vizet mellett. Az polyva rávül légyen a kertül; mert annak a pora ha a virágokra füvekre, ká-

E 2

posztákra,

posztákra, és akár minémű levélre szálljon, azt megalkalztva, és megégetti, a többit is el-veszti.

LXV. Az ágyakat, a ki virágokkal csinosán béakaria, ültetni, és vetni, ne zürjü-zavara mind egybe: hanem rendelkezén ültesse, és a gömbölyű gyökereket, vagy mind rendel a linea szerezni; vagy öt szegletessen. A virágok úgy ültetessenek, hogy egy-más ellenébe, egy-félké legyenek; tudnia illik, a négy ellenben való részben. Barárola: más négy részben, más egymáshoz hasonló virágok legyenek. Az gömbölyű gyökere virágokat, félrül ültetbeni: hogy az ágyaknak közepi maradjon, a Síros föld kedvelő virágoknak számára.

LXVI. Az virágoknak ültetéstől, sem minnyisan egy íteletben vannak; mert némellyek azt javallják, hogy egy ágyba, egy féle virágok ültetessenek; másban, más-félké, és kiki mind az ő neme szerezni. Némellyek azt ítélik, hogy job különb külömb féle virágokat egy ágyba ültetni, hogy megne szűnyenek a virágozástól: hanem kikelettel fogva, egész nyaratáza, és minden hónap virágjának szép színi öltözettel tündökölljenek, tudni, honnét származtanak: meleg országból, vagy hidegből; szaraz vagy nedves; kövér vagy sovány; árnyékos vagy verőfényes földből, hogy kinck kinck okossan, és szereztesse alkalmas helyre válasszanak. Azon kívül, a virágok gyökereinek rend szerezni, és az ágyak helyhezterése szerezni, a hol vannak. Számát s nevét föl köll jegyezni, hogy ki ne essek elmejéből embernek. Kinck kinck négy újni rágást egy mással rendelvén; és azokat is kiki előbb, kiki későbbben virágoz-

nak.

nak. Arra is szorgalmatosan tel köll figyelmeznii, hogy úgy orsák-el a gyökereket, hogy mikor ki állak ökel, úgyve ne elegyítessenek: hanem meg-ismérlék egyiket a másktól. Az-is igen ékefti a táblákat, ha úgy eljártézi a virágokat, hogy külömb külömb féle természetes színeknek elegyítéssel el-választott ágyakban, embennek szente világot meg-vigaltrallják. Hogy egy féle virágból, minden ágyba bővebben ültessenek, és az elegyített virágok rendes színek az természetesen varrott káprított kövessék. Mértékteressen köll tehát az virágokat ültetni, se ne mind egy ágyba, se ne igen-fok félés; hanem, az mint némellyek dicféreessen esleketlik, a kiki csak nem minden ágyat két, vagy három féle külömb színi virágokkal ültetik bé: hogy az ellenkező, vagy hasonló, vagy körözött helyhezterettség, vagy hasonló, vagy külömböző színnel felüllyenek meg egymálnak; és ezzel az színeknek egymáshoz illendő változatokkal, ékefték a táblákat. Az gömbölyű gyökere virágok közzé, imitt amott hínthemi fok színi tellyes makokar: hogy mikor amazoknak virágok meg-hervad; ezek akkor, gyönyöröködterő színes ruhájokban, ékeften udvarolnyanak. A táblák közbe, ha lehet, ne ültessenek öreg fákat: hanem, csak alacson csómtérket, a kiki virágozzanak az szegleteken; és azoknak is néha elköll elapni az hegyeket, hogy magassan ne nőljenek.

VII. RESZ.

Az Virágok ültetésének, és vetésének idejéről.

É 3

Szólt.

LXVII. Zöltek itten leg- először közönségesen a gyömbölyű, és csomós gyökertü virágok ültetésének idejéről; mert a többiül az után. Azért ilyen virágoknak gyökereit, vagy Desakul bulbaút, Septembernek végén, Sz. Mihály napján ültették, az napnak, és érzékának egyenlőlegé után; ha pedig féltő az idején bé rohanó rértől, és hidegtől, Septembernek közepin, mikor az föld nevelkedik, szép tiszta, száraz időben. Az régiek, Otobernek első napja előtt nem ültettek; sőt arra is vigyáznak, mikor az Hiasz taviknak Gillaga el- enyélzett: és a Corona fél tertzett, és el- is enyélzett. Mert a mit ezek a napok közörtü ültetnek, sőt vetnek- is, szerezessék ki- kél. Okár adgya Democritus, mert mikor a Corona el- enyélzik, bőven kezd az eső elni; és a föld mint egy lizáló orjátl, nagy vigáztalálál valja a magokat, és gyökereket. Tánad pedig fél az érzéki Corona, Otobernek mint- egy 28- dik napja felé, mikor reggel kezd fénykedni, az Nappal egyvált enyélzik el 16. Decembris. De erre Magyar Országbaa nem kell várakozni; mert a mint csak nem mindennek ideje, egy hónappal előbb jár Olasz Országban, úgy az ültetésnek- is. Azért némelyek idejében ültetnek, viseltetvén amá réghi példa befzédtről: hogy, Az idején való vetés, gyakran meg- csiál, a késő mindenkor. Nemelylek hogy meg ne csálatkozzanak; három, vagy négy ültetni való úddér választanak magok- nak. De mind ezeknél leg- job, hogy az ember a Tarománvoknak, és Országoknak helyhezreiréséhez alkalmasatál magát. Ugy hogy a hideg és nedves helyeken, a napnak és érzékának egy- való létele előtt ültessen.:

a ki

a ki történik 21. 22. 23. napja tájban Septem-bernek, a vagy utánna, a mikor közép szerü meleg, és szárazság szokott lenni. Ahol pedig leg- melegebb, és szárazab lével, ott utólszor, az Solstitium után. Es jöhet, a földnek nedvesnek kell egy kevelé lenni: de akkor nem jó az ültetés, mikor zápor esők járnak, és igen nedves a föld; hanem meg kell várni, hogy le- szivarkozzék az fölötté való nedveslég, és egy kevelé meg- tikkadgyon. Avat sem kell igen gondolni, ha nem járnak olyan gyökere- esők, az száraz földbe sem vetnek meg egy ideig a gyökere- k; a mint hogy a nedvesben meg- rohadnak. Igen hidegbe sem jó ültetni, vagy vetni, hanem méretektes időben.:

Az Hóldnak változára- is, és erejére, igen réá LXIX. kell vigyázni az ültetésben, és vetésben. Némelylek a Görög Gazdák közöl azt tartották, hogy leg- job ültetni, és vetni való úddó, mikor az föld nevelkedik; úgy- mint negyedik napjáról föld fölitéig, mikor az föld alatt lappang. Némelylek azt tanítják, hogy job az hóldnak vénségére, hogy nem mint iffuságára vetni; Mert az föld fölte után, erőlenebb az hóldnak világo- fága, és melegebb, melly két eredeti a természetnek; és azért vékonyan, s- kétöb- ben hathatja által a földnek, gyökere- k; s- magoknak lika- cskái; s- lassabban- is közli velék a melegeget, és nedvesléget; s- azért az levele- knek búja nővéteket meg- csiál, hogy inkább virágokat, és gyümölcsöket bővebben nemzenc. Mindazonáltal, az mindennapi figyelmes vigyázás, külön- bet tanít: hogy tudnia illik, negy- ed nappal az útlág után, ísmét negy- ed nappal az föld fölte előtt, vagy utánna, mind jó

a gyö-

a gyökereket elültetni, hogy jobban virágozzanak. Mert akkor az földnek hatalma mind melegeggel, s mind nedvefféggel, világoffággal is inkább bővölköd-
vén, az gyökerek természet izertént való nedveffégek-
nek, és melegeffégeknek erejét meg-örögbíti. Azok is, magok szájkas hahadékit meg nyitván, és föltevén, az vi-
rágásra tenyészécbbeek. Egy szóval azt tartják hogy ak-
kor jó a virágok elültetése, mikor a föld nevelkedvén,
gömbölyű: Olágra mikor ízarvas. Némelyek, ilyen-
külömbféget tartanak, hogy a gyökereket, föld nevel-
kedéffere ültetik, az magokat pedig, föld fogytára vetik.
Az jó kertészek, ilyen regulat tartanak, hogy a minck
teljes virágúnak kell lenni, a körül ember bányék
két nappal föld fölre előt, vagy ugyan föld fölrekor,
a ki nem teljes, és magellan nő két, vagy három nap-
pal az újfág után. Az kinek pedig heja vagyon, és abban
magvat nevel, úgy mint borfó, bab, &c. ültessék utólsó
fertállján az földnek. Ezeket pedig a meg-nevezet
virágokat, akár ültessék akár vessék, akár a földből ki ve-
gyék, akár magvoikat szedgyék, mindenikkel, az mint,
meg-irám, úgy kell bänni.

Ezeknek ültetéffekről, hogy többet szóljak, ada-
tik ide alá is alkalmatoffág: mikor minden kerri virág-
nak tulajdonfágáról külcmben írok. Csak arra legyen
a figyelmetes kertésznek vigyázása: hogy mikor az hi-
deg érfzaki szél fúj, ekkor se nevelsen, se ne ültessen.
Az Planctaknak orájt is meg-tarcsa. Az Venus,

a Veteffice, a Jupiter az ültetéffice
szolgái.

VIII.

VIII. RESZ.

Az Gömbölyű, és csomós gyökerű virágok
ültetéfféről, és ki vételéről.

NInden gömbölyű gyökerű virág, olyan, LXXI.
földet kíván, a ki nem kövér; hanem egy
keveffé agyagos; a ki nem igen sovány, ha-
nem tenyésző. De semmiképpen ne legyen
ganefos, hanem ha az ganéi tellyefféggel földé vált: és ha
a gyamot, s földet egy garmadában hánták, és éppen
meg-rohadott. Légyen az föld tilztán vás rostélyon.
Átal-vert, vagy rostált: azért a gömbölyű gyökereket,
nem kell más virágokkal együvé ültetni, az kik ganefos,
és Síros földet kívánanak.

Vethetni ezeket magonn-is, kiváltképpen ha fézép
virág volt, a kibülaz magot le-fzedik: úgy mint, a Tulí-
pánokból, a kik Niderlandiak, és másokból. Kivált-
képpen ha fejték; és azt Szent Bertalan nap tájban kell
el-venni (csak hogy négy, vagy öt elzrendő műlván kezd
viragozni) és az után el-plántálni. De azt tartják, hogy
fézépbeek lévélnék ezek, a kiket magon vetnek; mert
ékeffebben változatrtyák fízínket. Az Niderlandi Tu-
lipanok álhatarotok, és nem változnak meg fízínkeben, az
mint más félek: kik csak nem minden elzrendőben, kü-
lömb fízínű kontósben öltöznek.

Ezen magon ültetéff dicférik, az több gömbölyű LXXIX.
gyökerű virágokban is, kiváltképpen az Hiacynthuók-
ban, és Anemonékben: kikhez egyéb munka nem ké-
vántatik elzrendő által, csak a gyomlálás. Az kinek

F

olyan

ollyan rétes gyökerei vannak, mint az halhéja, az mint magoktól fzelelentként el-válnak, el-fzaggathatni, és ültet-hetni; csak hogy az hegyek fölljül meg ne fértődjgyenek, és a szanak meg-foganofznak, és virágoznak Jlyen az fejt és fargal, Lilium, jtem Xirifijde Dávid Nemétül, az az, Török Turbánt, Marragon, aranyos gyökér Ornithogalum.

LXXIII

Az bulbusokat, avagy gömbölyű gyökereket, avagy hagymákat (akár miképpen nevezzék, mert Magyar tulajdon neve nem találtak) az mint oda föl-is meg-mondam; Septembernek végén, Sz. Mihály nap raiban ültetik el: ha pedig idején való hidegtül, vagy réltül féne az ember, Septembernek közepin, hold nevelkedéfére, fázraz napon, minekuránna a földet meg-áztaták, és az clopoforkat meg-törtek. De réd kell vigyázni, hogy az hegyével föll fordíták, kiváltképpen az korszakis Liliumok: és az gyökerek őt, vagy hat új niméltégre réteffenek alá az földben; csak hogy mikor ültetik, igen meg ne nyomják az újokkal a gyökereket: hanem inkább nyolcz íznyire állák ki a földet, és mint az Sáfánt úgy rakják rendel, az után fész gyöngén hányák réd a földet. Az ki pedig több munkát akar na rédjok vesztgetni, csináltaffon defzából három, vagy négy fzeletű ezkört, mint egy roffályt, avagy mint az boronát, és azt jó remédek fá fzegekkel rendeffen verje bé, s-azzal csinállyon lyukakat az ágyakon, kikben az gyökereket rakja, mélyebben, a kik mélyebb vermet kívánnak. Az után, újonnan roffált földel földgye bé, és vagy kezével, vagy gereblével gyöngén igyenesítfe meg; de úgy, hogy egy kevesé magafább legyen a közepin, hogy meg ne áll-halffon rajta az eső víz, hanem alá-follyon. Mikor pedig az

cső

eső után le-fáll a föld, megént meg-kell igyenesíteni. Az indai bulbusok arább kell valamennyire álni, és föllyebb kell fölteni; mert egyébként, ki-gyutak a Napra nyakokat, és annak az függári meg-fzázatyák őket; azért ne hadgyák fokáig az Nap fényen, minekuránna el-fzázad az levelek.

Persai Tulipa Nemétül Larberle, mélyen el-bújik LXXIV

a földbe: azért, meg-likafzított cserépet félnek alája, hogy alább ne meheffen. *Colchicum Orientale*, Napkeleti Sáf-rány virág, Sz. Jakab nap rájban réterik a földben, Szent Mihály nap rájban jön ki a virága levél nélkül, telefzaka csak úgy hadgyák a földbe, kikletkor levelezik meg; azért úgy kell őket a földbe hagyni, míg el nem rothad, vagy fázrad az levél róla: az után ki-vélfzik a gyökereit, és meg-fzázatyák, még ísmét a földben félzik.

Mikor az ember e félcgyökereket, edényekben vagy ládákban akar na renni, és ültetni, kiváltképpen a ki nem közönféges, hanem ritka; meg-fzámlállyá az edényeket, és gyökereket, azokat fel-jegyezze, hogy el ne felejtfe. Az minémű edénybe akarja ültetni, alul meg-fúrja ennyihány helyen, nem igen temédek likakat csinálván rajta, annak fenekét apró kövecskékel meg-rakja, hogy könnyebben által-fzízárkozzék a víz rajta: azon fölljül két, vagy három újnyíra tégyen apró követsz fővényi réd; az után tölcson roffált földet belé; a mennyit a gyökér maga alá kíván. Ha Anemonékat, avagy Ranunculusokat, avagy más lágy, és fő gyökereket akar ültetni, nyomja alá gyöngén a közével a földet, hogy három, vagy négy újnyíra legyen alább az edény fzfájatúl; ha pedig nagyobb az gyökér, őt, vagy hat újnyíra legyen: az után tégyen egy

F 2

fő

fő gyökereit a közepire, ha környös környül többet akar, hat újnnyira távul legyenek az edény Karajától, egy máshil pedig leg-alabb négy újnnyira. Mindenik gyöker után oda gyukjamağa jelét egy fácskán, vagy számat. Az után tölcse meg szép gyöngeroftalt földel, a közepi légyen magastabb, hogy a vízle-folyhastón a karajára. Némellyek elsőben töltik meg földel az edényt, és az után gyukják belé a gyökereket: de ez sem alkalmas; mert nem ilyenestlen estnek a gyökerek, és az aprók, kik még rajok esüggenc, hamar meg-fértődnek: nagy károkkal az anyoknak-is.

LXXV.

E'féle ládakat avagy edényeket, hahethet a Napra tegyék míg fagyni nem kezd, és ha egy kevése fagy-is, nem-árt nekik: az után a pinezébe, vagy más bőltba rakják. Miképpen kell ott vélek bannij, másutt meg-írom. Kikeletkor, nem kellökáig őket rejtebbe tartani: hanem, hamar ki-hozni nappal, és estzakra megént bé-rakni, avagy esték gyékényel, vagy valami deszkával bé-földni; hogy a mi gyöngé növése vagon, azt egyfzer s-mind meg ne vegye a hideg. Az után hanem föld a dértül, mint ládátul, avagy edényestül a földbe ásharni: hogy attul-is végyen valami természet szerez való nedvességét, ne-is kelteffekannyifzor vízzel tápláni. Ha a földbe nem áshat-nyak, az Napra ki tegyék, valami téglát, vagy fakat alája-tévén. Mind-azon-által, jobb őket rébent-is a földbe hadni, miképpen köllesték pedig akkor vélek banni, meg-lelz alább írva. A mintazontözéfkéül, gyromlátfokrul, óltalmazátfokrul, és egyéb vélek való hajmoloátfokrul, LXXVI Az Bulbutóknak avagy gömbölyű gyökereknk, noha közönfegestén két, vagy három elzrendéig, az az,

mikor

mikor harmadfzor el-virágzortak kölletnék a földbe máradniok, hogy szaporodhastának: mind-azon-által, ha csak a virágzásnak bővfégére akar valaki vágyódni, azokat minden elzrendőben ki-fzedhenni, kiváltképpen az elővel virágzókat, a kiknek gyökerek hamar megrohad. Az Niderlandi Tulipakat-is, csaknem minden elzrendőben, ki vézik, s-egy kevése meg-fzárastyak, s-megént el-ültetik. Némelly értelmes kertéfcék, ezeket sem vézik ki minden elzrendőben: hanem azt meg-óltalmazzák, elvonván tülök minden elzrendőben a hozzájok nölc-fakat, hogy az anyokra fözölgáló nedvességét, magokhoz ne fziják. Azért minck-utánna a levelek, és szárok meg hervad, gyöngén az földet el vonfzák a fő gyökér mellől, és az magzart-is el-fzedik tüle: kiket mingyárt el-ültetik, a fő gyökereket pedig, úy földel megént bé-burítják. Az idején való gyökereket, kiváltképpen Narcissúsfakat, idejebben ki kell venni.

Az gömbölyű gyökerek, avagy bulbutók, közönf LXXVII gessen Sz Jakab nap táiban vértetnek ki a földbül, mikor mind szárok, s-mind levelek meg-fzarad, valamelly fzepp napon, mikor az föld száraz; azokon kívül, a kiket mag-nak hagyják: mert azokat benn kell hagyni, míg meg-érik a mag. Mikor ki-áford, elől kezd az ágyat áfni, és az gyökereit ahl, és kezdeddel vedd föl fzeppen őket: de lássad, hogy valamiképpen meg ne fertítéd vagy kezdeddel, vagy kapával. Az után ragd fzepp lástán egy-más mellé, hogy meg-fzáradhastának, vagy a házhejára, vagy kamarában a hová nem járnak az egerek. Há nyolczad napig így heverek, az minémü föld rajok ragadott, azt leköll vonni rölök. Noha némellyek azt tartják a Tulipákul, hogy

E 3

mind

mind addig rajtuk hadgyák a földet, míg akarják tiltetni. Ha fölöképpen, ha el-fáratat gyökér van rajtuk, a vagy hejában való külső heja: de az Tulipánokon meg kell az külső száraz hajat is hagyni. Hamelly gyökér meg kezdett volna penészedni, vagy velzni: azt az el-velszert rést; éles-kétfecskével mész-el, de ne az szívet. Így száradgának az árnyékon, s nem az Nap fényen, míg el-iltetik őket. Az külsőmb félétet, külsőmb felét rakjad: és kinek kinek nevét egy czéduláfarván, hozzá tegyed.

LXXVIII. Azokon az bulbuszokon, kiknek ezen kívüli gyökere-
rek is legyenek, úgy mint fejtér Liliumnak, Török Turban-
nak, *Muscari*, vagy *Rizoma vitagna*, *Narcissusok*nak, *Hycacin-
thusok*nak rajta hadgyák gyökereket, míg a földbe akarják
tenni: hanem akkor egy kevelé, kéffel el-metszik hegye-
ket. Ancimonét is ha fölöképpen szedik ki, csak hogy ezt
minden észrendőben, a' kiakarja; ha nem, benn is hagy-
hatja két észrendőig, az mint experientiankból tanultuk.
Noha másoknak, mas ítéletet van felőle. Az *Ranuncu-
lusok*at is; mert ha ezeket ki nem szedik, magoktól a föld
rainéretki ugrándoznak, és el-fáradnak. Hogy pedig en-
nek fajt, az annyoktól el-választhatad, egy kevelé szárazd
meg az árnyékon, és könnyebben el-szedheted egy
másfél.

LXXIX. Arról is akartam a' Kertészeket érteni, hogy az
Ancimonokat, és Ranunculusokat egy más közibe ne iltet-
sék, se igen közel: mivel nagy ellenkezés legyen közöt-
tök mert ez, amazt el-süti. Ha fölöképpen az Tulipák,
és Spanyol Luncilla közé sem kell a Ranunculust
ültetni.

IX,

IX. RESZ.

Az Gömbölyű, és csomós gyökerű Virágok-
nak Neme, és Tulajdonfághírül.

Szeregami Ertek Urunk ó Nagyfája kerthelji: **LXXX.**
virágoknak szépleteket, ékeleteket, illat-
nyokat, terméleteket, Neveket, Számokat,
hogy magánolanté-íthassam, csak nem lehet-

telenségnek ítélem; mindazon-által, az kiváltképpen
valóknak, nevezetesebbeknek, idegeneknek, és kedves-
febbeknek tulajdonfágoakat, Neveket, és vélek való bajmo-
lodásokat, az mint lehet, leigyekezem írni). 2. Csak hogy
elsőbenn is arról írtam az kegyes ólvatót, hogy meg ne
útközzék abban, ha fokaknak Neveket igazán Magyarul,
meg nem találom nevezni. Mert sokan is vannak olyyan
idegen virágok, kiket Ertek Urunk ó Nagyfája, elsőben bé
hozott Magyar Országban, az maga Poloni kerthében; úgy
mint Indiából, Spanyol Országból, Belgiumból, Olasz Or-
szágból, Német Országból, Török Országból, &c. kiket
mind ez ideig Magyar Ország, a' mi údonkbe nem ósmért,
s-nem-is látott. Azért ne csudálkozzék senki, ha igaz
Magyar nevét nem tudhatjuk: hanem, másidegen nyel-
ven kell neveznünk. A' milleg-közönlégelebb. Legyém
első

Tulipa, melyet némellyek *Liliumi Narcissus*nak ne-
veznek. Ennek külsőmb féle kellemetes, és kedves színe-
ben leginkább járftodozik a' termézet; ugyan is olyan
állatnyában mint az Lilium, csak hogy nem olyan igen he-
gyes, hanem kevesé kerékded. Némellyeknek színe,
csak

csak nem minden másod elzendőben változik. Közönségesen három féle. Első, idején. Második, közép időre. Harmadik, későbbben virágzik. Némelyik, egy könyökni magasságra egy szálon föl föl; levele néki három, négy, öt, temérdek, három vagy négy tűnyi széles; virágjának pedig levelei hat, hét, nyolca is. Középin belől a fundamentuma, kinck farga, kinck két, kinck fekete, és mint egy premezt, más színnel. Az virág leveleiközöttől egy botocza, a körül mint valami csákányos vékony száron álló, vagy örtörző, különböző színű: a botocskába a magvaszokort olétán őszel megérni, hat rendel egy másod fekszik, vörös, lapos, vékony. A ki el akarja vetni, jobb volna mingyárt őszel félre valamely ágyba vetni, hogy nem mint kikeletkor.

LXXXI

A kinck csak egy levele jön ki, az abban az elzendőben nem virágzik: hanem az kikkét levelet, és többet mutatnak. Az gyökere a Tulipának, avagy hagy mája, bulbusa gömbölyű, egy kevesé hosszúkás nyakú; R. úlsó hejagelzencye színű, vagy fekete, hajlando vörös belől a széki fejt, mint a keményen sült ryukomnak feje, és. Némelyeknek gyökerei, az búnaágtul egy más után nőnek: némelynek a száron verik ki magokat. A fiatal gyökereket, el kell az annyoktól szaggatni, s úgy kólomben ültetni. Az gyökerekről, nem ősmérni megmellyik másik: hanem az idején virágzó Tulipáknak, közönségesen kisebb a gyökere, magok is alacsonyabak a virágok. Az későbbeknek pedig, nagyobbak a gyökerei: az gyökereknek koronái szélesebbek azoknak, ezeknek pedig szűkebbek.

LXXXII

Az *Persai* Tulipák virágjának is kisebbek a levelei,

velői, kívül karmasín színű vörösek, fejjel premeze: belől fejték, hegyesebbek, az levelek is keskenyebb az gyökere, is kisebb, csak nem mint a magyar, kívül fekete heja vagon, azon belől hátrácskaja. A Tulipák nem szerezik más virágokkal való társágokat; három tűnimélyéget kívánnak, őtől az távol létre: közép szérű földbe, és Nap fénybe gyönyörködnek, kivált képpen abban, kibben az előt való elzendőben, anemone vólt, és az kápolzás kertből való földben, ha megrostállják. Arra is igen reá kell vigyázni, hogy a ki jósaiból való fiatal gyökér, annak lenne vonnyák az külső hejt, hogy meztelen maradjon. Ha pedig magvát akarod a Tulipának vetni, az későbbben virágzózt választad; azok közül is némelyek a fejtől fekdik, kinck középi alól fekete, vagy kék, vagy szederjes: karmasín színűből, kinck fekete vilagos színű szederjes, fejjel premezt. Sőt a kinck nem feketéllő a közepi, fennire kellő annak a magva; mert nem lesz különböző külömb féle színű virág belől.

A Tulipáknak gyönyörűéges színes öltözete, LXXXIII hogy valaki megfiamlallya, nincs mód benne. A közönséges Tulipák fargák, vörösek, fejték. Az fargák, kik arany színűvek, kik Saffrány színűvek, némelyek kénkö színű, narancs színű, &c. A vörösek között Barton színű, karmasín színű, vér színű, Rófa színű, Skarlát színű, Teff színű, Minió színű, Fekete színű vörös, kék színű vörös, verhenyeges. Fejték némelyek, mint egy vér csóppel csópp pentettek, vörös premekek elspkzettek, vörös sűrűkalkfejték. Tiszta szederjesek, és tiszta zöldék találhatnak Ersek Urunk ó Nagyfága Tulipái között, Laurembergius *Dispositio Plantarum*, hogy soha olyan okat nem látott. Az Tulipák köz-
L. I. S. 247.
zúl

G

zül leg böcsősebb, a kiben leg több szín találatik, és az levelei is nagyobbak. De az színnek is változó helyekre verteinek. Mert most minden leveleinek félsín, más színnek vannak; most csak némely leveleken: most a hátokon: most alól: most félén a' levélnék: most a' hegyén: most lújtatók: most punctumot: most perregereinek: most lányszók. Némellyek szagosok, mint az Saffiány, úgy mint az narancs színűvek, és az apró fargák: kik közül néha egy' száron kettő, három, négy virág is vagon.

LXXXIV De mindezek közöttül leg fészbekek, és nemellebbekek az Niderlandi Tulipák. Kiknek fők kőlömböző színeknek leírásával, nem akartam terhelni az kegyes Olvasót. Eppen zöldék-is, éppen megv' színűvek, és több leírhatatlan kőlömb kőlömb féle színnel termélfertől festetett Tulipák, kik többben találattanak ezen dicéretes kertben, két száz elegyes színűveknél. Az többinek nemellegett, fejezzé bé dűcsőffégével a' tellyes levelű Tulipá, arany színű, narancs színű, vörössel elegyes levelei; némellynek közepi, és féli zöld, némelly levelei zöld, farga, és vörös csápas raitok: van kőzönfégellen 60. s. 80. levele egynek. Azt is meg kell tanulnunk, hogy az Niderlandi, avagy Belgianni Tulipák, nem változnak elzrendőnként színükben, mint az többi: csak az kár benne, hogy az színkehez képest, avagy igen kevés, avagy semmi szagok nincsen.

LXXXV *Narcissus* virágnak légyen második helye, az gombóirú gyökörű virágok között: a' ki noha nem olly fők féle színében, mint kőlömböző állatvában. Közönfégellen fejeit és farga; vörös, avagy más féle színű, igen ritka. Némellyek idején kikeletkor virágoznak, némellyek későbbben Junius felé. Ezek közöttül illat néllyek tellyes

tellyes virágunk, némellyek nem. Az kik nem tellyesek, azoknak közepin egy poharocska van ki-formalva, (ezt úgy nevezzük ez után, mert más nyelveken is annak nevezik) levelei virágjának közönfégellen fűzelefcsekék, némellyeknek hosszúkásak. Némellyeknek még is öreg virágok van, némellyeknek közep fészű, némellyeknek kibeili pohárnak neveznek, mingyárt kikeletkor virágozik: más öreg virágú, kinnek csak a' belső hosszú pohara tellyes, farga. Hatonlószerű, ki fők pohárokkal tellyes. Ván igen szép fejeit tellyes, ki későbbben virágozik, jó illatú. Vagon kissebb fejeit tellyes, kinnek közép levelei egy kevéfé fargacskak, igen drága illatuk. *Narcissus de Aleppo* az ő neve, egy szálon három, négy. Spanyol Narcissus tellyes, arany színű farga, igen kedves illatú, egy gyöngge szalacsakán ennyihány. Ímért Spanyol Narcissus, csöve levelű, tellyes farga, hatalmas jó szagú, Megért Spanyol csöve levelű, fordult virágú, igen jó szagú farga, kénkö színű farga, arany színű farga; hosszú poharú nem tellyes.

Hasonló halván színű fejeit, farga levelű, kicéln. **LXXXVI** farga poharú, közép fészű, szagos. Fejeit virágú, farga kicéln poharú, jó szagú, egy szálon 14. virág is vagon, Joseph Strabel Némertül. Fejeit kicéln virágú, kicéln fejeit poharú, 17. is egy szálon, igen jó illatú, ki, ha az ember a' szobában vízzen, az egész szobát bé-rólti gyönyörűféggé illattal. Fejeit öreg virágú közönfégés, kinnek poharocskája vörössel prémezett. Ezek közöttül némellyek kikeletkor, némellyek későbbben virágoznak; és többilyen kimondhatatlan jó illatú Narcissus virágok, kiknek nagyobb részét, ez mostani Elztergami Erék Urunk ő

Nagyfága, örök emlékezetre, mind maga Pofóni kertében, s mind egész Magyar Országban, elsőben hozta be.

LXXXVII. Az Narcissusnak füves levele, közönfégessen ollyan formával bír, mint az két élű Dákonának vége, nem hegyes, hanem rompább, belőtűrés, egy útnak szélfélegére, s egy lábának hofzafágára igyeneffen föl: az gömbölyű gyökere belől fejt, kívül az héja valamennyire feketélik, kerekded hofzúkás nyakacska; ha több fia van, úgy nőnek öfve, mint az pár, avagy mogoró hagyma; mikor ülreticsel-faggattyák egymással. Az fejtéreknek gyökerei kerekdedebbek. Az fargáknak körtvélly formára hofzúkas. A Spanyoloknak cévéslevelek van, kiknek szélesebbek: gyökerek is kissebb, kerekded, egy kevéfé fargább. Virágjának illartya, mintha jelszaminnak, és birsalmának szagát egybe-foglalná, olly kedves.

LXXXVIII. *Narcissus* ném kétvén igen nagy munkát; közönfégessen fővány földet szerez, egy kevéfé fővenyefter: de nem szinte roszat; Nap fényt szerez, harmadik elzrendőben ki kell szedni, minékutánna el-hervadnak levelei; megfázatani az árnyékon; igen szűz helyen, mint az Tulipát, öt újni mélyfégre, félarszani távul egymással ülrefék. Magon nem vetik, mert kevéshafza nagyon, mivel nem változik. A Spanyol céves levelei Narcissusokat, négy újni mélyfégre, megannyi, vagy három újni távul kölletik ültetni: egy kevéfé Sirofáb földet szerez, és egyakrabb, s-idején való öntözést, míg az levelei meg nem hervadnak. Négy, vagy hat napnál tovább földetlen ne hadgyák: mert mivel kifűny a gyökere, hamar elszárad. Ha ezt magon vetik, jó tenyésző bulbulokhoz.

Két gondvilágés kívánatik leginkább ezekhez. Először,

Főz, hogy mikor ki-virágzik, fokáig a szűz ne hadgyák a virágot: mert igen meg-erőtlenedik a gyökere. Másodszor, hogy mikor elvirágozott, a földörtéb való esőről meg-oltalmazzák, hogy a víz alá ne szivárkodgyék, és a gyökere meg ne rothadgyon.

Az vörös Narcissus igen ritkán virágzik, mivel inkább csak leveleivel, és gyökerekkel földörre búján szaporozik; azért őret igen fővány, és kopár földbe, két, vagy három únvira kell ültetni, és úgy Novemberig néha néha öntözéssel táplálni, míg egy kevéfé meg csipilevelit áder; az után, haládba van, az esőről, és Napról el venni, hogy az hideg ne ért, szellőshelyre mindazonáltal tenni; ha orkin hadgyák a földben, bé-földni: csak nem Majusközepűg meg nem öntözik. Akkor az bulbulokról lassan el vonnyák a földet, míg az anyok fiatal együt, földel nem léznek bé földve. Az után a fajt, lassan lassan el kell az anyokról szedni, és más-hova ültetni: de az gyökerecskéiket, a kihéz mindenkor föld ragad, nem kell a földről meg fölztani: az után helyén, hagyván az anyokat, megént bé földgyék földel.

Hyacinthus virág igen szép kedves bór illatú, apró virágocskák, mint az kisharangocskák kcskucyek, fokban fűgnek egy szálton, néha elék egy felől, néha kőnyösörnyül, a karajok csipkékben meg van hairva. Néha az szűz, néha allyán kezdetnek el, néha közepin végig. Hol sűrűven fűgnek, s-hol ritkán. Levelei mint a páthagymanak, de nem olly hofzak, meg hajlottak belől, pázit szűz zöldék fényecék. Az Nap keleti Hyacinthusoknak temérdek kebb az szatok, és a virágok is nagyobb. Némellyiken, görözd formára fűgnek a virágok, mint az szőlőn a fze-

mek, kiket botroidennek neveznek. Az levelek is természetekbe, és egy kevéssé szélesebbek. A gyökerek gömbölyű, egy kevéssé csúfos belső fejtérű, külső héja fzederjes izabáfu, és vörösses, főképpen a fejtérnek: a ki idején kikeletkor virágozik, úgy mint Febrarius végén, és Mártusznak elein. Vannak hasonlóképpen világos kékek, viola színű fzederjes, sőtet színű fzederjes, világos fzederjes, Hamu színű, Telt színű, felezöld, felekék. Tellyes kék, és fejér. Baraczk virág színű.

Vannak a kik nyárba, és őszel virágoznak: ezek kékek, Hai színűvek, telt színűvek, fzederjesek is, fejtérek is, csak hogy gyöngébb virágúak a többinél, és jobban alá fűgnek.

XCI.

Vannak más formájú Hyacinthufok, kik ollyanok mint az bojtos fák, egy aráznú magastágok. Kiknek fők ágak bugok vagyon, szépen apró kék virágokkal rakvák; azért hívják őket *Comosus Ramosus*, az az, üftékös, és ágas Hyacinthus. Talaltatik cillagos, az igen idején virágozik, mihelte hó el méggen, apró ki terjedt virágú mint a cillag, kinnek a közepi fejtér fargas, abból mint egy farga czerena izalak nőlnék ki. Az Hyacinthufok közötté számlálják a *Pézma* virágot, kir némellyek Botroidennek híának. De külön, Törökül Dipkadi vagy Muscati, hogy ollyan kedves szaga van, mint a Pézma, avagy Ambraának. Egy újni izalon nőlnék ki a virágjai környös környül mint az cserép pohárkák, középenül fogva tetetég. Kik hamu színűvek, némellyek fargák éppen, némellyek kékek, és a tetetiek fargas. A levelek hozukás, keskeny, hegyes, úreges, elterjed a földön. A gyökerek hozukás, fejtér, rétes héjú, mint az vörös hagyma, kikeletkor virágozik. Botroides.

roidennek hívják azt is az virágocskát, a ki hasonló az Muscatihoz: de semmi szaga nincsen, igen idején virágozik, fzederjes, ollyan mint a kígyó hagymának a virága, az erdőben is, és szántó földéken leherni.

Az Hyacinthuffal való bajmóldás, nem igen nagy XCII. füzorgalmatofágot kíván, szerezni a Nap fényét, és könyű földet, nem keményet avagy kővel, fégen Síroft; mert e félékben csak levelezik, és nem virágozik. A mint az nagyfága hagymájának, vagy gyökérének vagyon, ahhoz képest kell öt közlebb, vagy távolabb ültetni. Az aprókat 6. 5. 4. 3. ünyira egy máfüt, és annyi mályfégre is. Az öregeket pedig, fél aráznúra is. Negyedik elzendőben, közönlegesen kell ötöt a földből kiástni, minek utána elhervadtak levelei: és úgy kell vélek bánni, mint oda fel megírtam az Tulipák, és Narcissufok bulbulfú. Csáke az fejtér, a ki idején sűrűven virágozik, jobb volna minden máfodik elzendőben kiázedni. A mint az későbbben fejtérrel virágozókat is minden elzendőben, hogy meg ne fergeledgyék a gyökerek a földbe. Az kik tovább maradnak a földbe; azok körül minden elzendőben kikeletkor megültetlák a földet, mint az több bulbulfokon is.

Kétképpen záporítharni az Hyacinthufokat: avagy XCIII. az hagy máján, az úgy növeleket elszaggatván az annyoktúl, és magán ültetvén, kik hamar Virágoznak: avagy az magván, mellet ez mofani keretlák, inkább javallonak. Kivel illyenképpen bíanyál: Az melly virág igen szépen öregen, sűrűven virágozik, és idején, kinnek csemereki nem fziák erejét, hadd meg azt; az többit környültre, máfodik, vagy harmadik helyen máfide. Mikor iamár

az virágjai jobb részét meg-hervadnak, mely-el a' terejét a' földének, és az több virágját is le-fzaggatván, hogy alól az ötreg virágiban három, vagy négyet magnak; mikor meg-érik a' mag: az hojagocskája (kiben az fekete magocfkák vannak) magátul meg-hatad, és minck előtte ki-hül-nak az magok, fzedd-le: és Októberbe, vagy inkább Sc-premberbe vesd eljő káposzta alá-való földbe, igen ritkán; hadd úgy két elzrendedj, míg meg-nőinek gyökerei: ha fűkűté, meg-öntözheted, és gyomlálhatod. Az után, vedd ki az gyökereket, és ültetd-el, harmadik elzrendőben virágzik: de negyedikbe meg-ísmétheted a' ki szép őreg, azokat tarcsd meg; a' ki nem ollyas, él-vetheted.

XCIV.

Hogy pedig idején virágozzanak az Narcissusok, és Hyacinthusok, és rébenn-is jól meg-maradgyanak, főképpenhatal előtt ki-kehnecklevellei: csinálts nekik deszkából egy labnyi magafágra ollyan formára, az mint az ágyacskák vannak, fencketlen ládákat, tedd reájok, az után föllyül fődö bé deszkákkal: azokra rajk-böven meleg ló ganéjt: de úgy, hogy a' virágokra ne eshessék az genéj; és mikor réb az verőfény szolgát, avagy meleg üdő vagon, vond félre az ganéjt egy kevéssé, és nyíld ki az felső deszkákat, hogy érhesse az virágokat az Napnak sugára. De erszakára, és mihelc hideg akar lenni, mingyárt megéni bé-födgyed, szépen meg-virágoznak alatta a' virágok: ezt cselekedheted egész kikeletig, míg az hideg tart. Ha pedig azt akarod, hogy rébenn-is Narcissusod, és Hyacinthusod légyen: tégy őz előtt ennyihány gyökereket valami edény-be: réb tarcsd meleg szobába, és néha néha meg-öntözsd ki virágzik, és szép illatorád.

XCV.

Corona Imperialis, Törökül Tulai, Tale, Magyarúl Cs-

zás

szári koronának nevezhettyűk: Lilium formára termet virág, kinck három újnyi temerdek ága vagon kékes, és zöldes, annak fele Lilium formára való levellekkal fölvan környös környül ékcsere, a' terején kerekdeden függnek a' Liliumok, mint az harangok: szép rendel tűz-tizenket-tő-s-több-is egy rendben; néha taláthatnak két rendel is virágozni; a' virágokon föllyül nő levelekből, szép széles üstökök. A' virágoknak színck vörös, fargalincakkal ékcserezett. Ávgy farga, vörös lincakkal, vagon farga vörössel perregetett. Vannak tellyes virágnak, noha másfirt igen ritkák. A' minémű kedves ékcségek vagon, meg ollyan kedvelten az illatjok: mert igen, néhez szaggal fölrik bé embernek fejét. Az virágok közepin, hat farga fejtérszálauskán bótocskák nőlnek. Gyökerek ezeknek kerekded, mint az közép szérént való korontari répa őreg: némellyek apróbbak. Bak búzűvek, kiknek közepin lük vagon, oldalaslag apró gyökerecskei nőlnek ki: azt az lyukat, minck előtte el-ültetik, bé köll fődni szülő levellel, hogy valami víz bé ne fzivárkozzék, és meg ne rothadgyon a' gyökér. Kit, mint az több bulbusokas, Sz. Jakab nap tájban fzedik ki, csak nem minden elzrendőben: Sepremberbe megéni el-ültetik, idején Martiusban jön ki a' földből, jelenrvén végét az rélnek. Ha az szarazon gyökereit indít, esőt, és hideget érez. Ha magon verik kevés házna van: mert nyolcz elzrendő előtt alig virágzik, közép szertű földet szeret.

Grota Verius, kikeletü Sáfrány, ollyan mint az őzi XCVI.

vad Sáfrány, csak hogy apróbbak az virágjai: az színck ennek szép farga, kinck éppen, kinck fele szederics, kinck csak lincaja szederics, ki két, kilejt: mingyárt mihelc a' hó

sző clemégyen, virágzik igen alacsonyon, faga is vág-
gyon. Mint az több bulbusokkal úgy bannak véle is. Az
közönléges őzsi Saffányról szóllok az veteményes-
kertben.

Colchicum virág. Nap keleti Saffány hasonló ez is
az őzsi Saffányhoz, csak hogy fejeirebbek az virágjai. Né-
mellyek ugyan olyanok, sűrűven, és csoportosan nőnek.
Némellyek tellyelék-is, vörösses, és kékéssel pettegetenek,
közülök; bulbusok vagon csúfos, ki nagyobb, ki kisseb-
b; fekete, vagy vörös hátyával bévonva, semmi,
avagy igen kevés faga van. Őzsel virágzik a levele az
után nől ki kikélelkor, szélessűrű. Egy kevesse síroffabb,
földert, s azon munkát kíván, mint az több bulbusok; csak
hogy meg kell várni, minckelőtte ki-fzedgyék, hogy az
levelei meg-fzáradyanak.

XCVII. *Pritillaria*, koczka, vagy offablas Lilium, mert
olyan tarka barká, négy szegletű koczka formára, feje is,
avagy más színű föltekkel vagon ékesíve. Le függ a
vékony szalárról mint a harangocská, egy vagy két virág;
közönlégesen barack virág színű, feje tábláscákkal
pettegetett. Vagon meg színű, sötétes feje maculak-
kalakva. Vagon fekete vörös színű, egy kevesé világos-
fábt pundokkal. Feje is találatik. Gyökere kétfős,
a ki mikor ki-fzednek Sz. Jakab nap tájban, nem kell sok
ideig az földön kívül tartani, hanem tíz vagy tizenkét
napig, mivel hejatián, ísmét el-kell úiterni: de jobb gyö-
kérn, és hamarébb virágzik. Magyar Országban néhút,
az erdőben is találatnak. Keskeny hozukás zöld leve-
lei vannak.

XCVIII. *Iris*, az az; Szivárványos Lilium, a ki az ér hivarratig;
annak,

annak, hogy az ő színének külömbfégyével, az éghi Szivár-
vának ékefféget követi: és nem igen külömböz mind
levelével, s mind virágjának ábrázatgyával az vízi Lilium-
októl, a kik az káknán, és fálon virágoznak; csak hogy az
kertiek, sok számlálhatatlan színekkel ékeffébbek: leg kö-
zönlégesébbek a kékek. Némellyek sötét színű kékek,
kik Majusban, és Juniusban virágoznak. Némellyek vilá-
gostak; némellyek fzederjések; és fargák; némellyek fár-
gák, fzederjes, kéktemerdek vonyáfokkal a közöpin tün-
döklenek. Kik hamu színűek, fargával, és fzederjessel
ékesítenek. Találatnak barack virág színűek, sötét
vörössék, más színekkel elegyítettek. Két féle a gyöke-
rek, kiknek gömbölyű, kiknek hosszúkás; azoknak hejök
verhenyeges, és fekete: az levelek is széleffébb mint az
kákának, avagy keskenyebb mint az Sáfának. Az közön-
féges e féle Liliumoknak az öreg levelei viráginak, minc
egy nyelvekkel le fordítatnak, az aprók föl emelgetnek.
Az több két Liliumok között, igen nevezetes az *Iris Per-
sica odoratissima*, Persiai Lilium, igen kedves jó illattal bír;
kit ha az szobába víznek, csak egy, kettő, is szép szaggal bé-
tölti az házat; igen idején, és mingyárt Februariusban,
virágzik alacsonon. Az színe hamu színű kékes, mint az
nyelvek, azokon farga lineák, és mint egy fzederjes bár-
fomnyal bévont ajakúak.

Világos két Liliumoknak, kiket *Iris Myrica*, az az, **XCIX.**
Horvát Orzági Liliumoknak neveznek, igen szép Viola
szagú gyökerek vagon, és a végre a Némerek, Viola,
gyökereinek hívják. Igen élnek az Orvosságokban is vélek,
az nátha ellen, füladas, és melly fájás ellen, kiválképpen
az apró gyermeknek. Ha meg törik, hinték a ruhák
közzé,

Közze, jó-fazagot ad nékik, és a molyull-meg-óltalmazza. Az kinek gömbölyű gyökereket vagyon, hasonló munkát kívannak az több bulbusokkal. Az két Liliumnak virágját, ha az pinczében meg-hadják rothadni: annak leveleiből igen szép zöld felték lézen. Ezeket is mind jobb, s-mind könnyebb gyökereken, hogy nem mint magokon szaporítani.

C. Hogy az több kékes fára vízi Liliumoknak, kü-lömb külömb féle színekkel ne terhellyem ezen könyv-nek olvasóját: a *Fekete Liliummal*, avagy *tris Susana* nevű Liliummal fejezembé, a ki az többnél sokkal nagyobb, és nemelebb. Ennek az fenn álló levelei világos szederjes erekkel, mint az ezüstründöklenek: az alsó levelei tiszta feketéknek láttzanak, fejiér csöpökkel pergetterek. Es mivel az hidegnek nem igen barátja, arról szorgalmatosan meg-kell órtalmazni, és télbe bé földni. Noha a Poloni Kerész nem bánik olly gyöngén véle, hogy azt földőtte nagy szorgalmatossággal bé földje: mind-azon-által, ha kinek kedve tartja, és annak bátorfájos maradásiát kívánja, e képpen bányék véle; mingyart kikeltkor, törjön el a gyökereiből egy darabot, kinek két vagy három szemeckéje vagyon; de ne meste, mert ez két, avagy éles vasat nem fzenved. Az után végyen agyagos földet, a ki farga agyaggal vagyon öfzve elegyítve: akár végyen közönfájos földet a fázró földtől, törje meg jól az agyagot, és keverje öfzve véle, egyikből annyit, mint máskból, tegye azt egy edénybe, úrtelté beté az gyökereit olly mélyen, mint három újnak szélessége vagyon. Az után a féle földet föltele meg az edényt, minden héten, kétszer kevellé öntözze meg: igen jó, minck előtte el-
ültessék,

ültessék, takarják bé egy újnóra tiszta nedves agyagba, így nyárba búján ki veni kaka formájú leveleit, és a gyökereit is jobban nevelkedik. Mikor immár hideg kezd lenni, éri az akára valami kamrában, avagy hajlék alá vigyék: és nappal minck utánna el-enyíztik a hó haramat, vagy dé, megént ki hozzák a Napra, mind addig, míg az hideg miatt a pinczében nem kellezik tenni. Oran is olly helyre helyeztessék, a hol közel az aró, hogy mikor azt fell nyitnyák, tífis eget vehessen magához: de azt is úgy, hogy meg ne vegye a dé. Mert ha igen rökkenő helyen vagyon, az levelei meg tikkadnak, és sárgulnak. Mihelyt pedig a tél meg-fűnik, Februariulnak középféle, egy Vermet ásnak az virágos táblában, ollyan tágaft, kibben elerépedény bá férheszen, mellyben az Lilium áll: ebbben olly agyagos földet, mint előbb meg-mondám, földenek; az után törjék le szép gyöngén az elerépednek fenekét, és tegyék a Verembe, az meg nevezete földbe. Az után vonnyák ki az környős környül lévő cérepet, és földcék meg minden felől földel az Liliumot: azon elzrendőben virágozik az a gyökér, a ki nem könnyen törtetik. Ha nem arra kell vigyázni, hogy azon levele, mellyet a pinczéből kihoznak, zölden maradjon. Mert ha el hervad, minck előtte meg virágozzék, megént más levelet vér, és maga a gyökér meg eméltődik, s-nem is virágozik azon elzrendőben.

Felér *Lilium* közönfájos Virág az Magyar Országgi kertekben: azért nem fűkékig fok fázóval ennek ékelléget, állartját, és illartját le-írom. Annak levelei hozsák mint a pallas, a kólója cvedzőig, és magassáiban föl nő; annak tercjén az fejiér hó fázró Virágok, harang formára,

tündöklének, hol többek, hol kevesebbek; kinek levelei kívül vonyatofták: az gyökerek kerekdedd, de nem tömör, hanem szelencenként őlzve nőnek, fejték is. Szaga, a fejt Liliumnak nagy vagyon, jó, éshathatós, csak hogy az ember fejének nem igen egefűges. Ha ki az földből ki akarja venni, Sz. Iakab nap tájban cselekedgye azt: és rövid üdö alatt megént el-ültette, és ha csemeréi vannak, egymáshul el-faggatvan szaporítá; egyébként nem kíván semmi kiváltképpen való bajmóldást. Ha magván vetik, igen kevés hafza ragyon; mert ez igen ritka, fok elzendéig is kellene várni, míg virágozzék. Ha az leveleit virágjának fa olajba félzik, igen jó az febek gyógyítáfra; az gyökereit pedig, ha kecske tejbe meg főzik, és megiszák, igen jól, és gyöngén purgal. Vannak a Poloni kertben fejt Liliumok, kiknek két száz s-több Virága is vagyon Constantinopoli, kirta Törökök Zultán Zambacnak neveznek. Vannak azon kívül helyesek is, kiknek ennyihány ezer levelei vannak.

C 11. *Lilium Cruentum*, farga avagy narancs színű vértel csöpögertt Lilium, kinek jó remétek szala rakva retetjéig levelekkel. kinek retetjén nő hol kettő, három, tíz s több Lilium szál is, semmi derekas szaga nincsen. Az levele, és szala között nőnek valami vöröfles bimbócskák, az kiből szintén úgy meg nő ez a Lilium, mint az magvából, noha későn: de jobb az gyökereből, a ki nem igen kümbő az fejt Lilium gyökereit, csak hogy ez vöröfles. Vannak más narancs színű Liliumok, kiknek vékony szárok vagyon: hamar meg hervadnak, levelek ollyan mincz az Sáfnak.

C 111. *Martagon*, az az, vízra fordúlt virágu Lilium, az Németek

metek Török Turbannak, vagy süvegre tekert partyolának nevezik; azért, hogy ollyan kerekdedd, és a virágnak közéjén ennyihány vöröffel feltett szalakon, szép botocfák fügnék. Jollehet mostani üdöben immar mind vad, s mind erdei vízra fordúlt levél Liliumokat, Martagonnak szokták nevezni; de kiváltképpen azok nevezetűek, a kik igen szép Világos Cinobrium színű Virágokkal ékelkednek, és az Virágoknak is keskeny levelei pertegerttek. Ezen virágoknak szama pedig hol több, s-hol kevesebb: és néha Corona, vagy kedveskolzortú formára fügnék egy szalon harmincz negyven, ötven, harvan Liliumok is: néha két rendel is egy más felert, az melly szalak rakva vannak nem igen széles hegyes levelekkel. Németeknek virágok farga, vöröffel pertegertt. Németeknek fejt, németeknek tett szín, avagy baracz virág színű, igen szép illattal kedveskednek. Az erdőben, és szőlők megyeiben e félet találni Magyar Országban; nagyobb az levelek, és csillag formára környű fogják az Coronáját: s-nem is ollyan sűrű. Az gyökerek farga, azért az Nemetek, Arany gyökérnek nevezik: az virágok sem, nő olly közorúlan; hanem tornyoslan, és környös környű retetjéit fügnék alá. Kaporítás kertnek való földet szert, és könyűt: az fölöttrébb való Nap fényt nem igen, se az nedvesseget; az hűvösen örömsben nő. Az gyökér ki nem kell venni, hanem ha valaki szaporítátnak okáért, a hait elakarná szedni. Idején minélt virágnak, által ültetűlենek. Sőt még ha az szelencet is egy mástul elifaggatydák, és el-ültetük, egefűgyökér, avagy bulbus nevezkedik belőlök: a mint az több e féle hejas hagy mákbul is. Magon is vetik, de kevés halzonnal. Ennek az gyökérnek, nagy elcsüégi az hangydái.

Gla-

C I V. *Gladiolus*, fegyver Lilium, az levelének formájától hivattatik annak, a ki ollyan, mint az két élű dákoroska; a kikét, vagy három arafnyiráfel-nől. Egy lehasított szálon függnek-rendel, az szép piros Lilium ocskák, mint az harangocskák. Találtanak telt színűvek, vörösek, ezüsth színűvek. Piros elégével Magyar Országban, innt amott az réteken. A' gyökerek, hasonló az Saffiány gyökérhez; csak hogy taposabb annál, Nem kíván igen kökér földet, se más bajmoldást, hanem, mint az több bulvárok. Kikélet után, mingyárt virágozik.

Cyclamen, kiraz Németek dísznövénynek neveznek. Magyarúl Pores fű, vagy virág: kinck nagy gömbölyű az gyökere, de a virágja kicsiny, és átlacsony; hátra fordult piros levelei annak, az illatya igen kedves, de igen ártalmas az néhezkes Ázonyoknak, ha csak ártal-mennek is rajtuk: Azért féltek kell ültetni árnyékba. A' levele félsyíri zöld, fejjérel petegeter, alul mint egy meggyfrínű: ez a közönleges fenyvesben, és az sövények mehet, örömeft nöll. Németlyek kikéletkor virágoznak; németlyek nyárba; németlyek őszel. Ezek legkedvesebb illatúak, egész tel estzaka meg-tartják leveleknék zöld ékcségekert, Aprilisben veszik el. Az Constantinápoli, és Belgiumi között találatnak fejjé virágúak is. Szaporítá cennek, vagy az gyökereből ki-nőtlt fzemecskéből lehet: vagy az magvából. A' kinck illyen tulajdonfága vagon, hogy mikor el-veik, nem nöll mingyárt cisőben levele, mint az több plántáknak; hanem az föld alatt gyökerek nöll; az után; mikor ez-meg-erett, virágozhoz: az virág után jön cisőben ki az levél.

C V. *Hyacinthus indicus tuberosus*, Indiai Hyacinthus, kinck

EVÓ-

gyökere szarvas gomba formájú, levele mint az Sáfának pazit színű zöld. Kikéletkor jön ki, őszel virágozik, két könyökni Körön, mind az nád szálon, a' ki cömös; Annak retcién, bokrosán nőnek az szép fejjé virágok, Hyacinthus formára; csak hogy annál sokkal nagyobbak, és kövérebbek, igen igen kedves; Szép illatúak, mint az narancs virág; egész télig mind Virágozik. Ha edényesül a' meleg szobában vízzik, az egész házat bé-tölti illattal, és tébbe is fokáig virágozik. Könyű, és jó földet kíván, ahoz Napfényt, és nyárba bőv öntözést. Cserép edényben bújnabban nöll, és virágozik, hogy nem mint az igyakkban. Téiben meleg szobában kell tartani, mind edényesül: noha németlyek úgy is bínnak véle, hogy mikelt el hervattak levelei, az melly Novemberbe lével, mingyárt ki-velézik az edényből, minden növéssel egyvűrt: és egy rostában, vagy más e' féleben tézik, s úgy tartják meleg szobában, hogy az hideg hozzá ne férkezék: meg sem öntözik. Kikéletkor megént jó földet meg-töltöt edényben tézik, s ki vízzik. Az melly gyökere kínn hagyának az földben, tébbe bé-kell azt földni. Az gyökereit el nem kell egymástól szaggatni, hanem ha magától el-válík. Magon úgy kell öter verni, mint az több Hyacinthusokat, körül oda fel meg van írva.

Anemone, kit balgatargúl, és tudatlanul, Molnár az ö Dictionariumjában Magyarúl *Pipacsnak* nevez. Holott tudgya minden paraszt ember-is, misfoda az *Pipacs*; de Anemonét, jobb rélzént nem is látott, nem is hallott nevezni sem tudgya. Es noha némely Virágának szívében, vagon valami hasonlatossága a' *Pipacs*hoz; de sem állatványban, sem formájában, sem levelében, sem gyökereiben

nem

C VI.

nem egyvez a Pipacsal. Hadgyuk azért majs, az idegen Anemone nevét rajta, a mint hogy más nyelveken is, ugyan azon nevet megtartotta. Ez amá gyönyörűtű-gés szép színű Virág, kinek külömböztető színét, alig ha valamely Virág följyúl haladgya: holott az ő világos vörös színével, még az embernek szemc Világát is csillámitya. Két féle levelű: Egyik széles, másk keskeny. Ez, a Coriandernek leveléhez hasonló; amaz, a Petrefelyem leveléhez. Három féle ofzlik, kevéstű csiplikés a Kerekded széle, és egy kevéstű fodor. Egy kis vékony, talám egy lábnyi szácskáján nő fel: Kinek tetején tűndöklik kerekded Róla formára nőlt Virágjának hat széles levele. A közepin egy gomboska, mint egy fehér hajcskákkal, és pólyhócskékkal meg hajazott fejecske: Kiben mikor megérik, verhenyeges, hószűkás, laposmagva lével, és akarmi kicsiny szellőről meg-hatad, és a mag kisfújaik. Néha mag nélkül is igen sűrűven nőnek ki az hajcskák. Ezek az együgyűvek, a kik nem tellyelek. Az széles levelük pedig, ki tellyes, kinem; ennek halhull a Virágja, pólyhós maggal tellyes, melleget hasonlóképpen hamar ki-fúj az szél, harcá nem vigyáznak. Az gyökerekből meg-ölmérheti, melleik másk. Nohamind az kertönök nem igen temédek előmós, hószűkás; és néhilt, mint egy apró gomboscskákkal rakott. Az keskeny levelűvek, örömet virágoznak; belől fejecrek, kívül gesztenye színnel feketéinek; és közönléggessen, mint az nyelvecskék, fűgnék az gyökerek; némelyek, előmós szemecskékkal bővelkednek, mint az apró gomboscskákkal: kiváltképpen azok, kik baraczk Virág színű ékefféggel Gyönyörködnek: avagy a kik világos vörös Cino-

brum.

brum színnel tűndöklienek, avagy fehér zöldecs fűgák. Az is gyakran történik, hogy mikor az ember a nyelvecsvyökert elülteti, gomba formájú szemekkel, és lapos előmós nyelvekkel nevelkednek. A széles levelűeknek pedig feketébb a gyökerek, és nem nőnek semmi nyelvek rajtok: hanem kerekded gomba formájú szemek, vagy laposfák kerekdedden, vagy hószűkásan föl emelkednek. Sok, számtalan, ki mondhatatlan drága szép színűekkel ékeftetett Anemonek virági nemelsitik Ertek Urunk ő Nagyága Pofoni Kertés; a ki ennek a dicléretes virágnak, Magyar Országban első plántálója, és idegen Országból bé-hozója.

Szólyánk, azért ennek az Virágnak baimelodáá. **C VII.** rül. Mind az széles, s-mind az keskeny levelű Anemone vagy rostan, vagy vas rostélyon által-vert veteménnek-való földet kéván: mikortudnia illik, az réghi ganéjtellyelleggel földé vált, ahöz fővány vékony földet télnék, kívül az gyökereket bé-földik. Némelyek el-mennek, s-az meg-rothadt földet, melleget olyan meg-rothart fűz, avagy nyarfa odvában találhat. (NB. Az melle föld más féle fok virágoknak is igen hasznos,) azt az földet, a partakbül szedett apró kövecses fővennyel, és az szántó föld-rül hozott sűros földel, öfzve-elegyítik és abban ültetik az Anemone gyökert, ha azon kívül is az föld nem fővenyes. Mikor pedig el ültetik (az melleynk két napal kell az földtőlte előtt lenni) igen rá kell vigyáznunk, hogy az egefféges gyökérnek szemcirt, az kinek csirázni kell, följyúl hadgyak: az nyelvecskéiket is a lapjával, ahol szemecskéiek van, hanyart kell feketenni. De ha az gyökérben vagy on fogyvarkozás, sérítés, rothadás, vagy

vak fűb vólna, egy kevelté oldalaslag kell ültetni: egy arafnyira távol egy mástól, és négy üyoyira mélyen: kire megént az meg nevezett földet hínik. Ha az edényben ültetik és nem az ágyakban, hereditzaka egyfűz, vagy kézfűzert öntözik, mikor fűtaz üdö jár. Miheltaz levelei elszaradnak, egy hénel tovább nem várakoznak: hanem kifűzdik az földről; noha a Poloni Kertész néha két s három eltrendeig is a földbe hadgya ezeket az gyökereket: s főképpen mikor ágyba, s nem edényben vannak. Az után az árnyékon meg szaraztyák, minckutána meg tífzirttyák az fűtaz leveleit, földtől, apró heaban való gyökerecskéitől, és az hozzá nől magzartól: a kiket jobb még mikor nyers, hogy nem mikor fűtaz, le-törni; jobb pedig késsel le-metfzeni, hogy sem mint a körömmel. Az sem használ, ha a gyökereit több részre metelik; hanem a mint magától elakar oldani. Azért arra kell vigyázni, hogy az vén fűlélk körül ki-nől szemetk, a kik azon alig fűgnek, el-vételének; a kik pedig erőssen odavannak kapcsólva, rajtok hadgyák, hogy valami nagy fűbe nekövetkezze az le-metfzésben, a derék gyökérnek, kitől meg-velzen.

CVIII.

Gyakran történik, hogy az Anemone réghi, és vén gyökere az fűtről, és állástól meg-afz; azért meg kell próbálni, ha belül üreges, és üreft, el kell metfzeni az üregét, mind az fűfűg. Mert egyébként, vagy éppen mind elvélz, vagy csak levelezik, és nem virágozik. Mind azon által, az el-metfzett gyökérét sem kell mingyárt el-venni; hanem, meg-tízritani, és a többi közzé-ültetni: mert néha meg-jóvól, és meg-foganofzik. Minckutána pedig az fűbes gyökér meg-fzaradot, Terpentinnával elegyítetz vialzal

IX. Réfz.

vialzal kell meg-kenni a fűb helyet. Ha pedig némely gyökér úgy meg-velzett, hogy az egész gyökérnek vellezdelmével igyencellen elnem metizhemi az egész ges gyökértől: tizriták ki szépen késsel az üregét, és tőtűk meg a meg nevezett vialzal, s úgy ültetik öztörövr földbe. Némellyeb, mikor meg-fzarad a gyökér-is, skaroldaban fűtaz fővénybe téfzik; de ez nem fűtűkéges, csak jó fűtaz helyen rareltek, el-áll fél eltrendónél tovább is és ha úgy meg-fzarad-is, mint az fá, nem árt neki.

Az el-ültetése a gyökérnek, szokott lenni Januariusban, Februariusban, Martiusban, Aprilisben és mint az ki virágozik kévannya; mert három hónap mulván ülterése után virágozik. Es így, a kincklök gyökere vagy on, egélf nyaratzakas-még Tölben-is Anemonea lehet, kiváltképpen két a ki nem tellyes. De e féleket még tél előtt, vagy edénybe, az kite bé-viheljenek a pinczében: vagy ágyakba, az kite bé kell rére földni deszkával, s azon lóganejal, de úgy, hogy ki-nyithaták az verofényre, hoidtólterre ülteték.

CXI.

Az Poloni Kertész, más fő kertélfek-is ilyen indutriaival élnek, hogy az Anemone-t, a cizifras tablakon kivált hófzabb ágyacsakokban ültetik el, a meg nevezettüldökben, földé vált meg-rostalt gancjos földbe: a hol mind büjnábban, fzebben, s-nagyobban nől; az után látván virágoját, a kite akarnak, ki választyák. Így cielekefzenek az fő Tulpanokkal-is, Hiacyntulokkal, és Székfűvel, Leucojummal, &c.

Szaporitá az Anemonenak lével, Elsőben az gyökere által, az kite darabonként el törnek, az mint oda fellyebb mondám. De ha igen apróra török, ennyihány

elzsendőre nem Virágzik: hanem csak az levelenöl; így is mind azon által ki kell fedeni minden elzsendőben. Másodszor az magva által, csudallatos külobb külobbféle Virág nevelkedik. Leg-jobb mag az széles levelűek közül, a ki telylebben Virágzik. Az keskeny levelűek közül pedig, csak az hoz magot, a ki nem tellyes; mert azok közül válnak külobböző, és tellyes virágok főképpen ha a fejer, vörös, és zöld színűekből vélfzik. Hóldrólre előtt két nappal dél után fedik a magot, mikor az fejcskéje meg hajtva magát, egy darab szátával, hogy jobban meg-érhessék. Augusztusban, mikor az Nap által lépte az Országnak jelét; avagy tizenkettődik Septembris, harmad nappal hóldrólre előtt; zürös, könyű, rofálrólre előtt töltenek egy cserép, vagy fa talba, és arra az pólyhós magot redőltek, s jól el keverik. Az után, igen ritkán el-vetik ugyan olyan földbe: majd három nap gyöngén, meg-öntözik, míg ki-csírázik; az után, egy tíni földet rofala által hüntenek red, és öntözik még három levelenöl.

CX.

Télbe meg-óltalmazták az hidegről: nyáiban is a Virágit, az Napnak sűrű függőit; mert hamar el-velszit az színt. Ha igen bújón akar Virágozni, tizenkét Virágnál többet ne hagyjanak egy gyökéren, az többit ollóval metélljék el. Télben, nem olyan virganczon virágoznak. Ha valamelly jankart, és hervadó állapattal van egyon, földig el-metélljék levelét, és fűfűben jön ki. Vannak olyan Ancemonek is, az kiknek kettős Virágok vagyon: egyik az máfűkűl jön ki, tellyes, hatalmas szépp világos vörös színű, még az levelei is vörös fűjafókkal ékűsek. Csak az kar ebben, és az következendő virágban, hogy Lelkek nincsen, az az illatryok, mivel az embert vizsgálatalnak.]

Ranunculus.

Ranunculus, kit Magyarul más nevére nem találván CX I. Molnar, abba hadgya; Deák szó, annyit érten, mint Bé-kácska, az gyökereitől hívatatik annak, az kik fókán egy főből egy csüportban függenek alá, kik gömbölyűk, kik hozucskák, mint az retkecské. Az kiknek hozzabb, és temetdekebb gyökerek, azok együgyűek, és nem tellyesek: hanem hozzú gömbölyűeske vörös magot hoznak. Ezek közül, az fargát tartják böcsülteben. De az Afina, az kik ennyihány száz vékony, sűrűven öfzve fedett levelűekkel virágoznak, mint az róla kiterjednekkerekdédén, és az ő le-ítharadlan világos, tüzes, vörös színűekkel nemeskednek; apróbb, és hol kerekdéd, hol hozzúkás gyökerekkel vannak öfzve foglalva: a zöld levelűekis fargább, csipkés, kifűbb, és gyakran három felé öfzve jönki.

Ezeknek az Ranunculusoknak levelűk fargás zóldék, és szélesfűbbek, s kővérebbek az Ancemone levelűinél: és nem olly mélyen metűzettek. Más félre farga fejer virágú Ranunculusok is vannak, kiknek levelei sörtet színű zóldék: de nem olyan böcsősök, mint az vöröfűk. Ezeknek gyökereit minck előtre el-ültetűk, huszon négy óráig azrafiák hideg vízben, hogy meg-lágyulyon, és könnyebben meg-foganodgyék. Némellyek, Septem-berbe ültetűk-el, három nappal hóldrólre előtt. De az Poloni Kertész akkor, mikor az Ancemone: két újni mélyfűgre, és négy újni közre ülteti; de ne az több virágok közzé, avagy igen közel; mert az ő tüzes mérgűvel, a többit meg-emeűzi. Elsőben Nap fényt kíván, hogy fűz színű kaphasson: az után árnyéket, a ki azt meg-óltalmazassa. Azért, alkalmazatolabb órtedényben.

ben ültetni. Ha igen száraz, megöntözzék: ha az föld-
bül kiáll földdel bé-födnyék. Az pervaiban meg-rohathat
gavéji földdel egyvált, igen fzereti. Mihel meg hervad-
nak levelei, nyugyárt ki kell fzedni, és úgy tartani, mint az
Ancmonét.

CXII. *Narcissus Matheoli*, kis Máthe Narcissusa, kinck gyö-
kere öreg, hofzükás, mind az io temérdek karo répa Vagy
réter. Az Virágia szép fejtér mint az fejtér Liliumnak; csak
hogy keskenyebb annál, kinck közepny fejtér fargásró-
facska szabáfn nő: annak alúla hát horgas szalácska kinck
Végén gombocska, az közepiről egy jön bétoeska nél-
kül; abban magva női, az kir el is verhetni. Gyöngye jó
illatú Virágh, egy jó temérdek üres szálnak végén buzi-
gány formára nőlnék kerekdeden, ágafsan; de nem egy-
fzer: mind nyilnak. Ezzel való bajmoldás, mint az től b
bulbusokkal,

Narcissus Indicus Liliceus, Indiai Narcissus, kinck
virági Lilium formára nőlnék, egy öreg nyi temérdek
kékes szálnak a végén, hat hét egy más mellett: azoknak
színek, igen széprófia színű telt szín: azért Olafaul Donna
Bella, szép Afzony. A virági vannak akkorák, mint a fejtér
Lilium, a közepin egy nyhány botocskák nőlnék ki. Az
gyökere, vagy hadynaja nagy öreg, mint az jó karo répa,
hofzükás körtvély formájú: elsőben a közepiről nél ki
az fal, a kin az virágok vannak; és előbb virágzik őszel,
minck előttré levelei nőllenenk. Az után mikor elvirag-
zanak, jönek ki az levelei, csak nem hasonlók a több Nar-
cissusokhoz. Bajmoldások is ollyán, mint az több bul-
busokkal, csak hogy ki nem vészik őket: hanem fzapoitás-
nak okáért; minck utánna meg száradnak levelei.

Lilium

Lilium Persicum, Persiai Lilium, kinck virági egy CXIII.
szálon fok függ le rendelsen, a ki csak nem egy fingny apró
hegyes fejtér, és világos zöld levelekkel takva; Ezek ol-
lyanok, mint az csongtőcskék; az színek, meg színű
szabáfi, sóret vörös, kinck közepin botocskák nőlnék;
hagymás gyökere, nincsen femmi illatya virágjának.

Leucium bulbosum, hagyma gyökere fejtér viola, kinck
virágia ollyan formára női, csak nem mint az gyöngy vi-
rág: de annál sokkal örege, egy szálnak tetején függ egy-
néhány; idején kikeletkor virágzik a bokrok között mi-
helt az hó el-mégyen. Azért az Nemcek *Schneetreppe* is
neki, az az hó csőpnek hijak; némylelek az réteken későb-
ben virágzanak, bellőzöldek, nincsen szága avagy igen
kevés. *Maly*, ollyan Virág, mint az vad hagyma, a ki az
ugarokon terem: egy szálnak tetején; fok apró Virágok,
sűrűven mint az csetet bokrofsan őlzve teremnek, közön-
fégsen fejtér. Ritkábban talatarnak fargák: és még
annál is ritkábban Vörösék. A gyökere gömbölyű,
szép fejtér mint jókora hagyma, kerekded; az szága is
csak nem ollyan, mint az pár-hagymának; Vagy fokhagy-
mának.

Orythogalum Görög lzó annyit téfzen, mint tyúk, CXIV.
avagy madár téi: fok apró virágia női egy fingnyi szálon,
tornyolsan hegyesen föl. Vagyon egy kórón több lszaz-
nál, szép rendelsen az alsó rend killyebb az máfknál;
mind úgy virágzik éppen az hegyéig. Az virágnak for-
mája ollyan mint az fejtér Spanyol bodzának: a közepi
zöldes, a gyökere gömbölyű. Majusban virágzik. Magyar
Országban az Tóokhoz közel lével és az lszántó földken-
is; azért hiják *Pannonicum*nak. Sárgais talatavik, kinck gyö-
kerét

K

kerét parás-hamuban meg-sütven, eczettel, olajjal, meg-csik a' paraszrok. Egyeb bajmoledásh nem kévan mint az Narcissus.

Savriana Orchis. Néző-fű, egynehány féle: közönséges Magyar Országban, a' réteken terem, fok apró virágocskák, fejeir vérfűes viola szinnel pettygetetek; egy arafzni kőron nőlnck, a' levelek ollyan, mint az vad Saffranynak, a' gyökere, kétgömbölyű hagy-mácska, egy kevesse' hoztú-kás, egyik kisebb az másiknál. Semmi kivál-képen-való bajmoledaft nem kévan.

Eleg eddig az hagy-ma formájú, és csemós gyökérű idegen Virágoknak' tulajdonfajiról, és bajmoledási, ulhami még e' féle aprólékos rálatkozok, előlkerül ez uranis. Most az közönségeftéb virágokra, és a' kik nagy oba ünnereteginkben vannak, azokra velsük pennánkar.

X. RESZ.

Némely Virágokról, kiket jobb gyökéren ültetni, hogy nem mint magon Vétmi.

CXV.

A *Quilgia,* Harang virág, avagy gelefza fű, tel-
ves virágú, minden féle, szinű kék, szederics,
vörös, tel szinű fehér, &c. Neha keves ma-
gor hoz, de ha ezen veitk, három elzrendeg-
isalig hoz virágot. Jobb azért idején kikeletkor a' g'kerét
el szaggatni, és úgy ültetni kőver földre. Az együgyü-
ket, kik nem tellyesek leg-inkább az magvokért köll ne-
velni a' kik igen halznofok a' pártikában.

Amir hiumm, Orofzián fajuak huják a' Némettek letven
QBis

Uitber ollyan a' virágja, mint az orofzlánnak szája: ha meg nyomíttyak, meg nyílik, egynehány szinű, ki vörös, ki fehér, &c. az ajaka farga; maga magát el veti fűrűven. Azért, fokat csemetébül ki köll szaggatni: és mivel két s-három elzrendeg-is alig virágzik, jobb gyökereitől szaporítani, mint az föltör.

Aster Atticus, Görög cillag virág vöröses kék, clák nem Sz. Márron napig mind virágzik, apró leveles szal-lackákon: minden elzrendőben földig el köll metznie minckutána el-virágozt.

Alba, Vadmalva, a' gyökereit ültetik: minden őszel földig el köll metzteni, minden elzrendőben más, köröt Vért ki, igen szép virággal, a' ki fokáig, és kedvesen Virágzik:

Auricula Virg. Medve fül; mivel a' magvaigen ki-CXVI.
csiny, és hamar ki hull; azért gyökereit inkább ültetik. Alacsony virágocská, egynehány van egy szálon, farga közönségeften: de nagyon szederics-is, vörös-is, piros-is, fehér-is, farga középi; verhenyeges a' karajja a' többinek-is, farga a' középi, gyöngé, kedves illatya van, széleseske, csipkés kővérlevelen, a' gyökere elnyúl a' földben.

Asphodelus Lilacius, Lilium formájú virág hozacsakán föl nő, farga és féjér; szép gyöngé szaga van, a' levele mint az fadsnak, a' gyökere a' kin szaporozzik, fok őszve füzőt, mint az retkecskék. Az máziknak, a' kit vad foghagymának neveznek, avagy *Háfula Regia,* király dar-dacsának: a' gyökere nagyobb, több gyömbölyűbb, a' kinn zaporíttyák; mind virágja, s-mind levele külömbé z.

Bellis, mellyet némeltyek, Csilag virágnak nevez-
L 2
nck

nek, vagyon vad, és együgyű: alacson, kerekded, közönfeges virágocska, kinck karajian vörös, avagy fejeér szálak vannak, a közepin farga. A tellyes, vörös fejeérel tarkás, avagy éppen fejeér, vagyon éppen kékis. Vannak kinck karajján, mas aprók környös környül nőinek, az gyökereket egymáthul el-fzaggatván, kikelletkor ütretik és fzaporttyák.

Caryophyllus plumarius, Pünkőfidi fzeckfü, apróbb az más félenel, egy-ügyű fejeér virágu, kikelletkor virágzik, és baraczk virág színű; Tellyes, hasonló színű, nagy csoportban ki-terjed, és gyökerezik: levelei is vékonyabbak, mint más félc-fzeg-fűnek,

Clematis, Szulák fű, avagy fára folyo fzederjes virág vagyon főér színű vörös-is, avagy erdei venyike, kit minden el-tendőben el-metfzenek, jobban nő: ha az fővények mellé ütretik, sűrűven el buríttya.

Camamelum nobile, Szék fü tellyes virágu fejeér, jó illatya van. Spanyol fzeckfünek-is nevezik, alacson virág.

Diclamus, Diclamos szép baraczk virág színű virág; szép illatya vagyon, magafsan föl nő az fára, kinn a virágok függenek rendel alá, ágas levelei. Az erdős helyekben, talalkoznak fejeér virágúak-is.

Digitalis, Gyűzfű virág; mert olyan mint a gyűzfű, csak hogy hozzuk, belől úres, egy magas körönfok virág függ alla; belől pórtogerttet. Némellyek, szép karmafin színű vörösök; némellyek fejeérek; némellyek, sötét színű fargák; némellyek, világos fargák.

Flos Trinitatis, Császár virág, két farga; fejeér: alacson virágocska, viola formájú. Tízra farga-is vagyon.

Cera.

Geranium, Daru orrú virág, egynehány színű.

Helleborus niger, Fekete hunyor, zalzpa, fejeér virágja Tellyes.

Helleborus viridis, zöld virágja vagyon.

ben-is virágzik, ha edényben rélizik, és az pinczében vízlík.

Marricaria, Tellyes virágu, matra fű, magafsan fel nő, nehéz fzaa van.

Mille folium rubrum, Vörös virágu egér fark, jó földet kévén, kikelletkor ütreték.

Peribymenum, *Rosa de Jericho*, Jericho-i Rofa, vagy fára folyó rófa; kinck levele középből jön őt, vagy hat fejeér, fargás, vörösses virág szálki: az után, az levelén nőinek meg annyi vörös lágy fzemceskék kikben magvok vagyon. Igen magafsan fel-foly a fára, s-éppen el burítottya a lugalat. Ez is meg köll metfzeni, mint a fzőlőt.

Prunella Veris, Sz. Péter kulcfa, farga, vörös, tellyes: CXVIII is vagyon; alacson virágocska, idején kikelletkor virágzik. Eleget találniaz erdőkön, hegyekben, &c.

Paeonia, Báfa Rófa, igen szép vörös virágu; vagyon a ki nem tellyes vörös, fejeér-is van. Tellyes vagyon, vörös fejeér. Bokrossan el-terjed a gyökere, kívül vörösses, belől fejeér, a kit őfzel kell ütremi, el-válaszván egymáthul, jó ziros földbe. Minck előtte pedig el-ütreték, az gyökereének fejeér három, vagy négy fzemekre mellé az ember Kéffel: az után, úgy egyre a földbe, hogy három hüira föllyebb legyen a föld: és az el-metfzett fzemek között földet régyen, hogy egymáft ne érték. A ki nem tellyes, azoknak szép fekete magvok lévél; deritkán kap hatya az ember, mert hamar ki ugrik, s-el-vélz: hancma némellyek Sz. Iván nap tájban, czenával meg-körik az fzarát, s-meg-marad. Ez a mag, igen jó az nehéz beteg-

K 3

fég

fégg ellen, ha czeréntra vonnyák, és az gyermek kezcin való pulsfókra kötik: hasonlóképp a gyökereit is. Így ha az virágjának vizét vészik, s azt adgyak inya a betegnek. Nem is kell őtet a földből igen gyakran ki ásni; hanem, három elzrendőben egy fűzet, szaporitálnak okáért.

Lilium Convallium, Göngy virág, fejtér és telt szánú is vagy on: árnvékor fzeret, őzfel ütlenik, az őzfve-fzőt gyökereit kétfel egynehány felé melfve. Igen jó az virágjának vize, a gutta ütés ellen: az czeritye, a hev fő fájás ellen, ha e vel bé-körök.

Viola kikeletci fzederjes, fejtér, hamu szánú mind tellyes. Jobb ütleni, minck utánna el-virágzot. Kinck orvostágrt föl találod az Calendariumban n. 84. fol. 14.

Ranunculus, Tyúk láb, avagy fargá cillag virág; őreg, farga, tellyes virágu. Apró farga tellyes fejtér tellyes. Ezeknek a virágoknak jobb részre kikeletkor gyökereket el-fzaggatván, ütlettenek: és réiben is a táblákban, meg maradnak.

XI. RESZ.

Az ganajos ágyrú, kibeni idején mind virágs-s-mind veremény magokat vethetni

C X X.

Vel hogy fok virágok vannak, kiket minden elzrendőben, magon köll verni, hogy azok hamarabb ki kelhessenek, és az hovállendő, által-ültethessenek: fűkűfége, hogy módgyát meg-íyam, miképpen köll effék az ganajos ágyat csinálni; ki által, idejében véghez vihessük, az meg nevezett virágok.

rágoknak ütrefeket. Es noha erről, az Majorfágról írt Calendariumban, bővón írnam, fol. 18. n. 98. mind azon által, mivel ez tulajdon helye, és talám nem mindennek járort azon könyvcskébe: szememre nem vetik, hanem azon dolgot megént meg-írom.

Affanak azért a kertben, egy hozfú négy szegletű vermet, kinck hozfálaga, légyen két ölyvi: Szélfűge, öt lábnyi: harmad fél lábnyi mélyfége. Közel a falhoz, avagy sövényhez, a ki hátul, Elszak felé légyen; hogy az kemény fűzétül meg-órtalmazza: Vízfontag, a reggeli, és déli Napfény, szabadon szolgállvon reája. Ebben a ki-áfort Veremben (Januariúnak közepin, előbb vagy kés'boon, az mint ki szorgalmatos akar lenni, és az údó engedj) hányon jó meleg ércelen jó ganéjt, tiporja őzfve, az mint lehet, és néha vízzel is öntözze meg, addig míg meg-rejik az verem. De előb, de fűkakkal jól meg-rámogassa az ótdalát, hogy bé ne dőllyön a föld. Az után ról-eső n egy arafnyira, reves fának odvában el-trorhadat földet, ténen ganéjjal, és más jó földel őzfve elegyíve, egy arafni földbe. Csinállvon földbe pálczákra, vagy fűpből, vagy nádból, vagy de fűkából földet, kivél bé földhűfé: Leg jobb az fza ma fűpből csinált. De ne légyen teli kalafz benne; mert az egerek reá fzőknek, és az Vereménybe kárt téfzenek. Az után, az öntöző edényből, öntözzék jól meg: hogy alul az ganéj meg-melegedgyék, és hamarabb ki kelhessen a mag. Ezt az ágyat minden elfzaka, jól bé köll az meg nevezett földdel földni, mi helt az Nap el-cnyézik: és reggel nem köll mindgyárt föl nyitni; hanem, mikor az Nap jól szolgal. Sőt mikor igen hideg vagy on, nap ellig sem köll meg-nyitni. Mikor fázraz

az ágy, meg köll öntözni. E'féle ágyakat, többet más hónapokban is csinálhanti.

§. I. Micfoda Virágokat köll az ganjós ágyban, hólđ tölteré vetni?

CXXI.

Ezeket a magokat, jó sűrűven köll vetni, hogy több terheffen belé: és külömb-külömb palczácskakkal, meg köll jegyzeni.

Amaranthus tricolor, Némertül, *Даратар Гоберте* / az az, Publicán tolla: kinck az levele, három féle fázinnel pipskedik, zöld, vörös, sárga.

Carthophyllus, Szek fű; Halebret, együgyű feckfűből az az, a' ki nem tellyes, ne vegyenek magot: hanem a' tellyesekből, és azok közül is kiválképpen a' fejérekből; ezek után, telt színűekből, és vörös fekeréffél pettegeterekből, Egy szóval, mennel szépb, tellyesebb, nagyobb feckfűből feckdik az magokat, annál jobb leszén: Ezt pedig, két nappal hólđ tölte előtt köll le fzedni: és akkor vetni, ha jó felvagon, és kedves szél, ugy mint, Nap nyugati szél. Egyébként, ha azon nap ezek ólve nem találkoznak, inkább más hónapban, azon napokra hadgya ember az últreft, míg jó jelei nem léznenk. Ezek az fizek fűvek, melyeket magon vetnek, tikan maradnak két e'ztredónél tovább; hané, ha rélben az pinczében vízik, az valamennyire tovább tart. Azért köll minden e'ztredóban bőven vetni. *Carthophyllus Indicus*, Sárga rófa, kinck nincs igen jó szaga, öreg tellyes virágú. Vannak apróbbak is, narancs színű, mint az barfony: ezeknek magvok, meg marad rélben is az virágjában; de ne pestiskor, mivel mérges, főkép-

főképpen ha az embert szájába vélti, vagy meg e'fzi. *Calendula*, Kenyér bét virág; noha ez magától is CXXIX nól az táblákban: de mivel ezek, közönfegessen e'fak együgyűvek, azért azokat, ki köll a' táblából izagganni, és azokat, kik az ganjós földben hólđ tölteré vettenek, helyekben ültetni: a' magokat is hólđ tölteré köll fzedni.

Leucosium, Nyári Viola; vörös, fzedertes színű vörös, fehér, vöröffél pettegetert, telt színű. Ezt is két nap, hólđ tölte előtte köll vetni, és el ültetni: mint az fizek fűvet, mingyárt kikelvekor, kedves felben, az mint oda fel még van íva. Az magvár is hasonlóképpen, két nappal hólđ tölte előtt köll fzedni, az együgyűekről: mert az tellyesek nem hoznak magot.

Canna Indica, Indiai nád, olyan mint az nád, de az levelei hoznú széles, föllvül szép vörös Cinobrium színű virágok fűgnek egynehányan alá rajta: némellyek sárgák, és pettegetertek: a' virágok le húlván, egy gelfzenyék formára nöl h'isben lével, fekete kemény mag, gömbölyű azért, minck előtrelvetik, egynehány nap, ganjós vízben köllázartani, hogy meg lágylilyón, némellyek égett borban áztatnyak.

Corvolvulus Hispanicus major & minor. Fára folyó haráng virágkék, belül fehér, avagy vörös violafínú fejt. Az apró igen szép kék, belül fehér mint az chillag, nem foly igen föl.

Melva, külömb külömb félté tellyes máltvarófa, vörös. CXXXIX telt színű, fehér, hamu színű, sárga. Ezek, második e'ztrendőre viragoznak.

Nasturtium Indicum, Sárga szarka lab. Miért maga, mind

amindlevele jó galátának, erőfőcske mint az retek. Mikor el-ültetik, és földkezd nőlni, ágakat köll melléje ültetni, a' kire föl folyon, vagy az sövény mellé.

Lupinus caruleus, Kék Spanyol Viola; kinck virá-gja csak nem úgy nől föl, mint az szársa lábának: a' magva, mint egy bab, csak hogy kerekded, lapos, gelfienye színű, fejérel pettegetett, jó kora.

Lupinus albus, annak isollyan, az virágja, csak hogy fejét, a' magva-is tiszta fejét.

Lupinus luteus, Sárga Spanyol Viola; ennek is úgy nől az virágja, de fárga, és igen jó illatú: a' magva kissébb a' többnél, fejét feketével pettegetett. Az szára is, s-az virágja-is kissébb.

Ezeknek az magvokat minck előtte el-vetik, megköll aztanni vagy két nap kihез igen alkoholatos, ha elébb juh, vagy tehen gancét keveznek az vízben, s-ezt az után le-szűrik, és abban áztatvák.

Scabiosa, vel *Gyanus Turcius odoratus*. Szagos Dízsa virág. Török Országittelyes. Nap után járó virág fár-ga, mind öreg, s-mind aprókinck fekete magvát előbb meg-áztálák, minck előtte el-ültetik.

Flos Mexicanus, kit az Németek Spanyolból Anstrib-nek nevezik, az az, Spanyolkendő. Olyan formájú virágai nőnek, mint az tölcsérecskék: nem igen nagyok, vörösfek, fejérek, fargak; fargak vörösfel pettegetettk: néha csak egyik része; fekete, gömbölyű hozfukás a' magva. Az gyökere laplappa, jó orvosság. Ennek is az ül-fetés előtt, jól meg köll az magvát áztatni.

Flos Africanus, Török Székfűittelyes: egy Száron-

a' ki

a' ki olyan mintha enyves volna, fok nő. Szép piros, minden szaga.

§. II. Miképpen köll ezeket a' virágokat a' táblába, vagy máshová plántálni, vagy által-ültetni?

Elsőben, az mit föld tölteré vetettek, azokat me-CXXIV gént föld tölteré, vagy két nappal előbb, mikor jó jelek vannak, az mint oda fel, által-ültetni.

Minden virágnak által-ültett föld: ha azt jó kövér réves fának odvában meg-rothadt föld: mikor az gyamot, földel öfzve kevérik. Az is igen jó, mikor az gyamot, földel öfzve kevérik. Az is igen jó, mikor az gyamot, földel öfzve kevérik. Az is igen jó, mikor az gyamot, földel öfzve kevérik. Az is igen jó, mikor az gyamot, földel öfzve kevérik.

hordyák: vagy verembe, akár az kerten kívül egy rakásban; és az ott jól meg-rothad, s földé válik.
Mikor az el-vertet virágok, örödik levélbe mennék, akkor köll által-ültetni, föld tölteré, dél előtt, a' ki akarja, hogy rellyes virága légyen: és mihel el-ülteni, meg-öntözze, s-ezt harmad napig, ilyen formán: Első nap, jól meg-öntözze: az után való két nap, nem annyira. Nyárban másod, harmad, vagy negyed napban egyfzet, a' mint az hűség szolgái. Ha pedig az Verőfény süt, árnyékot köll nékiek csinálni deszkából: vagy gyékénből, vagy másból, hogy az verőfény ki ne süsse egynehány nap. Az tölterére, jobbak az nedves üdők, az szarazaknál; az lágy üdő, a' hidegnél; mert a' föld is lágyab, és hamarébb meg-foganolzik a' virág, csak ne légyen igen vizes, és fáros. Arra is igen réá köll vigyázni, hogy verőfény sáros. Arra is igen réá köll vigyázni, hogy verőfény sáros. Arra is igen réá köll vigyázni, hogy verőfény sáros. Arra is igen réá köll vigyázni, hogy verőfény sáros.

L. 2

kább

kább estve felé, hogy nem mint reggel. Azt is észbe kell venni hogy a mi rellyes virágú, hőlđ tőlđre, vagy ugyan akkor, vagy négy nappal, hárommal, kettővel, egyel előbb: de legjobb, hogy két nappal tőrtreffék: de mindenkor az kedveskedő telekre. A' ki nem, rellyes, és magassán föl női, avagy csak ugyan virágozni köll, azt hőlđ nevelkedétre plántállják. A' kinek mind virágot, s mind gyümölcsöt köll hozni, hőlđ fogyára, az mint alább.

CXXV. Az szekfünek kiváltképpen való őltetéseről, akár a' táblában, akár hozni ágyban őltreffék; jegyzéő köll rennem. Hadgyanak két, vagy három hozni ágyat kibes két, vagy három izáz gyökere őltreheffenek, jó síros földben; de ne legyen gané rajta, se ne gyamos, hanem szépen meg-áfort. Mikor immár egy újnira föl nő a' szek fü, a' ganéjos földben: ki-vonnák, és által-őltreffék hozni ágyban, kinek hozalága negyed fél láb, harrendel: és mindenkor az sínór szerént, víz ízzel egy máfűi, azt jól bé köll a' földbe tőmni: az után, szorgalmatoősan meg-öntőzni, és minden gyamról tőfőtan tartani; így szépen nőlnek. Sz. Berthalan nap tájban, vagy előtte, hőlđ tőlđre, azaz, negyed nappal az rell hőlđ előtt, az mint oda fel, megént által-őltreffék. (Mivel első őltrendőben közönőgeőten nem virágozik) bár csak abban a' földben, a' hől előbb állottanak. Vegyék ki elsőben az szekfüret belőle, állák meg újonnan; és ha ki akarja, megénte egy kevés jól el-rothadt ganéit keverhet hozzája. Így-nelcse meg a' földet, és messen egy kevesőet el az szekfünek gyökereből, és őltessé megént belé: de csak őrtrendel, és tizen négy ízén egymáől: mivel jobban meg-nőlték.

nőlték. Nem köll őter telbcenn is a' hidegtől félteni, se bé-fődni. Es haki jól akarja (mivel ez a' virág, igen győnyökődik az által-őltetésben) Sz. György nap tájban, vagy előbb, és töbőzör is őltrendő által, megént által-őltretheti. Sz. Iakab nap tájban, igen győnyörűőges, kőőmb kőőmb félő, kedves szép színekkel virágozik. Az mint hogy a' Méltóságos Előtergami Erőek Urunk ő Nagy-sága Poloni kerőben, töbőbet harvan kőőmb kőőmb félő, drága színű rellyes szekfüneknél találhatni: és nagyokat, mint az őreg róla: nem csak őrtre sőtőrt vőőrtőket, de magon kőőltreket is, mind feőőrt vőőrtőket pertegertreket, s mind király színűveket. Mikor ezek az el-vőertreket, s mind király színűveket. Mikor ezek az el-vőertreket, s mind király színűveket Sz. Iakab nap előtt, és utánna, az ki rellőzik, és szép rellyes, azt ki veheti mind földel együtt; de jól ré a' köll vigyázni, hogy az föld, le ne hűllyon az gyökere körül: és az cizőtra táblába őltretheti, ré vigyazván az föllýűl meg nevezett ődőkre, és telekre: úgy hogy egy más ellenőben őfőnek őketően. Hapedig fölőrtőbb fők az szarok, felőrt is le-metzhetni, hogy az töbőbi jobban, és szépen virágozhalőtanak. Azok mellő, szép pálezaczkákat verőenek, és győőngőn hozzá kőőrtőzzék, hogy az szél, le ne rőhessé őket. őőszel, ha akarja, megént hasonlőképpen ki veheti, és edénybe retheti: De telőbe; az pinczében vigye. Hapedig némellyeket, mint egy őrt edénybe akarja tenni, azoknak jól el-metllyék őgokat, és csak őtőt, vagy hatot hadgyanak: hogy még ől előtt, fiatal ágacskákat verőessenek ki. Mert egy őkbőnt, el-veőzenek; ezek is telőben, az pinczében reőfőssenek.

Az kőőrtől pedig, ragokat akarnek őedni, benn CXXVI hagyassanak az hozni ágyban, a' hől elsőben állottak: ha-

nem ezeknek is jobb részét az ágainak leköll metélni: és az közép derék ágokat köll meg-hagyni, a' kírül magot fzedgyenek. Némellyek azt raryák leg-jobb magnak, kinck virága leg-idejében nyílik, főképpen ha fész-is. Mert ez, leg-jobban meg-érhetik. Még abban is, nagy obferatiojok vagyon az szorgalmatos kertészeknek, hogy annak az fészfünek vegyék magvát, a' ki fész tellyes, és a' Középin bajúza női, az az két fejtér fész; azok közül is jobb, a' ki az héacskaájában alul fekszik. Meg-ért a' fész-fű mag, ha az héja meg fzaratt, és feketec a' magva!

Ha az fészfünek, Tulipannak, &c. magvát borbúl éget borba, az az *Spiritu vini* áztatod, és meg-fzaraztod; ez csudalatos, különb külömb féle színű fészfüvet hoz. Az Oldáz kertészek, hogy az fzaraz, réghi magot, tenyészővé tegyék, a' kovaízt, kibül kenyeret sütnék, vízben el olzartvák, és az az vízet le fűrik, s- abban áztartvák a' magot.

CXXVII. Azt raryák némellyek, hogy egy elzrendő alatt, virágzik a' fészfü, ha annak magvát, minelt meg-érik, lefzedik: és mingyárt el-ültetik, tizenegyedik napján az holdnak, az az, egy nappal hold töltet elött, jó síros és apró földben, fél újnyira, és valami edényben, az királgyan sütvőverőfényre, nyarba déli elött, csak három oráig kiregyenek, és gyakran öntözzék. Így nyolcz nap alatt, kiczirázik. Ha négy levele léfzen, továbbköll az Napon tartani: hanem ré vigyázzanak, hogy gyakor öntözéssel, mindenkor nedves légyen a' föld: Tél elött, a' pinczébe vigyék: kikeltekor idején ki-hozzák, s- azon elzrendőben virágzik.

Mivel pedig némely tellyes fészfüvek, magot nem hoznak,

hoznak, mint a' sórév vörös óltott öreg fészfüvek, és más színűvek is: azokat így kell szaporítani. 1. Ha ísűti nővétek, avagy ágacska vanak a' gyökere körül, kiket egy darab réghi gyökérel el-fzakalázhatni a' derék gyökérről, azt fzakalázák-el: és jó földbe, edényben ültessek-el. 2. Kikeltekor, mikor az fészfüvet a' pinczéből edénybe ki hozzák, úgy-mint fél Februariustól fogva, fél Martiustig, vagy tovább is; avagy Szent Iván nap tájban, vagy mingyárt Caniculák után hold töltére, az mint oda föl: mestenek az új nővében vagy két ízig egyet, vagy két-tőt, akár többet is le. Annak a' végét az ízzen hasíták meg egy kéffel két felé, vagy körözfűtől négy felé; tegyenek egy kis kövecskét belé; avagy csak úgy is, de hogy özve ne nőlyön a' meghasított ágacska; a' leveleinck hegyeit mesték-el, és úgy ültessek az edénybe jó földbe; nem is fűükéig árpa szemet beléje, vagy könnyű tenni, avagy gyöp gyökere közé. Mert ezek, csak ki-fűziák az nedvesléget, kivél az fészfü nővélnck rápláttani köllene, kirül a' fzaraz levelet leköll fzedni. A' nap fénytől meg-olalmazák hűt, vagy harmincz napig, míg meg nem fongoszik, és a' közép levelei nőlni kezdenek: de azonban, öntözéssel ráplálvák; az, után ki hozhattyák a' napra. 3. Ugy is szaporútyák nint a' fák: egy mázatlan faszakcskát csináltatnak, kinck fele feneketül meg-van hasítva; annak középiden belé vonnyák az fészfü ágat, a' ki még nem Virágzott, a' fás részének darabával. Az után földel meg töltik a' faszakat, hogy a' középidre esték az nővé: a' hegyét az ágnak, kinn-hadgyák a' faszakból és földköl, vagy három újnyira. Az több levelét, míg az nővés a' földbe mégycen, le-voníták; az faszék melle karós gyök-

gyuknak, s-ahoz kötözik vékony réz vezérczkével, hogy le ne törje az ágat. Így, minekutánna a fazékban gyökereit vér, el-köll, metizeni, s-a fazékból ki vévén, jó földbe ültetni.

CXXVIII.

1. Hogy az meg-nevezett göbrecskét, mondra csináltsák, és hogy az oldalához, a hol hafadékot csinálnak, egy kis üyni félefestőre, megént hasonló féles cserépet köll alkalmaztatni, avagy defkacsakát, a kivél azon hafadékot bé-gyukják: hogy a föld, ki ne hülhasson belőle. 2. Hogy minekelőtte az ágat bé-rézik a földbe; az ízen, a fásán fölyvül bé mellek éles kéfcscskével félígazon úttall fölhasíták fél íznyire: úgy, hogy fele az ágnak, a tőkélén maradgvon; a fele el-ígyen válázta, és így te-gyék a földbe, hogy egymált ne érték a meg-halottré-féck. Es így egy hólnap vagy hat hét múlván, gyökereit vér a fazecskába: a kir el köll az annyától metizeni, s-a elsporkából ki-vévén, más edénybe, jó záros földben ültetni. 3. Ennek az ágnak úgy, az az, azon elztendőbbéli növének köll lenni. 4. A ki akarja ízemre-is-olthatya, mint az fákat, kirül oda alá; tudnia illik, ha az vén tőke valami úgy ízemet vert ki (ez történik Sz. Bertalan nap előtt) azt gyöngén le-metzi éles kéfcscskével, úgy hogy a faja benne maragyon; más növének az hejat meg-halítja, s-abbba vonzza, és bekötiaz halítsá, a mint annak a módgya. Így, több ízinü fekfűvek-is nölhetnek egy gyökéren, kihez én nem fokát bízom; a mint hogy ahhoz is, hogy két külömbféle gyökereit, két féle mellenek, és köllék egyiket az mássikkal öfzve, s-úgy ültetsek el, két ízinü virágot hoz. A ki akarja, meg-probalhatya.

5. Bujtatásúl-is ízaporíthatni a fekfűvet, ha az úgy növés közöl

közöl a földhöz, és úgy meg-hajtyák, s-meg-metizvének mint az fazecskában ültetett ágacsakát, úgy remetik el az földbe, rajta hagyván az ágat a főkélén: de hogy a te-rejét kinn köll hagyyni.

Ha ki akarja, hogy nagyobb virághja legyen, fok CXXIX. bimbót ne hadgyon rajta: hanem az allyafát le-ízaggatja, sőt ha egyet, kettőt, avagy leg-föllyebb hármát hágy, s annál nagyobb léfzen. Mivel pedig az fekfű ízálon, s mindenkor két bimbó mól-ki egymás mellett, egyik nagyobb, az másik kisebb: törje-leidején a kisebbiket, hadgya meg az öregebiket. Hogy pedig el ne hafadgyanak a kövértégrül, a fekfű virágok; mikor látod, hogy jó temédekék a bimbók, és két nap múlván ki-nyílnak, tekerd meg kérfzer, vagy háromszor czerénával a bimbó-nak középit, és kösd meg; az után, egy penna csinálód kéffel igen gyöngén, és egy arant hasítd meg jobban az el-olzlort végér a bimbónak: ízép rendelen, és öregeen nyílik. Avagy egy kis hegyetlen ollocskával merélljed környós környül el a bimbónak zöld hejat félig, mikor közel van a virágzashoz: és rendellen kerékdéden nöl a virághja. A fekfű, igen fízertti az által-ültetéfé: azért gyakrabban köll ötret által-ültetni; mert ha fokáig egy helybe hadgyák, kevesébbet virágzik, és nem olyan jó illattal, a leveleiben meg vadul. Minekutánna el-virág-zottak, le kell jobb részét az ágainak metélni, főképpen a kiben mag nincsen, és keveset hagyyni; a ki oldalaslag meg is virágozzék. A ki akarja, hogy félbe fekfűve legyen, melle cnyálba az első bimbóját, és rélbe fog virágozni, a pinczébe.

Mind fekfűvet, s-mind Leucojumot olthatni ágacs-kára.

káris, mint az fát: cák gyöngén, és szorgalmatossan, bányanak vélc.

CXX X.

Leucojum vörös, kék, fejt, portegert, sárgatellyes

Viola: mivel pedig ezek nem hoznak magot, szaporítatnak, és ültetnek, az öreg gyökérnek mellette ki-nőt apró csömötékből. Ezeket le köll szakasztani, és a fájának végét, egy kevéssé meg-törni; és mingyárt kikeletkor, ha a vén gyökereken találtaik a félre növeszhol pedig nem, óz felé a Caniculák után: vagy nyárba, Sz. Iván nap tájba: a mely üdökhöz, elég úy növétek lével, jó kővet földbe (az mint oda föl) ültették el, és az földet jól hozzá nyomják: de úgy, hogy a fázvét bé ne föld-gyék a földel, hogy meg ne hulljon. Ez pedig, két, vagy három nappal, hől-tölte előtt légyen; egy ideig, míg meg-foganofzik, az árnyékon köll tartani, és szorgalmatossan öntözni. Mikor jól föl nőttek, hől-töltek az edénybe köll tenni, mint a fészfüről mondotram, és tébbe, a pinczébe vinni.

A ki más-képpen akarja, büjtatással is fázport-hatva: ha tudnia illik, az oldalaslag hozzan ki-nőt ágait, gyöngén le-hajva a földig, és annak egy részét, földel-bétómi, hogy abban gyökereit verhesen: úgy hogy az hegye ki-allyon a földből, és mikor gyökereit crejtett az ág, mellék el a fájátul, és ültették mas edénybe. Ugy is meg-lehet, a mind oda fel meg-írám az fészfürel, ha egy likas fazékon által-vonnyák az ágat, és földel meg-töltek, s-abban meg-gyökerezik, &c.

Leg-jobb, és szerencsefebb, a kinek tágas helye vagon: hogy jó síros földbe, az egy-ügyü minden színü nyári violákból vévén magot hől-töltek, vették-el, az után,

után, (az mint a fészfürel mondotram) ugyan akkor jó jegyekre, és szelekre vigyázzván, bőven hoznú ágyakban, ültették el, mint egy 300 íg, a kiből talán 50 vállik tellyes, kiket az meg-nevezett időben ki ásták, és edényekben ültették. Meg-ösméihetni a temerdek bimbójátul, és virághjátul; mert ez, azon elzrendőben virágzik. Ezt azért, minden elzrendőben frís magon vették. Hásonlóképpen ültetétkben, és vetétkben procedallyanak, mint az fészfürel. Ennek igen gyöngé szaga vagon.

Ha az *Sárga Viola*-is, az meg-nevezett módón, bännék az ember, talán az-is színre úgy tellyes lenne; egyébként ezt-is úgy, az mellette ki-nőt csömötéket kieszagartván, és el-ültetvén, szaporítják: kinek igen szép illatya vagon.

Lycnis Bizantina vel Caledonia. Az Németek Ic. CXX XI. rusalemi virágnak, avagy égő szerlelennék hívják. Ez tellyes virágú, igen szép vörös minium színü, fejt-is vagon, apró keretelt formára vannak ki formálva: egy hoznú koron állanak, a retelen és kerékdéden öfzvenőlnék, a virághis, mint az labda; a ki nem tellyes, kőzönféges virág Magyar-Országba. Azért a tellyest, mint az Leucojumot úgy szaporítják: az mely növétek mellette nőlnék, azokat egy kis gyökérel ki szagartják, vagy le metfzik nyárba, mingyárt az Caniculák után; mert meg kikeletkor nincsen, s-úgy ültetik el hől-töltere, edénybe. Kikeletkor-is szaporíthatni, ha az ember ki véfzi az edényből, és három, vagy négy felé metfzi kétfel a gyökereit: de meg köll látni, hogy az föld, alkalmasan rajta maradjon a gyökereit: és így külsőben azokat el-ültetvén, hámat, s-négyet-is csinálhat egyből.

M 2

De

De telbe, a pinczébe köll vinni: néha néha itkinn is hadgyák fzerencéere.

Lycnis coronaria, kit az Némereck Bóldog Alfony, avagy Meanyei Róácskanak neveznek: vörös Viola színű csak nem olyan, mint az konkoly virág, a kinem a telles; fejt-is vagy on. Az tellyest, szinte úgy ütirik; mint az főlst: kikéletkor is, el-izagatharni gyökereit egymálul, és úgy ütethetni hold töltéte. Ezt is telbe, kinn hagyhatni a kertbe, csak valami levéllel, vagy szálmával földgyék bé.

Onobrychis, Spanyór Jó here, szintén olyan a virágja, mint az mezei Jó herének, csak hogy nagyobb annál; és az színe is vörös karmazin színű: az leveleiben is vagy on hasonlatoság, csak hogy nem három vagy on ezen; hanem egy ágon, fők terjed ket fől. Es noha ezt is magon vetik, az ganajos ágyban: de az után, mivel elzrendőben ritkan virágzik, által köll ültetni, akár edénybe, akár a quartéiben, szépen ékefti az ágyakat; mert egész nyaratfzaka, mind virágzik. Otkinn is hagyhatni telben egy részét, főképen a hol melegebb vagy on: de bátorágosabb egy részét az edénybe ültetni, és telbe az pinczébe vinni. A magva, miat egy borzas hejacsakába noll.

Több efféle virágokat is, kiker az ganajos ágyban ültetnek, és tellyefeknek köll lenni; az meg-nevezet formara vesék, és ülteték.

§. III. Micfoda virágokat köll úgy hold után vetni, és ültetni.

Az

A Z melly virágok nem tellyefek, nem paraftok, CXXXII. és csak az virágokért tartatnak: azokat két, három, és több nappal az első hegyedig, vethetni, és ütethetni: úgy mint

Nasturtium Indicum, Sárga farkaláb, avagy vitézi farkantyú, fára folyó. kinek virágja fárga vörösfel pórtógerett: akár edénybe ütelle ember az ablak elibe, szépen bé fől az: ha fácskakkal, vagy ezénával segítik, hogy fől folyhasson; ha pedig az ágyakba ütirik, olyan formára nevelheti, az mint ki akarja, csak kötözéffel segíte. A magva mikor meg érik, magátul le-hull, valamnyire meg feketedik, alatta köll keretni, gerezdes, és ravácsos: minden elzrendőben köll vetni, és öntözéssel táplálni, kirül oda fől.

Convolvulus Hispanicus fára folyó harang virág, kirül oda fől. Evvel is szinte úgy köll bány, mint az megnevezet farkalájjal mind vetéleiben, ütreléleiben, neveléleiben. Ezt is minden elzrendőben kikéletkor, újonnan köll magon ültetni: a kiigen fekete, olyan formájú, mint megved részec, valamely kerekded gölyobúnak.

Canna Indica, Indiai nád kirül oda fől.

Amaranthus minor, Publicán tolla, oda fől.

Török burga virág, oda fől.

Sárga viola, vagy Viola paraft. A ki ezt félritelbe a kertben, álla ki egy részét öfzel s-vigyca pinczébe, ort is virágzik, kikéletkor ütelle megént ki. Egy részét kinn hagyhatja, idején virágzik, szép illattya vagy on. Öreg viráguk is lévelnek, kiker edényben tartanak jó földben.

Solségium, nap után járó virág, kirül oda fől. Ezt is minden elzrendőben magon köll vetni, a ki ha meg érik, s-feketül, örömeft ki-hull.

Viola

CXXXIII *Viola Lunaria*, Ezüst levelű. Ez úgy föl nő mint az bokor, két virágocskái, némelynek fejeinek: azokon széles kerekded hajacskák nőlnék, abban az mag, a ki meg értek, mikor az heja olly nagy mint, az fél tallér, és meg nyílik: úgy fénylik, mint az ezüst.

Phaselia Turcia, Török vagy Spanior fara folyó Bab. Ha azt kívánny ember, hogy clák viragozzék, úgyfag után, az első negyedéig ültetessék; ha pedig hogy magor is hozzon, utólló fertályán az hódnak; ennek igen szép vörös király színű virághyalével, és fokáig virágzik olyan formára mint az Olasz Baknak virághja. Az babia föret színű federtes, a vagy fekete, a vagy kék, vörös pórtöggel tetéssel elvegyes. Ezt is vagy az ablakon, vagy fő vény mellett, vagy ágakra föl köll nevelni, az minémű formára tetetik.

Flos Mexicanus, Spanyor kendő; Ezt is úy hódta is vethetni, s ülteteni is jó földbe, mikor négy, vagy hat letelel léfzen: de jól megköll óltalmazni az dértől. Az magyát előbb énnyhány nap, megáztatják. Erről oda föl.

XII. RÉSZ.

Más féle Virágokról, kiket nem az ganéjos ágyban, hanem az táblában vetnek, a' hól virágozniok köll.

CXXXIV.

Zeknek az ágyacskákban, jó síros, apró megrothadt ganéjval földet kézfútenek, kir előbb szépen megáztatnak: és gyambújs-gyökérből

ki.

ki-fúztottanak. 1. Ezekben az ágyakban vetnek, minden féle parafzt, és együgyű Virágot. Azaz, a ki nem tellyes, és igen ékefti az kertet: a' ki mind virágzik, s mind magot hoz. 2. Némelly tellyes virágokar-is, kikeről szollok rövideden.

Consida Regalis, Szarkaláb mind tellyes, mind együgyű, külömb külömb féle színű. Ezt hól föld tőltére, vagy két nappal előbb vetik. Ha igen sürű, ki-köll vonni hogy egy araszúra legyenek egymastól; de az tellyesfe, jól ráköll vigyázni, hoy halcher (mivel a nélkül is bevésmagot hoznak, az kikék, mint foktör meg-írtam) hól föld tőltére szedgyék, és azokat is az középfzálról: azért, a középfzálakat, lenem köllene törni, hanem inkább, az kik óldalslag nőlnék; amazokat pedig magnak hagyni. Akkor értek meg az magva mikor meg-kezd nyúlni az heja.

Gyarus, külömb külömb, színű búza Virág, tellyes: ennek akár mikor szedgyék az magyát, nem árt: clák hogy, minden féléből szedgyenek, hogy megéni el-ültethessék.

Papaver, Mák, tellyes, és parafzt, mindenféle fok színű. Ezt minden hólnapban, hól föld tőlté felé imide amoda az virágok küzzé el-hútheteni-clák hogy azok márt föl nőhessen: és így egész nyaratzaka mind Virágzik. Igen szép, ha egy hozú ágyban, minden féle színű vetnek; a' hol parafzt, és clák közönléges színű nőll, azt kivonnyak. Az magyát is, hól föld tőltére szedgyék le. Az ki bizonyos akar lenni, miclöda színű magot akar le-fzedni; mikor meg-virágzik, egy kis fácskára messen számot, köffez az más szarára: azt úja föl laistromában, s- az színű- is miclödas.

NB.

NB. Igycselekedhetik más virágokkal-is, kiválte képpen a Tulipánokkal, s-meg a fákkaal is.

Az öreg fejtér mákot, az veteeményes kertben köll vetni úgyágra.

CXXXV. *Papaver corniculatum*, Szarvas mák lárga, vörös. Minden elzrendőben köll vetni.

Papaver erraticum, Tellyes Pipacs szinte olyan az színé, mint a mezeinek: de szép tellyes, mint az öreg Anemone. Vagyon test színű-is, és főtet vörös közörtök; maga el-veti magát.

Leucosium, Nyári viola frederics, megy színű, fejtér, pórtogertt. Ezeket a kik nem tellyesek, mind virágokért, s-mind mágvokért köll ennyihány ágyacsakkban, egymás ellenében vetni, két nappal föld tőltre előtt, s abban az időben, a kiakar közzülők ennyihanyat elültetni, az mint oda föl: talám tellyesté váltik némellyik közzülők. Az magvát-is akkor köll le-fzedni, a ki kisin, lapos, és a középi fekeréllik.

Nigella seu Melanthisium, Fekete kőmenny avagy fekete Coriander, Tellyes, és együgyű, fejtérés és kékes virághja vagyon, kerekded: fok szalas levelechkéből áll. A magva fekete, gömbölyücske szabáfiú, igen jó szaga van. Azért ha kenyérbé, kalacsba, Majnsba, és a félékben rézlik, igen jó illatot ad nékik. Erre jó az együgyűnek-is magva, minéműt az tarlókon-is elegt taláni; hanem a ki akarja, hogy tellyes virága legyen, fzedjen az jó tellyesfékiül, föld tőltrekor, akkor-is vesse el kikeletkor, minden elzrendőben.

Lichnis coronaria, Mennyei Rósa; a ki nem tellyes, vörös, és fejtér, magon ütetik kikeletkor; télbe-is néha elmarad a földbe.

Sz. 8.

Syranonium, Kerti málzlag virág, kék öreg fejtérés, CXXXVI. tellyes-is vagyon, kertős-is: minden elzrendőben megérik, a magva fekete, a heja olyan, csak nem mint a gzerenyé külfő heja.

Viola Maritima, Szederics, fejtér együgyű viola kikeletti. *Anemone pulsatilla* major, avagy *florimont* Bártony virág, három féle, vörös a virághja. Az öreg Török Országban úgy föl nő mint az nap után járó virág: de annál bokrosabb, és temérdekkebb, az ágának tetején néhunka virágit, olyanok mint a korbács vörőflek: abban vannak fejtér magocska, mint a mák szeme, avagy köles kása. Az középfő is hasonlót ahhoz, a virághja-is, csak hogy nem nől oly nagyot a magva-is fejtér vörőföcskés. A harmadik kisebb, annak virághja-is igen szép világos megy színű s-nem olyan hosszú, a magva-is fekete fényes, Ezeket jobb mégis ganajos földbe vetni, föld tőltére reggel hét orakor. Ha öt levele nő, el-kell ütteni úgyágra után, mikor a föld hat napi, jó kővér földbe; mihelt előben virágzik, mindgyárt meg-érett a magva.

Armeria, vad székfü. Elég hasonlatosága van a fzelddel, csak hogy a virághja kisebb, és fok vagyon egy bokorba. Vagyon tellyes-is, és együgyű-is: ki tisztá vörös, ki vörös fejtérel pórtogertt; ki tisztá fejtér. Az együgyűt magon vetik; a tellyest gyökéren szaporítják.

Boglar virág, mivel, a formája olyan kerekded. A Németek, Sz. Catharina virágjának nevezik: ki kék, kikevőrcs, kiféjtér. Ez is magon vetik a quartélyba.

Viola nebulosa, Erdzaki viola. A virághja olyan formájú, mint az nyári viola, haj színű; nappal s-nem szaga minden; hanem mihelt el cnyézik a nap, mangyárt olyan

N

lyan

Iyan szépgyönyörűéges illattal bővölködik egész érzaka úgy hogy ha az szobába viszi ember, bé tölti az jó illattal.

Hepatica nobilis, Máj gyűgyű zederics tellyes virág csak nem olyan mint a viola, farga á közepi, idején kikeletkor virágzik, előb kijóna virágja a levelénél, alacson virágocska. Vagyon a ki nem tellyes, zederics, fejer, telt színű, vörös, zederics színű vörös. Az együ együt magon; a tellyest, gyökéren szaporítják.

Ezek, s más féle virágok is vannak, kiket az táblákba köll verni, és ültetni; hanem arra köll vigyázni, hogy a mely virágok, vagy igen nagy bokroffan, vagy igen magassan szoktak föl nőlni: azokat végnül köll ültetni, hogy el ne vegyék rekénretik az több virágoknak és az táblákban lévő ciffriknak.

XIII. RESZ.

Micsoda virágokat köll Télre, a' pinczébe vinni.

CXXXVII

Isöben azokat, az kiket nyáiban, kikeletkor, avagy őtzel az edényekben ültetnek, hogy tellyesek legyenek. Ugy mint

Cariophyllus. Oltort, és más minden féle tellyes fűvek: kiket több éfzendeig is akarnak tartani. Kirüf oda fel.

Leucoium Tellyes nyári viola minden féle, farga is tellyes. Errü-is oda fel.

Lycbais Calcedonica, Tellyes égó fzetetet.

Lycbais Coronaria, Tellyes Böldög Afzony rofája: noha egy részét ennek, kinn is hagyhatni.

Canna

Canna Indica, Indiai nád. Ezt nem csak a' apenczében de még az meleg szobába is tarthatni ha fiatal, sőt megortkin is a' kertben: de el köll metézni a gyökéréig, és magalevelével bé földni, az után valami gancival. Kikeletkor, ha mi télbe elvetetvolna a földből, ki szedgyék: és az jóvat megért tjonnan el ültetik.

Spinon Americanum pyramdale odoratum, Fára folyó ló here. Mert olyan a' virágja, csak egy kevéllé kékesteb, szép szaga van, magassan föl nől: azért vessőc köll melléje gyukni, kire föl foly hasson.

Onobrychis, Spanyol ló here. Errüis oda föl.

Orbanthe Iken nyila, Mifegyereya, ilyenestén magassan föl nől, fejer vörösés a' virágja.

Flos Passionis, *Granadilla*, Maraton, Passio virág. Mivel ebben az virágban, Christus szenvedésének eszközi, igen szépen ki ábrázatnak: holott kórnyós kórnyúl a' karey, a töviffés koronát formállják; a véres oltort, a' vér és kéket színű szállak, a' kiből áll a' virág, jelenik. Ha fonlóképpen azoknak külfő fejer színnek, az ártatlanágnak mi éretünk való kinyvait mutatyd; a' virágnak közepin, mint egy márván köböl fátagot olzlop női ki, kinek retcén egy kerekded darab, mint az spongia, látziks; a' mellett kibin három, kibin négy fjes fzegecské állonak. A' mi Idvezitőnek, őrfelci is megtefzenek rajta. Az levelei, mint az dárdá hegyeffek: az ágain olyan zengecskéknőnek, mint a' kőtelek, kikkel az melléje gyukott fácskákhoz kötözi magát. A' magya, fziv formára kerekdedül; kivel a' termézet meg akarta mutatni, hogy a' mi kegyes Idvözitőnknek lébei virágjának gyümölcse, az Istent fzetető szivű. De a' nyel ennek magya, igen ritkán érik meg

N 2

mi

minálunk azért inkább ültetetik, és Fraportitak az ifjú gyökéren, ha az el-fazgattatik az többiről: és jó földbe edénybe ültetetik: avagy kinn az kertbe hadgyarik jó földbe; a ki majd leg-jobb, cífak hogy telbe meg-óltalmazak a hidegtől. Ez is fára folyo fű; azért ágakat, vagy pálcákat köll melléje gyukni. Ha el-virágzott, a ki ófz tőjbe lével, el-köll meztzeni az ágait, jobban meg-erősödik a gyökere. Ha az edénybe vagyon, meg-köll látni: hogy ha alul ki-bújik a gyökere el-mettedék.

CXXXVIII
Flos Carduialis, sive Trachelium Americium, Cardinalis
virag, a' színétől nevezetik annak: mivel a' virághátnak színé vörös, mint a' szép barsony: holzu körönnél, kinck terején többen gyűlnek ófzre. Annak alatta imit amott óldásilag, ékesíti gyönyörű virághával a körönyt: kinck formája olyan, mint a' parafzt (zalka) lábnak: levele mint az égő fzerelcsmnek. Es noha az virághja után kis fejecskékben, olyan apró fekete ke-rekdéd magocskája lével, hogy alig láthatya ember: mind azon által, inkább ültetetik az öreg gyökerektől el-fazgattatott apró gyökereken, mingyárt kikeltkor: és azonnal meg-öntözetik, s-az napra hozatik, kit igen fzeret, a mint az gyakran való-öntözelt is; mert egybként, meg fadarad. Téire a' pinczébe vizik: ittkinn-is hagyhatya egy rélzét, a' kinck fok vagyon.

Saponaria, Tellyes Szapann virág, fejtér és vörös, bokrosan nő; fekete színű zöldlevelei. Parafzt, elég nő az útfelen is, és el-hagyott fánró földeken. Szaporítatik a' gyökereitől.

Gelsaminum, Jellemin virág, a' ki egynehány félc. De kiváltképpen a' kifejtér, két félc. Egyik parafzt, és vad f zabafű;

fzabafű; az máfik óltort, kit Spanyol Jelleminnek hí-nak. Olyan formájú a' virághja, mint az nyári fejtér violas; az közönségsnek apróbb, az óltortnak nagyobb: és az külső rélzének fele vörös. Ezeknek igen kedves illat-tyok vagyon, olyan mint az narancs virágnak: de az óltortnak még is erőstt bb. Az ágak vékony zöld, minden felé hajlandó mindenik cfoomján. Két felől vannak keskenyen mert'erlevelei, jól magafán föl nő. Azért, léczkre, vagy a' fal mellett föl körözik, mint az kárpitos; vagy az ágyak körül az út mellet, mint a' fálért léczek-között; vagy rofély formára gyukott pálcákhöz. Lu-gas formára cfoinált erkélyeknek bé-búrtatára is ékefték. A' virághjok, az ágaknak terején virágoznak. Sirosföldet fzeret, bőv öntözélt, a' verőfényt annál inkább.

A' Spanyol Jelemin, avagy Gelsamin, így ólvák: bé: **CXXXIX**
Vad, avagy parafzt Jellemin, fél újni temérdeket, faralt, szép simat, ki álnak a' földből gyökereitől: és clerépc edénybe ültetik jó földbe, abban hadgyák cizrendeig, míg jól meg-foganolzik a' gyökere. Avagy ha akarod, ófzel últesd bé: hogy kikeltkor Martinusban, hóld fogytara, egy' kevellé Uylág előtt, bé-óltathád; de bátorlágosb az előbbeni. Azon légy tehát, ha óltani akaríz: hogy az vad fát, leg-közlebb az utólló cfoomóg, el-melléd föl-lyúl. Az után, más jó Spanyol ágacskát melléje: és hagy egy, vagy két cfoomót rajta, avagy ízet: és az ízzen alul, fadarad meg a' veltöt, mint más óltani való ágacskát, mind két felől, s-nem penna módgyára. Az főlső rélzét jó igyenellen hadgyad, hogy ig encffen fekefték az vad tókcécskén, a' kit meg-haficsd, mint az több óltani való vad fakas; tedd szép igyenellen a' közepibe, az

az meg-faragor ágacska: az után rekerd jól őrzve, vé-
kony hasra le-hamizott hejából cfinált hanttal, vagy ken-
derrel. Az után, kend-bé őrhani való vialzal (kinck éf-
nálatárul, az gyümölcsös fákra való iráfomban) mind
föllvül, s-mind oldalaslag a' metzféléket: és ha az vad
tökécskéből, valami ágacska kinck nének ki, azokat le-
köll fakasztani, hogy az nedveslég, az őltort ágban in-
kább hathatson. Ha őtődik bimbója ki mól, le köll az tetejét
metfzeni, hogy sürűben nölljenek az ágai. Minden két
elzrendőben leg-alább ki köll, venni mind földesül az e-
dényből, és kőrnvül metélvén kés újnyira kéll, megént
vialzenni edényében, jó sros földet reá tölteni. Minden
elzrendőben pedig-mingyárt kikeltkor, egész az őltafnak
fejéig, le köll az ágait metélni, mert ha úgy metélik, le hogy
egy vagy két szemet hagyják rajta, kevés fűgati nének:
hásonlóképpen virágt-is. Ha pedig mind el, metfzik, fű-
rűvben nöllnek, és tarroffabbak léfznek. Napkeleire
inkább fordítatik, hogy nem mint Napnyúgotra. Nyárba,
Juniusba és Juliusba fzentre-is őltiharni. Az melly őltáfül,
bűvben az gyümölcsös kertben. Ha ki másképpen
iszaporítani akarja őltrefte a' föld e: kivalaképpen a' parafz-
tor, és annak temérdekebb ágait bűtáfák-el a' földbe,
már az fzőlőt kikeltkor, és hajták meg: vagy négy fze-
met temeljenek el a' földbe, ki-is hadyanak a' földből, a'
végé-is kinck retajér úgy metfák-el, hogy egy vagy két
bimbót meg-hadgyanak rajta, az kík a' földből ki állyonak.
Igy, egy elzrendő múltvan, gyökerec vernek: el-cimetreffe-
nek az annyoktól, és oda őltrefenek a' hová akarják. Leg-
jobb azért, a' kit őltának vad tökécskébe; kikertébbe, bé-
kölyvanti az pinczébe: és a' kik kinn maradnak, bé köll

földni:

földni. Ha valaki ennek a' virágnak illatnyával akarja fejét
virágtaláni, és kezében hordozni: mellen-le egy fzal olasz
kaptot, avagy kőmény magot, és annak apró fzarait föl-
lül metéllye le: hogy egy ízig mint az főték, ki állyanak:
szedgye le az lefámin virágot, és vonnya rendel azokba az
fzaracskaiba: hogy kine látassanak, s-oljannak, látzik,
mint a' fejt hó labda virág. Igy, kezében hordozhatya, és
szagolhatya. Evla virággal szagofnyák, meg az Olaszok,
a' bőrtéket és keziznyüket.

Vannak más Spanyór lefáminok is kiket még nem
látunk a' mi Országunkban. A' többi között, indiai farga,
lefámin föltrefezé fzagú, kinck virághia olyan, mint a'
parafztárga lefáminaka kit, mivel hogy nincsen feni de-
rekak fza, nem igen bőcüllenek. Az levelei-is olyanok,
defzéllyestebbek; kinck virághia után, az kicfin olaj mag
hoz hasonló szem nól rajta: ez mikor meg-étik, olyan
világos, és által-látható, mint a' fzőlő szem: ebben egy
fekete hofzúkas mag vagon, hasonló a' kőrtvél mag-
hoz. Véle való bánás nem külömb, az több Spanyór
hoz. lefáminnal. Az verőfényt, és nedveslégget igen fzereti: de
nem az bideget, a' ki igen hamar meg-árt neki; az reggel
harmat-is, ki által meg fargúdnak levelei: az föllütt bű
való őntözés is. Ennek iszaporitáfá ily lével: Az veszejét a'
ki egy temérdek kőromnyire rávül vagon az annyától,
egy újnak fzeleffégére az hegyét a' béli-ig meg-hafitnyak,
az metzféft egy kevele meg tághitnyák, és abban egy kő-
vecskét réfznek. Az után a' hafadékot, nedves agyaggal
békenik, és edényt vagy mas nagyobb, és fzeleffebb e-
dénybe refzik, hogy az meg-hatított ágat, el-remetheték
a' földbe; vagy más faszkat réfznek melléje, a' kiben el-
bűj-

CXL

CXLI.

büjathatják az meg hafított ágat. Es így egy elzrendő al-
latt gyökereit vér, kivél az annyátul el-metfzik, és más
edénybe ütlenik.

Tesaminum Indicum, vel *Caramum*, Indiai Tesamin,
a ki igen magafian föl nő mint az vad szőlő az ágai is úgy
nőnek, csak hogy fejtérbbek. Fára falra föl foly halézt
mihez kapafzkodni: szélessen ki-terjed, az ágaival, és le-
velével minden befőd: odahajharta az ember, a hová
akarja. Annak viraghajai, az ágoknak a tetején bokrosan
nőnek, egy csoportba 15. hűf-is meg-vagyon: egy újni
hozni mint a tölcser; de nem olyan széles, nem-is egyfzer
nyílnak ki hanem kett, három: a többi ki kistöbb ki na-
gyöb, bimbóiba marad. Az után nyílnak ki egy más
utan. Olyan az színé, mint a vörös ístfany színű barony-
nak; néha magot-is hoz olyan hüvelkbe, mint az bab-
nak vagyon, mint egy hajakba bé takart fekete magot.
Nem késtem, hogy ebből-is szaporodnék, de későre-leg-
jobb, ha el-buitartják, és gyökereit vér. Néha az gyökere-
ből-is fok ágak nőnek ki, kiket hasonló képpen gyökere-
tül el-öltehereni: és meg úgy is-cnyihányfelzrendeig nem
virágozik. Télbe bé köllötödni a gyökereit, és tőkénnek
egy réztét, ló ganéival. Ha az hideg meg-velézi a magas aga-
it, kikelletkor megh-mesték, és ha ki akarja, más ágait-is
mint a szőlőt, hogy fűűvebben nőllön.

Uy Szederjes, vagy kék Tesamin, ugy nő mint egy
bokor; edénybe köll tartani, hogy rélbe a pinczébe vi-
hesék. A virághja olyan színű és formájú, mint az kék
Spanyor bodzának de igen szép illattya vagyon az levele
apró hegyes.

Az közönfeges, farga, és fejté Tesaminat-is télre bé köll
földni

földni, ha kinn hadgyák-is: le-hajtván őszve-kötözzék,
és ló ganéval be földgyék. *Genissa virág*, kinek fok
vékony zöld ágai, vagy inkább vészai vannak, az ki-
ken szép farga jó illatú virágok nőnek. Olyan a for-
mája, mint az Iglieze tövifnek, vagy bártónak. Talal-
tarnak fejté virághak is kiker Spanyor genisztátnak ne-
veznek. Az virághok után mint az lende, hüvelyk-
be magvok nő, a kit el-veinnek, és azon nőnek. No-
ha a gyökereket-is el-fzaggathatni egymástul, és azon
ültehereni. Az vészének hegyét, mikor még-gyöngék,
béfnállhatni ezetbe, mint az uborkát. Jó földbe ké-
ván, el áll ennyhany elzrendeig az földbe. Tétre bé köll
földni ganéjval: elébb meg-köll hajrani, és az ágai őszve-
kötözni.

Jucca Indica, vagy *Jucca Gloriosa*, Dúctőfeges, vagy
diefekedő káka. Kinek gyökere, avagy torfája olly te-
médek, mint az embernek karja; a levelei három újni
szélessék, csak nem két arafzni, a végen hegyvelék, fű-
rűven nőnek: kinek középirül egy vörös kóró, három
újni temédekléggel nő-ki. Annak teteje, mint az Spar-
ganak, azon függenc alá mint az harangok. Halavány fe-
jér tulipa formájú liliumok: az ollyok vörösses, néha
két fáz-is vagyon egy kórón. Azért hogy azt le nevo-
nyák, pálczához köll kötözni. Nincsen fémmi szaga. Jó
földet szeret, öreg edénybe köll ötteni; minczen magva,
hancm a gyökereből jönnek új csömöték ki: azokat az
annyoktúl kikelletkor, el-köll fzaggatni, és más edénybe
ültetni. Közép szertü meleget, és öntözést kíván, mind-
azon-alkal, télbe ugyan a pinczébe köll vinni.

Uloé Tengerei téli zöld, nagy öreg, temédek, kövér
fűléles

széles levelekből álló fű: az melly levelnek szélyessége, alúl vagy on más fél arafzni: hofszága nagyobb egy finguel, mind keskenyebb az végéig, a hol igen hegyes, az mint a karéján is néhol tövifés. Temédekléggé vagy on két újni: az fázne, tengert színű zöld; ritkán virágzik, de mikor virágzik, a közpín egy három ágú körö jön ki, s azon fűgnek az apró vörös virágok, mint a pézma virágok. Temédek a gyökere, éstorija. Az gyökere túl nőnek úv esőmórék ki, kiket el-köll szagatni az annyokról, s az által Izaporitani és más edénybe tenni: kinek öregnek köll lenni ha meg-nól. Télbe a meleg házba tegék, avagy jó meleg pinczében. Havalmeltyek levele rathadni, vagy Izaradni kezdene, a friss rézéig el köllne metzzeni. Indiába ennek leveléből zör filmet csinálnak.

CXLIH

Ficus Indica, Indiai fűge csudálatos termés. Egyik nagy, s-másk kicsin. Azért ké féle: mind a kettő temédek, és kővér zöld leveléből áll; mivel egyik level, az máskból nő-ki. Az öreg, magassán nő mint egy fák, fok ága vagy on. A ő levelei olyan szélesek, mint az tányér; de hofzúkatok, és az allyok keskenyebb, vagy on két újni temédekléggé. Azok mind rakvák vékony tövifecskekkel, kiket alig látni, mint az éretlen uborkakban: kikhöz ha hozzá nyúl ember, az újákban marad az tövis. és két napis meg-érzi. Némelty leveleknek tetején nő-ki az gyümölcs; olyan mint a közép ízretent való uborka, a ki nem hofzúkas; mikor meg-érk, meg-érkül mint az uborka. Narancs színű, egyöngge heja vagy on: a béli is lág, imint az uborkának, meg-érzik, az íze édes, de nem fölöttebb, majd mint az fái fűgét

szedés

szedéjének. Mikor Izaporitani akarja, egy öreg levelet el-izakáztatnak, s azt félig jó földben el-ültetik edénybe, meg foganofzik, gyökereit vé, s meg-nól mint a többi. Télbe meleg szobába, vagy meleg pinczébe tartják, s ott érik meg a gyümölcs. Az kifestbket is így Izaporitják: Egy levelet le-törvén, félig jó földbe el-ültetik, meg foganofzik, s más levelet nevel: egy levelből kettő, s három is ki nő. Ez a földön terjed el, avagy edénybe, kinek levele mint-egy tenyéni. A tetején fátga virága lével: az után, vörösgyümölcsök hofzúzásával, egy hüvelikni temédek; az ha meg-érk, szép piros, koronás, belüllág. Ezt is a kifizertü, meg-echeti: a kinek fok van, vörös karmazin feltéket csinálhat a gyümölcséből. Nem olyan gyöngge, mint az öreg. A pinczébe téiben el-marad, sőt otkinn is a földbe, ha egy kevesé bé-földik.

Nerion, vagy *Oleander*, Olasz-Országban termő csemete; hofzúkas az levele, kívül egész tetejéig rakva: föllyül nőnek az virágjai, barázk virág színénél vörösfébb: Fejér virágú is vagy on, hofzú hüvelyek vagy on virágja után, kibem magva terem: azt ha el-ültetik, ki-nól; de hamarabb az gyökere túl ki jött fiatalokat le-fzagarati, s azt el-ültetni. Télbe, a pinczébe köll vinni. Egyébként ha ki ennek benne, vagy bé-venné, igen, mérges állat.

Rosmarinul, *Telli Majorannul*, kékert a pinczébe köll vinni: az veteményes kertben bővebb tudományt találz.

Acanthos, avagy *Acantha*, Tövifés lapu virág, avagy *Melchwe talp*: kinek a levele olyan mint a tövifés lapuak,

nak, tizra zöld. A levelei a földön feküsznek, azoknak közepin nöl egy hosszú fálki, azon sürüven fűgnek az apró virági, éppen végig két és fejtérrel elegyítve. Olyan formájuk, mint az orofzlán fáj.

XIV. RESZ.

Az Virágzó Fákru.

CXLIV.

Ornli Arber, Klaris fa, nemigen nagyon nöl, foka aga nagyon, a levele olyan mint az Cardinál virágnak: a virágja fejtér apró, a közepin, farsága fálak mint az fejtér Valerianának. A virág után nölnek, szép vörös Kaláris színű golyóbfók, a kikeltyelvek farsa magoskakkal; a kiker ha elvetnek, hasonló fak nölnek belőlök. Ezeket a pinczebe köll tölteni, és ott érnek jobb részére meg a golyóbfók; jól lehet itkinn-is hagyhatni egy részét, csak egy kevesse beföldgyék. A Gyökerebül-is jönnek új növények ki, kik által Szaporíthatni: és noha néha el-fárad a fája, kikéletkor csak le-messék, ki vér a gyökere.

Rosa Sinensis együgyű, Pappelbaumt: en ber magassányira föl nöl ez a fajó ágassan, kinck levele csak nem olyan, mint az szőlőnek, apró levele a formája szerént. A virághja csak nem olyan, mint a paraszt málvárólának, csak hogy mélyebb; némelly fejtér virágot nemcz, a közepi vörös ízabáltú. Némellynek két virághja nagyon, a közepi fejtér ízabáltú. Némellynek vörös tőzong ízabáltú virághja, a közepin ízabalskak nölnek rajta. A virághja le-hűván, gombok nölnek rajta, kikben magvaterem: ezt el-ültetvén, fánól ugyan rajta, de későre: hamarabb az

gyökere-

gyökerebül ki-vert ágak, ha lefakasztyák gyökerecskével, és el-ültetik, nevelkednek. Tölbe a pinczebe vitétik, noha itkinn-is gyakran meg-marad, ha kevesse beföldik.

Syringa, Spanyol bodza két féle. Egyik fejtér, más fálki két virágú. A fejtérnek virága csak nem olyan, mint az narancsnak, mikor jól ki nyílik: de nem olyan kővér, hanem vékonyabb. Az ízabában van alkalmasos hasonlatosság. Az fája igyenestén vékony ágakkal föl nöl: igen szép az ízaberekben, kiváltképpen a kik magassabbak, meg-is hadgyák magokat nyírteni.

Cerrulea, A két Spanyol bodzának mindlevelemind virághja: külömbb: a virághja apró görözdöfsten nöl, mint az két lezaminnak, mingyárt kikéletkor. Nem igen kedves ízaga van, a levele csak nem olyan, mint az borostyánnak: a fája jól föl nöl, ha hadgyák; és alkalmas fa léfzen belöle.

Sambucus Rosae, kit az Némerec Gdmebeálltenek, az az, hó laptamert fók apró fejtér virághja, mint az jó kora lapra gömbölyűn őfve-nölnek: egy újni temédek vefzei nölnek mint az Kánia böjgének. Nincsen ízagak. Mind a három a gyökerekbül kinöltágabhlí Szaporíthatnak, avagy bújtaráffal. Az hideget-is el-fizenvedik, nem köll őket beföldni.

Balsamifia, Vad Pomagránát, avagy tellyes virágú Pomagránát, a ki gyümölcsöt nem hoz: de a virághja igen szép minium színű vörös, öreg tellyes, mint az közep fzerű rófa. Fája, levele nem külömb az gyümölcsözö Pomagránánál. Kivül az Olasz fák között. Szaporíthatja lehet az bújtarás által: vagy az gyökerebül ki-nölt ágacs-

O 3

kak-

CXLVI.

kákról, az mint gyakran meg-mondottam. Öng fá-
edényekbe köll renni, hogy tébbe, a' pinczébe vihessék.
Teljes Barack Virág, mint az szép apró róács-
kák, úgy nőnek tellyesen az ágokból ki, mint az együ-
gyü virágúnak, s-ollyan színk-is van. Olrani köll más
barack fában, az hólódnak nevelkedésére. Ha melly ága
meg-fárad, Februariusban le-köll metzeni, és egy cíz-
tendő műlván, meg-újul. Io földet fizeset.

Teljes Cseresznye és Megy. Ezeknek fejtér a' virágh-
jok, mint a' közönségeknek, és úgy nőnek: csak
hogy tellyefek. A' Megynek, hagyümölcsé léfzen, jobb
résztete mindkettős. Ezek-is öltáfállzaporoznak; izemre-
is ha mas cseresznye, vagy megy fába őltanak, öreg fá
nevelkedik belőlök: azért nem félnek a' hidegrül.

Calnea Lencse fá, vagy inkább *folia Sena.* Sarga virág-
ja van, hójagocskák nőnek rajta, kiben fekete magok.
Ennek mind levele, s-mind magva jó purgatio, az hideg-
lésés ellen, ha szilva lében főzik meg, s-azt meg-ízák.
Róla, hogy a' Rófanak dúcölleges lépféget, fok

ékes szókkal fő magasztalynam, és annak tulajdonlágát czi-
fian le-abrázollyam, nem szükitéges. Elégge föl ékfi-
tettaz, a' ki őret, virágok kiralynejának neverte. Ne-
més és színe néki külömb külömb féle. *Közönséges* a' du-
pla barack virág, avagy rest színű, igen jó illatú. *Más-
zik*, egy kevésté pirosabb, fokkal nagyobb tellyefebb, le-
veltebb, szász levelűnek hiják. 3. *Hollandai Rósa*, azt-
is szász levelűnek hiják: ez még vörösebb einobrium
színű, de nem ollyan erős illatú. Alacson non nő, a' tab-
lákban-is illik, főképen a' közepin, és szegleteken.
4. *Turkbaracka* vörös, fejével tellyes. 5. *Melissa* Bar-

sony

sony rósa, igen szép vörös, noha nem fölöttébb tellyes;
de minden levelei zivellek. Igen jó Rósa ezetnek,
kiváltképpen a' bimboja, mikor színtre ki nem dyllt. El-
metzik az ágját róla, szép vörös színt ad néki ha meg-
szárazták az árnyékon, s-úgy téznek az ezetbe. 6. *Cra-
nomoma*, Pünköldi Róácska apró, leg előbb virágozik,
kevés gyöngye szaga van, a' fá is alacson, maga tellyes.
7. *Hollandi*, vagy Olasz-országi Rósa, a' ki csak nem
minden hónapban virágozik, főképpen őszel, és télnek ele-
jén is: szép tellyes és jó illatú is, a' színe mint az közön-
ségeknek. Ezt edénybe köll tartani, és tére a' pinczébe
vinni. 8. *Tagyon parszer*-is igen szép vörös, jó ezetbe,
9. *Fejtér Rósa* tellyes, kinck a' közepi egy kevésté vörös. 10.
Hilaryany színű fejtér rósa, tellyes. 11. *Tej színű*, igen
fejtér tellyes, sok levelű. Hollandai Rósa. Ezek a' fejtér
Róák, nem olly jó illatúak, mint az vörösek; az rósa
íroek jók. 12. *Tannak* apró fejtér róák, egy szálon sok
nól ki, egész télég mind virágozik, tellyes, valami szaga is.
13. *Sárga*, tellyes öreg rósa, mint az más féle színű, csak
hogy ritkán virágozik: idején féreg terem a' bimbojában,
s-meg-elezi. Nincken szaga. 14. *Sárga* együgyü a' ki
nem tellyes, ennek is nincken szaga. 15. *Narancs* színű,
belől a' levelei vörösebbek mint az barsony: kívül tár-
gabb. Ha ki a' kezével meg-töri, ollyan bűdös mint a'
palaczka. Minden féle Rósa kover, és lúru, és alkalmas
nedves földet fizeset; az agyagos és fávenyes föld, nagy
ellenfége. Az ziros és száraz földbe Októberbe, No-
venberbe, és ha az údó engedi, még Decembeerben-
is. Az hideg és nedves tartományokban Januariusba,
Februariusban, és Martiusban is ültethetni rósa név-
feket;

feket; az kikeret, ha egy kevéssé kétfőben ütetik, azott elzrendőbe Virágoznak. Nem úgy, a ki idején. Ha a Rófiajó kővér földbe vagon, nem szükégg ötctanganajozni; mert így, az maga természet szerént való illatnyat, jobban megtartya.

CXLVIII

Az rófiat palántálhatni az fiatal növéfeket, ha egy máshl el szaggatnyák, és kisgyökertet hagyának rajta. Né-mellyek egy növést vélfznek, és azt darabonként metélik egy arafnyira, és minden darabot különb ütretnek jó földben egy lábnyira mélyfégte, és egy könyöknyire egymáshl; és ha egy elzrendős, meg ki-vélfzik, s-más-hova ütetik. Né-mellyek, kofzorú módra ófzve-fonnyák mind gyökerefűl az csömötét, és úgy ütetik-el. Bujtatásfal-és szaporozik. Magvatul is ki-nöl, de főlötte kéfőn. Igen jó, ha az rófiat gyakran által-ültetik: de leg-alább, minden ötödik elzrendőre egyfzer, mikor meg-kezd vénhedni. De el-köll előbb a földet metélni, és a főlötrebb való ágakat le-vagdalni, s-a kík meg szarattanak; így megént meg-újulnak, és zoldólnek. Találkoz-tak olyanok-is, a kik Majusban hóid töltekor el-ültet-ték a Rófiat s-Decemberbe virágozt. Hogy pedig ide-jén Rófiád légyen, als egy vetmet a Rófia bokor köröl, és öntözd meg kétfzer napjában reggel és estve, lágy meleg vízzel. Ha az Rófiat alma fában szemre óltyak, azt irják felhite: hogy akkor virágozik mikor az alma érik.

A *Hollandiai Rófia* hűvös, és kevéssé meleget szeret; nem köll ötctnyirni, hanem a vén ágakat le-metélni. A Tarka rófia melegget, szábad, és nedves helyt keresi, kemény földbe gyönyörökődik. Az virághjának hamar meg-árt a kőd. Nem köll ezt nyelni, csak az gyöngge he-

gyet

gyet le csapni. A fejer rófia mind hideget, melegget, ned-vefféget el-fzenved. Az reghi ágait, a tókéig le köll vagdálni, ki-kelelenek elcien, hogy fiatalok nőllhesfennek, az kiken egy vagy két bimbót hagyhatni, hogy sűrű-vebben nőllhesfennek.

Az *halasny fejer rófia*, mivel igen hajladozó vékony ágai vannak, alkalmaros a lugalokra. Nem-köll ötct nyirni, hanem csak az száraz ágakat le-vagdál-ni; a fiatal növéfeket, a kík bőven jönnek-kiaz alsó ágat-bul, a vénekkel együvé kell alkotmaztatni. Az hol-napi rófiat, mivel gyakran virágozik, leg-alább kétfzer est-rendőben nyelk némellyek. 1. Octobernek végén, és akkor csak nem a földig, hogy újonnan nemzen fa-talokat. 2. Martiusba, és akkor három vagy négy ágat meg hagyván, a többit ki mirelik. Az nyelkünk ideje leg-jobb, három vagy négy nappal hóldtőle előt: de az nyelkés előtt tizen ötöd nappal, nem köll ötct ön-tözni: hanem mikor jól meg-fzomjuhozik, előbb könyös könyül meg-kapállják, és az réghi földet el-venván rófia, a helyét, az embernek el-nyirt hajával vagy tellyestéggel el-rohant ganéival bé-födgyék. Az után, jó földet töl-cfenek reájók, és gyakran öntözzék: a nap fényel-is néha vigafszallnyak s-az hidegtől, valami lágy-meleg helyen óltalmazzák. Háfolnoképpen köll banni e féle rófiakkal, az ráblabahadgyák; csak hogy télbe bé-köll földni, és mi-kor az verőfény szolgál, egy kevéssé meg-nyirni, s-étiz-a-kára megént bé-földni. Ez mind jó tudomány az meleg helyeken. De mindánk, a hol hűvösebb az ég, azt ex-perialuk: hogy ha ilyen kényelen, meg-nem nyelk-is, csak a jén ágait le-melkék, mind elegget virágozik nyarat-

P

szaka

CXLIX

szaka; első jó síros földet legyen táplálásra, és gyakran megöntözzék. Hafzapotfami akarod, meg lehet bújtatással: avagy ha a vészót, melyet őszel elmentesz, a földben temered nem igen mélyen: úgy a hegyét elmentzén, két újira álljon ki az földből.

Sárga Rósa, hűvös helyet kedvell, erős földet, és szabad eget; azért nem köll ötlet se megköltözni; Selézzekkel meg támogatni, meg se köll nyírni: ha sem az heaban való ágakat, és a köll roszul nőnek, s megaszak, bóban vagy on, le szaggatni, hogy a többi, annál több letelében virágozhatának. Az apró rózácskakat sem köll nyírni. Efféle apró rózácskából, se vizet nem egyet hertnek; se más féle orvosságnak nem alkalmasos; hanem első meg köll ötlet szárazítani, és az ruhák közé hinteni.

Az Rósa virágot, miképpen köll főkéig tisztítani, különb különb féle ízínébe őtörtetni, conservákat, vizeket, &c. belőle készíteni, másfirt lézzen megírva. Az rósa Virágon lévő harmatot, ha ki egy tízra mollal leiszedi, és meggyűrti, s elsőpönként az ízínében cselzti: mindennemű izem fájást, és folyásokokat meggyógyítja.

XV. RESZ.

A VIRÁGOKNAK KÖZÖNSÉGES munkairúl.

§. I. Az Virágos földnek átfarúl, vagy kapállásarúl.

Oda

Da föld 2. Rézében ennek az könyvnek, megírtam: hogy az virágoknak való föld, legalkalmasabb az mértekletes, és közép ízű föld; ki se igen síros, se igen sovány ne legyen.

Mert ha igen síros, a gyökereit fzaportya ugyan buján: de annál fővényebb az virágok nem zélére, holott ezeknek ékeffen, és bővön való táplálásokra tartarának. Ha igen sovány, az gyökerek, magtalanon maradnak, és ki vesznek. Legjobb középízű földnek írta Ioannes Baptista Ferrarius, az kapoltás kerit földet; mert noha ezt minden elzrendőben ganajozzák: de mivel sokat súrt a

Phorali,
6. §.

nap és az első aztartya, maga is a kapoltás földnek sirtát jól kiizija: azért mértekletesé válik. Igen jó vallyák némellyek, az reves fűzfában; vagy nyárfában lévő rohatéfa mohot, az ki jó földet őszve elegyítenek. Az úczán, avagy úron heverő firt is, a kikalmas ideig fekerékkel meg tiparott, meg nem vetik; keriték; a kiknek ennyihány féle készitert földet köll öreg vermekbe tartani: az virág magok, és gyökerek különb félegéhez képest. Mivel némellyik efféle kapoltás föld közüli síroffabb; némellyik soványabb; némellyik ritkább; némelly tömörebb, szárazabb; avagy nedvesebb, avagy könnyebb, avagy nehezebb: az mint oda föl is megírtam, és közönségesen különb féle nemcia virágoknak, magánosan miféoda földet kívánnak.

Megválasztván azért a földet, minnek előtte a virágokat bevetik, avagy ültetik: szükéges a földet megátfarú, vagy kapálni. I. Hogy az hafzontalan fű, és gyam az átlás, vagy kapállás által, ki gyomlátratlék: hogy kinefűjazz földnek nedveséget, kivétel az virágoknak, és vere-

Pa

ancg-

CLII.

ményeknek táplálatni köllennek. 2. Ha meg nem nyiktarik, és töretek az föld: nem veheti bé a magokat, az kik puha ágyat kévannak. 3. A tenyéző eső, és napnak fűgári, s az több eflilagoknak erejek sem hathatják által, a földnek belső részait, ha kemény; és mint egy erős hejall bé vonra föld.

Az áfáshoz, két dolog kévántarik: az üdö, és mód. Az üdö is kettő: Kikelet, és ősz. A ki őszelakarú kerttet kélfizteni: az, kikeletkor áfá-mega földet. A ki, kikeletkor: az ősznek elein. Mert az nyári meleggég, és rélt hidegek által, az göröngy, és eluport, el-öflatik: az hejában való gyökerek, és fűve-kis az dereknek, és hűvűgeknek erejek által, meg-emelzródnok.

Módya pedig, az áfáfnak ez. Hogy ha a föld, ahol kertet akariz csinálni, igen vadült és fok bojtorján burfotta el: ha lehet, az oreg körökat előben ki-vonnyák, és az után szánták, avagy kapályák föl, kikeletkor vagy őszel; és szorgalmatosán ki-gyomlályák. Az mit ki nem gyomlályhatnak, hadgyak az göröngy alatt; hogy jövendő nyárb; vagy rélbe meg-rothadgyon: és úgy köll hagyni a jövendő kikeletig, vagy őszig. Akkor via szontag, három ágú vas vellával, meg-köll forgatni a csoportokat, és ugyan aral ki-fzedni, az benn-maradort fűvet. Az után, bővön ganéit köll reá hinni: és úgy köll hagyni, míg az föld bé-ízza annak nedvességét; az után harmadfor, megént meg-kapálni, vagy aóval meg-átni, hogy az ganéj, alól fordúlyon. Ezt, szépen gerblyével meg-igyenlérvén, az minemút kévántz, olyan magot vet-hetiz belé. Némellyek azon szorgalmatoskodnak, hogy első elzrendőben, ne igen mélyen állának az vetemények-

nek:

nek: úgy mint, vagy két-tenyényire. Második elzrendőben, négy tenyényire, vagy, egy öreg labnyira; úgy hogy az úy földet, a kiben meg semmi sem vólt, földlyül hagvá: és a göröngyöket alá forgatják. Harmadik elzrendőben, még alább mennek, és úy földet hánnak földlyül az régit el-vetvén: és így-ha minden elzrendőben úy földet forgatnak föl, igen kevés, avagy semmi ganéj nem köll hozzá.

Virgilius, s más Gazda emberek is igen réd vigyaznak, hogy mikor szántanak avagy áfnak: ha akkor az hídeg Erdzaki Géi fűj, ne mozgassák a földet. Mert ennek az szélnek hidegége által, az földnek likacskaí bé-rekelzencnek; azért a magok, és gyökerek nem ragazkodharnak a földhöz; és az szártéges táplálafok sem lehet. Ezt pedig, nem csak a virágokban: de még más veteményekben is, meg-köll tartani.

A virágok, nem igen kévánnyák a gyakorta való kapállat; hanem, minckelőtte el-öletnek, avagy vetrencnek: és a kik a földbe maradnak, azokat földlyül kikeletkor, mikor az levelek ki vér, kétágú kapácskával, megkapalhatni: és ha igen száraz vólna a föld azt körüötök meg-ingathatni, de nem rélbe: mert az hideg könnyebben által-hatva őket. Néha az száraz földet is elvonharani, és újat hánharani az virágok körüli.

§. II. Az Virágos földnek ganéjözáfárul.

Az áfás után következik a trágyázás, vagy ganéjözás. A ki sínos, és tenyéző föld, annak nem **CLIV.**

P 3

225

azt ganéval köll meg-jobbítani. Es így, az fölöttébb való szárazfágot, vagy nedvesfét, bővebb ganéjózásfá, a közép szert, merrekettesfel köll feghíteni.

Ehez pedig szükéges, hogy tudgya az ember meg-valástrani, a ganéj, és meg-ólmérni, melyik alkalmatóssabb. Azt három állatból vehetni, úgy mint tollas állatokból; emberből; és más négy lábúakból. A tollas állatnak ganéja, mivel igen száraz, és hevítő; igen meg-meleghiti, és meg-gyűrtya a földet. Azért, csak igen nedves helyeken szolgálhat valamin: úgy mint a Galamb, és Tyúk ganéj. Az Lúd, és Kácskátul való, semmire kellő. Az ember ganéj is mivel effle termék-fertel bír nem igen alkalmas. Leg-jobb, az négy lábú állatoknak ganéjok. Azok között is némelyek, mindenneknek fölötté inkább jóvalyák az számar ganéj; mert az, fokáig elzik, és jól meg-emeztii az cledelt. De mivel a féle alatt, igen szük a mi orvágunkban: nem élhetünk fölötté véle. Második hely adnak az Luh ganéjnak, főképpen az gyökerekre, és veteményekre. Az urán a keske ganéjnak: de mivel e' félékkel sem igen bővelkedünk, elégedgyünk meg a tchén ganéjval: a ki igen jó és jobb a' lo ganéjnal; leg-állabb való a' díznó ganéj. Az sem elég, hogy meg-ísmérje ember az ganéknak kötömégét: hanem azt is meg-köll tekénteni, ki vel minémű földet trágvázharati; mert az melegekkel, úgy mint a' tollas állatoknak, embernek, és lónak ganéjával, az igen nedves helyeket. Az ki nem fölötté nedves: Luh, Tché, kecske ganéjval. Azért a' kikéletigancjózása, Tché, Luh ganéj hasznos: a' lo ganéj nem annyira; mert az nyaratfaká, igen meg-sűti a' földet,

Az

Az ózire jobb mert az alatt az szőlő vennyike, s-vetemenyek melegeskén főkőznek: főképpen ha hó esik reájok. De ré a' köll vigyázni hogy sütven ne hányák reájok. A' fák, tchén ganéj kívánnak. A' virágok pedig, a' kik gömbölyű gyökerevék, nem kedvelik a' ganéj: az mint odá föl is meg-mondottam. A' többi a' kik szertük, micfodásban győnőfőkődnek: földül is meg-írtam, s-állabb is meg-jélzen.

Két féle ganéj tartó helyt rendelnek a' kertészek, Egyikbe, a' hová az új ganéj hányák. Másikba, a' honét az réghi, és elszrothattganéj ki-hányák. Ne légyen igen melze, a' virágok kerítéletül: hogy a' kikre szükéges, közel éhessék. Az több szagos virágoktól, hogy azokat, nehéz illatuk által, meg ne ferték: elég távul. Kinek jó kemény földé légyen mind alul, s-mind környül: hogy által ne szivároggyék a' ganéjnak nedvesége, kibben annak ereje foglaltarott. Ezen kívül légyen árnyékba, és félen: hogy az nap meg ne szárazza, és ki ne szija. Azért halhet, víz folyon reája. Azon kívül az új holdra, nyári hónapokba, vas vellával meg-forgassák: hogy egy aránt rothadgyon meg. Az igen frís, és új ganéjval nem köll élni; mert az jó magokat ki süti, és rozf fűveket nemez, annak feletre, ártalmas férgeket. Az elzrendőt sem jóvalyák ezen okért; hanem három elzrendős leg-jobb, avagy leg-föllyed négy elzrendős. Mert azonban, ha mi búzvolr benne, ki-pállott; ha mikeményég, meg-lágyult.

Az Ganéjózásnak údejcis kettő, a' mint az állasnak; a' kikélet, és óz. A' szagos virágokhoz, és veteményekhez való földet, leg-jobb ganéjózai mingyárt mi-

bejt

helyét, vagy kapát fzenvedhet, Februariának régen, vagy Martiának elején. Az mely trágyázás, elég az közép féretű földbe: ha kétzer vetik is bé azon földet. Egyébként ha csekély a föld. Szentjakab napjában, valamint keveset híntherni rá. A fának ganéjozásiáról, szolok tulajdon helyén. Egy földval, akár mikor trágyázza emőra kerteket: de mindenkor azon legyen, hogy mikor az nap-nűgati szél fűj, és hold fogytára, szíraz, időben legyen az, mert így, nem olly tüves, mint virágos léfzen a föld.

CLVI. Arra is fogalmatofian redköll vigyázni, hogy az mely ganéj még nem emélti ődört, és ritkult, avall a virágoknak való földet meg neganéjozzák; mert a mint ennyihányzor mondottam, a hagyma gyökereket kiégeti, és megrothasztja. Némi helyek az is tapasztolják, hogy szaraz légen a ganéj, minék-előtte a földet öfzve-elegyítik; azért megköll várni, hogy az ganéjának nedvősége alá szívakozzók a földbe: leg ottan forgassák meg a földet, és mindenfelől jól öfzve-elegyíték véle a ganéit. Kinck csak annyinak köll lenni, az mennyi elég: hogy az meg-lankart erejére földnek, és erőtelenségét meg jobbita; mert jobb gyakraiban ganéjozni, hogy sem mint fölöttébb.

A hol pedig igen szűk a ganéj, annak helyébe élhetnek. **1.** Agyaggal, kit az halas többül, parakokból, és más víz álló helyekből ki-áfnak; a ki nem fokkal alább való a ganéjnal: főképpen az Spargára, a ganéjos ifzap is, a holki őntört az kapoztás földre. **2.** Igeta, halznos az levecs, avagy rohatt tűz fában, nyárfában, tölgy fában lévő por, avagy föld, ha más jó földel öfzve-elegyíteti: főkép-

főképpen az virágokra, szagos füvekre, és veteményekre. **3.** A Tímárotól maradtott cseretű, az mint oda föl is **4.** **5.** meg-írnam; ha két vagy három elzrendő alatt megkezdett rohadni. Vannak az kik fejér krieta szabált földet, ganéj helyett élnek: meg-lehet ez az főző tövek; de nem az virágokra. Az mint sehamu, se fő, sem eleven mély nem alkalmas azok hosi hanem a mint ennyihányzor meg-mondottam, az kapoztás föld a kibben a ganéj földé valt. Azt pedig, hogy halznosabb legyen, leg-alább minden harodig elzrendőben ki köll állni, egy vagy két tenyérre; és megént az kapoztás földre hordani: ez helyett pedig, más újabbat, és tisztébbet, azon kapoztás földről öfzve gyűjteni, és bé-hordani; mert az meg-venhedett föld, ha fokáig úgy hadyák, lassan lassan meg-foványozták. De mivel a tágas kerre, nem érkezhetik a kertfelé, hogy minden elzrendőben meg ganéjozthassá, azért leg-alább egy részét a kertnek, egy elzrendőben: más részét másodkiban harmadikát, harmadikban meg-trágyázza; hogy minden harmad elzrendőben az egész kert meg-sírosodgyék. Efféle föld, nem csak a hagyma gyökertű virágoknak, anemonoknak; hanem székfüveknék is rószknak, virágos fának, és esmeteknek is halznos, és még az apró magoknak is; csak hogy ezeknek jó aprón meg-rohallják.

§. III. Az őntözésről.

CLVII. Sak nem minden kerü veteménynek és cseféknek ^{avték-} nek szükfeges az őntözés, mikor igen száraz az föld; vagy termélfzet feccént való, mint az eső, harmat, hó, &c. avagy a kertfelének szorgalmatósága által. Márom féle a halznos, és jókor való eső. **1.** Az mely ^{élt-}

ősznek végén, és télnek kezdetén est; mert az által, nemzéstül való erőtelenségnek a gyökereknök, meg-újítt.
2. Az a ki mingyártanemzés előtt est: mert akkor szátkéges a bőv eső. 3. Mikor a fák el-virágoztak.

Az alkalmatlan, és ártalmas esők azok, kik az virágzának kezdetin, avagy közepin estnek; mert akkor mind el-vélz, virágjában meg-rothad, és le-hull a virág.

Ha az eső meg nem felc az kertész kívánóságának, az ő (erénylégé által, öntözéssel köll meg-féghiteni a nedveséget alkalmasat hónapokban, napokban, órágban. Mindenek fölött, az üdöre köll vigyázni. Csák nem egyenlő ítéletben vannak a kertészek, hogy nyárba, mikor délbe a nap igen sűt, nem köll öntözni. Kinck küönmb küönmb félc okát adgyák, az kik én most nem viráglók. Némellyek kiváltképpen való okát azt adgyák: hogy a virágok, avagy vetemények körül a föld, igen meg szárad, és keményen meg-hátrázzik, hogy az Erdzaki harmat sem hathat az földbe, és ki-fzaradnak a gyökerek.

Mindazon által az fővenyes földön, igen hatnos az deli öntözés. Legy jobb üdöje az öntözésnek, rébbe ha szükéges, a nap kelet után ket órával; Nyárba, mikor az nap el-akar enyélzni, avagy el-is enyélzet; hogy rébbe az étfzaki hideggel meg ne fagyjon a föld: nyárba pedig, hogy az reggeli öntözés által, az nappali heüség meg ne fűsse: és mind a kettő, a magokat ki ne égesse.

Azon kívül, nem köll igen lassú öntözéssel öntözni, se földtrébb való herrelenféggel, fokát egy-fzer s-mind ácsaiok önteni; hanem arra való öntözó kannát tartson az ember, vagy rézből, vagy batokból, vagy fából, vagy eszerepből; kiből egy vagy két arafzni cséve ki-álljon.

An.

Annak végén egy gomb, a kinn fok apró likacsok legyennek, kikén ki-önték az vizet apronként, mint az kedves esőt, egy aránt első minden felé.

Az kéknek ilyen edények nincsen, fárossa által öntöznek, főképpen az palánátá. Mihelt az magokat el-ültetik, ha a föld száraz volna, mingyárt öntözhetni. Elzében vehet az ember, ha elegendendő nedveslége vagon az földnek: az vetemények meg-vidámodnak, és az virágok meg-fűsűnek. Az igen fiatal vetemények, kevesébb öntözéssel érik meg: hanem a ki immár föl-nölt, s-erejében is meg-öregbedett, mivel szárazabb, és melegebb ter-mézfettel bír, többet kíván, s-többet isiharik; azok is a kik bőv öntözéssel gyönyörkednek. Azokat pedig, a kik immár meg-vénhedtek, és az ólág bányáza őket: ritka, és mértékletes öntözéssel táplálják; hogy üdö előtt meg-ne fűjták.

Az öntözéscé való vizet is, meg köll választani; mert CLIX. az mely kiből való hideg víz, nem jó arra; mivel a gyökert igen hidegniti, és el-vélzti. Ha pedig más vizet nem kaphatna ember, elsőben ezt a vizet tölcsefk valami fátfba, vagy kádba, es hagyák a Napon, hogy ki-fűjja az hidekféget: s-az után öntözzék vélc. Leg-jobb az eső víz, hanem az valami fátfba meg-tarttyák, és mikor szükéges, öntöznek vélc. Az után az folyó víz. Az álló, és poshat vizet nem jó vallyák: mivel az posványos, sűrűséggé miatt, nehezen hathat által. Ártalmas is igen a búzi, férgeket hamar nevel. Nem is köll minden nap öntözni, hanem másod nap.

Másképpen is öntözhetni, főképpen az gyökereket; a többi között, diányét, tókórt, csömötéket, &c. tud-

Q2

nia

nia illik, mint az Calendariumban is megírtam n. 127. ha egy fazékba vizet töltnék, kiváltképpen első vizet: és abban egy, két, vagy három ujni széles ruhát félzének, ki- nek egy részét jó mélyen az fazékba légyen; az máfika ki- szolgályn az virágnak, vagy veteménynek, vagy csó mó- rének részére; azért melléje köll tenni, hogy egy kevése ma- gallabban álljon az edény: elegedendő nedvességért. Ha ki föld, meg többet töltsenek belé, mikor száraz údó va- gyon, egyébként a vizből a ki az leveleire élék, férgesek és él- gák nőlnék, a kik meg-elezik az levelet. Ha keres rajt több- nek a vízben, és a val öntözik a fűveket: elűdlatrosképpen mevelkednek rüle. Ha az folyó vízben lévő rákokat meg- főzik, és annak levélvel öntözik a fűveket, hamar nőlnék utána: de ne légyen fős víz; mert ez nem fényvedhetik.

§. I V. Az Gyomlálástul.

CL X.

Mivel mind az esők után, s mind az gyakor öntö- zésfel gyam, és halzontalan fűvek nőlnék, az vi- rágok, és vetemények között, az kik ezeknek táplálásokra fűküléges nedvességet ki-fűjék, es az földnek sírját, magokhoz vonfák: azért a kertésznek első gondá- gya légyen, hogy e félc halzontalan, és ártnalmas fűveke- tül az virágokat, és veteményeket meg-óltalmazza, s- azokat szorgalmatosán ki-gyomlállyá; kit rébbe, mikor a föld meg-fagyott, és nyárba mikor igen vizes, el-köll távoztatni. Mert a kemény földből, ha ki-fzakasztod is az levelet: de az gyökereit kincse vonhárod, és annál in- kább nő. Mikor pedig igen nedves, fok jó földet von- szasz ki véle, és féltő, hogy az jó fűvet is ki ne húzzad egyútt, a kiteigen nagá gondod légyen, hogy meg ne feje-
föld

föld, vagy kezdeddel illel: mert hamar ki vesznek a gyön- ge virágok. Azért, sem akorra nem köll a gyomlálást hagyni, mikor igen meg-rögzőtnek, és erősfödteka föld- ben a fűnek gyökereit: se mikor még igen gyöngék a fű- vesekek; hanem mikor immár egy kevése meg-nöltrenek, hogy kézzel meg-foghassa ember. Azokat pedig, az új- jával foghja meg a leveleialatt, a gyökereknék; és egy ké- velé forgassa meg könnyül a fűvet és igy enlfen vonnya ki a gyökereit. Azért legy jobb az eső után, mikor még lágy a föld, és a víz le-fizvarkodott róla. Nem is köll meg-tapodni a veteményeket; azért az ágyakat, elak olly- félcfele köll hagyni, hogy félét el-erhellé egy félét kezé- vel: más félét is félét. Arra is red vigyázzon a kertész, hogy a gyomláló, ki ne vonnya az ollyan fűveket, a kit nem öfmer; hanem meg kérdgye előbb, és jól meg öf- méric, ne talántán a jó fűvet ki gyomlállyá, s- az rozfar- benn hadgya. Azon is köll lennünk, hogy a gyomlá- lást fokára ne hadgyuk: míg a főveka virágokat, és vete- ményeket el-nyomják, eledelüket kifűjék, és mint egy kőrelekekkel, meg-kőöztervén, el-fojtják őket. Annal inkább, ha a gyamot magban hadgyák menni, és a ma- got fözötte félclyvel maga el-verti. A végre, ha lehet, az- agyakat előbb meg gyomlállyák, minck-elötte meg virá- gozzanak. Ha azért igen nagy melegek jártának, jobb volna a gyam kézőtt hagyni egy ideig, az kic alatt, mint egy földél alatt meg-maradának: hogy nem mint azt ki-gyomlálván, a verősfény ki-fűsté őket. Ezt pedig a gyöngé virágo tül, és veteményekről köll érteni; nem a kik immár alkalmasán meg-nöltrenek.

Az utakat is mivel gyakran a fűbé-növi, nem köll
igen
CL X 107

igen füvelen hagyni: hanem mikor egyéb szorogottabb dolga nincsen a kertésznek, vakaró lapáttal, a ki egy telenyéniszéles légyen, vakartassa meg nyári, és száraz időben. A gyamort egy kevésté az úton köll hagyni, hogy egy kevésté meg-száradgyon, és annyi földet kinc horgyának véle. Azt pedig, vagy ki köllhanni; vagy egy helyre, a hol meg rothadgyon, ganéznak hordani. Az apró magoknak vetéskéül, az veteményeknek el-ültetéskéül, és virágoknak; az veteményes kernek munkaiban talalod.

§. V. Az Virágoknak némely olalmazáfókrül.

CLXIX. **G**yakran történik, hogy az el-vetett magok, vagy magok szertént, a föld színére ki-verekednek; vagy történet szertént, a földből ki állanak. Azokat azért, ha még gyökeret nem vettek, mélyebben gyukd-bé a földben. Ha meg-gyökereszek, több földet haris réjok. Ha fölöképpen hany földet e féle magokra, ha nem elég mélyen ültetnek, vagy vettenek; a kit meg-ölméhetz arról, ha az leveleknek aló része fejt.

Némely virágokat, a kéknek hofzú gyöngce szátok vagy on, hogy az föld le netörje: pálcázcszkával, vagy karocskával köll meg-támogatni, és, ha szükféges, hozza-is kötözni. Ha az edényben ültetett virágnak gyökere, betegeskadni talátrak; kit élzbe-vehenni, ha az levele fargúni, és lankadni kezd; félre köll az edényt fordítani, és vizet köll rá tölteni, míg az gyökeréhez ragadott föld el válaki tüle. **Ugy hogy, a gyökerének sze-**

dic.

me, avagy fél része, az apró gyökerek szálkájának félrelné nélkül ki-nyirtaték. és meg-moáratták. Az meg-velzett rizét, késsel el-mesték az nyers-ig: és fél óráig, míg meg-szárad, földetlen légyen: az útan, terpentina gyantával öfve elegyített viaszal kenőyék-bé az sebet: és száraz sovány földel tölcék meg a vermet, a kit ki-vájtának.

Ha pedig az földben ültetett hagyományos gyöker, ugyan azon jelekből, fogartkozásban találatának: a körül való földet, óva el-köll vonni tüle, és fá késsel a gancsot az nyers-ig le köll vakarni, és az meg-velzett hejait le-küll vonni, s-hasonló száraz, és sovány földel, megént bé-tölténia ki-áfort vermet. Ha ismét a gyökérnek, vagy bulbusznak, szinte az alfo része velzett volna meg: éppen ki-köll áfni, és az meg-irt móddal orvófolni. Ha az levelei, avagy virágok körül volna való mi hiba, vagy hervartág, vagy pókhalos, harmatos, gomba szagú penészvel vónának bé-vonyva: a kék mintha vastal metzettek volna le, mind gyökereitől meg-cmészük a virágokat, és veteményeket: Azért abban az földben, vagy darab bőr, vas, fogsás, vagy mi e féle fogyató állat vagy on, a ki meg nem rothadott, földé sem vált. Annakokáért mingyárt a meg-velzett földet, a ki az gyökér, körül, és fölljül-is vagy on, el-vonnyák róla: hogy meg ne férték a gyökeret, és más füis, száraz, sovány földet tölcének rá.

Az virágokat, és azoknak szárait artalmas kézzel, illetve, nem jó mert el-velz a virág. Ha le-köll szakasztani, inkább késsel mesték, avagy körömmel csipjék-le; hogy nem mint kézzel szakaszták. Mikor pedig le-akarják szakasztani, imitt-amott köll le-metzteni: hogy margyon

mag-

CLXIII.

még is ritkán az ágyasokkon, az virágokban. Az fázrokai is jól ála melett, hogy a gyökereknck eldeleket ki ne fűjék: és az virágoknak ékeffégeket el ne vegyék.

Némelyek, mihelt a virágok elvirágoznak, és le hullottak: mingyárt földig el mertelik leveleket a virágoknak, ítélvén, hogy az által, jobban nő az gyökerek. De ezt a tarolást, közönségesen nem jóvalják a kertészek. Mert ez által az seb által, a veteményeknek élertő, és nemző elevenfégck ki pírállik és a gyökerek vagy elvesznek, vagy igen magtalanná lesznek. Jobb azért, hogy a virágos táblák, levelesek legyenek, hogy nem kapolozok. Sőt evel a tarolással, mind az kemény hidegnek, mind az főő verőfények után nyitnak: hogy az gyökereket, vagy megfázrazzák, vagy megfojták.

Az gyöngce, és szép színű nemcs virágokat, úgy mint Ancmonce, Ranunculus, és Belgiumi Tulipáknak, és többeknek virághit, az sütő verőfénytel megköll őltalmazni: főképpen az vörös skarlát, Cinobrium, s-e féle színűeket. Mert a verőfény, megvesztegeti Ezínckert, és halványok lesznek. Azokat pedig, vagy ágakkal, vagy gyékényel fákra vonvan, vagy más földellegel vonnyak bé. Ugy hogy elfakákra, vagy csőre, vagy mikor az verőfény nem süt, ki nyithassák. Ollyan elfközzele is bé földhetik, hogy a melly felől a verőfény szolgál, arra fordíthatják: és a virág ányékba maradgyon.

§. V. Miképpen köll Tölbe, a virágokat és idegen fakat, őltalmazni az hidegről.

Mivel

Mivel, az mint oda föl megmondam, némelly virágokat, az quartellyokban is, kinn hagyának: néha az hideghis megárt nékik, ha bé nem földik: kiknek nemekert, és neveket is megírtam. 1. Az cfo-mós, és gömbölyű gyökereü virágokat ha kinn hadgyák, és valaki bátorfágnak okáért, bé akarná földai: mivel az ganér nem fzeretik, s annál inkább a ló ganéj: megírtam, hogy delzékával földgyék-bé, és arra rakják az ló ganéj: hogy néha néha az verőfényre ki nyithassák.

2. Az rellyes, és gyöngce virágok gyökérét, csak felevéll-el is, vagy falmazával bé földhetni: csak hogy az falmazala őtömelet bújnak az egerck, és kárt résznck az gyökérbe. N.B. Ha tők levéllel, tők falmazával, vagy inkább fázrával, akarmit is rétre bé földnek: igen meg őltalmazza. Mert ennek olly termélezeti ragyon, hogy kiváltképpen ellenzi az hideget, és nem engedi, hogy ártahadon annak, a mit aval bé földnek. Hálonlóképpen az tengeri Hirnar, avagy inkább az tengeri fészna, a mint az. Némctek nevezik kibea úvegeket szoktak takarni. 3. Az melly virágok agas bugafók, vagy hoíztú vékony veszőnek ragyon: úgy mint az Geniffa, Jelsamin, füge, és több e földéknak vellei őszve-körözik, és le-hajtyák; fakat, fővényeket, vagy delzékákat támasztanak oldalaslag mellyék: azt meg rőtlik ló ganéjval jó temérdeken, az után földet hánnak reája.

4. Az mellyeket edényekben víznek a pinczében, vagy meleg bőlbe, azok alá gantrá fakat rakjanak: a pinczene legyen nedves, hanem fázraz. Délre ablakalégyen, a kit néha néha meg nyithassanak: és az Napnak lügarit bé bofachassák. Mikor pedig az pinczébe vízlik

R

akár

akár virágokat, akár fűveket, akár csemetékét, és fákat: igen rá köll vigyázni, hogy nedvesen bé ne tegyék, hanem szárazon. Ha fölöképpen azok felegyenek nedvesék, a kiker az ágyakban bé-födnek; mert hamar meg-rothadnak, és az hideg is ha meg érént, hamarabb el-vesznek. Azért, nem árt egy kevesé földél alá tenni őket, ha igen nagy hideg nem szolgálna, minkeelőtte bé te-egyék: hogy meg-tikkadgyanak, és száradgyanak.

CIXV. 5. Arra is figyelmeztén rá köll vigyázni, hogy tölbe a földalát, avagy pinczében, vagy házban az eső bé ne essék, se ne szivarkozzék: főképpen, mikor igen meg-fagy. Mert e'féle víz fölőtte ártalmas, és az hó víz-is. Azért, ha valamiképpen vagy likacsán, vagy hatádekeczkán bé fújja a' lézél a' havat; az ágakról, és c-relekről, le-köhlirázni: és az allyárul is el-főpreni: az lyukakat is vagy ganéval, vagy mohval, vagy szószvel szorgalmarósan bé-csinálni. Ha pedig ablakocskát, vagy lélek likat szánzándékkal hagynak az ilyen házon: mikor a' Nap fény szolgál, és melegessek van, meg-nyitják azokat; hogy az apró csememetekre reá szolgállhasson a' fényesség: és az rökkenő eget el-olzhassá, s az fölőttébb való árnyéki nedveséget, meg-cmélzthesse. Mihelt pedig a' Nap el-enyészik, vagy bé-homalyolódik: min-nyárt bé-tegyék hogy az hideg meg ne előzze.

6. Az lém ártalmas, ha mikor igen meg-fagy, avagy igen hideg vagyon, az ilyen házakban, vagy pinczében tűzet rakjanak, jól meg-száradott fából; avagy eleven szénből. Mert az ilyen fa vilagosan, és fűt nélküleg: és jó meleget ad, a' ki fokaig tart. Némis emel-lyal olly nagy lángos, és fűtőt, a' ki az fákban, és virágokban

kár

kárt tenne; kiváltképpen pedig a' Citrom fának kíván-
tatik ilyen melegség. Mert azoknak inkább árt a' hideg, és dér, a' kik több nedveséggel bővelkednek hogy nem mint a' kibben szárazlag találtaik.

7. Némelyek, főképpen a' nagy Urak, a' kiknek elegendő költséges vagyon; az föld sziném fá házat csinaltatnak, faragott gerendákból, fa olzlopok közé. Avagy a' mint szokás, egymás között rovátkoltván, melyeket kétélre öszve-csinálnak; s azoknak közit és likait mohval jól bé-gyukják. Az után temérdeken, vagy mind mohval (a' ki jobb az jó ganéval) vagy mind jó ganéval meg-rakják oldalaslád. Némelyek az gerendák helyett, rendel deszkákat raknak, közit mohval föltek meg: és ha kívántraik, kívül jó ganéit raknak melléjük. Ha fölöképpen földel-is vagy deszkából, vagy findel-ből csinálnak néki; és azt is mohval bé-rakják kikelet-kor, mikor immar a' hidegtől, és dértől nem féltő, me-
gént el-fzedik egymástól; és az gerendákat, és földelét, meg-tartvak máfzorra. Az ilyen házak, kiváltképpen szolgálnak a'féle fának, és csemeteknek, a' kik mindenkor a' földben vannak. Azért a'féle fákat, jobb részére a' fal melléltetik. Az melly fal, hátul Elzaki-fél felől építrefék jó magassan föl; hogy mind az Elzaki-felnek fanyargatásáru; s mind az kegyetlen hidegnek kemény-légékről, meg-ótralmazza az edényekben, és földben lévő virágokat, és fákat; s mind pedig egy részét, a' ház földelésére való gerendáknak, arra tesheték. Olly magas-ígyen pedig, hogy az fáka, a' kik benne léznek, meg ne fullynak, hanem szabadon állhassanak.

8. Elzicergami Erték Urunk ó Nagyjága, fok módot **CIXVI.**

R 2

pio.

probalván, az ilyen idegen fáknak, és csömöréknek részben való megtartásában, jobb módor nem talált: (mint hagenéjiraktanak, avagy nádar a földelére, az ganéjnak ártalmas nedveségre, és a hó víz bé-fázvaikozott: és által-harván, el-veztegre a mit meg-ért;) hanem ő Nagyfága, nagy (zélés ártor átört, közel két ónyimélyögre: hozza annak a ki mint akarja: két fél is hasonloképpen. Az melly ártor, mind két fél meg-bé-ketter: hátul magafább állal; elő egy kevelé fölyebb az föld szénelé; a közepin annak az ártoknak, csinartort Délre ennyihány ónyihazat. Két felől ártokat, a kinn az edényeket bé-vihették: fölyről pedig az föld zélésé, három alacton ablakokat, az kik ugyan azon Délre szolgállyanak: és mikor az Napfűgára fényeskedik, megnyithaták. Fölyről delzékával meg-palorták, az mint szokás, és agyaggal meg-töltötték. Azon kívül, a padlason csináltak delzékából, egy jó arafzni széleségre, két vagy három helyen lélek likat, mint egy kémény kéket, a hazat alá: a kirbételcnek, s-ki-nyitharnak mikor kíván-tarik. Azt a hazat szokás szertent bé-földték, és síndelezték. Belül a házban, két kályhas kemenczetraktak; az kiker, mikor fölöttébb való hidegnek járnak, kívül bé-fűthelcsenek; hogy lágy meleg légyon a ház: hogy a virágoknak, és fáknak gyöngcágai, az hidegről meg ne vétecsenek. Azért szoktak az kertelzék az olyan házakban, egy kis edénybe vizeztartani, és réd vizgázni; hogy ha a viz meg-akar fagyni, bé-fűjsek az kemenczétet. Ha nem; nem szükséges. Abban a házban, a fal mellé, al-lakokat csinálnak: a kiker egy nyihány forba az apró edényeket, és faszakakat rakják. Az úteget, a közepin

Santá.

gantároka: úgy narancs fákat, citromokat, lemoniat, és többeket. Ide ki a fal mellé úterik a füge fákat, laurus-okat, és többeket: az kiker öfzve-kötözvén, meg-hajtanak; vagy delzékát, vagy fővényt mellyélek tévén: az elsőben jó ganéval; az után csak azon veremből ártván földet, jól bé-földik, hogy ne ártasson a hideg nékik. Aitl egy kis likat hagynak néhol, a kinn az macska bé-bújhatók, és egerélzheffen mert az eger, télben igen meg-rája a fügeket a hejät.

Mind ezeken kívül, néha véletlenül meg-fagynak CLXVII. a gyökerek, bulbusok, fűvek, virágok, és csemtek: kiker legitherni, hogy megént az előbbeni állapotokra térheffenek. Ha tudnia illik, csak úgy hadgyák őket: se hozzá ne nyállanak, se lehelletekkel ne illeddék; hanem magoktól meg-olvadgyanak, és a bé-férkezett hideget ki-vefűk. Azért igen réd köll vizgázni, hogy a fagyos gyökereket fűveket vagy csemteket, a meleg szobában ne vigyék; mert úgy, meg-rothadnak, és meg-vefűnek. Kiváltképpen az répa, retek, vörös répa, sárga répa, földi alma, és többek e félek. A kik noha úgy meg-fagynak, és kemények léfűnek, mint a kó: de ha úgy hadgyak, hogy magoktól a fagyra ki-mennyen, meg-jök, és halznosok léfűzen. Az Romaring is a kir télben hideg szobában téfűnek, s-az gyökereit földel bé-földik: ha lizintén az a föld meg-fagy, és meg-keményezik is rajta: ha magának hadgyák, úgy hogy el-jövéna az égnek vékony meleg-fégre, meg-lágyitvát a földet, s-meg-enged: kárnélkül vizsater az réghi nyereségre, és meg-élléd. El-ánnytá nem fzenvedheik a fagyos növék az lehelleket vagy illeddék, avagy hirtelen bé-fűrtöt szobának melegféget.

R 3

An.

Annakokáért, az hidegtől vagy dértől lett karoknak, kétképpen vehetni el. 1. Az plántáknak, kitket kiváltképpen való edényekben títterek: lágy meleg pinczébe való által-vitelével. 2. Ha azokat jól bé földik; az mint oda föld-is meg-írtam. Az hely, a hová bé vívizik, ne legyen úy kőfálból rakott: avagy nedves, akár kőből, akár téglából rakják. Mert mikor engedni kezd az údó, igen ártalmas nedvelést get szerez a kő fál. A' kit pedig meleg szobában tartnak, az is veszedelmes; mert így, nem szokván az hideghez, ha leg kissebb hideg ér is, avagy ha idején ki hozzák a Napra, meg-árt és el-vész. Azért mikor e' féle plántákat, vagy csemereket kikeltek kor ki-hozzák a meleg szobából: ne egyiké mingyart szabadgyában a levegő-égre; hanem enyhány napig, valami hejazat alatt, avagy árnyékba hagyák: míg hozzá szokik a friss, és hűvös szellőhöz.

CLXVII

Ha mikor bé földféllel akarja valaki az kin hagyott plántákat, és növéfeket az hidegtől, és éghi háborútól meg-óltalmazni: Elsőben az főnek szárát, avagy az fiatal csomóitket, egyréfnyire, könnyős kőnyúl jó földdel földgyek bó: az után tehát, vagy jó ganéjt rakion könnyű-lőtte. De jólre vigyázzon, hogy valamiképpen az gyökere, vagy az főkéjét a fának, vagy az plántának ne érje. Mert ki-égeti; és annak nedvelését, mind magához vonzza. Harmadszor, a' fának, főnek retzeit, avagy mind éppen szalmából esücsőfőn csinált földféllel bé földgye: és hogy a' szél lenehajrta, kőnül oda kőrózze. Mindazáltal, az szalma süvegnél, jobbnak ítélik némelyek csüvéből, vagy kakkából, jó sürtüven, varfa formara ózvefűzött süveget. Némelyek, úvegéből csináltaknak viz-égető úveg.

úveg márad magas süveget: kinek azetején likat hagyják, azt élizik az gyöngye virágokra; s meg-óltalmazza őket a dértől, hidegtől, hótól. Az úveg, a Nap sugárától megmelegszik, az levegő ég-is benne: mely az virágokat érvén, kényszeríti azt az virágzásra. Az felső likonn-is kővelhődik az levegő-ég, és más friss ferkezik belé. Némelyek az dér, és fagy ellen, egy fazekat töltenek meg vízzel, és azt a fák gyökerei mellé télik: hogy az mághoz szítja a dért. Sőt még az fának gyökereiről is a földet le-vonfák, és úgy hadgyák tébbe, míg a fagy ki-mégyen az földből: s az után földik bé, és így, nem artana a dér a fá virágnak. De a' kertéizek, fokaknak tartásából ne mérteizelye illen veszedelemre vetni a fákat, és csemereket: főképpen az hideg tartományokba, Noha talán inkább használha azoknak a csemereknak, e' féle edényben töltsék víz: a kiket a pinczében, vagy börtben víziznek, csak hogy a gyökereire ne töltsék, mághoz vonvan a hideget.

XVI RÉS Z.

Virágoknak Mesterfégés neveléséről,
és munkairól.

§. Hogy az virágok idejébben, vagy későbbben virágozzanak, és fokáig megmaradyanak.

HA' kertéiz főzorgalmatos, és ferény akar lenni, CLXIX. könyű Mesterfégéssel végbé viben azt: hogy némely váá.

virágok, (zokott idejeket, virágzófokkal megcílozzék. Annakokáért, vegyük elő példájul a Rófát; (az melly meherféget, más virágokhoz is alkalmazathatni.) Ezt ha akarod, hogy idejében virágozzék: őszel ultiatd edénybe jó vékony; ganóos, nedves földbe. Minden nap kétfézer meg-öntözzed meleg vízzel; mikor hideg szelek, vagy nagy esők folgnak, hejazat alá-vidi: etzaka kinn ne hadd földel nélkül. Minckuánna az rének kegyetlenégre, fagyak és derek meg-fünnék, és a Napnak viráztató sugári fényeskednek: ki-hozzad a Napra. Ha kikeltek orórázni kezd, melegbe vizet tölcs róá. Ha pedig a Rófát, az földben akarod hegyeni, átš két arafni földet az Rófa gyökér körül ki, és abban minden nap kétfézer, úgy miat reggel, és estve felé tölcs meleg vizet; így idejében virágoznak. Csak hogy ilyen veltzedem éri őket: hogy az meleg-vízről, hamarébb el-velz-nék a gyökerek.

Némellyek azt írják, hogy ha az Rófa ágocskáit le-metszik az levél közöir növő fencmcskét: és azt fencmre mondola fában ultiák, a mint szokás, idején virágozik, mikor az mondola. Ha fölönképpen ha alma fában, akkor virágozik, mikor az alma meg-érik: az mint föllyebb is a rófáról meg-írtam. Egyébkent ha ki azt akarja, hogy nyaratzaka rófája legyen: minden hónapban ultiatd más más rófa gyökert, és azt gyakra ganójozza, és nyári napokban, minden nap kétfézer öntözze. Azon kívül, a kikletti és nyári virágok, idején virágoznak: ha meleg, kövér, és vékony elközöl ganójoztatnak; úgy mint jó ganóival, szóló, és olaj magnak törkölővel így ha Scipombornak végén az ízekfüvet, violat, és több c fíle

virá-

virágoknak némelly növéfeket gyökerehül le-metélled, és valamellyikkel, az meg-nevezett elközölökkel bé-földd; rébbe az hó alatt is virágozni fog. Az mint oda föl is a Narcissusokról. Hyacinthusokról, &c. föl-talold. No ha az mint mondam előbb is, meg-erőltenedvén az annyok, gyakran való virágokkal: egyűit el-velznenek. Egy szó-val, akár minémű magot az kígyó hagymanak gyökereben gyűkiz, az, maga tulajdon héűfége miatt, hamarébb virágozik.

Hogy pedig későbbben virágozzék az rófa, a hó alatt; mihele ki-éltázik, más alkalmazatos földben ultiatd-elt. Másképpen is, a mint föllyebb mondam, az áltáffal. Azon kívül hogy az rófa, és szeffü későbbben virágoznak, mikor az első bimbójoikat ki-verik, esipd-el azokat az újjoddal, az Napra helyhezrefted, gyakran öntözzed, hogy meg ne száradgyon; és így, meg-tartoztatván az életző nedvefféget, későbbben virágoznak.

Ha ki akarja, hogy fokáig friffen meg-maradgyanak a virágok rébbe, vagy új-ig is, ilyen Meherféggel ellyen. Mikor leg-jobb termézet szertént való erejében, és ékeffégekben vannak, s- minck előtte tőpörödni, és hervadni kezdenének, szakazizák le az ízekfüveket: szarkalábat, kenyér bél virágot. Baza rófát, tulipákat, búza virágot, fekete kómény virágot, és több é félét: némellyeket egéffzen, némelly virágoknak csak leveleit fzedvén el, az egéffz virágról rakják ritkán vagy lepedőre, vagy defzkára, vagy más edénybe, tegyék a ké-méncebbe, a ki nem igen hév; hanem fél meleg és száraznak hamar bevenyében. Mert ha fokáig benne tartak, el-velzlik ízíncknek ékefféget. Ha így meg-fáz-

S

radank,

radnak, tedd-el réle. Egy két virág fűcsen, kinek szine szarazon tovább tartana mint az szarkalábnak.

Az vörös színű fűcsűveket, valóztó vízzel, vagy erős vízzel megkenik; avagy belé-mártják, s kitereszik deszkára, hogy úgy száradgyanak-meg, az színeket meg-tarják, és keményescskéké lézzenek, az mint a bőltek-ban árulják.

Ha fokaitg fűcsen kévánnya valaki a virágokat tartani: szarkalá-le, még mikor jól ki nem nyíltak, és egye-rőlgy sa hordocskában, vagy üvegbent, vagy eltercp edényben: kórsón kötelet red, botlássa a kűtnak mélyére: de úgy, hogy víz ne mennyen belé. Avagy az fővenyes földben állák-el, szép nyersen maradnak: mikor szűkféges, vegyék-ki. Így bánhatni az fejér Liliummal, de az faredényt belől meg-köll szurkozni, és az Liliumot mind száraztál le-köll metzeni. Az eltercp edény se légyen-mázos.

Hasonlóképpen, fűcsen fokaitg meg-áll az Lilium: ha az szárat frís agyagba gyujkák. Ha ki azt kívánnya, hogy egyik Lilium, előbb virágozzék az máikknál, és kűtomb üdöben; az gyökerét némellynek rizenkét, némellynek nyólcz, némellynek négy újnýra ütelle a földben.

Az rólának még jól ki nem nyílt bimbóit, kűtomb-kűtomb féle mefereggel tarják. Némellyek, olaj sóprút töltenek rájuk. Némellyek a zöld árpat, gyökerestül fűvefűt ki-vonnák; és mázatan fűcékban tézik, s arra rakják a róla bimbókat. Fölyvél-is hasonló zöld árpat, gyökerestül raknak rá, és bé-csnálva tartják. Némellyek nyers, és zöld árpat tézzenek a pad-

mca-

mentumra, és arra rakják az róla bimbóit. Némellyek el-mennek, s a róla sa mellé nádar ütlernek, és mikor zöld, az szénél meg hasítják, s abban tézlik az róla fán lévő bimbót, a ki még ki nem nyílt, és papirossal az háfédékor bé-csnállják gyöngén. Mikor szűkféges, le-met-szik az nádar mind róla fűtől, és lágy meleg vízben tézlik, hogy ki nyíllék. Némellyek le-met-szik az róla bimbót, és főzvel bé-tekerik és az metzélét, olvaított szurokkal bé-kenik, s úgy csnállják-bé az nádba; mind két felől vizsgál, az nádnak száját bé-gyujkák, s úgy temetik-el az alá-hajlott földben, hogy az eső réa ne szivárokodhassék. Ha az száraz rólat, meg-hirted róla vízzel, és egy fűcékba tézted: ötöd napig az földbe-el álva tartod, meg-frísül. Leg közönfégtsebb, ha egy fűcékba elegdendő bort és sót töltelz: néha csák fős, víz-is jó, és azt róla bimbóval a ki még színre ki nem nyílt, meg-rakod: jól bé-födöd, s az pin-czében tézted; mikor ki-fzeded az rólat, tedd vagy az verőfényre, vagy az kemencéhezi; vagy csák az száddal is ki-fűjharod, hogy ki nyíllék.

Egy ízóval az változó virágzás idejének okai ezek: ha meg-tartoztatják az virágokat, vagy bimbóknak, és csírának le-fzedéttel: avagy az helynek melegfégyével, vagy kövérebb táplálással, vagy alkalmas mértéklettel-séggel. Mert az idején való virágzásnak meg-tartoztása, kéfé virágzást szerez, az által-haró melegség, meg-nyírta az életfének járását, és meg-előzteti az virágzást; a tápláló kövérség, és mértékletesség, a kéféclmes virágoknak elő-horására, elegdendő erőt ad.

Azon kívül, ha ki az virágokból égett főónak mefereggét, az virágoknak csűdátaros nemzésekben akajja tudni;

S 2

tudni; olvasá Floram Joannis Bapt. Ferrarij *lib. 4. c. 4.* de küll. Nem különben, miképpen Szaraz fővenyben fok ideig az virágokat tarthani frissen. *Mem. lib. 4. c. 2.*

Igy, miképpen könyveket csnalharani az virágokból, hogy termézet szerént meg-tarciák állayokat. *Idem ibidem.*

§. II. Miképpen változtathatni a virágoknak színeket?

CLXXII. Arom féle izokatlan színeket találók a virágokban: úgy mint Feketét, Zöldet, és Kékét. Feketét ad az Egertának a gyümölcse, azki a fán magától meg-szárad; ha apróra megtörök. Zöldet a Rutának leve; Kékét a búza virág, kit az Erdélyiek fokorlátanak híának: ha meg-száraztyák, és porrá török. Az kikkel ilyenképpen köll élni; Végj juh ganéjt, azrevezetbe ázard meg jól, és egy kevés főöt-is ve's-hozza. Az után a ruta levébül; aragy a meg-nevezett porokból, harmad rész a ganéjhoz képest, kever-ólzve véle: egy kis vermet als jó földbe, s-akár edény kívül-is tedd abban ezt az elvegyes ganéjt, a kiben köll a plántának, avagy virágnak gyökerét ültened: az után meg-köll öntöz-nöd gyakrabban, és szókás szerént véle bánnod. Arra jól réd köll vigyáznod, hogy fejt virágnak gyökere légyen, mellyet akarítz feleeni. Mert a fejt szín, leg-könnyebben véfzen más színt magához. Ha pedig több színnel akarod virágodat ékesíteni, több színt keverhez ólzve: az az, mind feketét, zöldet, s-kékét, az mint akarod. Az öntözéffel is változtatharod, a virágoknak színeket. Ha tudnia illik, igen kővét, és bújna földet választasz, azt

az Napon meg-száraztrod, míg porrá léfzen: rofsáld jól meg, s-aval rakd meg az edényt, és ülted belé a fejt virágok gyökerét: és más vízzel ne öntözd, hanem a fejtet vízzel. Eztaka, vagy esőben föld-el-álá vidd. Mikor pedig szép üdö van, a Napra ki-redd. Ha vörös rósa színt akarítz, fezd meg jól a Bőrzöngő, hogy harmad . vagy negyed része be-főjön, és mikor meg hül, aval három héttig, reggel, és este öntözd. Hasonlóképpen ha zölddel akarítz öntözni: fezd meg a varjú tövisnek jól meg ért gyümölcset, fezd meg vízbe, facsárd ki, és annak levével öntözd meg a gyökeret a mint föllyebb. Azonképpen átgála léle a virág, ha sáffányos vízzel öntözd. Avagy az meg-nevezett varjú tövisnek érelen gyümölcset. Sz. Lőrincz nap tájban ha meg-szeded, és vízbe meg-főzöd, fár-ga színt ad, ha elsőben meg-száraztrod is: nohatulajdon színe is néhült megtartya.

Hamég valakiakarná, hogy három színt virághia CLXXIII lenne, külömb külömb részén: végy külömb külömb féle színtű vizeket. Egyikkel reggel, másikkal este mind az két oldalát a gyökereinek öntözd meg, úgy hogy mindennap két féle színtű vízzel nedvesítsed, változtatván az vizeket, és az odót: tudnia illik, ha reggel az egyik oldalát valami színtű vízzel öntöztöd; mászikor más féle vízzel öntözd meg azon oldalát, mellyet reggel; hogy egy féle víz kétfézer napjában, ne érie azon oldalát. Így egy virág, három színtű léfzen. Eshabbul az gyökerebül más növélcet ültetiz, annak is három színtű virághia léfzen.

Ha öt színtű rófat kívániz egy fán cfelekedd azt: Mikor az rósa csúrtzik, és immár is meg-látizának a csiráiz valaz

valaíz egy ágat és a csirának alatta, sűrű egy fűrócskával az ágon lkaeszkát, az ágnak béni-ig; egy tollal félcsabban fért bőrszög levét, ha vörösset akaríz: másban zöldet; harmadikban fargát; negyedikben feketeét; ötödikben kéket; az miat oda föl; és kenő-bé aza l'lykaeskát.

Ha az fejer Liliumot, vörösé akarod változtatni: mesd-le Liliusban, mikor virágzik az Lilium, mind l'zaraftul; kős tizer, vagy tiz:unkertót őfzve, és függözd a fűf're, gyökerecskéknőnek ki:zizarokon, mint a hagy-macsakak. Az után Martiusban kikeletkor, mikor id'je léfzen az últerifack;ázaald meg azokat az gyökerecskéket, vörös bor főprejében, az míg icéled, hogy jól meg-vöröf-sődenek. Az után últesd-el a földben, és róls min-denikre vörös bor sópúr: vörös virághalészen. A' Fe-ier Liliumot másképpen-is fejtethni: ha tudnia illik a' gyökereiben, az szelercet közzé, külömb külömb féle fetteket crefiziciz, az gyökérnek serleme nélkül, az mint akarod.

CLXXIV. Tulipákatis fejtethni más fázinnel, ha két, vagy három nap eczetbe ázratyák hagyományokat, hogy meg-tágyullyanak. Az után ki:telzik, hogy az eczet ki-pátal-lyék; úgy rölcsenek fetteket az rétek közzé, az kiker borral csináltrak: és egy hólnap mulván, az meg-feltett gyökereket últerfick-el. De jólreá köll vigyázni e' féle fette-kek megfellek ne legyenek; mint az Auripigmentum Minium, &c. a' kik meg-égerik, és emélfzik az palán-takat.

Az vörös Rózsákat, Tulipákat, szekfűveket, &c. fe-jérré változtatarni; ha az kénkövet meggyújtod és an-nak fűthvelcfűfűfűd meg a' virágokat: de forgatni köll

Öket,

öket, hogy meg ne száradgyának; Es így, akarmelly ré-
szét akarod fejezé csnálani, az alá tarclad az fűfűt.

Ha szivárvány színű virágot akaríz, egy féle vi-rágnak ennyihány szín magvait a' Juhnak, vagy kecs-rágnak babjában rekezd; vagy egy nádaeskában; vagy egy kőnek babjában rekezd; vagy egy nádaeskában; vagy egy ritka ruháeskában, s-úgy áfd-el a' földben: és mikor el-rothad burfékjok, a' külömb színű magok bül, gyönyö-rűféges fok színű virág léfzen.

Az ótrassal is ennyihány féle virágnak színkeket meg-változtatarni: főképpen ha fás a' virágnak ága, és an-nak hejät le-vonhatni. Így ha ki farga rófát, és Jelsamint akar nevelni; a' rósát, vagy Jeltáminu mind földesfűl, a' Geniffa virág mellé últesse. Mikor meg-foganolznak, fű-ja-átral a' geniffat hegyes kéfecskevel, vagy inkább úre-ges fűrócskával, a' kihilladékot nem csinál, se meg nem-égeri a' fát. A' lik félen legyen, hogy mind az bé-ótrort ág; s- mind a' termézet szecrént-való nedvesség, föl szol-gallyon. Az után a' Rósnak, vagy Jelsaminnak ágát von-nya átral, két, vagy három szem-ig azon a' Jyukon: de-előbb az bé-ótrandó ágnak külső hejá, a' míg a' fában ben-nelízen, fűép gyöngén vakarja-le: hogy így a' fához, kón-nyeben és jobban ragafzkozhassék. Annak-utánna, ken-nye bé lágú ganéios agyaggal az febet, és kőise-bé, minc az ótróvannyokat. Minckutánna meg-foganolzik, és bé-nól az seb, melisc-el az annyátul a' bé-ótrort ágacskaáttad-íg. míg a' fában áll: a' Geniffa fát is, clák nem az ótrafig, hogy mashaova a' nedvesség ne rejtcsjen; hanem csupán az bé-ótrort agnak táplálására.

Hasonlóképpen azt ítélik némellyek, hogy a' fejer, és vörös széktűbül kéket csinálthának; ha az kék virágú

Czi-

ezikoriat, avagy karángkórót a gyökereig le-metfzik: de az gyökérnek leg-alább egy öreg újni temérdeklégének köll lenni, azon gyökert a középin meg-hasítják mód-gyával, és abban, a' fektű gyökérről le-metfzet ágacska't belé-ereszlik: és hozzá-alkalmaztatják, az mint a' fának őltáskában szokás, és jól bé-rőtik. Az után jó ganéjos föld a' gyökert a' fektűnek, nagy részével, könnyös környül föl-töltik, és alkalmas üdőben öntözik, s-meg-foganolják; és két fektűvet hoz. De még illyet, nem sok ember látott. A' ki gyönyörködik benne meg-pro-bálhattya. Az két színű fektűvet is így őltharod bé: ha két különb színű fektűnek a' gyökert le-metfzed, és két félre hasítod, s-azt úgy egymáshoz alkalmaztatod, mintha egy volna, s-jól ölfve-körözöd, úgy jó ganéjos földben ülteted-el.

CLXXVI.

Ezek szerént, a' ki gondolt mesterféggek szerént vélik némellyek, hogy a' fejt virágok vöröské változnak: ha az föllyeb meg-irt mód szerént, vörös répába, vagy ezéltába őltják; narancs színűk, ha vad ökör nyelvi vű fűnek a' gyökereiben: a' kit Anclisanak neveznek.

Rólar is két színű nyerhecz az füzemre való őltáskát: ha egy füzemet hejathul, a' másik színű rólarul le vonfszafz, két félre metfzed; és más színű rólanak heja közzé vonszod az szem mellé: és annak is felét el-metfzed, és úgy alkalmaztatod egymáshoz, mintha egy volna, és jól bé-csinálsz. De e' félre mesterfégket, könnyebb ki-gondolni, hogy nem mint e' felekedettel végbe vinni.

Mind azon által, hogy evel az füzemre való őltással, a' virágok körül élheft: annak módgyát, minck előtte a' fának őltáskáit írják; itt rövideden fel-jegyztetem.

Azért

Azért ha a' rósa't, vagy más ágacska't füzemre akarod őltani: válsz magadnak egy szép sima úy növés ágak, azonn egy egéséges, az levél között, ki-nőt füzemet; az ki jól meg-látték, Nap-kelet felé légyen, jó virág nemből; azt a' füzmet könnyű-metélvén, hejathul le-vonnyad a' fájáról, hogy meg ne sértsd az füzmet; avagy mesd-le az úynövést, mikor hámlik, vagy mégál a' fa. Arról éles ké-fécskével, mets egy füzemet le mind börtőlül; kinck egy ízni, vagy kélsőbb hozasága légyen: abból vond ki a' fűcska't, a' ki rajta maradtott hogy csak a' heja légyen. Az után szép friss sima fűcska't válsz, a' kinck a' hejathalszsd-meggyöngén éles kéfécskével, hogy meg ne fértscd a' fáját: válszsd-el egy fog vajúval, vagy arafaragott fűcska'tal, azt az meg-hasított hejät, a' fájátul, a' közzé, és fa közzé vond belé az le-metfzet füzemet, az halmás végéig; és kösd-öfve az hasított hejät vagy esénával, vagy kender, avagy len szállal, akár vékony háfnak a' hejával. Az után, kend-bé az hafadékokat, vagy viafzal, vagy óltó viafzát: vagy agyaggal, a' kit az eső le ne mosson; de úgy, hogy bé-ne földjed a' füzemet: hanem helyt hagy néki, az kinn ki nőlhessen. Hogy pedig nedveség, csak az egy bé-óltott füzemre szolgálhasson, az fölső ágait a' fának, és oldalaslág is ha léfzen, le-metéllyed. Huzzon egy nap múltván, avagy egy, vagy két hólnap alatt, leveheted a' kötölékeket róllá: avagy mikor elfzedbe-vefzed, hogy meg-foganodirt: mikor tudnia illik czirázni kez.

Az virágoknak színekben való változások, néha az helyeknek, és tartományokban változástul is meg-törénck. Néha az el-hagyástul is, az mint Theo-

phrastus írja: hogy az rosa és viola, harmad elfzendő

múl-

műlván, ha nem bannak) vélyk; halavány és sárga léfzen.
 Hogy egy viola, minden féle színben öltözzék azt
 megnyerheted: ha minden féle színű violának magvat,
 egy vékony, és igen ritka ruháskában kötök, és igen jó
 síros, és ganéjos földben temeted-el. Ezt próbál do-
 loznak írja Mizaldus.

§III. Mí móddal változathatni a
 virágok illatjokat.

CLXXVII **A**z mint a színeknek külömbségét, meg-fszerzettük:
 hasonló mesterseggel, a virágoknak illatjokat
 is meg-változathattuk. Elsőben ha az földet,
 kiben a virágot akarjuk ültetni, avagy vetni, jó illatok-
 kal meg-orvófollyuk. Így, ha az jut ganéj közzé, az kit-
 ezetbe meg-áztatunk; Pézmapotos, avagy ambras, vagy
 ziberes vizet elegyítjük, akar más féle fü szerzfámokat,
 s-avval öntözzök: magához vonzza a jó illatot, és olyan
 szagú virágot nemz. Fogánatolsabb léfzen, ha az virág
 magokat, e féle jó szagú vizekben azattjuk-meg: és
 úgy vertjük-el. Így azoknak, a kiknek szagok nincsen; ha
 róla vízben pézsmát télfzenek, és abban két nap áztatayak:
 s-az után arnyéken szaralzyák-meg, s-úgy ültetik-el;
 mind az rosának, s-mind pézsmának szagát, magához
 vonzza abból az magból nől virág. Némmellyek, az vi-
 rágnak gyökereket: árralmeg-fürjék: s-abbban rólítik az
 szagos vizet.

Némmellyek, ótrátsal is az szagotlan virágot, szagosá-
 téfzik. Így ha az Holandiai rosát, kinck igen kevés szaga
 vagon, jó illatú tellyes rosában óltayák: ennek illat-
 tyában óltözik, Némmellyek a Rosának jó illatvát, má-
 szagot-

szagotlan rófákkal így közlik; ha az illatlan rosának gyö-
 kerét, az jó szagú rosának gökerével, kofzori formára,
 ózave fonnyák, és úgy rólítik-fel földel. Theophrastus és
 Didymus azt írják: hogy az róla fá mellé fokhagymát
 ültessenk, (de jól közel ültessék, hogy a fokhagyma, a
 róla gyökere-t írje) kedvesebb szaga léfzen a rólanak.
 Egy szoval aztartayák, hogy az száraz helyeken, minden
 virág szagosabb: hogy nem mint az nedves helyeken.

§. IV. Miképpen változathatni a vi-
 rágnak Termeteket?

Hogy relljesebb, és több levelű legyen az Ánc,
 CLXXVIII. **H**ome, az magvat szedgyék olyan virágról; a
 ki se ne igen idején, se igen későn ne legyen: ha-
 nem középső, a ki ez kettő közöt virágozt. Mert
 ezeket se az hidegnek, se melegnek kegyetlenlégé meg-
 nem veltetgetti: hanem az mértékletelégnek kegyetlégé,
 rókélletes césre neveli. De mivel hogy még ezek kö-
 zöt is némmellyek-vagy femmi, vagy gyarló magot hoznak;
 azért az melly virágok nem szinte olyvalak, azokat le-költ
 szagartni, és egyet vagy kettőt köll csak rajtok hagynti, az
 kik leg-szépbeek, és erősebbek: s-az kiknek középső feieek
 temédekebben dagad. Hasonló mesterféggel élhet az
 több virágok körül is: ha az idején valókat, és allyafát
 le-szaggatod; s-egyvet, vagy kettőt hagyfz az kéőbeek
 közzöl, és azokból szeded az magokat a kite az nem-
 zésnek nagyobb ereje szolgál. Az mint oda föl-is,
 az széktúrul meg-írtam. Némmelly figyelmeres kerté-
 zeknek, próbált mesterfégét az; hogy ha valamelly vi-
 rágot lelnék, a ki rövid üdő alatt virágozó, azé-
 szagot-

tizenötödik napján az hóidnak, avagy egy kevesfélőbb, által-ülterik, le-mertz vén a virágzandó bimbókat: és miglem meg-foganózik, az Napnak sugárútl meg-ol-talmazták; hogy az tellyefebben virágozzék az után. Hafonlóképpen (az mint oda föl-is föl találd) ha az fekfűn, csiak egy, vagy két szárat hagyának, s-az több bit be-metélk: nagyobb, és tellyefebb virágja léfzen. Söt némellyek, az együgyű fekfűből tellyeter csiának: ha Nagy Böldog Alzony napjátul harminez nap alatt, az az, Kis Alzony napjáig, az együgyű fekfűvet ki-áffák, és edényben ülterik jó földben: s-tébbenn-is légy meleg helyen az hidegtül meg-óltalmazták.

Másképpen tellyetek lehetnek a virágok, ha úgy bán-nak vélek, az mint oda föl a' fziarványos virágoktól iram: ha tudni-illik, egy féle magokat téfzenek ófzve, Ha pedig, kólomb külömb féle virág magokat kótnak, a vagy csiának ófzve, az mint ugyan azon helyen: csi-dalatos terméfcetű virág női belöllök. Az kibcn én nem fokar bízom.

Az óltáfsal-is az mint oda föl, tellyesek lehetnek. Az vad rófátrül, föl találd a' Calendariumban n. 67.

MÁSODIK. KÖNYV VETEMÉNYES KERT.

I. RÉSZ.

Az Veteményes Kertnek alkalmas
Helyhezteréfélül.

HL-végezvén Istennek segíté-
gébül, az virágokkal-való bajmo-
lódásról, és azoknak tulajdonsági-
rül írásomat: kóvetkezendő kép-
pen szölkök az Veteményeskertül;
abban ülteret, vagy vetteret kony-
hához tarozando, és ételrevaló veteményekről; azok-
nak nemekről, és munkáiról, s-halznokrulis.

Hogy pedig ezekhez illendő alkalmaságokat,
a' Kegyes Olvasó, könnyebben ezébe-vehesse: és ha
úy kertet akar építeni, olvasa-meg a' Virágos ker-
trül-való írásomnak 2. 3. és 4. részét, kiknek újonnan
le-írásával, nem akarám terhelni; mivel mind az két
kettel közös azon alkalmasóság: mind az föld csi-
nyának ólméréle, kertelése, ófzafása; hanem, ha mi-

ben különböznek, azt világosban ezen könyvecskében, vékony tehetőségem-fizert, meg-mutarom.

- II. Azért leg-elsőben szűkség, a' ki veteményes-kertet akar épp-teni, hogy kérdologra vizsgáljon leginkább : az Helynek alkalmatlóságára, és az földnek tulajdonlágára.

A mi ezeket illeti, oly Helyre legyen a' kert helyeztetve, hogy a' Napnak fűgára, es munkálkodása; se az éppületűl : se a' fáknek árnyékárűl, meg ne gátolrasfék. Azért ha lehet, egy-kevesfértávullyabb, legyen a' Veteményes-Kert, effele akadálytűl; de ne igen távul-is, hogy az szorgalmatos Gazda, és Gazd'afzony meg-tekénthetsék, és az munkáfokra figyelmertésen vizsgálhasanak.

- III. Ezen kívül, a' Veteményes-kertet Deltre fordítás, a' hol leg-fzebb tekénrtelélfzen; hogy így, ne csak hafzonra, hanem gyönyörűfégre-is szolgállyon. De ebbenn-is, a' Tartományoknak tulajdonlágára vizsgálzon a' kertélfz. Azért, ne reffellye mind ezektűl meg-tekénteni a' mit írtam, a' Virágos kertnek 2. Réfzében.

Azonn-is igyekeznűnk köll, hogy a' Veteményes-kert, ne légyen közel a' pajához, avagy csűrhöz, a' hol gabonát chepölnek : hogy annak polyvája és pora, az fataral fűveket, és fákac meg-efvén, meg ne ártón néklk. Ennek-fölötte, egy-kevesfértétre légyen, hogy az első-víz, meg ne állyon az ágyakon, és úfakon : hanem, lafsan alá-fzivárkozzeék.

Ezeknek kerreléfkertűl, elegét írtam az Virágos-kertnek 3. Réfzében.

II. RESZ.

II. R É S Z.

Az Veteményekhez-való földnek tulajdonlágáról, és el-kézfítéferűl.

V Iképpen ísmérhetni meg a' földnek tulajdonlágát: meg-írtam a' Virágos-kertnek 2. Réfzében. Azért hafzonalanűl itt arról sem szóllok; hanem, mivel nem minden

féle föld alkalmas az Veteményeknek: ha mi fogyatkozás ebbben volna, miképpen köll azt meg-orvófsolni, meg-jelentem. Mert az agyagos, sovány, fővényes föld, semmire kellő az Veteményeknek mivélféhez: hanem a' Ziros fekete föld, a' ki nem igen köves, hanem igen vizes. Ha azért valaki, lakó helyekörtűl, veteményes-kertet akar na éppíteni, és az földben, az meg-nevezert fogyatkozások, alkalmaslanlágot szereznenek, nem köll szintén azt meg-venni, hanem szorgalmatlósággal meg-gyözni. Annakokáért, ha a' föld igen agyagos, átsák, vagy szántfák azt, jó két vagy három lábni mélyfégre föl; törűk jól ápróra az göröngyeket, tífzűtfák-ki minden gyam, és heűában-való gyökerektűl; az-után, fővényes földet horágyanak réa, és elegyűssék-őfzve az agyagos földel, és jó renyűfzű föld léfzen belölle.

Ha pedig vízontag igen fővényes, vagy ífzapos föld volna; ellenkező orvófsággal, az-az agyaggal, a' mint följebb, köllene orvófsani, és elegyűteni.

Ha köves, és kövecfes, szintén úgy köll két lábnyira ízántani, áfni, vagy kapálni, a' darabos köveket,

és öreg kővecskéket ki-fzedni. Az-után vas rostélyon, a' föl-átfort földet által-hánni, hogy még az apró kővecs-is el-vállyon a' földtől; Es így, ha egy-fézer nem-is, többször-való munkával ki-tízze a' föld.

Ha pedig igen Vizes, és fölöttrébb nedves volna a' föld: úgy, hogy alkalmatlan volna a' Vetemények-hez, kiváltképpen azokhoz, a'k ket célbe kinn bagynak, azé úgy legitetheti ha átkor átnak, és az Vízet le-eresztik. Ha pedig ebben sem volna mód, mély ver-meket ássanak, és abban kőveceset töltsenek, s-oda fízvátkoztassák a' Vízet, hogy el-cenyéjzék.

VI. Annak fölötte, haki úy kertec akar építeni: elsöben tiszítassák ki minden gyambul, kórókbul, és szántassa-föl. Az-után, hadgya úgy állani veteleu, ha lehet, elztendeig. Az el-múlvan, szántassa megént meg, és Kapáltassa, vagy áfátassa; és jó ziros-ganéival ganéjoztassa; s-hadgya megént úgy egy ideig nyúgodni, míg magához véltzi a' trágyát. Az-után mikor bé-akarják vetni, megént meg-áfátassa.

Mikor, és miképpen köll a' vereményes-kertec meg-áfsni: mitvel ebbenn-is egygyez a' virágos-kertec, alkalmasan föl-találad c. 75. §. 7. vir. kert. Hásonló-képpen a' Trágyázásról *ibid.* §. 2.

VII. Azkévántarnek ugyan a' földnek el-készítéséhez, hogy a' melly földet kikelektor bé-akarnak vetni, azt ófzeláfsnak meg, és készitenék-el. Az mellyet pedig ófzelakarnak bé-venni, azt Majusban áfnak meg. Mert így, telben a' hideg; nyárban a' Napnak hévsege meg-puhítja a' földet, és porhanyófsab léfszen. Az gyamat pedig, gyökerefsül ki-fáraztja, és meg-rotháfszja.

Azon-

Azon kő-bejó kövérreben, vagy szamár ganéjjal jól, ózve-elegyítsek a' földet; és ha szántották, meg-bor-nállják.

Mikor harmadszor meg-áfsák, vagy kapállják, mingyárt jól meg-gereblyéllják, és igényenfsítsek; s-úgy csinállyanak ágyakat, és útakat rajta.

III. RÉSZ.

Az Veteményes-kertnek Nagyságáról, és Ofztásáról.

VIII. **A**Z Veteményes-kertnek Nagyságáról, nem-szükség fokot Szóllanom; mivel annak re-gular nem Szabhatunk: hanem, ki-ki mind a' maga akaratyához szabhatja, meg-tekénrvén az helynek bővségét: maga s-cselédgyének szükségét, és ha mir abbul pénzen akarna el-adni, háfz-nát.

Hásonló-képpen, ollyan formára építheti, az mint kedve tartja: csak hogy az értelmes Kertéfszek azt ítélik, hogy jobb, és ékisebb, ha valamivel hosszabb léfszen, hogy nem-mint négy egy-arányos szé-geletű, vagy Kerekded. Mivel az lugafok, és útak dífszebbek efféle hozfukás kertben. Az kinek; hogy proportio-ja légyen, illyen regulác tarch: ha tudnia-illik, 45. láb az szélségsége légyen a' hozfasága 75. láb. Ha pedig, 60. láb az szélségsége, légyen 100. láb a' hozfa; és így, az helynek alkalmasofságához képeft nyúj-tozzék. Noha ezé sem vonhatjuk fízinten ollý igye-

A 3

nessen

nessen az snórra, hogy vagy keskenyebb, vagy hosszabb ne legyen: Kirül oda föl-is, a' virágos-kertenek 4. Réfzében írta.

IX.

Az kertnek, és ágyaknak föl-olvasztásában; a' helységnek bővségéhez köll magát a' kertésznek alkalmaztatni. Mert a' hol fűk, és Kicsiny az helység: nem csinálharni olly nagy táblákat, és következendőképpen ágyakat; mint a' nagy, és tágas helyen: Azért, az mint oda föl az virágos-kertben, a' tábláknak olvasztásáról mondotam; az Veleményes-kertben-is, ha aze csínosan akarja valaki építeni, hasonló táblákra, és útraokra olzthattya; hogy az táblákban legyenek az ágyak. Az öreg úttakat pedig, hafznos csömörökkel bé-ültet-hemi mind két felöl: ugy-mint egrefél, köfzmécével, Sz: János szőlőcskéjével, avagy Ribetzel, &c.

Arra-is vigyázzon a' Kertész, ha az hely dombos, és völgyes; ha dombos, vagy lejtőre alá-csinállya az ágyakat, vagy ha oldalaslag akarja, azokat meg-támogassa deszkákkal, hogy a' földet ne moossa a' víz. Így-is keskenyebben formállya az ágyakat, hogy nem-mint az lapály földön. De minden helyen azon legyen, hogy az ágyakat Délre fordítsa. Hofzát úgy rendelheti, az mint akarja, csak hogy igen hofzak ne legyenek; az szélességek, leg-föllyebb akkora legyen, hogy mikor gyomlál, a' felét elérhesse az úrról: más felől-is az másik felét, a' mint oda föl-is meg-írtam.

X.

Mikor azért valaki a' táblákban, az ágyakat el-akarja olzítani: hadgyon a' közepin körözt utat, a' ki szélesebb legyen az ágyak között való úta-csákánál, vagy olvényeknél, úgy-mint, három, vagy négy lábni szélességre;

szélességre: s az szertentintézzel az ágyakat, és azok között-való útakat, a' k k szélesebbek ne legyenek más-fel lábniál, keskenyebbek se egy jó lábniál. Az-is igen ékessé a' kertet, hogy az ágyak, ne legyenek mind egy rendben; hanem ha negyed réfzen, a' táblának hoztatában vannak rendelve; az más réfzen ellenben legyenek oldalaslag; hasonló-képpen más réfzen-is, hogy mindenkor külömbb szerre fektődgyenek egymás ellenben lévő ágyak. Ezeket pedig az útakat, mindenkor snór igazában csinálják: úgy hogy az snór mellett, tipiczkelve téven lábaita' kertész, nyom-jale a' földet az útracon. Az-után, igyenesítel-meg ollyan széles, gerblyével, a' mint az olvévénnek szélessége vagon; avagy egy ásóval hánnya-föl igyenessen az úrról az ágyra a' földet, és azután igyenesítel-meg; de ne legyen az ágyaknak magalsága föllyebb három, vagy négy újni szélességnél.

Igy az ágyakat ki-íntézvén, hadgyanak keskeny ágyacskákat, úgy-mint egy lábni szélességre környökörnyül a' táblának hozzaifága, és szélessége szertent, a' kikén szinén úgy a' kerészt utak által-ízolgállyanak, mint a' táblában. Ezekben az keskeny ágyakban, últel-senek szagos fűveket, úgy-mint, egy táblában Istenfájác, máfikkban, zállját; harmadikban lőpot, negyedikben Levandulác; ötödikben Spikinárdit, hatodikban Cyprust, &c. Avagy egyik felében, egy felét: más-ik felében, más felét, az mint kinck fők, vagy kevés vagon.

Ezekben az el-olzortt ágyakban, külömb külömbféle magokar velsenek, és ne zúrjuk-zavarják mind olzve;

XI.

őszve; hanem egybe, vagy kettőbe egy félér: másban meg más félér: nois veslén az egész táblába mind egy félér; hanem változtatása a' mind egy-máshoz ille- nek, s-ekisebb lézzen. Hanem az kapotlának, és repának köll nagyobb helyre hagyni, a' két-félen a' kétfélek: avagy oda hátra, ha kinck magános kapot- tás, útrépas kerre ninchen. Ha fölő-képpen diányét, uborkár, és más efféle földi gyümölcset, más hófű ággyakban, vagy vermekben vethetni. Ezeknek sem szűkítég valami chinós ággyakat csnálni: mind-azon- által, azokat-is rendesen köllene vetni.

IV. RÉSZ.

Az vetemény magok vetésének üdejéről,
és azoknak kikeléséről.

XII.

Sak nem minden konyhára-való füvek, az kiknek gyökerekkel nem élünk, hólid nevel- kedésére leg-hafnossábban vetetnek. Mert ha hólid fogytára vetik, vagy igen későn hó- nek; vagy femmire-kellők lézzenek. Az-is gyakra- történi, hogy noha az magfűz frís, és jó, hólid ne- velkedésére-is vetik; de ha az Csillagoknak fzeren- chetlen, és ellenkező fordúlásokra esik vetése: se nem nő, se jót nem várhatni belőlle. Azért Palladius meg-vallya, hogy noha a' föld magában ziros, minden fogarkozás-nélkül az mag-vevéshez alkalmas: de ha az kerélfz nem vigyáz figyelmeccsen, az csillagok helyhezvételre; és köllemetes tékénrekre; foktör

IV. Réfz.

meg-csallakozik. Mivel efféle veteményekben, ké- kívülképpen-való eszköz találatik.

Egyik az gyökere; kinck a' földel vagy on egy- gysége, és czimborátája. Másik a' földön kívül; úgy-mint az szára levelestül, kinck az levegő-éggel. Azért mind kettő igen függ a' Napnak, Hólidnak, és több Planetik, avagy Bújdoló-csillagok bé-fzivárkodó erejektül. Mivel a' mi az földben el vagy on rejtve, azt ki-vonfzák: a' ki pedig azon kívül vagy on, azt mun- kálkodásokkal táplályák. Kévántatik tehát, hogy a' kerélfz ezeknek forgását, a' mennyiben az ő foglalá- totságában, szolgálhatnak, hivatalya-fzerént érte: és a' mint azoknak a' Jegyeknek tekéncti, az Calenda- riumban fel-vannak jegyezve, meg-ísmírte. Annako- káért, noha én eleggetiram oda föl, a' virágok-kertnek 7. Réfzében, mielőda Jeknek, és Jegyeknek forgá- sára köll az figyelmetes kerélfznek, a' virágok vetésé- ben vigyázni; és kívülképpen, mikor a' Hólid módgya fzerént, némelly csillagoknak rendiben mulatoz. Az melly tudomány, nem csak a' Virágok, hanem hasonlő- képpen, az vetemény magoknak vetésekre-is szolgál; azért szűkség azt-is meg-tekénteni. Mind azon által, hogy még-is bizonyosabb igazgatóa lebecsén az ve- rében, a' kerélfznek: az Napnak forgáfarúl-is, és az Bújdoló-csillagoknak orájáról, a' kik fölötte igen al- kalmatosfák, főt szűkségelck az fzerenches vétéshez, fzőllök.

Elsőben az Nap, maga tulajdonságában, meleg XIV. és száraz: de ez a' melegség, és szárazság hol öregbül, hol apad; a' mint az égnek Tizenket-Jegyével egy-

Második Könyv Veteményes Kert.

be-kapcsoltatik, és a Bújdoso-csillagokkal együtt-
találtatik. Tudnunk köll azért, hogy az Astronomu-
fok, és Astrologusok, az egen egy nagy Circuluſt,
avagy kereket rendelnek, melyet Zodiacus-nak ne-
veznek; Azon ísmét, ennihány csillagoknak egybe-
gyült rendeket, az k ket Jegyeknek neveznek: az kik
tizenketten vannak, az hónapok száma-ízert. Eze-
ket a Nap, az ő forgásával, elzrendő-által eljárja,
tőlven mindenkebe 30. napot: és tulajdonitván min-
den napnak egy egy garádichoc. Kiknek nevek:

Kos kit így írnak V ebben lépik a Nap 20. Marcij-
Jón-ki 20. April.

Bika g kiben lépik a Nap 20. April.

Kettős II kiben lépik a Nap 21. Maij.

Rák 6 kiben lépik a Nap 21. Junij.

Oroszlán Q kiben lépik a Nap 23. Julij.

Szisz II kiben lépik a Nap 23. Auguſti.

Mérték 2 kiben lépik a Nap 23. Septembriſ.

Scorpio III kiben lépik a Nap 23. Octobriſ.

Nyilas 4 kiben lépik a Nap 22. Novembriſ.

Bak P kiben lépik a Nap 22. Decembriſ.

Víz-öntő 3 kiben lépik a Nap 20. Januarij.

Halak X kiben lépik a Nap 20. Februarij.

Ezekben az Jegyekben, nem Izükség olyly Zor-
galmatofian az Mathematicusok punctum-jára vigy-
ázni, mikor lépik-bé a Nap; mert közönfegeltlen,
20. 21. 22. 23-dik napján méggen-bé az hónapnak,
és ott 30. napot tölt.

Máfodszor, az Hóld nedvesés hideg; mindazon
által, ezen nedveség és hidegség, ebbenn-is hol

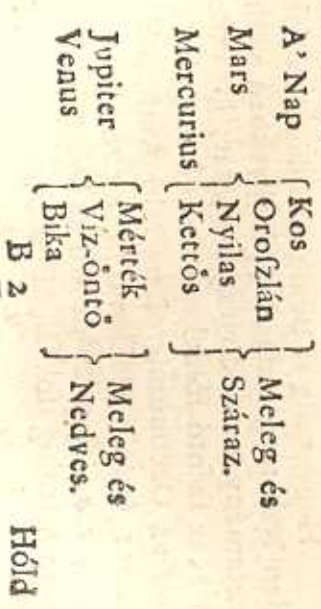
örög-

IV. Rész.

örögbedik, hol apad, a mint az elő-számlált Jegyek-
kel, és Bújdoso-csillagokkal együtt-találtatik. Mert
az Hóld-is az ő forgásában, meg-látogartya ezen 12.
Jegyeket; de nem elzrendeig, mint a Nap, hanem,
egy hónap-alatt minnyájokar. Kinek mulatozását,
minden Nap akár melly Calendariumban-is, föl-
találd.

Az több Planéták, avagy Bújdoso csillagok, föl-
s-alá-járnak: és most ennek, most amá Jegynek há-
zában mulatoznak. Azért ezeknek a Jegyeknek,
tizen-két házat rendelnek, kinek-kinek egyet; kikben
bizonyos üdöt töltenek a Bújdoso-csillagok, és ak-
kor kiválképpen-való erejek, és munkálkodások va-
gyon, ha az Nappal és Hóldal azon házban, együtt-
találkoznak. Innen származnak azok a Jelek, kiket
Aspectusoknak, avagy Tekénteknek neveznek, mint
az Calendarium-okban föl-találd, úgy-mint: 6 egy-
be-foglalás. 8 ellenkezés. 9 négy fzepletű teken-
ter. 10 három fzepletű. * hat fzepletű tekéntet.

Az Planeták, vagy Bújdoso-csillagok száma 7.
úgy-mint: Saturnus ♄. Jupiter ♃. Mars ♂. Sol,
Nap ☉. Venus ♀. Mercurius ☿. Luna ☾. Hóld.

Hóld { Szüz } Hideg és
 { Bak } } Száraz.

Saturnus { Rák } Hideg és
 { Scorpio } }
 { Halak } } Nedves.

Annak-földötte, Jupiter meleg, és nedves. Mercurius pedig, noha magában meleg és száraz, de minden Búdosó-csillagnak tulajdonságát, magához vonzza, a' kinek házában mulatoz.

Ezeknek az Búdosó-csillagoknak, és Jegyeknek tulajdonságokat, s-Complexio-jokat, főülteleg hogy a' jó kertész, és Verő-ember tudgya. Mert, a' mint szokták mondani: Hasonló, hasonlóhoz. Így, ha ki szerencsésen akar Verni, azt-is megfontolgya, és megirányozza, hogy az ég a' földel; a' Búdosó-csillagok, az több égbi Jegyekkel; a' mag, az kit elvetnek, mind ezekkel hasonló tulajdonsággal bírjanak. Tudnia illik, ha az föld meleg és száraz, a' mag-is hasonló-képpen : kit akkor velsék, mikor az Nap, Hóld száraz, és meleg Jegybe vannak. Az Planeta-is, kinek orájában verni köll, száraz és meleg tulajdonságú.

XVIII. Hogy pedig az Búdosó-csillagoknak oráját, minden Nap meg-tudhassád, mellyekben vehets mind vetemény, s-mind virág magokat; kiváltképpen pedig, az szántó-földeken vetendő magokat: föld-talá-lod az Oeconomiarol tractáló Authorkokban, úgy-mint: Carolo Stephano *lib. 1. c. 15.* Joanne Cholero *lib. 4. c. 44.* Henrico de Bru *de horis Planetarum*, és más több Astrologufoknál. Mind azon által, hogy ebbenn-

is tudós legy, vedd elzedben; hogy az Astrologu-fok a' Napot, 12. egyaránt-való részre osztják, Nap-keletül fogya, Nap-nyugatig, míg a' Nap a' föld fö-lött leveg, és nem az óra verése-ízereit a' mint az földnek forgása tartya. Az Napnak pedig hószát, vagy rövid voltát fel-találd, az én Calendariumomnak végeő, egy mutató táblában. Az minémű orák a' Nap-tól meg-maradnak, az okar-is 12. részre osztad : és azok, a' Búdosó-csillagoknak éltzakai órájok lélnek. Kikrül, mivel a' kertésznek nem igen szükségesek, mostnem szóllok; hanem csak a' nappali órákról, a' kiben verni, vagy ültetni köll. Azért, az ide föl-jegyzett táblában, rend-ízereit föl-találharni, a' Pla-netak óráit.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
☉	☾	♃	♄	♅	♆	♇	♈	♉	♊	♋	♌	Vasár nap.
♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓	♈	♉	♊	♋	♌	Het fő.
♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓	♈	♉	♊	♋	♌	Kedd.
♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓	♈	♉	♊	♋	♌	Szerda.
♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓	♈	♉	♊	♋	♌	Ciűfürők.
♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓	♈	♉	♊	♋	♌	Péntek.
♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓	♈	♉	♊	♋	♌	Szombat.

Planeta-
ora.

Hogy pedig ezt a' táblát meg-érthessd, azt XIX. vedd-elzedbe: Elsőben; hogy a' Planeta-órája, kez-derik, és számláituk azon napon, a' kitől nevezetrik az Nap heted-fzaka. Ugy-mint Vasárnapon, az-az

Dies Solis, az első óra, a' Napnak Jeleje: a' másodikk óra, a' *Venusé*: harmadik, *Mercuriusé*: negyedik, a' *Hóldé*: ötödik, *Saturnusé*: hatodik, *Jupiteré*: hetedik, *Marsé*: nyolczadik megént az *Napé*; és így, az mint a' több Planetáknak rendi vagon. Hásonlóképpen *Hetfőn. Dies Lunae*, az az, Hóldnak napján, az első óra az *Hóldé*: második, *Saturnusé*: harmadik, *Jupiteré*: negyedik, *Marsé*, &c. az mint a' meg-nevezett táblában föl vagon jegyezve.

XX. 2. A' keretfőznek tudni köll, hogy három kiváltképpen való Bújdó-csillag kegyes, és jó a' Szerencsés vetéire; mind virágokra, s-mind veteményekre, s-mind más vetésekre; úgy-mint: *Venus, Nap, és Jupiter. Venus* az vetésre, *Jupiter* és *Nap*, az ültetére szolgál; az mint oda föl-is a' Virágos-kerben meg-írtam 7. Réfz. Az mellyekben ha virágokat, és veteményeket ültet, vagy vét ember, mind tellyesebbek, öregbek: s-mind jobbak lesznek; kiváltképpen a' Székfü, és nyári Viola, Saláta és más effele.

XXI. 3. Az Jelek, kiket Tekénreteknek, avagy Aspec-tusoknak neveznek, azok is két-félék; úgy-mint, némellyek kegyesek, és szerencsések: némellyek szerencselenek. *Kezes* a' egybe-foglalás; Δ három-Szegeletű tekénret. * hat Szegeletű tekénret. Az kikben vehetni, s-ültethetni, ha az több Jelek-is alkalmazottak. *Szerencsétlenek*, és nem barátságosok a' ellen-kezés. \square négy Szegeletű tekénret: az kikben se vetni, se-ültetni nem köllene. Azért, ha az közönséges *Calendarium*-ban, az melly Nap vetni akarják, ilyen Jelek találz eggyütt, úgy-mint σ . Δ . ρ . * ρ . Szabadon vehetfz:

vetetfz: avagy illyent is Δ . ρ . Ha ültetni, illyent, Jelekérés, úgy-mint σ . Δ . ρ . * ρ . avagy σ . Δ . ρ . * ρ . Ha femmi Aspec-tus nem találz a' *Calendarium*-ba, úgy-is jó mind vetni, s-mind ültetni, csak az Planeták órájára vigyázz. Az Hóld és napnak fogyatkozásokor semmit ne velsenek: semikor az hideg éltizak (Fél fű). Ha pedig illyent Jelek találz, a' közönséges *Calendarium*-ba σ , a' ki azt jelenti, hogy jó vetni: úgy se mértfzelly mindenkor vetni; hanem ha ezen-étdománnyhoz szabad magadat.

Hogy pedig elméddel, ebben az tanúságban ne cétovázz, elődben adom, mihez köll magadat tartanod az okos, és szerencsés vetésben, avagy ültetésben. Elsőben, válassz magadnak egy alkalmas napot, hóld-tólte előtt negyed, harmad nappal; avagy a' mikor akarfz vetni, vagy ültetni, nézd-meg a' *Calendarium*-ba, mi csoda-jegy uralkodik azon nap; és annak az jegynek, mi csoda cermélfzeti, avagy tulajdoflaga vagon. Ha melege vagy fázraz: hidege vagy nedves? az mint oda föl meg-vagon jegyezve. 2. Vigyázz a' magnak tulajdonságára: ha meleg fázraze, vagy meleg nedves, &c. Kintide alább. 3. Tekéncsd-meg a' Planeták óráját, a' kik Szerént, minden magnak vetésért re-guláharod. Ugy-mint, ha hetfőn akarfz vetni, mikor kedves mind a' jegy mind az Aspec-tusok: nézd-meg az főső táblában igyeneffen, hol van az *Venusnak*, avagy főső táblában igyeneffen, hol van az *Venusnak*, avagy ρ Jele, melly az vetésre szolgál. Nézd-meg a' *Calendarium*-ban, hányadik a' Planetáknak órája; föl-találd hogy 6. Órzd-cl annak az napnak hófzaságát 12. Réfzre, s-föl-találd: hogy az Planetáknak hatodik órája,

ja, szinte 12. órára eők délbe, az verő óra Szerént. Azért azon Nap, tizen két óraker köll vetni. Hatón-lókeppen, ha Szerdán akartiz vetni, láíd meg az Szerdai linean, hol van az Z, az az, *Jupiter* jelle: es nézd meg azon föllyül, hány órácranak, és meg találd: hogy egyik helyen 4. máfik helyen 11. Ozd-el azon napnak hozsáságát 12. részre, föl találd nyárba, hogy 9. óra táiban eők dél előtt. 11. óra pedig, 6. óra táiban dél után. Így elekedgyél az több napokon-is, föl találd, melly órában köll vetned, vagy ütrened.

XXIII.

Ezen tudomány Izólgál, nem csak a virágoknak, és veremény magoknak verésében: de még az mezei magoknak-is, és táknak óltásában-is, és ültetésében. Azért a jó kertész, szorgalmatosan erre vigyázzon. Kibez még az-is szükséges; hogy a mag, a jegyekkel, földel, és Planerák, órájával tulajdonságában egyezzen. Ugy-mint, ha a mag, meleg és száraz: olyan jegybe vetrefék, kinck tulajdonsága, meleg és száraz: az föld-is hasonló, és a Planeta-is; mert a föld, a magnak tulajdonságát magához vonza. Példájúl: az majorán, meleg és száraz; Azért az Orofzlánnak és Kofnak jegybe, s az Napnak, Marsnak és Mercuriusnak órájában köllene vetned: az kik hasonló-keppen, melegk és szárazok, az mint oda föl-is. De mivel hogy fok héuseg, és szárazság gyűl-ölzve, a ki az magokat ki-süti, főkeppen ha Izáraz údók járnak: azért timporalni köll, az Jupiter és Venus órájával; a kik melegk és nedvesek, s azokban vetni. Más példánk-is lehet; az faláta mag, hideg és száraz: azért, a Bika jelleben köllene vetni, es az Hóld-

nak

IV. Réfz.

nak órájában. De mivel ez a két qualitas, avagy tulajdonság, igen csekély és magtalan: azért köll az Jupiternek, és Venusnak órájában vetni, hogy melegségekkel, és nedveségekkel, tenyészővé tegyék a földet, és magot.

De mivel ezen tudomány, az együgyű, és paraszti XXIV. kertészeknek, talám igen méllynek reczik; mindazonáltal, ha egy kevés szorgalmatossággal akarnak élni, és gyakorolják ezen tudományt: az után könnyen hozzá-foknak.

Ezen kívül, nem csak akár miképpen vigyáz a szorgalmatos kertész az Hóldra: hanem, minémű Jegybe vagyon, mikor ültetni, vagy vetni köll. Hasonló-keppen az Napra-is, mellyik Jegybe legyen a 12. Jegy-közzül: hogy szerencheffen vethessen, vagy ültethessen. Azért, némellyek azt itélik, hogy mikor a Hóld a Kofnak, Kertőfnek, Orofzlánnak, Mértéknek, Viz-öntőnek jelleben vagyon. Némellyek mind az Hóldra, mind a több jegyeknek, az Nappal-való egybe-foglalásokra vigyáznak: mellyek alkalmatosságok, mellyek alkalmatlanok. Szerencsékeknek itélik az Halakat, Kofk, Bikát, Szüzet, Mértéket; tudnia illik, mikor kikeltek, vagy ófzel, az Nappal-együtt találatnak. Csak szinten a Kertőfnek végső részét, szerencsétlennék ísmérik. Azt-is observallják, hogy az meg-nevezett Jegyek-közzül, azok a vereshez, vagy ültetéshez szerencsésebbek, a kikkal az nevelkedő, vagy teii hóld együtt-vagyon. Ezek-közzül pedig némellyek, mindenkor hóld-töltete, vagy nevelkedésére eñnek: holott rész-szerént tavasziak, rész-

C

szerént

Fzerént őziziek. Azért, mikor az nevelkedő hóld, akár melly fzerencsés jegyel együvé-találkozik, akkor magot vetnek: mikor a' Bikában, vagy Szüzbe lépik, akkor gyökerec, és bulbulokat ültetnek. Némellyek még abban-is igen figyelmeztetik, hogy az napiát-is a' Hóldnak megtartsák. Azért vagy ültetnek, vagy vetnek, negyedik nappal hóld-tőlre-éldört kezdik-el, huszadik napjáig az hóldnak. Az-is élzbe-köll venniünk, hogy mikor vetni köll, az Mars a' föld-alatt legyen: hogy az révelgyő-Csillagok-közzül, az kik kegyeltek, kiváltképpen az Jupiter, és Venus csillaga, az hóldra kedvesten tekénchenek, az mint oda-föl.

S. I. Némelly vetemény magoknak tulajdonságok, vagy Complexiojok.

Rehichóka meleg száraz.	Spicinardi m. fz.
Cardi m. fz.	Cfombor m. fz.
Capor m. fz.	Tárkony m. fz.
Papa fű m. fz.	Rofmaring m. fz.
Karankoro hideg nedves.	Ruta m. fz.
Kómény m. fz.	Zállya m. fz.
Anis m. fz.	Kakuk fű m. fz.
Coriander m. fz.	Cerefoliú turbulia m. ned.
Endivia hideg száraz.	Spanyol főska hid. fz.
Turbolya m. fz.	Petrefelyem m. fz.
Saláta hideg nedves.	Palanta mag. m. fz.
Bors fű m. fz.	Foghagyma m. fz.
Levendula m. fz.	Torma meleg nedv.
	Sáfrány m. nedv.

Sárga

Sárgarépa m. n.	Méh fű m. fz.
Répa m. n.	Menta m. fz.
Hagyma m. n.	Dinnye mag h. n.
Borsó hideg száraz.	Uborka h. n.
Fekete mak h. fz.	Sáfa fű m. fz.
Kejér mak fz. n.	Por-cz fű h. n.
Bab h. n.	Spinátz h. n.
Majöráng m. fz.	Retek m. fz.

S. II. Némelly veteményeknek közsőséges vetéfékrül.

AZ nedves és vizes földet, mellyet a' folyó-víz **XXVI.** nedvesít, közsőségesen jobb úyságra bé-vetni; mert az köllemeres úy üdőben, hamar megfoganozik a' mag: és a' nedveség miatt, a' száraz nyári üdő sem árthat nekik. De azt érted, *ceteris paribus*, az az, ha a' több vetéshöz való elzközök-is egyeznek.

Az melly kertnek nagy szűke vagy on a' folyó, avagy kút-vizben, és sönhonnéd sem vihetnek vizet bele, abban leg-jobb vólna olyan helyre csnálni, a' hová a' kikeletis, és téli vizet, öfzve-gyűrthesse az ember. Azért, alkalmatosabb-vólna olyan helyen öfzel vetni: noha ki-keletkor-is meg-lehet, csak hogy azt a' földet, három lábbal alább-ásák.

Mikor nyárban akar valaki vetni, *Junában*, az az, **XXVII.**

Sz. Jakab havában, és *Augusban*, az az, kis Alzony havában vellen: mikor az hóld nevelkedik. Ha öfzel, legyen a' vetés *Septemberbe*, az az, Sz. Mihály havában,

és *Ottoberbe*, Mind szent havában. Ha ki-keletkor, *Februariusban* és *Martiusban*, az az, Bőjt-elő, és Bőjt-más havában vessenek.

Az hideg helyeken, a' hol az Napnak fűgára nem igen sűt, nem-is fölöttébb hév: mindenkor a' ki-keleti vetés későbbben; és az őfzi, idejében efsék. *Vízontag*, az meleg helyeken, a' ki-keleti vetés idejében: és az őfzi, későbbben efsék. Minden mag, inkább kél, és nől, ha közép-fzerű meleg üdöben veteték; hogy nem-mint, ha hidegbe: avagy nagy hévségben, és fáztafágban.

XXVIII. Közönségesen az a' mag, a' kit vetni köll, ezren-dősnél ne legyen igen réghiebb. Mert ha réghi, ki nem kél, és semmire-kellő; avagy el-váltakozik: úgy-mint az réghi palánta *Cauli-foli*, *Cephi-rapi* magból, répa léfzen, avagy repchen. Saláta pedig uborka, de nem dinnye, Menül frissebb, annál hamarébb ki-kél. *Vízontag* petrefelyem, *Czékla*, *Kres*, avagy *Sála fű*, *Coriander*, mentül réghiebb, annál hamarébb ki-kél; csak a' mag ne legyen rothart, vagy meg-vefzett, és fölötté igen réghi-is. Mák 10. efszendős-is jó.

XXIX. Ismét, némelly vetemény magot, tél-előtt-is jó venni: úgy-mint, *Sz. Jakab palántáját*, vagy *káposzt-táját*, *Spinátot*, őfzi foghagymát, pár-hagymát, *vörös-hagyma* magot, *petrefelymet-is* őfzel vessenek; mert ezek, el-birták a' hideg-is, és telet-is, főképpen ha hó efsk reájok.

Annak-fölötté: *Olalz káposzta*, *Mustár*, *Kres*, *Coriander*, *Sárga-répa*, *Karó-répa*, *Répa*, *Pasternak*, *Retek*, *Vörös-répa*, *Petrefelyem*, *Olalz kapor*, és több effele

effele magokat vethetni mind őfzel, s-mind ki-keletkor; de még-is jobb, hogy az meleg helyeken *Juliusban*; az közép-fzerű tartományokba, *Augustusban*; az hideg helyeken, *Septemberbe* vessek.

Salátát, *föskát*, *porcs-füvet*, *uborkát*, *dinnyét*, *csobort*, *vörös-répát*, és több effele gyöngé füveket, *Archichókát*, *Cardit*, *Caulifolice*, *Caulirapit*, *Rácza*, vagy *palánta* magot, jobb ki-keletkor venni: és gyakran hamarébb ki-kelnek, a' kiket *Martiusban*, és *Aprillisben* vetnek, minek-utánna a' fagya ki-mégyen a' földnek, és egy-kevesé meg-melegszik: hogy-femmint a' kiket őfzel vetnek. Mindazon-által, alkalmazta magát ember ezekben, az üdönek külömb-segéhez, és alkalmatosságához.

XXX. Mindeneknek fölötté a' mag, a' kit vetni akarnak, legyen jól meg-érett, rehi, dehéz, ziros, tömött, szép színű; ha meg-töröd, belül fejer béli, és lizti legyen, ne poros; mert a' por jele, hogy meg-vefzett a' mag, és semmire-kellő. Ha *Caulifoli*, *Caulirapi*, *palánta*, *répa*, *reték*, és több effele magot meg-töröd; zárjadgyon magából, és jele, hogy frifs.

Azr-is efsze-köll venni, hogy némelly magot meg-köll áztarni, minck-előtte el-vevik, a' kék nagyok, és szarazok; úgy-mint, *Archichóka*, *Cardi*, *Pápa-fű*, *vörösf-répa*, *dinnye*, *uborka* *Tök*, *Borsó*, *Bab*, *Mortica*, &c.

§. III. Némelly veteményeknek, ki-váltaképpen-való vetéseknck idejckről.

XXXI.

I Ol-lehet ezt a materiat, a' Calendariumbann is' traktalam, és meg-írta in Martio n. 90. de mivel- hogy ez a' tulajdon helye, talám nem vétek benne, ha ite is föl-jegyzem az tanuló kertészeknek kedve- kére; az kknék talám nem jutott minnyájóknak az Ca- lendariumban.

Azért *Palántát, rászát,* vagy káposztra magot, Fe- bruarusban, Martiusban, az az, Böjt-cső, más hóban, Aprilisben, az az, Sz: György havában velésék újságra: s-höld-töltésre palántállják.

Pörös-hagymát, salátát, metelő-hagymát, parét, Fe- bruarusban höld-töltésre. *Olasz káposztát,* höld-töl- téré Februarusban, Martiusban, Aprilisben. Junius- ban télre-valót. *Pasfenneket,* Februarusban, Martius- ban, Aprilisben. *Repat,* *Reket,* *Tököt* Februarusban, Martiusban, Aprilisben. *Teli Reket,* *Répat* Sz: Marghit Afzony nap-tájban, vagy előbb Juniusban, höld- fogytára.

XXXII.

Uborkát, Dinnyét, Höld-tölce-után Februarusban, Martiusban, Aprilisben, Majusban Sz: Gochárd na- pján.

Spináczot nyárra *Petreselymet, Anisz, Olasz kaport* Februarusban, Martiusban Höld-töltére, és fogytára. *Nyári Enduriat* Februarusban, Martiusban, Aprilisben, újságra az magváért. Egyébként télre-valót Junius- ban, Pündkösd-tájban, vagy későbbben egy-kevesé. *Bajf- linnor* Martiusban. *Percs-füvet* Februarusban, Mar- tiusban újságra. *Majoranat* Februarusban, Martius- ban, Aprilisben újság-után, *Nyári violat-is;* hogy pedig tellyes légyen, höld-tölce-előtt négy, három, két nap- pal, az mint oda-fől.

Bárfony-

Bárfony-virágot, Rosmaringot, Spicinarit újságra. Februarusban, és Aprilisben. *Muskar-magot.* Februa- risban, újságra. *Vad fasszánt,* Martiusban höld-fogy- tára. *Corianderit, Turbolját, Sálykát, Söskét* Februarus- ban, Martiusban.

Pápa-füvet Februarusban, Martiusban, Majus- XXXIII, ban, és clak nem minden hóban, mikor kívánataik, höld fogytára, vagy újságra, *Szekefüvet, Cardit, Aris- ebokát* Martiusban, Aprilisben höld tölce-előtt, avagy mingyárt utánna. *Narancsol. Citromot* Martiusban, Aprilisben höld töltére, és fogytára.

Pimpinellat Februarusban, Martiusban, Aprilis- ben höld fogytára, vagy újságra: *Kenyár-bél-virágot, Eger mákot,* és *Feketet* Februarusban, Martiusban, hogy tellyes légyen, höldtöltére. *Ispol, Kömért* Martiusban, úyhöldra. *Sárga Szarka-lábot,* Februarusban újságra.

Sparagát, minden üdőben jó verni, de kiváltképpen ki-keletk r. *ékor-nyelvet.* *Borágot* Februarusban, Mar- tiusban újságra. *Salátát, Spinátát, Nyári Reket,* min- den hónapban jó verni höld töltére. *Káposztát* pedig: *Cardit, Archibokát,* minck-uránna ki-kelet, 15. napig meg-köll az dértül, és hidegkül óltalmazni, és több efféle gyöngce füveket.

Es noha némelly Botanikusok, azaz, kertészke- XXXIV, dök azt tartják; hogy valamit verni köll, mind höld- töltére vesse ember, az egy Borsón-kivül, a' kit höld- fogytára köll verni. Mind-azon-által, tarcsa-meg a' keretéz, azt a' regulat, az kit oda-főlis meg-írta: hogy, a' mit magvaért, és füveért venck, újságra vel- sés; az mit gyökereért, fogytára; az mit füveért, ho-

gy

gy bokrosabb, és teljesebb legyen, hoid-tölterc.

Némellyek azt is tanítják; hogy valamit akar ember vetni, velcen azonn az napon, az mellyen abban az elztendöben Karácson napja esik, úyság-elözt. Ugy, hogy ha hetön esik Karácson napja, úyság-elözt-való hetön veszen, &c. Az ültetésben is ilyen regu-lac tartnak, de ez nem Sz. Irás.

§. IV. Melly üdöben kelnek ki, az vete-mény magok.

XXXV.

Zt-is az Calendariumban föl-jegyzettem n. 96. Mind azon által íteletem, hogy itt sem ártalmass: hogy a' kertész-könyv, è-nélkül se fizikölkö-d-gyék, és hogy a' kertész, el-tudgya várni a' füveknek ki-jövetelét, hogy üdönök-elötte föl ne kapállya az bé-vetert földet. Mert noha az földnek tulajdon-sága, az égnek jósága, az levegő-égnek kegyelisége, és az magnak ideje cselekedzi azt, hogy egyik mag, előbb ki-keljen az másknál; mivel-hogy a' fele vete-mény, a' két szép tiszta, meleg üdöben, és az napra-fordult földben vernek, s-maga-is friss a' mag, kö-zönseggel előbb ki-kel, és föl-retzik; hogy nem-miut, a' kit más üdöben vernek, és nem olly tenyésző földben: Mind-azon-által, minden magnak a' ki-kelésre magános, és tulajdon ideje vagon: az melly üdöre, kivált-képpen reá-vigyázzon a' kertész, hogy meg-tudhassa, ha idejébenne, vagy későbbben veszen: hogy hafznát vehesse a' vete-ménynek.

Spinát, Basilicum, Laboda paréj, Karó-repa, Fejér, és

Sárga-

Sárga-repa. Fejér Mustár, mingyárt harmad napjára, ki-kel. Amis negyedikre: Salátá ötödikre: Uborka, és dímmé ötödikre. Retek harodikra, és ha tél-fele vetik, tizedik-re. Kapor negyedikre: Kres ötödikre. Fejér esklla, nyár-ba harodikra, telbe tizedikre. Káposzta tizedikre, Hagg-ma, tizen-kilenczedikre. Borsó, Citerborsó negyedikre, Bab tizen-ötödikre, vagy huszadikra, Fekete Kömény, tizen-kettedikre. Majorána, harminczadikra. Petruselyem negyvenedikre, vagy ötvenedikre. Jóp harminczadik-ra, főképpen ha friss a' mag.

De mind ezekben, az kertésnek mestersége, és a' XXXVI. magnak friss-vólta, leg-többet hafznál.

Micsoda mesterséggel ellyen pedig az szorgalma-tos kertész, hogy idejében Salátája, Retke, és egyéb vete-ménye, s-virágakégyen: tudnia-illik, az ganajos-ágv-által. Kinek el-készítéséről, mivel-hogy kétfer-is írtam immár, úgy-miut, az Calendariumban n. 98. és az virágos könyvnek 11. Réfzében: ez pedig, az vete-ményekre-is szinre úgy szolgál; azért, mind oda igaz-itom az olvasót, csak szinre azt jegyzem-föl: micsoda vete-mény-magokat köll abban vetni.

1. Olyan vete-mény-magokat vessenek az gana-jos ágyban kiválképpen, a' kiket hamar el-plántál-hatni, és ültethetni: hogy hafznát vehesse ember. 2. Az kik ezen-kivül fokáig kelnek ki, és későn érnek-meg: és így, a' növélnék kétfedelme-miatt, az üdötől meg előz-ternek. Azért ellyen ganajos földbe, elsőben *Salátát* vessenek, hogy idején gyöngö falátja lehessen a' ker-tésznek, és szép úysága. Az-után, hogy ha egy-kevesé meg-nöl, hamarabb el-plántálhassa: es így, idejében

D

legyen

XXXVII.

legyen fejes, vagy körözni-való Salácia. 3. Vessen *Krést*, avagy fáta-füvet, a ki hamar ki-nől: hogy milyenit csinálhasson a' saláciaval. *Majoránát*, hogy ez is idején el-áltshele. 4. *Bécsi Retket*, hogy idején legyen gyöngge retkecskéje. Mert idején három, s két hét alatt is, a' ki jó mag, nól annyit, hogy meg-ehtik újságúl; úgy-mint, ha gömbölyű mint egy jomgyoró, ha hozkás, a' kis újodnál vékonyabb. De arra köll vigyázni, hogy igaz ganajos földbe-való retkek mag légyén, a' kic Norinbergából hoznak. Más-féle Bécsi retkek mag-is jó ugyan, de nem nól olly hamar meg. *Palánia* vagy Rácza magot minden félér, *Caulisolt*, *Caulisapit*, *Zellert*. Mindereket, a' kiket el-köll palántálni, jó fűtűven vetheti ember, hogy több fűtűen belé: és mindenik veteményt meddig vetette, pálczásokával meg-jegyezze, hogy meg-tudgya, melyik mágk. Azon-kivül, áltshe *Archiboka* magot, *Cardis*, *Momoritat*, *Balsimot*, *Pápa fűvet*, *Nyári Endreiat*, *Török borjot*, *Poma amoris*, *Tabákát*, *Csuda fát*. *Salátát*, *Kress*, *Bécsi Retket*, *Zellert*, *Palántát* idején el-vetheti mingyárt Januariusnak közepin, vagy végén, vagy Februariusnak kezdenin, közepin: de az hidegtűl jól meg-óltalmazza, mint az virágos kertben meg-írtam. Az többit későbbben vetheti, míg a' földnek fagyva ki-mégyen: hogy a' quartelyokban vetheffen. Vessen pedig külömb külömb fele údókben, és helyeken: hogy ha egyik el-véiz, vagy el-fagy, legyen mingyárt másurt. Reggel és este meg-öntözzék egy kevesé, kiváltképpen az Retket, hogy a' meleg gané ki ne fűsse öket. Az többirűl tekénesd-meg, az előb-is círalé Virágos könyvnek 11. Részét.

Némelly

Némelly vetemények, magok vetik el magokat; úgy-mint *Borago*, *Kenyérből-virág*, *Turholya*, *Gömbör*, *Főbtkendész uborka*, vagy *Izamar uborka*, *Tabáká*, &c. az kiker őfzel-is el-vetherpi.

V. RÉSZ.

Miképpen köll az vetemény magokat lefedni, el-vetni, és meg-óltalmazni.

AZ magok le-fzedésének módgyarűl, és ide- XXXIX. jérűl, semmi bizonyos regulac nem ízabhat ember; mivel ezek sem érnek egyfzer s mind meg: hanem ki előbb, ki későbbben, közönségetten pedig őfz felé érnek. Azért azon köll lenni, hogy akkor fzedgyék a' magot, mikor jól meg-érert: szároz nem nedves: az údó-is szép-tízra és fűtűtű, hőlid fogyarára. Némellyeket pedig, tűzre mikor érőben vannak, avagy fel-fzerént meg-érteek, s az fzarók-is meg-fzarad: mert vannak némelly magok, az kiket, ha az hűcskájokban hadgyák meg-érni, magoktűl le-hűllanak, és el-velznek; avagy az madaraknak eledellekké léfznek. Azért efféleket, egy kevesé idejébben köll le-metélni, és meg-fzarazani: vesé idejébben köll le-metélni, és meg-fzarazani: s-úgy ki-verní. Némellyek mihelt meg-érnek, le-hűllanak az fzaróktűl, úgy-mint: *Sárga fűzárka-láb*, *Rosmaring*, *Borago*; azért a' ki fzedni akarja, reggel a' földrűl szorgalmatoisan fzedgye-föl: avagy őlfzakára, terítűen valami ruhát alája, kire hűllyon a' mag. A' dinya magot akkor fzedgyék, mikor meg-elfzik; de

D 2

mivel

mivel a' dionye mag, mint-egy enyves nedvelséggel van elegyelve: azért ki kőll abból mosni öret, és úgy meg-fázaztani, noha némellyek azt sem igen jóval-lyák. Valamelly mag a' vízben alá-fzál, az jó tennyéző mag, és verni-való, ha meg-fzárád.

XL.

Oda-fől 4. Réfzében ennek az könyvnek, fől-lék valamit a' magok idejéről. Most-is repetálom Pli-niusfal 1. 18. c. 24. hogy közönségesen elfzendős mag leg-jobb, két elfzendős alább-való, három elfzendős femmire-kellő; de ez sem mindenikbe. Mert ott-is, némelly kertéfszeknek vélekedések-után, nevezék ennyihány magot, az kikat inkább jóvallyák, ha réghiebek; mind azon által, máskokkal ezekben-is inkább dícsérem a' kik frissebbek, és mingyárt elfzendőre-is vetheni. Noha némelly magok, tovább meg tartják nyers-elevenségeket: némellyek hantarebb el-velzik. Némellyek az héjok-által, az kikkel bé-takartarnak, tovább meg-óltalmazák nedvelségeket. Az *Salita* mag, három elfzendeig-is frísen el-áll: és ha verük, el nem fajzik. *Retek* mag, *palánta*, s-más efféle sem tart igen tovább. *Borsó* három elfzendőnél igen többet nem kíván. Nem úgy az *Olasz Bab*: mert hakté elfzendőt vetnek, tizből alig két egy ki. *Dinye* magot hét elfzendőt, leg-jobbna tartják: noha a' ki frísebb, hamarébb ki-kél. *Uborka*, három elfzendőnél üdösebb, nem igen jó. Az *Mák*, tiz elfzendeig-is megtartya elevenséget.

XLI.

Az le-fzedett magokat, míg az vetésnek ideje el-jön, meg-köll tartani, és óltalmazni. Leg-jobb zacskókban tartani, mellyeket vászonból, vagy füzör-ből

ből csinálnak. Ismét fazékba, korsóba, kinck keskeny a' fájá, Iskarolába, ládácskákba, fázaz tőkbe igen jó; mivel az egerék sem ferhernek úgy hozzájuk. Az hely pedig, a' hol tartják, se ne legyen igen meleg, se neigen nedves: hanem, közép-fzerű. Mert lemmit hamarébb meg nem vély a' vetemény mag, mint az fölöttrébb-való nedvelségtől. Az *mák*, *Vörös-bagyma*, *Zalpa* mag, és más hasonló: igen örömet meg-marad az maga hejában. Mindeneknek fölötte, az egerék-től meg-óltalmazák a' magokat; a' k kután, igen óltal-kodnak ilyen állatok: úgy-mint, dinye, tők, uborka, Pápa-fű, Nap-után járó virág, mák és több hasonló virágok-után. Aze írják némellyek, hogy ha a' magot ökör epével meg-öntözik: az egerék azt meg nem rágiák; mert a' keferüt nem fzeretik.

Arról-is tévelek oda-fel, ennek az könyvnek ne- XLII.

gyedik réfzében emlékezeret: hogy némelly magokat, minck-elötte el-velsék, meg-köll áztatni. Mikeppen pedig, kinck-kinck maga helyén meg-írom, Csak szintén hozom-elő azt, a' mit Columella ír; hogy ha az föl-fűnek ki-facslart levében, a' magot meg-áztatják: avagy kormotkevernek köziben: avagy kormos vízzel meg-öntözik: avagy bor-főprűben, avagy rák levében, kibcn fő nem Vól, meg-áztatják az magot, és ha mi ki-nöl-is, clák ilyen nedvelséggel öntözzék-meg, égt madárul sem fertetik-meg. De ilyen orvóíságok-rol, léfzen mást-is íráfom.

Hogy az mag, hamarébb meg-foganodgyék, XLIII. meg-áztatják; úgy-mint, az vöröl-bagyma magot, olyan vízben, kibcn tehát ganéjt áztatának. *Uborka*

D 3

dinye,

dinnye, tök magot téiben : de minden nap meg-köll vált-
toztatni a' tejet, hogy meg ne savanyodgyék. *Borsót,*
babot, olasz babot, meg retet magot-is, kút-vízben. *Ar-*
chibókka magot-is egy hédig. Egy fzóval, mindent a'
ki kemény mag, és öreg, meg-köll lágyítani, valami il-
lendő nedvességnek áztatásával. Némellyek el-men-
nek, s-egy tálba vizet töltnek, abban valamikevés falé-
tromot vetnek, és meg-olvasztják: abban az vízben-
tészik az kemény magokat, s-tizen-két oráig hadgyák
benne a' magot, avagy a' mint ennek keménység
vagyon; az-után vetik, s-ugyan azon Vizzel meg-on-
tözik, hogy hamarébb ki-nöillyön. Némellyek fogó-
val, vagy hegyes kéffel, el-metfzik két fől, az héjának
hegyit, ha hofzúkás; és úgy áztatják. *Dinnye, Uborka,*
és *tök* magot, máf-képpen-is áztatják, hogy érfzaka,
ki-csirázzék: tudnia-illik, egy réghi füveget vélnék,
s-azt öfzve-hajtyák: a' közze-raják a' magot, mint-ha
az könyvnek levelei közé rakna valaki valamit, ezt
ennyhány fzerre hajtharja. Az-után, fél meleg víz-
zel meg-öntözik azt a' füveget; az-után meg-fáraz-
tyák, s-megént meg-önörözik, és meleg helyre tészik:
egy éjjel ki-csirázlk. *Mások borsót, ciceri-borsót, és egyéb*
magokat meg-áztatják egy-kevesé, s-egy nedves ru-
bában, meleg vizes ló ganci-közze tészik: hamar ki-
csirázik.

Meg-mondám azt-is oda-föl, a' mi az Vetemé-
nyekre-is fzoigált: hogy az *Olafzok,* a' réghi el-fárat
nedvességtelen magot, az előbbeni elevenfégére víz-
fza-hozzák, ha olyan vízben tészik, a' kiben kováfzt
áztatának; de előbb, fzept vékony ruhán-álcal köll
fzúrni a' kováfzos vizet.

Más

Más áztatáfok felöl, hogy virágok, gyümölcsök: XLIV,
és vetemények, jó fzagúvak, jobbak, külömb fele fzi-
nűvek legyennek, kírül oda-föl az Virágos kertben; ez-
után-is irok. Hatónó-képpen az vetéleknak idejék-
rül. Most ittén, csak az vetéleknak Módyjáról irok.

Nem kicsiny mefherég, az magokat egy-aránt
vetni az ágyakban. Plinius az vető embernek, olyan
oktaráf ad: hogy mikor gabonát vét, mindenkor a'
keze, az job-lábának lépésével, egy-aránt járjon. Jól-
lehet Poifonban, ebbén az 1662. éfzendőben, az Or-
fzág-gyűléskor, jött vala Csáfzár és koronás Királyunk-
hoz olly Mathematicus, a' ki arra felelt: hogy olyan
inftrumtumot csinál, ki által úgy vethetik a' mago-
kat, hogy egy-mástúl mind egy-aránt cfsenek. De még
ezt az elzközc nem lártuk.

Azért a' vetés, vagy olyan magokhoz tarozant- XLV,
dó, kiket magánofsan gyuknak az földbe; vagy olyan,
kiket marokkal vetnek. Az elsőt, ugy-mint dinyét,
uborkát, tököt, borsót, &c. hegyével ódalaslag köll
a' földbe tenni, sőt még az gyümölcs magokat-is;
mert a' hegyébül egyfzer 's mind jön-ki, mint egy
fzivebül, mind a' füve, vagy fzára: s-mind a' gyökere.
Az füve föl-mégyen, a' gyökere alá-nól. Noha né-
melly közönséges kertéfzek, olyan vélekedésben.
vannak, főképpen az öreg magokról: hogy némellye-
ket mindenkor föl, s-némellyeket mindenkor alá-köll
ültetni a' hegyével; az mint magam-is a' Kalenda-
riumban írtam n. 244. az gefzrendyérül, és Barack
magrül. De máfok ezokrül, és a' többirül-is azt tar-
tyák: hogy mindenket az mint mondám, hegyével

óldalasság

oldalalag fektetsek. Mert így a' gyökér igényelisen alá, a' fű igényelisen föl-mégyen. Ha pedig a' hegyével föl-ültetik: föl-mégyen ugyan a' szára, de az gyökérének meg-köll erővel horgadni, hogy alá-nölnelhesen. Vízontag, ha azon hegyével alá-ültetik, a' gyökere igényelisen alá-mégyen: de az számára meg-horgad, s-úgy nől-föl, a' ki nem hafznos a' növéfeknek.

XLVI.

Azokkal a' magokkal, kiket marokbúli köll vetni, úgy báányék az ember, hogy elsőben meg-tekénese, melllyik fűrűven; melllyik ritkán szokort nőlni. *Kalan-fá Cochlearia, Turbolya, Torma, Pápa fű, Pimpinella, Spinaész, Majorán, Ec.* mennel fűrűvebben vettenek, annál jobbak. Azokat-is fűrűven vetherni, melllyeket az-után el-köll palántálni, vagy ültetni: úgy-mint, *kápolzást* minden félér, *salátát, andrioiat, Caulifolit, Cautrapit, Rutát, Ec.* kiket ki-vonván, ritkábban ültetnek, hogy tágasabb helyek légyen a' növéfere. *Paszernákat* pedig, *Cicoriat*, vagy katarankórót, *vörös-bagymát, fogbagymát, répát, reket, árabiszokát,* és több effélet, kinck temérdek gyökere lével, vagy igen el-terjed, jól távúl ültetsek: az mint kinck-kinck tulajdonsága ké-vánnya. Hogy pedig az apró mag ritkán elsők, jó földel köll elsőben elegyíteni, és aval együirt-vetni: mennül ritkábban akarod, annál kevesebb magort, és több földet keveri-ölvete.

Két, s-három féle magot-is vethetz egy ágyba, úgy-mint *vörös-bagymát, salátát:* és néha *Petruselyem, Répa, Repek* közibenn-is *salátát*, az kit idejében ki köll szaggarni, minck-előtte az több vetemények földel-*adlacc.* *Annak-földötte* kétfézet, s-háromszor-is bé-

vethetz

vethetz egy ágyat, főképpen ha szük helyed vagyoni; rudnia-illik, mikor az meg-érett veteményeket kifzeded, és íméc jól meg-kezfired a' földet: alkalmazatos üdőben meg-trágyázod, az mint oda-föl meg-írtam. Sőt némelly vetemény magokat szükség, hogy a' jó kertézf minden harmadik, vagy negyedik hetben velsen, hogy mindenkor friss veteményvel gazdálkodgyék az Urának; úgy-mint *Bécsireket, Salátát, Spinátát, búvelkes borsót,* és más effélet.

Íméc ha idején akarod, hogy veteményed lé- XLVII. gyen, köls vezzőbül jó ritkán valami kosárt, hogy megtarthassa mind-azon átal a' földet; effélekben vels, vagy palántály télbe, vagy végén ennek, othon az szobába, a' mit akarzf, minck-előtte a' kertben vethernél, akár uborkát, dinnyét, és mást illyet: s-az lágy-meleg szobába meg-foganofzik, és nevelkedik-is. Az-után el-jöven az ki-kelet, vidd-ki mind kosáronál a' kertben, és ázd-el a' földben: idején léfzen kinölt veteményed.

Minek-utánna el-venik az magokat, meg-köll XLVIII. öket órtalmazni a' külső ellenségektül. Elsőben az hideg dertül, főképpen ha idején ki-kelecek: úgy-mint az uborkák, dinnyék, és több efféle gyöngge vetemények, s-még féltő a' hidegtül; rehat éttzakára, vagy a' mikor szükséges, bé köll öket földni, vagy fal-mából font sűveggel: vagy cserépbül csinált edényel, kinck föllyül (a' hol keskenyebb, és alul szélel-fébb) légyen fogarója, az oldalán három, vagy négy likaeskája, az kik alá-szolgállyanak, hogy bé ne mehesen a' hó, vagy hideg eső; avagy akár mivel akarod bé-földni.

E

34
 bé-földni. 2. Az madarakról, az kik ellen csönggetőt, kelepölyöt, tollat, vagy más ijefztöt függőszereket. föl. 3. Az fergekről, az kikerül alább írok eleget.

VI. RÉSZ.

Az vereményeknek elültetéskéiről, öntözé-
 fekről, gyomlálásokról, és metéllésekről.

XLIX.

NInd ezekről bővségefen írtam az Virágos kertnek 15. Részében; azért, mivel ezekben egygyeznek a virágokkal az veremények-is; ha kinnek szükségé léfzen rá, ne reftellye meg-rekémenteni az elő-hozott Résznek §. 3. 4. a' hol ezeket föl-találja. Itt csak azért jegyzetem-föl, hogy az könyvnek rendét meg-tartám. Az ültetétfül-is, hoftan írtam az Virág. kert. xi. Rész. §. 2. abbúl-is eleget tanúlhat a' vékony kerrefz. Az palántálás, kiváltképpen arra-való, hogy a' veremények az után nagyobbak, tellyefebbek legyenek, és fejsebbek. Az gyöngge vereményeket, mikor negyedik, vagy ötödik levelben vannak, akkor köll el-ültetni, hoid-töltel-ötöt, vagy mindgyárt utánna, mikor az *Lupiernek*, és *Napnak* órája vagon, s-jó jel szolgál, a' föld-is nedves. Jó ziros földben ültetfék: de az után, meg neganajozzák más ganéjal. Ha száraz a' föld, meg-öntözzék, mint a' virágokat. Némellyeknek el-köll az gyökerek hegyét metfzeni, és rávül egy-máthúl ültetni.

Miképpen köll a' fűvek ifjú chömötét, avagy ágait

ágait palántálni, vagy óltani, meg-lesznek tulajdon helyeken írva; tudnia-illik, ha az fiatal növélt, egy kicsiny oó ágacsakával le-metfzed: és alúl azt az oó ágacsakának hegyét meg-tekeríted; vagy meg-töröd; vagy föl-hasítod; és zab szemet réz-belé, környökörnyül-is a' földbe, s-úgy ülteted el; de neganéjozd meg, árnnyékba tartod, öntözöd, a' mint szokás.

Némelly vereményeknek, gyökereket faggartyák-el egy-máthúl, s-úgy ültetik öket, és szaporítják: kiváltképpen azokat, a' kiket nem szükség minden elfzendőben vetni; hanem örökösök, és egynihány elfzrendeig meg-maradnak az földbe: és ha ezek meg-vénhednek.

Némelly vereményeket, nem szoktak el-ültetni: és ha el-ültetik-is, semmi hasznok ninchen; úgy-mint Spinácot, Petrefelymet, Labodát, Sárzás-fejér,-vörös répat, és.

Az Fűveknek-is metfzék a' kertben, főképpen ha igen meg-nólnak: fölötte halznos, és szükségés. Mert így, szép zölden, és frísen maradnak; s-nem-is hoznak magot; azért azokat köll el-metelni, a' kikerül magot nem kéván a' kerrefz; hanem inkább, hogy több halznát vegye fűvének, úgy-mint *Ulen-faját*, *Majorángot*, *Levendulát*, *Speinardit*, *Zályját*, *Meritát* minden-félt, *Rutát*, *Méb fűvet*, *Pimpinelát*, *Turbolyát*, és. Így a' faláta, káposzta jobb úzú, ha az első leveleir le-fzaggattyák. Ha fonleképpen Retek, karó-répa jobban nő, ha elsőben le-metelilk leveleket.

Arra-is rá köll vígyázni, hogy az melly vereménynek úreges a' kórója, olliát esőben le ne metel-

E 2

lyenek.

Iyennek. Mert belé-fzivárkozik az eső-víz, és meg-rothasztja a' füvet; azért Izáraz, és jó üdöben me-rellyek öket.

VII. RÉSZ.

Az jó-fzagú konyhára vagy Afzalra-való füvek Neméről, és tulajdonságiról.

LI.

Zek az jó-fzagú füvek, Réz-fzerént az Virágos kertben-valók vólnának az ő Szép illatnyok miatt; de mivel nem virágokért, hanem (az ki igen gyarló) hanem inkább füvök hasznáért vertetnek az kertben, az kikkel vagy az konyhai ételekbe, vagy az afzelon falátában, vagy más-képpen sásátkban élnek; azért hivalképpen az konyhás, mint a' Némerek: vagy veteményes kerthez, mint a' Magyarok, nevezik, tarrozandók. In-is ebben az könyvben, az végre traftalok felölök.

Elsőben, Deák néven nevezem az Bötük rendi-fzerént, a' mint lehet: hogy a' kiknek kedvek tarrya, másfart-is föl-kereshetsék ezeket; az-után Magyarúl, az mint neveket megtudharcam. Mert csak nem minden tartományában Magyar Országának, külömb néven nevezik efféle füveket, és virágokat. Az mint hogy a' Dunán-innen fokar külömben, a' Dunán-túl is másképpen: az Szalajjak-is másképpen. Az Alföldiek, vagy Föl-földiek ísmét külömben: az Erdélyiek-is másképpen: az Székelyek, még annál-is külömben. Azért én, úgy nevezem öket, mint az Dunán-innen szokták közönségesen, nevezni. Noha fokak-

nak

nak neveket Magyarúl ki nem mondhatni: hanem, az mint más nyelveken-is nevezik, úgy köll neveznünk. Sőt ha Magyar néven akaróam némellyeket nevezni, reá sem érenék arra, a' kit én akarok nevezni. Ugy-mint, ha en Archiesókat Magyarúl igyekezném nevezni, (kinck Deák neve Cinara, vagy Carduus) azt Mohár az ő Dictionariumjában, Bogách-körönak nevezzi. Ki értené ezen az Archiesókat? hanem inkább olyan bogách-körös, melly mi-nálunk is az mezőben elég terem. Annak-okáért, hogy bé ne homályosítsuk írásunkat, jobb hogy az közönséges neveket megtartfuk. Légyen azért első

Abrótannum, Isten-fája. Agas-bogaftán nól, az ágai mint a' vékony veszfócskek, a' kik rakva vannak vékony levelekkel. Ezt jobb gyökérén egy-máffúl el-fzagatván ütrenni, hogy-nem-mint magon verni. Az táblákban ízlerül ütelsék, s-ekesíti: meg-is nyírhetni. Közép-fzerü földet, és eget kíván. Igen jó ízaga van, csak hogy nehéz valamennyire. Nem ételekbe, vagy falátának-való; mert el-vesztegeti gyomrát embernek: hanem Orvofságnak, és Izagalásra, s-Parikábad. Ha kinck torka fáj belöl, végyen Isten-fáját, Zállját, egy kevés Rurát, kevés tím-soót: főzzemeg frís vízben jól, szúrje ruhán-által; aval a' vízzel korogtatva, mossa-meg gyakran a' torkát. Ísmét: ennek az magyába egy Corona arany nehezéknyit vévén, az-után ennyihány leveleskéjét, s-egy diót hozzá, fejtér bort, Bolus Armenust: törjék-meg, szúrjék-által, igya-meg a' beteg; hatalmas fő orvófság a' Pellis, és minden-némü méreg ellen.

E 3

Abna-

LIII.

Aburthium, üröm. Ezt nem szűkség fok-fzóval le-írnom; mert igen közönséges Magyar Országban: minden ember isméri. Elég terem a' pulzra helyeken, Szántó-földek lábában, út-félen, Száraz, és fővenyes földön. Nem-is vetik itt az kertben, mint Olasz, s-más Országokban: hanem inkább ki-húzzák, sóprút chinálnak belőle, a' hol más ninchen. Azon-kivül ürömös bort, a' ki igen tisztítva emberbe az sáart, és májját. Has-rágás, és geleftra-ellen-is jó: de kivált-képpen a' mérges gombák ellen, ha ki a' félét evett, a' póknak, és egyéb mérges állatoknak marása-ellen. Ki-kelekor, az gyöngge levelerül bort isznak, és jó keferü, ha egy kichinnyé meg-törik. Az igen gyöngge levelét-is, *Misculancia* salátába rézik.

LIV.

Basilica, Basilikom. Igen jó, de fölötte nehéz szagú fű. Olyan a' levele, mint az Majoránának, csak hogy annál nagyobb, sárgább, simább, kövérebb. Martiusban, s-Aprilisben-is vetik jó kövér földben. Hamar ki-kél, főképpen ha hamar, minek-utánna el-vevetelek, egy kevés lágymeleget vízzel meg-öntözik. A ki akarja, öfzel-is verheti. Ha Száraz, és verő-fényes földben vetik: vagy levendula, vagy kres lézlen be-lölle. Minek-utánna ennek magvát el-vetik, a' földet meg-igyensítsék, és le-nyomják; mert hamar el-vélz a' magva, a' likacsos földben. Ontozniis ezt a' fűvet, nem reggel és estve, mint mált: hanem délbe köll. Hamar nő, ha kézzel gyakran fogdozzák, és gyomlállyák: jó keveset az *Misculancia*ban. Ha rákot akartz fogni, csinály egy fa dyárfat, vony darabon-ként bűdös hűft reá, és közbe-közbe *basilicum* fűvet: boctáfd

boctáfd a' vízbe, a' hol rákok vannak, fölötte igen reá-gyülnék; tégy egy Szákoskát alája, belé hullanak. Az varsába-is tehered.

A' fő fájo ember, órtalmazza magát ennek a' szagától; mert meg-indítva benne. Azt írják felölle, hogy ha az szülendő Afzony, *basilicum* gyökereit, és főcske tollat tart magánál: fájdalom-nélküli szül.

Cyparissus vel *Cyperis*, Cyprus. Jó kedves szagú alacson fű: kicsiny hozfűkás ágacscai vannak, az kik rakvák apró fejtér színü kerekded leveleskéikkel: azoknak tetején, sártga kerekded virágok nőnek, mint a' tellyes székfű virágja. Jobban nő, ha az gyökereit egy-máftul el-fzaggatják, és úgy ülctetik: hogy nem-mint ha magon vetik. Ekesíti az ágyak szélit. Telbe egy kevesé Izalmával bé-köll földni, ha száraz hideg tél vagy on. Az étkebe nem élnek véle: mivel ártalmas a' gyomornak; hanem a' Pestis ellen igen jó, ha az magvában egy Corona arany nehezéket vé-fzelz, és ennyihány leveleskéjét s-virágbiát, egy diót, fejtér bort, Bolus Armenust, és meg-töröd, s-meg-ízod. Méreg-ellen-is jó, és minden hideg nyavalya-ellen: az ember mellyének, tüdőjének, veséjének: az geleftrát-is ki-úzi, az öklelést-is el-vélzi. Ha ezt a' fűvet hamuvá égctik, csuda-fa, vagy Retek olajjal öfzve-keverik; a' ki-hűlloct haját, és Izakált meg-neveli, ha véle kenik.

Hysopus, Tsóp, jó szagú fű. Az levele ennek igen hasonló a' rosmaringhoz: csak hogy egy kevesé szé-lesebb annál, és világos színü zöldebb. Ezt-is f/érltül ülctetik a' táblában, és cziffákat-is csinálhatnak be-lölle,

LVI.

lölle, meg-nyirhetik ennyihánuszor, jó bokrosan női, ha magvát nem akarják venni. Nem kíván ziros földet, hanem Nap fényt. Ki-keletkor, mikor a' nap egyenlő az északával, el-ültethetik: és Auguftusban le-metellyék, meg-farazfázzák, jó léfz az étkekben. Micolancia falácában-is élhetnek az levelével, és ásában..

Isóp igen jó az száraz-beregség ellen: és az af-nyok nyavalyáit-is meg-indítja, ha meg-főzik, és abból az lévből, minden reggel éhomra ifznak. A kinn az fuladás vagyon, ha Ifopot, Rutát, és mézet vízzel egyvűt meg-főz, s-azt ifza: igen hafznál neki, s-a' réghi hurutot meg-állítja.

LVII.

Levendula, Levendula. Ennek-is igen jó illatya van, a' levele-is keskeny hofzúkás, hegyvelecske: de nem olyan zöld, mint az Ifopnak; hanem, főtecsbb színű, avagy hamu színű zöld. Egy arafznál nem igen női magafsbac: kiből női négy fzegetű vékony száracska ki, annak tetején, mint egy kalázcok-kából nőlnék apró kek virágok ki. Szélefsőbb levelű levendulát-is találai Erték Uránk ő Naga. Poloni kertében: kinek virágbia fejt. A' gyökere, a' levendulának fás: a' magya, fekerellő verhenyeges, a' kívül verhetni öter; de jobb, ha az ágait egy darab gyökérrrel el-fzaggatják, és úgy ültetik fzeírűl, az ágyak-körül kikeletkor, vagy őfzel.

LVIII.

Spica, az-az, Spikinárdi. Ez igen egyvez termé-fzetiben, a' levendulával; azért, him Levendulának hiják: az más közönfégelset, noftény Levendulának. A' Spica nardi magafsbac, bokrosabb, a' levele-is fzelefsőbb,

fzelefsőbb, és az fza-ga-is erőfsőbb. Az Levendula gyöngebb. Ki-keletkor zöldül-meg ez a' fű, Juniusban, és Juliusban virágzik: az melly üdöben köll a' virághit le-mecelni, és frifé vizét venni, meg-is áll egeft ezren-deig. Az Micolantiában-is fzedhetni kevelet belölle: egyéb-aránt, nem igen élnek a' konyhán vele; hanem, fő molni-való lúgnak, és fordónek igen jó: mert, meg-erőfsiti mind a' két fű, az embernek lankatt agya-velejecc: az fő fűaft-is el-űzi, söt minden hideg nyavalyáit annak el-vefzi; úgy-mint, az fzedelgelt, gutra-űrt, álmos-betegséget, görcsöt, refzerelt, contracturát, és bennaságot. Az hideg gyomorot meg-meleghiti: az fzeleket el-fzelelfti: a' vizelletet ki-űzi: meg-nyitja az meg-rekett májást, és lépít embernek. Mind ezek az nyavalyák-ellen; végyen ember Spicanardi, és Levendula fűvet, virágh-ával egyvűt: főzze-meg borba, vagy vízbe, és abból igyek ennyihány nap egy-más-után. Hafonlóbúl igyek ennyihány nap egy-más-után. Hafonlób erceje vagyon az égett vizének-is, és olajának, a' ki ezen a' vizen fölllyűl leveg: kinek leg-erőfsőbb fza-ga van. Ha ezen fűveket ceztebe meg-főzik, avagy olajokat a' fűő fogon tartják, el-vefzi a' fájdalmat. Ha abból cfnalc égett-borból, a' ki el-velzterre fza-vát, az fzájában vézzen egy kevelet, meg-jún az fza-vát. Az fziv-dobogást-is el-vefzi, ha tahéat, és fzekfűvet rél'nek hozzá, s-úgy élnek vele. Így az nád méz, és Conferva-is. Ezt a' fűvet, ha igen száraz hideg tél vagyon, bé-köll egy kevesé földai fzal-mával, leg-alább az gyökerenél.

Majorana, Majorána közönfeges fű, az Magyar
F Orizági LIX.

Országi kerekben. Sok gyöngce ágacskaí vannak: kerekded, fejtér színt zöld, lizörös leveleskei. A' terején, zöld feletes gombocskákat hoz, kikből fejtér kichiny, gyöngce virágoeskák nőlök-ki; ha ezek hullanak, apró kerekded, feketés magocskákat nemzettek. Az gyökere fás, izaga igen kedves, egy kevesé kelfevéske, köllemetefsen csipős. Magon verik, s-ágain, és gyökereén-is ültetik. Akár az gancios földbe vesék, akár azon kívül: jó ziros földet kíván, és egy kevesé fővenyelt.

Mikor elültetik ki-keletkor, légyen Húfvet-elött; vagy ha akkor az meg nem nől, Húfvet-után, böld-tölte-elött egy kevesé, jó ziros, avagy reves fának mohával elegyített földben, egy kevesé árnyékos helyre, hogy az dellyesti nap fűgári érhesék. Alkalmas földet-is köll az gyökere körül hadni; az apró gyökerecskéit, a' kik a' földből ki-állanak, egy kevesé elmentzeni, és a' fűvét, nem köll mélyebben a' földbe áfni, hanem, a' mint az előt állott. Az Majoránt igen meg-köll óltalmazni a' hangyákról, és földi gelfektől. Azért, óltatlan mélyet köll az ágyra binteni; de ne közel az Majorán tövéhez, és egy kevés vízzel meg-köll öntözni: s-nem máznak reá a' hangyák. Az egerek, és patkányok-is, igen inckelkednek a' gyökere-után.

LX. Ha az Majoránát el-ültetik, el-köll csipni a' hegyét, s-jobban nől. Nyaratizaka-is gyakrabban megnyirni; de nem mikor igen nagy hévség nagyon: hanem este-felé, és mikor eső akar éfni, bokroflabb leszzen, és szebb. Egyébkent, az öntözélt-is igen leszzen.

recti.

retti. Ugy-is ültetherni, mint az Rofmaningot, ha fázlonkent le-török; és a' végét vagy meg-ráglák; vagy meg-török; vagy meg-hasították; s-úgy ültetik jó ziros, vagy reves földbe, meg-foganoszlik, s-bújánán nől, főképpé ha reves fában áfott földel, meg-hintik az ágyat.

LXI. Tölre hogy meg-rarthassák, két héttel Sz: Mihály nap előtt, ki-köll venni a' földből, böld-tölteket, és egy edényben kövér fővenybe köll ültetni, úgy az mint föllyebb meg-írám, mikor az ágyban ültetik-el. Az-után, állott vízzel meg-köll öntözni, és egy vagy két nap az árnyékba tenni. Az-után megönt ki-köll az Napra hozni; de csak fél-napig, ha igen meleg nagyon: ezeknek-is el-csipjék a' hegyét. Ha hideg kezd lenni, a' pinczében, vagy az Narancs-házban köll deszkára tenni. Ha efféle helyen meg-kezd sárgálni, gyukja-dé ember az úját a' földbe, és ha az nedves, meg-köll fázasztani, a' mint lehet: avagy az földet föllyről el-háttsák, míg meg-fázrad, s-megént reá-vonnják. Ha pedig fázraz, az esőre vigyék, vagy álló lágymeleg vízzel öntözzék-meg. Noha találtak magánolann-is olyan Majorán, a' kic Télinek hívják, és meg-állya a' telet; de úgy-is, a' pinczében, köll vinni. Ha pedig kisan hadgyák, bé-köll földni. Ennek apróbb hamu izánú levelei vannak, rikán hoz magot; azért, az fázrán köll nevelni, a' ki üdős, egy újni temérdeksége-is lével a' fázrának.

A' Majorána, igen jó Mifculantia falácában, sásában, étekekben, pástetomban, kolbászban, májusban, és, az mint kinck-kinck helyén, meg-íróm.

Akar frissen, akar fázrazom.

F. 2

Majo-

Másoodik Könyv Veteményes Kert.

Majorána vize, vagy olajja (az ki föllýul leveg a' vizen mikor diffillallyák, ha azt le-fzedik gyúztúvel, vagy más módon, és úvegecskeben tartják) ákát az ki-faciart leve-is, ha abból ember ennyihány csőpöt, az orrában föl-fzív, igen jó az fő fájás-ellen; s-meg-tisztítja az agya-velejét. Hásonló-képpen, ha fejt borba meg-főzik, és azt ifzák, (kivált-képpen, ha egy kis ruhaszában töröt szekfüvet kötnek, s-azt bele-függelzük) minden-nemű rútságát, folyását, nátháját a' főnek meg-tisztítja. Azont nyernék véle, ha lúgot csinálnak belőlle, s-saval mofsák fejeket. Nem különben, ha portá törk, és a' port sz-ják-is az orrokban. Az a' bot, avagy víz, kiben Majoránt főzzenek, igen jó az vizi-betegség kezdecin: a' has-rágás-ellen; a' ki nehezen vizelhetik: a' ki nehezen vehet lelegzeret. Ha melegen, avagy borba meg-főzven, hástrom módgyára az ember hasára kötik: meg-áll tya fájalmát. A' kinck zúg a' füle, s-melegen bocsátnak belé ennyihány csőpöt, jó.

Melissa, Melizza. Méh fű, vagy méreg nyomó fű. Ennek, lokágai nőnek egy réffint magaságra: és néha föllýebb. Az levele, egy kevesé ízletes, közep-szerű hegyes, kőnyős-kőnyvű csipkés: pást tűnű zöld, az izaga ollyan, mint az jó illarú Ciceromnak, ha igen meg nem törk: az izarai kőrvű halvány, sárga virágjai nőnek, minc-egy hüvelykékben. Az magva ollyan, mint az harang-virágnak: csak hogy küsebb. A' méhek igen szeretik.

Más féle Melizza-is vagy on, kit az Németek, Spandyór Melizzának hívnak. Málok Móldvai, vagy Török

Török Melizzának. Ennek az levele különb, hegyesebb, darabos, a' csipkéi tompábbak: az ízinc inkább hamu-színű, és minc-egy ölzve-hajlott. A' virágja nagyobb, s-kék, és némellyik fejt. Az magva fekete, s-hozfűkás. Az illartya, s-az creje, mind a' kettőnek egy.

Az étkebbe, nem igen élnek véle: hanem az füves tortában, sásában: keveset Misculantia salátában. Bort rólla innya, igen jó, s-egészséges. Jó ziros földet szeret, magon-is vetik, s-gyökerén-is ütlerik: főképpen az elsős, s-ennyihány elzrendéig el-tart.

A' Melizza, haralmas-képpen meg-erősíti, és vizsgáltrallya embernek szívét: főképpen, mikor az étizakai szorongatások, ál-mában reá jönnek. A' bánarot, és melancholiar el-úzi: ha fejt borba meg-főzik, és ennyihány nap ifznak belőlle. Mellýét-is igen tisztítja embernek. Ha mérges gombát evett valaki, ebből igyék. Ha mérges állatoktól meg-marort, az ellen-is jó. Az Peltis ellen-is igen halznál; és az Alzonyok nyavalyájának fájalmát meg-csillapítja: ha negy kalánál ifznak belőlle, kiváltképpen az égeret víz-ből. Lidarium-ot csinálnak a' levele-ből, az nehez lelegzeret-ellen. Nád-mézzel-is conservát. Ha azt a' vizet, kiben Méh-füvet főztek, mikor embernek foga fáj, melegen az izájában tartya; el-úzi a' fog-fájást. Ha evel a' füvel, meg-keni embert a' Méh kass, ki nem repüllnek a' méhek: és ha bé akarja szállítani, bé-mennek. Ha pedig ki akarja üzni, csak mátrafüvel kenőyek-meg, ki-mennek. Ha kit a' méhek meg-csíptek, regye teá ezt a' füvet: el-

vélzi fájdalmár. Ha zavaros borba telzik megtíz-
cittva.

LXV.

Mentha, Ménta, fodor-ménta, Bárzing az mint-
némellyek nevezik. Az kerri méntának szára, négy
fzegecű, fzőrös: csak nem egy réffnyire föl-nól. Az
levele kerekded, cspkes, lágy, fodor. A' tetején, ka-
lász módra nőnek két viragi. A' gyökere vekony,
fok felé el-nyúl a' földbe, és magától ki-vér: ennyi-
hány elzrendeig el-marad. Ezt magonn-is vehetni:
darab gyökéren-is szaporíthatni. Nem kíván se ga-
najos, se ziros földet, se az Napnak sütő lűgárit:
hanem inkább nedveset, és ha az nem lehet, gyak-
rabb öntözéft. Ha kerri magot nem talál ember, fe
gyökereit; végyen vad ménta magot, és azt hegyével
ültefe-alá a' földbe, meg-fzelidül. Az fodor mén-
tát, ha föl-nól, nem köll semmi vassal illelni; mert
el-vélz. Találkozik Elztergami Ertek Urúnk kerté-
ben, olyan fodor ménta: kinek levele felig fejt, s-
ezűft színű: Szárazonn-is el-tarthatni, jó fzagú.

LXVI.

Fodor méntának, nincs igen keleti az étekebe:
hanem valamit tehernek az sásába; az gyöngge leve-
leibül, az mifculantiában.

Ha az méntának levelét, édes téjben téfzik,
foha meg nem hadgya alunni; azért ka ki fok tejet
elzik, mingyárt ménta levelet végyen a' fzájába, és
raghia, ólzye nem mégyen az gyomrában. Az
fairot-is meg-óltalmazza a' rohadástól, ha azt mén-
tából ki-fachart lével, avagy aval a' vízzel, kiben
mément főztek, meg-öntözik. Ezt a' füvet ha meg-
török akár frissen; akár fzárazon, és kováfz-közzé
keverék.

keverik, s-faftrom módgyára ruhára kenik, azt a'
gyomrára téfzik embernek; a' hánnyáft meg-cillapít-
tya, kíváltképpen, ha ezcet-is téfznek belé. Ha
ennek levét, gyakran ember az orrában fziya, meg-
indíttya az orra véret. Fodor méntát, ha sóval ólzye-
török, és a' dühös ebnek marására körik: minden-
velzedelem-nélkül, meg-gyógyíttya. Fodor méntát,
ha vízbe meg-főzik; vagy lűgot cfinálnak véle, s-
aval mofsák, gyakran a' gyermeknek köfzos fejt:
meg-gyógyíttya.

Mentha Græca, Boldog Afzony méntája. Az le-
vele négy újni fzeles, hozfacska, aprón cspkézert
környös-környül, pázit színűzöld. Az fzára hozfabb
egy réffnél, a' kinn apró sárga virágoeskák nőnek,
mint az fzele-fűvön; a' gyökere ágas-bogas.

A' konyhán nem igen élnek véle; hanem fánk
móda, meg-rántyák az öreg levelét: az sásában ke-
veler: a' mifculantiában, a' gyöngge levelével.

Hafzna s-ereje, az több méntákkal köz.

Pulegium Csombor, vagy putnok fű: mocsári LXVIII.

ménta. Ennek az fűnek levelei, hasonlók az majo-
rána leveleihez: de egy kevesé nagyobbak. Egy
araszni gyöngge szára vagon. A' virághai, az fzára-
körülvannak, fzipte a' hegyéig fejté telt-fűnűek,
néha tiszra fejérek. Jó fzagú, és erőfs, egy kevesé
kefereű. Örömeft nól a' nedves helyeken; nehezen
velzhereni-ki.

A' konyhán, hafznát vehetik némelly etkekben,
sásában, mifculantiában.

Ha vízbe, és ezetbe meg-főzik, s-ízák: a' has-
ragáft

rágást meg-állítva, és a fekete epét, avagy sárt ki-
válti. Ha egészegelesen vizet köllénnya embernek,
tégyen csombort, avagy porát belé: nem árt. Ha
meg-török eczettel-eggyütt, és az el-ajúttak orrok-alá
tartják; föl-ébreltzi őket. Ha töröt csombor-közzé,
árpa lisztet kevernek, és azt Sz. Antal-tűzére télik,
el-ölti. Ha eczettel-eggyütt meg-törve, a göröcse
télzik, avagy a vizkető ragra, meg-csillapítja azo-
kar. Ha fűtőt csinálnak belőle, meg-öli a bohákot,
és más állatokat.

LXIX.

Rosmarinus, Rosmaring. Egy bokros fáska, fok
apró szarakkal rakva: kinek heia fehér színű, a levele
fok környös-környül, csak nem mint az levendulá-
nak. Ezek a levelek az ódalán, gyökere felé, főté-
tebb színűek: de az hegye felé, világos zöldek. Jó
szaga van, és erős; majd hasonló az tömjén szagá-
hoz. Az íre erős, kesernyés, és valamennyire olzve-
vonyós. Fejér kék virágjai nőnek, az levelek vé-
génél. A gyökere fás, és jól ki-terjed a földben. A
virágbia után nőnek, apró fekete magok.

Rosmaringot magván-is vethetni, hamar ki-
kél, és bűnán nő, öreg kőver leveleivel: csak hogy
nem igen állandó. Azert mikor jól meg-nől, le-kölli
mételni, akár vizet égemi belőle: akár meg-fáraz-
tani: akár az étkebe; de mind azon által, meg-is
köll ennyihányat hadni, és óltalmazni télbe, mint a
többit, szerezcsére meg-marad. Gyökere-n-is szapo-
rítharni, ha azokat el-fzaggartyák egymáffúl, s úgy
ülceik, az ágain-is meg-lehet, s-bútarásal-is.

LXX.

Az Rosmaring-ültetéseinek, avagy plántálásának
ideje:

ideje: Elsőben a Ki-kelet, egy héttel Husvérc-előt,
vagy utánna, a mint az údó enged, hől-tőlére; akár
edénybe, akár ágyba. Azert valami hófú ággyat,
avagy az quarélyokban alkalmasos eziffát, jó kőver
fekerc-földel, a ki apró, és meg-rothart tében gancj-
val, avagy reves fával legyen keverve vagyon, s-egy keves
fővendyel-is, tölehenek-meg; abban (ha ki az edény-
ből ki-akarja venni) ültetsek-el az rosmaringot, mind
gyökereffül, két lábni széles, és egy lábni mely verem-
be. De elsőben, az mi a gyökerebe vagy el-töröt,
vagy el-vezert, azt egy kéffél el-kölli metzeni; de ne
olnyan késsel, a kivel kenyeret szottak metzeni: ha-
nem iró kéffél. Merrazt tartják némelly kényes ker-
tészek; hogy ha vagy fa gyökere, vagy csemetét, vagy
óltai-való ágar merélnék ollyan kéffél, kivel kenyeret-
is metzenek, el-velz. De az együgyűvek, illyen-
ügymeteliséggel nem élnek: s-még is jól meg-marad.
Az-után a földet, a gyökere-körül, egy fával jól bé-
rómjék, hogy úregen ne maradjon a gyökér, föllyül-
is az meg-nevezett földel, jól bé-földgyék. Hásonló-
képpen cselekedgyenek, ha az gyökereket egymáffül
el-fzaggartyák-is: az-után, öntözzekek-meg vagy ke-
nap álló-vizzel, és ennyihány nap árnyékba tartják;
avagy csinállyanak valamibül árnyéket neki.

Némellyek, hogy fűrűvebben nőlljön, bor főp-
rűvel öntözik-meg a gyökert; de ezt nem próbál-
tam, nem-is igen láttam: hanem azt háznoisabnak
ítellem, és próbált dolog: hogy mikor a Rosmaringot,
aval a vízzel öntözik, kiben nyers húst ázatrtanak,
avagy mosanak, minck-előtte a tűzhöz tettek, jobban
és izzebben nő.

G

Ha

LXXI.

Ha melly Rosmaring igen fűrű, és nem akarja valaki egymástul el-fzaggatni; bújtatással szaporítsa, akár edénybe, akár ágyba, le-hajtván az ágait a földbe: és az mint a' fás vékony rézcek vagy on, hasáfa-meg félig az izen (mint oda föl az fzektűnek bújtatásáról ír-tam Virág-könyv. 11. Réfz. §. 2.) és úgy tegye a' földbe: és így, kis fa kaimófochkával le-czövekellje. Avagy ha meg nem melfzi-is, csak a' börtét egy kevesé vakarja-le, s-az leveleit a' míg az földben lézen, szaggassa-le, a' hegyét kidn-hadgya az földből a' Rosmaringnak, gyökeret vér magának. Az meg-erősöd-vén, le-melle az úy gyökernél az ágat, s-ültesse más edénybe, az mint fölylly meg-írám.

Haki gyöker-nélkül, az úy növése, és ága-által akarja az Rosmaringot szaporítani; úgy bányék véle, mint előbb jelentém az fzektűről, és ennek az könyv-dt 7. Réfz. az Majoránáról meg-írám. Melften egy ágat le, valami egy lábni hozzat, kinek vége egy kevéfé fás légyen: Húvételőttét vagy három hétet Aprilisben, avagy mikor terfzik ki-keletkor, hóid-tökhére. Az tetejéc, és hegyét melle-el valamennyire, az fás végét vagy meg-hasáfa vagy meg-törje, akár az fogá-val réga-meg; az után tegye az el kézfertett földbe, az mint fölylebb, egy úyni mélységre, egy arafzozta távul egymástul, és tőmjé környös-környül jól bé az földel. Nem-is fziktség (az mint némellyek cseleke-zik) hogy árpa fzemec tegyenek belé, és kőnyúlótte az földbe; mert csak el-vélzi az Rosmaringnak táplá-lását, ha nőlni kezd. Ha fölöképpen, hogy az tűnek gyökerében tegyék a' földbe; mert mind egy vése-

dclcm:

jelent: hanem ezek nélkül is meg-gyökereszik az ágacs-ka, csak úgy bányának véle, az mint meg-írám. Az-után, csinállyanak ásnýéket neki, s-abbban tarcbák míg ki-kezd fakadni. Azonban minden-nap kétfzer öntözzék-meg, ha eső nem esik, hogy a' föld meg ne száradgyon környűlőtte. Ha nőlni kezd, nem fzik-ség annyifzor öntözni: noha ez a' csömöte igen kedvelli az öntözést. Némellyek, egy kevés galamb gancit téfznek a' vermecskebe, a' kibé az Rosmaringot ültetk:

Eftele faral, és más réghi Rosmaringot, Sz: Mi LXXXIII. hály nap rában nyolcz nappal előbb, vagy utóbb hold-töltekor, megöntki-köll venni az ágyakból, vagy táblából, és edényekbe, vagy ládába köll ültetni. Mikor ki akarják áfni, fél lábnyira az Rosmaring körül-ásfák, és egy lábni mélységre: hogy az mennyire lehet, a' föld a' gyöker-körül meg-maradgyon: s-úgy vegyék az ásóval ki a' földből. Ha valamelly vége a' gyökere-nek igen ki-állana a' földből, az olyan kéffel, a' minte mondám, el-köllene mertzeni. Az után, a' meg-írt földel töltöt edényekbe ültetni. Jó fűrűven egy-mái-melle, több gyökereker-is tehet az ember egy edényben, csak a' földet közre jól olzve-tőmjék. Illyen Rosmaringoknak fölylly az hegyeket egy izig, mind el-köll merélni; mert egyébként el-velfnek: noha némellyek mind rajta hadgyák, s-még-is meg-óltalmazzák. Ez meg-lévén, öntözzék, vagy harmad napig, és egy kevesé árnyékba tarcbák, míg egy kevesé föl-vélzik magokar. Az-után, a' Napra vigyék, s-kin hadgyák, míg fakadni kezd, meg-erősödnek. Nehaz valamikevés derecke, nem árt nekik. Ha fölöké-

G 2

pen,

pen, mikor ki-keletkor ki-vilzik-is a' pinczéből, nem-köll mingyárt a' földbe tennittekinn, hogy ha féltő a' hidegtől, mingyárt árnyékba, vagy ólalom-alá vihesék. Nemeltyek azt ítélik, hogy Gyümölcs-óltó Böldög Alzony nap-után, meg nem fagy a' Rosmaring, nem is köll feltetni, s azért bé le földni: mind azon által, alkalmazta a' kertész, az üdöböz magát.

Mikor pedig a' pinczébe akarják vinni, ha még virágzik, minden virághát le-fedgyék; mert egybéként, meg feketedik a' virág, s el-vész a' gyökér. A' Pinczébe, avagy az narancs-házban ötöt delzkáras tegyék. Noha jobban meg-maradna, ha olyan helyen tartanák, a' hová néha melegeg boocsáhatnának; bé; akár szobába, kit néhány kevesé bé-fűthetnének: akár bőlba; mert a' pincze-rötkendő, és hamar meg-fül benne. Mivel a' Rosmaring, az eget, és szellőt igen-fzereti; de nem az igen hideget, se igen melegeget: azért a' mennyire lehet, ha oda-ki melegecske van, megnyífsák a' táblát, és ablakot; de az Nap-fényre rá né boocsáfsák: mert az igen árt neki.

Hogy pedig a' kertész jobban elférbe-vehesse, mikor köll ötöt a' hidegtől meg-óltalalmazni: tegyen egy cserépbé, vagy tálba, vagy akár minémű edénybe egy kevés vizet, és úgy vigyázzon gyakran rá, ha az a' víz, föllvül hártványzni kezd, és fagyos, tegye-bé mingyárt a' táblákat, és ablakokat. Ha bé-vannak réve, s még-is hártványzni kezd, fűtsé-bé egy kevesé ha lehet: ha nem, más-képpen óltalmazza meg-fénáival, vagy más elzközszel bé-csinálván az ablakokat. Arra is

gon-

gondot köll viselni, hogy ha lehet, az rosmaring-körül a' pinczébe, vagy házba, a' föld száraz legyen; mert mennél szárazabb, annál kevesebbet árt hideg neki: főképpen ha kegyetlen hideg szolgál. Hol pedig firtgúni, vagy betavadni kezdene, nézzék-meg a' földet, ha igen nedves: és a' mennyire lehet, a' szellőre tegyék, mikor lágy üdő van. Ha száraz, és arról firtgúdik-meg, ha lehet, az esőre vigyék, és delzkára tegyék: ha nem, meg-öntözzék, de ne legyen igen hideg a' víz.

Két féle a' Rosmaring: egyk magot hoz; az LXXV. másik nem. A' kinek széles a' levele, és niwa a' virághia, az hoz magot; a' kinek keskeny, mint az gyalogfenyőnek, az nem hoz: de alkalmazatosabb tétire, a' virághi pedig jobb részére bé-vannak téve. Az első szöb ugyan: de hamarébb is el-vész. Mind a' két féle, kétfzer virágzik elfzendő-áttal: ki-keletkor, és őszel. Azért, nyárba gyakran köll öntözni, hogy hamar el-virágozzék. Mercha az pinczében, vagy bőlban tétbe virágzik, hamar el-vész.

Annakokáért, egy Rosmaringot feiltetfennek el, mikor virágzik; mert akkor leg-erődenbb: hanem, előbb, le-fedgyék a' virágokat, de ne az levelecskéivel egyvűt. Azon-kivűl sem köll engedni, hogy igen virágozzék: hanem le-fzedni, főképpen azoktól a' kik nagyot nem hoznak; hagybat mind azonáltal, valaki, magnak-valót-is.

Találkozna olyan Rosmaringok, a' kiknek leve-LXXVI. lek, természet-fzerent olyan Szép lirtgák létznek, mint-ha meg-aranyazták-volná őket: az levelek-is' szélesebb. A' ki

G 3

A' ki fozorgalmatosan akar véle banni, öreg edénybe ültetheti, és külömb-külobb, féle formára nevelheti, körözéssel, és nitréssel.

Az is írják felölle, hogy ha hi bizonyos údöben gyalog feuyö-fában ölcya az Rosmaringot, rébenn is meg-marad ott-kid. A' ki öreget akar nevelni belöle, tében ott-kin hadhatya az helyén: de jól be-földgye Szalmával a' fáját, környül delzkával, jó ganéjval: és gyakrabban likar niffon, rajta, mikor lagy údó van, hogy által-járhafla a' izellö, és az egerektül-is fozorgalmatosan meg-öltalmazza.

Az Rosmaring igen jó az étkekben, főképpen Páftomokban, fátákban, fátákban; bort véle csinálni: a' virághából eczetet, *Sc. confervat.*

NB. A' ki telbe, kinn akaria a' kertbe hadni az Rosmaringot, az öfzel vonnya-ela' földet a' gyökere-rül: de nem mind, es régyen oda len pozdorját. Az után, hánnya megéntre a' földet, s-köfön Szalmát környülötte: ha az első telet meg-állya, más elfzendöben, nem árt néki az hideg.

Az Rosmaring körül ne hadgyák meg-keményedni a' földet: hanem fával, gyakran föl-turkállyák, avagy kézzel fölkeverjék: de meg ne fersék a' gyökereC.

Rosmaring virágot, igen fzeretik a' méhek: azért jó az méheskerben ültetni.

Rosmaringos bor, igen jó a' fő fajás-ellen. Pestis-lejetejen, rosmarginból fűföt csinálni, el-úzi az dög-lejete esget. Ha ki ezen fűföt, az fájában, és orrában bocátya, igen jó az horut, és nátha-ellen; meg-cröl.

eröfíti embernek agya velejét: és annak mindennemű hideg folyást, fozrongatást el-vélzi. Az nehézfég-ellen: Almos beregség-ellen: guta-ürés, Rcfzkérés, Ezeheredenfég-ellen, igen hafznos: ha borba, vagy vízbe meg-főzik, s-azt ifják éhomra. Annyt érnék az Rosmaringos borral, és confervavál-is. Ha porrá-törük az rosmarginot, és pirított kenyérré hínk, s-azt efszik: vagy malofába teszik, s-úgy ifják: igen hafznál az emelgyö gyomornak, a' ki semmit meg nem emélzhet.

Ha Rosmaringot nád-mézzel öfzev-törük, jó az ájulás-ellen. Hafonlóképpen, az büdös Jehellet-ellen, egyék mindennap reggel ezen virágban, és az gyönggelévelében kenyérral, jóval. Ha borba, vagy eczetebe meg-főzik zálllyával-eggyütt, és elfve meg-mossa véle ember az fáját, igen hafznos a' fogainak, és inyének. Az fájából pedig, hafznos fog-vájót csinálni: és ha az fzenet egy kistafotába, varják, s-aval dörgölük fogokat, fűfűsek, és tífűtek léfűnek tüle; s-a' fergüket-is meg-öli. Lognak-is, fejet mosni, igen jó.

Ruta Ruta, kinek igen nehéz szaga van: és min-LXXIX.

denkor zöld, fok apró, kerekded, és kövér levelei vannak, mint egy fejeres zöldök. A' virághai fűgák, mint a' csillagocskák: azok után nőnek degy, és öt fzegetű gombocskák, mint egy hűvelkecskek; azokban levelesek fekete apró magvai. A' gyökere, és fzárafás, belöl fűrga. Sok melege, és ganéjkeván.

Magon vehetni, az után ha meg-nól, el ültetheti; avagy a' ki jobb, fzagafásák-el egy-mással a' gyökere, s-úgy ültetsék jó földbe: de előbb, meg-kennyek

Kennyék az gyökerét rehen ganéival. A' táblák szélén ha ütetik, ékesíti. Sok elfrendeiig elmarad azon helyen, de kiváltképpen négy-ig. Haki el nem metélli, magafán nevelheti. Azétekbe nem igen élnek véle, hanem, bort innya róla, igen hasznos. Kevésfét, és gyöngét, az mifculanciában, és fásában tehenni.

Rutát és zályát, jó egymás-mellé ütteni; mert az zályát igen fzeretia' kígyó, a' Rutát pedig nem; azért az fzagát furtya. Az, minden-féle mérges állator-cl-üz. Hazet vízbe meg-főzik, és meg-öntözik az fjobát véle, meg-öli a' bohákat. Azon kívül, mindenféle mérge-ellen jó: és az mérges harapások ellen-is.

LXXX.

Pestiskor végyen az ember 2. lat Rura levelet, fűgét 2. latot, fenyő magot más-féllatot, diót egy latot; Rofa, vagy bor ezetert 4. latot: törje mind ölzve; minden reggel végyen egy kalánnal éhomra, és mikor ki akar az házbül menni; nem árt neki az dögletelcség. Hakin Pestis vagon, főképpen amaz vörös, hegyes mérges guga: törje-meg a' Rutát, tégyen hozzá kovázte, díznóhajat, vörös hagymát, fűgét, ólartan-mézet, mustár magot, kőrös fán remő, avagy Spaynyór zöldlegyet, egy kevés törjékét; csinállyon flastro-mot, és tegye reá, meg-fakalozta.

Rura víz, jó az gyermekeknek az geleftra-ellen, ha éhomra ifzák; a' pora-is, az fzoptarós gyermeknek, az has-rágások-ellen: ha téibe adgyák bé nékick. Az terhes alzonyok, el-távozzanak a' rutátúl.

Ha ki foghagymát evett, és vörös hagymát, raghion rutát reá, és nyellege-cl: el-vélzi bűzőket. Flaszt embernek izeme világhát.

Meg-

Meg-öli a' fában a' férget, ha borfor, babért, rutát, bort együve kevernek, és alúl egy fúróval megfúriák a' fat béliig, s-abbban belé-töltik, s-egy varjú tövisbül csinált ékkel bé-verik.

Sarvia, Sallya, vagy Zályya, közönséges fű a' kert. LXXXI.

tekben. Két féle találattik: Egyk öreg levelű; másik apró. Az öregnek, kir néhány Sz: János fűvenek-is híják, sok négy szegletű ágai, és szárai vannak, sőtét fejtrefétek. Az levelei-is bozfűkátok, egy tenyernél szélesebbek, temérdékek, darabosok, ránczosok mint egy kopott bársony: erőfs kedves illatya van. Fölyül a' virágjának színe, viola színű fejtrefel egyes: néha színe fejtrefe, horgas mint az fának az orra. A' magva hüvelykében fekete, valamennyre gömbölyű, fűzép fényes, csak nem akkora mint az lendek.

Az apró levelű-is hasonló ahhoz, csak hogy nem nöl oolly magafat; hanem bokrosan, és az levelei hegyesek. Ki-kelektor ütlenk, a' gyökerét el-fzagatván: vagy magván vetik jó földben; noha a' kópár földet sem veti-meg. Nem köll ötét ganéozni: hanem, az lúgtúl maratt hamut köll reá önteni, igen jól nöl tüle. Árúl-is, ha jól meg-kapállyák a' földet környülotte: és szépen meg-tízüttyák, le-metévelén az alzu ágokas, és az le-hullott, s-meg-rothart levelelit föl-fzedik.

Az zályát, a' táblának környülotte ütletsek ékes-ségre, az rura-mellé, az mint oda föl-is mondám: a' kígyók, és mérges állatok el-távoztatása miatt; mert ha az zályya levelet csak meg-érintse-is, avagy költölyya a' kígyó, mingyárt meg-kezd a' hegye hervadni.

H

vadni.

vadni. Azért fe a' konyháa, se másúrt femmi eledelben ne álljenek előbb a' zállzával, hanem jól ki-mofsák.

LXXXII.

Sállya mind étkekben, fültrebe, főtrebe, falátákban, sásákban, borba, serbe, és más hidegen-állandó húsban, halban igen jó: ha ezeket elsőben meg-főzik, vagy sütik, és közikbe rakják, az mint a' szakácز könyvben föl léfzen jegyezve.

Orvótságúl pedig igen halznál, ha borba vagy vízbe meg-főzik, s-ízzák minden méreg-ellen: és meg-indítáa az vizellecet. Az kik szaraz betegség-ből gyakran köhögnek, és a' kiknek hideg folyásízálle a' fejekből, hogy ki-vehetsék, igen halznos. Meg-állítáa az öklelést, és minden-nemű hidegűl szár-mazort vefzedelmes nyavalyáit az agy-velőnek, és rigoknak, úgy-mint gurra-útét, rejtéretét, álmos-betegséget el-üz: nem csak ha ízzák, de ha a' tagokat aval dörgölik-is. A' fogait-is, és ínyét meg-erősítis, s-tízítáa embernek; ha efféle borral mofsák me-legen, és dörgölik, fő-képpen estve. Ha ki reggel, három hegyes szállya levelét sóval elfzen meg, annak nem árt azon nap a' méreg, és dögletelenség. Ha ki az zállzáit vízbe meg-főzi, és aval mofa a' fejt, meg-feretül az haja tüle. A' kinck ninoben kedve az ételhez, gyakran ilyen zállzáival az étkekben.

LXXXIII.

Saurina, Bors fű. Egy kichin bokros fű, fok kerekded, fás, vöröses ágai vannak, csak nem mint az Isópna: csak hogy kissebnek, keskenyebbek, s-egy kevesé sötétebb zínű zöldék. A' középirűl kis szalakon nőnek apró verhenyeges virágocskák-ki, fekete

fekete magocskákat hoznak. Jó kedves illatáa van, chipós ízi, mint a' borfnak.

Bors fű nem kéván kövér, vagy ganajos földet, se vetésére, se ültetésére; hanem gyakor, és jó Nap-fényt, nem-is szükség ötet igen vetni; mert maga, el-veit magát. Búnában nő, és jobb szaga léfzen, ha vörös hagyma-közzé vetik.

Igen alkalmas az étkekben, mind húsban, halban, bősűben; ha meg-szaraztyák, kolbáizban, majusban, véresben; salátában, sásákban. Jó ízt ád az étkeknek; az étellevaló kedvet-is föl-indítáa az emberben: segít a' gyomrot az emészteshez. A' Patkában nem vészik halznát.

De próbál orvótság az Ina-szakaratnak, ha a' Bors fűvet, mézes vízben főzik-meg. A' mézes vizet pedig, így cínállják: végy négy funt vizet, fél funt mezet, főzd-meg egyűrt, hogy harmad része bé-főjön: de jól le-bánd az tairkját. Afféle vízzel, minden fele fűvet meg-főzhez. A' Bors fűből ki-facárt levét, ha meg-meleghitik, és a' fájó fűlbe bocháttyák: el-vefzi fáidalmát. Ha meg-törik, s- vízbe reztik, aval öntözik a' házakat: meg-öli a' balhakat.

Serpillum, Kakuk fű. Noha ez a' fű inkább mezei, hogy nem kerti: mert mindenűrt eleg terem az szaraz, es kopár földéken, réteken, kősziklákon, dom-bokon, út-relen; mind azon átal, a' kertekben-is ültetik: és így ízebben, nagyobbban, kövérebben nő, s-ékesíti a' ráhának szelit.

Kétféle a' kakuk fű: Eggyknek szélesebb levelei vannak;

H 2

LXXXIV

Matejgy
Surpka

vannak; Másfknak keskenyebb, mind a' kertőnek hofúskás. Eggyknek a' hegya teremnek a' fejéres virágjai, avagy éppen fejelek. A' máfknak, az levelei közört. Sok apró, vékony, kerékdéd szárai vannak, a' kik a' földön el-terjednek. Majuflú fogva, egeíz nyaralfzaka virágzik. Nem kíván fe igen kövér, fe igen ganajos földet: hanem Nap-fényt. Mentül gyakrabban által-ültetik, annál jobb. Jó fzaga van mind a' kertőnek.

Kakúk fű az étekekben, mind hús, s-mind halhoz, az együgyű emberreknél fzinén annijt ér, mint petrefelyem; mert az gyomorban igen febhíti az emízt. Salátákban, fásákban is jó.

LXXXV.

Kakúk fűvet ha cezetben, és mézben meg-főzik, s-ügy ifzák, igen halznál azoknak a' kik vért pőknak: és minden mérges állatok-ellen. Ha fűfőt csinálnak is belőle, meg nem marad fe kigyó, fe más effele állat ortan; az bolhákac-is el-űzi. Ha borba meg-főzik, s-ifzák, az Afzonyoknak közönféges nyavalyáiokac meg-indítva. Az követ, és vizeletet meg-indítva. Az gyomor korogáft, elfudálatof-képpen megcsillapítva. Az belső febeker, és fítefeket meggyógjitya. Tüdőjéc, majját, lépédembernek meg-nijtira. Hahat, vagy hét nap a' kakúk fűvet borba tefzik, jó cezet léfzen belőle. Az alútt-vert el-olzlattya cezetbe, ha réá kötik.

LXXXVI

Thymus, Meg fű, vagy Thymianfű. Egy kichiny bokros fű, fok apró, gyöbge, keskeny, és mint egy fodor levelei vannak: A' terejen hofúskás heias fejecskéje, rakvalzép apró telfzín virágocskákkal, a' kikben apró magocskák

magocskák vannak. A' ki ezeket le-akaria fzedni, együtt fzedgye-le az virágbiával; mert egyebként, el nem válik tüle, és ha meg-erik, el-hull; de jobb gyöckeren ültetni, Martiúnak közepin. öntözni köll ötet; de olyan vízzel, kibin a' meg-fzárar, és meg-röröt kápolfzrát, egeíz nap ázatarrák.

Ekekben rikkán élnek véle, Misculantiabann-is teherni. Confervar, és fásit-is csinálnak belőle.

Thymian fűvet, ha mézzel elegjitek hifarom, gyanaüt, és aprodónként el-nyelik, meg-tízirtva embernek melljét; és a' tūdönök sűrű nyálát, a' ki-vertéfe farkallja. Az kiker nehézség tör gyakra magoknál hordozzák ezt a' fűvet: és mikor rajtok van, az orrotk-hozdörtgöllyék, s-megént elfekre jönnek. Ha porrá törik, és fólval öfzve-keverik, s-eggyütt elzik az etekkel, appetitust csinál az ételhez. Igen ki-űzi a' fzelet az emberből, ha mézzel és cezettel öfzve-keverik, és falf-trom módgyára, az embernek hafára kötik.

Az Méheknek igen nagy táplálókra vagy on: és azért fzeretik.

Urtica Romana, Romai chován, avagy Spanyol LXXXVII

Majoráng. Ennek a' fűnek semmi fzaga ninchen, vagy egyéb halzna; hanem a' kertézfek, a' furcá és fityerétző emberrekel, a' kik akármí virágot-is, és fűveket mingyárt le-fzakazanak, fzikrák meg-terfálai véle, azért, örömöft az út-mellet, és az ajtó fele vetik. Az levele olyan, mint a' közönféges chovának: csak hogy apróbb, és pázit-fzínű zöld, rakva fok apró csipő fzálkával. A' leveleiközört nőlnök vékony fzálackán ki apró gombocskák, hafonlók az majoráng fejecskéjéhez,

hez, noha egy kevesét nagyobbak, az kék rakvák hegyes süté szalkákkal. Ezeket kötik, az több jó szagú virágok közé, majornána gyanánt bokrétaiba a' ki azt megérinti az orrával, kegyetlenül csipi, és égeti. Sok ideig: akar magánofann-is.

Ezek a' közönséges jó szagú füvek Magyar Országban: az kikkel a' konyhán, és a'ztralnál elnek. A' ki többet kíván, föl-találja a' több Aurorokban: kivált-képpen Martholusban, az az, kis Máhéban.

VIII. RÉSZ.

Salátáknak, főzni, és Sásáknak-való füvek-ről.

LXXXVIII.

Nivel az ételre-való füvekhez, hogy az iznek kedvefebben relessenek, külömb külömbféle kétzírútt gondolt-ki az emberi elme; mert némellyeket nyersen, némellyeket eczettel, sóval, fa olajjal, vagy szalonnával, akár iros vajjal Magyar módra szokták enni. Némellyeket hidegen főve, némellyeket melegen lévben, avagy parci formára. Azért én-is ezokról, mind a' kék közönségesek az Magyar Országgi kertekben: mind a' kék idegen tartományokból származtak országunkban, szőlők az jelen-való Rézben; és azokkal szokot, s-kivált-képpen-való munkálkodatókat, az Magyar kertészeknek oktatáókra, föl-jedzem; hogy az hazánk fái-is, a' kék ez a' gyönyörűség, és halznos melettséget nem tudgyák, meg-tanulják. Ne legyenek a' Magyarok-is olly alá-valók, hogy ha csak közép-

Közép-fzerű kertést kívánnak-is, más idegen országokból köl hozannék nagy költséggel; hanem inkább nem relléven az munkát, csak ennek az könyvnek oktatása által-is az kertészességben, ha föllvül nem haladgyák-is más nemzetségeket: leg-alább ne engedgyenek nekik.

Minek-előtte pedig, mindenikről magánofann-föllnyak, föl-jedzettem közönségeffen: mivel szoktak elni saláta gyanánt. Az ki többet, vagy kevesebbet föl-relál, avagy más módra akarja el-kézíteni, szabad véle. Noha mind ezeket, kinek-kinek tulajdon helyén meg-jelentem.

Es elsőben, az füvek-közül, kiket nyersen szoktak enni, vagy csak magánofann; vagy egymás-között elvegyeffen, ezek: *Gyöngye saláta, meg-nótt fejes saláta, ennihány fele. Sásfa, vízbe termő sásfa, sarga szarvka lab, vagy vizezi tarkantú mind leveleifül Borzfa, Pimpinella, Porcsfa, Romay sóska, közönséges. Gyöngye levelei a' sára folyó barang virágok; az Borragonak, avagy atraczelnek; Menhának, Archisokának, Mustásnak. Sovanyú lobetz, a' ki az erdőbe terem, izives levelei vannak, keszke-rágo sanak, varjú lábfa. Basilcom, Kalamfa, Repcsen. Rucula, Endivua. Tejes kaposzta aprítva. Repának, és Retteknek illi gyöngye növele. Olasz kapor, Zellernek gyökere, és gyöngye levele. A' lapunak gyöngye rozsjaja, a' ki a' levele, és gyökere közözt nől, főkeppen ki-keleket; ha az külső héját le-metelik. Nyers norka; és az retkeknek éretlen magva, mikor még a' zöld hüvelykben van. Mind ezeket, a' kiket saláta mód-Bvara elzik, sóval, eczettel, fa olajjal szokták kézfizetni.*

teni. Az kéket pedig csak úgy, borfor- is adharnak hozzájuk. Az falátárak, kiváltképpen Mifculantiac, Borragonak, Violának, Genifának, Rofmaringnak, Sárga fentakalábnak virágival meg-hintik, és elegyrik, a' ki akarja.

LXXXIX

Máéokat, főve faláta modgyára elfzik, úgy- mint Spángának gyöngé hegyit kápoftia crimáját, komló hegyet, Cardi levélének gyöngé fzarát, Olfás kápoftiát, Cicerianak gyökereit, és leveleit: Nap-után járó virágoknak a' fejét, a' ki még ki nem virágozott, Ér.

Hafonlóképpen élnek a' gyökerekkel: Retekkel, repával, Rapontzal, zellerral, Oldai mogoróval, Passernakal, és több efféle gyökerekkel.

Mind ezeknek az falátáknak kézfizréséről, bővebben ízöllok az fzakács könyvben, ha iften éltet. Most a' kerri füveknek tulajdonságáhiul.

XC.

Actofa Romana, Et Communis. Sóska Romnai, vagy Spanyol, és közönséges. Az Romai és Spanyol (az mint némellyek nevezik) magon, és gyökéren fzarórfzik: hofzú vöröf fzarai vannak, el-fzéllednek a' földön: az levelei, csak nem kerkedédek, azoknak- is vörös fzalai vannak vékonyak; fávanyú a' levelének az íze, mint a' közönséges sóskaának. A' virágihai egy vékony fzaracskaán nőlnék, és a' magva- is, csak nem mint a' közönséges sóskaának, vöröfös három fezelecu a' magva. Nem kíván femmi kiváltképpen való baimolodáft, csak gyomlááft; ennyhády elfzen- deig el- marad a' földbe, csak ki-kelekkor, az el-fzaract fzaraitul meg-tifzútsák.

Mind étkekben, halba, húsbá, mind falátákban, sásákban

sásákban igen jó: és még jobb az közönségefaél.

A közönséges sóska, ízerte fzellyel terem a' me-zökön, réteken, fák-alact: de ha a' kertbe ültetik fzebb, és jobb léfzen.

Harmadik sóska, kic *Trifolium Actofum*-nak ne-

XC I

veznek, az az, lávanyú ló-herc: apró pázit fzinú levelei vannak, három egy fzarón, fziv formára a' közepin öfzve-mennek; az íze a' levelének lavanyú, mint az több sóskaának, igen gyöngé a' levele. Arnyékos helyen terem az erdőben, főképpen a' hegyekben. Az levelei közöte nől fejer virágocska, az-után hegyes fejecske, sárga magókkal teli.

Ha ki az kerthe vízfzi, és az fák-alact el-ülteti, hafznát veheti mind az étkekben; mind az falátában. Ha elfzik, vagy ízák, igen meg-ólyta az fzmjúságot: meg-hideghúti az meg-gyúlat májját embernek. Az egett vizet pedig ha ízák, igen hafznál a' hagyományban. Az Pelfisben lévő hévség ellen- is igen hafznál: akár a' víze, akár az confervaia. A' vízzével, igen jó az febet ki-mofni. A' több sóskaának- is, hafonló hafzna vágyon; azért igen jó ennij azoknak, a' káknak belső hévséggek van. Az mint a' fzarón folyó feb ellen- is jó: ha egy marok foót velzinek, foóskát annijte a' mikorú az ember feje; ezt vagdallyamag, és tölchön tifzta vizet reá, hogy három, vagy négy újnira az fűvön föllyül légyen, s-főzzec-bé felig: tégyen az-után egy tyukmonnij meg-tört tím-sót, egy dióni fejer gállicz-kövec; aval a' vízzel mofla reggel es elfv

antibum, Kapor.

A' kapor nem fokát külöm- XCII.
I böz

bőz a' kőménénytől : hanem az fragárul ölmérfzik, meg. Apró keskeny levelei vannak, föllýül sárga virágai mint a' corona ki-terjednek : a' magva félcsecke, mint a' kis levelescecke. Egy kevés meleg helyt szeret, a' ki nem igen hideg. Nem-is kíván femmi ollyas munkát, maga el-veit magát; hanem, ha ki azt akarná, hogy ízben nőne, öntözéssel köll fehíteni. Ha magon verik sem szűkség földel igen bé-fődni ; mert ezt a' magot, egy madár sem elzi-meg.

Kapor igen jó ízt ad az étkeknek, mind húsba, káposztába, salátába, belsibe : mind fűve, s-mind magva.

Le-csillapíttya a' gyomor fájást, és az émelygést. Az fzeleket-is el-izélléztí az gyomorban; fe-ghit az emiztreshoz : az vizelletet ki-úzi.

Anisum, Anis mag. Kinek levele csak nem ollyan, mint az Coriandernek : de nem ollyan ízéles, hanem apróbb, kerekded, fejtéres, és jó illattya vagyon. Jusban útfels' szárai nőnek, sok szép virágocskákkal, egy corona formára, mint az kőménének. Az magva fejtéres, nem-is ollyan hófzú mint az kőmény mag : szép illattya vagyon : az íze édes, elvegyes egy kedves csípős, s-kicsiny keserűséggel.

Az levelével nem igen élnek az étkekben : hanem a' magvával mind húsba, halba, gyümölcsöt főzni véle. Főtt vízbe igen hafznos, jó illatot ad neki, elvélye az izomjúságot; azért jó az vízi-korságofoknak. Az kenyerbenn-is, fémlyében, kalácsban ha téfzik, fejtí azokat, a' kiknek rosz gyomrok vagyon. Ha-

fonlo-

fonlo-képpen az kiknek bűdős a' Jehelletek, és nem alhatnak ; nádmézzel bé-vont anis, komény, coriander mag hafznál, ha reggel eízik, a' mint az kőhögőknek-is; ha pedig étel-után, az emiztést feghíti. Anis egyébként jó ziros, és ganajos földet kíván, s- gyakran-való öntözéft. Martiusban verik.

Meg-dyittya, melegíti, és erőstíti mindennemű belső tagait embernek. A' Dalkának sok tejer ízeréz. Az apró gyermেকেknek, ha csák kezekben tartásák-is, nem engedi, hogy az nehezesség ki-úfse. Az fűve és magva, a' rubákból ki-veízik a' molyt. Ha valakinek valami esett a' izemébe, törje-meg az anis magot, vagy fűvét, egy kevés borral cínállyon hafromot belőle ; s-kőfse melegén az izemére, ki-voníza azt.

Spinum borrense, Petrefelyem. Ez igen közönfeges XCIV.

fű a' kertekben : mivel földtce gyakran élnek az étkebe véle, mind fűvével, s-mind gyökerevével : mind húsba, halba, mind nyersen, főve ; az milculantia salátákban, és fásákban. Ugy hogy, alig van egy kertből fű, a' ki velinkább élyenek a' konyhán, mint evel ; a' mint ki fog teríteni az ízakácz kőnyvből. Nem kíván kiváltképpen-való kéfízítet földet : nohaaz jó, és ziros földben, nagyobb gyökerei levélnék. Nem igen ízokták ültetni : hanem közönfegestén vetni, és jobb hőlđ fogyára, noha apróbbak a' levelei; mert ha úyfágra vetik, nagyobbak ugyan az levelei, de hamar magba-megyen. A' nedvelséget ízereti : ha metélik a' levelét, annál frifsebben nő, csak a' ízvére ne bántsák. Verbetni ötöt Martiusul-fogva, egéízf addig, míg a' Nap meg-

I 2

Azt

Azt tartják a' Petrefelyem mag felől, hogy a' friss mag, kétféleképpen kel ki; azért mentül réghiebb a' mag, annál hamarabb ki-kél: tudnia illik, ha öt vagy hat éfrendős. Ugy itélik ugyan, hogy későbbben kel ki a' friss mag; de léleléfőbbek a' levelei: amaz pedig tovább rarr.

Két féle a' Petrefelyem: Eggyiknek síma levelei vannak; az másik fodor. Ez természetből is lehet, s-mesterfég-által is; mert ha az petrefelyem magot, egy kevelé meg-rörök, minck-előtte el-vevük; fodor, levelei léfzenek. Avagy mikor immár ki-kezd kelni, hengergeffen az ember egy gömbölyű töké, vagy kövecrara, akár csak a' jábávaltiporia-is-le, úgy is meg-fodorozfik a' levele.

Az Petrefelyem levele, igen hasonló az bőrök léveléhez; a' ki igen mérges, és meg-bolondítja az embert. Azért, réa-vigyázzon a' kertész, hogy jól meg ösméjic. Mert a' petrefelyem levele nék hofzú szára van, és világos színű zöldebb: amaz sötétebb, és fokfelé hasított, nem-is ollyan szélesek a' levelei, mint a' petrefelyomnak: a' kinck három felé vannak el-hasítva, és környös-környűl csfpekék apró fizegekkel, A' bőröknek, büdös a' szaga: eonek kedvesebb.

Némellyek, hogy hamarabb ki-kellyen a' Petrefelyem, ennihány nap erőfö ezetben, vagy vöröfö borban áztartják meg, és úgy vetik-el földben; kit bab szalmából égetet hamuval elegyitnek-öfzve: aztán, meg-öntözik egy kevés égettr borral, avagy csak eső-vízzel, és valami váfzomnal bé-vonnyák egy kevese; az-után, hamar le-velzik róla, s-gyakran öntözik vízzel.

vízzel. Söt ha víz mellett, vagy kút mellett vetik, annál szébb léfzen, és nagyobb.

Háki öreg gyökerű Petrefelymet kíván, végyen annij Petrefelyem magot, az mennij három úja-közé fér, és azt tegye vékony ruháczkába, s-áffa-el a' földbe; de ne igen mélyen, mind az egfíz magokból egy gyöker léfzen.

A' Petrefelyem mag, hasonló az anis maghoz, de kisebb annál: az Zeller maghoz hasonlóbb; de ennek nehezzebb szaga van.

Ha ki rébbe Petrefelymet akar tartani, áffa-ki egy részét öfzel az földből, és azt vigye a' pinczébe, és ott ütse-el sűröven rendel fővénybe, kinn hagyván leveleire; de az Végső öreg leveleire elsőben le-izagassa. Ha pedig azt akarja, hogy nagy helyre ne foglalljon; akár a' fal-mellé, akár a' közepin kerekdeden rakhaty; de úgy, hogy elsőben alúl fővényt tölchön, arra egy rend petrefelymet rakjon: azt fővényvel megént megtölche, arra ísmét egy rend petrefelymet, s-meg fővényt a' míg akarja. De meg-láffa, hogy minck-előtte bé-rakja a' petrefelymet, szaraz légyen. Így ha akarja, mind leveleivel, s-mind gyökerével elhet.

Egy részét kinn hadhattya a' kertbe, hogy míg meg nem fagy a' föld, abból hordhaffon a' konyhára. Azért is hogy ki-keletkor, hamaréb zöld petrefelymet leheffen az etkekben; és ha mi gyökeret abbul magnak akar hagyni, idejében magot hozhaffon: hogy sem, mint az, a' kit kikeletkor a' pinczéből ki-hozván, el-ülctenek. Nem-is köll azt bé-földni, az kit kin hartak, ha meg-fagy-is nem-árt neki; hanem, ha igen nagy

XCVII.

elátragó dér volna, és fokáig hó nem esnék rá: akkor egy kevés szalmával nem ártana be-földni.

Azt írják némelyek, hogy ha az halak a' hal-tartóban meg-betegedének, vagy bádgyadának, zöld perrefelyemmel meg-gyógyulnak. Az Perrefelyemnek fűve, el-vélzi az ember lehelletnek büdöségét ha-gyakran el-véle: kiváltképpen annak, a' kinek a' bor-fzaga-fzából ki-lövelhik, avagy a' kifoghatymát evett; Azert afféle emberék, mikor máfók között vannak, mindenkor friss perrefelyem levelet hordozzanak, s-azt rághatják,

A' Perrefelyemnek mind gyökere, levele igen-használ az arena, és kő ellen: ha vizet itják, vagy levét, főképpen ha édes gyökérrel főzik. Ha fölöképpen ha földöt csinálnak belőle, az vizellete-re is meg-indít-tya. Az Daikáknak, és Izoprató Alfzonyoknak, nem-jófók perrefelyem-re, enni-jék: mert meg-áspad az tejek-Artalmas azoknak is, a' kiket az nyavalya-bánt. Halz-nos pedig az Vizi-korságófóknak. Ha ezt Sz: Iván-
nap tájban vetik, egézf-reletizaka zölden marad.

apum Lysitricum, Zeller. Ezt a' fűvet, és gyöke-ret, úgy köll neveznünk, az mint a' Németek nevezik; mivel nem régen Származott Magyar Országban, s-még ez ideig más nevet nem találtak. Olyan a' leve-le, mint a' Perrefelyemnek, csak hogy Szélefebb an-nál, és az levelenek szárai is főkkül remédekebbek; azért még inkább hasonlább az leveletium levelehez, kit némelyek Olasz leveletiumnak is neveznek: az fzaga-is szinten olyan. Ennek az gyökere, és fargá-kevelei, jól meg-melegítik a' gyomrot, meg-is igaz-t-
tyak.

tyák. A' kórója magastan föl-nöll, mint a' bóröknek; mikor magot hoz, a' ki nem fokot különböz a' Perrefelyem magtól; hanem, a' mint mondám, az fzaga ál-tal.

Ezt a' fűvet idején köll verni avagy a' ganfios XCIX. ágyban, körül oda föl 4. Réz. §. IV. avagy más jó kövér földben, fátáng farkán, 10. orakor dél-előt: és bé-földni nijszának leveleivel, vagy ágaival, kiket azon a' napon Nap-kelet-előt vágunk volna-le; és így, nem-árharna neki a' dér. Mindazon által, nem fűkség olyan serupulósé a' Napnak forgását meg-tartani. Ha-öt vagy 6. leveleiben mégyen az Zeller, ell-köll ötöt ak-kor palántálni, vagy ültetni: kinek modgya ennihány féle. Némelyek el-mennek, s-az jó ziros földben, elatornaformára, egy hofzú vermet áfnak a' mint az ágynak hofzafága vagon: és annak a' középiden ültet-rik az Zellert, más fél-vagy két arafznijra egy-máffül, s-fél lábni melyfégre, hoidtólére. Mikoríteli ember, hogy felénjire föl nölle, apró el-rothatt gancit köll a' gyökere körül tölteni; és kicsin kapácskával a' földet föl hánni, és állot vízzel gyakrabban meg-öntözni. Némelyek, mikor el-ültetik, az öreg leveleinek hegyit el-metfzik, hogy jobban nőlhessen.

A' zellert ennihány-képpen elzik, avagy főval, borfal eczettel, fa olajjal, a' ki mint akarja: avagy főve bidegen, saláta módgyára; avagy melegen háffal, hal-lal, és több effélékkel mint az Cardit, Caulirapit, Endi-viag, &c. Mindenik módon csak szintén a' gyökereit, és gyöngge farga leveleit elzik-meg: aval pedig így köll hánni; mivel a' gyökere igen ágas-bogas, azokat az
apró

apró hozfúkás farkait, mind le-köll merélni: csak szin-
tén a' közepin a' gömbölyü temerdekek gyökere't meg-
hadni, s-azt szépen tisztán meg-tízítani, s-meg, molni,
mind a' közép fargaleveleivel együtt; és így akár két
felé akár négy felé metszeni, azknak mint terítik, s-
úgy főzni, vagy nyersen, azáltal adni. Azért, nem
köll ötet ki-álni, minnek-előtte jól meg-nólt a' gyökere-
Hogy pedig ezt meg-nyerhesse a' kertész, és az levelei-
is meg-fárgúgyanak; nyárba, vagy őszel, mikor ve-
szí-elzében, hogy mind gyökere, s-mind levele jól meg-
nólt; elsőben, az leveleit ölyve-köözői száraz ódóben,
azon helyen a' hová ültették: az-után, mind rendel
rendel, az mellette való földdel jól föl-tölti: úgy hogy
csak az leveleinnek felső hegyei álljonak ki a' földből.
Es így, meg-fárgúdik a' föld-alatt: s-az után adogartya
az alzata. Haki pedig télbe-is, egy ideig úgy akar-
ná hadni, a' földön kívül, földgye-bé lóganival.

C1.
De mind-azon-által, bátoroságosabb télre a'
pinczébe vinni: azt pedig Sz: Mihály nap-előtt nyól-
czad nappal, vagy uránna; de mikor az hóld teli,
avagy az után-is, ha az idő engedi, ki-köll álni a'
földből dél-után, mikor az zeller jó száraz; mert
egyébként meg-rothad, és környűlőtte-is alkalmas
földet hadgyanak: mivel így jobban meg-áll, és a'
pinczében fővenybe ültetni, akár úgy az mint előbb
mondám: akár ne mélyebben, hanem az mint a'
kertben állott. A' fővént jól meg-nedvesítsék, de
ne a' füvét. Télbe gyakrabban le-köll az öreg sárga
leveleit szaggarni: es ha lehet, szellőzteni. Meg-
köll ennijhány gyökere't magnak hadni. A' gyökere
az

az zellernek, szép feje'r és édes ízű, hamar meg-tápló-
fodlik. Jó emlíztélt fizerez az ember gyomrában, és
annak nyavalyái ellen hasznái.

Articoca, Archicsóka. Az ő állatgyában csak CII.

nem olyan ágas-bugas kóró, mint a' mezei Bugá-
kóró: csak hogy annak levelei temerdekebbek, és
hútosabbak: az gyümölcsei-is nagyobbak, kővére-
bek. Noha ez-is két felé. Egyik gyökőrsőbb mind
leveleivel, s-mind a' gyümölcseinek fizetivel. Az
máské tompább, az fizeteli-is fizelyesebbek. Az Ar-
chicsókának virágjai, apró, vékony, világos kék, sűrű
szálakból állanak; a' magva hozfúkás, alul temerde-
kek, az hegyenél vékonyabb valaménijre, fejjérel és
verhenyegellen pettegette.

Az magva ite az mi Országunkban, és az kór-
nyék tartományokban-is alig léfizen jó, akár minémű
őreg árchicsókából földgye-is az ember; mert itt-is
talalkoznak oly nagyok, mint az kis gyermeknek a'
feje; de ha abból magot ültetnek, el-fájul: vagy kif-
sebb, és Cardifzabásúlézen: vagy jól meg nem érik;
hanem az esőtől el-rothad, és az Nap sűgáritól el-
tárad. Jóllehet némelly fizorgalmas kertészek, en-
nijhány felé mesterseggel élnek, hogy jó magot ne-
vellyenek: a' kbből ite-is őreg árchicsóka legyen.
Elsőben jó őreg gömbölyü üveget vélnak, és minnek-
előtte virágghában akar menni az őreg árchicsóka,
avagy ki-nylni, azt a' fejére vonfzák: de úgy, hogy
ne értie az üveg; és így, meg-ótkalmazák az esőtől,
míg fizinte meg nem érik. Némellyek földet csi-
nálnak neki vagy deszkából, vagy síndelből, akár

K
cherép-

cherépbül: hogy az eső, és Napnak sugári ne érhesék, hanem csak a' fzellő. De a' több archicsókkat, mind le-köll faggarni; csak azt-köll egy körön meg-hadni, az kibül magot akarnak venni.

CIII.

Mind azon által jobb, ha minden elfzendőben Olasz Országból; vagy bár csak Bécsből az Olaszoktól; vagy azoktól, a' kik Olasz Országból kapták, szerzani. Hogy pedig meg ne csállják emberc, próbállyá-meg elsőben, ha friss-é. Tudnia-illik, ha meg-tör en-nijhányat benne, és ha friss olaj, vagy nedveltség jön ki belőle, jó: hasonlóképpen, harapja két felé, ha nem avas, avagy száraz; hanem reji, és fejer belől a' mag. Arra-is igen reá köll vigyázni, hogy Cardi magot ne vegyen, az archicsóka mag helyett. Mert a' Cardinak magva vékonyabb, hegyesebb, fekerobb: az archicsókának pedig nagyobb, izellettebb, remédekebb, és tempább. Az Genevait, és Mediolanum-beli magot tartják leg-jobbnak; mert ezek, leg-öregebbek léfzenek. Azt-is inkább böchüllik, az kinek kívül vörösfes a' gyümölcse; hogy nem mint a' kinek csak zöld, noha ezek-is öregek.

CIV.

Az archicsókat magon-is ültetik, úy növényen-is; ha egy darab gyökérrel, el-mertzik a' derék gyökértül. Az archicsóka, közönségeften nem hoz első elfzendőben gyümölcöt: hanem, maftk elfzendőben. Mind azon által, az ferény szorgalmatofással, véghez-vizik azt a' keréizek, hogy mind a' magon vetett: mind az fiatal gyökéren ültetett, azon elfzendőben, szép öreg archicsókkat nemzen. Elsőben, minck-előtre a' magot el-ültetik; áztatsák-meg aze nyólczad

nyólczad napig tizta vízben, és minden nap kétzer, a' vízert változtatsák. Némellyek, meleg nedves földganciban, egy ruhácskában cemicik-el: s-vízzel-is öntözik néha, míg meg-nillik a' cfrázásra. Az magot pedig, Martius hódgyának tizedik napján, vagy a' táiban tegyék a' vízben: és ugyan azon földnek tizenhertdik napján ülteték jó záros ganaios földbe, egy lábujra egymástól; és három úyni mélységre, az hegyével föll. Jobb pedig ollyan barázdában ültetni, mint az Zellert, avagy a' ki mint akarja: csak rendesen légyen. Ha ki az ganaios ágyba akarja ültetni, előbb-is el-ülteteci: az-után el-plántálhatya, ha három vagy négy levele léfzen; mas-fél arafzdjira egymástól: Hasonlóképpen, ha azon helybe akarja-is hadni, és eleme plántálni. Légyen ez a' plántálás, máfordik ferrállján Aprilis hódgyának, ha az földnek ki-mert a' fagyva. Ha pedig az föld még fagyos, ültetsek ezen meg-áztatott magokat, valami edénybe jó földben, és az fozbába tarchák; néha-néha meg-öntözzén, míg ideje léfzen, hogy ki-vihetsék: s-azon elfzendőben, öfz-felé gyümölcöszik.

CV.

Az úy növényen plántalni az archicsókat, maid hafznoftabb, és fzaporább. Azt pedig inkább jóvallyák a' mi Országunkban ki-keletkor, hogy nem mint öfzfel. Mert az hamar bé-lépő hideg miatt, vastag gyökerecsem Verhet az földben: amott pedig egész nyarattzaka mind erőfödhetek. Így azért kikeletkor, ha az derék gyökér körül több úy, avagy fiatal növények találatnak: azokat éles kéfflel le-köll mértzeni, ra-ra hagyván egy darab gökerecské: és a' derék gyökérc-

el-mertélik: a' ki akarja, jó száraz polyvával jól bé-földi. Az-után, fölibe-télzi azt a' zúp födelet, éppen a' földig: és kívül környös környül meleg ló ganéival, a' ki még el nem rothart, jól bé-földi, hogy semmi ki ne láfsek: hanem föllýül a' hegye. Mind azon által, szükség télbe, mikor jó üdö vagyon, egyfzer vagy kétfzer meg-tekénteni: hogy az nedveltség, a' gyökérre ne szivarokozzék. Hogy ha úgy találatának, úy szalmát, és úy ganéit köllene reá tenni.

3. Múd, hogy valami fa levéllel, némellyek tölgy fa levelet; némellyek dió fa levelet, némellyek polyvát; némellyek fábúl reztelt port vélnék, s-aval földik bé; de ez mind nem elegséges ótalom. Hanem, akár minémü fa levél legyen-is, és fa por-is, a' kinck jó száraz fábúl köll lenni, és a' ki kevesebb nedvelséget vonzon magához, hogy inkább rothadást ne szerezzen: de ezen kívül szükség a' ló ganéi-is. De úgy földgyék a-val-bé, hogy ne érie mingyárt az archicsókat; hanem valami velzőkből, köröfzűl haitást cfinállyanak, és azokra rakják a' ló ganéit, hogy még-is vehessen valami eget az archicsóka.

4. Múd, a' ki leg-inkább jóvallyák, hogy az archicsókának el-mertéven öreg leveleit, a' mellé czövekellyenek delzákát elszak felé: dél felől pedig, csak reá támaszszák; úgy hogy, ha szükséges léfzen, le-fektrehetskék a' delzákát. Föllýül-is hasonlóképpen delz-kát tegyenek reá, és arra bővségesen ló ganéit. Es így, mikor az verőfény szolgái, és fölőtrébb hideg minczen, dél felől le-tehetskék a' delzákát, hogy a' verőfény érhesse: és a' ganéit elszak felől, és föllýül-is

rajta

rajta hagyván. Ez-által az mód által, idején hoznak gyümölcshór: és ha mi rajtok maradtot-is télben, az ganéi-átat nőlher, és-úcep gyöngge léfzen.

Némellyek azt írják, az Archicfoka felől; hogy mindenkor abban az üdőben szokot gyümölcshözni, az melly üdőben ötet plántallyák. Ebből következik, hogy ha ki figyelmetlően akarja munkalodni: egélfz elzrendő-által, archicsókája lehetne; avagy leg-alább, egélfz nyaratlzáka. A' kire, az jó keretfznek verelkedni köllene, hogy el ne fogyyna: azért, külömb külömb üdőbken palántálni.

Vannak, a' kik azt jóvallyák, hogy minck-utánna az archicfoka meg-erősödött, ha fok kórót akar bochátni, némellyeket a' kik nem ollyasok, le-merté-lyenek: hogy az többi jobb, és nagyobb gyümölcshót hozanak.

Az archicfokát mind főve, mind fűve meg-elzik: fűve és rántva-is olajban: Kinck módgyártól, az szakács könyvbe. Az Archicsókat akkor szokták enni, mikor még kinem virágzik, és meg nem vénhedert: leg-főb-képpen, ha nyersen elzik bortál, főval. Az leg-jobb, a' ki fiatal, és leg-gyöngébb. Magánosan-is főzik egélfzen; de mikor hűffál, vagy hallal főzik kö-zönségesen csak az fűkét véfzik.

Az archicfokának, fölőtte nagy ellenféghi az Egerrek, és vakondakok. Azért némellyek, az egerek-cl-len gyapottal, vagy gyapjúával tekerik meg a' gyökereit; avagy difznó ganéit, avagy fűge fa hamut téfznek kö-rüle. Némellyek, nyers bodza ágakat merélnck, és azt fel-lábdnyira mélyen, és négy úynira távul gyútkják az

archicsóka

archiosóka gyökerétül; mivel még az szagát sem szerte, reá nem mér az eger menni az archiosókára. Azért, ha meg-ízáradna a' bodza, még más nyers fűcskát ültetfennek melléje. Némellyek, gyukós gelfztenychejjat rasknak körül. Az vakondakról, mályut léfzen ífzó.

Archiosóka igen meg-kévánnya az óntözéft: és nem fzenved maga-mellet más fűvet, a' kieledelet ki-vonlza. Azért gyomlálni, és kapálni köll.

CXII. Az archiosókának levelét, ha az ágyba téfzik, avagy defzikait meg-kenik véle: ki-vefzri a' bűdös palackákat belöle. Ha ennek gyökerét borba meg-főzik, és azt meg-ízfák, a' bűdös vizelletet ki-úzi; az hólna-alact-való bűdöséget, és az egélfz tetfennek, el-vefzi: meg-nijtya a' rüdölet, és vefléjét embernek. Igen jó az fárga beregfeég, és vízi-korfág-ellen.

CXIII. *Alparaga*, Spárga, vagy Nyúlárnyék. Agas-bugas apró zöld levelű, és fájú bokor. Kinek csak az gyöngge hegyét efzik-meg; a' ki elsőben, mint-egy pálczacska, level-nélkül nő-ki a' gyökértől Majusban, s-az-után-is, egy úyni teméredkeggel, nagyobbal is: kerekded, kővér, levecs, és gyöngge. Ezekből, ha meg-hadgyáék, nő-ki apró leveles kóró, sóprú formára, a' kinn apró kláris színű gomboskák nőnek, és azokban fekete magok. Két fele az Spárga. Eggyik kerti: máfík vad, és mezei. Ez magától nő, kiváltképpen az réteken, és néhult az zab-közöct, avagy fzanró-földön, a' kic bé-vevetecek; hegyekenn-is néhult.

A' kerti, magon-is vetik, gyökéren-is ültetik, valamennyire porhányos, és kővérebb földben. Mínek-elötte el-vevitek, kéfzitesék-el a' földet. Némel-

lyek

lyek jól meg-ásák elsőben, két lábnyj mélységre el-vonfzák a' földét; es téglával, vagy kővel meg-fafstromozzák alúl, hogy a' gyökér igen alá ne nő-lyön: hanem inkább fölljül ki-vevje cfmáit. Némellyek pedíg, csak keményen ófzve-vevrik a' földet, mint az fzurűben; az-után Bárány fzarvat, vagy darabonként, vagy aprón meg-törnek, és azt rakják a' földre, ennek fölibe, meg-rofált földet tölteneék, arra vízontag jól el-rothart apró ganét, és rofált földet. De avval, nem köll fzinne föll-tölteni a' vermet; hanem a' bé-töltöct földet, fzeép igyenellen meg-köll gereblyélni. Ez meg-lévén, igyenellen, és köröfztrűl-álal keskeny vermeket, vagy barázdákat cfmálnak, és azokba egy arafznijra egy-máfíul, egy úyni likat átnak, és mindenikben két, vagy három magot téfz-nek kikéletkor, hől tölte-elöct; de fzükség, hogy előbb meg-ázrafzák. Es így, negyven nap múlván, ha meg-foganoíznak, ófzve-nőlenek: és csak egy léfzen belöök.

Az magon kölc Spárgának, két efzrendeig nem **CXIV.** vefzi lémmi hafznát ember; mert csak vékony alachon fűve nő: nem-is köll ötlet le-merélni, hanem gyomlálni köll, hogy az gyom el ne foitá. Máfordik efzrendőnek végén, az-az, ófzel le-merélhetni, és jó kővér ganéival téltre bé-földni, akár galamb, akár tyúk ganéival. De mivel ezek a' gyamot igen meg-nevelik: azért, jobb juh ganéval föll-tölteni. Az-után, hogy az gyöngge Spárgának meg ne árchon a' hideg, jó ganéval földgyek-bé, és kikéletig úgy tarhák; Kikéletkor, megéat le-vonnják a' jó ganét róla, és úy zif-

L

FOS

ros ganéval meg-hínchék. Ezr első elzrendőben-is, meg-köll cselekedni : harmadik elzrendőben, kövérebben nőnek az Spárgák.

CXV.

Az kit gyökérem pláncálnak, annak-is szinte úgy el-köll kézfizetni a földet, mint az maguak. Második, vagy inkább harmadik elzrendőben, az fiatal magon nőt Spárgát el-ültethetni, más fél lábni távul egymáfful áfőte barázdákban, a ki akarja. Egyébkent, nem igen kedvelli az ültetést; hanem-ha, igen őszve-és fűrűven nőt-vólna a ki régihi: úgy hogy, kevés hafznát vehetni. Akkor el-köll egy-máfful szaggatni a gyökéret, olly helyen, a holl leg-alkalmatoflabb ennihány bimbójával: és úgy a hofzú gyökéret, egymáfful el-távoztatván, ültetfék. De elsőben, az el-rothart, vagy meg-fzárart farkait a gyökérnek, el-metellyék. Némellyek azt ítélik, hogy az fzemivel, ahol ki-köll verni, alá-fordítsák, nem az mint az-előrt állort. Némellyek, hogy föll; de földdel az likakar nem köll bé-fődni: hanem közet karmad rézfűjre, nijtva hadni, hogy az Spárga, annál mélyebben mennyen a földben; és az-után, a ganéval föll-töltfék, az kit minden elzrendőben hozzá köll tölteni. Azért közönségeffen az ágy-körtől, kiben Spárgát köll ültetni, vagy verni, a kertézfek minden feől defzákát vernek, hogy fe a föld, fe a gané, fe ne folyyon róla.

CXVI.

Kikeletkor, minck-előtte ki-kezd nőlni az Spárga, két-ágú kapával meg-köll föllvül a földet mozgani, hogy könnyebben ki-búhatsék a begie és meg-rikktván a földet, a gyökere temérdekebb legyen. Az-után, úgy meg-rothart ganéit, jól roftált földdel el-
gjtve

gjtve köll megént föllbe tölteni, és újonnan megforgatni az földet; de meg ne sértsek a gyökéret.

Némellyek azt írják, hogy igen bőven nöl az Spárga, ha a bárányoknak szarvait, kőrmeit megtörk, vagy darabonként metélik: és úgy temetik-el a barázdában, s-gyakrabban öntözik. Még némellyek azt vélik, hogy ha egész kofs szarvat, ennihány helyen meg-fűrnak, és úgy átsák-el a földbe mag-nelkül-is magától, Spárga nöll-ki-belőle. De ebben keveset bizom.

Ha ki azt akarja, hogy egész elzrendő-áttal, Spárgája legyen, minck-utánna le-metélre az Spárgát, a gyökéret, a ki föllvül vagy on, környös környül megkapallya, és ki-nijisa, megént újiak nőnek. Ha pedig későbbben kívánnya hogy legyen; minck-utánna immár nem hoz gyöngge Spárgát, végyen egy öreg kéft, gyujka az földben, és a val köröfzítül méise a gyökéret, kapallya, avagy forgatsa-meg a földet rajta, Sz: Mihály nap tájba, megént Spárgája lézzen.

Ha ki szép öreg Spárgát akar nevelni, jó földbe ültetse azt; és az-után, jól el-rothart galamb ganéval, csák nem egy térdnjire, föll-tölche.

A ki magvát akarja venni, hadgya meg az első fengéjébül a ki szép temérdek, derék növés, és abból fzedgye-le, mikor szépen meg-érik, az az, szép claris színü lézzen, és belül a magva fekete.

A ki célire akarja itkin cartani, hogy idején Spárgája legyen, úgy báányék véle, az mint előbb írámm, a fiatal Spárgának óltalmazásárul.

A ki telbe-is Spárgára vágyodik, kézfűzen a

L 2

pinczében

CXVII.

pinzeben földet néki, kinek fele legyen Száraz fővény, fele Jub ganéi, egybe-elegítve; és azt önrőzzemeg egy kevesé. Az-után, vegye-ki egéjzen a Spárga gyökeret a földből, és töltsé az el-kéjzített földbe, földgye-bé valamivel, és ne bocsásson sok szellőt ré télbe, nőlni fog, és meg-eherni; de ne hadgyák egy tenyérni magasságnál föllyebb nőlni. A pinzeben sárgább léjzen, hogy nem mint itkin.

CXVIII.

Ha ki még-is nem szánná fáradságot, télben a kerbe-is akarna, hogy Spárgája nőne, ilyen mesterfeggel élyen: Csinállyon ganajos ágyat, egy vermet meg-tölvén, jó meleg ló ganéival, mint oda föll meg-irtam az Virag-kert. 11. Réfz, dégy lábni magassá, és négy lábni szélessé, a' hofzafágát a' mint akarja. Az-után, állon-ki egy vagy két, vagy a' mennij teltzik, Spárga gyökeret; de a' körül, hadgyanak egy lábni magassá földet: és az-után, tegyék valami keves földet egy rézfazékba, oly mélyen, az mint a' kerbe állott; és annak a' fazéknak legyen egy lábni mélysege, és két lábni szélessége; alúl-is fok apró likacsokai legyenek, hogy azokon által-hathasson az melegég. Az-után, álsák-el azt a' fazekat mind spárgátúl, abban a' ganajos földben, oly mélyen, a' mint a' fazéknak mélysege legyen. Arra chinállyanak, valami buretékor, kicvonnyanak-bé, akár-miréghi vászonnal: és azon földlyül rakjanak jó meleg ló ganéit, a' ki még el nem rohadott; egy térdoinél magassában; és ha valamelly helyert meg-hidegdednek az ganéj, meg más melege tegyenek helyében. Esígy, nőlni fog a' Spárga a' ganéikat télben-úgy hogy, egy hét-alatt, frís Spárgája lehetfen

lehetfen embernek. Ilyen másterfeggel élhetni, más veteménnyekben-is.

A' ki azt akarja, hogy szép gyönge Spárgája légyé, s-ne igen fás; mikor ki kezdenek nőlni, csinállyon, hofzú esévéket, egy arafznál hofzabbakat, két újni széles úrege legyen, föllyül bé legyen téve: azokat vonnya a' Spárgákra, és az-alatt meg-fárgúdnak, s-gyöngen nélnék az Spárgák.

Mikor le-mertzik főzni az Spárgát, egy kevesé alá-melsek a' földben, hogy máf-is hamarabb nőhelfen-ki melette: és mikor szükséges, meg-igyenestékek föllyül a' földet, és apró meg-rothart ganéival elegítsék a' földt.

Az Spárgát nem köll önrőzni, főképpen őzfel: mert Száraz helyet kíván.

A' Spárgát mind búffal, hallal főzik, és maganos-fanis, faláa módgyára-is; de nem nyersen, hanem elsőben, meg-fonnyalzyák meleg vízben, az-után, hidegen fővel cezerel, fa-olajjal efszik.

Spárga, igen ki-úzi a' vizelletet. Ha ennek gyökérét, a' fajó fogra réfzik, meg-állitya a' fájdalom. Sőt ha meg-szárazzyák, porrá törük, és azt a' port a' tognak úregeben réfzik, fájdalom-nélkül, mind gyökereitől ki-vonnnya. Ha borba meg-főzik, és meg-ízák, megtornya az ember Vesejében a' követ. A' ki olajjal elegített meg-tört Spárgával meg-keni magát, azt a' méhek meg nem csípi.

Arriples, Laboda paréj. Ez fejeir, és vörös: gyönge levelei vannak, magassán föl nő; a' retein hüvelykében lapos, verhenyeges magvai vannak, a' kik mi-

L 3

kor

CXX.

kor meg-érnek, magoktúl le-hullanak, és magokat elvetik. Ha ki magánosan akarja vetni, kikeletkor Martiusban, és Aprilisben vetheti, jó kover földben. Egyéb-ként, ott a' hol a' ezéla állott, örömeft terem, es vörösléfen. Jó távúl köll egymáffúl ültetni. Nem fzeri az által-ültetést: hanem a' gyakran-való öntözést, és metéllést. Mihelt öret el-veitk, vagy ki-húll a' magva, mindgyárt bé-födgyék azé földel. Némellyek kéfön, öfzel vetik.

Egyéb hafznát nem igen véfzik: hanem paréj modgyára főzik.

CXXI. *Borrágo*, Borago, vagy Atracéll. Noha az igaz Atracéll, a' kit ökör-nyelvnek-is hivnak, más. Mert ennek a' levele hofzúkás, és az virága-is apróbb: amannak levelei szélesteék, darabosfak; és nem cfak ezek, de az egész kóró, apró hegyes szöröcskékel rakva: a' kórója úreft, kódvér, a' virágbia igen szépkék, avagy fejer, chillag formára. A' középin, ennyihány fekete szöröchkek állanak-ki: a' magva hofzúkás, fekete, rovátkos, a' ki hamar ki-húll, minck-utánna meg-érk, és magvát el-veit. Azért, ha ki azt fzedni akarja, ne várja, hogy fzinén meg-érék.

A' ki verni akarja, Auguftusban, Septemberbe vetheti: avagy nyárta, Martiusban, Aprilisben.

Borrágót, a' többfüvekkkel egyyütt, vagdalt paréjban főzhetni: sasában-is jó: a' gyöngé leveleivel, az mifculantia falátában élhetni. De kíváltképpen a' virágbia igen ékesíti az falátát, ha fölyyül megbíncik véle. Bortróla innya, egéfséges.

Nem kévén sémi de rekas munkát; a' hová egy-fzer bé-fétkszik, nem hamar véfz-ki.

Ki.

Kiváltképpen-való ereje nagyon a' vízének, a' fzinnek meg-eröfítésére: leg-inkább a' virághjának. A' val ha gyakran élnek, akár etekben; akár falátában; az fzinnek fzorongatását meg-edyhíti, vizsgálallya, és a' vért meg-tifzáttya.

Carduus, Cardi. Ez mind természetben, s- mind állatryában, nem igen külömböz az Archifokátúl. Hafonlóképpen, az véle-való bánásában-is egyyez: cfak hogy ennek, apróbbak a' gyümölichei: és az magva-is kissebb, s- keskenyebb, egy kevesé feketétfébb, s- hegyeftebb. Az leveleinek fzarai-is, temérdekebbek közönségeftén a' Cardinak; az kiker leg-inkább fziktrák főzni, és enni, mikor meg-sárgúlnak. Azokat pedig, meg-fziktrák sárgítani; ha bé-födik, vagy a' pinczében vízfik tétre. Mikor köll az pinczében vinni, és miképpen: nézd- meg oda-föl, az Archifokátúl.

Hafonlo-képpen bányék-véle, a' ki itkin akarja hadni, és bé-födni, hogy meg-sárgúlylon: de le nemetéllye, az szép frifs kóver leveleit; hanem öfze-köfse fzalrnával, jó fzaraz üdőben. Noha a' fölit, ennyihányának el-cfaphatya, és az rothart leveleit. Az-után, fzépen zúppal bé-födgye, mint az Archifokát környös környül bőven, és röliche-föl földel majd egy arafzujira. Az-után, meleg fzalas ló ganéit rakjon fölyyül a' tetejére bőven: meg-sárgúl, és mikor főzni akarják, le-melcék egy darab gyökerrel egyyütt. Ha a' pinczében vízfik, afsák-bé a' gyökeret a' földben, és fzalrnával körözzék-öfzve az leveleit: meg-sárgúdnak a' belső levelek.

Kárdival

Kárdival mind hűt, halat főzheni, s-magánofan-is főzik, nyersen nem efszik: hanem-ha saláta-módgyára efsállják, s-elsőben meg-főzik, meg-hűtik; ezetzel, sóval, olajjal kélzick. Egyéb haszna nem külömbb az Archiefokánál.

CXXIII

Cardus Benedictus, Papa fű. Ennek levelei hofzúkálok, hegyes szörökkel rakvák, a' mint az kórója-is, a' földön terjed-el: a' gyümöliche Kárdi formánól, csak hogy fokkal kišebb. Az virághja sárga: a' magva-is, mint a' Kárdinak hofzúkása; de fejér, és egy felől tompább. Jó földet fzerer, hólđ nevelésere köll vetni; a' magvár ha meg-átatryák, nem köll három únyi szélelségnél melyebben a' földben temetni, avagy ültetni: és örömett nöll az gyümölochök mellest. Ezt csak nem minden hólnapban vethetni, hogy frissebbet kapbassanak.

Az Pápa fűvel nem élnek se konyhán, se salátákba ételre; mert igen keletű mind maga, s-mind gyümöliche: hanem, bort innya róla, igen egésšegés. Háfoloképpen, bort, főt chináni vele.

Az orvofságra pedig, igen nagy haszna vagyon: mind vízének; s-mind levelenek, nyersen, vagy szárazon. Kiváltképpen a' Pestis, és egyéb méregellen: akár bé-vegyék, akár kívül élljenek vele. Azért, a' hová ötet ültetik, el-üzi onnan az vakondakot. Az negyed-napi, és más féle hideg-ellen, a' ki fázással jó, igen jó: ha reggel éhomra, három unciát a' ki-égetett vízében; avagy annak leveleiben; avagy fél corona nebézetet, az főtört porában, bé-velzünk: meggyógyúlnak tüle. Háfoloképpen, az szégezés-ellen:

és az

és az apró gyermekeknek nehézségek-ellen. Há borba főzik, és a' levét iŷzizák: a' vesének fájdalmaít, és a' has-rágáít, el-üzi. A' geleŷtár, meg-öli az emberbe: és izzadáít fzerer. Es több efféle nyavalyákat meggyógyít.

CXXIV

Cerefolium, Turbolya. Közönšegés fű ez; melly örömett terem az sövények mellest, a' kerteken kívül-is: gyöngge fű, har levele vagyon egy száron, csak nem hasonló az Petrefelyemlelelehez; de nem oľlyan széles, hanem efskés: elsőben, el-terjed a' földön: az-után nyárba, hamar kórója nöll, és azon fejer virágok: a' kibbül, hofzúkása vékony, és egy kevesé meghorgatt magok. Az egész fű jó édes, kedvos szagú, egy igen kevesé csipős.

Az salátába, akár misculantiaiban, akár magánoľlan; akár nyersen; akár főve igen egésšegés, és jó ízű. Az Paréibann-is, és sásákban: söt innya-is róla.

A' hová egy fzer bé-férkezik, maga el-veti magát. Ha pedig az meg-nevezert magon, magánoľlan akariák vetni, Auguŷtusban, őŷzfel-is, és kikeletkot Martiusban, Aprilsben vethetik. A' hó-alart-is, megmarad szép frissen: hogy mingyárt idején, kikeletkot le-mertelheni, és eherni: akkor az levelei, jobb részére vöröšsek. Nem kíván femmi derekas munkát, vagy kiváltképpen-való földet.

A' Turbolya, ételhez-való ízt fzerer embernek, A' meg-állort vizellest, kiváltképpen meg-indítva: a' vert, meg-tíŷzítva. A' magvát két marokkal, főzék-meg egy pintorban félhg: az-után, ŷzürick-álat, ábbül reggel és estve igyék az dühös cbrül meg-

M

maratort

maratott ember minden-nap két unciát; és az febet-is, evvel leg-alább kétfzer napiában molsa; vízbe-is főzze, és azt a' vizet igya: a' fűvét-is, minden étkekben egye, s-meg-gyógyúl.

CXXV.

Cichorium, Katankoró, vagy Cicoria. Két féle a'

Katankoró: Eggyik vad, máfik kerü. A' vad, mindent az út-félen, és partagokon elég terem Magyar-Országban. A' kerü, magván vetik. A' levele, virághia mind a' kettőnek, nem igen fokkal különböz. A' vadnak levele cspkesebb, és keskenyebb; ennek szélesebb, és igyenebb: mind a' kettőnek jó hozfűz. A' gyökere-is, hozfizan alá-nöll, és a' hol jó földben vagyon, jó temérdeken. A' kórója, jó magassán fölnöll; az, két virágokkal tündöklik, kiknek középi fehér: ezek a' Nap-után fordúlnak, kiknek egy kevesé hozfűkás magvok lével, mint az Endivianak: csak hogy ennek fejtér, amannak feketebb. Az ize mind levelének, mind gyökerének keferü.

Jó földet kíván, idején veséék-el kikelvekor, höld tölte-után mingyárt: hogy őfz-ig jól megnölhessen a' gyökere, és magba ne mennyen. Ezt nem szűkség által-ültetni, a' mint némellyek ítélik; kikk a' Cicoriat, az Endiviával őfzve-keverik, kirül ide alább.

CXXVI.

A' Cicoria, igen jó téli faláta: mert annak mind fűvével, mind gyökerével él-herni. A' gyökerét főzpen meg-rizicittyák, vékony szálakra metélik hozfzarában: egy kevesé meg-fonnyalzyák meleg vízben, meg-hidegítik: sóval, eczettel, olajjal, és a' ki jobban akarja, nádmézec, s-tengeri fűzölöt hint réá, s-úgy elfzik.

elfzik. Avagy csak nyersen-is, de elsőben, hideg vízben áztatják, hogy ki-vonnja a' keferüségét. Mikor meg-fonnyalzyák, mázos fazékba tegyék: vagy ónas vas fazékba a' tűzhöz; mert a' vas serpenyőbe meg-keferedik. Nyárba az zöld levelé-is meg-főzik egy kevesé, s-hidegen eczettel, sóval, fá olajjal elfzik.

CXXVII.

A' ki télbe, sárga levelével, faláta módgyára, akar élni: az, ültesse-el előbb az meleg fzbába, jó földbe, a' Cicoria gyökerét; akár csak a' pad-alá-is, de fzikával meg-tamogarván a' földet, hogy ki ne döllyön. ültesse pedig jó sűrűven, de elsőben az zöld leveleit, le-fzaggatsa az fzekei-ig: ezeket öntözze-meg gyakran, fzepp sárga levelek nőlnék rajtok. Azokac nyersen faláta módgyára, meg-ehetik: s-meg-újnak nőlnék rajtok, csak fzinén az fzíveket tellyes-séggel el ne mészék. Ha pedig igen meg-erőtlend-nének, az gyökerek, hogy több levelet nem erezfz-thernének: megént úy gyökeret ültethetnek a' pin-czébül, az előbbeniék helybe.

Azért, hogy télbe meg-tarthassák, vigyék a' pin-czében, és rakják-bé, mint oda föl a' Petrefelymec. Nyárba, (ha ki akarja, hogy sárga levele legyen) köffe-őfzve az leveleit: fordíta-alá a' földbe azokat, hogy a' gyökere fölllyül legyen, és úgy földgye-bé földel: meg-sárgúlnak.

A' ki-ásáfa a' Cicorianak, Sz: Mihály nap-után jó fzaraz údöben legyen: minck-elötte meg-fadgyon a' föld.

A' magnak valót, vagy ortkin hadgyák télbe, a' kertben; vagy a' pinzcébül ültessenek ennijhány gyökereket

keret a kertben. Ha föl-nöll a kórója, vagy karó-mellé, vagy ennyihányat őfzve-kötözzenek, hogy az szél le ne törje: ha meg-érik a magva, ki-vertek.

A Cicoria igen hafznos azoknak, a kik sárga betegséggel terheltetek; és a kiknek hév májjaik, és tüdőjök vagyon: ha vízbe meg-főzik, s-azt ízfizák, főképpen kikeletkor. Cicoriából faczart levec, ha ki két nap éhombra ízfizta, meg-csillapítja a vér-pökelt. Ha a Cicoria meg-törik, és az bal oldalára köti ember: el-vélzi az ízivnek fájalmát. Azt írják némelyek, az vad katanakóró felől, hogy ha az afzony emberek, gyakran ízfizák a levec; meg-fzépül, és tisztul az ábrázarcyok tüle.

CXXVIII.

Cochlearia, Kalánfü. Ollyan kerekded a levele, mint a kalán, az Ruculanak levelehez-is igen hasonlő. Misculanca falátában elszik: és a Parikában elnek véle, egy kevesé csipős, mint a Retek.

Coriander. Némelyek Bors-fűnek nevezik, de nem helyes; hanem mi, csak Coriandernek nevezük közönségesen. Ezt a fűvet, nem annijira a fűveért vetik, mint a magvát. Coriander, akár minemű helyenn-is terem; de még-is inkább kedvelli az úy, és jó földet, s-meleg helyet: hogy nem mint az árnyékok. A ki Coriandert akar vetni, leg-reghiebb magot veszen: csak hogy az, ne légyen férges, penészes, avagy meg-vefzert, s-jobbban nöl. Ha azt akarod, hogy hamar ki-keljen; két nappal előbb, minke-előtte el-veted az magot, ganéjod-meg a földet, ha lehet, juh vagy kecske ganéjával: s-az magot-is meg-áztafd.

Corian-

Coriander kóróban nöll-föl, magafisága térdig-való: sok ágai vannak, kiknek retcején, apró fejer virágocskák nölnek bokroisan, s-azokból verhenyeges gömbölyű mag, egy kevesé gerezdes; a ki ha meg-fzard, es meg-törik, jó illatú. A levele csak nem ollyan, mint az börtöknek: csak hogy nem olly széles alúl. Föllvül keskenyebb, néhez palaczka szagú; azért, nem élnek vele le étkekben, se falátában: hanem az fzaraz magvával étkekben, húsban, halban, és meg-törve, vagy egészlen. Azon kívül, mikor hűf, vagy mit efféle bé főznek, s-cszetet-is töltnek reá: ha meg-törve köziben hínrik, igen jó szagot ad neki; sőt még a büdőségtől-is meg-óltalmazza. Czukros confectumnak-is igen jó.

Haki fokot elszik az Corianderben, meg-bódítja a fejet: étel-után, igen segíti az emíszést; de úgy, hogy ha előbb meg-fzaráztyák, és az-után borba, s-erős eczetbe télfzik, s-abbban 24.óraig áztattyák; az-után ísmét meg-fzaráztyák, és mindennapi orvolságnak el-télfzik. Igen meg-indítja az afzonyok nyavalyáját. Sőt a mint írják, valamennyi Izámú magot vélsen-bé, annijfor.

Crocus Autumnalis, őfzi Sáfrány. Ennek gyökere CXXIX. hagyma formájú, kerekded, valamennyire lapos, vörhenyeges kártávával, és börtökkelével bé van vonva: az széki szép fejer, mint a keményen sült tyukmon-fejeri. A levele vékony hofzúkás, a földön el-tetjed bokroisan; azok-közül, minke-előtte a földből ki-nöllyenek közönségesen, büjki-ki alachon virág, fejer kekes, és valamennyire vöröfles: ennek közepin

M 3

nöl

nöl közönségeffen, három vörös szálcaska, rikkán négy, s-öt, kinck a teteje temérdekebb. Ez a sáfrány-nak használja: mert az virághját csak el-vezik. Ezeket a sáfrány szálcakac, ki szálcáizyák a virághbúli: de a ki jól akarja, alúl a fejtér, vagy sárgáját le-csipi róla; mert ez meg-keferíti. Az-után, mingyárt meg-szá-raztyák, papyrofra rakván; de nem az Napon, hanem az árnyékba, és nem nedves helyen: el-köll egymáffúl szellelzeni, és gyakrabban meg-forgardi. De leg-jobb, ha mingyárt azon nap papyrofra rakják, és egy fa, vagy vas roffára téfzik: akár szép tífza defzkára, mind papyroloffúl, és úgy, az igen lagy-meleg kemenczébe téfzik; avagy tűz-belyre, s-hamar meg-szá-raztyák. De reá köll vigyazni, hogy meg ne égelsék. Minck-utánna meg-száraztyák, tegyék tífza iskárolá-ban, vagy úy mazos fazékba, vagy bór fásckóban, s-úgy tarcsák száraz helyen: hogy a szaga ki ne pá-rálljék. Némellyek, két vagy három öreg vörös ba-gyma fejet téfznek köziben: s-meg nem hadgya veszni.

CXXX. Az sáfrány gyökereit, Sz: Iván nap-után, Sz: Jakab nap tájban, száraz údöben szedik ki a földbül: és az-után, árnyékba meg-száraztyák, száraz helyen, három, vagy négy hétig: úgy hogy, Sz. Bertalan nap-tájban (de elsőben az sárbul, és gazbúl ki-tizítják, csak hogy a hejiát le ne vonnyák) ímét el-ültetik a földben, mellyet jól meg-átfak, és gereblyeltek, mindén kövecsbül, s-gyambúl ki-tizítottrak. Nem ké-ván ugyan igen ziros földet; de jóit, és valamennyire agyagot. Némellyek, abban a földben ültetik örmest,

mest, a hol vörös hagyma állott. Ennek pedig ültetésében, ilyen módot tarchon, a ki jól és hamar akar ültetni; Elsőben, áfson egy arafzni mélyen, akát hoztatában az ágyanak, akár széleségére, két vagy más fél lábuj szélességre egy vermet, vagy barázdát: kinck az allyát szépen meg-igyencsíté, és abban rendel rakja az sáfrány gyökereit, hegyével föl, négy vagy öt úynira egy máffúl; az mint a hagymaak apróbbak, vagy nagyobbak. Mert ha el-akarja válto-gatni, az öregre-is külön, az apraját-is külön ültetheti. De jobb, ha közre-közte ültetik, az aprókat-is; mert ezek, azon elztendöben nem virágoznak: hanem csak az öregek. El-vegezvén az ültetéssel egy réfzet az ároknak: áfson mingyárt annak melette meg más hasonló árkot, és azt a földet, a kit abbúl ki-ás, hánya szép halkal ásóval, vagy kapával, az rendel rakot sáfrányra, hogy le ne dölte azt; és így, az előbbeni ároknak ültetését el-vegezvén, mingyárt más árokja lészzen az ültetére, kívül hasonloképpen bányék, a míg ültetni akar. Némellyek széles ágyba ültetik, némellyek **CXXXI.** keskenyben: úgy hogy, kezekkel minden felöl elérhesék a virághját, Némellyek csak olyan szélessen chinállják, mint a közönséges ágyakat; de egy kevesé dombosán a közepin, és jó barázdakar mellette, hogy a víz rajta ne maradjyon: hanem, le-folyhatson róla. Azért örmest ültetik, a kinck fok van, az szánró-földak-között, dombos helyen, a ki egy kevesé lejtőre-alá szolgál, és a Nap szünetlen éri; mert nem szerteti az árnyékot.

Ha így el-ültetik az sáfránt, azon elztendöben virágozik

virágzik az örege, Sz: Mihály nap tőjba; előbb vagy utánna, há'om, négy nappal kezd-ei a' virágzást, ha jó idő szolgál. Más fél, vagy két hétig virágzik legderekasáiban. Első elzrendőben kevelét, másodikba jobban, harmadikba leg-jobban. Mindennap mikor a' Nap föl kél, le-köll fzedni a' virághát: nem-is köll várni, hogy tellyefséggel ki-nijlyék. Ha fok van, dél-után négy óra tájban ísmét le-fzedhetni. Az-után, úgy bánnyanak vele, mint oda föl meg-írám. De ha lehet, nedvesen le ne fzedgyék, avagy hamar meg-fszárfzák a' virághát; mert ha nedvesen hadgyák virágháiban az sáfrány szálát: le-mégyen a' lézép sárga színre.

CXXXII.

Egy helyben a' földbe, leg-alább három elzrendőig hadgyák: az az, minck-utánna hármadszor virágzik. Az-után, a' mint mondám, Sz: Iván nap-tájban ki-fzedik: és az meg-fzaporodott fairt-is, elvalasztyák tüle. Ennek levelei, a' virághia-után nőlnék leg-jobban-ki, és egész telertzaka zölden maradnak: ha nem nyárban lzáradnak-el. Minck-előtte pedig virágzani akar, két vagy három héttel, az az, Septembernek-elein, az meg-fzáradott levélét, és más féle fűvét, a' ki azon az ágon nőtt, a' hol az sáfrány vagon; széles ásóval, vagy kapával le-köll vakarni, hogy meg-láttatsanak a' virághiai, mikor virágoznak; de meg ne sértsek a' gyökereit. Egyéb munkát az sáfrány, nem kíván elzrendő-áttal.

Az sáfrány, igen meg-kévánnya az tisztaságot: azért ha lehet, házas emberek, avagy más tisztátalan szemelyék, ne bajmoldgyanak az sáfrány-körül, le-ülleté.

VIII. Rész.

ültetéseben, se fzedésében; hanem tizta gyermekek, és leánkáik. Zíros, vagy meg-hájazott faruval se járjanak rajta: hanem inkább mezítáb. Az teheneket, juhokat, damaszokat se bocháfsák reá, főképpen, nedves időben: még a' ludakat se. Ha az dyúlak meg-rághják a' zöld leveleit, főképpen télbe, mind el-vész annak gyökere. Az egerék, vakondok, és varas-békkák: igen nagy kárt téfznek, az sáfrány gyökérben; mert az vakondok, és varas-békkák, lyukat csinálnak az egereknek, kik az sáfrány gyökereket el-hordgyák. Azért machkát, eger-fogór köll tartani, az egerék-ellen. Ha az vakondok, és egerék likokban, hótt rákot téfznek, el-fzaladnak onnét. De effele ártalmas kerri állatokról, bővebben szóllok ide-alá.

Az sáfránnak jószágát, abbúl öfsmérhetni meg: CXXXIII ha jól meg-festti az ember kezét, mikor egy kevesé meg-dörgölik vele; Es, ha erős illartya van, lézép vörös, nem fekete. A' kalmárok, néha olajtóltlenek reá, hogy többet nyomjon. Azt meg-öfsmérhetni, ha egy papyrófochkára téfzefz valami kevelét, és meg-fzáratod a' tűznél; mert ha zíros, meg-télfzik az papyrófon. Az Magyar-orzfáji, s-kiváltképpen Velzteniúci, Trinchéni, és az Ausfriai jobb, a' több környék Orzfáji sáfránynál: még az Franciaianál-is.

A' sáfrány, igen segíti a' meg-emléztést a' gyomorban; meg-erősíti a' szívét, és gyomrot: tisztítja a' vért: a' vizeletet ki-tízi. Azoknak igen házinos, a' kik nehezen véfznek leleketert. De fokot nem, köll a' sáfrányban bé-venni; mert ártalmas; egy drachmánál

drachmánál többet ne. Ha meg-törik az sáfránt, téjel s-keny-er-béllel öfzve-keverik, és a meg-dagatt kelifre kötik, meg-enyhíti a fájdalmat, és meg-érteli az febet. Az részegségül-is, meg-óltalmazza az embert.

CXXXIV.

Cantus vagy *Carthamus*, Vad sáfrány. Más fél labujira föl nőnek a kórói, kiknek retcain fejecskéé nőnek, mint a Pápa fűnek: kiknek közepin jönnek-ki, sárga vöröses virág szálak, mint a közönséges sáfrány szálai: kiket az parazsok lzedik, meg-száraztyák, és sáfrány gyanánt élnek-vele az étekben. A magva hofzfűkás, mint az Artichokának: de fejét, és szegletes. Minden elfzendőben, magon vetik kikeletkor, Nem kíván femmi derekas munkát, se igen záros föl-det: hanem inkább, meg-zírozza azt gyökerevel.

Ezen-kívül, se fűvének, se gyökereinek ninchen femmi halzna; hanem, az magvából chinalnak pur-gatiot, ki az Phlegmat igen ki-vilzi. A Publican ma-darak, igen szeretik.

CXXXV.

Cuminum, Kömény, Közönséges fü Magyar-Országban: és sok helyeken, az réteken terem. A hol pedig ninchen, a kertben verherni valami jó záros földben, a ki a Napra vagy on fordítva: és így, nagyobb léfzen a magva: a ki egy kevesé hofzfűkás, jó szaga van, az íre édes csípősöscke. Ágas-bogas körban méggen, mint-egy más fél labujira. Az levelei hofzfűkák, vékonyok, és ritkák. A virágjai a tetején az ágaknak, fejezen nőnek. Ezt a magot, némellyek Majusnak elein vetik; Némellyek tél-előtt öfzizel, mi-kor az Rozot vetik. Addig nem köll ötet öntözni, míg ki nem kél: hanem az-után. Első elfzendőben nem

nem hoz magot; de az máfordik, s-követközendő elfzendőkben eleget. Nem-is köll újjonnan verni, se kapálni.

Igen élnek étekben a magvával: mind húsban, halban; főtben, sültben; böchűben, gyümölcsben, kenyérben, sajtban, kolbászban, és mert igen egés-féges, és kedves illatú. Söt még a gyökereivel-is főz-herni hűt, balat, tyukfát: avagy magánosan-is, mint az Caulirapit, Cardit, és. író s vajjal, tehén hús lévvel-is. Meg-is rántarni, ha előbb egy kevesé meg-főzik, le-fűrtik a levét, meg-hűtik, búza lisztben keverik, és vajba meg-ránttyák. Salátának-is jó, ha úgy meg-főzik: hidegen ezeter, fa olajt töltenek reá; mint az több gyökérből chinált falátára.

A Kömény mag, ha élzik: ki-ízi az emberbe föll-háborodart fzeleket. Az has rágált, meg-csillapitya: a vizellelet föl-fzabadítya. Mikor az ember teltén az útéftül, vagy veréftül az vér meg-alutzik: ha az kömény magot meg-törik, és a tűznél meg-melegítik, s-hamar az veres-után, az febre kötik; cl-öfzlatya az alútt-vert.

Endivia, Endivia faláta, avagy Lúd láb: csak CXXXVI nem ollyanok a levelei, mint az kötözni-való falátá-nak; csak hogy nem ollyan fzelesek. A kórója s-virágja, nem igen külömböz a katankóró virágjától: söt még a magva-is ollyan; csak hogy eunek fekete, amannak fejez. Két féle az Endivia. Eggyik teli, másik nyári. Ezek közzül-is eggyik síma, másik fodor levelt.

A Nyárit, és magnak-valót, idején kikeletkor vetik az ganajos ágyba, hogy korán el-ülterhessék: és

Sz: Iván nap-tájban magot hozzon, kit azon éjzenti-dőben, télre-való Endiviának el-vethessenek; az többi pedig, nyárbann-is meg-ehessék. Ezt a' magnak-valót, úyságra köll vetni, és el-ültetni, mikor enni-hany levele léfzen. Noha maíd jobb azt magnak el-ültetni kikeletkor, a' ki télben, meg-maradott a' pinczében.

Azt pedig, a' kit télben, pinczébe akarnak tenni: avagy öfz-felé meg-enni, Pünkőd-után-való leg-kőzelebb úyságra vessék, dél-után három órákor, jó zírós és porhanyós földbe jó sűrűven; úgy hogy, mikor tellyes négy levélben léfzen, akkor kőver földben, két lábnyira egy máfúl, a' finór igazában ültetessenek föld-töltre. Mikor pedig el-ültetik, egy kevés, apró, meg-rothart ganéjt nyomjanak minden gyökérhez: és az-után földel bé-födgyék, és egy kevés vízzel meg-öntözzék: hogy meg-erősödhessék. Mi-nek-utánna tökellefzen meg-nól, és minden-képpen meg-bokrofordot, és élni akar ember véle: öfzve-köll fzedni a' leveleit, és azokkal kik a' földön hevernek, bé-borítani: a' hozfzú leveleit pedig bé-hajtani, és jól öfzve-kötözni pántal, vagy hás-fának a' hejával, avagy akár mivel; úgy hogy a' föld, a' fázves levelet ne mehesen. Az-után, a' gyökere mellett egy kis vermet átsanak, és abban nyomják az Endiviát; de úgy, hogy fölyvül, a' hol az belső leveleit bé-haitottrák, egy kis kővecskét tegyenek, hogy a' föld az fzekit ne er-hesse; mert egyekéne meg-rothad. Az-után földel jól bé-födgyék, hogy ki ne lássék, és úgy hadgyák ayólezad napig, a' föld-alatt: az-után meg-sárgúlj.

es

és meg-ehetni. Ha ezt meg-kezdik negyed nap múl-ván, még többet rakhatni-bé. Így mindenikhez, valamivelzőcskét gyukhatni: hogy meg-ismérjék, hol főkülznek.

Némellyek nem csinálnak annij ceremoniat véle; CXXXVII

hanem öfzve fzedvén leveleit, vagy mázos, vagy mázarlan fázekat burjának reá, és alatta meg-sárgúlj: ha egy kevesé a' fázék-körül földdel bé-chinállják az allyát, hogy a' levegő-ég, hozzá ne férkezhessen. De meg-köll látni, hogy fzáraz légyen az Endivia, mikor meg-kötözik, vagy bé-borítják.

A' kit télre akarnak meg-tartani, azt nem köll előbb öfzve-kötözni: hanem úgy hadni nőlni, míg öfzfel a' pinczében nem akarják vinni, akkor kötözzék öfzve, a' mint előbb meg-irám. De dél-után köll annak meg-enni, mikor fzáraz az Endivia: és az-után tegyék a' pinczében, nyers fővenyes földben; de elsőbe, egy kevesé meg-öntözzék a' földet. Tegyek pedig olly mélyen abban, mint az előt a' kertben állott, chak jó sűrűven egymás mellé, hogy egymált támogassák. De az-után meg ne öntözzék: mert el-rothadnak. Ha télben enni akarnak belőle, egymás-után fzedgyék-ki, vagy metéllgyék-le. Mind azon által, ennihány gyökere, meg-hadgyának telben azok-közzül a' pinczében; a' kit kikeletkor, mag-nak ki-ültethessenek a' kertben. Sz: Iván nap-tájban meg-érik, és mikor le-húll a' virágbia, verjék-ki tizta delzékán. Az jobb, a' kinek fejer a' virágbia. A' Pinczében, igen meg-köll óltalmazni az egerkeit. Minck-előtte a' pinczében vízfik, nem köll mingyárt

N 3

be-tenni

be-tenni a földben: hanem egy kevesé kinn hadgyák ártnyékos, és szellős helyen, hogy kichianyé meg-fonnvagydon, annál kevesebbé rohad-meg. Arra-is köll vigyázni, hogy csekélyebb földben, ne ültessék annál, a kiben az előt állot: hanem tenyézfőben.

CXXXVIII. Endiviát nyersen faláta módgyára, akkor elfzik, mikor meg-sárgul; egyébként az zöld levelevel mind hűst, halat főznek, a mint más közőzni-való falatával, avagy zellerrel: és főve, hidegen faláta módgyára.

Endivia, főképpen a leve, ha meg-főzik használ azoknak, kiket a sárga betegség bán: és a kiknek májok igen keves. A kik vért pöknek, ha két nap egymás-után éhomra, a ki-facsiart levét ifizák; meg-állítva a vér pökét. Ha eczettel elfzik, igen egésc-ges a gyomornak. Ha pedig azt meg-török, és bal felől a mellvére kötik embernek: az ifívnek ájulását, és fájdalmat meg-chillapítva. Igen használ az ifáraz betegség-ellen, ha egy kevesé meg hadgyák fonnyadni, és a levét ifizák.

CXXXIX. *Fenichum*, Olasz kapor. Ez nem igen külömböz a közönséges kaportól: csak hogy szélesebbek a levelei, és a kóróia-is nagyobb. Vannak olyanok, a kiknek igen temérdekű nőnek a szárjai: és nyersen elfzik azokat, kiknek mágvok-is nagyobbak a közönségesnél, kiket Olasz-Ortágból hoznak: noha im már Magyar-Ortágban-is el-fzaporotának, és szintén olly jó magok lévél itt-is, mint másutt. De efféle öreg Olasz kaport, minden elfzendőben ki-kelektor, hőlde tölte előt, újonnan köll vetni.

Egyébként az közönséges Olasz kapor, minden féle

féle eget, földet, el-fzenved; noha termézfeti-fzerént inkább a meleget, hogy nem mint hideget: köves helyt, hogy nem mint igen záros földet fzeret. Agyagos földet, semmi-képpen nem kedvell: ki-kelektor, özfizel-is vetheni ötet, és a tájbann-is el-ültetheni iffiantá, ha igen sűrűven nőnek. Mind azon által, az édes Olasz kaport, hasznosabb ki-kelektor magon vetni, hogy nem mint özfizel; mert így mind edesfebb, s-mind nagyobb magú lesz.

Az Olasz kaport, jó száraz földbe vetsek és ül. **CXL.** **CXL.** A ki a napra szolgállyon: a mag-is frís, és ne legyen egy elfzendőnél igen üdösebb: és míg nöll, addig gyakrabban meg-köll gyomláni, míg jól föl-nöll; mert egyébként, a gyomtúl meg-fojtatk. Ha azt akarod, hogy az olasz kapor, jó édes legyen, tedd a magvát száraz fűgében, és úgy ütlefd-el; avagy öntözd-meg a földet mézes vízzel, a hová a magot vetni akarod, avagy ebben áztald-meg a magot, minck-elötte el-vetd, és gyakrabban újicsd-meg a vizet, s-keverd-meg. Nemelylek azt tartják, hogy édesfebb lesz, ha tél-előt el-metfzik a földig; és apró záros tén gancit rölcenek reája.

Az Olasz kaport az étkekben szinrén úgy el-betni, mint a közönséges kaporttal, mind levelevel, s-mind magvával. az Misculanában, és Sásában-is. A bokor magvának teteit, mikor uborkát, vagy más fűnek szarát bé-sózzák, köziben rakják: söt magánosan-is ugyá ezt mind leveleffül, eczetebe bé-sózzhatni, mint az uborkát. A gyónga szarát, minck-elötte még magba nem ment, mind leveleffül az asztalra adgyák,

adgyák, főképpen az öregnek: és azt nyersen elfzik sóval, borsal, a' ki akarja olajt, czeret tölther reá. Az magvát is frissen Auguftusban eherni.

Az Olajz kapornak mind magva, levele igen jó a' homályos látás-ellen; mert igen meg-tízíttya, és élcsíti a' fzeve világát embernek, ha elfzi. Azon kívül is ha az gyöngge leveleből, és Szárából ki-factarja a' levét, s-azt ifzta. Néha csak a' közönséges levele-ből is, avagy mezzel öfzve-keverven, vizet égetnek, s-azt ifzák. A' fzeleket is, ha elfzik, igen ki-tízi. Az fzoportó Alzonyoknak is, igen meg-neveli a' tejeiket.

Lathica, Saláta. Noha ez közönséges neve a' több füveknek is, kiker nyersen, avagy főve hidegen fzoctúnk enni; mindazonáltal, vannak kivált-képpen-való füvek is, a' kiknek tulajdon neve a' faláta név: kinck állatyról, és természetül nem fzukség bőven fzóllanom; mivel olly közönséges, hogy csak nem minden parafzt ember öfmeri, és még a' gyermek is.

Ennihány féle a' saláta, de kivált-képpen két közönséges külömbözés vagon köztök. Eggyik együgyű, avagy parafzt: a' máfik fejes, avagy tellyes. A' fejes faláta fok féle: némelly kerekded, némelly kofzfukás levelt. Az kerekded is, a' ki magától főben mégyn mint a' fejes kápolfza, és a' kit kivált-képpen fejes falátnak hívnak, ennihány féle; ugy-mint, a' kinck éppen zöld a' levele: némellynek valamendjire sárgább: némellynek a' külső levelei vörösek. A' hozfzú levele is, a' kit kötözni-való falátnak hívnak; mert közönségesen nem mégyn magától

gától főben, hanem ha öfzve-kötözik a' leveleit: noha találkoznak ollyanok is, a' kik magokról is öfzve-mennek; és ezeket némellyek Magyar falátnak is hívják. Igen el-fzaporodot immár más Országokból is, úgy-mint, a' ki fzeép, nagy öreg, sárga, azt Romaynak nevezik. Az Mallandi, még ennél is nagyobb, igen el-terjed a' földön, és mikor öfzve-kötözik, fzeép sarga s-gyöngge léfzen. Ezek közül is némellyeknek hozfzú levelei vannak, némellyeknek kerekdedek, némellyeknek fodor, és cspkés levelei vannak: némellyeknek simák. Ollyanok is találkoznak, kiknek levelei hasonlók a' töllyának leveleihez: de fzeép sárgák, és gyönggek.

A' magvokról nehezen öfmerhetni-meg, mellijk **CXLII.** máfik: mert azok hozfzúkáfok, és a' végeken hegyecskek, némellyek fejérek, némellyek fekerék, némellyek verbenyeges sárgák. Az faláta minck-utánna kóróban, és torzában mégyn, a' terein apró sárga virágocskákat hoz, kiknek utánnok fzarmanak a' magok; kiker, ha meg-érnek, mint-egy pólyhócskében takar a' terméfcet, és az-után a' fzeél el-fűtja.

A' faláta jó ziros földet fzeret, a' ki a' napra fzo-gállyon, és fzebad légyen az árnyékról: és ha lebet, tél-előrt meg-légyen ásvá, és ganéiozva, de nem a gerblyével igycensítve. Ez a' tél-előrt-való ásás, és trágyazás, igen hafznos a' földnek: mert azt meg-rubirtva, és alkalmaztatva, hogy a' mag köndyében nőhessen.

Hogy idején falátája légyen a' kertéfcznek, leg-jobb mód még föl nem találatort annál, hanem hogy

O

a' ganéios

a' gancios ágyba velsék telbe: akár Januariusnak végén, akár Februariusnak elején, közepén, a' mint az idő engedi, kirül bőven írtam oda föl a' Virágos kertnek 1. i. Részében, n. 120. Ímért ennek a' könyvnek 4. Rész, §. 4. n. xxxv. i. Hasonló-képpen a' Calendariumban h. 98. de ez a' vetés legyen hóld töltelőt, egy, két, három vagy négy nappal, avagy ugyan hóld föltekör-is, csak jó Jelek Szolgályaának, mint foklör emlékeztem földe ez-előt-is.

Ezen a' ganajos ágyon-kivül, mihelt a' földnek fagyja ki-mégyen a' földből, mingyárt vethetni jó ziros földbe falátát: és mikor egy kevesé meg-nöll, és a' föld nedves alkalmatos üdőben, a' hol igen sűrű, kivonhatni, és el-plántálhatni, avagy meg-eheretni; hogy jó tágas helye legyen a' Salátának a' növére. Egyéb-ként ha igen sűrűven hadgyák, hamarabb magba-mégyen, és meg-agy, a' ki nem alkalmatos az éreire. Hogy pedig ezt el-távoztathassuk, és fokáig fejlessen megtarthassuk; igen jó hogy meleg, és száraz üdőben öntözéssel vigasztallják, leg-alább minden harmadnapban, ha eső nem jár. Sőt némellyek el-mennek, s-egy kádban, vagy sárban vizet töltének, abban tehát gancit áztarnak, s-avval a' vízzel öntözik a' falátát, és igen meg-nöll. Hasonló-képpen, ha néha-néha, környös környűl meg-kapállják gyöngén, és nem hadgyák a' földet körülötte igen meg-keményedni: bünábban nöll a' porhanyos földben. Sőt még jobb, ha egyfzer, kétfzer, el-vonnják a' földet körülötte, és más jó gancios földel üjttyák-meg.

CXIII.

A' ki fejes, és kötözni-való faláta, annak fok levelei

levelei lévőnek: azért ezeknek igen hasznal az ültetés; mert fejeifőbbek léfzenek. A' vörös, minck-utánna főben mégyen, szép kemény belől, és sárga, avagy fejér, mint a' fejcskápolóra; azért mikor enni akarják, csak a' külső leveleit szaggattják-el, és a' fejét ennihánny felé melfzik mind torzástól. A' kötözött falátának a' torzáját meg-hámozzák, és a' sárga levelivel együtre adgyák föl. Ha azt akarod hogy öreg és jó üzü fejes falátád légyen, mikor négy vagy öt, vagy több levelben vagyon, és el-akarod ültetni, fél láb-nira egymástól ültetd a' finor igazában: és a' gyökere, s-az szára-körül telen, kecske, vagy juh gancit téggy, és a' gyökereit alul vízzel öntözd-meg; ha dér, vagy kívált-képpen-való melegség ninchen.

Némellyek, hogy magba ne mennyen a' faláta, főképpen a' fejes, el-mennek: és mikor jól meg-nöls, egy ós kétfel meg-hasítják a' közép növést, és arra új fazékbaül-való jó széles mázatlan-cherpet téfzenek: s-nem nölhet föl a' torzája, hanem tellyes, és szép fejes léfzen.

A' kit a' ganajos ágyon-kivül vetnek, némellyek CXLIV.

öt nappal Husvét-előt vetik reggel hét órákor, hóld-töltetere, jó ziros meg-áfort földbe: és ha négy vagy öt levele léfzen, egy láb-nira egymástól, a' finor-után ültetik avagy egy rendbe, avagy szegletelsten, az-az, hogy mindenkor a' felső minden egyvel több legyen, hogy nem mint a' második utánna következendő renden: úgy hogy, minden négy gyökér közibe, alul egy első, a' mint ide föl van jegyzve: a' melly

O 2

figura-

CXLV.

figurával más gyökereknék ültetésébenn. ○ ○ ○ ○ ○
 is dízfelsen elhetz. Ezr-is hóld tóltéru. ○ ○ ○ ○ ○
 Ezek közzül a' kik jó öregek, és fízép feje- ○ ○ ○ ○ ○
 fek léfzncz, ennijhányat hadgyanak-meg ○ ○ ○ ○ ○
 magnak, és mikor a' virágok-után a' bim- ○ ○ ○ ○ ○
 bók meg-kezdenek nijlni, meg-érett ben-
 nek a' mag; a' kik közzül fejes falátának azokat vá-
 laszák, kik a' tetején nőlnék a' faláta fázának. A' töb-
 bic-is külömben fzedhetik, és kikeltkor el-vethetik.

A' ki Télre fejes falátát akar tartani, jó magot
 velsen Sz:lván nap-tájban, meg-marad fízép gyon-
 gán őfzig; akkor álsák-ki, és a' pinczébe vigyék, ott
 ültessék jó fázraz fővenbe, hogy meg ne rothadgyon:
 így el-tarthatni kikeléig. Télbenn-is chezni belöle;
 a' ki pedig jó magot, s-idején akar nevelni, hadgyon-
 meg ennijhány gyökerec közzülök, tavalfzazal, minc-
 utánna nem félő a' dértül, ültesse-ki jó ziros földbe
 a' kertben, hóld tóltére, és hadgya magba meoni.
 Valami karóval-is meg-támogassa a' fzel-ellen: és Sz:
 Iván nap-tájba meg-érik a' mag, melyer hóld tóltére
 köll le-fzedni.

A' ki pedig azt kévánnya, hogy hamarébb meg-
 sárgúdnék, vagy fejelednék a' fejes salátája: azt a' ki
 magátút főben nem mégven, mikor jól tellyessen-
 meg-nóll, őfzve fzedvén a' leveleic, köffe-őfzve a'
 tetejéc, ennijhány nappal előbb, hogy nem mint le-
 metsék, úgy hogy az eső víz bé ne fzivákozzék, s-
 meg-sárgú, a' mint töbzför-is meg-mondotam. Né-
 mellyek pedig két nappal előbb meg-tekerőik a' gy-ö-
 keréig, minék-előtre le-merfzik. Máfók föllyül főven
 tóltrenék reája,

Ha

Ha jó fzagú Salátát akar valaki nevelni, citrom-
 nak magva-közzé vesse. Avagy három nap áztatásák
 valami jó fzagú vízben a' magvat.

Azt írják némellyek, hogy egy faláta gyökérbül, CXLVI.
 fok külömb külömb fele füvek nőlnék: ha egy kech-
 ke, vagy Bárány golyóbitt véljen ember, azt ki-vájjá,
 s-sabban faláta, tormá, retek, mustár, basilicum, és
 több efféléknék magvokat téfzen; ültesse két tenyer-
 ni veremben, földgye-bé jó gancios földel, és gyakran
 öntözze-meg. Ha ki-kél, ennijhány fele fű nevelke-
 dik egy gyökérbül. Némellyek el-mennek, s-a' meg-
 nevezet pilulákbül három vagy négyet meg-törnek,
 és a' közzé külömb külömb fele magokat kevernek,
 egy nedves ruháskába kötik, s-úgy temetik-el: úgy
 bannak-is véle, mint más fele falátával. Némellyek,
 a' gyökér-körül ki-nőle levelét a' falátának le-fzag-
 gatnyák, és minden levél helyében, külömb külömb
 félc magot gyuknak, és úgy földik-bé jó gancios föl-
 del: ha ki-kél, koronás falátájok léfzen.

A' Salátát nyersen hidegen elfzik közönségséne:
 hűt, halac vélc, és magánosán-is főzhetni, mind leve-
 lét, torzáját ha meg-hámozzák. Eze bé-is szóhanis,
 mint az uborkát. A' fejeltet meg-tóltetheti, mint a'
 káposztát. Mihelt három, négy levele nőll, mingyárt
 chezni míg meg-nem agg. A' faláta igen jó a' póka
 fáknak, és másapró ofnkéknék, ha ételekbe vagdallyák.

A' faláta mivel hűvös és nedves termélfzetü,
 nyárban igen kedves a' gyomornak; kinék ízeden-
 ségét el-vélzi, meg-hűvösíti, meg-lágyítja, álmot
 fzeresz: az fzojomságot el-vélzi, az áfzonyok tejét

O 3

neveli,

neveli, főképpen ha árpa vízben meg-főzik a levelét, s-annak a levét izzíták az izopatók. Ha Rozás borban meg-főzik, és izzíták, meg-állítja a gyomort fájást: és a ki-facsfart leve a has-rágást. A ki gyakran falátát elzik, a homályos szemec meg-tiszítja: a bujaságot meg-zabolázza. Ha ki sokat elzik benne, meg-indítja a hasát: a ki keveset, meg-keményíti. Az úton-járóknak igen jó ha háromra elzik: mert nem ártkar nékik az idegen víz. A ki ital-előtt elzi, meg nem részegedik.

CXLVII. *Galamb-begy*, Mezei falája. Ez a szántó-földeken terem, és mielőt a hó el-mégyen mingyárt nől: avagy inkább a hó-alatt-is szép zölden meg-marad, és szedik: kerekded levelei vannak, de egy kevesé hofzlútkas. A kertben-is vetik ősz-előt, hogy mind őzsi, s-mind téli falátának szolgáltáson. Jó falája magánosan, s-misculanciaiban-is.

CXLVIII. *Lepidium*, avagy Naturtium némmelyleknél, Sása fű, vagy a mint a Németek hívják, Kres. Vékony fű, apró hasítekos szép zöld levelei vannak: csipős mint a forma, vagy rettek, de nem szinte oly erős, a szára-is vékony, feje a virágja, a magva vörhenyeges, mint a sárga violának; csak hogy nem olyan lapos, hanem gömbölyűbb. Ennek vetésében nem tűréség a hólódnak forgására igen vigyázni, se kiváltképpen-való bajmódotát nem kíván, hanem hamar ki-nől: csak szintén hogy a földet, a kiben vetik jól, és tisztán él-képzése, és ha kinék úgy tetszik, barázdácskákban vesse, jobban nől; és az-után jól meg-rostált földet vesse rá. Hogy pedig jó idején legyen, a ganéjos

ágyba

ágyba akkor vessek mikor az falátát, hamar ki-nől, és mingyárt eheti az misculancia falátában. Ha a ganéjos földön kívül vetik, valamennyire nedves földben vessek: ha száraz földben vetik, gyakrabban öntözni köll. Ha ki ezifirára, vagy bötűkre akarja venni ezt a fűvet, chinállyon olyan ezifirára vagy bötűkre formált barázdácskát a földön: és abban vesse a magot sürűven, arra a formára ekeffen nől.

Sása fű igen jó a misculancia falátában, az étkekben nem igen elnek vele: hanem nyersen fris írósvajra, vagy más hideg étkekre tézik, mint a petrecljmet. Sasákba igen jó.

Nasturtium aquaticum, Vizi sása fű: mélyet a Németek Brun Kres-nek hívják. A forrás kútának, és fris patakocskáknak ki-folyása-körül terem. Két felől rendel el-öszrotre kerekded levelei vannak: télbe-is zöld, ha bé nem fagy a ki-folyás, idején kikeletkor leg-jobb: akkor a levelének felső része zöld, az alsó vörös, az íze jó keferű csipős. Azért misculancia falátában, és magánosan-is eczettel, fa olajjal, igen egélséges. Hogy jó úzú legyen, nád-mézzel bőven meg-hinthetni. Leg-jobb télbe és kikeletkor étkekre, mikor még gyöngébb.

Mind a két féle Sása fű, meleg és száraz természetű; azért igen jó Salátával együtt. Mert ez hideg, és nedves lévén, egymással timpórállják tulajdonaságokat.

Nagy erejek vagy az emberbe-lévő kövek, és fzeleknek ki-üzésére. Ha leveleit a kerti kresnek megtörk, Balfrom módgyára élésztyvel őszve-keverik, és

és a tűzes kelíse kötik, kiváltképpen ha fris kápoltsa leveleire kenik; el-olzlattya azt. A' gelelefrát-is meg-öli, főképpen ha a' levél méntábul faclart lévvel-eggyütt ifízzák. Ha ilyen lévvel valaki meg-keni a' fejét, nem hűll-ki a' haja: és ha lúd hájjal öfzve-keverik, mindenfakadékor, és korpát ember fejéből ki-űz: Ha ennihány chöppöt a' fülében erefzt, a' kinck foga fáj, meg-allittya azt. Ha egy zaaskóba téfzik a' magvát, és borba meg-főzik, s-azt kötik a' fájdalmas tagra, avagy a' fájó halra, igen jó.

Pimpinella, Pimpinella avagy Claba üröm, a' mint némellyek nevezik: kinck a' földön el-terjett levelei vannak, egy szálon mind két felől ennihány kerekdedek, csipkések a' karaján, szép zöldek, és egy kevesé hegyesek. Mikor magba akar menni, a' kőrójának tetején apró vörös színű fejecsek nőnek; kikben a' magocskák nevednek; minck-utánna a' zöld virág szálcakái le-húllanak. Száraz földet szeret, es nap fényt: ha magon vetik, és jól meg-nöl, el-ülteherni. Ennihány elfzendéig meg-tart, telben sem vész-el a' gyökere; kit, ha meg-bokrosodik, egymáffúl el-fzaggatván ülteherni.

Két féle a' Pimpinella: eggyik mezei, máfik kertii; amannak nagyobbak a' levelei, de a' szaga s-ereje csak nem mind egy.

Pimpinellával a' misculancia falátában élnek, mikor még gyöngék a' levelei, sásákbann-is; de borba tenni, és róla innya kedvesebb. Mert annak jó dinnye szagot, és ízt ad: meg-is erősíti, mint-ha meg-fű-fzerfzámozták-vólana.

Pimpi-

Pimpinella, vagy a' mint némellyek nevezik deákul *Sanguisorba*, minden-nemű vét folyást meg-állít az emberbe: kivált-képpen az Afzonyoknak fő-lőtrebb-való folyásokot, s-az vér-haft, ha valami lévben meg-főzik, és azt ifízzák. Ha a' levelet meg-törlik, és áfstrom módgyára a' tébre kötik, igen ki-fzaraztja azt. Ha meg-fzaraztyák, és porrá törlik, annak-is hasonló ereje vagon, kinck verét-is meg-állittya. Sőt a' kinck ortá vére foly, csak kezében tarcha a' gyökere, úgy hogy meg-melegülljön, meg-állittya azt.

Portulaca, Porcsfű. Két féle ez: eggyik kertii, máfik vad. Mind a' kettőnek kövér levelei vannak, és szárai. A' kertinek, kit fűző-fzándékkal vennek nagyobbak, szélelebbek, föllyül fényesek, alúl kevesé fejeltenek levelei. A' szára-is ennek temédekebb, magafstabban nőll, és egy kevesé vörösses. A' vadnak (a' ki vetetlen imirt amott nöl a' kertben, szőlőkben, és másútr-is) apróbbak a' levelei, és holzfzabbak, a' szára-is vékonyabb, vörösses, és a' földön el-terjed. Martiusban, Aprilisben, Juliusban vethetni jó gancjós földben: avagy ülteherni, hogy jobban bé-gyökerezhesék. Az-után magánú-is el-fzaporozzik, nehezen-is vészthetni-ki: de minden elfzendőben egy kevé gancit hányanak rá. Ha száraz nyár vagon, meg-öntözzék; azért bújnásban nőll, ha egy kevesé nedves helyre vetik. Ezen-kivül, nem kéván femmi derekas munkát: hanem, ha igen sűrű, az apraját kivonnák, és egy kevesé meg-kapálltyák a' földet alatta. Más vercemények közzé-is vethetni, a' kik nem állanak igen sűrűen..

P

Porcs

CLII.

Porcs fűvel kiváltképpen az misculanria falátában élnek, másban ételre nem igen; hanem a' fzarát meg-főzherik, mint a' Cardit. Por. fű, ha élzik, igen használ az ingadozó és meg-váforit fognak. Ha a' homlokára kötik embernek, meg-csillapítja a' fő-fijáft. Ha a' köldökre: meg-öli az apró gyermeket-ben a' geleszfát. Ha a' levél-vel valaki a' nyelvére, vagy alája-térfzi, és ott tartya egy ideig: el-öltya a' izom-júságot, kiváltképpen a' hevségben. Ha a' gyűrtován hideg-lésben meg-törik, és árpa hsztel-őlzve-keverik, s-a' májára kötik embernek, igen jó. Ha meg-fzarazták, és porrá törik, mézzel őfzve-keverik: s-avval kenik a' meg-repedezett ajakat, meg-gyógyítja. A' Réghiek mint az uborkát, bé-főzták ezt a' fűvet, kiváltképpen a' fzarát.

CLIII.

Pyctibum, Tárkony. Közönséges fű ez-is a' Magyar-orzági kerekben; egy újni hozszfú levelei vannak; nem-is igen szélestebbek a' kis újnak széleste-génél, a' fzarai gyöngék elsöben, az-után meg-fájd-mak, s-egy fingni magafágra föl-nölnök. Az ize ked-ves erőfs csipösöske, mint-ha borfos volna; de nem fölörtébb. Inkább szaporodik, ha a' gyökereit el-fzag-gatvák, és úgy ütetik-el kikolektor, mikor jól meg-bokrosodik. Ennihány efsztendeig, el-áll telbe, nyár-ba a' földben a' gyökere. Mikor telbe akarnak élni véle, nyárba mikor jól meg-levelezik metellyék-els és fzarazták-meg. Hasonlo-képpen, ha még gyöngé a' fzaa, és levele, metellyék-le, főzzák-bé mint az uborkát, telben élhetni véle.

Tárkony igen jó az étkekben, mind hűf, halat

véle

véle főzni: sültkebe-is, azokat tölteni, spēkelni véle. Misculanria falátában, sásákban-is kedves.

Ha ez a' Tárkony, kit Matthiolus *lib. 3. c. 71.* Py-rethrumnak nevez: igen jó a' főgfájás-ellen, ha a' gyökerét ezetbe meg-főzik, és melegen a' lzájába tartya ember a' levét. A' hideg phlegmat-is ki-vonfza embernek fogábúl, fejből. És ha borba verik, s-a' nap fényre ki-télfzik: jó erőfs ezeteket cfnál belöle.

Rucilla, avagy *Eruca*, kit némellyek Repczennek CLIV. hínak; ennek levelei fekete-ellő-zöldek, a' cflurkájoknak tetején szélestebbek, és kerekdedebbek, és alább cflak nem mint a' Rereknek, de símábbak; az ize erőfs csipös. A' misculanria falátában, és sásákban jó. A' mag-vával, mustár mag gyanánt élnek: kiváltképpen az vad Repczennek. Nem kíván magános munkát, cflak tífzan tarcháik, fe igen kövér földet: akár mikor-is vethetik.

Nem köll magánosan enni: mert igen meg-beviti az embert. Halznos az emízfetének, és gyomor-nak. Ha kite vefzővel, vagy offorral akarnak verni, ígyék borban ennek a' magvábúl, nem étzi annjira.

Sinapis, Mustár. A' kerti mustár, az-az, a' kit kert-ben vetnek, ha a' levélét tekentyák, három féle.

Eggyiknek, szélestebb levelei vannak, mint a' Repczennek; mivel ezt-is fejér Mustárnak nevezik a' Németek; noha kissebbek ennek leveleinél. Májdiknak levelei hegyesiek, metfzetek, és chipkés karéij vannak. A' harmadiknak, hozszfúkás keskeny levelei vannak. A' magvok két féle. Eggyik fekete verhenyeges, mint a' répanak. A' másik fejér. Az mezei, avagy vad mustárnak-is

P 2

tárnak-is

fárnak is fekerellő magva vagy on: és a levelei mint az apró répának, az erejében nem fokot engedvén a kerti mustárnak; az mellyek-közzül erősebb a fekete. Az Iszántó-földken, és azoknak megjejen örömet terem.

CLVI.

A kerti Mustár, ziros földet kíván, tél-előt, vagy utána verhetni: a gyomhárt és öntözést kedveli, nem kell igen sürűn vetni, hogy jobban kiterjedhesen; egyeként, maga el-veti magát: és a hová egyfzer bé-ferkezhetek, nem könnyen vesztetik ki. őt elzsendeig is el-áll ez a mag; de a ki frissebb, az leg-jobb mind vetni, s-mind enni. Arról ósmérhetni-meg, mellyik jó; ha mikor ketté harapják, és belül zöld, nem fejer. Mert ha fejer, jele hogy régi: fe enni, fe vetni nem jó.

Ha ki éreire, vagy bé-csinálásra akarja a Mustár magot, jobb ha el-palántállyá a ki-nöle mustárt, úgy szobben, és nagyobbban nőll. A ki pedig vetni akarja tartani, csak azon helyen hadgya, mellyben vetették.

CLVII.

Miképpen költésék pedig jó mustárt csinálni, meg-írom ide alább, mikor szőlők a kerti veteményeknek, és gyümölcsöknek bé-csinálásául. Egyeként a mustárnak fűjével nem igen élnek: hanem a magvából leveket csinálnak, mind húshoz, mind halhoz: kirül az Szakách könyvben.

Ha kit a gutta átör-meg, hogy nem szólhat, végyen mustár magot az szájába, és rághja, az nyelv-alá is: jobban léfzen tüle. Hasfőtő-képpen, ha más tagja is el-efertettül a nyavalyától, tegye a Mustár magot egy zacsókóban, és borba főzze-meg, s-mel-

gen

gen tegye azon fűjő tagra. A ki az álmos betegségűl melyen aluszik, annak töröt mustár maggal dörögöllyek a tenyerét, föl-sörkenk. A mustár, igen tisztyeva embernek a fejer, a náthától; azért ha porrá törk, s-tabáka módgyára az ortrába föl-fúja valakis jól prüfzent-utána. Ha meg-főzik, és azt a levet szájába tartya ember, a fog fájást meg-cnyhúti, főképpen ha hideg nedvelségtűl származik. Ugyan ezen levet ha iszfűzák, meg-tört a Calculust, avagy követet a vesében. Az Alzonyoknak szokott nyavalyájakat, meg-téríti. A hajat tisztrítja, és ki nem hadgya hallani. Ha meg-törk a mustár magot, és a forradan mustban töltik, fokáig megtartya édeliségt; mert meg nem hadgya olly hamar forrani.

Spinacia, avagy *Spinata*, Spinác, kinek nevéül CLVIII.

most itt nem disputalok haszonralanul. Ez is igen-közönséges paréj Magyar-Országba, a ki jól tud elni véle. Kinek levele hegyes, négy újni széles, alább keskenyeb és medzert, a földön terjed-el, minck-elötte kórba mégyen: az után, a kóróján apróbbak a levelei, kik-közötte nőlnek kerekded fejer szabású magok, őregek mint a pohánka mag, tövisfélék: vannak ollyan magok is, a kik nem tövisfélék, hanem valamire fzegetelek. Ezek is két-félék. Egjik Hím; a másik Nőstén. Csak a hím hoz magot, a másik magtalan marad. Mind télbe, nyárba élhet az ember véle, ha az hó bé nem fűdi: zöldön marad, semmi éghi háborútul nem tart. A vetősnak idejében sem válogat; hanem úgy köll ötet vetni, hogy egélfz elzsendő-áttal el ne fodgyon. Azért minden hónap-

P 3

ba

ba vethetni, és gyakrabban-is, ha az föld engedti; úgy hogy, ha egy ágyból ki-fogy, mingyárt másba jól meg-nöle legyen. Noha némelyek azt carttyák; ha ki azt akarja, hogy Bőjtbe legyen Spinátza: Augustusba, Septembebe, Oéoberben vessen, az-az, kis Alfony havába, Sz: Mihály havába, Mind-fzenc havában. Ha ki nyárra kívánja: vészen Decembebe, Januariusba, Februariusba, az-az, Karácson havába, Böldog Alfony havába, és Bőjt-elő hóban.

CLIX. A Spináczor mentül zirofább földbe vetik, annál kövérébbben nőll: csak hogy elsőben igen sűrűven ne vessek, és fokáig metzetlen a földbe ne hadgyák; mert ha meleg kezd lenni, hamar magban megyen. Azért ha jól meg-nöttek levelei, nem köll ki-vonni gyökereifül, hanem le-mecelni, és megént ki-nöle magátül. A kibül magot akarnak fzedni, hadgyák-meg a kerekded bokros-kóróka, a kik hímek: kivált-keppen a fele megokból, a kiknek ninchen töviffek.

Ha azt akarod, hogy enyhény elftendeig vettelen maradgyon az Spinác, első elftendőben jó meg-ért magot köll vetned: más elftendőben magátul nöl, noha ennek a magva erőlcnebb léfzen. A Spináczor előbb nem köll le-mecelni, minek-elötte a földbe jó erőtt nem vett; mert az idejen-való merelles ártalmára léfzen, kiváltkeppen tél fele. Ha pedig akkor le-mecszik friffen, igen hafznos valami jó ganójos földel bé-bíatenni: hasonlóképpen mikor tél-után elsőben le-mecellik. Azért igen fűkséges, hogy a kertéfznek mindenkor kéfzen legyen effele jó apró rohatr ganójos földce: mivel egyéb kerti veta-ményekre-

ményekre-is igen hafznos. Haki igen felti Spinátját, hogy telben a kegyetlen fzaraz hideg meg ne vegye; dió fának levelével földgye-be, minek-elötte a kemény derek bé-lépjenek. Szükség néha a kis kerek-be-is, telre Spináczor vetni: azért a régi föld-mag-zotrat ki-köll gyökereifül vonni, és mingyárt meg-áfnni az ágyat; de nem bé-verni, hanem egy ideig állyon úgy vettelen: az-után alkalmas időben telre bé-vethetni, és fzebben, s-nagyóbban nőll benne az Spinác. Ezen-kivül-is ha ki azt akarja, hogy búján, és öreg levelekkel nőlljön az Spinác, kivált-keppen-való mód az: hogy tudnia illik, egy öreg sáffba, vagy kádba (a mint a helynek nagysága kívánja) jó meg-rohatr juh ganójt tégyen, felennél többet, és arra a folyó-vizből merített vizet tölchön, és hadgya azon két nap; az-után fűtje-le a vizet, s-abbban 24. órâig áztassa-meg az Spinác magot, és úgy míg nedves, vesse-el, nagy örege nőll.

CLX. Az Spináczor minden-keppen parci módra főzhetni: igen jó az ételkebe, és egéfséges, mind haifal hallal, maganolán-is főzhetni: Sásaban-is jó, de látában nem élnek vele. Mikor főzni akarják, nem köll sok vizet rcá-tölteni: mert a délki-is igen nedves termélfertü. A ki lokat elfzik benne, melancho-hat fzercz abban.

Az Spinácznak orvofságáru, nem fokar írtak a réghiek; mert nem-is völe igen öfmeretségekben. Mindazon által, igen hafznos azoknak, a kik léleg-zeret nehezen vehetnek, és gyakran horumnak: kiváltkeppen ha az meg-főrt Spinácnaq levében írósvajat,

vajat, vagy mondola olajt télnék, s-azt elfzik, vagy ízlizák.

IX. R É S Z.

A' Káposztákról.

Nem versengnek itt heiba a' *Káposztának* nevéül, honnan hivatk' annak Magyarúl; noha némelyek arra akarják vonni, hogy az első föl-találóját ennek a' fűnek, *Kápnak* hitták: azért attúl volna eredeti, mint-ha *Káposzta* annijt tenne, minc, *Kápnosztá*. Noha más ennihány Némzetek-is hasonló néven nevezik, ugy-minc, az kik a' Tóth nyelvel élnek; a' Németek-is némelly tartományokba *kappis* avagy *kappes krautnak* nevezik.

Ez a' Magyaroknál olly közönséges palánta, hogy alig élhet az izegény ember a' nélkül. Sőt a' favanyú káposztát, még az eleinkrül maradot nével, *Magyarországon* szimertnek szoktuk nevezni. Azért ennek állartyarúl sem szőlők-fokas, mikor minden ember öfmeri. *Brassica*, ennek szokták csak nem minden fele káposztát a' Deákok nevezni, noha közönségeffen *Caulis* névelvel élnek: hanem kiváltképpen az *Olasz káposztát* szoktuk mostani időben *Brassicanak* nevezni. A' káposzta ennihány féle, úgy-minc, *Fejes káposzta*, *Olasz káposzta*, *Fodor káposzta*, *Harsás káposzta*, *Vörös káposzta*. Ezek a' közönségeffek. *Caulis folis*, *Caulis rabi*, *Rapocaulis*, nem régen származtak-bé országnkba. *Fejes káposzta*, magátul mégyen főben, és belül szép fejtékemény, tömört, a' levelei simábbak a' többinél.

Vannak

Vannak ilyen fejes káposzták, kiknek levelek szép vörös, és belül vörös fejték, főképpen a' Tótknál, és Németeknél. Az *Olasz káposzta* zöld, a' levele fodor, a' ki jó fele, főben mégyen, mint a' más féle; de nem ollyan tömört, és kemény belől, hanem szép sárga, és gyöngéb az mássknál. Némelyek nem mennek főben, csak úgy levelesen maradnak, a' kit fodor káposztának-is neveznek. Egyébként a' *Fodor*, vagy inkább *Fodros káposztának* simábbak a' levelei, csak az szélek szép fodortott, mint az Strúcz tol, avagy ránczos, mint a' régi fodrok. Ez keményebb a' mássknál, és nehezebben fő meg. Némelyeknek ezek közöttül is felek lével. *Harsás káposzta* hosszú szálakra nöll, a' kiken apró, nem széles, fodros levelek nőnek mind két-felől; az színe vagy zöld, vagy kék vörös: azért vörös káposztának-is hívják. Ez-is igen kemény a' főzésre, ha nem-ha meg-chipi a' dér.

Caulis folis, az az, káposzta virág; mert a' közepiről a' levelei közört, ollyan fejték sárga szép gyöngetorzája nöll, és föllyül bokros, mint a' virág, a' kit meg-foktak főzni, és úgy enni: ennek levelei hosszúkások és szélesek. *Caulis rabi*, annak levelei nem illen hoztak, és hegyesek, ha nem kerekdedebbek: kinck a' torzaia igen temerdeden meg-nöll, s-azt szokták főzni, és enni. *Rapocaulis*, kinck a' gyökere répa, és a' levele káposzta, a' ki néha meg-is fejteedik; azért mind levelét, gyökereit meg-főzheni. De ez minálunk, még igen ritka.

Minden káposzta jó ziros, gancios, és jól megszántott, vagy kapált földet kíván, és ha lehet fekete, porhanyós

Q

CLXIV.

porhanyós légyen; mert az igen kemény agyagos földet, a mint az fővány fővenyet sem kedvelli. Az káposzta magoc, *Palánta* vagy *Rácsa* magoknak hiyak közönségesen; a ki, ha ember azt kívánja, hogy idején el-palántalhatja, vesse az ganjos ágyba; körül ennijhánszor emlékezzem oda föl mind az Virágos kertben, mind ebben, s mind a' *Calendariumban*. Légyen pedig a' vetés Februariusban, vagy Martiusban, Aprilisben is meg-lehet efféle földben. Ezen-kivül pedig jó ziros ágyba vessek, mentül hamaráb lehet a' fagy miatt. Egyébként, Nagy hétféle Szoktak közönségesen vetni, némellyek újságra, némellyek fegyűrtre, az újság-előrt egy kevesé, hogy nagyobb feje legyen, és hamar magba ne menyen. Pünközd, avagy Sz: Orbán nap tájban el-ültetni, olyan földbe, a' ki két-fér állak, vagy Izántortak-meg, és jól meg-trágyáz-ták: leg-alább, más-fél lábura egymától; minék-utána öt vagy hat letele mégyen. Mert ha igen istjantán palántállják, könnyen valami kövechke, vagy földchke a' szívére esik, és igen nagy akadályt szerez növésebe. Három vagy negy het múltván, megéret meg-köll kapálni, avagy a' földet körülötrök föl hánni: ha lehet, valamennyire nedves helyre ültetsek, kiváltképpen a' vizek-mellett, hogy ha száraz údó jár, könnyebben juthatsanak az öntözéshez.

CLXV.

Mikor el-palántállják, igen jó, és szükséges, ha ki igen szorgalmas akar lenni, hogy jó-kora vermet álsanak, avagy liket csifállyanak, és réghi meg-rothart Ganéit, jó földet elegjerttetve töltfenek a' középire, a' hol a' palánta fog állani: és azt izinte bé ne földgyék földel.

IX. Réfz.

földel, hogy az-után is több földet hátrihatsanak hozzá, és így hozfízú torzája ne nőllyön. Ha pedig hozfízú torzában akarja menni, a' fiatal palánták-mellett, egy vermet köll álni, és szép gyöngén a' hozfízú torzát meg-köll haitani abban a' veremben, és földel bé-tölteni, mint az földő bújtatál, hogy csak a' levelei állyanak-ki: és ha igen fővány volna, megéne valami kevés rothart ganéit köllene reá-tölteni. Ha pedig az alkalmazóság úgy hozná, mind az ültetés, mind az illyen bújtatás föld töltetek lenne: akkor leg-fzebb, és nagyobb feje lévél a' káposztának, csak hogy mikor szükséges, a' földet néha-néha föl-hártsák a' torzája-körül. A' káposztát, a' gyamtúl föl köll szabadítani, ha igen száraz údó nem jár.

A' káposztát gyakrabban köll levelezni, hogy CLXVI.

fzebb légyen, és jó izú. Az sárja leveleit, a' kiken lyuk vagy on, szorgalmasan le-fzedgyék, és ki-hádnnyák: mert egyébként legyek, és hernyók teremnek rajtok. Azért mikor nyárba látod, hogy a' káposzta levelek igen kezdének sárgúdni, jelez az, hogy öntözésre van szükségek. Minden-fele káposzta igen kedvelli az öntözést; mert nedves, és ziros földet kíván. A' levelezés, kiváltképpen Sz: Jakab nap-tájban légyen.

Semmi-fele palánta, vagy káposzta magot, ne vessenek a' ki hat éfzendónél réghiebb; mert abból nem káposzta, hanem Retek, vagy Répa nól: mivel a' palánta mag, tovább meg nem marad erejében, öt, vagy hat éfzendónél.

A' káposzta inkább szereti a' hűvös, és frís eget, CLXVII.
hogy nem mint a' föl-ötrébb-való heüségét; azért ha lehet,

lehet, olly helyre ültessék, a' hol reggel az nap vagy nem éri, vagy igen kevesé.

A' káposztát, ha szinre föben ment-is, nem köll idején le-vagdálni: hanem meg köll tartani, míg a' hideg bé nem akar lépni; hanem-ha vagy igen haladna, vagy az rothadáftul feltő volna, vagy a' mindennapi szükségre: és, ha mikor le-vagdallyák-is, ne vigyék mingyárt a' pinczében, hanem valami száraz helyre rakják, hogy a' víz ki-folyhatsion belőle: és azután szárazon a' pinczében vihessék, és ott deszkára, vagy maga torzájára a' deszkan rakhassák, a' ki nyersen téltre meg-akarja tartani.

CLXVIII

Ha pedig, magnak akarja valaki a' fejes káposztát megtartani, mind torzáftul gyökereftül köll azt a' földből ki-vonni: és úgy az száraz pinczében, száraz fővennyel elegjiret földben ültetni. Nemelyek csak otkin a' kertben, terdig, vagy aláb-való vermet áfnak száraz földben, és abban temetik-el a' fejes káposztát mind gyökereftül: ki-keletkor megcúnt ki-áfsák minékutána nem félő a' kegyetlen derekról, s-úgy ültetik-el, hogy magot hozzon. Es noha csak a' torzájból-is (a' ki télben vagy a' kertben, vagy a' pinczében megmarad) magot vehetni; mindazon által, jobb az, kit a' fejes káposztáról szednek.

Ofszel, mikor a' fejeit a' káposztának le-vagdallyák, a' Torzáját nemelyek földdel, és éretlen szalmás ló ganéval bé-födik, és telctszaka úgy hadgyák ki-keletig: akkor ki-njityák, és megcúnt idején meg-levelezik, és fejechkékerhoz; avagy leg-alább gyöngce csihákor. Kiket akár meg-főzik, mint az Olasz ká-

posztát;

posztát; akár meg-fonnyasztják meleg vízben, mint az spárgár: és olajjal, eczettel, salátára módgyára csizik, kivél az Olaszok igen élnek, és Broccolinak hívják. Hasonló-képpen, akár a' pinczében rakott torzából telben ki-nőrt gyöngce növéfekkel, akár ki-keletkor az kertben hagyottakból, élnek.

Nemelly együgyű paraszt kertészek, a' káposzta CLXIX. torzát, mind otkin hadgyák telben, a' káposztás kertben el-velzni, nem-is tudgyák semmi hasznát venni; de az jó gazdáfiszonyok, a' gyökereig le-merelik, fő-képpen a' kik temerdekebbek, és bé-hordgyák téltre a' barom fínak: meg-vagdallyák, s-korpában keverik, leg-inkább a' fejos teheneeknek, mikor fejik. A' Pókának ha meg-bámozzák, s-apróra vagdallyák, s-úgy verik eleikben, igen örömeft meg-csizik, s-meg-is jövúnak rüle. Jól tudgyák azok, a' kiknél szük a' téli eledel. Efféle torza, főzni-is igen jó, csak nem ollyan, mint az Cauli rapi.

Ha ki azt akarja, hogy idején ki-kelet-után fejes káposztája légyen; vessé-el a' palánta magot, mind fejes káposztából, s-mind Olasz káposztából Sz: Jakab nap-táiban, és ha lehet, azon cizrendő-béli mag legyen, a' kit a' Némerec, Sz: *Takab palántájának* neveznek: és ültése-el Septemberbe, mint a' mas-fele palántát, meg-marad físsen telbe oda ki: és ki-kelet-után idején leveles, és fejes káposztája léfzen; csak önrözéssel (mikor kívánatarik) és kapállátsái tápláallyák. Ezeknek leveleiből, idején Podluskat-is főzheni.

Haki józú káposztát kíván, az az elsőben ki-nőlt leveleit alúl le-fzaggassa; mert a' kik az-után nőlnak, jobb ízűvek léfzenek.

23

Olasz

CLXX.

Olajz káposzta, Fodor káposzta, Fodor káposzta, nem kívánának külömb bajmoldásk: hanem mint a több fejes káposzták, mind veréleken, mind palán-ráásokban. Csak színtén, mivel gyöngéb termézetek; tél-előtt ki köll gyökereitől vonni őket, és avagy pinczében iltetni; vagy csak otkinn-is a kertben, rendel egy-másra le-fektetni: de úgy, hogy minden renden a gyökereket, külömben földel bé-hápnák, telben is otkin a hó-alatt meg-marad. Ha pedig igen száraz tél volna, hogy a hó bé nem földhenné, nem ártana egy kevés szalmát reá-hánni. Mikor főzni akarunk belőle, rendel hordgyák a konyhára.

CLXXI.

Haraszt káposzta-is, Vagy-kek káposzta, ugyan-ezen munkával meg-celgizik: de ez erősebb természettel bír; mert a derer-is, havar-is, telec-is celszennedi. Sőt akkor jó, mikor a dér meg-chipi, és a hideg meg-fonnasztva: édesebb-is, és gyöngébb léfszen, s-könnyebben fő. Ha ki meg-is a pinczében, vagy bőlcben akarja vinni szabad véle.

A' Fejes káposztát bé-sózzák, avagy savanyították téire, kinck módgyát ide-alá meg-írom. Ilmét aprítva, saláta módgyára cizik, vagy meleg vízzel meg-fonnasztván: vagy sóval meg-gyúrván, hidegen-cszettel, olajjal. Miként főzik pedig mind savanyú, mind dyers, mind Haraszt, s-mind Fodor, s-mind Olajz káposztát; kibül salátát-is csinálnak; egy kevesé előbb meg-főzvéa: bőven meg-léfszen írvá az szakách könnyben.

CLXXII.

Cauli folti, kit Magyarul-is csak ugyan annak szoktuk nevezni, igen jó ziros porhanyós földet szerez: a' gancios

a' gancios ágyba leg-jobb ötöt vetni, hogy hamarabb el-palánálbalsák mikor a több káposzták, és palánták: a' mint ennyhánozor immár meg-írtam. Az ő magva egy kevesé erősebb, a' fejes káposzta magnál, kit idegen Országból köll hozni; mert még föll nem találtak a' módgyát, miképpen itt a' mi országunkban, jó magot hozhasson. Egyébként, a' ki még-is szorgalmatosabban akar az Caulifolival bánni: az, minck-előtte a' gancios ágyba vetse, idején az mint oda-föll, avagy leg-későbbben Hásvét-elött három-béttel, egy éltzaka áztassa-meg valami kevés borba a' magot: cs hamarab ki-kele. Nem-is köll gerblyével bé-gerblyélni; hanem egy újni szeletsegre jó fekete porhanyós földet fölben hinteni, és három nap egy-más-után egy kevesé meg-öntözni, és a' gancios ágyat bé-földni, míg a' mag csiázni kezd. Az-után ki-nitsák, mint az údó engedi, és hadgyák nőlni míg négy, vagy öt levele léjzen: és így jó ziros, fekete, porhanyós földbe, majd két lábnyira egy-mástól utteisek-el, hogy a' Nap a' gyökerehez hathasson: és ez légyen köld-töltekor.

Ennek-utánna, ha igen meleg kezdene lenni; a' gyökereivel álsanak egy tenyéreni vermeeskét, azt jól el-rothart ziros ganerival bé-tölchek, és minden másod nap állott vízzel meg-öntözzék; de nem az levélét, hanem csak a' gyökereit, estve mikor a' Nap el-akar enyészni. Es így, Sz: Jakab nap-után két héttel, érett Caulifolit lehet ember.

Azokat pedig, a' kik igen későn érnek-meg, nyolczad nappal Sz: Mihály nap-előtt, vagy az-után, mibe

CLXXIII

mihelt a' hidegtől felő, a' pinczében ültetésekk-el fővenyben, és alkalmas földet hadgyanak a' gyökerek körül, mikor ki-áfsák: Ha bé-ültetik-is, egy vagy két ásó apró ganét vessenek a' gyökereire, és egy kevesé meg-öntözzék, hogy a' gyökere nedvelsen maradjon, de nem a' levelét: mert hamar meg-rothad. És így, meg-nől a' pinczében, s-a' közepin lép sárga bokretája nő, a' kit telben meg-főzhereni, a' torzájával egyvált.

CLXXIV

A' ki idején kíván jó Caulifolit, vesse-el a' magvát Sz: Jakab nap estin, avagy a' tájban, hód-töltekor, jó fekete porhanyós földbe, avagy fővenyesbe, s-még Sz: Mibály napig meg-leveleledik; a' kit deszkából cőnált ládában ültetik-el fővenyes földben, és otkin hadgyák a' kertben, míg hideg nem kezd lenni. Az-után a' pinczében vízik, és a' mint lehet, gyakrabban szellőztetik, hogy meg ne fülljön: a' ki-kelet elővén, s-a' kertben jó helyt kelzívén néki, ki-vizzik azt, és el-ültetik két lábujira egy-máftúl; de azon köll mefkerkedni, hogy jól meg-rothar apró ganét-is tegyenek hozzá: és öntözessel, kapalgatással, és gyomlálással (a' mint oda-föl-is meg-van írva) forgógyanak környüőtte: és így, nyólczad nappal Sz: Jakab napia-előtt, érett Caulifolit kaphatni. Az téli Caulifoli, ha az kertben meg nem bokretáfodott, meg-bokretáfodik a' pinczében, a' kinck fok levele van. Ha ennihány bokretás gyökerec, meg-tarthac ember ki-keletig a' pinczében: ki-viheti magnak a' kertben, és kap ennihány magot rajta; csak hogy jól meg-óltalmazza a' hidegtől.

Az

Az Caulifolit, csak főve elfzik-meg: azt pedig magánosan, vagy húfsal, hallal főzik. Kinck főzésének módgyárul, bővebben az szakách könyvben.

CLXXV.

Cauli rabi, evvelis a' bajmoldás, nem különböz a' több kápolzták bajmoldásától, mind vetésében, s-mind ültetésében. Ez-is jó záros földet fzeret; a' levele kerekdedebb, szélesebb, hogy nem mint a' Caulifolinak, rikáb-is a' több kápolztáknál. Az a' különbözés, hogy mikor a' torzája nevelkedni kezd, az alsó leveleit gyakrabban le-szaggassák, hogy öregbedgyék a' torzája, és a' földet-is gyakrabban forgassák a' torzája-körül, földdel-is föl-töltsék a' temerdek torzájá-ig.

Telre ezt-is ki-köll ázni a' földből, és a' pinczébe fővenyben el-ültetni. Mikor akarják, úgy főzzék a' torzájat, a' közepin-való gyöngel-velecskéjével, az ki kívánnya, mint a' Caulifolit; de elsőben, az temerdek beiat le-hámozza, akár magánosan, akár húfsal, hallal, &c. Ennek a' magva nagyobb, hogy nem mint az több kápolztáknak, vagy répáknak. A' mi Orzá-gúnkban-is jó magva terem: ki-keletkor ki-ültetik a' kertben, a' mint az több magnak-való palántákat.

CLXXVI

Rapo Cauli. Ez-is mind főzésében, munkájában, egyvez a' többivel: óltalmazásában-is, csak hogy inkább az répák-közzé számláttatik. Ugy-is főzhetni, bé-sózhatni, mint a' répát.

Közönségesen a' kápolztának, kivált-képpen a' fejes, Olasz es fodor kápolztának, nagy ellensége a' fzőlő, és vízfontag; azért fe kápolztát ne ültessenek közel az fzőlő-tőhöz, fe fzőlőt a' kápolztához; mert

R

ha

ha meg-nölnék, eggjik a' máfiktul el-távozik, nem-is léfznek olly tenyészők, mint ha távol vólnának egymáfúli; kinék jelensége az, hogy ha a' fazékba, kibén főzik a' kápolztát, egy kevés bort töltének, az-után tovább nem fő a' kápolzta, s-a' színét-is el-vefzti. Jnden írják azt-is, hogy ha ki azt akarja, hogy meg ne rízfegedgyék a' bor italul, egyék előbb ennihány nyers kápolzta levelet; némellyek az favanyú kápolztárul-is ezent írják: de én ezt fenkinék nem tanácslanám; mert nem igen láttam hafznát. Egy fozorgalmatos kertész, fe lzenvedgye a' meg-rothart kápolztát kertében; ne-is öntozzón femmi-némű füvet avál a' vízzel, kibén kápolztát áztattak egy ideig, vagy főztek: mert az ő búzival meg-vefzti az fozmlézd fűveket, és a' kit nedvesítének a' levével. Hanem az Réz, vagy vas, vagy cöcrep fazekakat, és edényeket, kibén hűt vagy más-féle czközt főznek: és azokra rá égb, s-pörkölődik, ugy hogy nehezen moshatni-le, és tisztíthatni; nincz jobb, hanem efféle Olasz, vagy nyers fejes kápolzta levelet főzzenek benne, és avál mofák-ki.

CLXXVII. A' kápolztának, kivál-képpen az Olasz kápolztának fok orvofsági vannak. Mert az első sóttalan levé, kibén a' Harafz kápolztát főzik, meg-lágitva embernek gyomrát, és meg-indítja; a' köhögést meg-csillapítja; jó hangos szavat ferez. Ha pedig nádmézet téfzélz-belé, igen jó orvofság az melynek fozongatára-, és száraz-betegség-ellen. Halonló-képpen fozolga' efféle közönséges kápolztának leve-is, az meg-nevezett nyavalyák-ellen. Az máfodik, avagy harmadik

dik leve a' kápolztának, meg-kemenjiti hasát embernek. Ha a' kápolzta magot lévben, avagy portá törve adgyák-bé az apró gyermeknek, igen hatnál a' gélészta-ellen. Ha az nyers kápolztának levével megkeni ember a' fejét, az le-cset nyak-chapot föl-vonfza. Az fozpartó Afzonyok, ha Olasz kápolztának levével nedvesítik mellyeket, fok tejet fzerenek magoknak. Ha a' kápolztának gyökereiből hamut égetnek, és azt tyukmon fejtérével őfzve-keverik, és rákötik, meg-gyógítja az égést; akár forró víztől, akár túztól légyen. Minden dagadált, vagy febet az embernek szájában, avagy torkában a' nyak-chap-körtől, el-olztat, és meg-gyógít a' kápolztából facsart lév, ha egy kevés olajt töltének-hozzá, és egy ideig az szájában tartja ember. Ha a' kápolztát bor-czetnek sópjújében meg-főzik, két nyers tyukmon fekít, és egy kevés Rófa czetet véfznek-hozzá, jól őfzveverik, és keverik, s-faftrom módgyára a' köfzvényes tagra kötik: igen ki-vonfza annak fájalmát. Hafonló-képpen, ha ugyan ezen lévben árpa lisztet, Coriandert, Rutát véfznek, és egy kevés foót, s-faftrom módgyára a' köfzvényre kötik. Más réghi febnék-is el-vefzi fájalmát: ha meg-főzik a' kápolztát, és mind levestől által-verik, s-avval kengetik az febet. A' kinn dagy hévség vagon, akár hideg-leletől, akár hagyalmáztól; törjön kápolzta levelet őfzve, és köfse magára, igen meg-hűvösíti.

Ha a' kápolztából facsart levelet, egy kevés borral CLXXIX. őfzve-keverik, s-abbban ruhát mártanak, s-nedvesen a' fülé-körül kötik embernek: annak zúgását, és fájaldalmát

dalmár el-vélzi. Ha kit az dühös eb meg-mart, végyen kápoltra levelet, vagy magot: törtje-meg, keverje eczettel-öfve, és köfse-reá, ki-fizja mérget. Ha pedig ugyan ezen kápoltra levelet véfznék, és meg-tízítván meg-Fáraztyák, s-az-után meg-főzik, s-azt adgyák innya a' dühös eb, vagy farkasfúl meg-marottnak, meg-gyógyúl. A' ki-gyómarait-is, ha hamar kápoltra levelet kötnek-reá, meg-gyógyítja. Ha meg-törik a' kápoltra levelet, egy keves tím-fóóval, eczettel, öfve-keverik: meg-gyógyit minden rühet, kolzrt, fe-kélyt. Ha valami mérges gombát evett-vólna-is va-laki; igyék kápoltra levélből facsart levet reá, nem árt néki.

CLXXX.

Némellyek falctromor, vagy foós földet törnek-meg, azt meg-fizitállják; s-avval bíntk-meg a' palán-tát mikor három levell, és hamarbb meg-fő. Né-mellyék, hamuval bíntk-meg: hogy a' hernyúk ne ártassanak néki, körül ez-után.

X. RÉSZ.

Az Hagymákról.

CLXXXI

AZ mi Országunkban, a' minémű hagymák-kal szoktúok élni az ételben, és a' kerri ve-remények-között, ezek: *Fog-hagyma, Vörösfog-hagyma, Pár-hagyma, Magyoro-hagyma, Metellő-hagyma.*

Allium, Fog-hagyma. Közönségesen két-féle a' Fog-hagyma. Eggyük kerri, fészid. Málk, vad fog-hagyma, mezzi, kigyó-hagyma; de itt most ezekről

32

X. Réfz.

133

az vadokról nem szóllok: noha némellyeket ezek-közül-is, a' Parafzók meg-eízik, fő-képpen az aprókat, kik a' gyümölcsös-kerekben a' fák-alatt, idején ki-keletkor ki-nőnek, és szép gyöngök; hanem szőlök elák ízintén a' kerri fog-hagymáról. Ez is két-féle. Eggyük őzi; málk ki-keletti, vagy nyári. Az őzit, azért nevezek annak, hogy őzfízel üttenk-el. Az másikat, hogy ki-keletkor. A' fog-hagymának, igen nehéz bűdös ízaga van; azért, némely Némzetségek nem fzernek: némellyek pedig, igen kedvelik. A' fog-hagymának feje gerezdes, az-az, ennihány öfve-nőt görözdökből áll, kik egy külső fejtér hátyával földetnek-bé: az belső heitok vöröfses, keményebb: az széki belől szép fejtér: alit az egész főből apró vékony gyö-kerechkék nőnek-ki. A' levele igyenszen föl-nőll, miniat a' vörös hagymának; deak-hogy nem olyan ke-rekdéd üreges, mint ennek: hanem, valamennyire széles, és vékonyabb.

A' fog-hagymát, nem magon szokták verni; CLXXXII mert igaz magva ninchen, hanem a' fátának rezején lévelnek néha egy hátyában bé-takarva fok apró görözdöchkek, fő-képpen az őzi fog-hagymákon, kiket mag gyanáor el-ültethetni; de három, vagy négy elfzendei, köll várakozni, míg fejké nőll. Azert, inkább el-köll faggatni egy-mással az őreg görözdöket, és úgy görözdökent ütteni a' földben, három vagy négy úyni távol egy-mással: mélyen pedig két úyni fzelelségre. Az kit ki-keletkor üttenek, az hódlnak nevelkedésére, egy kevesé a' változás-előt. Noha némellyek, inkább jóvallyák az őzi ütretét, tél-előt; de

R 3

de ebben kivált-képpen az helynek, és tartománynak alkalmatofságára köll nézni. Ide mi felénk, jobb a' ki-keleti. Az kinck fok vagy on, mind a' kettőt meg-probíharva. Ha őzfizel ülteti, hamarabb gyöngge fog-hagymája léfzen, és több magva. Vagyon ugyan bizonyos neme az őfzi fog-hagymának, kik olly nagyok levclnek, mint az óklóm : kiket Török fog-hagymának is hínak, és azt őzfizel köll ültetni.

CLXXXIII. Az ültetni-való görözdökben is, válafráft téfzenek a' fzorgalmatos kertéizek: mert a' külső görözdöket a' kik nagyobbak, és erősebbek, azokac válafrátyák az ültetere; az belsőknek, mivel apróbbak, békét hagynek: noha a' Magyarok, mind egy-aránt ültetik. A' fog-hagyma, nem kíván kivált-képpen-való földet: hanem közep-fzerüt, és ha lehet, porhanyóft. Nem is igen vágyodik a' melferéges bajmólódásra: hanem, hogy ki-kelekor és nyárban, gyakrabban-gyomlállják, és tífzán tarcsák; mert nem fzenved más füvet örömfelt maga mellett: és ha igen fzáraz üdő jár, meg-kévánnya az öntözéft-is.

CLXXXIV. Némellyek azt ítélik, hogy a' fog-hagymának erőfs fzagát el-vehetik az ültetésevel: tudna-illik, ha öter akkor ültetik-el, és fzedik-ki, mikor a' hóld az föld-alact van, és nem világoskodik. Némellyek meg azt ítélik, hogy ez keveset hafznál: hanem leg-jobb, ha fzáraz üdőben, öntözéftel gyakrabban fegítik; mert a' fog-hagymának, a' kit nem öntöznek, erősfébb fzaga levcl, hogy nem mint a' kit öntöznek. Némellyek azt mondgyák, hogy jó fzagot ád, ha egy dyers babot rág valaki, minck-utánna fog-hagymát

cvctt.

évett. Edes is léfzen a' fog-hagyma, ha olivat, avagy olay-magot töltenek-hozzá, mikor el-ültetik. De effele fog-hagyma, igen drága volna Magyar-or-fzágba.

Szent Jván nap-tájban, mikor a' fog-hagymának jól meg-nólt a' fzára, meg-kötözük azt: avagy egymás-között őfzve-fonnyák: avagy a' mint némellyek, el-mecéllik; némellyek meg-török vagy le tapodgyák hogy nagyobb légyen a' feje. Jól-lehet némellyek, csak a' természet folyására hadgyák. Némellyek, hogy nagyobb légyen a' fog-hagyma feje; a' gerezdet, mikor el-akarják ültetni, meg-ilkafztyák, s-egy uborka magot gyuknak-belé, s-úgy ültetik-el.

Sz: Lörincz nap-tájban, avagy a' hideg helyeken, Sz: Bertalan nap-tájban, mikor a' fog-hagyma meg-érett, ki köll fzedni a' földbül: és meg-fzáraztani a' Napon, hogy az-után meg ne rothadgyon. Némellyek csomóba kötözük, és a' kéményben a' fűftre függefzük; de ez nem alkalmaros, fő-képpen ha azt el köllene ültetni. Némellyek el-mecéllik a' fzarát, és fzáraz helyen tartják a' fejét. Némellyek egy kevés foós vízzel hínitk-meg, s-úgy fzaraztyák. De leg-jobbnak ítélem, ha kofzorúba kötük, őfzve-fonnyán fzarokat, s-úgy tartják fzáraz helyen: a' mint közönséggelen élnek Magyar-orfzágban véle.

A' fog-hagymát nyersen, főve is cfzik mind húfsal, hallal, és némelly paréjban is, az falátába is, és sásákban: fő-képpen mikor zöld, és gyöngge feje, fzára.

A' kinck igen nehéz a' fzaga, mikor más embert

fog-

fog-hagyományt evett, egyik ő-is, s-nem érzi annyira; avagy egyik mingyárt petrelelymet, avagy Olasz kaport reat. Egyébként a' fog-hagyományak szaga, erőfősi azt a' ki elfzi; azt pedig a' ki véle jár, meg-erőtleníti: avagy ha véle verfent fűt, avagy közel munkálozik hozzá. Azért, ha ki más ember lovával akar futtatni, adgyon fog-hagyományt enni, a' maga lovának, s-meg-erősödik tőle: a' másó pedig, a' ki-mellett fűt, meg-érezvén a' fog-hagyomány szagot, el-lankad, s-el-fárad, és nem-is futhat olyan jól.

CLXXXVII. A' fog-hagyományt igen sok haszná, és orvosságá vágyon. A' többi-között, azt írják felőle: hogy ha dárabra metéllik, és a' vakandok lynkába téfzik, ki-űzi onnét a' büzi a' vakandokor. A' kik hideg, és nyálas termélfzettel bírnak, azoknak igen hasznos a' fog-hagyomány; mert ez meleg, és száraztó mind kívül belől, ha élnek véle. Ha a' fog-hagyományt difznó hájjal öfzve-törlik, és avval meg-kenik a' tűznél embernek a' talpát, és az ágyba a' háta geréczeit: el-velzi a' hidegről szárazzótt hurutot. Az hideg rázáfa, avagy inkább a' esömör-ellen, nincs jobb orvosságok a' Magyaroknak, mint-ha eczettel öfzve-törlik, és avval dörgölik karjaikat, háta geréczeit, nyak-fűrtét, és lapiczkájár: s-úgy el-öfzlattvák az alatt-vért a' bőre-alatt embernek. A' fog-hagyomány minden-némű mérég-ellen jó; fő-képpen ha ki rofz poshart, és egéfségtelen vizet ivott. Hásonló-képpen, a' mérges állatok maráfa-ellen ha borba ízfzik, ha meg-törlik, és a' dűhös eb marására hástrom módgyára kötök; azért igen jó az éon-járóknak magokkal hordozni. A' fogfájás-ellen

tarcha

tarcha valaki az fájába, avagy csinállyon hástromot belőle, öfzve-elegijevén egy kevés lúd hájjal, és tégyen a' fülének üregébe egy keveset a' felől, a' melly felől fáj. A' fog-hagyományt igen nagy ereje vágyon, CLXXXVIII úgy hogy, ha ki töve, avagy egélfz görözdönkent-is akar hová-is a' testére köti, föl-hójagozartya azt, és febet csinál rajta; azért, mikor így kívül akar valaki élni véle, mindenkor olyan ezkört elegijfien-hozzá, a' ki erejét meg-czáfollya. A' Pestis-ellen-is igen jó. Azt tartvák a' Doktorok, hogy ha ki elfve két, vagy három fog-hagyomány görözdöt meg-tízfüt, s-egélfzzen nyeli-el, minden nedvelséget meg-emelefzt az ember gyomrában: és a' köfzvény-ellen-is igen jó. Ha a' fog-hagyományt téjbe meg-főzik, és azt adgyák a' gelélfz-tás gyermekeknek (s-a' kiket ezen fétgek-miátt az nehezég bánrt,) meg-innya: el-űzi azt. Nem külömben a' kövret-is, ha ilyen tejet ífznak. Az ífzeleket ki-űzi, a' fjomjúságot meg-oltya, hangos szavat íferez. Ha mézzel öfzve-törlik; kolzty,rühbet, fakadékokat, kor-pát az ember fereből ki-velzt, ha véle kenik.

Ha a' fog-hagyományt vízbe meg-főzik, és azt a' CLXXXIX. damaszoknak meg-adgyák innvok, egy élfzaka úgy meg-dagadnak tőle, minc-ha ennihány hétig hizlalták-vólóa; de ennihány nap múlván megént el-műlik. Azért a' ki hizlalt ártánt akar venni, meg-jálsa, hogy meg ne csalatozzék efféle melferséggel.

A' fog-hagyományt jobb úzú, és édélfebb léfzen, ha minck-előtte el-ültetik, egy egélfz nap édes mustba-áztatvák; nagyobbak-is léfznenk, ha két nappal az ültetes-előtt, téjben áztatvák.

S

A' ki

A' ki örömet elzi a' fog-hagymát, de az füzagát nem fzenvedheti a' füzájába az, kennyec-meg nyers fog-hagymával a' tálat, a' kibben az étket föl-adgyák: s-az étekben meg-marad a' füzaga; de a' ki abból elfzik, nem léfzen búdós a' füzája tüle.

CXC.

Capa, Cepe, vel Cepa, Cepe, Vörös-hagyma. Az Vörös-hagymának a' feje, nem gerezdekbul áll, hanem rétes fzeletekbül: a' levele kereldéd, üreges, kinék állatvárúli, mivel minden ember öfmeri, nem fzükség fokát fzóllanom. Kiválté-keppen két-féle mi-nálünk Eggitk, kinék vörös a' heia; mállk, kinék éppon fejtér, a' kit külömben nem nevezhetünk, hanem, fejer-vörös-hagymának: a' ki magában nem olyan erős mint amaz, nem-is olly könnyen nevelhenni ötet; azért ritkáb Magyar-Országban. Egyébként termé-fzetekben, s-munkálkodásokban nem külömböznek.

A' vörös-hagyma, igen jó záros, meg-kapált, tífza, porhanyós, jól-meg-trágyázott földetkéván, a' ki az Napra fordítarott, és valamennyire meleg: hogy így idején meg-erősödvé, könnyebben el-túrhetse a' füzazat. Idején köll ötet verni, mihel a' földet áshatni, úgy-mint Januariusban, Februariusban, Martiusban; az-az, Boldog-Afzon-havában, Böjt-elő-hóban, Böjt-más-hóban; hóid fogytára, ha az údó engedí; mert a' vörös-hagymának más természet van, hogy nem-mint az több veteményeknek: mivel az mi másnak hóid-töltete jó, ennek ellenkező. Ha-fonló-keppen, az mi másnak hóid fogytára nem jó, ennek hafznos.

CXCI.

Ritkán köll az vörös-hagymát vetni; azért föld-
dec

dec köll közibe keverni. Más-féle magokat-is vethet-ni közibe, úgy-mint falátát, petrelelymet, csombort, paffernákát-is, *Éc.* mint oda-föl-is jelentetem 5-dik Réfz. n. 46. ennek az könyvnek. Minek-elötte pedig el-velsék, ha előb poshat gantós vízben áztartyák, és meg-dagad, az-után meg egy kevesé meg-fzárartyák, s-úgy vetik-el: jobban, s-nagyobban nöl. Némelyek el-mennek, s-egy vagy két nap lágy-meleg vízben áztartyák; az melly vizet négyzér napjában le-tölcik, s-meg-újttyák, hogy az mag meg ne búdól-sódgyék: s-az-után vetik-el jó földben, a' kire egy úynira apró rosfálc ganté hintenek. Ha fél-lábujja meg-nöll, és igen sűrű volna a' vörös-hagyma, ki köll füzagarni a' sűrűt, (kit máshova-is ültethetni) úgy hogy, egy úynak fzelelségére legyen egy-máftul, és jobban nölhelsen. Az vörös-hagymát tífzán köll tartani, és néha-néha két ágú vékony kapáchkával, avagy az mint némellyek cselekefznek, a' farlónak hegyével meg-köll kapálgarni, hogy a' föld igen cse-repes ne legyen környülötte, és kemény. Kikeletkor (mint oda-föl-is meg-mondám) mingyárt, mihel a' földnek fagya ki-mégyen (de úgy, hogy még a' telli nedvelség benne legyen) Velsék a' vörös-hagyma-magot, hóid-fogytára.

Két-féle vörös-hagymát fzoctak a' kertélfzék ültetni. Egyket a' konyhára: mállkat magnak. A' kit eledelre akarnak ültetni, legyen az apróia-közzül: hogy idején legyen a' füzacsnak vörös-hagyma leve-le, és feje, s-meg ne fogyatkozzék abból. Ezt-is jó földben köll ültetni, de nem köll mingyárt még mi-
kor

CXCII.

S 2

Pulegium. Fokk

kor apró ki-vonni; mert a földi geleszták beté-búnak a likokban, és kárt tésznek a többinek-is. Hogy pedig magba ne mennyen effele ültetett vörös-hagyma; minck-előtte el-ültetsék, a' hegyet körölsztül meg-mesék, és hőlđ fogytára fzinre az Uyság-előtt ültetsék: és ha igen fölőtte meg-leveleznők, és szárába, akarna menni, le-tapodgyák. Száraz üdőben köll őcet iltetni s-venni, és száraz földben-is: azért némellyek 20. nappal előbb meg-átsák a' földét, hogy jól meg-fzáradsyon.

CXCIIL.

Az magnak-valót, az öregibül köll választani, a' ki szép kerekded, s- azt köll el-iltetni jó földben, fél-lábnjira egy-máttul: de ne mélyen a' mennyre lehet, és ha meg-keményelzik a' föld rajta, meg-kapálgatsák, és szorgalmatoisan meg-gyomálllyák; mert ez igen fegiti az növére. Ha pedig fölőtte fok levelei vólnának, ennihányat el-köll venni; de ne késsel, hanem kézzel le-fzakasztani, azt pedig száraz üdőben; mert esős üdőben a' víz belé-mégyen az üregében, és meg-rothasztja a' vörös-hagymát. Az magnak-való vörös-hagymát, némellyek hőlđ nevelkedésére iltetik, és a' magvát-is akkor fzedik-le. A' magvát pedig előbb le nem köll fzedni: hanem, ha jól meg-érett, tudnia-illik, mikor a' magva szép fe-kete, a' hartyájában, az melly közönségeslén Augu-stusba lével. Némellyek hogy jobb magot nevellyenek, ha látrják, hogy egy főbül fok szára jönne-ki, az melly, magot hozna, minck-előtte jól meg-nölne, ennyhánvát le-fzaggatgyák: hogy a' többi jobban meg-érhesék. A' magos szárát, hogy a' fzel le ne

törje,

törje, pálczácskákhöz köll kötözni: az végre némellyek, két-két fejet tésznek egy veremben, és azok-köziben egy pálczát, a' kihez kötözik. Némellyek nem gyuknak semmi karócskát melleje: hanem csak ennyhánvák szárát kötözik-őfzve, a' kék egy-mátt támogatgyák.

Az magon köle vörös-hagymának, Sz: Jakab CXCIIV. nap-rájban, le-fzoktrák az szárát tapodni: hogy jobban nőhessen a' feje. Effele hagymát, az mint hogy nem egyfzer s-mind érik: úgy nem köll egyfzer s-mind kifzedni. Leg-jobb jele a' meg-érésének az, ha szárad a' levele, avagy szára, és a' gyökere nélkül igen lágy, és ha a' feje ki-kezd a' földbül bújni: a' ki illyen, szabadon ki-fzedhetni, s- a' többit még ben hagyhatni, míg az-is jól meg-érik. Mikor ki-fzedik, az melly föld a' gyökere té ragadott, azt le köll venni; az-után szára helyre tenni, míg derkaftán meg-fzárád a' szára, de ne az napra. Avagy kofzoruban a' szárával kötözni, akár zúpokra, az mint mi-felénk: s- úgy fzel-lős helyre föl-függelzteni. Némellyek, hogy meg ne rothadgyon az vörös-hagyma, hév vízben mártgyák: az-után a' napon meg-fzáradszgyák, és úgy szárazon árpá polyvába rakgyák, hogy egyik ne érie a' máfkat. De effele fölőttébb-való szorgalmatoiság, nem Magyar-Országba-való.

Anton. Mizaldus azt írja, hogy fölőtte nagy feje léfzen a' vörös-hagymának, ha vermet áfnak körü-lőtte, és a' fejét föllyebb emelik és vodogatgyák: de úgy, hogy ki ne vonnyák a' földbül. A' föld nem kedvelli, ha egy-más-után azon földbe fog-hagymát,

S 3

vörös-

vörös-hagymát, vagy más-fele hagymát vernek: hanem változtatni köll a földet.

A vörös-hagyma mind étekben, salátában, sáskában, fő-képpen mikor még zöld gyöngö; mind nyersen sóval kenyérrrel jó: némellyek meg-is sütik, és saláta módgyára, hidegen eczettel, olajal elzik.

A vörös-hagyma igen jó izt ad az éteknek, akár rántva, akár csák úgy-is apróra metélve, és főve: halznál-is azoknak, a kiknek gyomrokat, és szívek karayát el-fogta a nyál, avagy nyers nedvelség; mert ki-vélzi a phlegmát: de nem azoknak, a kikben fok fáat vagyon, száraz és hév toffel bírnak; mivel igen bevit, fő-képpen ha nyersen elzik. Egészséges pedig, ha elsöben a vízbe hányják, és petrefelyemmel együt főzik, vagy rántják. Az izopratóknak tejekec neveli. Az ételhez izt szerez embernek. Ismét artalmas annyiból ha nyers, hogy rettegő álmokat indít, és mély álmot, fő-képpen ha estve jokat elzik valaki benne. A izemét meg-homályosítja embernek, és vizkerretit az ő keferüség-által, mikor a köny-húlatást ki-vonja. Az ő kedvezlen szaga, nehez bösfentékeket, és lehellereket szerez.

CXCVI.

A vörös-hagymának mind azon által, fok orvosiági vannak, mind kívüli belől. Kivül, ha annak ki-fachart levéből ennyhány csöppöt az ember szemében bochtának, minden maculáját, és más fogyarokozást el-vélzi. Haját nevel, ha a kopaszok, és az kíknek a kofizrul el-ment hajok; evel gyakran kenik fejeket. Ha az ki-fachart levét kappan hájjal öfve-eggytik, s-avval kinek az el-ment bőrt: meg-neveli.

Az

Az égette tagra-is, ha paráz hammban meg-sütik az vörös-hagymát, s-úgy tézik-reá, igen jó. Az éretlen kelleket, és gugát, ha ennyhány függével, avagy mézzel öfve-törlik, és reá-kötik: meg-lágyítja, és meg-érleli. A dühös ebek marása-ellen ha meg-törlik, mézzel és sóval öfve-keverik, igen jó mikor reá-kötik: hasonló-képpen más mérges alhat-ellen-is. Vörös-hagymát ha borba vagy vízbe meg-főzik, az-után meg-törlik, és fa-olajba meg-rántják, halstrom módgyára kötik az gyermek-ágyas afzonnak köldökére: meg-állítja a fájdalomát. Ha kinek genyereség foly a füléből, abban egy keveset bocsáson a levéből, megtisztítja. Az siketséger-is, és zúgását a fülének, el-vélzi. Ha az orrában föl-ízja, meg-állítja az orrvere folyását, és meg-tisztítja az agya-veléjét. Ha paráz hamuba meg-sütik, és függével, mézzel, avagy nád-mézzel elzik, igen halznos az melynek, és toroknak nyavalyái-ellen; úgy-mint, a fúladás, horrut, és torok-gyk-ellen. Az pestis-ellen fölötte halznos, ha egy vörös-hagyma fejec vélfelz, a tetejét szépen kimerzed; az-után a belit és székit ki-várod, három vagy négy rézre: tégy abban más-fél nehézék jó régi törteket, avagy egy jó mogyorónye, és ha akárod fachary-belé lemonya levet, régy Velenczei tepentínát-is egy keveset hozzá, teddré megént a tetejét, rakard-bé vizes szöfzfel, süsd meg paráz hamuban, törd-meg mozarba, tölcs három vagy négy kalán jó eczetet hozzá, fachard-ki a levet, és add meg a pesties embernek innya, hogy jól izzadgyon utánna: a kiből pedig ki-fachartad a levet, kösd azt halstrom módgyára a gugára.

Porrim,

Porrum, Paár-hagyma: a'kinnek szaga, ereje ollyan, mint a' vörös-hagymának, csak hogy a' feje nem ollyan nagy, se nem ollyan kerekded mint a' vörös-hagymának: hanem ho'fzfúkás, a' levele-is hasonlób a' fog-hagymának leveléhez: de ennél szélesebb, és hegyesebb, s-ho'fzab-is, és vese'főbb: alúl fok apró gyökerecskéje, vagy hajacska'ja vagyon, két-két levele nől mint a' vörös-hagymának: ennyhány fő nől egy-be, kiknek közepin némelly szárazon nőlnek virágjai, és azokból fekete magva mint a' vörös-hagymának. A' paár-kagymát a' leveleért inkább vetik, avagy ültetik, hogy-nem-mint az fejeért: noha evel-is szinte úgy élnek mint a' vörös-hagymával, kivált-képpen ki-keletkor, mikor még a' vörös-hagymának akkor a' levele ninchen; azért a' paár-hagymát őzfel-is, ki-keletkor-is el-ültetheti, és nagyob lézzen a' feje, noha nem szükség ötét fok'fzor el-ültetni; mert a' telet-is meg-állya: és ha valaki ötét tére a' pinczében el-ülteti, vagy a' kertben bé-földi, lézép gyöngye sárga lézzen.

A' Paár-hagyma nem kíván olly ziros, és jól el-kézfizert földet, mint a' vörös-hagyma, nem-is köll ötét hóld fogytára vetni: hanem egy kevesé az Uyság-után; avagy mikor ki akarja, hanem-ha magvaért vetik: mert akkor őzfelzel vethetni, vagy Januariusba, Februariusba; de két ézfizendeig nem hoz magot. Minck-utánna el-vetik, meg-köll a' földet rajta tiporni, és három vagy négy nap úgy hagyni öntöz-elen. A' gyöngyfatal paár-hagymát, mindigárt elein-ten gyomlálással, és öntözéssel köll seghiteni; mert

nem

nem kedvelli az szárazat. Ha pedig nem akarja jól nőlni, jó úy földet köll reá-vetni, megént meg-erősödik.

A' ki tére akar véle élni, Augusztusban, Septembebe, és Octorberbe ültesse-el: az-az, Kis Alzony-havába, Sz: Mihály-havába, és Minttzent-havába. A' ki pedig nyárra Aprilisben, Majusba, Sz: György és Pünkösöd havába. Mikor el-ültetik, fővenyet keverjenek a' föld-közé a' kiben ültetik, és job lézzen; úgy ültetik ötét mint az fog-hagymát, egy-máffúl el-szaggatván, négy úynira; és ha azt akarod, hogy nagyobbak legyenek, valami csercpet, vagy lézles követ köll alá-tenned: alúl az apró gyökerecskéit, és levele'nek hegyit el-metfzened. Más-képpen-is meg-öregbitetni a' paár-hagyma fejét, ha tudnia illik, meg-likaitzod azt valami árral, avagy törökkel, és hasonló nagy gyuk'fz-belé, s-úgy temered-el. Avagy végy annij paár-hagyma magot, az mennij három-újtod-közze fét, és redd egy réghi ruha föltba, ázd-el a' földbe, és ganét egy-reá, meg-öntözöd mingyárt; s-az-után-is gyakran őzve-nől, és öreg fő lézzen bele. Petrefelyemmel, és más több efféle vetemény maggal-is meg-probálharod ezt; de én nem fokat bizom-hozzá. Némellyek mikor el-ültetik, el-metfzik minden leveleit, az hagymájaig, es úgy horgasfan, ültetik-el a' földbe; az-után egy keves-űdó múlván, mikor meg-gyökerezik, és levelezni kezd, megént újonnan ki-ásák s-el-ültetik, de mélyebben: lézép fejer lézzen, és kedves'főbb.

Egyebként a' paár-hagymával, mind étkékben, s-másban-is

T

s-másban-is úgy élhetni, mint az vörös-hagymával: s-még az orvosluga-is nem különböz. Azert lásd meg ide-fellyebb, az mit a vörös-hagymának orvoslágáról írtam.

Annak-főlött, azt írják felőle; hogy ha az magvát a meg-fávanynodot, avagy meg-czetetédett borba téljik, vízfa-hozza az előbbeni jóságára: ba pedig idejében az hordó-borba tölük, meg-óltalmazza az czetetéségnül azt.

CCI.

Cepa ascalonica, Mogyoró-hagyma. Ennek a feje kisebb, hogy-nem mint az több hagymáknak: a végén egy-kerevsé gömbölyű, az-után hoľszűkűs, bokroľsán nöl egy-másban, de nem olyan szorosľan mint a fog-hagymának gerezdei: hanem el-vannak egy-máľsľul válatzva a fejei, hanem a végén a gyökér szálakkal vannak öfzve-kapcsolva. A levelei vékonyak és útfesek, eggyik a máľsľkűl nölki. Az íze édesľebb a többinél, s-nem olyan kelserű, s-nem-is olyan nehéz szagú. Mikor el-űtetik, el-faggartyák egy-máľtűl a fejeket, s-úgy űtetik-el. Jobb kikeltkor űtetni, mert tel-elöte ki-lzokták a földbűl fzedni. Nyerľen lzokták közönségesľen enni: noha az étkekben ľem igen roľsz. Eggyéb halzsa s-orvolsága, eggyez a vörös-hagymával.

CCII.

Porrum fistile, Metelló-hagyma, a Nemetek sznidtlauchnak nevezik. Ennek vékony úreges levelei vannak, mint a mezei csűvek, eggyé elzrendó-áľtal mind zöld, bokroľsán nöl; azért ékes az ágyak karajjára űtetni: mert ezt tarolhatnıs, s-meg lzejpen föld-nöl, söt eggyéb halzná ľem vőlzik, hanem le-m-

telik

télük leveleic, s-avval hínk-meg az étkeket, nyerľen apróra metelén. Az mltulantia salátábán-is jó. Feje ninchen, hanem darabonként egy-máľtűl el-lzaggatván, kikeltkor űtetik-el: lzaporán nöl, nem igen-vecik magván, telbe-is kin-hadgyak a kertben. Kivált-képpen-való orvolsága ninchen..

XI. RÉSZ.

Az Gyökerekrűl.

Zöldök ezen Réľzben csak azokrűl a gyökerekrűl, kikkel etelben lzoktűnk elni; mert noha más kűlöműb kűlöműb fele gyökereket is a kertekben vetnek, vagy űttenek, a kik nem enni valók, hanem inkább orvolságért: de én azoknak beket hagyok, hogy űdömet heľjába ne tölchem: azért legyen első

Beta, Czekla. Három-fele közönségesľen a czekla, *Fejér, Vöröľs, Fekete*. A feľtűnek gyökere csak nem olyan, mint az repának. A levele éppen zöld nagy szelűs, kővet, temerdék inai vannak. Az vöröľsnek gyökere nagy öreg levél, még az koronát repánal-is nagyobb neműlűk, vöröľses ugyan kivűl, belöl-is valamennyre. Neműlűek pedig valamennyre vöröľsek kivűl, belöl egy réte vöröľs, más réte feľtű, s-meg vöröľs s-meg feľtű, mind úgy rendel, kit Török vöröľs repának nevezűnk. A levelei ezeknek zöľdek, de az szarai s-inai, vöröľsek. A kit *Tekerenek* mondanak, igen lzejp vöröľs belöl, mint a ver: hanem kivűl a

T 2

Gyöke-

Gyökereinek hejja valamennyre feketellő, az-is csemédek szokott lenni a' jó földbe. Ennek levelei éppén vörösek, s-az inai-is. A' magvai mind ezeknek egy öreg körön nőnek, a' kinek fok ágai vannak: azokon apró levelei, a' kik között nőnek göröndös magok, gömbölyűk valamennyre, nagyobbak a' Spinácz magnál; a' kiknek igen vörösek az gyökerek, azoknak magvok egy-kevesé feketellenek. Ezek kiválteképpen az vörös répák.

CCIV.

Itt mi-nálunk, jobb részére inkább minden elfzendőben, kikeletkor hől nevelkedésre ülterik a' czékának magvát, jó ziros földben, és rikkán: de elsőben meg-ázattatják; noha más országokban őzfizel, és téiben-is vetik, ha az üdö engedi. Ha sűrűen találna nőlni, ki-köll vonni a' hol sűrű, és oda-ültetni, a' hol ritka: hogy egy-aránt nőllyön. A' magva három elfzendeig-is el-tart, és jó ültetni. Némellyek azt itélik, hogy három elfzendős czékának leg-jobb az magva: és ha ki jól akarja, azt fzedgye; de ez talám a' fejér czékáról meg lehet, a' kit leg-inkább a' leveleért tartanak: és közönségesen téiben-is kinn hagy-nak a' kertben. Az vörösnék pedig, a' kit téire kifzednek, és a' pinczében fővéibe télik, leg-jobb a' magva; ha azt kikeletkor megént ki-ültetik, és őzf-előtt meg-érik a' magva. Ha az fejér czékának öt leveleléfzen, megént ki-vonnyák, s-meg el-ültetik, és alól a' gyökere-körül úy ganer raknak, s-megént földdel földhannyák: ha ki azt akarja hogy nagyobb légyen. A' fejér czékának a' levele jobban nő, ha ennyhánfzor le-mertélik, avagy le-fzaggatják: és elsőben

CCV.

ben

ben a' két alsó levelét. Az levelezésben úgy köll evel bánni, hogy a' gyökereit ki nevonnyák, avagy igen meg ne ingafsák. Az vörös répának sem árt a' levelezés, úgy nagyobb léfzen a' gyökere. Minck-utánna le-fzaggaták, vagy métfzérték a' leveleit, meg-kapál-gafsák a' földet környölötte, és földel föl-töltsék, ha ki-áll a' gyökere: és ha igen száraz üdö jár, meg-is öntözék szorgalmatosan, de nem csupa hideg vízzel, hanem valami ziros ganer köll a' vízben meg-ázattni, és avval öntözni, ha a' czékát nem rége metfzerék-le, és eső akar lenni. Nem-is köll a' vizet ref-tölteni, az mint közönségesen szokott lenni, hanem az levelelalt: a' dífznó ganével áztatott víz, leg-alkalmatofabb volna. Mikor immár köröban futamodott, leg-jobb ha úy úy földet hártának körölötte: úgy meg-nölvén, jó magot hoz.

Mikor igen száraz nyár lével, meg-fáfordik a' CCVI. czékla, hogy femmi halznát nem veheti az ember; akkor mindazonáltal, az alsó leveleket néha-néha szorgalmatosan le köll fzaggatni, és a' damalfoknak adni; azonban az öntözéft fem köll el-hagyni: és úgy más levelei nőlnék, az kik jök léfznek parcúnak. Ha réfre akarja ember a' czékát be-csínálni, gyakrabban köll levelezni, a' sáruga száraz leveleket le-fzaggatván; mivelhogy evvel, és a' földnek hozzá-hártásával, meg-újjudik a' czékla: és fokkal jobb, s-kedvefebb léfzen télfre.

A' ki azt akarja, hogy szép fejér czékája légyen, CCVII. földgye-bé frús téhen ganével a' gyökereit, hasífta-meg a' szárát, tégyen cserpet, vagy fízles követ réá; a

T 3

mint

mint oda-föl a' falátára. A' ki pedig azt akarja, hogy a' fejér czekláébül vörös legyen: cötsön a' gyökereire vörös bor söprút; avagy palántallya oly helyre, a' hol a' verő-fény leg-inkább süt. Azt írják némellyék, hogy ha az czeklának Izrát meg-óltják; údó jártára falézen belőle.

CCVIII.

A' czeklának mind fejiérnek, vöröfnek levelét, jó paréj módgyára főzni: más-képpen nem-is igen élnek vele. Az sásában-is egéfséges: és az műculantia falátában-is teherik a' gyöngge levelét, fő-képpen telbe, ékesíti. A' gyökereit-is meg-fözhetni mind répa módgyára, mind Caulirapi módra húsál, hallal; noha minálunk nem igen élnek vele, hanem a' Lengyeleknél. Mi-képpen köll pedig azt telre bé-favanycani, hogy falátának jó legyen: meg-lelzen ide-alá írva, a' hol az veteményeknek bé-cifalásairól írok. Tétre mikor a' czeklát ki-fzedik a' földből, jó Izaraz údóben legyen, és az öreg leveleit le-fzaggalsák, mint az több repáknak: minck-előtte a' tövenbe télzik.

CCIX.

A' czekla magában igen filctromos, hanem, ha meg-főzik, minden faletromoságát el-velzi; azért gyöngén purgál, fő-képpen a' leve, ha élzik. Ha az vörösrépat lenchével főzik, és annak levét ilizizik, meg-állítja a' hasnak fölöttrébb-való folyását. Ha ennek ki facsart levéc az orrában Izja valaki, és egy ideig ott tartva, igen meg tisztítja a' fejt és agya-veleicé. Azért a' Lengyelek a' főfáásellen igen élnek vele, és nagy hasznát vélik. Ugyan ezen ki facsart levél, ha ki gyakran mofsa a' fejét, a' tetveket, sörtét, meg óli, a' korpat, és kofzt ki véltzi belőle. Ha a' gyökereit

hamuá

hamuá égetik, és mézzel ólízve keverik, s-avval kenik embernek fejt, meg olalmazza hogy az haya ki ne hállyon. Ugyan ezen hamu ha élznek belőle, elvelzi a' foghagymának búdos Izgát. Ha ifné ezen ki facsart lever lépés mézzel mind lonkolyofál viafízai ólízve olvaftják, és tífza ruhara kenik, s-a' kemény dagadatra kötök, el ózlartya áfzt. Ha az gyöngge czeklát mind gyökereitül egy kevelsé meg főzik, és eozettel élzik, igen meg hozza embernek Izája izét, és az ételhez való kívanságát föl indítja, a' fzominagot meg óltva, nyárban az emberben le cillapítja a' sárt. Ha a' czeklanak gyökereit meg török, és a' borban télzik, három óra alatt jó eozetté válik.

Najstium, Torma. Ennek a' gyökere hozfizu, CCX.

remerdekb a' petrelelyemnél, az ize erős, cífős, keferü, a' levele hozfizu, széles mint az lóromnak, vagy jó-sóskának, de lép paft Izinü zöld, és cífkés a' virágia apró, fejt, de nem vetik igen magon, hanem gyökereit ütözik, sőt ha aprora metellik-is a' gyökereit, és úgy ütözik el, főképpen a' föllet ha csutkaival el meczik, és le nyomort földben ütözik jól ki nól, de kin kell a' csutkait egy kevelsé hadni. A' hova egyfzer beferkezik, és gyökerezik, nehez ötetonnan, ki velzteni, kivalképpen való munkátdem kíván; Szent Mihaly nap után három hétrel, mikor a' levele lekezd hullani, jele hogy meg ért; azért a' ki réle akar vele élni, ki kell ötet a' földből vonni vagy álni, és a' pin-cében fővenyben tenni. Kikeletkor gyümölcs óltó Boldogh Afzody nap előt a' ki meg maradott ki ütöteherik a' kerben. Akkor a' torma erős, ha egy kevelsé

velsé meg efszi a' dér. A' Tormát mind húfsal, hallal, főúeis, nyersénnis efszik a' mi orzagunkban, hidegen eczettel igen jó a' Soba fött halhoz, sásákbannis, és más levekben élnek a' levelevél, kirül elegyet találz a' Szakács könyvben..

A' Tormanak orvofságha legh inkább az, hogy az embernek agyavelejét tisztítja, és annak rekedéset a' mint a' mustár meg nyitja: azért kivalképpen az gutta-útesben, és nehezségben igen jó, és legiti az hideg gyomrot az eméltéshez.

Pastinacia, Pasternak. Nem akarok itt heaban ver-
fengeni ennek nevéül, kirül a' több Authorokis dí-
putalnak; azért a' magyar Distionarionbanis Paf-
naciát sárga repának nevezik: de ezekkel nem tartok,
hanem inkább Pasternáknak nevezem, a' mint ide
mifélték közönfegésen nevezik, és más idegen nyel-
vekennis.

A' Pasternáknak gyökere édes, hófszukas, te-
merdekb az torma és pereselyem gyökérnél, a' levelei
hozfizu fázron nőnek, el ofzoltartak fok fele. Mikor
magot akar hozni, hófszizu, es jó remerdek úreskórója
nól, azon sárga bokros viraghia, az után a' magva-
vörhenyeges, cfák nem mint az Laboda parának.
Mindem gyöker, de kivalképpen, az Pasternak meg,
kivandya, hogy jó mélyen áfsák meg a' földet, a'
kiben vetik, és tisztán a' kövektül ki tisztcsák, hogy
annál alkalmasofabban alá-nőhsejenek. Az friss és
szálas gancz nem kedvelli: hanem a' réghi, és jól meg-
rohattat. Az veresben nem köll a' magvat kémel-
leni; mivel fok változáfok-alá vereték. Ha pedig sú-
rűen

rűen kelne, az apraját ki köll vonni, avagy az-után
a' ki magba akar menni: az levelet-is gyakrabban le-
szaggarni hogy nagyobb legyen a' gyökér.

Ennek el-vecéséte, leg-alkalmasofab údó a' ki-
kelet, hold enifzésére, az változás-előtt. Mikor ki-
nőlnék, igen kedves nekik a' szorgalmatos gyomlálás,
és az gyamtul való ki-fzabadulás; mert nagy ellen-
ségék efsze gyam: az nedveséget-is inkább kedvellik
az fázarnál; mivel az nedveség az alá-nővéfse fzo-
gál, a' fázarság pedig, az magba menésre. Annak-
okáért, mikor fzükféges, nekeméllék az öntözéft-tűők.

Telre ezt-is ki köll a' földbül áfsni, és a' pinczében
fővenbe tenni, hogy az ember elbelsen véle; a' mag-
nak valót pedig, otkin hagyhatni a' kertben a' földbe.
Az Pasternákkal hűt, halat főznek, mint az Pe-
trefelyemmel: noha a' Magyarok nem olly igen el-
nek véle, mint a' Lengyelek.

Egyéb orvofsága ninchen, hanem ki-úzi a' vi-
zelleter, az has rágáft meg-csillapítja, és az afzonyok
idejét meg-indítja.

Parada földi alma. Ennek a' gyökere ollyan mint
a' répa, cfák hogy efomós imitt-amott; magaffán föl-
nól az fzára: a' viraghia föllnyúl ollyan mint az nap-
után járó virágnak, cfák hogy nem ollyan nagy, a'
hová egyfzer bé-férkezik, nehez onnan ötet ki-velé-
teni; azért nem fzokréták rendben vetni, vagy ületni;
hanem valahová félre a' kert fzelin. Nem-is vetik
igen magon, hanem a' gyökereán, a' kit ha darabon-
ként metelk-is, a' hol az fzeeme, avagy bimbója
vagyon, úgy-is ki-nól.

V

Ki-kelezkos

Ki-keleletkor ultiésék ötet a' változáskor, mikor a' föld enijzetben vagy on: nem kíván igen ziros földet, csak jóc, és közép-fzerént való eget. A' gyöke-
ret négy úyni melységre ultiésék, és két vagy három lábnyra egy-máftul, hogy nagyobb helyek legyen a' szaporodásra. öfzível a' mennyre akar ember, ki-áshac belölle, és a' pinczében fővenybe rakja, hogy télben élhelsen véle.

Egyéb hafznát nem vehetni, hanem az ételbe főzik mind húfsal, hallal, s- maganolan-is mint az Caulirapic.

CCXIV.

Répa, Répa. A' Répa igen közönséges gyökér a' kertekben, és még az szántó-földeken-is eleget vetik: de mivel hogy ennyhány különbözősége van, azokról akarok valami kis oktatást adnom. Elsőben, leg-közönségesébe a' kerekded *Fejér répa*: az-is kétféle, apró, s- öreg. Az öregget köz névvel, *koronári repának* szokták, nevezni. Vagyon ezen kívül *Karó répa* fejtér hozszukás, edes, főképpen mikor meg-afzallvák. *Sárga Répa*, ennek az szine sárga, maga hozszukás mint a' karó répa, noha ennél temerdekeb lével valamennyre. *Czúkor répa* igen edes, apró vékony gyökere van, mint a' kis úya embernek.

CCXV.

Fejér repát, a' kinck nagy szűksége vagy on reá, avagy ha szorgalmatos kertész akar lenni, és az úyságokban gyönyörködik, kettőzet veheti: úgy-mint, idején kikeletkor; avagy későn telre. A' kir idején vetnek, az jó porhanyós földet kíván, a' ki az kikeletti fzelek-álta ki nem szaradott; mert abban az földben a' száraz föld ártalmas néki: mert fok alkalmatlanságára

lanságára vagy on, mivel a' földi bolhák, a' férgcek, az éretlen magba menés, szarmaznak belöle. Azért erre igen reá kell vigyázni, és ha az Martinus szárazító fzelei igen uralkodnának, jobb volna Aprilisig várakozni, mikor egy kevesé a' föld meg-medvelődik. A' magot pedig, jobb volna mingyárt az eső-után úgy hól-dra vetni, és éretlen lo geneval beföldni, hogy az elől számlált alkalmatlanságokat, ha nem relyveléggel, de jobb réfzere el-távoztassák. Némellyek ezek-ellen el-mennek, és egy nappal előbb, minck-elötte vetni akarnak, a' repa mag-közzé kormot kevernek, és arra vizet, töltenek, s- úgy medvelsen más nap vetk-el a' magot. Mikor pedig a' répa valamennyre meg-erősödött, megent le-vonharani a' ganét rola, egy kevesé az eső-elött; de mingyárt meg-gyomlállyák, és az kerti kapáchkával tiztán meg-kapálllyák, a' ki igen haiznál néskik: mert rövid úd-álatt, hamar meg-nólnek.

Koronári repát, kit a' Németek *Wasser Rübén* vízi repának binak, avagy fejtér apróbbac, a' kit telre vetnek, nem minnyájan egy údóben vetik; mert némellyek *Sz: Kiltan*, az-az, nyólezadik napján Julusnak, avagy *Sz: Jakab* havának, vetik; avagy inkább egy héttel az-után, az ó Kalendarium-fzerént. Némellyek, *Sz: Jakab* nap-tájban, de nem egyfzets-mind; hanem elsőben öt, vagy hat aggyal, az-után, egynehány nap-után meg-többel, mivel igen felő, hogy az száraz fzelebe meg ne rikadgyon. Némellyek, *Sz: Jakab* nap-előtt három nappal, és *Sz: Jakab* nap-után is három nappal: néha pedig nyólezad nappal-is uránna, és

nem fokar gondolnak az hóddal-is, noha leg-jobb az óságra. Némellyek, Sz: Margit Afzony nap-tájban, a' ki az ó Kalendarium-fzerent, Sz: Jakab nap-tájban effk, a' kit leg-jobbnak tartanak.

CCXVII.

Némellyek háromszor, némellyek négyfzer szántyák-meg a' répa-alá való földet, örömett abban a' földben vetik, a' kiben egy efsztendővel az-elött árpa volt. Mikor nedves nyár vagyon, örömett aprón, marad a' répa, és kefernyés; hanem, ha ki arról fel, ne vesse a' repáját lapály helyre, hanem dombosra. A' répa örömesben kedvelli a' ~~meleg~~ és száraz üdőt, hogy-nem-mint az igen nedvest. Ha az repát olyan ganéos földben vetik, a' kit nem régen trágyáztanak-meg, minek-elötte a' repának meg-fzántották: a' répa taplós, és keferü léfzen, főképpen ha juh ganeival trágyázták.

CCXVIII.

A' répa sokkal szebb, és jobb ízü, ha hideg, havas, és esős üdö jár, hogy-nem-mint mikor meleg, és tiszta üdö: azért a' hideg tartományokban-is inkább tenyízik. A' ki nagy repát akar nevelni, metéllye-el a' levelét, hogy inkább a' gyökere nőlvön. Némellyek le-tapodgyák a' leveleit, és jobban nől a' gyökér. Némellyek a' répa-alá-való földet, Majusnak elein fzanatyák-meg előzőr; májodszor, három héttel Sz: Jakab nap-elött, vagy kettővel, de mélyebben: harmadszor, mikor el-akarják vetni, és akkor meg-boronállják, kívül nagy repák lévelnek. Némellyek avval öregbítik a' repát, mikor még apró, és fiatal a' répa, az-az, egy úyni, akkor ki-áfsák a' földből, és távul ütcekik egymástúl; az-után jó földet föl-töltik, és a' lábokkal jól

meg-

meg-tapodgyák. Kinek nagyságáról Plinius azt írja, hogy 40. fontos repát-is látott.

A' répa magy, a' kite vetni akarnek, ne legyen három efsztendőnél üdösebb; mert csak repében, vagy rófz káposzta válik belöle: mint a' káposzta, vagy palanta magból repa.

A' repát Ofoberbe fokták ki-áfsni, mikor a' CCXIX.

A' répa ki-áll a' földből, és bé-hordani. A' ki répre gyökere ki-áll a' földből, és bé-hordani. A' ki répre akarja tartani, vagy csak garmadaba rakja, és fővent hányon réa; vagy veremben asfa-el, vagy mustár-nak levelével földgye-bé: de elsőben a' leveleit lemetéllye a' gyökérig.

A' repát közönségesen vízbe főzik húfssal, szálonnával, vaval, vagy zúrral meg-zúrozzák. A' ki salátt akar belöle csinálni, süfse-meg elsőben pár-hamuba, hámozza-meg, metéllye fzeletenként, tölchön olait, eczeret, soót réa. A' rébbe ki-nölt csmájával-is, a' ki gyöngge, sárga főzhetni húf, halat, mint a' Cardival, vagy Caulirapival. Savanytanis igen jó a' répa télre.

A' repának nem fok orvofsága, avagy hafzna vagyon, az ételen kívül; hanem, mikor embernek a' nádha a' mellyét el-fogta, ha azt meg-sütik, és a' levét ki-facharják, abban czukorcandlic téfznek, úgy melegen ízfzák, igen hafznál. Azon-ki-vül, a' köfzvényes lábna igen jó, ha a' repát meg-főzik, és annak levében főrozuk. A' kés, és szablya csinálók, bizonyofnak tartják, hogy ha ki kéft, szablyát, kortfperdet, dákkost, vagy mi effele fegyvert csinál: mikor meg-aczelozza, ha akkor háromszor, vagy négyfzer a' repának levében, a' kibn meg-fört földi geleszfának vizét, vagy

V 3

levét

levét elegyerték, meg-ólya, vagy belémártya, vagy meg-áztartya; olyan keménnyé válik, hogy még az leg-keményebb vasfatis meg-fogja, és olly könnyen metízi, mint az ólmos. A' retek levétül-is hasonlótt írának. Hiddgye a' ki akarja.

CCXX.

Karó répa, a' ki holzan alá-nól, jó édes, ez jól meg-kapálé, vagy szántott földet kéván, ha porhanyós annal jobb, hogy melyebben áll-nólheisen; avagy úy földet, akar a' köles és pohánka-közze velsék: a' magot pedig, szép tífza és apró földel öltve-keverték, hogy annál ritkábban nőhessen. Annak sem köll három elzendőnél reghiehoek lenni. Ha téjben, vagy édes mustban, avagy mézes vízben áztartják előbb a' magot, minek-előtte el-verik: édesiseb lesz a' répa. Ha igen sűrűn nól, ki-vonharai egy részés, s-máshova ülterhenni. Meg-is köll kétágú kapáchkával szorgalmasan kapálgatni, és gyomlálni. A' ki szép öreg, meg-hadgyák magnak.

CCXXI.

Mikor a' karó répat vetni akarják, meg-köll várni, hogy a' földet az eső meg-nedvesítse, és így bújnában nól: de ne velsék árnyékba, mert ez nagy ellensége. A' karó répat, Novemberbe szokták ki-ájni, és fővenben a' pinczébe tenni rére. Avagy meg-áztalják, nemeltyek a' kemenczebe, nemeltyek a' nap fényen, nemeltyek ezernára vonnyák, és föl-főggeltyek, kivált-képpen az apraját; mert ez alkalmasob az ázfalásra.

Ennek a' repának magva, levele, ollyan mint az több meg-irt repáknak a' magva, apró, gömbölyű, feketeellő-verhenyeges. Az étekbé-is, es egyeb cledelbe

úgy

úgy élnek véle, mint a' többivel. A' hafzna sem különömb; az apró gyermekekben gelefztár nevel, főképpen ha tokar, és nyersen efszik, felekeris mint a' többi. Mindenben inkább egyez a' többivel. Ha valamelly marhának meg-törik a' lába csontya, és a' repát meg-törik, vagy meg-főzik, s-rea-kötik: meg-égyógytja. A' repának levelével, rébe igen tartják a' Nemetek a' marhát, az mint a' Calendariumban. n. 228.

CCXXII.

Sárga Répa. Ennek a' repának Deák nevéről nem szükség hejabban disputalnom. Marbiolus *Sisernek* nevezi, kinek mind magva, levele, különömb a' többivel. A' levele apró, vékony, fok egy ízálon, csak nem mint az Olajz kapornak: de valamennyre fízlelőseb, és pázit fízni zölddebb. A' magva a' terején terem fok és apró száclaskákon, lapos, pölyhős, fejer Izabáú. A' gyökere sárga. Az sárga répa jó és hafznos az éteket; táplállya-is az embert, kiváltképpen a' kik az munkában foglalatosok. Az úy földet igen fzereri, ha mélyen, az-az, rérdnyre átsék, vagy Izántyák föl, és jól meg-boronállják. Háfolóképpen, ha az kertben, ágyakban verik, jó mélyen köll azokat meg-ájni. Nagyob léfzen, ha gyakrabban le-meréllik levelet. A' ki-ásátsal öltizel (kinek a' változásban köllene lenni) nem köll igen fzereri: hanem míg el-fzenvedheti a' hideget, hadgyák kinn; annál frisebben marad téjben a' pinczébe. Ha pedig jó Izáraz földben vagy on, a' ki az napra szolgái, kinn hagyharai rébbe, ennyhányc a' földbe: és kikeletkor élherai vele, avagy magoak hagyharai. Egyebként, a' mint az több repát

rébbe

télbe fővenben tarryák a' pinczébe: úgy ezí-is. Né-mellyek, csak otkinn a' kertben áfnak egy vermet, és abban töltik az sárga répát: fővennyel vagy földdel bé-földik, és szép frissen meg-marad teletfzaka. Az sárga répának főzése, nem külömböz a' több répáknak főzéstül: hússal, szalonnával, némellyek jobb úzúven meg-efzik, ha téjbe, vagy téj-főibe főzik.

A' sárga repát idején kikeltetkor vetik, a' mikor az vöröshagymát. Ennek orvofsága az, hogy a' vizleletet meg-indítya, az has-rágált meg-csillapítya, és az ételhez ízt ad. Az terhes afzonyoknak-is igen hasznos étel.

CCXXIII. *Czukor répa.* A' Némettek ezt a' repáchkár némellyek *Güder Rüben / némellyek Ögertlein /* nevezik. Bokroisan nől-majd egy arafzútyra, a' levelei majd olyanok, mint a' körös fának levelei, csak hogy sí-mábbak annál; fok apró gyökerek nőlnék egy csoportba, vékonyak mint a' kis úyom. Ezt a' gyökert vethetni ugyan magon-is, de későre nevelkedik, és harmadik elfzendőre ahg élhetni véle; mert első elfzendőben, csak levelecskéi nőlnék: májdik elfzendőre, az-az, kikeltetkor el-köll ütetni, és akkor bokrofoodik: harmadikban nevelkedik; hanem, jobb a' gyökereit el-plántálni, és azon szaporítani, mivel kikeltetkor Böyt felé fozták ötet a' földből ki-átni, minnek-előtte ki-kezd cfrázni, az temerdekebb gyökereit le-törvén cledelre, az apraját pedig, a' ki bokros, két vagy három felé egy-máttul el-fzaggarván, ütelsék jó puha, porhanyós, és fővenyes földbe; jól meg-nőlnék, és szépek léfznek egy nyáron, s-egy tél-
bc,

be, úgy hogy, megént élhetni véle; az apraját pedig, télbenn-is a' földbe köll hadni. Ha valaki telbe akar-na véle élni, őzfizel-is ki-ashatni az öregét, és a' pinczében fővenbe tehetni.

Czukor répa inkább kedvelli az hideg tartományt, CCXXIV. hogy nem-mint az melegec. Munkát sem kíván mást, hanem mint az Pasternak. Ha pedig igen száraz üdő járna, fölőtte használna neki, ha jó nedves földdel föl-töltének. Ennek a' gyökérnek, kiváltképpen való tulajdonsága az, hogy ha le-metélk az leveleit, nem-mól az-után jobban, mint a' több gyökerek. Azért nem köll le-metélni, hanem inkább ha kóróba akar menni, meg-tekertse ember a' szarát, és egy-másban kötözze. A' czukor repát vethetni, és plántálhatni mind kikeltetkor, s-mind őzfizel; de az én itéletem-fzerent, jobb volna őzfizel magon venni, és kikeltetkor plántálni.

A' czukor repának igen jó édes íze legyen, és mikor meg-főzik, olyan edes, mint-ha mézecs, vagy nád-mézet terrek volna belé. Fözhetni pedig evel a' gyökérrel mind tyukhat, tehén húst, bárány húst, és de előbb meg-köll szépen molni, és tisztítani: jó ízt ad az éteknek, egcséges es hasznos, erősisítő étel, kiváltképpen ha kappan lévőbe főzik. Magánofan-is főzik hús lévőben, írós veyál: rántharntis, de előbb egy kevesé meg-forrasztyák, és az heját le-vonfszák. Saláta módgyára leg-inkább élnek véle, ha elsőben vízben meg-főzik, azt le-töltvén róla meg-keidegink; és olajt, eczertet, töltenek rá.

Más orvofságát nem írják, hanem hogy az vizel-
lecs

leter ki-üzi, az ételhez kedvet szerez: egy kevesé száraz és meleg természetű. Az gyógyulóknak fűveket erősíteni: az fok hányás-után hasznos.

CCXXV.

Raphanus, Retek. Elsőben a' Retek két félre:

Nyári, és Téli. A' Nyári *Bécsi retek, Fejér, Fekete közönséges.* A' *Téli Fejér, Retek, Vörös.* A' Reteknek levele, abban különböz a' repának levelétől; hogy ennek levelei simábbak, és zölddebbek: az reteknek pedig fűzrősebbek, és darabosabbak, fejtérbek-is, és keskenyebbek. A' gyökere-is ki hofzfűkás, ki gömbölyű. Mikor a' kóróia meg-nől, fejér kékes viola formájú virágot hoz, a' kik-után hűvelkek nevelkednek: a' végén hegyfisek, az kikben vörös kerkdéd, és egy kevesé lapos mag nől, erős ízű. A' Retek, meleg és száraz. ízű.

Bécsi Retek. Eze a' Retket azért hívják Bécsi Reteknek, hogy Bécsből hozzák közönségesen a' magvát: noha ezek közül-is leg-jobb, a' kit Norinbergából hoznak, az ki kiváltképpen a' ganajos ágyban való retetek mag: a' ki két, s- három hét-alatt úgy meg-nől, hogy meg-ehetik. Kirül oda föl-is írtam B. 37. 38. azért a' kitül lehet, és jól akarja, minden elfzendőben onnét hozaison; noha itt-is Magyar-Országban lévél a' fele reteknek magva: de hamar el-vész, és fűkőn terem, maga-is a' reték nem olly gyöngge, hanem erős lézen, és nem nől olly hamar meg; mindazonáltal, ha ki meg-akarja próbálni, tarcha-meg a' retket télre, és kikeltekor ütrefse-ki magnak, mint az több retket.

CCXXVI.

Bécsi retket leg-inkább ütreltik a' ganajos ágyba, hogy idején lehessen úyságú retke a' kerélnék. Ezt

pedig

pedig mingyárt Januariusnak végén, Februariusban, Martiusnak eleid, el-vehetik, kirül oda-fól az eleibb meg-nevezett helyen, és máfűtt-is ennyhánfzor. Ha a' magot egy kevesé meg-aztartyák, hamarabb ki-kél. Ezt ütrefseket két vagy három úynira egy-máfűl, és gyakrabban öntözzék. Effele Bécsi retket ennyhánfzor velsenek a' retnek végén, és kikeltenek eleien-, külömb fele ganajos ágyakbá, hogy ha egygyk el-fogy, mingyárt más légyen helyerte. Halonlöképpen az ganajos ágyon kivül, vehetni illyen Bécsi retket kikeltekor, mihete a' fagya ki-mégyen a' földnek, és csak nem minden hóhnapba más nyári retket-is; csak hogy a' Bécsi retket fűntelen köll öntözni, és főkfzor napjában, főképpen ha az verő-fény fzolgál, és mihelt el-fzárad föllýül az föld: és így, a' fergek sem veltetgetik annyra el, gyönggéb-is lézen; de hamarabb-is meg-taplófodik. Az igaz Bécsi fejér retkecskének vöröses a' retetiek, mind a' fejér repának, és két felől hartyaéskajók nől-alá. A' ki az Bécsi retket a' ganajos földből, más jó porhanyós földbe akarja plántálni, avagy csak idején vetni, nagy öregegé válik.

Nyári Retek. Ezt Februariusba vetik, noha ritkán CCXXVII. válik jó; mert ha izintén fzeép frifsen nől-is, de az húség-miart, vagy fergecskék nevedeknek benne, vagy ércelen magba mégyen, hogy hafznát nem veheti ember; hanem, ha ki jól akarja, ollyan földbe velsé, a' ki alál nedves, és még-is a' nap-is fzolgállyon reá; mert alál a' nedveség nem engedi, hogy hertelen-nőlhesen a' Retek, és annál kevefebbet mégyen-magba. Ehez az hóldra-is köll vigyázni; mert az

X 2

minámt

minémű reket a változásban vernék, hamarébb magba mégyen, hogy nem-mint az mit más időben: azért leg-alkalmatósabb idő az, ha egy nappal az úrság-előtt, avagy mikor szinte úrság akar lenni, akkor vetik-el a magot, kiváltképpen ha jól el vagy on az föld kézfíteve; mindazonáltal, ugyan meg-kévánnyák az öntözést, ha száraz-udó jár: mert igen kemény léfzen, és nem olly kedves az ételre, ha szintén, magba nem mégyen-is.

Ezen-kivül a retek jó puha, és porhanyós földet kéván, az kic szárfzándékkal jó mélyen áfának, és kitízitotranak, hogy alá-nólhelsen, és könnyebben táplálást vehelsen.

CCXXXIX.

Téli Retek. A téli reket némellyek Sz: Jván nap estin, vagy Ur nap estin, vagy Sz: Margit nap estin, avagy a táiban vetik. Némellyek Augusztusban; mert az hűvös és nedves időben temerdekebben, és tömöttebben nől a retek, a gyökere-is gyöngébb, nem olly taplós mint nyárban, és az héulegben lével. A retek mihelt a földben vetik, mingyárt gyökerezni kezd; azért három hónap múlván, mingyárt áshatni, és az leveleir le-mecszvén, télre a fővenbe tehetni.

Ha ki édes Reteket kéván, ázfafsá-meg a magvát édes főtt borba, avagy tegye négy nappal előbb mézcs vízben, minck-előtte el-akarja vetni. Ha pedig azt akarja, hogy ne legyen olly erőf, foós vízzel öntözze-meg ennyhányszor; mert az foós víz megfojta a földtöbb való erőfseger. Azért efszik közönsegsen foóval, és némellyek eczettel, s-olayal-is.

A jó reket meg-öfmerheti ember a leveléről, mert

mert mennél gyöngébb, és lágyabb a levele, annál kedvesebb, és ízleldebb a gyökere-is. Ha fölöképpen az heja-is mennél vékonyabb, annal jobb a Retek-is. Azért a ki jó reket kéván, nevelsen abbúl a magbúl, a ki nyárban mingyárt a magon vetett gyökérbúl kijön: hanem teletfzaka tarchon-meg ennyhány reket a pinczébe, és azt ültesse ki kikeletkor, s-abbúl fedgye az vetni való magot. Az reket nem köll az földön a venjikké közé vetni, avagy a hoz közél: mert a retek fölörte igen gyüllöli az földö venykét, és el-üzi magátul, hogy más felé fordúl; azért írják, hogy a retek az rézfzégget meg-czáfollya, és a bor-nak erőfseget meg-enyhíti, és jobb rézfzére el-távoztatya.

CCXXX.

Azt írják a retek és répa felöl, hogy fokkal jobb léfzen, ha növésében a leveleir le-fzaggatnyák; és ha lednek-mellé vetik, el-üzi a földi bolhakat, és fergeket, a kik benne teremnek. A ki nagy reket akar nevelni, gyökjön egy árat föllvül a retekben az fízvéig, még mikor fiatal, és a földben vagyon: bocháfson retek magot belé, és több likat-is cfnálhat föllvül rajta, s-magokat bocsáthár belé, földel födgye-bé, igen meg-nól a retek tüle.

A Retket nem fzohták főzni, hanem nyersen, enni, és közönsegsen sóval, noha lépcs mézzel-is Magyar-Országban. Antobius Mizaldus azt írja, hogy a retekbt leg-jobb, és hafznofsabb a heya, főképpen ha frís, és nem igen réghi; azért dem köllene azokat kövenni, a kik a reket meg-hámozzák, a heyát elveik, s-úgy efszik. A retek igen hafznos az ember

X 3

GYOMRÁ.

gyomtrónak, fogiti azt az emifzestre, főképpen ha sóval efszik étel-után; noha a' ki fokot efszik benne, bőfentéfeket, és fzeleket chinál abban. Jollehet némelyek azt tartják, hogy nem a' reték csinálta az fzeleket, hanem inkább ki-úzi azokat. Azoknak pedig, a' nehezízagú bőfentéfeeknek, és fzeleknek elejét veheti ember, hogy máfoknak akadált ne fzőrözzön, tudnia illik, ha egy fzálaeska ftopoc efszik mingyárt a' retekre; avagy tömjén, vagy megfüvet, Fekete gyopár füvet. Akár india magát a' hányásra, minke-elötte retket efszik egy kis fa olajal. A' sóka meghomályosítja az embernek fzeme világát; és az agyavelejenek sem igen alkalmasok; azért estve nem igen jóvallyák némelly Doótorok.

CCXXXI.

Ezekben az kevés alkalmatlanságokon-kivül, a' Reteknek fok ízámtalan hafzsa, és orvofsága vagyon, kiváltképpen a' mérég, és mérges állatok-ellen. Ha valaki chomra retket efszik, avagy csak a' heját-is, semmi mérég nem ártthat azon nap néki. Ha a' magvát meg-török, fejer borral által-fzúrik, és meg-ízszák; kiváltképpen való orvofság minden féle mereg-ellen; és más beregségék-ellen-is. A' reteknek ki-fachart leve, ha vízzel íszszák, hasonlóképpen minden mérég-ellen hafznál, leg-főképpen annak, a' ki mérges gombát evett. A' ki az retekbül ki-fachart levével mofsa a' kezeit, és dörgöli, akarmin-némü mérges állapot fogdoshat véle. Ha ki egy darabot a' Retekbül, az fcorpióra téfzen, mingyárt meg-változik fzáneben, s-azonnal meghal. Ha ki retket evett, és az-után az Scorpio meg-marja, nem árt semmit néki. A' retéks hányáft

hányáft fterez emberbe; a' ki igen jó az mérégnek kivetésére. A' ki háni akar, etel-elöcc egyék retket. A' ki vízbül efszi, annak hafznál a' vízi betegfégek-ellen, és a' föl-dagadott lépét meg-apafzva: és ha a' ki-fachart levét edes borba a' föld-elöcc ífza, az sárga betegséget el-úzi. Ha mézzel efszik a' retket, meg-állítja az hurutáft: azont efelekefzi a' paráfolt magva-is, ha mézbe véfszik-bé, és efsendefz lélegzetet fterez. Az fzoportó afzonyoknak, ha gyakran efszik, fok tejek léfzen tüle. Az embernek f zavát, meg-vefsztegeti. A' kit igen meg-vertek, és kek a' tefte, törjön mingyárt retket, és köfse-réa: meg-gyógyúl. A' reték, az embernek ábrázatyarúl minden féle mocskot, rúttságot, fzeplöt, s-még a' taghaibúl-is ki-vefzen. Talán azért a' Mufguák mikor förödnek, fzintén úgy mofsak magokat a' retekkel: mint máfok a' fzappanyal. Azonkivül ök, csak nem minden betegségek-ellen, Retekkel élnék. Az próbált dolog ugyan, hogy ha valaki nagy hévséget fzenved akár hideg-leléftül, akár Pefsis-tül; ha a' fekete retket fzeletenként metéllik, fölyül sóval meg-hintk, és úgy kötök a' talpára: igen kivonfa a' fölöttrébb-való hévséget, és le-csillapítja. Ezt pedig, ennyhánfzor úyítsák napjában. Nem különben, ha kin az pefsis vagyon: és ilyen-képpen köti a' gágára, igen kivonfa a' mérget. Az embernek fejbül-is, ki-vefszi az ferkéket, és korpát, a' haját-is meg-neveli, a' bonnét ki-húllott.

Az vesének fáidalmi-ellen, és az ágyékban lévő kö, s-főveny-ellen, alig találkozik jobb orvofság: hanem, hogy az ember minden reggel, és estve mikor feküdni

CCXXXIII

fekünni akar menni, három kalánnal igyék a' fele fejeér borból, kiben rettek ízeleték, és negyed része a' nospora magból tört pornak, leg-alább nyólcz oráig állott. Hásonló ereje van annak-is a' bornak, kiben apróra tört rettek port áztarnak. Avagy ha csak apróra megtélik-is a' retket, és egy étizaka azt borba áztatják. Ha az rettek levelét Olajz káposzta gyaránát főzik, és meg-ízézzák a' levét, meg-nyitva a' meg-rekedett lépet, és máyat. Ha az bűdös borba retket vetnek, minden bűzít el-vélti.

Eféle orvolságoknak leg-jobb a' Fekete Retek, kinek nagyobb ereje vagyon a' tejérel; egyébként az baimlodáfokban, ninchen femmi külömbség.

A' *Vörös Retekkel-is* ninchen más munka, a' ki nem régen származott főlő Némec-Országból, Ersek Ur-únk ő Nága: kertében : állatryába-is olyan, mint a' fejer hofzfizúkás rettek, csak hogy az színé vörös kivüli belül, mint a' czecliának; de nem szinte olyan vér színű. Az íze pedig csipős, mint a' több reteknek, a' levele-is olyan.

CCXXXIV. — *Rapunzelus, Reikecke*, vagy *Rapontz*, a' kit a' Némecet Kapunghellnef hínak : kinek az íze olyan, mint az reteknek csipősöckke, és édesfechke, egy kis gyöckerecke, vékonyabb a' kis úynál, a' közepin egy kevésé temerdekebb, fejer gyöngge; minck-előtre kóróba mennyen hofzfizúkás, a' földön el-terjert levelechkei nőlnek, és akkor jó enny, az-után egy könyökni kóróban mégyen, föllkül ágas, kíknek terején vörölses viola színű virágok nőlnek : és egy kis fejechkében, apró fekete magok. Az ízánró-földéken, ygarokon, dombo-

dombokon, réteken terem. A' kertekbeis vetik, hogy nagyobbés jobb légyen. Saláta módgyára efszik, avagy nyersen, rajta hegy van az apró gyöngge leveleic: avagy meg-fonnyaltzvan meleg vízben, hidegen eczettel, olajal. Semmi más haszna nincb.

Tragopogon, Barba-birci, Bak-fekete: egy közönséges fű Magyar-Országban, elég terem a' réteken, a' virága lczp sárga, mint a' sárga rozának, de gyöngébb annál, a' levele hofzfizúkás mint a' Saffránynak, de felelsebb annál; a' gyökere, feketeilló édes, kedves jó ízű, s-azért elnek erebbe vele. Noha a' Magyaroknál nem igen láttám még, a' ki effele csömögere-üzöt vóna; mindazonáltal, a' mikor mást nem kaphat, ettül se jedgeyen meg. A' kórója-is ennek gyöngge, fok íze van, az kiken levelek nőlnek; azt-is meg-ízézzák, és nyersen sóval meg-csízik. Minck-utánna a' virágia le-hull, egy pólhős bot nól rajta.

A' Bak szakálnak nagyvát, kikelekor vetik jó földben, mikor a' sárga repát: mikor szükséges, meg-gyomlályvák, jobb és öregebb lézzen a' kertben. Ennek a' Bak szakálnak gyökerec, főzik báránybúfsal, tyukfiyal, hallal-is : jó íztád neki. Maganosan-is főzik vízbe, vagy rehen hús lévben íós vaval, mint az Caródit. Telben a' gyökere, ha meg-fonnyaltzják forró vízben, hidegen eczettel, olajal, saláta módgyára-is jó; de őzfízél ki köll fedni, minczaz többir.

Az úy febeket őfzve-forrasztva, ha az leveleibül ki-fachart levebe, avagy vízbe réghi, és őfzve-gyúrt ruháscsár mártanak, s-azt kötkeztá.

Scorzonera, avagy Viperina, az az, Mérges kigyó fű. CCXXXV.

Ez a fű igen hasonló a virághiában az Bak fzakálhoz; azért ezt is szinte úgy főzik, s-ezik, mint azt: csak hogy a levelei szélesebbek, és majd egy arafzni hozfíznak, a földre lehallottak. A gyökere is fekerébb, és ágatsabb, főképpen a Spaniolnak; mert a Cseh-Országbi, és Magyar-Országinak magános, és hozfízan alá-nól. A magva, fejer hozfízü. Az sóppedekes erdőbe terem, nyárba virágozik.

A mérges kigyó, és más mérges állatoknak marfá-ellen, igen fő orvolság, ha az ki-fachart levele-nek, avagy gyökereinek levét meg-ízízzák, még a pestisbe-is. Pestiskor ha minden nap egy darabot efsznek a gyökereiben, meg-oltalmaz az infectioról, és minden fele métegrül. Azoknak is igen halznos ezen lev, kiket az nyavalya tör. Ister az szív fajás, dobogás; rettegés, szédülés, ajulás-ellen is igen jó; mert magais a gyökér, ha efszik, a bánatot el-űzi, és vigasztalálá hoz. A gyökereinek teje, embernek ízeme világhíat élésiti.

CCXXXVI.

Pseudopis, Földi mogyoró, fekete kívül a héya a gyökereinek, belül szép fejer, gömbölyü, a ízára föl nól mint az ledneknek, a virághia mint az borsónak; de szép karmazin színü, és jó illatya van. A kertbe ha ültetik, jobb leszén: egyébként az szántó-földeken, a gabona-között eleg terem, és az szőlőkbenn-is. Jó édes az íze; azért meg-efzik akár nyersen, akár meg-főzik egy kevesé, és hidegen salára módgyára eczettel, olajal, akár másképpen főve. Hasonlókép-ten elnek a Mihálkával-is, kit némellyek turbuljának neveznek: ezek apró gömbölyü gyökerechkek, édes-
fek,

fek, az levelek mint az bóröknek: a gyümölehoós fák-alatt, és az sövények-melletti örömeit teremnek, idején kikeletkor.

Több más fele gyökereket is fölitali eledelre az emberi elme: főképpen e fele nyalánkságra vágódó fáyának íze.

XII. RÉSZ.

A Földi Gyümöl csökrül.

Rtem ite az földi gyümölehoókön, nem, CCXXXVII. azokat, a kik a fákön teremnek; hanem a kik az föld ízimén, és füveken: úgy-mint *Uborka, Dinnye, Tök, Bab, Borsó,* és több ilyen gyümölehoók.

Cucumis, Uborka. Az uborkat még a Gyermekek is öimérik Magyar-Országba; azért nem fűkség annak le-írásában, az údot heában fölrenem. Az uborka két fele. Egyk apróbb, és rövidebb: az mássk hozfízü, és némellyk úgy nól mint a kigyó; némellyk mint a kűrt horgalsan; némellyk igy enfejen el-nyúl: de a mi Orzágnkba nem igen közönséges. Az uborka leveleiben, növéseben, és virághiában igen-eggyez a dinnyével, és más munkáibann-is; mind-azonáltal, különbség is vagyon közöttök: mert az uborkának levele hegyesebb, zöldebb, és szörösebb, és közönségsen nagyobb is; a magva is az uborkának fejer, hozfízükkás, hegyes: de a dinnyének sárga, kerekdedebb föllyül a levele, és sárgáb. Mikor ki-nól is a két első levele nagyobb az uborkának, és zöl-
debb;

debb: a' dinnyének pedig sárgáb, és kissebb. Az sárga virághia-is kissebb a' dinnyének. Egyeznek abban, hogy mind az kétő facyú virágot hoz, az-az, ollýat a' ki után femmi gyümölcsh nem léfzen; mert a' kinn gyümölcsh léfzen, minck-elötte ki-virágozzék, meg-lafzik mind az dinnye, s-mind az uborka rajta.

CCXXXVIII. Az uborka jó ziros, és puha földet kévén. Közönségesen Martiusban, az az, Böyt-más-hóban, és Aprilisben, Sz: György-havában, és töbfször-is fozk-ták vetni ki hóldtólterre, ki utánna. Nagyobbak léfzenek, ha hóldtólterre vetik: kissebbek, ha más üdőben. A' ki télre bé akarja foózni, s- azt kévánnya, hogy aprobhak legyenek, későbbben vesse két, vagy három héttel, akár egy hólnappal-is, az az, Majusnak közepin. Az ki pedig idején akar uborkával kedveskedni, az verhet Rebruaribus-is, az az, Böyt-elő-hóba: de az jól meg-óltalmazza a' dértül, és hidegtül, kiválképpen étfzakára bé-födven vagy deszkával, vagy fozalmából csnált földel, valamíg a' dértül felő: nappal ki-nísa a' verő-fényre, vagy meleg esőcskére. Más-képpen-is idején uborkát nevelherni, ha egy lábni mélyen, vagy mélyebben-is barázdát áfnak, és abban jó meleg jó ganót tölcenek, azon-fölllyül jó ziros meg-ért gancival elegyert földet, és abban vetik az uborka magot: de ezt-is jól meg-köll óltalmazni a' hidegtül, Némellyek deszkából magafsan ládát csnálnak, és azt töltik meg, mint a' gancios ágyat: de fokkal magafstabban; elsőben jó meleg gancival, s-az után, jó ziros fekete földel: s- abban ütetik az uborka, vagy dinnye magot jó sűrűen, és egy lkaoskába hártmar, vagy négyet téz-nck:

nek: úgy hogy ha eggyk ki nem kelne, lenne más helyette. Ki-kél pedig így egy hét alatt, vagy hamar utánna; két héttel az-után, minck-utánna a' mag ki-költ, el-plánállják az uborkát, vagy dinnyét, és a' hová akarják által-ültetni; elsőben vermekeket csnálnak egy lábni szélessen, és egy úyni mélyen, és néha két anny-is; azt az vermekeket réghi jól el-rothatt gancival föl-röltik: de a' közepic szabadon hadgyák, a' kiben a' gyöngé dinnyét, vagy uborkát a' maga anyai földel, kiben az-előtt állott, palánállják: de az apró gyökerekre igé réa-vigyáznak, hogy a' föld le ne hulljó rólok. Azért anny, és olyan mélyen, a' mint mind a' két markokkal el-éthernek, víznek-el, és addig el nem bocsáttyák kezekből, míg a' vermet nem érik, úgy palánállják-el: és ha meleg, és fázaz volna, nappal valami árnyéket csnálnak nékiek, hogy a' verő-fény ki ne süsse, míg nem láttyák, hogy az gyökere meg-foganodott, és nőlni kezd.

Máiók pedig el-mennek, kosárba vagy cserép CCXXXIX. edénybe, jó ziros és nedves földbe vetik az uborka, vagy dinnye magot, és az fozobába tarttyák: ha a' verő-fény fozogál, avagy meleg eső, ki-vízik a' napra, ét-fzakára meg bé-vízik, mind addig hordozzák míg nem félrik többet a' dértül, avagy hidegtül; az-után el-álsák a' földben a' kerbe mind kosárofül, avagy cserpefül éppen a' teteyéig, és gondgyát vífelik fozkás fzerént, s-idején uborkajók, vagy dinnyéjek léfzen. Ezek a' fölörébb való fzoergalmatoóságok, meg-lehetnek úgyan a' hideg, és fzik tartományokba, ahol kiválképpen a' dinnye nehezen, avagy igen későn érik-

meg. De a mi Országunkba, ahol melegebb vagyons, és fokasága effele gyümölcsnek, nem látom igen szükségetnek lenni: mindazonáltal a szorgalmas kertészek, hogy idején, és újságul mind uborkájok, s mind dinnyéjek lehessen: élnek itt is az első, és második baimolodással, hogy idején, és alul ló gancéival meg-töltött barázdában vetnek.

CCXL.

Más közönséges vetésében is az uborkának, jobbnak tartják ha három, vagy négy magot vetnek egy lyukacsakában, két lábnyra egy-máftul: hogy im az uborka kedvelhené a fűt, és örömsben nőlnék azok-között; de mi-nálunk sűrűbben vetik, és ha igen sűrűen nő, ki-vonnyák egy részét, s-a ki akarja, el-palántalhatja: a többit pedig három úynira hagyja egy-máftul, s-meg is gyomlállyá, s-meg is kapál-gatya, s-annál jobb. Minckelőtte el-veik a magot, meg-köll vízben áztatni egy két nap; és mikor el-veik is, nem köll ötöt száraz földben vetni: hanem mindigárt az eső-után, mert igen kedvelli az öntözést, nem úgy mint a dinnye. Azert ha ki-kél, gyakrabban öntözzék ötöt, főképpen. ha száraz idő jár. Azt írják az uborka felől, hogy úgy szerezti a vizet, hogy ha valaki egy edént teli vízzel az uborka-közze té-fzen: úgy magához szívja azt, hogy más nap, két úyni héval talállyá. Sőt ha ki hozfíztú uborkát akar ne-velni, avagy nyakas tököt, tégyen az uborka, vagy tök-alá, a hol fűgnek, öt úyni félcéfégre tüle, egy edénbe vizez, mind utánna nő a tök, avagy uborka; ha pedig minch víz az edénbe, meg-horgul, és nem nő hozzatara. Ha ki még is hozfíztú uborkát

kevéánna,

kevéánna, fúrjon egy hozfíztú csévé, és gyukja-bé a mikor még kicsi, és vékony virágjában van; az uborka olly hozfízac nő, a menny hozfíztú a chévé.

Azt is írják az uborka felől, hogy fölötte igen CCXII fel a menydörögűl, és menykő ütélűl, és valamikor menydörög, mindenkor mint ha jettében megfordul. Azert mikor illyen idő van, nem jó ötöt vetni. Esígy, mikor fok menydöröges jár nyaratuzaka, ne várjon ember fok uborkát: mert ha van is elhervad, és el-vész. Hásonló gyűlölsége nagyon a fa olayal is; azért a hol ötöt vetették, ne tegyenek oda közel fa-olayos edént: főt mikor venik is, vagy üteltik, ne forgolódgyanak fa-olayos kézzel-körülötte, ha azt akarják, hogy bőven teremjen.

Az uborkát, nem akkor szoktuk az ételre le-fizakasztani, mikor meg-érett, és sárga: hanem, még mikor zöld, és éretlen közép-fizetű, avagy apró. Nem is szokták mi-nálunk főzni; noha talám más Országokban élnek véle: hanem nyersen, mikor még zöld meg-hámozzák, szeletenként metélik, és faláta módgyára sóval, eczettel, fa-olayal eszik, föllvül egy kis borfor hintenek reá. Más-képpen bé-sózzák, avagy eczetbe csnállják, kinck módgyártul ide alább. A kiteczetbe badnak, hadgyák jól meg-érni, míg narancs színű leszzen a heya, és meg-fzárad a fzára: de az öregét válaflizák. Némellyek, minck-utánna le-fzakasztják is, az verő-fényre téfzik alkalmas ideig, hogy jobban meg-érik a magva, és két felől el-metfzik a chúcsát. Azt írja Plinius, hogy nyersen, és fríjsen meg-tarthatni úgy is az uborkát, ha árnyékba, vermet

ásnak,

ásnak, és fővent háának bele, s-arra rakják az nyers uborkát: az után zárta az ízénával bé-fődik, és bőven földet háának reá. Az uborkát leg-álabb minden két hétben, vagy egy hétben le-ízedgyék, vagy akár mennyfzet akarják.

CCXLII.

Ezt a gyümölcsöt, nem igen egészégetnek tartják a' Doftorok: mert az ő nedvettség, kiváltképpen ha fokar elfznek benne, meg-veztegetik az ereket emberbe, kiből nehezen gyógyulandó gyútván hideg-telelések származnak. Mindazonáltal, ha a' magvác meg-főzik, s-meg-ízfizák a' levét, a' meg-rekedett vizelletét embernek ki-űzi. Az belső hévséget a' vesének meg-hűvösíti. A' hideg-lésben, az fölöttébb-való gyúladást, hévséget, és izomjúságot meg-enyhíti.

A' ki azt akarja, hogy az földi botbak ne ártsanak az uborkának, gyakran fekete gyópárt környék-környül az uborka gyökere-körül. A' ki mag-nélkül kívánna uborkát, vagy tököt nevelni: az, mikor az uborkának szára meg-nőlt, csnálljon egy vermet melléje, és bútasfa-el mint az földő-velzót, úgy hogy csak a' hegye-állyon-ki az földből, és hadgya megent nőni; ha jól meg-nőlt, bútasfa megent úgy el, a' mint az-előt. Ezt harmadszor chelekedgye, és ha megent meg-nől, meteltye mind le a' mi az földön vagyon, az első gyökere-től, az máfordikrú-ís, és csak a' harmadik növeft hadgyamog: artúl mag-nélkül-való uborka, avagy Tök fog-nőlni.

CCXLIII.

Repe, Dinnye. A' dinnyét sem féltem fok ízóval le-ábrázolnom, és írnom: mivel ez-ís közönséges

Magyár-

Magyár-Orfágban. Ez ennyhány fele; de kiváltképpen *Nyári*, avagy *Sárga dinnye*, mint az föl földön nevezik: *őfzi*: *teleb*: *görög dinnye*. Íméc az helyokrúl, külömb-külobb fele nevek vagyon: ki *sárga sima*, ki *cser-bajú*, ki *fejer*, ki *zöld*, ki *csapá dinnye*, ki *bör-bajú*: ennek kemény fejer a' bőre, a' béli zöld. A' többinek is a' béli kinek fejer, kinek zöld, kinek sárga, kinek narancs színű. Az *Olafz-Orfzági* dinnyék, gyakrabban cher-hajúk, és némellyek olly rovácskofok, mint-ha varafok vólnának. Némellyek zöldős fejerék, a' bélik ízép narancs színű, és kemény, tömött. A' levelek-ís nagyobbak, és szélesebbek, hogy-nem-mint a' más félének. A' magvok-ís közönségsen fejerék: de nem olly hegyelések, mint az uborkának. Vannak apró gömbölyű *makkal dinnyék*-ís. Söt ollyanok származtanak mostan a' mi Orfágúnkba, apró gömbölyűek, mint az közép-ízerent-való alma: az heya-vekony mint az almának, a' magva-ís fokkal kisebb a' többinél: és mikor enny akarják, csak le-vonnyák a' külső hevyát, s-úgy elfzik, a' ki akarja, mind magofstúl. Az *őfzi dinnye*, jobb rélfzére zöld hofzfizúkkás, fejer belül.

A' *Teleb* dinnye inkább sárga sima, és zöldes sárga, fejer belül, és a' csúcsán mint-egy rovácskos pilisc

vagyon, fokáig el-tart: főképpen ha hálóban, vagy kákából csnált-kőrelekben föl-függeftve tartják: de nem igen hidegbe, hogy télbe meg ne fagyjon.

A' dinnye a' napot, és meleget igen ízereti; azért nem köll ötet árnyékba venni, avagy ollyan helyre, ahol valami akadállya légyen, hogy a' nap reá ne szolgalhasson, ha lehet nap efitig. Innen mentül melegebb

Z

az

az Tartomány, annál jobb dinnyéket nemez. Annak-okaért a' hideg tartományokban, avagy meg nem érik a' dinnye, avagy igen későre; és ahoz-is fok meferség-gel, és baymolódással juthatnak. Mivel pedig a' dinnyének, olyan termélete vagyon, hogy leg-inkább úy, és nyugott földet kíván, s-nem ganéjósar, noha némellyek olyan földet sem vetnek-meg, a' hol az Juhok, avagy kecskék állottanak, és ha jóval a' dinnye vetés-előtt föl-fzántották, és jól őfzve-elegyettek a' földel: de ilyen földbenn-is, jobb lével májdik elzrendőben, hogy-nem-mint első elzrendőben. Né-mellyek el-mennek más Országokban, és száraz szalmát, avagy igen száraz ganéit, avagy száraz földi bodzát még-egyetnek, más forgáchal-eggyütt: és annak hamujával a' földet tél-előtt őfzve-elegyítik, hogy tétbe egy-mált meg-emezfűzék, és kikeletkor abban, vetik a' dinnyét. Némellyek vas rostely-áttal, jól meg-rostállják a' földet, a' kibenn vetni akarnak. De mind ezek fölött, leg-alkalmatosabb a' dinnyének-való föld a' pázit: ha tudnia illik, azt jól föl-fzántják, és minden gyambúl ki-tízíttyák, nem csak a' hová vet-nek; de még mellette-is, hogy a' perje, és más féle fű ki ne fzija az földnek zírját. Ha pedig a' kertben nem találátik úy, vagy nyugott föld, avagy pázit; a' baráz-dában, a' kibenn vetni akarnak, onnet-ki-vül a' pázit-alul hordanak földet, s-abbann vetik a' dinnye magot, nem belé gyukván, hanem oldalaslag feketvén: az-után ugyan olyan földet töltenek reá-is. A' dinnye magot nem köll igen sűrűen vetni, se igen távolabb három úynál. Ha igen sűrű, ki-vonharai, a' ki aka-dálc

dálc téfzen; ha igen ritka, mált ültehetni-köziben. A' hideg tartományokban, avagy a' ki idején, CCXLV. dinnyét kíván, úy bánnék véle, és annak vetésében, az mint oda-föl az uborkáru írtam; vélse azt idején, és ganéval el-kélfírtt földben, kirú az ott írt tanú-ságot meg-olvashartya. Egyéb aránt, itt Magyar-Országban, kiváltképpen a' Föl-földön, a' hol hóldok-kal vetik, nem fok czeremoniát csnálnak véle. Az mint hogy a' vetésében sem taranak minnyájan egy üdöt; mert némellyek Húsvét-előtt két héttel: némellyek Nagy hétben vetik: ha az üdö és hidegek engedik. Némellyek Sz: György nap-táiban: leg-utól-tzor, Sz: Gothárd napján, azaz, 5. Maij, Pünkösöd havá-nak ötödik napján. De jobbnak ítélem, ha külömb-külobb üdöben vetik, s-nem mind egyfzets-mind, úy hogy, ha egyik nem szolgálna, az mállk reá ér-keznék, a' mint a' Calendariumbann-is föl-jegyztettem n. 60. A' ki az hóldra akar vigyázni, job ha hóld-fogytára, az úyság-előtt egy, vagy két nappal véssen, avagy utánna negyed, vagy ötöd nappal. Az magvát-is, külömb-külobb féle áztatással akariák némellyek apolgartni, ki réybe áztartya harmad napig, és elsőben olyan édes téyben téfzik, az kir azon estve fejtének, abban-is hadgyák egész értzaka: más nap megént le-fzúrik, és frís édes tejet töltenek reá, hogy meg ne favanyodgyék: s- ezt harmad napig cselekefzik, az-után vetik-el. Némellyek nád-mézes, vagy mézes vízben; másba, némellyek nád-mézes, vagy mézes vízben; némellyek a' réglár porrá törk, s- arra mézes vizet töltenek, abban áztartyak, hogy édessebb légyen a' dinnye.

dinnye. Hogy pedig szagosabb, különb-külömbféle szagos vizer tölenek reá. De mind ezeket nem fokra bősüllöm: mert még ez ideig nem fok hafznát vettem; mind jobnak alitom, ha az maga termézfertent-való munkálkodására hadgyák a' magot: és mikor jó meleg kikélet szolgál nekik; nem is köll a' földet ganajozni, kiváltképpen rehen, és jó ganéval: hanem csak jó úy, és nyugot földben vetni. Noha szükséges, hogy előbb leg-alább egy nap, s-egy éyel frís vízbe áztassák-meg. Az sem meg-verendő, hogy némellyek előbb ki-csiráztartják a' magot, s-úgy ülceck-el, hogy hamarabb ki-keljen. Abban pedig illyen móddal élnek: Egy vagy két gyapiúból csinált rozszüveget véfznek, akár Magyar, akár kalap légyen, és azt öfzve-hajtyák, mint a' könyvet, s-abbban rakják a' meg-ázott magot. Azt pedig lágy-meleg vízzel meg-öntözik, és ha meg-fázrad, halonlóképpen meg-ndvesítik, s-meleg helyre téfzik, avagy étizaka meleg ágyba: így hamar ki-csirázik. Némellyek csak meleg ló ganéba téfzik egy ruháchkába a' magot, s-vízzel meg-öntözik. Ezképpen más magokat-is ki csiráztartatni.

CCXLVII. Az dinnye magba-is valogatáft téfznek; mert némellyek azt véfzik vetni-való magnak, a' kinek kemény héa vagon, és belül szép frís. Ismét a' ki elsöben jól meg-érett, és leg-közelebb efer a' gyökérhez. Máfok azon mesterkednek, hogy leg-jobb, és szébb dinnyébül vegyék a' magot: noha némelly parasztertelézek olyan vélekedésben vannak, hogy az alá-való dinnyének az magvábúl-is jó dinnye terem; de ez

de ez nem mindenkor helyes, mert a' dinnye mag megtartya a' faját: azért közönégelsen az jobb fajbúl, és jobb dinnye magbúl, jobb dinnyének köll lenni, *caeteris paribus*. Azon-kivül, azokat választják, kik a' közepiben feküfznek a' dinnyének szinte a' csúcsáig. A' kik kemények, tellyelek, nehezek, kiket a' vízben meg-probálhatni: mert a' k k alá-mennek, azok leg-jobbak. Azért némellyek, mihelt meg-érfzik a' dinnyét, és ki-vélfzik a' magvát, mingyárt frís vízben ki-molsák az nyálábúl, és a' ki le-fzál, azt megtartják vetni, s-défkán vagy kővön meg-fzaráztják a' napon: s-az-nán zachkóba tartják. Némellyek azt tartják, hogy nem jó ki-molni, hanem csak úgy kitisztítani az hűtos ínebül, és úgy meg-fzárztani; de én fémmi-külömbséget nem látok benne. Némellyek pedig azt jóvallyák, hogy azt a' magot, a' ki leg-közlebb a' dinnyének hejához fekfzik, ne vegyék vetni. De mi-nálúnk ebben kevés válogatáft téfznek: mind-azonáltal, a' ki kényes kertézf akar lenni, élhet efféle obseruatióval. Máfok a' dinnye magnak idejében-is ferupulofufok; mert némellyek azt kívánnyák, hogy egy elztendőfnél ne legyen réghiebb az mag: máfok három, s-négy elztendőft kívánnak. De próbált dolog, hogy ninchen jobb hét elztendőfnél; noha némellyek azt tartják, hogy mentül údöfsebb a' dinnye mag, annál jobb. De ezekkel nem vagyok egy ítéletben: mert minden teremter állatnak, f zabotc határa vagon.

Fzen-kivül, ha ki, az ki-nölr dinnyét el-akarja CCXLVIII. plántálni, úgy bányék véle, mint oda-föl az uborkárúl

meg-írtam. Annak-fölötte, a' ki jó öreg dinnycét akar nevelni, így bányék véle: mivel a' dinnycének olyan természetű vagyon, hogy a' minémű fátá az első ízben ki-fakad, az foha gyümölcsöt nem hoz, akar melly hofzan ki-nyújtózzék-is: hanem a' ki melleccenöl; és ha ennek eleit nem vészik, nagy ártalmára léfzen a' gyümölcsnek. Azért mikor immár a' dinnycét, vagy hatlelelben vagyon, és az első íz ki-mutartya magát, a' hegyet gyöngén ki-köll venni, nem a' körommel le csipni, hanem az úyal ki-tolni. Az-után, hamar ki-nöl az melleccen-ülő fátá, a' kion megfogna az apró dinnycékék látzani, a' ki nem olyan hamar ki-fakatt volna, ha mind egy-aránt harrák volna nőlni. Ifméc arra-is köll vigyázni, hogy ezek az melleccen-ülő fáták-is némellyek hafzoncalanok, és csak fatyú virágokat nemzenek, a' kit az szorgalmaros kertész-réghi experientriából élzbe-~~st~~rebbe. Azért idején le-törje, hogy az tenyésző fáták gyümölcsének akadály ne legyenek az ő növéselekben. Hafonló-képpen nagy hafznoc téfzen a' dinnycének, ha efféle magtalan virágokat le-fzedi, és csak azokat hadgya rajtok, az kiken gyümölcsöt lát. Efféle ágakat pedig, nem, csak egyfzer köll le-törni, hanem valamikor láttya az kertész, hogy igen meg-ágafodik, és csak búján fűben akar menni, s-avval a' gyümölcsnek táplálását elvenni. Azért, ha ki még-is öreg dinnycét akar, egy fátáron ne hadgyon három, vagy négy dinnycénél: noha talám mi-nálunk többet-is hagyhar. Így fészp öreg dinnycét nevelhecc.

CCXLIX

Az éreclen, és fiatal apró dinnycék nem fzeretik, ha

ha fokát érentik kézzel őket, avagy valamit alájok téfzenek: mert csak tartozatryák az ő növéselekbe. Nem-is köll a' dinnycét egyfzertsmind meg-fordítani; mert meg-ekerefezik a' fátá, és nem nőlhet olyan-jól: hanem csak lafsan, és egy-más-után. Hafonló-képpen mikor gyomlállyák, vagy kapálllyák, vagy mikor éreclen dinnycét kerelnek, avagy fátakfztrani akar-nak: meg ne tiporják lábokkal a' füves fátát; mert nem nől többet, hanem meg-fzárád. Így ha föld-bajtyák-is, hogy a' kapállásban a' gyökerehez férheffének, meg netekerítsekk, hanem a' mint az-elöte fekkút, vízta-helyhezteffek. A' kapállás igen hafznos néki, főképpen, ha igen meg-fzárád a' gyökere-körüli a' föld, mikor nőlni kezd: de meg ne serchek a' gyökerecc; meg-lehet ez háromfzor-is.

Az dinnycének öntözésében, különböznek az CCL. Authorok, és kertészek; mert némellyek azt tarttyák, hogy az uborkát gyakrabban meg-öntözhetni: de a' dinnycét nem; mert víz izú léfzen tőle. Némellyek azt ítélik, hogy a' dinnycé több öntözéff kéván, hogy-nem-mint az uborka. De én a' dinnycé gazdáktról azt hallottam: hogy a' dinnycét nem köll öntözni, avagy igen ritkán. Azért, a' ki igen fátáraz údóben akarja ötlet öntözni, ne öntözze mingyárt, mihelc ki-kél; hanem mikor valamennyre meg-erősödött: noha némellyek meg azt kévándyák, hogy mingyárt mihelc két levele vagyon öntözzék: de úgy, hogy se a' levelet, se mikor a' dinnycé nőlni kezd, meg ne éreclen ember a' vízzel a' dinnycét; mert kevelebbet nől. A' víznek pedig, nem köll hidegnek lenni, a' mint frifsen a' kútból

a' kútból merítik : hanem állyon elsőben vagy két oráig a' napon. A' ki pedig igen szorgalmatos akar lenni, ilyen öntözéssel élyen, az-mint oda-föl-is megírtam : cégyen a' dinnyének tövemellé egy cserépet, vagy fazekat teli vízzel, és abban egy rongyot, avagy egy darab ruhácskát, kinek egyk vége a' vízben, a' cserépbe légyen : mállk vége pedig alá-fügjön a' gyökere : és így, valamíg a' vizet éri a' ruhácska, mind addig csöppönként alá-fzivárkozik a' gyökere a' víz : s-meg nem nedvesíti se a' levelét, se a' gyümölcsét. Az öntözéssel pedig, addig állni, míg a' dinnye fele növéseben léfzen, avagy akkora mint az narancs; az-után, mikor érne kezd, meg-köll szünni; mert akkor inkább kívánnya az száraz üdöt, hogy-nem-mint az nedveséget. Noha mikor látta az ember akkor-is, hogy száradni kezdene a' töve-felé az üdönök, vagy földnek szárazsága miatt, és még az szárain volnának szép dinnyék, a' kinek meg-köllene érni : elhet akkor is evvel a' mellecséggel, és fegetheti az dinnyének tövét : egyébként jobb volna, ha eső vizet tartanának a' cserépbe, és mikor elfogyna, megént meg-töltenék.

Egy nevezetes dinnyés Gazdálzony Magyar-Országban, olly öreg dinnyéket nevel, mint az öreg fejer tökök : s-o

bélek olly temer a' késsel, és csak értenek-meg. Szántatott föl, és csinaltatott, és pedig a' kertben

CYLI MÖL CZÖS KÉR T,

MELLET A NEHAI MELTOSÁGOS
ES TEKENETES

LIPPAY GIÖRGY,

Efztergami Érfek Urunk ö Na-
gyrsága Költségéuel.

Az Nemes Magyar Nemzetnek
Közönséges hasznára,

J E S U I T A K R E N D I N V A L Ó,
I S T E N B E N E L N Y U G O D O T T

P. LIPPAY JÁNOS,

I R T.

NYOMTATOTT BECZBEN,

Cofnerovius Máté, Czáfzár Urunk ö Fölsége
Könyv - nyomtató bötütyvel.

ANNO M. DC. LXVII.

*Dominic Janos Lip-
paysch. Prof. in
Pest. Anno 1769.*

Á KEGYES OLVASOHOZ.

AMelly mindenható ISTENNEK
bolczelisége à tenger fővenyé-
nek szamát tudgia; az effőnek
meg ólvasta czépeit: Azon,
bolczeffég, nem csak mérhetővé tette
à mi napiainkat, ugy hogy, à mi vóltunk
femmi ő előtte P^{sal.} 38. 6. Hanem éle-
tünk szem-pillantáft - is öröktül fogva
ugy elrendelte, es számba vette, hogy
azt fenki általnem lépheti szaporituan;
sem el nem kerülheti okos mesterfégé-
vel. Így azért ennek - is az ISTENT
félő és szzerető P. LIPPAY J A N O S
ISTENES életének melly határt vetett,
el nem kerülhetvén, ki szállítottá è Vi-
lágbul, az elmúlt 1666. éfztendőben.

Ezt is azért à könyvet, Istenes fzaíndékbúl, az Nemes Magyar Nemzetnek hafznára à mint el kezdette, ugy végben nem vihette. Es mivel ezen, könyv, már à nyomtato prós alatt volt; ugy nem akartam, hogy éppen el nyomtattáfék, hanem hafznodra, kegyesolvafom nap fént láffon. Sok szép dolgokkal akarta még ezen könyvet, az Istenes Páter, tellieffébbé tennij: De mivel à megkéllehetetlen halál, Istenrendelélébúl, elébb el meczette életének fonalát, à mit többet kévással ezen könyvben, annak tulajdoníczad.

Ezzel pedig éllý Istenes
iódra, és haszno-

dra.

Ad: Sicut Tunc Transiit et Sepi: Sic
Postq: in ignem est Transiit
Sic de vestis et fignit ad propinquum
Nunc Sicut Tunc in ignem
Pater: Redemptor Senior
Nunc Sicut Tunc in ignem

REN-

RENDI É KÖNYVBEN FOGLALT FŐ RE- SEKNEK.

I. RÉSZ.

A Gyümölcsös kertnek ha-
sznos gyönyörűségéről,
és annak alkalmazatos be-
lyezetéséről. fol. 1

II. RÉSZ.

A Gyümölcs faknak magon-
sorsokról, vagy ülteté-
séről, és à csömödtékeknek
fel neveléséről. 9

III. RÉSZ.

**Az óltami- való vad fáról, a-
zoknak ki-ásáfarúl, és plan-
táló beléről, vagy iskolá-
ról.** 16

IV. RÉSZ.

**Az óltáfról közönregelesen, és
óltany- való eszközökről. fol.** 22

§. I

Miképpen kell óltany à még
hasznos faban. 25

§. II.

Miképpen kell óltami a sa-
közé és beja közlé. 36

§. III.

Ezekhez az óltásokhoz - való
ágacsokról, és mikor kell
azokat törni, és majomnál
miképpen hozni. 39

a 3

§. IV.

§. IV.	Mikeppen kell szemre ol- ny.	fol. 44
§. V.	Mikeppen kell sýpra ol- tani.	52
§. VI.	Más-féle olajokról, bita- zásokról, és a Gyümölcsös fának szaporítá- sokról.	55
§. VII.	Az olajnak idejéről.	64
§. VIII.	Nemely meflerséges olajok- ról mellyekkel a fának gyümölcszeit változtat- hat- ni.	70
V. RÉSZ.	A Gyümölcs fának nemst- fekről.	89
VI. RÉSZ.	Mely fát, miféoda fában ol- tathatni.	91

VII. RÉSZ.	Az olajhoz-váló agyagnak, és viasznak el-készíté- séről.	fol. 100
VIII. RÉSZ.	Mikeppen kell tovább a fiatal olajványokkal banni.	105
IX. RÉSZ.	Az olajványoknak, és Gyü- mölcs fának ültetésekről.	108
X. RÉSZ.	A fának rendszer ültetésekről, és meflerséges nevelések- ről.	124
XI. RÉSZ.	A Gyümölcs-fának nemst- ról.	136
§. I.	Az alma-fáról.	137
§. II.	A körtvély-fáról.	146
§. III.		

§. III.	A Birs-áma-fáról.	fol. 154
§. IV.	A Szederi-fáról.	158
§. V.	A cseresznye-fáról.	163
§. VI.	A Megy-fáról.	169
§. VII.	A Szilva-fáról.	173
§. VIII.	A Barack-fáról.	180
§. IX.	A Nyoskola-fáról.	190
§. X.	A Berkenye-fáról.	193
§. XI.	A Barkócza-fáról.	195
§. XII.	A Som-fáról.	195
§. XIII.	A Mondola-fáról.	198

§. XIV.	A Dib-fáról.	fol. 203
§. XV.	A Mogyoró-fáról.	212
§. XVI.	A Geszelye-fáról.	216
XII. RÉSZ.	A Gyümölcsözó csömötekről arvagj Bokrokról.	221
§. I.	Az Egrefről.	221
§. II.	A Szi: János szőlőskönyvöl.	223
§. III.	A fái sósákról.	224
§. IV.	A Malináról.	227
XIII. RÉSZ.	A Gyümölcs-fának közön- séges munkáiról.	228
§. I.		

§. I.
A fának irásokról, és rife-
togatásokról. fol. 235

§. II.
A fának ér-vágásokról, és
fúrásokról. 244

§. III.
A fának kapálásokról, és
gátioszásokról. 245

§. IV.
A Fákgyökereinek ki-nyitá-
sokról, és öntözéséről. 252

XIV. RÉSZ.
A Gyümölcs-fának Nyava-

lyairól, és azoknak öröf-
ságról. fol. 254

XV. RÉSZ.
A Gyümölcsnek le-fzedésé-
ről, és tartásáról. 267

XVI. RÉSZ.
Miképpen kel a Gyümölcsöt
mészbe, vagy nád-mészbe
csinálni licitarium formá-
ra. 273

§. I.
Miképpen kel a Gyümölcsöt
szarazon, licitariumnak be-
csinálni. 302.

HAR-

HARMADIK KÖNYV GYÜMÖLCSÖS KERT. I. RÉSZ.

A' Gyümölcsös Kertnek hasznos
gyönyörűségéről, és annak alkal-
matos helyheztéséről.

A' Gyümölcsös Kertnek hasznos,
és vigasztaló gyönyörűségéről, hogy
fok hímező, és pípes fzőkkel fárafza-
nám a kegyes olvasót, nem írttem,
szükségelnék: hanem inkább hívalko-
dó beízdnek lenni; mivel ezt minden
ember (a' kit az Ur Isten okofsággal, látogatott) nem
csak szemlélheti, de kezével is raphatarta. Mert
mihelt a' szomorú, és kegyetlen télnek gyárfoló ideje
A él-műlk,

I.

2 Harmadik Könyv Gyümölcsös Kert.

el-műlik, leg-ottan kikeletkor a' meg-keferecert fak az ő gyáfz ruhájokat le-vevén, a' levelekkel, mint-egy szép zöld draga ruhájokkal fel éksírtének eleven zöldellő fűnek nem csak az embernek fzeméit meg-ví-dám: irtják; de még a' meg-lankatc fűvet-is megvígafzallják. Az-utan, a' fejt lilium, és piros rófa fűniu virágokkal, mint-egy innepló rízfes öltözec-ekkel, az ő kedves tekéncerek-és jó illatnyok-által, embernek meg aldt fejt erőfírtik. Nyárba pedíg, mikor a' fűtő verőfénynek fűgári, az egész tagokat éppen el-tikkasztják, akkor az ő fzellőző árnyékok-kál azokat meg éllefitik, és elővel-erő gyümölcsökkel hűvösítik. Mit írjünk az őinek gyönyörűségéről? mikor a' fáknak drága ékeiségek a' fok külömb fele szép, jó ízű, kedves illatú gyümölcsök, az ő fűámtalan kü-lömböző fűnes termerekekkel, mint valami kincses draga kövékkel ragyogó násfákkal, fűzemeit, fűvét meg-ví-dám: irtják, és fel-ébreftik embernek: úgyhogy, még rélbenn-is a' celelő gyümölcsök, mind illatnyok-kal, s-mind ízekkel nagy tápláláfókra, és vígáztaláfókra vannak az emberi állatnak.

II.

Kibűl nylván ki-tereftik, a' gyümölcsös kertnek hafzna: holort ha más eledelbűl meg-fogyarkoz-néis ember, csak gyümölcselis alkalmas, ideig el-tengetherné életer; a' mint a' fűzényfűg néha, mikor gabonája nem terem, csak gyümölcsöc teremjen, kertében, még sem tartaanyra az éhfügrűl. Sőt maga az Ur Ilfen mikor az emberi nemzetséget alkotá, lémmi egyéb eledelc nem rendele neki az ő ártatlan-ságában: hanem a' fáknak gyümölcséit. *Ex omni li-*

Genf. 3.
0. 2.

gno

I. Réfz.

3

gno Paradifj vesfámv. Mert minekvánna vétkezék, es az ő böcsülletitűl megfolfzarték, az-után monda neki az Ur Ilfen: *In sudore cultis tui vesferis pane tuo: A re' Genf. 3.* ábrázarodnak veritékével efszed átekenyeredet. Mint-
0. 19.
ha azt mondorta volna: Ez ideig a' kerit gyümölcsök-kel élcel, a' kához faratfűg-nélkül jutottái; de ez-után, véres veritékceddel kézfíteiz magadnak kenyeret, a' kí-vel tengered életered. Ugyan-is a' több eledeleket, hogy meg-ehesfe ember, fok munkát kell elébb réáf-jok töltetni; a' gabonát meg-kell aratni, csépelni, őrt-leni, fűrti. Hogy húsfal lakhasfék, meg-kell az állat-ot őlni, nyúzni, vagy mellyefzreni, főzni vagy fűt-ni: és így, a' több eledelkekelis bajmóldni; de a' gyű-mölcsöt, mihel meg-érik, csak le-fzakasztza ember, mingyárt eheti.

Abbűl-is hafznor hajt a' Gyümölcsös kert, hogy ha valamelly efszendőben bőven terem a' gyámölcs, azt megafzalhatni, fok efszendeig el tarthatni, és fűtűk-fegnek idején elől vehetni.

Az talám, enek a' gyönyörűféges Gyümölcsös kert-nek kedvelléftétűl, és munkájatűl, némelly érelen fűjű gazdákcat el-idegeníthetné, hogy azt mondgyák: Miért kel ennékem, mafokert fáradnom: ki tudgya, efszemé, vagy foha fem annak a' fűnak gyümölcsében, a' kit magam kezeimmel őltanék? De efsfélknek, böl-elen meg-felclet hajdan egy vén Magyar-Orfűági Ur; kic mikor látta volna egy fő ember fűolgája, hogy maga kezével őltana, meg-fűllá őtet: hílfzem kevés okosfűg, ugymond, etűl a' vén Uratűl, hogy maga őlt-ya, áftűc ki ma vagy hólnap meg-hal; és ki tudgya, ha

A 2

efziké

III.

4 Harmadik Könyv Gyümölcsös Kert.

efziké a gyümölcsében, avagy nem. Meg-fajdítá az Ur ezt a dörgélast, és mondá: Halládé barátom, ha a te ageb arvad is nem oltorra volna azt a fát, ki a te kertedben van, te sem ennél mol' a gyümölcsében.. Azért mondgya Virgilius 15:

Inferè Dabni pyros, carpent tua poma nepotes.

Olas mol' Dabni körtvély fákat:

Kerül maradóknak szakaikon almákat.

Nem kell azért effele gondolatókkal, a gyümölcs öltáftú el-fzakaftani a gazda embernek elméjert.

IV.

Hogy pedig a gyümölcsös kertnek hafznát vehesse valaki, meg kell a helynek alkalmatoságát és a földnek illendő külömbféget válaftani: kirül írtam a Virágos kertnek 2. Réfzében-is, és a Vereményes kertnek 1. és 2. Réfzében. Itt csak arról íntem a kertéztékert, hogy se a fővenyes, és kövecés föld, nem alkalmas a gyümölcs fáknak; se az agyagos, noha ez még-is alkalmatósabb amannál: hanem ha igen agyagos, és kemény volna mivel így a fának ártalmára volna, kiváltképpen a hol az elő víz le nem folyhatna: mert afféle föld, a meleg és száraz üdőben igen megkeményednek, és a tenyérfző eső, a fának gyökeréhez nem fzivárkoznak, hanem csak föllýül levegne; mindazonáltal, ha más jobb és alkalmatósabb hely nem adatnék meg-kellene azt jobbitani, úgy hogy azon a helyen, a hová az ember oltványokat akaruaültetni, egy elfzendővel elebb jó mély, és széles vermeket ásna, és azt az agyagos földet fővénnel, vagy más földel jól őfzve elegytené, és valami kövér földet-is avagy meg-rocharat ganéjt-is keverne köziben:

így

1. Refz.

5

így a gyümölcs fáknak alkalmatos volna. A melly timporálás, más földekre is szolgálhat, mint a Verem: kert. 2. Réfz. meg-írtam.

Vifzontag ha a föld, a hol gyümölcs fákat akaruaültetni, igen fővenyes: száraz üdőben, a természet-ízereit- való nedveslégrül meg-foztatik, hogy a facal fáknak tápláláfát meg nem adhatgya. Esős üdőben pedig, úgy el-ífta az elő vizer, hogy a gyökerek körül-való munkálkodafát, véghez nem viheti. Egyébként, nem minden fővenyes föld meg-verhető, főképpen, a kiben más féle föld-is vagy on: hanem csak a sárga poross, loós, fővenyes, föld, és a vöröss, a kíkire nem kell heyában a munkát tölteni. Ha pedig a fővenyes, bár más jó földel volna-is elegyve; de az nem volna elegedendő, a gyümölcs fáknak el-tartásá-ra; ezt a fogyarkozáfát, az agyag elegyрэsével kell megjobbitani, a mint oda fél. Más féle föld, ha köves-is, de vagy on közbe-közbe úgyan jó föld-is, az ásásban, vagy kapállásban ki-tízítatásék, ha lehet, a kövektül, s más jó földel-is fegitrésék: és szolgálhat a fáknak. E mellezt, azt-is észben kell vennünk, hogy efféle köves föld a fáknak a kemény hidegbe inkább szolgálhat, hony nem-mint az agyagos föld; mert ez akkor erőstében meg-fagy, és jobban meg hidegfzik, hogy-nem-mint amaz: mivel a köves föld, inkább meg-tarthatya melegféget. Noha a fővenyes földet, némelly fák, (a kiknek köves a magvok, úgy mint *Barackk, kajfizi Barackk, Mandola,*) nem olly igen ellenzik, mint az agyagos földet, csak hogy a nap rcajok szolgálhas-fon.

A 3

Hogy

Hogy pedig tovább-is meg-ismérhesse a kertész a földet, ha hasznos, és alkalmazható a gyümölcs fáknak: vigyázzon előben a régi fákra, ha olyanokat talál a vidékbe, és tekéncse-meg, minémű termetűek azok, ha kicsinyeké, vagy nagyok; alacsonoké, vagy magasak. Mert ha magasak, és szépen ki terjedtek, jeléaz, hogy az a föld, igen alkalmas a gyümölcs fáknak. Másodszor, ha ilyen vén fák ott nem találkoznak, tekéncse-meg a bokrokat, és csemecéket: és ha a tetejeken friss, és jó termédek növések jönek-ki, bizonyos jele az, hogy afféle helyen, halzonnal ültethetni a fiatalokat. Harmadszor, ha azon a helyen nagy dió fák teremnek magoktól, más fának-is kedves az a hely. Továbbá, ha abban a környékben a varjak, Hollók, Csokák, és másfelemadarak, örömeft az eke és szántó ember-után járnak: nem alkalmazatlan földnek látzók az a Gyümölcs fáknak. Egyébként leg-jobb a fekete-föld, csak igen záros ne legyen, hanem középszerű, sene igen nedves. Mert a nedves helyen termetgyümölcs, vizizű, hamar meg-rothad, nem tartós. Kirúloda fel-is írtam a Virág-ker. 2. Réfz n. 15. 17.

A kertnek helyhezterelő-is, bőven találz azon, helyen, n. 2. 1. 2. 2. 3. és kiválképpen a fáknak, és gyümölcsfák-kernek. Ott-is meg mondotam, hogy a kertnek helyhezterésben, leg- inkább a Tartományoknak alkalmazására kell tekénceni, kinhez, képest fordítá ember a gyümölcsös keret-is: úgy hogy, a menyire lehet, olyan helyt válatzson, a kire úgy szolgállyon a Nap, hogy az ő fűgáival, és melegségével, akadály-nélkül a fákhoz férkezhesék, és így az ő

crejéc

erejét könnyebben ki-terjeltzhesék; mert a nélkül nem csak érelében, de még jófágábann-is meg fogyatkozik a gyümölcs. E mellett, az erős szeleknek, es szélveszeknek, hatalmas alá le vertessenek a gyümölcs fák; mert azok igen károsok nekik, és neha gyökerekből-is ki-terkettenek. Egyébkint a közep szérűzél, nem kony ártalmas volna, hanem inkább hasznos nekik: mivel a fenn maradt leveleket le veri, a kikben az-után a fergek felezket; verhetnek volna. A virágok le-hál-lálás-is fegeci, hogy annálkevelebben szülljenek. Ötve, és bennnek fergek ne nevelkedhesenek. Ki után, a fák-is több gyümölcsöt tartnak-meg. Hogy pedig fellete ne érie a szél őket, igen hasznos, hogy azokat a fák, a kik nagygyá nőinek, a szélnek ellenében ültessék, hogy az apróbbaknak, és gyengébbaknek óltalmókra lehessenek.

Azon kívül, az igen nedves hely sem alkalmas a gyümölcsös kerthez, a mint oda fel-is meg-mondám a fővány hegy-is, ávagy domb: mert amabban a fáknak gyökerei meg rothadnak; ebben jól nem nőhetnek, hogy ki terjeltzhesék az ágokat. Leg- jobb azért a gyümölcsös keretnek, és fáknak, ha olyan helyt válasszanak, áky egy kevesse dombos, és magasabb, hogy-nem-mint a lapály, és igyenes földön; nem csak azért, hogy gyönyörűgelebb, és szebb rekentere legyen, szellősebb-is: hanem azért-is, hogy hasznosabbak, és renyélzőbbek a gyümölcs fák azon, hogy-nem-mint igyenes helyen: mivel a völgybe, és lapály helyen, közel egymáshoz állonak; azért a magok árdyckával egymáának ártanak, a ki nem törtenik a dombos helyen, a

hol

8 Harmadik Könyv Gyümölcsös Kert.

hol a fáknak egy része felljebb áll, más része alább. Innéd vagyon, hogy a szőlők lábujában, és a hegyek-alatt jobban nőnek a gyümölcs fák, és jobb gyümölcs-is terem, hogy-nem mint a sík mezőben. Jollehet a nagy folyó-vizek-mellet, és fízgetekben, kiket az ár-viz éppén el nem fog, avagy rickán, és kevesideig, a föld-is nem csak izapos: közönségesen szép gyümölcs fák, és jó gyümölcsök teremnek, mint a Duna, s-Tiliza-mellest, bővean is.

IX. Az égnék melly részére fordítsák a gyümölcsös kerect? ebben a kertész Izabia magát ahoz, a mir oda fel a virágos kertnek 2. Refz. n. 21. es 22. írtam. Neha a föld, felljül jó es alkalmatos, alúl pedig kőveles és gyakran foós, keferü, és alkalmatlan; úgy-hogy, ha izintén a facal fákat bele ültetk-is, valamig a jó földben vannak szép friffék, és jó bűnán nőnek: de mihelyt a gyökerek azt az alkalmatlan földet el-érk, leg-ottan nem ciák meg-fzúnnék a növéttül; de az után felljül a terejek, tellyesféggel meg-kezd velzni: nem-is vézi ember éfzbe, honnéd történk. Ha azért azt éfzbe-velzi, avagy meg-jobbítá, ha lehet, a földet, a mint oda fel írtam a fővenyes földrül; avagy békét hadgyon néki, és más alkalmatoább Helyt Keressen. A Gyümölcsös kerect ember, vagy magánosan csnál-hatya, vagy a veteményes kerect-együtt: De úgy, Hogy jó tágas helyt hadgyon neki.

II. Réfz.

9

II. RÉSZ.

A Gyümölcs fáknak magon veté-fekrül, vagy ültetéfekrül, és a fő-mötéjeknek fel-neveléfekrül.

X. Ivel hogy nem mindenütt találvi vad fát, a ki alkalmatos volna a bé-öltáfa, *körtvély, alma*, vagy más fele fát: és ha izintén találvi is, nem minden helyen haszónnal ásharniki, és máshuva ültethetni; azért szűkfégg, hogy a kertész, más szorgalmatossággal hozza helyére ezt a fagyatkozált. Kibben job, és haszónóább módor nem, találhat, mint-ha valami bizodios ágyakat csnál, kibben a gyümölcs magokat ültetheti, úgy-mint, *alma, körtvély, cseresznye, barack*, és más fele magokat, míg alkal-massan meg-nőnek: kogy az-után, az el-íntézet helyre, által-ültethesse. Efféle ágiokar-valahová félre, avagy fzegeletbe, vagy szurdékba csnálha: de úgy, hogy a Nap az ó fűgárrival hozzá-férkezheffék, és az öreg szomszéd fák, árnyékjokkál semmi akadályt ne tegyenek néktek. Az illyen, ággokat pedig, ellőben jó mélyen kell affni, és minden kóróbúl, gyökerekbül, kóbúl, és más féle gyambúl ki-tízítani, hofzfatrára olzítani, de ne légyen igen fzeles, hogy a gyomlálásban által érheffék félfg-f-meg ne tiporják; azokban rendel ültetsék a héjas, és kemény magokat: de ne elegytfék és Zavarják

Zavariák mind egybe, hanem egy félét együvé, más félét is különben: az *alma magot*-is különben, a *körtvelly*, magot is különben: hogy mindenket a magatolaidon termélfzere - fizerént nevelhesék. Mert a *körtvelly* faalokat, gyakrabban kell gyomlálni, és kapálni; hogy -nem- mint az *almafákat*. Ezeket is meg kell válogatni hogy a leg jobb gyümölcsfökből szedgyék; mert így az agacsok is, akit jövendőben belé-óltanak, jobb gyümölcsöt nemez, sürűben is ültethetk, hogy havalamélyk ki nem kelne, lenne más helyébe: két újni mélyen ültessék; a *kemény magokat* ritkábban kell ültetni, egy lábnyra egymástul.

XI.

Efféle magokat azért is kell venni, hogy mikor felnevekednek, és az óltáfa alkalmarosták lesznek, jobb azokba a fzelid tákban óltani, hogy -nem- mint tellyesféggel vad fában; mert a Hafonló, inkább alkalmaztatya magát a hafonlóhoz, hogy -nem- mint az idegenhez: azért gyümölcsé is jobb lesz annak, hogy -nem- mint a Kirt vad fában óltanak.

Miképpen kellésük ültetni a gyümölcs magokat, föképpen a kemény öreg magokat, kiket a Nemetek köves magoknak neveznek: meg-ritam a Verem. kert. 5. Réfz. n. XL V.

XII.

Efféle magoknak vetésében, avagy ültetésében különböznek az aurohorok; mert némellyek inkább jóvallyák, hogy őfzel ültessék: némellyek kikeletkor, némellyek mindgyártól-előtt. Mert ha ideien őfzel, hamar ki csiházik és ki-kél: azért a rélnok fanyargatása (mivel még gyenge) hamar ki-füti; ha kikeletkor, kélfen kél, es keveset nöl; mindazonáltal, leg jobbnak

tarta.

sartanám hogy az apró héyas magokat, úgy -mint *alma*, *körtvelly*, *bir* *alma* magot őfzel, mikor a fának levele hulni kezd, akkor ültessék, egy kevés nappal hóló föltele előtt a melly tart Novemberig. A *köves magokat* pedig úgy bánnyanak, hogy minek -utánna le-ctek a gyümölcsöt a magról, tisztítsák -meg szépen, és meg-fázárazzák: de ne a Napon, a mint némellyek akarják, hanem valami szellős árnyékos helyen; az-után regyék egy fazékba, a ki alul, és ódalaslag meg légyen fúruva és rölcse nek jó földet belé, arra rendel rakiák a magokat, hóló nevelésékor; az-után meg földet, f-meg egy rend magot, a mennyt akar ember, f-regyék a pincezébe, avagy állák-el egy verembé, de úgy, hogy meg ne fadgyon telbe. Azért ha kinn hadgyák, jó gancyal bé kell fedni a földet, és eger-is kell re-a-bocfátani, hogy meg ne penézfedgyék: gyakran meg-is kell öntözni, ha fázaráz a föld, eső vizzel, a kit mézzel édesfiterek-meg; de efféle édes, vagy más fzagos vizzel-való öntözésnél nem jókat tartok. Némellyek csak a pincczébe fővényben rakiák, a mint oda fel, rendel, és közönfeges vizzel gyakran öntözik: ha kinn hadgya-is ember valami bőlta, vagy fzubába, csak meg ne fadgyon, nem árt. Kikeletkor őfzén Martusban, vagy Aprilisben megént hóló föltele előtt, ki kell a kertbe ültetni, de ne igen mélyen: nem, is kell igen meg-nyomni a földet körülötte. Némellyek el- mennek, és mikor ki, csiházik, más kiffébb edénybe ültetik igen puhán, a csiházával fel; a kit az elébbeni földel meg-röltenek, f- úgy rarttyák nedvesfen A prillig: akkor meggégnt hóló nevelésére, a hová akarja ember, el-ültetheti, akár a

B 2

körtnyúl-

könyvül való földel, akár csak úgy gyengén ki-vonnva, hogy a gyökerecskéjét meg ne ferdese, s' még azon elfrendőben jókorát nő; ezeket pedig rávul egymáftól két lábnyira ültették, melyen három úynak (szellegetre, hogy megént ha meg-nől ki-áshaták, és máshova ültetheték. Jobb ha előben ezeket a magokat, és a kik ki-csiráznak, valami főnyább földben ültessék, hogy az-után, á hol áharatóffán maradni kell, inkább hozzá-fokhafának a jó földhöz; mert így három elfrendő műván, be óltharoi. A *Durránczai Baraccok*, *Szilvát* mihelyt le éfzi ember á hűfát, mindgyárt csak úgy trifen el-ültethetni: de úgy, hogy hadgyon á hűábann is á mag-körül, és á lzájába ne vegye á magot, hanem csak úgy le metelye.

XIII.

Minck-utánna az el-ültetec, magok ki-kelnek, ha igen Sürűen nőlnének, á kik alább-valók, azokat szép gyengén ki kell vonni: de úgy, Hogy á lzonfzed fás-kákar meg ne ferdesek, és á benn maradot fa jobban nőhesfen; mert egyebként, igen nagy akadályt lzerznek egymásnak. Es noha elő, s májodik elfrendőben igen meg-ágafofnakis mindazonáltal, inkább jóvallyák, hogy késél le ne metellyék azokat, hanem, béket hadgyanak nekik; mert ha igen idejen metéllik őket, magasfan nőnek ugyan, de erősfégekben megfogyatkoznak, és kevés halznor Hajtanak: hanem meg kell várni á harmad elfrendőt (hanem-ha igen lzükféges vólna) és akkor szép tilztrán le metélhetni az al-fő ágacskaít, de ne igen fokar egyfzets mind ne-is igen magasfan, fel. Ha pedig valaki azt akarná, hogy jó magasfan nőllyón á fáska, csak á körmével cs pde-gellye-

gellye le az alól ki-vert bimbókat, avagy levelező ágacskaikat: hanem á gyomlás igen lzükféges nekik, hogy semmi öreg fűet ne hadgyanak könyvűlök, fő-keppen ha imár egy elfrendőfők, avagy jól meg-e-rősödtek, nem is felő hogy á gyammal egyyárt kivonnyák á gyökereket á földből. Nyáiban ha igen lzáraz údó vólna, öntözéffel táplallyák: es ha egy úyni re-mérdekege lészzen, mashova ültethetni, ba bé nem, akarják óltani, de ha bé akarják, jobb hogy azon He-lyen hadgyák, s-ott óltsákbé, mikor alkalmas lészzen arra,

XIV.

Akóves magok nem olly kéfedelmefek, mivel ha jó földet találunk magoknak, úgy meg-nőnek egy elfrendőig, avagy májodik elfrendőre, hogy bizvast által-ültethetni: hanem ha az óltásnak okáért azon helyen kellene hadni, á mint fellyeb, á hol jobban nőnek, hogy-nem mint ha mashova ülteték. E mellett, az ültetelnek *időre-ís* vigyázni kell; mert á fiatal *Baracc*, és *kajsi baracc* fáknak (mivel fokáig ófzel is mind nőnek) gyengebbek az ágacskaí, és nem alkalmasofak, hogy tel-előt által-ültetlők, hanem meg kell várni á kikeleter, és addig meg-erőfődnék, s akkor által-ültetlők. Még egyet nem akartam ki hadnom, hogy tudni illik, á *Baracc fat* nem kell úgy meg-nyelni, vagy irtani, mint á több fákak, mikor által-ülteték. De az igen hafznos, és lzükféges-is, hogy első elfrendőben mikor nőlni kezd, és fok apró ágacskaí ki údtek rajta, azokat mingyárt szép gyengen le cspie az ember ró-la valami egy fingite, vagy kevesébre, á mint á fáskának hofalága, vagy erőfőge engedí: az-után szép-igyenel-

igyenefsen nevelkedik. Mert ha mind rajta hadnak efféle ágacsok, igen meg-ágafódnék, és nem nőne magasság: hanem röviden maradna. A több bajmódáforról, az ilyen apró facal fáknak, hogy írják, mivel a több óltoványokkal egyveznek, adatik alább is több alkalmazáság a mintarról-is, micsoda magokat kell ültetni.

Itt arról disputálnak az Authorok, ha efféle ültetert magokból, vad fák nevelkedneké, vagy szilid fák? Az én vékony ítéletem-fizetnt, akár minék nevezze ember, de elég az, hogy jobb részére mind elfajulnak; se nem olly jó ízű, se nem olly öreg az ilyen magon ültetert fának gyümölcse, mint az annyok völc, a kiből véteret a mag, az mint Virgilius bizonytva:

*Et que feminibus jactis se sustulit arbor
Tarda venit, seris factura nepotibus umbra,
Pomague degenerant succos obilita priores.*

*Az melly fakat magon vetnek,
Arnyékozni késén kezdnek,
S-vad izekkel nevelkednek.*

Azért, nem mondharnti fizinte vad fának: mert a mint némellyek írják, meg-fizlidhetnti efféle magon költv fákat, hogy fizintén olly jó gyümölcse hoznak, mins az annyok, a kívül származtanak, tudni illik, ha háromszor által-ültetik három elfzendő - alatt - minék-utánna meg-erőfföttenek valamennyre, az-az, minden elfzendőben egyfizer; negyedik elfzendőben pedig oda ültetik, a hol álharatoflán meg-maradnak: nem-is fizükfeges azokat más-képpen bé-óltani. Noha én fokkal

kal jobbnak tartom, ha bé ólvák, údó jártára. Ragor. cap. 2. num. 2. egy kivált-képpen való óltás módgyát írja efféle facalocskáknak, hogy mindgyárt idején be-óltcsák, el-mertfzven közel a földhöz a fájác, és azt meg-haftván, ollyan ágacsokát óltanak belé, a ki temédeklégével egygezzen a tökécsével, még azon elfzendőben nőlni fog: csak hogy fok fizmetne hadgyanak rajta, a kit el ne táplálhaffon. Második elfzendőben megént hasonló-képpen azon bé óltott ágban óltanak. Harmadik vagy negyedik elfzendőben, megént ebben: és így meg-fizelidül, jobb gyümölcset-is nemez. Olzel utólió elfzendőben, fizepen ki-vehetnti a facal fásokác, és oda ültethetnti, a hol áltani kell, csak hogy ne legyen foványabb az a hely, a hova ültetik.

Némelly fák nem igen, avagy femmit fem valótoznak a magvok ültetelével, a mint a Duránceai, és magva való Baraccz, *Salva*, *Mondola*, *Dio*, *Gejzenye*, *Mogyoró*, zc. Némellyek meg-is javulóak, a mint írják a mondola felől, hogy ha a kefernt *mondolat* magon ültetik, édes lézzen belölle. A *Kajszai Baracczról* nylvánvaló dolog, hogy ha magon ültetik, fokkal apróbbak és nem-is olly jó izüvek lézzenek, minc az óltottak.

III RÉSZ.

Az óltani-való vad fákrúl, azoknak ki-ásfárul, és plántáló helyrúl, vagy oskolárul.

XVII.

Nivel fokban vannak, à kik nem igen nagy valógtatáit élznek, à vad fáokban, és annak módosan-való ki-ásfárában, holott ezen leginkább áll az óltovánának hafznos jó volta: mert nem minden fele vad fa alkalmas az hafznos óltára; úgy mint à féle vad fa, à ki moعات helyeken, és vizes izigetekben nevelkedik, nem fok halznót hajt gyümölcsevel, ha onnéd ki-ásfár, és máshova ültetik; mert à föld, à kiből közönségesen ültetik, nem egyez, és nem hasonló természetben à maga anyai földéhez, kiből nőle, nevelkedet. Hanem, ha ki jól akarja, ollyan vad fát állon, à ki erőls, és bár köves helyen természet-is csak jobb földbe ültetésék mindgyárt jobb táplálást kap, és vídámabban nő. A természeté az vad fának légyen akkora, mint à fejtze nyele, vagy egy kevelé természetebb, hogy két ágacsukat ereztethessenek belé; mert ha igen, természetek à töke, fokáig nevelkedik: ha igen vékony, fokáig vélti-fél magát. Egy szóval, az óltani való vad fát, ha lehet ollyan állanak, à ki szép igyenes, ne görbc,

III, Réfz.

17

bc, friss, zöld, gömbölyű, szép színé légyen, egésséges heya, tiszta, síma ne légyen görösös, vagy igen ágas, vagy göröngyös: nedves, s-ne száraz, es ha lehet, ollyan földben természet légyen, mint az óltani-való ágacsának az anyya, à körül le töretet.

A vad fának ki-ásfárában, leginkább arra kell vigyázni, hogy elsőben meg-jegyezzék valami kretával, avagy akarmivel à vad fát, à mint helyben állott, akár Nap kelet-felé, akár Délre, hogy megént úgy fordít-fák, mikor el-ültetik. Másodszor, hogy az áást ne kezdgyék mingyárt à tökénel-el; hanem leg-alább más fel, vagy két lábbal távulabb, à mint à fának természetébe vagyon, áfának környös környúl vermet körülötte, és az-attal meg-ósmérhetni, melly hofzfára nyútozik à gyökér, à ki-után áshatnak à gyökér felé, hogy inkább meg-óyák à gyökerec. Minek-utánna el-vegezzék az áást, à külső leg-gorombább gyökereit, kik à rohadáfrá hajlandók, le kell éles kétfel metzeni, vagy fejtzével igyenedsen le-vagdálni: à több ki-nőle ágait is à hegyével együtt, hogy csak egy szem se maradjon rajta. A vad fát, négy vagy ötünvira hofszan hagyhatyák, avagy rövidebbben, à mincleg alkalmatofab: de ne vágják-el színté à darabos részé-ig, hanem à síma részében is hadgyának meg, à kiből ólthassanak: főképpen à körvélly fát, à ki gyakran darabos lével. Jól rea kell vigyázni, hogy à gyökerec meg ne sértsék; hanem egézfizen áfár ki, és ha valamelly meg-törött volna, azt metsék el.

Effle vad fákat, ha ki nem akar ná mingyárt ol-

C

lyan

XIX.

Ilyen helyre ültetni, a hol áthatatottán kellene állani; és ugyan azon helyen bé-ótrani, (hanem csak oskoljác akarna belőlle nevelni, az-az, ilyen helyre ültetni félre, a hol csak vad fák vannak, és ott bé-ólvák, s-azután mikor jól meg-nólt az óltovány, kiátsák, s-az áthatatos helyre ültetik, (nem kel színte ily rendellen ültetni előben se ne ily távul, mint az óltoványokat, kiknek ültetéséről az-után bővebben szóllok; de mind azon által, ugyan ezeket is rendelten egy-más-után ültetni kell, hogy el-járhassanak-közre, és csak ily távul egy-mással, hogy a gyökerek; és ágak, egy-másnak ne akadályoskodgyanak a növésben, és mikor annak ideje jélzen, meg-kapálhassák. Ilyen vad fát inkább jóvallyák az Authorok, és kertészek, hogy őfzel ültessék-el, hogy-nem-mint kikeletket; mert alkalmatottab az az üdő, a gyümölcs fákna ültetéséhez (kivén a gyenge fákat) hogy-nem-mint a kikelet; mivel a Nyár mindigárt utánna következik, és az ő melegegével könnyen ki-síri az óltoványokat, főképpen ha öntözéssel nem segítik. Ezen kívül, az-iz oka, hogy telbe a fa, a föld szinén nem terjedhet-ki, hanem a föld-alatt nyúiroznak-ki gyökerei: kibüli ki-tertzik, hogy az által-ültetésnek, hasznótabb a tél üdő, mikor a gyökerek, nem csak magokhoz vonfzák a táplálást, de még terjedni is kezdének. Azere, kiválc-képpen ültessék a vad fát Octoberbe, és Novemberbe, minnek előtte a föld meg kezd fagyoi. Mind azon által némellyek Tavalzal is ültetik Februarusban, vagy Martiusban, mihelt a föld meg-enged, noha talam nem ily alkalmatos ez az üdő a vad fákna, mint

mint az óltoványoknak. Némellyek ilyen regulat szabnak, hogy a szaraz, és meleg helyen legyen az ültetés Octoberbe vagy Novemberbe. A nedves helyen, és hideg völgyekbe Februarusban, és Martiusban. A közép-fzerű tartományokba, mind a két üdőben ültethetni, két vagy egy lábni köz legyen közöttök. Ne is ültessék mélyebben, hanem a mint az-előtt állottak, avagy inkább egy kevesé killyebb: és mikor a földet reá-hányák, ingassák, és mozgassák-meg, hogy a föld inkább a gyökérhez férkezhelessék, és az üres helyt bé-tölteltesse; az-után jól bé-tapodgyák környüldötte, nem-is kell fémmi hantot reá, vagy melléje rakni; mert csak magához szija a gyökérnek, és fának táplálásác: a kapállasában is fölllyül akadályt tenne, noha eleinten nem kellene mélyen kapálni. Egyéb-kénc, ha igen szaraz volna a hely, jobb volna ha nem töltének színte bé a vermet a fa-körül; hogy az elő-víz reá-fzivárkozhatték, és valami jó földetis hányhataának hozzá, a ki igen hasznos a növéshez. Annak-felerte, ha színte bé-töltének, és az-után több földet akarua ember reá-hány, igen mélyen esnek-bé a vadfa, a ki nem igen használ nekik. A fővenyes földbe mélyebben kell ültetni a fát; az agyagos-és más földben nem annyra. Némellyek ganácir töltének a gyökér-körül, de az nem jó; mert igen meg-heviti, és ki-síri a gyökert: mivel a ganácinak, nem kell fémmi-keppen meg-érteneni a gyökert.

Sokan azt ítélik, hogy *Sz. Hieronymus napján* ültessék a vad fát, az-az, mindigárt Sz. Mihaly nap-után-való napon; mert azt tartják a kertészek, hogy a melly fát

IV. RÉSZ.

Az őltsárrúl közönségeffen, és ől-
tani-Való efszközökrül.

XXIII.

AZ őltsásban mint gyönyörködtek légyen mind à Pogány, s-mind keresztvény királyok, Császárok, és főfő renden-valók, kik magok kezzel őltsortanak : à ki tudoi akarja, fel-tállya à Hiftoricusokban, kikkel én itten üdöt nem akarom heyában vefztegenem ; à mint aval-is à kérdéffel : Honnéd fázrmazort az őltsáfnak eredeti? és, Ha paradicsómban kellett volnae fákat őltsani (avagy ázon kívül) ; Ha őltsotte Adám Arcyánk? Avagy, ha Noé talátnae-fel à víz-özön-után à fa őltsá? A bizonyos, hogy à víz-özön nel, igen meg-vefztegetödtek à gyümölcs fák, és el-is fajultak, s-vadúltak-is. Kirül elegendet találsz imircamort, à Sz. Irás Magyarázó Authorknál ; és mivel nem az én hivatalom, hogy azokrül díspurtállyak, nem akartam aval, se à kegyes olvasót terhelnem ; se ezen írásomat öregbitenem.

Az őltsásközönségeffen nem egyeb, hanem egy fának, más fával-való egybe-forráá, avagy őltsve-foganáfa-tudoi-illik, mikor másfából, avagy ugyan azon fából-is ágacsokát vélsen az ember, és úgy alkalmaztatya à vadfában, avagy füzild fában-is, hogy meg-foganofzik, és meg-eggyesül véle; úgy-hogy à vad fá, vagy à kibben őltsanak, à bé-őltsort ágacsokának természetiben őltsözik,

őltsözik, à ki-áltsal à vadfák, felsídekké változnak : à magtalanok, renyelzőkké : az ízetlen gyümölcsök, jó ízű gyümölcsöket nemzenek : à kéfők, idejébben teremnek : és az elővel-érők, kefőbbek lefznek. Azon kívül, színekben, és nagyságokban -is gyakran megváltoznak : főt magok-is à fák, meg változnak ; egy fán külömb külömb féle gyümölcsök, és más-néműek-is teremnek.

Efféle őltsókat kivált-képpen négy, s-ötfélet XXIV.

1. *találé-fel az emberi fozorgalmatollág ; neha többet-is írnek némellyek, kikrül ide alább írok : csak hogy nem igen élnek mostani üdöben vélek. Az első, és leg-közönségeffen az, mikor à töket meg-barattyák és ágacsokát eresztenek-belle. 2. Mikor à fa-közzei és beja-közzei gyökryák az ágacsokát, meg nem hasítván à töket és azt-leg-regicb: őltsáfnak cartyák. 3. Mikor à fiatal ágacsokaról egy szemet, à ki à levell-és beja-közöit ki-nól, mind beja füll-le-meszenek, és más fanak beja-közzei vonfszák; ezt szemet, vagy levellre-való őltsáfnak nevezik, és falafstromozásnak-is à Deákknál. 4. Sipra-való őltsáfnak hiják, mikor à fiatal ágacsokaról, à ki bántuk, egy vagy két szemmel-le-vonnyák à beját, minc mikor à gyermekek à füz-fából sipoc csinálnak, és azt más balfontemterdek segül fában vonfszák. 5. Mikor à fái meg-furják, s-abbagyuktyák az ágacsokát. Mind ezekről maganosfan ízöllok.*

Az Efszközöket, à kik az őltsáshoz füzkségefek, nem XXVIII. nehéz fel-találni, nobá anyrrendelnék némellyek, à kik nem füzkségefek, mind azon által, hogy ebben se fogytkozzék-meg az őltsó ember; előben egy kofára légyen, à kibben mind az őltsani-való ágacsokát, s-mind à töb

rób elfközöket belé rakhaſta. Az-után egy jó éles metző kéfe, avagy csakerős éles kéfe, kivél à vad fának ágait le-metſélve, avagy kis feiſzecskeje, à kivél le-vagdallja, ha erőſſek volnának. Az-után egy kézre való kis, de jó éles, fűrcélze, hogy igyen eſſen által-metſé à fát, és meg ne férſe à hevé. Ha pedig temérdekebb fában akar óltani, nagyobb fűrcélzél álljon. Annak-fe-lette, két-féle éles kézre tégyen ſzeret: éggjik öregebb légyen, kivél à fát meg-hasítá; máſik kiſebb, mint egy pennaſnáló kécs, kivél az ágacskát faragja-meg: noha à köz emberek, csak egy kéffel-is véghez vízik ezt. Ennek à kéfnek igen élénke kell lenni, hogy az ágacskának hejiát le ne nyuzza. Efféle kéfekben, kikkel à fákat met-telkik, vagy az ágacskákat faragják, olly ſerpuſolufók némellyek, hogy azt tártvák, hogy afféle kéffel, nem kell kenyeret metſzeni, mert ártalmas léſzen à fának. Az-után ſzükſéges egy vashúl, vagy kemény fából Cſnále vétő, avagy ék, kivél à meg-hasított fát, egy-máſtúl el-ravoztaſta: hogy à meg-faragott ágacska belé-férjen. Ezen-kivül jól meg-gyúrt agyag, vagy óltanni-való viasz, kinck meg-kélfizeſerül ez-után. Továbbá kívánta-tik moh, vagy valami ruhácska, kivél bé-fedgye az agyagot. Hás-fának kergete, vagy valami madzag, vagy kender, vagy pánt-veſzfző, vagy virla, kivél be-köſſe az óltott tökére vont elközt. Ha ki à fa-közzé, és hejja-közzé akar óltani, az vagy vashúl, vagy csondbúl, vagy kemény fából Cſnálaſſon egy ékecsket ollyan formára, mint à meg-faragott ágacska, kivél likar csinállyon, à fa, és hejja-közt. A kinck deréka fáj, és nem hajolhat, tégyen egy fámolyt maga-alá, s-üllyon reca

Miképpen kell óltani à meg-hasított fában?

§. I.

XXVI

A Ivel à mi Országúnknak nagyobb részén, inkább óltanak à meg-hasított tökében, kivál-képpen à hol melegebb tarrományok vannak; azért én-is előben erről ſzólok. Noha à fa, és heja-közzé való óltáſt, régiebnek tartvák az Autho-rok azért hogy à régiek meg-nem merték à fát, és annak bélt-ſeregni, annál inkább meg-metſzeni, vagy hasítani. Elnek ugyan evel-is-némelly tarrományokban Magyar-Országban, à hol hidegebb vagy on, és kéőn indúlnak meg à fák-úgy mint Baynóc táján, azokban à hoſzú falukban à hegyek-közt, à hol ſok gyümölcs-lével, és Turóc táján, s-máſut-is, kivál-képpen à Né-metknél.

XXVII

Efféle óltásra-való fát kel előben választani az óltó embernek, kinck remeterül, és állatcyárúl oda fel-is-írtam. Réfz: hogy ſzép fiſſítatal, jó nedves, leve-s, zöld, síma légyen, és igyencs, ha lehet, ſe-negyen re-mérdek, ſe-negyen vékony. Ollyan légyen, pedig, ha ütettet vad fá, à ki immár ki-vert, és veltzfzőcskéi nőlt-nek; mertha az dincesen, jobb volna vákkozni még elſztendeig, ha valami jó vállké-belső, vagy nem. Fel-találván à meg-nevezett jeleket à vad fában, vagy más ſzélid fában, à kiben óltani akarnak, előben arra kell vigyázni, ha nagy é, és remérdéké à töke; mert à nagy ot és temérdeket fellyeb kell el-fűrcélzelní. à kicsi ar és vékonyabb ar aláb. Azt-ismeg-kell rekénteni, ha igy enfé

D

à fa,

à fá, avagy görbe: mert à görbe tókéét nem metzhetni
olyan magassán el, mivel nem állhat olly alkalmarossan
az ágacska benne. E mellett, azt is meg-kell vizsgálni
szorgalmarossan, melyk helyett à tókének leg-tiszább,
és simabb à hejja, s ott kell ötret el-fűrészelni: de jól reá
kell vigyázni, hogy à fűrészelesben, meg ne fertsék à
tókének à hejja; azért nem kell à tókéét à fűrészelépp
által-fűrészelni, hanem valamikevelet rajta hadni, és
azt éles késsel le-metzeni; az-után felhívul à tókéét szép
igyenessen minden felöl éles késsel meg-faragni, mint-
ha meg-gyalúlták volna. Ez meg-lévén, egy jó erőf-
készel, à ki által-éjre à fát, hasíták-meg à tókéét: némel-
lyek éppen à fának belül által-hasírtják: némellyek à
bél-mellett, hogy à béli egészfézen maradgyon; de mi-
málunk köszönségessen, à közepin által-hasírtják: à kétfé-
pedig arra kell fordítani, à hol à hejja mindkét felöl szép
sima-s-nem darabos, hogy à hasadék-is arra essék, à ki-
nek nem kellene aláb menni, hanem à mennyre az ól-
tani-való ágacsksának szükkeges: mivel mentül kifésőbb à
tókéen à hasadék, annál hamarébb őszve forr. Hogy pe-
dig hofzisan ne hasádogyon à tóké, meg-kötheted alúl,
és egyk kezceddel à fát tartad, mikor fűrészeled. Né-
mellyek à térdekkel is meg-rámasztják à fát, ha magaf-
fáiban oltanak, hogy ne ingadozzon igen à gyökere.
Minek-előtte el-fűrészeled à fát, ha alúl valami ki-nölt
ágacskaí volnának, meteld el róla.

XXVIII.

Az-után hasicld-meg à fát, reá tévén à kétfé, à mint
oda fel, kit egy kalapáccsal, vagy fa szlykocskával ver-
bé à fában: az-után meg-hasítvan à fát egy kevesé,
erős fábúl, csontbúl, vagy vasbúl csnáit éket, akár egy
úym.

úymiféles vas véstört verý à közepiben, és azt mind
addig benne tartad à tókébe, míg az ágacskaikat belc
igazítod: avál igazítáharri à tókéet, ha igen szorossan ál-
lana, hogy módgyával belc nem tehetnéd az ágacskaít,
és meg-tagíthatod. Ha pedig ilyenessen nem hasádna
à heya, vagy fája, hanem szálkafón, azt egy kis késsel ál-
tal-metzhenni, hogy jobban belc-alkalmaztathassák az
el-kézírt ágacskaít, à mint fig. I.n. III. ki-vezzik.

Annak pedig el-kézírtébehez, emnyhany dolog ki-XXIX.

Vanarrik; Ellöben, hogy à metzésben úgy fordíták az
ágacskaít, hogy módgyával áhasson à tókébe, és ne ke-
relszül bé egy-máfra; hanem, ha egy kevesé horgas, in-
kább ki-szolgállyon: mert egyébkent, nem nöl ekeffen
à fá. Ennek az ágacsksának, egy elzendős növéznek kell
lenni, à kit meg-ósmérhet ember à csomórúl; mert va-
lamenny csomót talál ember az ágakon, andy elzen-
dóitki; az pedig à csomó, mint-egy gyúrú környös-kör-
nyűl szolgál. Azért, mikor az óltásra akarja valaki az
ágacskaít kézfíteni, mingyárt leg-közzelebb helyen ahoz
à csomóhoz melle-meg: de ne fízire à bélibez az
ágacsksának, hanem à hegyes végén: azt pedig úgy m-
fe, hogy ilyenessen à csomó, à tókének fáján feküdjék.
Azért némellyek, egy-kevesé óldallaslag metzik à cso-
mór bé, hogy annak à heya olly ilyenessen feküdjék
à fán, hogy lemmitzelet, vagy egcertne boocsáffon közze;
mert mikor az ág őszve forrad à fával, nem alúl à fá-
közört, hanem fellyúl reá-terjedvén à fára foganozfik-
meg. Erre kell azért leg-inkább vigyázni, hogy az
ágacska, olly ilyenessen feküdjék à fán, mint- ha egy
volna vele: és mikor belc-erézni ember az ágacskaít
à fában,

D 2

á fában, meg kell tekinteni, ha ilyenestén, és mindem felől egy-aránt fekszik rára; mert hanem, mind addig kell a kiskécskével faragot, míg egy-aránt elfék. az mint Fig. 1. n. 1. 2.

XXX. Az metzésnek formájában - is különböznek az óltó emberek; mert némellyek, három szegletű formára metzik az ágacskát, úgy-mint a belső részét, akit a hafadékban belül fordítanak, egy kevesé vékonyabban; a külső részét, kinek a töke hevéval egy-aránt kellene cselni, mindkét felől temérdekben, és a végét mint a pennának megbedgyezik; némellyek pedig mind két felől, ilyenestén egy-aránt metzik megfélép vékonyan, úgy hogy a beltr meg ne fertsék, fe egy felől, fe más felől a végét is ilyenestén. Mind a két mód jó, noha az első közönségsb. A metzés legyen mint egy két úynak szélességére hozzu, rövidebb, vagy hosszabb, amint az ágoknak, és a tökének alkalmasoltága esgedi. Ha a tökének heya darabos volna, le-vakarhatsai a zöld heya-ig, de ezt meg nem kell férteni. Ha pedig a töke horgas volna, tarcsa, hozzá az ágacskát, és intézze meg-melly részére leg inkább illenék hozzá, folt faragja meg. Arra is rá kell vigyázni, hogy a külső részén az ágacskának heya meg ne fertsék, avagy le ne faragják: a belső részén pedig a ki a fában mégyen, akár le-hámozzák, akár rajta-hadgyák, mind egy.

XXXI. Némellyek azt akarják, hogy mikor a tökébe be-eresztik az ágacskát, az ágacskának heya, az egész hafadékon egy-aránt elfék a tökének hevéval; azért nem kellene a töke hevének temérdekben lenni, az ága-

cska

cska heyanál: hasonló-képpen az ágacska fájának, egy-aránt lenni a töke fájával. De ez nem annyéra szükséges, mert ha egy-kevesé bellyebb elfék is az égácska a fa-közze, a heyanál, nem árt neki, csak fellyül ilyenestén rajta-feküdgycék a tökén; és ahol a tökének hasífa kezdetik, ott legyen egy-aránt a hevéval; mivel az óltásban, leg-inkább a nedvességre kell vigyázni, a nedvesség pedig, nem a heya-között szolgál ki, hanem fellyül, a mint hogy ki-terzik abból, hogy mikor az ágacska meg-foganolzik, fellyül terjed-él a tökén, és úgy burítva-be, avagy bé-növi azt jobb részére. Ha ki akarja, hogy a meg-faragot ágácska mindgyárt meg-ne száradgyon, tegye egy-kevesé, a míg meg-metferez, valami hideg vízbe. Némellyek, minek-előtte bé-eresztik a tökébe az ágacskát, a fájokon vonnyák-által, avagy a fájokba részlik, azt tartván felele, hogy az-után ha meg-foganolzik, a nyúlak meg nem rágyják. A mint máfirt-is meg van írva.

El-kélfirtén így az ágacskát, erezfirték-bé firtépe azt a tökébe, és ha lehet, a külső részre szolgáló heyát meg ne sértsek. Az után vonnyák-ki firtépe lassan, és gyengén ingatván az éket, de úgy, hogy meg ne mozdítsák helyébül az ágacskát; ez meg-lévéen, mellenek-le egy darabot a le-fürtelzeteret ágának heyából, vagy más fának, olly hosszian, mint a tökének szélessége van gyon, kivél a hafadékot bé fedgyék: úgy, hogy semmi fezl, vagy első bé ne firtvárkodhassék, mert így, soha meg nem foganolzik, azt is bé-kell a két-végén metfizeni, hogy az ágacskák két felől bé-foglalassanak véle. Az-után óltó vialzal, kinek el-kélfirtéséről ide-

D 3

aláb

XXXXIII

aláb szőlők, vagy lágycsék gancival öszvegyűrt agyaggal, éppen mind bé fedgyék fellyül, földalatslag is míg a hafadékat tart: de ez az agyag, ne legyen vörös, mert az, mind ki égert az óltovány; hogy pedig ezt az első le nem ossa, megéne ezen-fellyü, zöldfa mohával be kell fedni; azt kereltül a le-fürézelteert fá-nak hezával le kell könni, hogy leg alább a hasíték-ig alá-folzallaxon, kit pánt veltzövel szépen reá-terkervén, avagy hás-fa kéteggel, vagy más féle kötelekkel meg-kell könni: de ne igen szorosan, főképpen a köves magvú gyümölcsökön: mert az néha úgy meg-nól, hogy a keyában is bé-nól a kötelek. De az agyagra, a kit fellyül téfnekreá, szorgalmasan kell vigyázni, hogy a végső szemeckéjét, avagy bimbócskáját az ágacsának, bé ne fedgyék véle; hanem szabadon kell ki-hadni, hogy akadály-nélkül ki-fákadhasson: noha a mohával igen jó bé-fedni, mert azon által ki verheti magát, és a dertül is meg óltalmazatik: mivel gyakran, ha a több szemek el veszne is, csak azon az egyen meg foganofzik, és bújáná nő. Némellyek, a mohon fellyül is ruhát kötnék, hogy annál inkább meg-óltalmazák az első rül a ruhát, ha kettő az ágakét felől meg-likaszák s úgy vonnyák-által az ágacsán, de meg-ne sértessék a bimbóját, alól köfsék-meg. Némellyek, a kik idején februariusban óltanak, szűszel, vagy kenderrel köfsék-bé a mohot, és így, meg nem vélti egy könnyen a hideg. Némellyek, a kik óltó viazfizal béven kenik-bé a töké, fellyül bé tem könn: de ezt nem igen jóvallom, mind a hideg miatt, s mind pedig azért, hogy a méhek, hámar el-Hordgyák a viazfizal róla.

Eftéle

Eftéle köteleket, mind addig rajta kell hadni, míg nem csak meg-foganodik, de meg is erőssödik, és nól is az óltovány; ha le esik róla, gyakrabban meg-újít-hatták, főképpen mikor csak egyfelől van az ág és más felől a töke hafadékat nyeva van; a kibén az első víz belé-fzivárkozik, azt úgy nem kell hadni, hanem vagy útona bé-könni, vagy óltó viazfizal bé-kenni. Holort pedig némellyek azt ítélik, hogy mikor az ágacsát meg-faragták, annak a végét jó szagú vízben, tégiék, Rósa vagy Fa: hej vízben mézben, vagy nád-mézben: avagy rájának fá-hejártzájokban, és azon által, vonnyák az óltani-való ágacs-kát; avagy törött fá-heyat, nád-méz, és eftéle fű-szerfzámot, főt ilyen jó szagú vizeket töltöfnekre a hafadéka, és annak ízét, szagát meg-tartya a gyümölcs. Erre én keveset hajtok, nem is jóvallom, hogy valamit töltöfnekre a hafadékaiban, kivált-képpen valami nedvefféget: mert attúl hamarabb meg-rothad a fá, és el-velt.

Ha valaki, nem az elfrendős növénynek csomójánál akar ná az ágacsának faragát kezdeni, hanem akár-mely szemen, az is jó: főképpen mikor néha a metfzélben el-török a csomón alól, avagy nem olyan alkalmas főt a vékony tökecskére még leg-jobb azt úgy rendelje, hogy mindgyárt egy-keveffé a szemen alól kezdgye a metfzét, és úgy fordítá, hogy az alsó szem ide ki álljon a tökének heja-felé, és így nem a hafadéka, de egy-keveffé fellyebb a tökénél: ennek is igen igyencsén kell a tökén fekünni. Mind kettőfelől, valamint egy-kés foknak széleffégre kell az ágacsát meg-faragni, de úgy, hogy ha lehet, meg ne ferreffék a belüli

hanem

hanem szinte a végén. A hozsafága a metszésnek legyen egy ízni hozfab vagy rövidebb, mint az alkalmasoság engedi, a formája is mint oda-fel: a belfő hevért is ki a tökében legyen, akár le-faragják, akár rajta hagyják, mind egy. Az után, szinte úgy bé-köftek, mint oda-fel irtam. En-nékem az is jól uccedalt és szépen meg foganodott, mikor a meg-faragot ágacskaát, nem a karajjára tettem a még-haftott fának, hanem éppen a közepibe gyuktam, és jól igyeneften állott rajta. De akkor mind két felől kell egy-aránt az ágacskaát metszeni, és úgy bé-kötni, mint a többi.

XXXIV.

Efféle óltásban, a fának temérdekfégére is kell vigyázni; mert mennél vékonyab a töke, annál alább kell metszeni, és óltani, jobbis a fféle vékony tökét kétfel-le-metszeni, hogy-nem-mint fűrészelné. Ha a töke egy új nit emérdek, egy vagy fél lábnyra a földön fellyül mellék: némellyek kecske kóróm formájára horgassan, s-úgy is hafttyák a mellly óltást, a Nemetek kecske lábna nevezik. Kiben ne többet, hanem csak egy ágacskaát tegyenek: de fellyül a mine bé-télfzik az ágacskaát, igyeneften metsék a fát, hogy az ágacska-is igyeneften feküdjék rajta. Ha a tökének egy karóni temérdeksége legyen, egy vagy más-fél lábni magasságra igyeneften fűrészelhemi, és a félébe két ágacskaát tehetni: egy fzóval, ott fűrészelhemi, és késfel igyene-síthemi, a hol a fának heja szép síma, és igyencs: de igen magassan se ólták, mert mentül alább estik a gyökerehez az óltás, annál több táplálást közölhet: az ágacskaával. Ha pedig a töke egy karni temérdek, a félébe minálunk, nem igen szokrak hasiással két ágacskaát óltani:

tani:

tani: hanem inkább ha jó friss, és nedves a hevé a közzé gyukták az ágacskaákat, kirül oda-fellyeb, és alabb is írok. Mindazon által némellyek azt tanírtják, hogy az ilyen temérdek fába, három ágacskaát tegyenek, kétreit két-felől a hasításban, harmadikat a hejáhozé, és a fűrészelés legyen harmad-fél, vagy három lábni magasságra, és igyeneften. De én efféle óltásra nem sokat hajtok, noha még-foganofzik ugyan néha mindenik: a mint arra is, hogy némellyek azt a karják, hogy ha a fá ember czombjánál temérdekebb, négy vagy öt lábni magasságra fűrészellyek-el, és kerfzül által-hasítsák, és minden hasítékbe egy ágacskaát erfésztenek, az-az, négyet: avagy csak egyfzer hasítsák meg, és két-felől a hasítékban, két ágacskaát tegyenek; meg más két felől is kétrőt a heja-közzé. De ez inkább cziffra-ságra-való, hogy-nem-mint haszonra: mert a fők ágacskaának táplálására-való nedvellég-fok-felé ofztatik, és nem elégedendő, hanem inkább-el-vész, hogy se egygyikkal, se mássikkal ne közölhesse azt: főképpen a temérdek fa, a kiben igen elterjed a nedvellég es nem olly leveles mint a fiatal, azon kívül, igen erőffen megszorúl az ágacska.

Jól-lehet hogy némellyek eleir akarják ennek xxxv. venni, azért a hasításban, egy zöld fából faragott éket vernek; de ez is veszedelmes, mert ha sokáig nyrtva all a hasadékok elébb meg-rothad a fá, hogy-nem-mint megnevellye az óltott ágacskaát.

Annak-okaért ezt némellyek meg-akarják jobbitani, s-azt tanásoltyák, hogy ha a fa két ágacskaára igen temérdek, ne kerfzül hasítsák, hanem két felől a

E

beli-

34 Harmadik Kőny Gyümölcsös Kert.

beli-mellett, és így is négy ágacska terehetnek belé. Mindazon által, az óltó ember rea vigyázzon, hogy az óltáfa-való töket, se több, se temérdekebb ágacskaival meg ne terhelje: mert elegendendő nedvefféget táplálókra nem közölhet vélek: azért leg-jobb ha középfizertü temérdekfűggel bir a töke) két ágacska két belé-óltani; ha vékonyab, egyet; mivel ha egyk el-vész, a másik még is meg-foganoszik, és mikor még-nöl, szabad léfzen véle ha egyket, a kitaláb való, el-metzi: a másikat, hogy jobban nőlhessen, meg-hadgya, kivált-képpen ha mind a két ágacska, egyféle gyümölcs. Ha pedig a töke, vagy fa olly temerdeks, hogy mind az elő-fzámált temérdekfűgket fellüül haladgya, és jól meg-nölt ágai vannak, inkább fellüül az ágait fűrfűzellyék-el, a hol lép síma, és leves, s-sabban ólesanak; de efféle fának ágait sem kell mind egyfzer-mind bé-óltani, s-le-vagdalni, hanem kertőte vagy hármat-s-a többit óltatlan kell más elfzendőre hadni, hogy mikor a többi jól nevelkednek, azokar-is bé-óltassák; mert egyébként el-fzárád a fa, ha egyszer s-mind bé-óltják az ágait. Efféle óltással leg-inkább él-nek, mikor szelíd, és óltott fában (ki nem olyas gyümölcs-őrt hoz, óltanak; mert az olyanban mind nagyobb, s-smind jobb léfzen a gyümölcs: noha némellyek azt tartják, hogy nem olyan ravós a féle óltott fa, mint mikor vad fában óltanak. Az alszfzú, és száraz ágákat, le kell a fátul vagdalni, és két vagy három elfzendő múltán, más szép fris ágak nevelkednek rajta: a kik-közül a mellek alkal-marofabbak léfznek, azokat bé-ólt-hatni, a többit le-vagdallják. Ha pedig a fa magában

IV. Réz.

is jó-gyümölcsöt hoz, efféle fiatal ágakban ennyhányat meg-tarthatni rajta. Minnek-utánna meg-foganottanak az óltott ágacskaik, kerőt kell melléjük verni, hogy a felle ne törje, és szép gyemgén ahhoz kötni: a kiket pedig magafán az ágakban óltanak, azokkal jó erős fácskát köfstenek.

Némellyek azt tartják, hogy az *elővel-érd gyümölcsöt*, elővel-érd vad, vagy szilíd fában óltassák: és a későn-érd fában, későn-érd gyümölcsöt; mert egyébként, ha az idején érd gyümölcsöt, későn-érd fában óltják a gyümölcs is későn fog érti, és vízontag: de minálunk, erre sem igen vigyáznak. Némellyek, abban is törrik fejeket, hány fzetet hadgyanak a bé-óltott ágcskán; azért fokban azt tartják, hogy a vékony fában óltott ágacskaán többet ne hadgyanak három fzetemél, a középfizertüen ne többet négytel, az öreggen ötöt hadgyatni, a többit el-metzi. De az sem fzuékféges, hogy el-metzi a hegyét a bé-óltott ágacskaának; kö-znőfűgessen, éppen meg-hadgyák, kivált-képpen a heyas magvú gyümölcs ágacskaán, úgy mint *alma, korbély*, zc. hanem a köves magvú gyümölcs ágacskaának hegyét, gyakraiban el-metzi, az-az *barack, szilva, cseresznye* zc. ágacskaának; el-metzi hereni ugyan a többinek is, ha magas a tökécskéjük, és annál kevesebbet helcefstenek.

§. II.

Miképpen kell óltani a fa-közzé,
és heya-közzé.

XXXIX.

Noek az óltásnak formáját fel-találod figa. 2. no. 1. 2. mind azon által, hogy jobban-efzedbe-vehesd, tekíned meg oda fellyeb a mit írtam, a hasított tókértúl no. 2. 7. 35. metc ennek is olyan tókének kell lenni, és úgy el-fürézelni, fellүүл igényelűen faragni, a mint azt, csak hogy ennek a tókéje, fokkal temérdekebb lehet: mind azon által, cbbenn is igen reá vigyázzanak, hogy a holleg-simább a tókének a heya, ott fürézellék-el, és igényesítsék jól meg, jó eles késsel, a mint oda fel; az után köftek-meg oda fel körül pánt velzfzövel, avagy más kötelekkel, hogy meg ne haladgyon a tókének heya, és gyukianak a fa-közzé-és heya-közzé egy erős fából, vagy vashúl, vagy csont búl csinált éket, olyan mélyen bé, mint az ólto ágacska fog bé-fzolgálni: de ne légyen igen temérdekeb az ólto ágacskánál, kinek belső rétze, félignél tovább igényelűen legyen metfze; a külfő rétze kerekdedén, mint az ólto ágacskának, a kit hasonlő-képpen kell metzeni: légyen a metzés mingárt az izen alúl igényelűen azon a réfczen, a ki a fa felé fog fzolgálni félign, vagy tovább is bé. Noha némellyek igen tlyvák, hogy a bélic az ágacskának meg ne sértsék, és bellyebb ne metftek a bélicel, de így igen temerdekek volna. Azért némellyek azt raryák, hogy a bélicnek jobb réfcét is el-metsheni, és annál kevelebb üreget hágy maga-

IV. Réfz.

37

maga-mellet; más felől pedig a külfő heyát le-vonnják igen gyengén, hogy a belső zöld heját semmi-keppen meg ne sértsék, a végét hegyelűen hadgyák: az-után ki-vonván az éket, ezt a meg-faragott ágacska-c-refztük helyébe, úgy hogy a zöld heja, a tókének heja felől esték; és a fája, a fa felől: fellүүл pedig igényelűen a fán feküdjék, a mint a hasított fa óltásban lével. Laurembergius, meg háfirtya a fának előbb a heyát, valami eles késsel, s-úgy válalztya-el egy ékes-kével a fájátúl a heyát, és abban a hasítékban crefztü a faragott ágacska-t, hogy mind az ágacskának heya, a fának heyával: s-mind a fája, fájával egy-aránt esték, a kit nem lártam, s-más aurohorokba sem olvaltam. A külfő heyát is az ágacskának, nem vonnyák minnyáján le, hanem rajta hadgyák, és a nyálokkal jól meg-nedvelstük.

Eftéle ágacska-kat némellyek ítelczi-fzerént, nem XI.

kellene a tóken fellүүл hadni két renyérnél, avagy ny-óles úynál magassáiban, a többic el-metzeni: de az sem igen szükteges. Illyen ágacska-kat, ha temérdek a tóke hármat, négyet, és többet-is, a mennyt el-fzen-vedhet, teherfz a tóke-körül: de úgy, hogy egy úyni hozfzságára légyen eggyk a máfiktúl. Az-után, jól meg-kell körtü a fát, meg-rekerítet pánt velzfzövel, hogy ófzvé-fzorítfa a fának heyát az ágacska-kával. Sőt némellyek, hogy hezag-és üreg ne maradgyon az ágacska-mellet a kinn a fzél, vagy elfő-bé-fzivátkodhat-sek, fácska-kat vernek mellé: de ez sem szükseges, hanem csak nyers fának heyából mellének egy dara bo-cskát, s-aval fedgyék-bé, a mint oda fel írtam, a hasított fának

E 3

fának

fának óltásáról n. XXXII. Az-után óltó-vialfal ken-nyél-bé, vagy arra-való agyaggal, három újni temér- deken fedgyék - bé, és mohval, ruhával kőfűsék - bé, á mint oda fel. Ha á tőke vallamennyre horgas vólna, tartásák elsőben hozzá az ágacskát, minek-előtte meg- faragják: és úgy faragják, á mint leg-alkalmarosfában hozzá-illik. A fát-is el-intezzék előbb, hová akarják gyukni az ágacskákat, hogy egy - aránt essenek egy má- stúl, és ékefőbbben nöllyenek.

XLI.

Illyen óltással élherni kívált-képpen, mikor á fá egy karni temérdek, és szép síma heya vagyon. Az régi fákban is meg-lehet, á kiknek erős temérdek heyük vagyon, úgy *mint alma-fa, körvölly-fa, cseresnye-fa, fűz-fa, á kire néha almát óltanak: duriancai szitva, Füge-fa, Gesztenye-fa.* Meg-lehet az illyen óltás, á magas ágák-ban-is, á kik jó temérdekek; de jól meg - kel őket óltalmazni az szél-túl, hogy le ne törje az óltott ágacskát. Ismét illyen óltással, külömb külömb féle gyümölcs ágacskákat ólthatsz egy fában. De ha *körvölly fát, almá fában:* avagy vízrontag *alma fát, körvölly fában* óltasz, nem léfzen olly tartós. Mivel az illyen óltás, nem lehet eléb, mikor á fa hámlik, avagy mizgál, á mint némellyek Toócolfán nevezik, az-az, mikor á heya el-válk á fájátul; á pedig Martiusnak végén, Aprilsben, és Majusban-is törtentik mikor immár á fák nem csak bim-bóznak, hanem ki-is takadnak: á melly ágacskák, nem alkalmarosfák immar az óltásra; Azért abban illyen módot kel tartani, hogy idejében törjék az óltani-va-ló ágakat minck-előtte bim-bóznak, avagy ki-fakadnak, az-az, Februariusnak végén, avagy Martiusnak elein,

és

és úgy kel őket el-temerni jó gancios földben: és mi-kor óltani akarnak csak akkor vegyék-elől őket; így pedig el-tarthatni két, s-három hólnapig-is. De eze-ker á pinzébe, vagy valami hüvös helyen kel el-ásni, hogy á verőfény ne érje: ha ki akarja, éppen mind el-áshatya, és csak akkor vegye-elől, mikor óltani kel; de valami jeltégyen oda, hogy fel-raláhalassa.

§. III.

Ezekhez az óltáfokhoz-való á-gacskákrúl, és mikor kell azokat törni, és máfonnéd mikép-pen hozni?

XLII.

AZ óltani-való ágacskákat, szorgalmasatos vá-laszással kel törni, nem akar mellyket: ha-nem elsőben, ollyan fáról, á kifok gyümölcsöt-hoz: és kívált-képpen azon elsőrendő-ben: Mert ha ollyan fáról tör az ember, á ki főha sem virágozott, nem-is hozott gyümölcsöt, afféle óltová-nyrúl se várjon femmi gyümölcsöt. 2. Az óltani-va-ló ágacska elsőrendős légyen-ne két elsőrendős, (hanem ha valami régi tőkére kellene óltani) öreg, sok, sűrű szemekkel rakva, á kik csak nem egy-máft ériék: frif, és leveles. Egy avagy leg fellyeb két agú, az-az, egy tavalyi ágból ki nőtt elsőrendős két ágacska: noha ha fáz-

mosfáb

noszab csak egy ágúat, kogy-nem-mint két ágúat óltani. A természetkége, légyén vékonyab à kis úynál. Légyen ugyan elzrendős az óltani-valo ágacska: de azt, egy darab tavali ágacskával kelle-törni, àkit meg-faragnaks-àtókébe bocsátanak: kinck hofzfiságá, leg-fellyeb egy úyni lehet, mint oda fel írtam; àmi azon-kivül nôle, az légyen elzrendős. Noha nem-lyek azt tartyak, hogy elzrendős,hamaréb nöl ugyan, hogy-nem-mint à két elzrendős: de ez, tenyészeb amannál, Ahárom elzrendős,hamar gyümölcsöt hoz, de nem tartós: és ritkábban foganoszik jól meg; mind azon által, mi-nálunk inkább élnek az elzrendős-fel, à ki, ha lehet, légyen szép igyencs. 3.º Az óltani való ágacskát, àfának tetejéről törjék, avagy éles ké-fel mészék: noha inkább jovollyák némellyek, à közepin ki-nőlr ágakról mert ezeket jobban meg-főzi à Nap. A kik azallyas ágakbul ki-nőlnek, nem igen alkalmarosfák az óltásra. Egyenek az ágacs-kák ollyak, à kik Nap-kelet-felől ki-nőlnek, à kikben töb erő, és melegség vagyon; némellyek pedig, inkább. Elzakról ki-nőlr ágacskat törnek. 4.º

XLIII. *A le-törésnek idejében* sem egyeznek à kerélfek: mert némellyek azt kívánnyák hogy hólđ fortára mikor immár szinte úyság akar lenni Januariusba, Februariusba, Martiusba; az az, Boldog-Alzony-havába, Bőyt-elő-és más-havába törjék-le az ágacskákat, s-akkor-is óltásák, minck-előtte ki-fakad, avagy bimbózni kezd. Némellyek úz nappal az óltás-ellőt törk-le:

az-

az az, mingyárt hólđ-töltekor, avagy hamar utána; az-után el-temetik valami hűvős helyen à földbe félig: avagy egy kevesé fellyeb az ó ágacska darabnál; leg-jób à pinczébe el-áfsni, à mint előb írtam. Találkozna olly szorgalmarosok, à kik agyagból csinált edényben téfzik, és minden-felől jól bé-csinállyák, s-úgy áfsák-el à földben: de én azt nem igen jóvallom; mert csak meg-fül benne az, ágacska. Némellyek Februariusba hólđ-tölce-előtr törk, középfzerü fárul, à ki feigen ag, se igen fiatal né légyen, à ki bőven hoz gyümölcsöt, jó rövid légyen, ne igen hofzu, (mert à hofzu síma ágacska, à kin távul vannak egy-mátfül az fzemek, nem tenézfő) erős, sürűen rakva fzemekkel, egy elzrendős, à mint oda-fel-is meg-mondotam. En, az én módóm, fzerent, leg-jobnak talál-tam, mikor mingyárt hólđ-töltekor, avagy hamar utánale-törtem az ágat, ha szinte úy hólđ-után óltotam-is; az-után à pinczébe áftam-el: úgy hogy, à törés-és óltás-között, úz-tizen-két nap elett, és néha kevesebb-is. Az bizonyos, hogy közönségesen azt taníttyák, hogy az óltani-való ágacskát, à kit úyontan törtek-le, nem kell mingyárt bé-óltani: mert még igen tellyes nedveféggel, s-hamar el-törk, és az nedvefégtül lassan lassan meg-fofztraván, meg-hervad, az hasadékbann-is csak úgy maradván, ki-kell velfzni; de ha ennyhány nap úgy hadgyák, à nedvefégg aláb ízál, à hol meg kell foganodni, és így hamaréb, s-jobban meg-foganoszik.

Mely hónapban kell efféle ágacskákat le-törni, **XLIV.** könnyen elzébe-veheti ember, ha ezen előb praferi-

R

balc

baltregulához szabja magát: és idejében, vagy ké-
főbbben akar óltani. Némellyek azt vetnék-élfzőkbe,
hogy ha az óltani-való ágat akkor törik-le, mikor a
Nap in Tauro, vel Capricorno, az-az, a Bikában ava-
gy a Bak-bavagyon, abból az óltoványból nőtfát, nem
bányák a cserc-bogarak. Némely paraszt ólro em-
berek, nem fokacgondolnak vele, hanem mihelylc-
törik, leg-ottan bé-óltják: meg-foganofzik ugyan,
de nem ollyan alkalmatos, az meg-írt okra nézve,
Ha az-ágacskában, mikor faragod, belül valami
gántefot találz, mint-ha meg-égették volna: hafonló-
képpen a töken, a kiben óltani akarz, ne váry abbúl
fok jó; mert ha fizinte meg-foganofzik-is, és nól-is,
de nem fok üdömúlván a felől, a melly felől az a fe-
ketejel találatic, el-vélz: és avagy ki ég, avagy meg-
rohad, s-az óltovány-is oda-léfczen. Azr-is éfzbe
kell venni, hogy mikor a fa virágzik, nem kell arrúl
a fárólágot törni, ha fizinte ollyan találkozók-is, a ki
még nem bimbózik; fő-képpen az idején-erő gyü-
mölcs fákrúl, úgy-mint *Cerasnye, Megy, Mondola, ba-
raszk, sc.* és több efféle fákrúl. Olasz-Országba, s-
más meleg országokban, a ból minden hamarébb é-
rik: ófzfzel, minck-utánna a fa levele le-húll, és úy
éfczendő táyban törik, és óltják az ágacskákat; de ez,
nem a mi országunkba-való. Haki akarja, egy hofz-
fzú ágacskából, két-s-három óltani-való ágacskát éfi-
náhat, és úgy bé-óltathatja, mint-a-többic: de alul a
tavalyi ágacskát el-kell metfzeni a job, és öregeb
fzem-ig, kinek-alattalégyen mingyárt a faragas. Azt-
is írják, hogy az igén bújna ágrúl, nem kell óltani-va-
ló ág-

ló ágacskát törni: mert az, nem léfczen tenéfcz. Az-
is jól éfzbe kell venni, hogy az ólto ágacskáról, le ne
vonnják arrúl a réfczrúl, a heját, a ki a fának kivüle
élik: avagy mikor az hafadéka gyukják el ne hadgyák,
válni az ágacskátúl.

A ki más vidékre, avagy méfzire akarja küldenü XLVI.
az ólto ágat, avagy máfonnéd hozarni, azon légyen;
hogy az úton el ne törjék, az fczemeit le ne cafczicsák, és
jó friffen hozzák. Azért avalgy kell bálni, fő-kép-
pen ha méfczize vífczik: Vegyenek jó agyagot, azt méz-
zel gyúriák-meg, avagy éfakruhát mártfának mézbe, és
abban-takarják az alsó végét, egy kevesé fellyebb az
íznél; mert a méz magában nedves, a ki az Nap sem
fzáráfz hamar meg; edes, nem ziros; nem hajlando
az rothadásra: a minemü nedvelséggel táplálcarnak
az óltani-való ágacskák. Az agyagnak, vagy mézes
ruhának fölibe köffenek fris fa mohot, és így friffen
meg-maradnak az ágacskák. Az-után vagy findel-
közé, vagy ládácskába rehetik, vagy gyékkenk-közé,
avagy a ki mint akarja; de fczép gyengén ófzve kel-
őket kötöni, a rázásban el ne cfczolódgyanak, avagy a
fzemek le ne éfcék. Némellyek retkebe, avagy repá-
ba gyukják a végét, a ki nedvelten tartja: de ez sem
hozfzú útra-való. Mikor máfonnéd hoznak efféle
ágacskákat, és valamennyre meg-tikkartak, minck-
előtte bé-óltásák, egy ideig fris vízbe kell tenni az alsó
végeket, hogy nedvelséget fczijanak magokhoz. Ar-
ra-is kell figyelmezni, hogy mikor külfömb-külfömb-
féle ágacskákat törnek, és el-téfczik, avagy máfonnéd
hozzák,

hozzák, írják ezédulára az Nemeket, és a fzerent reájok kössek: hogy meg-ismérjék mellyk máfik.

§. IV.

Miképpen kell fzemre óltani.

XLVII.

A fzemre, vagy levélre-való ólásról, avagy faszromozásról, jelenrettem oda-fel ezen könyvnek 4. Rész. n XXIV. hogy ez olyan óltás, mikor az fzetet, vagy bimbót mind heyaftúl levonfzák a fiatal ágról, és más-fának heya-közé vonfzák, a mint fig. 2. n. 3. 45. Kihez hogy kőnyben juthafson az óltó émbert, adok ennyhany tudományt. Elsőben chez az óltáshoz, elfzendős fiatal fászkát kell válafzrtany, a ki jól meg-nólt, és a kinek fzésima heya vagy on, nem ránczos; temérdek-sége lehet, mintakár mellyk úynak, avagy vékonyab-is; annak minden ágait lekel mértélni. 2. Valami jó gyümölcs fáról metsék-le az óltani-való ágascskát, a ki azon nyárba nől-ki Nap-keletre, vagy Délre, az ágnak terejen, és a ki jó erős, és a kinek a levele fzésá-nak végén bimbocskák, avagy fzemecskék láfzának. Ezek-közül-is az fzemecskék-közül olyanokat kell válafzrtani, a kik leg-jobbak, és óregebbek; és nem fzintén a terejen, hanem inkább a középin vannak az ágnak. A féle ágat, mind fásftúl kell a fáról le-merteni, kirúl

IV. Rész.

45

kirúl az meg-nevezett fzetet, avagy bimbocskát, egy darab heyacskával le kell vonni: a kit hogy fcelem-nélkül le-vonhafsanak, abban all leg-nagyob mester-ség. Azért némelleyek el-mennek, és azt a hejacskát, ki az bimbó levél-körül vagy on, környül-metfik, mint-egy paizocskát hozartára, kinek felső része fzelefeb és az alsó hegyefeb légyen: kinek középin állyon a fzemecské; ezt mondok, egy elfzontocskával, vagy a körökökkel, úyokkal úgy vonnyák-le, hogy meg ne sértsek az fzemecskét, és ne a fáján, hanem a heyán maradgyon. A végre, mikor láttyák, hogy le akar hámítani, egy-kevesé erőfzebben nyomják a fának-cleben, nem folytára. En job módort nem találam, hanem az ágat, a fáról le-metfzem, és az-után a fzetet ezen ágról mind heyaftúl, leveleftúl, egy darabocsa fájával egyűrt, olyan formára, a mint fellyeb meg-írám: az-után a két úyommal meg-fogom a bőrocskét, avagy a kés hegyével, és más két úyommal a fászkát, s-úgy vonom-le fzés gyengen, hogy meg ne hafadgyon a bőr, és a fáska benne ne maradgyon; mert ha benne marad, nem válik jó. Ha ki más job módort al, meg-probálharta Minek-után-na levonták a bimbót, mind heyaftúl a fáról, tartcfa azt az ember a levelelül az ajaka-között, vagy a fásfáról: de a bimbót meg-ne nedvesítfe, míg a fának a kiben óltani akar a Heyát meg nem Hasíttya, és a fájatul el nem válafzrtya: de jól reá-vigvázson, hogy ebben a válafzrtásban, meg ne fertfe belül a fát.

A fa heyanak pedig hasírása, ennyhany-képpen XLVIII. lehet: ezt leg-jobnak találom, hogy az melly helyert

F 3

(mint

(mint oda-fel-is meg-írtam) Szépsíma, és fris a hej, ottan jó éles kéffel mészék meg a fának hevér Deák; I. formára, egy-kevéfé hoztában, hogy nem-mint a bimbónak heya, a kite-metfzettél; Az-után egy arra-való készített sima fűcskával, vagy csonthú, vagy szárúból csinált fog-vájóval, kinek nem igen hegyes, hanem valamennyre tompább a vége, válassz-d-cl mind egy-felől, s-mind más-felől a fájátról a hévát, közibe gyukván gyengén ezt az eszközt, hogy belé-ferhesse az le-vont hevécska: de a felső lincen, avagy metzfétén nem kell meg-nyitnya a hevér. Az-után szép gyengén, a ki-nyrott kévnek közibe kelvonná a le-hámzort bimbót hevéstől, kit az száránál fogva könnyebben le-vonharani. de le ne szakaszák, ha lehet, a záratróla. Ugy helyheztesseik pedig, hogy az alsó része, a ki hegyesebb egy kevéfé belyeb szolgálynon a hafadéknál; a felső része pedig, egy-aránt légyen a felső metzfétél, és jól a fura feküdgycék úgy hogy, mind két-felől jól be-fedessék a meg-hasított hévát; az metfés-is, nem az Napiránt, hanem annak ellenében légyen. Némellyek, kerestül metfik a fának hevér, hogy könnyebben be-vonhassák a fzetmet; azért minden felől ki-nyrttyák. Ez noha meg-lehet ugyan, de nem olyan alkalmas: mert nehezebben forr-öfve, és foganofzik-is-meg. Némellyek, a mint el-metfik a fának tétejét, onéd kezdik el a hasítást, csak nem fél ú-nira alá, és a mint oda-fel-írtam, el-válasszván egy kevéfé a fájátr a hevér, s-abbá vonaszák a fzetmet; és fel-lül mint egy újni széleffégre, felljeb hadgyák a meg-hasított hevér; hogy ha meg-fzarad-is felljül, ne ar-thasson a bimbócskáknak.

Ha

Ha illendő-képpen belé-vonták a fzetmet, kölfek jó módgyával bé kender szállal, vagy sodoritlan feljém szállal; akar lennel, akár hás-fának le-hamzort hevéval egy kevéfé széleffében. Mert a sodoritott cser-na, vagy feljém, mivel a fának hevéban igen bé-vássa magát, nem olly alkalmas: ha pedig más eszköze nincsen, evvel is bé-kötheti szép gyengén. Efféle kötelekkel mind felljül, s-mind alúl szorgalmatosán meg kel tekerni a fát, hogy öfzve-szorúlynon a meg-hasított hév: de nem kell igen meg-fzorítani; mert az-által, a nedvesfégg meg-reked, és nem szolgáhar a fzetmescskére: azért meg sem foganodharik. Hogy pedig mind felljül, s-mind alúl szolgáharon ezen kötelek, a középin kel fogni, mikor bé akarja ember kötni, és kezdgye-el a tekerést, a metfés-ellenében hácul a fzetmen alúl, és tekerje a metfésnek végeig: ott hadgyon egy darabot a kenderben, kivel a felső rész öfzve-köthesse; az-után a máfik felével, felljül min-gyárt a fzetmenél kezdgye-el a tekerést: de úgy, hogy a fzetmet bé ne fedgye, se bé ne köfse, hanem nyitra hadgya, hogy azon, mikor meg-foganofzik, szabadon ki-nöbhesse, és köfse-bé fzinre a metfésig. Az-után térjen megént alá, s-a máfíg meg-hagyottr részével fel, s-köfse-öfzve hátul az fzetmen alúl. Arra is vigyazzon, hogy meg ne vizesítse fé a kender, se az fzetmescskét. Az-után kenye-bé öltó viafzal, avagy csak más féle viafzal is mind felljül, s-mind alúl a hafadékor, hogy a víz belé ne fzivárkozzék: és ha felljül a fát el-metfzette, azt is; noha ez nem fzinre szükféges, mindazonáltal igen alkalmas. A levelebe el-metfzhet egy kicsint,

de

de à többit mind Száraftól rayra hadgya: mert ha egy kevesse meg foganofzik, magátul is le-hull; ha pedig le-nem hullana, hanem csak rajta Száradna, nem fokat várhat abból az ember.

A körteleker-is rajta hadgyák, míg meg nem foganofzik à bimbó: kie-efzöbc-veher ember 15. vagy 20. nap-alact, akkor egy kevesse tágitani kel à köreft, a kite rajta hagyhatni egy hólnapig. Ha pedig temérdek à fa, tovább-is: hat, vagy hét-hét-után éppen le-vegyék à köréft, avagy csak hátul meftek, fel, hogy mikor nöl à fa, engedgyen neki, és magátul le-hullyon: ha pedig látya ember, hogy bé - váfódik à fában, úgy-is tágitani kel. Meg-ísméhereni ha meg - foganodot arról, hogy há à rajta hagyort Szára, le-hul magátul. Ha pedig rajta marad, és nem fris, keves reménfég van abban: de ha még fris észöld, avagy vörös, még nem kel kétségben - elni; mert tudom, hogy néha elfzende így is el-állot, és az-után hogy ólorttam, elfzendő múltván fakadot ki. Arrúl leg-köndyebben efzöbc-veherci ember, ha fakadni kezd à bimbó.

Ha ki több fzemet akar na egy fában óltani, azok ar ne vonnya igyeneffen egy-más-után; (mert az alló, à felföknak akadályt szerez,) ne-is körnös körnül, hanem ódalaslag, à mint Figa. II. n. 5. ki-teszik: hogy így, köndyben el-olozhalson à nedvesfég, és annál jobban munkálkodhassék. Arra-is kel vigyázni, hogy mikor le-vonnják ezt à fzemeckét à fájáru, fellül meg ne likalfzák, avagy ne légyen likas: mert az hafzonatlan, hafonló-képpen ha fejtér; hanem jób ha valamennyre vörös léfzen. Ha nólni kezd à fz-

mecke,

mecke, meg - óltalmazzá à fzéltül, és más artalmas ellenfértül. Ennek az óltásnak idején, nyár kezdetin kívül, mikor à fák jól hámlanak, avagy à mint oda-fel-is meg-mondottam mizgálnak? és mikor meg-erőfödnek az úy növéfék à kitértül à fzemet kelle - vonni. Az pedig Juniusnak végén, és egeftz Juliusba, Augustusnak is elején történik. En azt raúttam à jó kertézfékértül, hogy leg job *Urnapia-között, és Sa, Iwánnapia - között* effele óltás: mind azon által, leg-inkáb kel vigyázni az eleb meg nevezet két dologra, és à mint hideg, vagy meleg cartománnyok vannak. A hóldra nem igen hajt-nak némellyek; noha máfok inkáb jóvallyák, hogy hóld nevelkedelere légyen: es estve-felé, mikor à Nap nem szolgál annoyra à bé-óltort fzemeckére, és olly hamar ki sem Szárazhartya: mikor szép údó vágyon, nem effös à vagy igen lézeles, nem-is felertt. bb meleg. Az illyen ágacsakát nem tarthatni fokaiig, se nem vihereni mefzfze, hanem azon napon kel mingyárt óltani belöle; mert ki-menvén à nedvesfége, hamar meg-hervad. így à tápláláftul-is meg-folztartk. Mind azon által, ha ki vizes ruhában takarja, mashová-is el-viherci, és egy vagy két nap el-tarthartya: noha ez sem igen hafznos, ha meg- nedvesítik, à mint előb is meg-mondám.

Haki meg-hastotta T formára à fának heyát, s-úgy óltot, meg-hadhatya à fának retejét: mikor pedig jól meg-foganofzik à bé-óltort fzemecke, el-meisheti három úynira à bimbon fellül; mert ha igen közel metfené à bé-erelzertt heyhöz, nagy akadályt izerezne virágzó növéfben. Hancm elfzendő múltván, mikor az óltovány meg-erőfödöt, és tizen-két bimbocs-

kái

kai kezdenek lenni, azt a fát, a kic három úynaira hat-
tak, le-metszhetnik közélebb az óltort bimbóhoz : de a
metszést, mindenkor bé-kell kenni óltó viafzal, de jobb
ha le-metszik a retetvén.

LIV. Illyen fzemre-való ótáffal ólthatoi mind *Almát*
körteltyt, és más *magor gyümölcsöket*, hamar-is ólnek, és
gyümölcsöznek; de nem olly rarróffak, és erőffek, mint
az ágacsán óltort fák. De kivált-képpen szolgálat
kaiszi-barackra, *Spanyor megveszítővára*, és más efféle
köves magvú gyümölcsökre. *Olafz fakra*, *Rofarra*-is, és
afféle bokros virágokra, kikről írtam imitt amott a vi-
rágos könyvben-is, es az Calendariumban-is n. 169-
171. A fzemre-való ótáffal harmadik elfrendőre, néha
máfódlkra-is gyümölcsöt hoz az óltovány. Némellyek
azt találtak-fel, hogy a favanvú gyümölcsű fárú le-
metszett-fzemec, nem hozzák-főn, és paiz formará kel-
metszeni, mint az előb meg-írtheyacsakát, hanem négy
fzepletűen.

LIV. Más módot-is írtnak némellyek efféle fzemre-va-
ló óltásban, a kit nem nyarban, hanem kikeletkor
óltanak. Kinek mesterfége ez: csináltas magadnak,
egy négy fzegű aczélbúl éles vaacsakát, a ki belül úres
légyen; noha kerekdeden, vagy más formára-is meg-
lehet, tudni illik olyant, mint a mivél a vargák élnek,
mikor a czipellős fülén, avagy bőrön likat csinálnak:
de még-is job a négy fzepletű. Efel az efzközzei, me-
ny idején kikeletkor egy fához, a kiből óltani akariz;
válasz azon egy igen szép tellyes fzemec, közép-fze-
rént-való temérdek ágrúl, nyomd a körül a te ezkö-
zödet,

zödet, és válaszd-el a több hejártúl, és vond-le szép
gyengén a fájártúl, hogy valami feralem ne légyen,
raita: de úgy, hogy a fzem-körül maradgyon héy
raita, akár négy fzepletű, akár kerekded, így le-vonván
meny más fához, a kiben óltani kívániz, és ugyan
azon ézközri nyomd valamely ágra, a hol akarod: (no-
ha némellyek más fzemre-is nyomják, és arra óltyák)
hafonló-képpen vond-le azt-is arrúl az agrúl, és a hé-
lyében alkalmaztasd az előb le-vont fzemec; jól egybe
illenek pedig, ha azon ezközzei kerekíted-ki, és véfzed.
Azon legy, hogy a fzem egy-aránt effék a le hánzort
helyre, és meg-foganodgyék. Az-után kend-bé min-
gyárt környős-környúl óltó viafzal, és költ-bé étőf-
fecsken kender szállal, az mint oda fel: hamar meg-
foganofzik, és gyümölcsöt hoz údójártára. En ezt a
módot nem próbáltam, de jobnak ítélem az előt:
mert kikeletkor még nem hámlik annyira a fá, hogy
kár-nélkül le vonhassa embert, a hejác. Mindazon-ál-
tal ide írtam, hogy a kinek reczik, meg-probálhatvát.
Efféle ótáffal kikeletkor, akkor élnek, mikor egyenlő
a nap az érfzakával, szép tífza údóben: mikor a fák
fakadni kezdenek. Azt-is éfzbe-kel venni hogy sem-
mi-nemű óltást ne végyen-elő az ember; mi-
kor a hegyetlen elfzaki.

fzel fűj.

☞ (o) ☞

☞

§. V.

Mi-képpen kell sípra óltani?

VI.

Ilégyen az sípra-való óltás, meg-írtam oda fel 4. Réfz. n. XXIV. kiből jól észvedbe-veheted: itt csak arról ízóllok, miképpen kell azt végbe vinni. Előben, az ilyen óltás, kivált-képpen olyan fákhöz illendő, à kik fok nedvelséggel bírnak; noha más fákhöz-is, mint az fzemre-való óltás: erre-is igen szép fzemekkel rakva-való ágar kell válfaz-rani, à ki az ideí növéslégyen; annak-is az ágnak, az ideinek kell lenni, à kire vonni akarod az sípot Ilgyen-ló légyen à remerdekségek-is: mert egyb-ként, sem-mire-váló volna az óltás, ha egyik remerdekeb volna az máúknál; mivel nem állana fzeroffan, nem-is for-radna-ólzve. Az-után arról az ágról (à kiről le akarod vonni à sípot, avagy à mintr à Deákok nevezik, à gyűrűt) valafz egy, avagy két szép egéfséges fzemet alul, à hol remerdekeb, méfd el à retetjér az ágacs-kának, és íntézd-el, mennyi fzemec akarfz róla le-vonni, és mellykerizart egy éles kéffél, méfd környós-környűl igyenneffé à heját, à kin à fzem vagyon, és à kéfnek fokával kenyegefd-meg bácul à heját, hogy könnyeb-ben el-válllyék à fájátul. Az-után probald-meg, há megfordítharod két újoddal az héjat à kin à fzem van, ha nem, dörgöld meg megént à fzemecn felllyül-is, alul-is, de à fzemec meg ne bánfád, hogy meg ne sérűdgyék. Ha meg-fordúl helyébül az héy fzemefűl, és észvedbe-váfzed,

IV. Réfz.

53

véfzed, hogy el-vált à fájátul, úgy hogy, le-vonharod à sípot, ne vond mingyártle; hanem had rajta à fáján ad-dig, míg à máfik fának heját, à kibben vonni akarod, le kezded hámozni. Aval pedig így báonyál, méfd-el à fának retetjér, és à kormóddel három vagy négy réfzre, vond-le egy kevesé à fának héjat, és mint-egy fzfjarc vondogald-le lassan: ha annyra-le-hámoztrad, à mennyre à sípnaak hozfzfzságá van (az pedig egy vagy két újni fzeléfségre leher) vond-le à vékonyab réfzere à sípot, és vond à le hámozot fára: az-után mind aláb-aláb vonogald à heját, s-à gyűrűt-is utána mind addig, míg meg-tólti azt, és erőffen ál benne; melyet észvedbe-veheted abból ha felllyül à gyűrűn, valamí fejer nedvelséget látfz à ki belöle ki-jón. De igen réa vigyáz hogy à vonásban valami-képpen alul meg ne hafádyon à gyűrű: aláb fé hamozd à fának heját, hanem csak addig, à míg az sípot vontad. Az-után el mehered à le-vont heját, de nem igyenneffen à síp-nak alfo réfzével, hanem felllyeb. A le-nyúzort fát-is, valami két izzel à gyűrűn felllyül, mesd-él.

LVIII.

Nemllyek azt-is kívánnyák, hogy à fzemec, à Napnak arra à rélzere fordetsák, mellyre az-előrt áll-lort, minck-előrt le-vonták volna: és femmi-képpen meg ne nedvesítsék. Nemllyek az-után fzaraz kender, vagy len fzállal felllyül, es alul be kötik, az mint oda fel à fzemre való óltásról írtam: de az dem fzfűkséges, à mint az-is, hogy óltó vialzal felllyül és alul bé, kennyek à gyűrűt, hogy femmi viz belé ne fziivar-kozzék: mert ha úgy be-vontad, hogy erőffen állyon à fában, ennek eleit vetred. Noha talám nem arafsz véle, ha élz-is efféle kenéffél; felllyül pedig à fa retet-jére,

jére, vony két vagy három fa-levelet, à ki áruveket csnállyon à gyűrűnek, hogy à Nap sugára ki ne süsse: à fzarát-is rajta hadgyad, à mint oda fél. Némellyek, eizrendős fára-is óltanak illyen síp óltással; de nem ollvan jó, mint mikor egy üdös mind az óltani-való ág, s-mind à kibben óltanak.

LVIII.

Hogy pedig szép úy növésed lehesen nyárba, à kibben illyen gyűrűt vonhas: karácsonkor meld-ele egy úyni temerdek clemetének à retetjé, és nyesdmeg à kibé akartz óltani és, kikeletkor, szép úy növétéket verki. Az illyen óltás-is kiválté-képpen ízolgál azokra à fákra, à kik más óltással nehezen foganodnak, úgy-mint *Gesztenye, Kajszai birtack, cseremye, Spanyol megy, Birs alma, Olay fa; Fügefa*, (de ezt Majusba kell óltani, noha Juniusba, s-Juliusba-is meg-lehet) és másféle fákra-is, kikről oda fel-is emlekeztem. Az ideje ennek az óltásnak nyárba vagon, mikor hámlik à fa, az-az, mikor el-válík à heya à fájátul, nem külömben, mint az ízcmre-való óltás: de az sípra való óltás, kikeletkor nem lehet. Arra-is igen kell vigyázni, hogy mikor le-vonfzák az sipot, à ízcmecs-

kéjében ne maradjon à gyen
gefácska

§. VI.

§. VI.

Más féle óltáfokrúl, bújtatásrúl,
és à gyümölcsös fáknak fza-
poritáfokrúl.

ó b óltani való módokac-is írnak az Autho. LIX. rok, mellyek-által ízaporithatni à gyümölcsös fákat: hogy ízclíd, és jó gyümölcsös hozzanak. Közönsegsb mi-nálünk à Bújtatis, mellyel kiválté-képpen à ízölöt ízaporitják: de meg-lehet más fakac-is illyen-héppen bújtatni, à kiknek ágai közel vannak à földhöz, és hajlandók: mellyet így vihertz véghez. Kikeletkor keretű jó gyümölcsös fát, à kit el-akartz ízaporítani, à kinék közel à földhöz azága, és hajlandó: áll-à mellet leg-aláb egy lábni mélységű vermet, hajt-meg egyengén, és nyomd-bé à földbe ollyan okkal, hogy à ízem, vagy à csiomó, à honnéd à gyökere fakadni kezd, ízorgalmatofsan bé-födetsék földel; ésennyhany helyert à kéfnek hegyével, à közzeleb-való csiomóig meg-gyukdozzad, és à hegyet két lábnyira ki had à fölből; melly mellé, hogy igyenellen fel-nólllyönkarót ver, és kótózd-hozzá, jó földet hány réa, és erőfien meg-nyomjad, hogy ha marcb meg-gyökerezze, à mint meg-láthatod fig. 1. n. 5. Ha pedig kónnyen meg nem akarja hajlati, hátul à külfél egy kis mestselt tehetsrajta: de ezt földel kel-

kellene bé-fedni. Ha pedig oldalaslág több ágak nő-
tenek volna a bújtaró ágon, azokat el kell metézni,
hogy csak a derék ág maradjon-meg. Két vagy
három elftendő műva, mikor jól meg-gyökerezett
az el-bújtaró ág-el-metszeni az annyától, és másho-
va ültethetni, a hol állataros legyen. Efféle óltással,
vagy bújtaróással, csak nem minden fele fát szaporítat-
ni, a mint oda fel-is meg-mondám, a kiknek közel
vannak a földhöz hajlandó ágai: kivált-keppen *Sze-
dery fát*, a ki az óltással nehezen foganozik-meg;
Olasz fakat, bokros gyümölcsöző csemétéket, úgy-mint
Egyrészt, se. János szőlőcskéket zc. *Rózsát*, és más fele fás
virágokat, kikről találvimmint amott az Virág os könyv-
ben. Az igen kemény fák-at-is, a kik nehezen szen-
vedik az óltást, szerencsésen bújtarhatni-el.

IX.

2. Az ágon-való ültetéssel-is nevelhetni fát, és szá-
poríthatni, tudni-illik, mikor az ágat az annyától le-
szakasztyák, vagy le-törlik vagy le-metszik, és úgy téfzik a
földbe. Annak a módgya enyhany fele. Először, egy szép
egéfséges, igyenes nem horgas, hanem friss, elfren-
dős ágat választanak, a kin egy darab tavalyi növé-s-is
legyen. Ezt az ágat mind két felől el kell meténi,
és úgy fél réfnöi veremben, meg-hajván mind a két
részt, jó ziros földben el kell temetni; de elég re-
hen, vagy juh gancját kell alája-hánoi, és jól meg-ra-
podgyák a földcserajai: a két végén-is, (a kit a föld-
ben temetnek-el. (le kell vakarni az ágnak a külső
heját, hogy a nedvesség könnyebben átal-hathasson.
Ha pedig fűveket, vagy bokros ágakat illyen-keppen
akar valaki ültetni; minck-előtte el-ülteti, a végét, a
ki

ki az földbe mégyen, egy kis porólyyel, vagy a fogá-
val törje-meg, hogy szálás legyen. Az-után öntöz-
ze-meg vízzel, de ne ganéjal, a kit nem szenved, és
fedye-bé földel.

Efféle óltásban, *Laurembergius*, igen szép pro-
bált módot praescribal, és azt vallya; hogy alig tálál-
kozik valami fa, vagy bokros csemete, a kit elfrendős
ágon nem szaporít-hatnának: de két dologra kell vi-
gyázni. Elsőben, hogy az alsó végét, a kit el-metsze-
nek, ez következendő, hastrommal bé-kennyék. *R.*
Cera $\bar{\Sigma}$ 1. *terebinthi* $\bar{\Sigma}$ 5. *Resinae comm.* $\bar{\Sigma}$ 11.
mife. hat empl. az-az, közönséges viaszat egy unciát,
vagy két-latot: *Terpentinat* fél unciát, egy latot, kö-
zönséges gyantát két unciát, az az-négy latot, kever-
jék jól olzve, csnállyanak hastromot belöle. Ez a
hastrom nem engedi, hogy a természet-szerént-való
nedvelsége ki mennyen, és más ártalmas férkezzék
hozzája, ki miatt meg-kell rothadni. Másodszor, hogy
a bé-kent ágat, ne gyukják igyeneffen a földbe: ha-
nem meg-hajtsák, és az felső része ki-álljon a földből;
a közepi pedig, a veremnek földét éri: a temerde-
kebb része és vége, a kit meg-kentek, igyeneffen ál-
lyon, nem a földből ki, hanem két vagy három úynira
a föld alatt legyen. Így a középső részéből, a ki az föl-
dön fekszik, sok gyökerecskéké szarmaznak.

2. Ha ki akarja, csak a fának tetejéről-is törhet **LXII.**
ágar le-a rélnék végén, vagy kikeletnek elején: de le-
vakarja, a mint elég-is mondám, a végén a külső
heját immint amott, és csak úgy temesse-el a földbe, ho-
gy a felső része ki-álljon, kinck-retejét el-metszheni;
H
de

de efféle őltoványokat, gyakran kell öntözéssel segíteni, főképpen a narancs, és citrom fákat. Illyen gyökerelessen ágakon, mind fákat, csemetékert, bokrokat, fűveket szaporíthatni. A Fák-közzül, így igen őtö-mest meg-foganoszúk a *Füz-fa*, *Olay-fa*, a kitéclak nem terülgekell a földben gyöküni, *Laurus fa*, *Füge fa*, *Szedes-fa*, *Birs alma*, *Nyosola*, *Szöldbennyke* és más félék, a kiknek nagy a belük, és méreklertes nedvelségek, me-legségek is van, mellyet meg is tartanak. *Csemeték*, úgy - mint *Ribes*, avagy *Sz. János Szölcskéje*, *Füges*, *Rosmaring*, *zc. Fűvek*, *zályha*, *menzha*, *Isóp*, *Székli*, *cy-pres fa*, *majorana*. *Ruta*, *Leucoum*, avagy nyári viola. A menthar hegyével alá is ültethetni. Efféle őltásban, nem kelligen magassan a földből ki-hadnoi ártete-jét az ágnak: a metsélt is vagy óltó víz-fal, vagy arra kőszitert agyaggal kennyék be, hogy a víz belé ne fűvárkodgyék. *Rea-vigázza*, hogy az ágnak héya fel ne fodoritassék, vagy nyúzassék, mikor a földbe gyökod; azért job előző karóvat csinálni lyukat, a kibetehelessék, főképpen ha vékony az ág. Mert némellyek, olly remédek ágat is ültetnek-el, hogy bé tölcse az embernek markát, és remédekebbet - is, a kik-körül jól be kell nyomni a földet: ne legyenek hoz-fszabbak három lábnál, és temédekebbek az ember karjánál. Illyen ültetésekkel, fok meftertégs őltáfo-kat viherni veghez. Kikülidealáb.

LXIII.

3. Mőd, a kivel nem igen lártam hogy élínének a mi országunkban, kiválc-képpen az gyümölcsös fáknak izaporitásban: hanem a virágoknak, az mint oda felirtam Virág. Kert. n. CXXXVII. ísmért ugyan ott

ott n. CXXX. mind azon-áttal, a gyümölcsös fák is örömeit meg-fogadnodnak, úgy-mint mikor az ágat le nem metsik a fáról; hanem rajta hagyván, arra a végre csinált fazékon avagy kofáron által-vonásák, és azt földel meg-töltik, kibengyökerezet vér, az mint fura f. n. 6. meg-láthatod. Azt pedig kikéletkor kell véghez vinni, minck-előtte a fának bimbóki-fakad-gyanak; azért akár kosár csináltas, akár fazekat, kinek az oldala-nyitva légyen, és az fenekén akkora lik, hogy által-mehessen rajta az ág: akár defkábül ládascskát, mint az olaszok, a kikket félből állyon, hogy egy-máshól el-fzedbessék, mikor akarják; akár clák ruhával köld-reá a földet, noha evel nem igen fok földet foglalhatni. Efféle edényben vond belé a fának terejen termó ágat, mennyit s-hol akarod: de úgy, hogy az-ágnak előmója, földel bé légyen földve, és minck-előtte el-remered, gyukdozd-meg a késnek hegyével azt ártélt, a kiaz földbemégyen imite amott; a hol a gyökérnek kell származni. Az után töles-meg jó földel azt az edényt, és erőssen a fához kötözzed; hogy az ő terhe-áttal, a fzeleekben le ne törjék az ág. Hadrajta azt az edényt más kikéletig, avagy tovább is ha akarod, míg meg-gyökerezik; ha pedig azt nem akarád várni, mesd le elszendómúlván kikéletkor az ágat, a kosár, vagy más edény-alatt, és mind kosárosul, földestül ültessed jó földben, nem fok üdö múltán gyümölcsözni fog: sőt néha azon elszendódben. Illyen-képpen szaporíthatni a *Szölbennykeket*, *füget*, *mas Olasz fákát*, *Birs almát*, *Szedesjet*, *Almát*, *körtevéte* mind a

60 Harmadik Könyv Gyümölcsös Kert.

den féle *díót*, *Sz. János főlőskéit*, *Rósiát*, *szekővet*, *Leucocinnot*, *zc.*

LXIV.

4. Mód, aki szokatlan Magyar-Orfűágban, nem-isláttam hogy eltunek volna véle: se nem olly bator-ságos mint a többi, a fűrés által lehet meg. Kikeletkor vágj egy darab karri csemédek ágat le, a ki lép zöld, és friss legyen: azt ennyhány helyét fűrd meg, hogy teli legyen likakkal, úgy hogy egyik lik más-fél araszni távúl legyen az máhktól: azokban a likakban gyuki óltásra-való ágakat, a kik még ki nem fakadtak, annyira hogy alkalmatlan bé-töltsék a likakat, és jó szorosan allyanak benne. Minek-előtte pedig bé-bocsárod, előb faragd-le rólok a külső hegyokat, avagy gyukodozd - meg a kés hegyével addig, míg a fűz-fa tökében mennek. Az en vekony íreletem-ízterént, job volna ha a csomóig menne-bé az ágacska, és a tőkén igy enlfen állana, a mint az hasított, és az hény-közzé-való óltásban: de ez sem szükséges annyira, hanem alul egy-kevesé ki-kell hadnod az ágacská, a mint ki-cetfzik fűz. I. n. 4. Az is fogja feigíteni, ha fellyül-is, alul-is a lik-körül, óltó viafzal bé. kened. Ez a tökét, mind ágacskákkal, egyűt, áft-el jó zírros földben, cízrendőre kikelekor alul-ki megént, és közben fűrészellved-el darabonként a tökét, de meg ne sérted az ágat: az-után minden darabot az ággal egyűt, ülted megént maganoflan a földben, és údó jártára gyümölcsözni fognak.

5. Fűréssel más-keppen-is óltharni-tudnia-illik, ha az közél-való fiatal fát által-fűrűk, és más gyümölcsös fának az ágát (a kiből óltani akarnak) által-von-nyák

IV. Réfz.

61

nyák: de úgy, hogy megnefertsék az fzelemeit, mikor belé-vonnyák a likba; a cetejet ennyhány bimbólval ki kell hadni: az-után két felől a lik-körül óltó viafzal bé kell kenni. Ehez a fűréshez, leg-job a Franczai fűrő, rudni-illik, a ki belől üress; mert lép igy enlfen, és nem daraboflan fűria a fát. Efel a móddal élnek kivált-keppen a kertézfek, az *szőlő óltásban*: úgy-mint mikor a Cíeresnye-fa-mellé ültetnek fzőlő Vennyj-két, avagy vízfzontag, a venyke-mellé cíeresnye-fát, a ki hamarébb, és abban vonnyák a fzőlő vennyj-két. Ha jól meg-foganofzik, és nőni kezd, meg-fűrván óret, az-mint fellyeb így a vennyj-ké a cíeresnye-fához ót, és meg-eggyesüll-vele. Fízrendő-műlván, lé-mesék az annyártól a vennyj-ké alul, a mint a fábán áll: és avagy máshova ültetsék a cíeresnye-fát, az bé-nölt vennyj-kéül; avagy azon helyen hadgyák gyümölcsözni fog. Sőt azt írják az Autorok, hogy akkor érik-meg a fzőlő rajra, mikor a cíeresnye erik: de ehez nem fokar bizom.

6. Múd a mikor a vad, akár fzelid fa, a kiből ól. LXVI.

tani akarnak, olly közél vagon a gyümölcsös fához a kiből óltani akarnak, hogy az ágai-el-érhesék, leg-aláb egy-réfnyre legyen eggyük az máhktól, ha róvidek az ágak: ha pedig illyen közél nem találtaik ollyan fa, a kinek tökéjében ólthafának; ófzel állanak egy vermet, olly közél a gyümölcs fához, a mint mondám: avagy távuláb, ha hozzak az ágai-s-abbana veremben ültette-nek vad fát, a kinek tökéjében ólthafának. Azé úgy kell eggyezreletfzaka hadni: kikelekor meréld-le az ágait, és a cetejet is fűrészelde-el, es igy enlfesd-mes a felic,

H 3

á felit, s. ha fcsd. meg á mint á fa. közzé. való ókáfókban szokás, kirül oda fel ennek az könyvnek IV. Rész §. 1. Az után hajcsle á gyümölcs ágat, és vond abban á hástékban, úgy hogy az anyától el ne mezcetelcsk, hanem rajta maradjon : de eled á esomó-allat az ágnak heját, lekel faragni, és á fájac. is két felöl; de á bellé meg ne fertcsk, és annyra, á mennyre á tökének teméredcsége van; úgy vonnyák pedig, hogy á esomó á tökének rülő részén igyenestén allyon, és hozzá-fahasson, á mint fig. 2. n. 6. kivan formálva. Az-után á töké jól bé köfcsk, és óltó vialfal bé-kennyék : de á hafadékra eled egy darab hejat tegyenek, akár agyaggal úgy köfcsk-bé, á mint oda fel ez-előt citalt helyen meg-írám, hasonlő-képpen fig. 2. n. 2. Effele óltó ág hamar-meg-foganozik; mert eledelt vonfon magához mind az anya fátúl, á kívül el-nem vále : s-mind az töké túl á kiben óltatort; nem külömben mincz escesemő gyermek, á ki mind az anyától, s-mind az deikájátul szop-hatik. Közél az annyához, erőfkarót kell verni, ki-tül az ág gyámolítafcsk, hogy az szelcül ne ingadozzék, és ki ne vonnya az ágar á tökébül. Efszendő mulván, mcsék-le az ágar az anya fátúl, és á bé-óltort fát ütcsfcsk á hová retfzik.

LXVII. Utollyára á kivél á gyümölcs fákat szaporítbanis, noha nem óltás hanem últetés, kirül imircamort emle-kezem, az : mikor á gyümölcsös fának gyökertébül fiatal csemoték ki-nólnek, és ólly közél á földhöz, hogy magok-is gyökerec vernek. Effele ki-nólt ágakat, mi-nek-utánna valamennyire meg-nóltanak, kikeletkor, vagy

vagy ófzelhóid-rölte felé, szakaifák-el az anya fátúl valami kevés gyökertel együt, és últcsék-el, hamar fel-nól. De eled á fának, és csemotéknek terejét el, kell vágni hogy teméredkébbek, és erőfcskék legyenek mikor nem á terejcskben, hanem az ágakban szelced tápláláfok ; á csemotéknek pedig sürűcskben nőnek ágai. Egyébként, hogy az öreg fának eledelt kinc szuják, efsfélé fatyú növéleket lékel vagdalni. Az így el-ültteret fiatal fát, egy ideig á földben kelhadni, míg jól meg-nól, es meg-gyökerezik : az-után oda últ-reherni, á hol meg kel vénhedni. Az illyen fatyú ágak-által, az én ícélerem-ízerént, halzontalan szaporítharná ember az óltort fákat, (kivált-képpen á kikec vad fában óltortak) mert azoknak gyökerec is, és tökécsk csak vad, és az ágakból szakaltzatort ágak-is, csak ollyanok : és nem hoznak ólly szelc, és jó gyümölcsört, mint á mi-némü á bé-óltort ágakon terem ; hanem azc meg-engedtem, hogy az ollyan fának jó, á kikec magon szoktak nevelni, úgy mint *Barack, szilva, cseresnye*, és más felék -is, á kikec nem óltortak, *Birsalma*, *federy*, *Nyosola*, *Laurus*, *Rósa*, és más bokros fácskák.

§. VII.

Az óltásnak idejéről.

LXVIII.

öllehet az különbb különbb féle óltásoknak idejéről, mely részében az elfzendőnek, és kinckinek óltása melik hólnapban szokott lenni, oda fel alkalmassan meg írtam-kivaltképpen az fzemre, sípra, és más féle óltáfokról-is; mind-azon-áttal, mivel az Aurorok egy-más-között nem eggyeznek, hanem ki-ki mind a maga tartományához vonlzon, és azt adgya közönfeges regulájúl; azért enit rövideden, csak azt mutatom-meg a mi legalkalmatofább a mi orfzágúnkhoz. E végre, leg-inkab két dologra kel vigyazni. Elsőb, az üdöre: másodszor, a fáknak termélfzetire; mert némellyeket egy üdöben: másfokar, más üdöben kel óltani. A közönfeges óltá-fokban, vigyazni kel az elfzendőnek idejére, és a csil-lagoknak forgájára. Az elfzendőt pedig, nem csak magánoflan kel tekinteni: hanem abban, a tartományoknak, és helyeknek külömbfégeket; a fáknak termélfzeteiket; és az óltásoknak magános nemeket, úgy mint *fzemre, sípra a faks heja-közé, és a basított fában-való óltásokat meg-irtam oda fel; hogy nyáiban, mikor a fák hámlonak, akkor végézzék-el.* Némellyek, a Caniculának kezdécin jóvallyák; de ez nem a mi orfzágúnkhoz-való. Mert itt a Caniculak-után, hamar hideg üdök kezdének járni, fő képpen elfszakán, és

IV. Rész.

65

a fzemkésőn fakadna: a növélé-is igen gyengén maradna, és meg-ártana neki a hideg.

Hanem itt, leg-inkab az ágon-való óltáfoól szólolok, a kit a hasított fában óltanak: kinck két üdöt rendelnek az Régiék, Eggyket *őszel*, avagy mindgyárt a Caniculák-után: de ez nem a mi Orfzágúnkba, való, hanem inkább Olasz, és más meleg orfzágokra, a hol igen gyenge, és rövid telek járnak. Másikat *kikeltkor*, avagy a rélinek végén jóvallyák leg-jóbnak. Ez leg-alkalmatofább a mi orfzágúnkban; de arra kel vigyazni, hogy azokat a fákat, a kik idejében virágoznak, idejében is ólták: az mellyek közönfegessen a kemény, avagy *köves magván gyümölcsfák, úgy-mint, mondola-fa, kajszibarack, cseresznye, meggy, mirabolana, szilva és többek effelek.* Ezeket még *Februarijában* óltanni, kiváltképpen a vége felé, mikor az üdö engedni kezd; de kenderrel, vagy mohval jól bé-kössék, hogy meg ne vegye a hideg az ágacsának a végét: noha effele óltort ágacsának, nem könnyen árt har a hideg. *Álmát, körvétel, és más effele gyümölcsöt, hasított fában óltanni* *Martiusnak elején és végén; de kivált-képpen, Gyümölcs-óltó Boldog Afzonny nap tájában: Aprilisnek elején-is, míg a fák ki nem fakadnak; hanem a nedveltség a gyökérbe, és tökébe lével.* Mert ha a bimbók meg kezdenek indúlni, és a fának ágaiban elterjedt immár a nedveltség, akkor nem léfzen jó a fában-való óltás: mivel akkor a macska-méz folyni kezd, és a növél meg-gátol-lya. Egyébként, Sz. Fábjan és Sebeljén nap tájában szokort a gyökérből fel-indúlni a nedveltség

Az

LXX.

Az régiek, mind azon-által, ilyen vélekedésben vóltak, hogy az údot mind a földnek cünnyához-s-mind a fának termélfzetéhez alkalmaszatsák; mivel némelly fák, inkább kedvellik a nedves helyt, némellyek inkább a szárazat. Azert melyikre inkább szolgál a kikelet, melyikre az őljól meg-verettek; és azt tartották, hogy a szárazt szerető fákat tavafzal ólták: mivel hogy kevelebb nedvefféggel bírnak. De a kik kővér, és agyagos helyet kívánnak, őfzel; mert kikeletkor bővöb a nedveltség, hogy-nem-mint kívántatnék: őfzel pedig kevelebb. Azert ezt a fáknek nedvelségét, könyvezésnek hitták és azt ítélték, hogy annak ideje harmincz napot tartana; és így, mind az óltásnak idejére-is harmincz napot szabtanak. *Amint, körvölyt kikeletkor a napnak meg-téréskor, az az circa Solstitium 50-napig óltottanak, őfzel-is: de a fűgét, és olaj-fát kikeletkor. Némellyek inkább jóvallozták, mikor a nap-nyugati fzelck meg-állottak, a kik 7. Februarij kezdetnek, a napnak meg-téréseig. Az óltó ágakat, nem kell a fábá óltani, mikor a kemény Éfzaki-fzel fű, hanem mikor a Délit fzel.*

LXXI.

Egy fzóval, leg-jobb, a mint oda fel-is mondtam, minálunk *Februariusban, és Martiusban* óltani a fa-közze; hanem, clák abban vagy on az óltó emberék-között a villongás; a hóltnak mellvik részében keletiek óltani? mert némellyek úyságra óltanak; némellyek hóltdortára, az úyság-előrt. Cátó régi gazda ember, azt tartotta; hogy mikor a hold *szominhozik, az az száraz, akkor kell almát, körvölyt, fűgét, olaj-fát* óltani, dél-után, éfzaki-fzel nélkül: de mikor az hóltd nevelkedik. *Columella-is, abban az ítéletben* vagyon, *Pal-*

Palladius azt írja, hogy ő külömbet vet-efzelben; mert ha a fát, a hóltnak nevelésére óltják, nevelkedik ugyan de kevés gyümölcsöt hoz. Ha pedig hóltdortára, fok gyümölcsöt hoz: de alacsony léfzen. Azert a tavafzi óltásokra, a hóltd növéstét kell válaftzra di. A végre, a mint oda fel-is mondtam, az óltani-Va-ló ágat, hóltdortkor; vagy egy kevesé utánna tíz-, vagy töb nappal is, az óltás-előtrörük-lehogy az óltás az úyság-előrt cfsék. A moftani kertéfszek-közül némellyek *bold-tótekor óltanak, avagy egy kevesé utánna;* mert ha hamar hóltdortkor óltanak, nágy gyümölcsöt hoz, és hamar gyümölcsözök, Némellyék *bold-tóte-előrt egy nyhány nappal főt még azt tartják, hogy valahány nap hóltdort-előrt óltanak, annyi éfzendőre gyümölcsözök a fa. Némellyek vízfzontag, két-s-bárom nappal az úyság-előrt óltanak; avagy két vagy három nappal-utánna: és ökis a magok óltásokról azt tartják, hogy annyi éfzendőre gyümölcsözök a fa, annyi nappal az úyság-előrt óltanak. En, az én véköny ítéletem-fzercen, fe azt meg-nem vetem, hogy hóltdort-előrt három, vagy négy nappal, fe pedig azt, hogy utánna annyi nappal óltanak. Mind azon-által noha közel immar 40. éfzendője, Isten fejtéségéből, hogy az óltásban forgottam, azt találtam leg jobbnak, ha két-s-bárom nappal az úyság-előrt óltottam; avagy ha akkor nem lehetett, annyi nappal-utánna. De ezen dologban, azt ítélik fokban, hogy ki ki mind vigyázzon, melik üdöben szolgál leg-jobban az óltás, a maga kezé-után: s-azt tarthattya-meg.*

Cfák hogy a Cnillagok forgására-is, kivélt képpen a Plancták, avagy Bújdosócillagok orájára, a fzeren-

LXXII.

esés Jegyeknek tekintetire kel jól reá-vigyázni, à mint oda fel à Verem. Kert 4. Rész.n.XV.XVI. XVIII. XIX. XX.XXI.XXII.XXIII.bóvén megírtam: az mely tudomány, az óltásra-is szolgál, kivált-képpen à Planctak óraja, és à Jegyeknek kegyes tekinteti. Azért à ki nem reflexli, azt által-olvashatya, és-áfszerent alkal-maztat thattya óltásáé. Mert néha ellenkező údók, és Cillagok találkoznak-ólzve, à kik egy-mással nem egyeznek; hanem inkább egyrik à máfikkal találkodik, és így az óltásnak ártanak, ha ki abban az údóben talál óltani: à mint az emberék-is egy-más-között gyűlölséget tartanak, és más oktalán állatok-is. Ha óltó-képpen, némely teremtet állatok-is à mellyekben érzékensyég nincsen-is, úgy-mint fűvekben, fákban, és vereményekben-is: el annyéra, hogy egyrik à máfikat nem szenvedheti maga-mellét, nem is engedí hogy nőllyón; Kirt à Deákók Görög szóból *Antipathianak* hinak, az-az, Termelzet-között-váló ellenkezésnek. Kirül én it nem disputalok, honnét légyen az? és, ha ugyan bizony antipathia légyen-e, avagy nem? De közönségesen meg-vallják az aurohorok, hogy találkozik à természetben efféle ritkos ellenkezés. Ha azért háson vagy négy nap (nem mellyek öt, s-hat napot-is be-lé-fámlálnak) akár az úyság-előt, akár utána talál-tannak à Calendariumba ellenző jelek, kivált-képpen à Rák és Scorpio, avagy ♀ ellenkezés, és □ négy fzelegletű tekintet, és mikor à kegyetlen északí-fzél fúj: jobbakb békét hadni az óltásnak, és ollyan napot várni hóló-cölcc-előt, à kibn à jó, és fzeleccsés jelek uralkodnak.

Ugyan

Ugyan ezen jeleket: és hólódnak forgátát, job meg. LXXIII. tartani à több óltásokban-is, *mind sípra, s-mind fzeleccsés*; noha ezek talám inkább alkalmatofsiákbak- az *tyjagras*: ha óltó-képpen à *fa-és bey-közé*. Nem mellyek azé ité, hiki, hogy meg- Icher az óltás *Aprillisben-is*, és *Majusban Juniusig*, fő-képpen fzukségnek idején; ha idegen föld-ről valami kivált-képpen- való gyümölcs-ágakat hoznának, és idején nem találának hozni, úgy meg lehetne; de közönségesen, nem kellene annyira halláztani az óltást. Nem éllyek, illen vélekedésben vannak, hogy mikor *annus Biffexilis*, az-az, közbe-réteget avagy úgró éfztendő éfík (midőn tudni-illik, Sz. Mátyás nap-után egy napot közben-vevnek, és az az éfztendő egy nappal hofzab, à mely minden negyedik éfztendőben történik) abban az éfztendőben nem jó óltani. De éntnek à tudománynak, nincsen derekas fundamentoma: mert ha azon éfztendőben, mind gabonát, s-mind vereményeket ültetnek, vevnek: à gyümölcs-is néha jól terem; miért dem volna az óltás-is jó? éfák az údó, és jelek-is jól szolgál-lyanak.

§. VIII.

Némely mesterseges őltáforkrúl,
mellyekkel a fáknak gyümöl-
cseit változtathatni.

LXXIV.

Okféle mesterseges őltáforkat írnak az Autho-
rok, kik által a tők gyümölcsseit változtathat-
ni mind *idejében*, *színeiben*, *szagokban*, *íz-
ben*: s-mind *termeiben*, &c. de fokot ezek-
közül inkább elme futtatásra, és furcsa vizsgálásra ír-
tanak, hogy-nem mint valóságra, és próbált dologra.
Mind azon-által, hogy ebből le fogyarkozzék-meg az
őltő ember, a ki efféle diságra vágyódik: azok-köz-
zül egynehányat, mellyek a kik leg-bizonyosabbak-
nak tartoznak, fel-jegyzetem.

Idején vagy *későn* gyümölcsözök a fa, ha a későn
erő gyümölcs fának ágából, azidején erő fában őltal:
így, idején erő gyümölcs fa léfzen belsle. Azért ha
azt akarod, hogy idején *Barackod* légyen, őltálad *Sze-
derj-fában*: két bódappalidejében meg-érik a barack.
Ha főlő-képpen, ha azt akarod, hogy idején *érett szőlő-
léd* légyen, a szőlő-vefészét *fatal cseresnye-fában*, avas-
gy frisságban őltálad: s-akkor érik a szőlő, mikor a cse-
résnye; de a venyjékét, fekete szőlőrül kellene ven-
ni. Ezt az őltást, a fűro-által-való őltással viheted
veghöz, a mind oda fel. Noha talám kétféle érik,
Nyospolát, *ba szelid szederj-fában* őltal: idején meg-
érik,

érik, de eléb meg-nedvesíted az őltó ágakát. Hogy
pedig idején *Szederyd* lebeszen; rehat az *Szederyd*, vagy
körvelly-fában, vagy *gesztenye-fában* őltálad. Ha ké-
sőn akarod, hogy ériék, és csak nem. Mind-fizent-
nap tájban: *Nyospolá*, fában, avagy *Byrsalma-fában*
őltálad. Ha azt akarod, hogy a *cseresnyéd* idején ériék,
őltalán melfet kell a gyökereire tölteni, avagy meleg
vizet: de az-előtt, minek-előtte virágozik; noha így
az a fa, nem fokútdó múltván meg szárad.

Ennek az idején: éresnek, egyéb okát nem ad **LXXV.**
Gyák; hanem, hogy az idején erő fának termélete,
magával hozta azt, hogy idejében gyümölcsözök.
Azért, a mi-nemű ágat arra őltanak, az-is előb gyü-
mölcsözök; mivel a bé-őltott ágna, csak abból a tö-
kéből vagy on táplálása: az idején éreft-is véle-közli.
Egy szóval, ennek elak az a mestersege, hogy az idején
erő ágat, kéfen erő fában őltásák: s- az elővel-erű gyü-
mölcs, későn léfzen; vízönrag, a későn erő ágat,
idején erő fában őltásák, s- idején léfzen. Így ha az
almát, vagy *körvellyt*, *Birs alma* fában őltod: Mind-
szent-napjáig, meg-marad a fáján az alma, és az Birs
almának termézetében őltözök; hogy elfzrendeig, a-
vagy kettőig: is el ál fiffen. Ha ki későn erő *cseresnyét*
kéván, *szelid szederj-fában* őltá.

Hogy az őltovány *azon esztendőben, az mellyben* **LXXVI.**
nyák gyümölcsöt hozzon: 1. ó olyan ágat törjön le, a
kiazon elfzrendőben virágozott-s-gyümölcsözött-völ-
na, s- azt őltá a fában; mellyet meg-jímerhetni a bim-
bójárul. Mert efféle nek nagyobb a bimbója, és kivált-
képpen ha két, vagy három elfzrendős az ág. 2. ó Va-
lamely

Iamely régi ágról, vond. lé a külső hevé a földig, avagy a mint némellyek, éppen a fajáig egy arasz hozzátára, vagy rövidebben; de ezt, inkább özlél cselekedezik, némellyek hőlő fogycára: máfok pedig kikeletkor. Az után végy agyagot, a kit lágy reben gancjival öfzve kevertek; és a val a míg a fának hevé a taragrad, kend jól bé három újni cemerdekségre: közd-bé az után valami ruhával, hogy a víz bé ne fizivárközzék, és, az agyagot felfossa le: és az alatt gyökerevé magának az ág. Azt ha kikeletkor cselekedted, Sz. Mihály nap táiban egy fűrfel tzepe mesd-le a fáról; ha pedig öfzel, kikeletkor Martiusban fűrfelzel el, és ültel-el a földben: s-még azon elzrendőben gyümölcsöt hoz. 39. Ha egy emberni, vagy ölni magas ágat, a vagy még magassábar-is metzenek-le a fáról, és annak a végét csak slechtül meg-metzi, s. azt keretzel által-fúrják, és vörös fűz-fából mint-egy fogakatvernek-álat rajta: azt mind fogastól el-álsák a földben fel réfnire, úgy hogy valamennyire ki állyanak az új fogak; kinck-alája valami keves zabot vennek; hamar meg-foganofzik. Ha azok a fogak nőlni kezdenek, el metellik őket mind addig, míg az ág levelezni kezd; az-után ki-álsák megent, és éppen el-metellik a fogakat, és csak szintén a jobbik gyökerec hadgyák-meg az ágnak: és így máfodik estendőben, teremni fog az ág. De ezt kikeletkor kellene cselekedni, mikor az őltásnak ideje vagy on, avagy Karácson-után. 4. Ha ki azt akarja, hogy idején gyümölcsöt hozzon az őltoványa, alúl a fá-körül a kit bé akar őltani, áfson egy vermet: az-után őltábé jó mélyen az ágat a földben,

ben, és gyukja-meg egy kevelé a bé-óltott ágnak végét, egyfizer, vagy két'er valami árral, vagy kés hegyével. Az, után földet hányon a bé-óltott fára: úgy, hogy az óltott ágnak vége, ben légyen az földben, és azokon a lyukacsákön gyökerecskéket vér, hamar nól, és fzeép gyümölcs falézen belőle. 59. Ha ki azt akarja, hogy harmad elzrendőre gyümölcsöt hozzon az őltoványa, a meg fűt tókében őltón, a mint oda felirtam numo. LXIV.

Ezért nyerheti-meg a síp, és fzemre-való őltárf. LXXVII. Kikről hasonlóképpen oda fel. Az ki há máfodok elzrendőre virágozni akarja, idején le kellene a virágot szakasztani; mert még igen erőten a gyümölcsözésre, harmadik elzrendőben mind virágját, s-mind gyümölcsét rajta kelhadni, 60. Télbe tory alkalmas cemerdekágar le a gyümölcs fáról, folylyul általában, kinck a vége hasonlő légyen mindhejastól, mint az ember szarán lévő lába feje; azt a lábát gyukdozom meg minden felől egy fzeeggel, köfz-bé az-után lágy reben gancjival elégyret agyaggal, azon félllyul ruhával, azt ásd-el jó fel réfnire a földbe: s-meg-foganofzik, és még azon elzrendőben gyümölcsöt hoz. Ez a mellerség, közönséges Angliában.

A val-is igen meg-előzi ember a gyümölcsözélt, LXXVIII. ha egy-némű fában őlte, egy-mint, *alma-faban almát, körtvélly-faban körtvéllyt*. Hogy pedig egyket, a máfikk helyet ne ved; így ímchered telben, avagy kikeletkor a levele-nélkül az *alma, es körtvélly* fát. *A körtvélly-fán* néha röviffes: nem úgy az *alma-fán*. A körtvélly-fának őreg heya darabosab, és rovácskos. az alma-fának

nak simáb. Az ízéről is, ha egy darabot a hegyában lemetfz az ember a farúl, és egy kevelsé megnyallja a nyelvével: ha édesfecske, és egy kevelsé kefernyés, *alma-fa* az; ha savanyúcska, *Körtvelé-fa*. Item, a val is igen meg-előzi, ha úy hólra ólt valaki, tartósáfa, és hamar nevelkedik: és a mennyi nap el-múlt az holdban, annyi elfzendőre terem, az mint oda fel-is megmondám; és ha valami harmad nappal úy hóló elótóltanak, nem olyyan hamar léfzen gyümölcsé. Noha ebben is némellyek, külömb ítécter tartanak: és a felöl - is azt mondgyák, hogy annyi elfzendőre gyümölcsözik a fa, mennyi nappal az úy hóló-elóttóltanak. Abban is vagyon valami confideratio, hogy némellyek alacsonon óltanak, némellyek magasabbban. A vadfákat, mindenkor job alacsonon óltani, a földhöz közeli; mert az a fa erőff, és jó tényészó léfzen. Némellyek magasabbban óltanak, az a fa hamaréb hozgyümölcsöt: de nem léfzen olyyan allandó. Azért allandób, a kit aláb óltanak. Noha ezekkel a mestersegekkel, alkalmatlan meg-elözhereni a gyümölcsözéft; de abban ne gyönyörködgyék akár ki-is, hogy az óltoványa első elfzendőben gyümölcsöt hoz: mert még igen erőtlen és nem léfz allandó, hamar el-vélfz a fa utánna: hanem, ha első elfzendőben virággzik, a virágot le kel fzedni, és így egy, s-két elfzendőben, a gyümölcsözéftül meg kel tartoztatni, míg alkalmatlan meg-erősödik.

ILXXX.

A színeken meg-változtartgyák; ha első óltó ágacsakát, minek-előtte el ólgyák, valami fizes vízben áztartgyák, a mi-neműt fize akar az ember a gyümölcsökben

csökbenhozni. Avagy ha olyyan fába ólgyák az ágat, a mely vörös gyümölcsöt hoz. Így, ha ki azt akarja, hogy vörös almái a légen, ázraffa-meg elsőben az óltani-való ágar cfuka verben! az-után ólta-el, és valamely gyümölcs azon terem, mind vörös léfzen. Ismét, ha az almát Eger-fában, avagy vörös federyfában, vagy fekete cseresnye-fában ólgyák, vörös almát hoz: és még vörösféb léfzen, minek-utánna léfzen meg-faragják, és el-kélfzítik az ágat, s-az-után áztartgyák cfuka verben, avagy Bak verben. Evcl a mesterseggel, a *körtvelé-is vöröffe* csinálharai. Más-képpen - is annak némellyek, vörös almát nevelni. El-mennek, s-az alma-fa-mellé vörös rófa bokrot ültetnek; avagy kinnytyák kikeletkor a fának gyökerét, és gyakran vizellel öntözik; az-után tíz, vagy tizen-két nap múlva, megént bé-födik földel, és cfak harmad nap öntözik vizellel. De én ezt nem jóvallaham, ha léfzen igaz vólna-is, a kit nehezen hízek; mert ártalmas a fának, és hamar ki-vélfz: mivel nincs nagyobb ellenség a fának, mint a foó. Meg-pírúl az alma a fáján is, ha egy cfeber vizet réfznek-alaja, úgy hogy a nap ságára reá-fzolgállyon, és az-által a meleg para, minden felöl által-hathaffa az almákat. *Pomá-gránat* léfz vörös léfzen - ha annak gyökere vizel, és lúggal öntözd: de nekem a lúggem tefzlik. Azt-is írják, hogy *gefzentege színi almát* nevelhetnek, ha az *almát, vadkörtvelé* fában ólgyák. De inkább el-hízem, ha az Bonaburunya ágar, más alma, fában ólgyák. *Feyr federyed*, léfzen, ha azt *Feyr nyár-fában* óltd. *Vörös Barackor* nevelherai, ha két nap múlván, minek-utánna

K 2

tánna a barackk magot a földben ültetéd; megént ki-áford, és meg-dyirván azt, minium vagy Cinobrium fesséket télfesz a hevéában, s. megént el-áford. De én ebbőlsem várok fokot: mert a minium, és Cinobrium, igen mérges fessékek, mint a több Bányai fessékek is, a kik inkább meg-émészik a magok bélit. Talám dyerhernél valamit véle, ha ilyen mérges fesséket nem tenél belé: hanem más féler. Használó-keppen írják, hogy *vörös léfzen*, ha *vörös Rosában* óltyák, vagy *mondola-fában*, vagy *vörös durányszai szilvában*, vagy *vörös szederben*.

LXXX.

Azon-kivül, változthatatni a gyümölcsöknek *szemeket*, ha kétkülömb színű gyümölcs ágat vészzen ember, a kik egy-arányfűzők léfzenk remédekségeken, es az fzemek-is egy-máffúl egy-aránt elnek: ha mind a két agat igyeneffen két féle hásttyák, és az-után egygyk színű ágat, a máffikkal úgy ólzve-élfzenk, és fzemek-is úgy ólzve-allanak, mint ha egy volna: ezeket fzcép gy-öngén felyemmel ólzve-kötik, és óltó viafzal bé-kenik: és igy meg-faragván, fzőkás-fzerént óltyák-bé a fában. Felse aňak a gyümölcsnek, a ki abból az ágból terem, olyan színű léfzen, mint azt egygyk fele az agnak: a máffik fele mint a máffik fel ág Iggy ha a fában óltani nem akarja, ültesse-el a földben: a mint oda fel írtam a fákknak fzaportáírúl, n. LXII. Ha ki pedig, fzemre-való óltással akarja ezt vegben vinni: hasonló képpen két külömb színű fzemet messen két féle, és megént egygy fzemre ólzve, s-úgy vonnya a fának heya-közzé; a mint oda fel a fzemre-való óltáftú. Iggy fele a *Barackknak vörös lebet, fele fycier* vagy *sárga*, vagy *szma*. Iggy az

alma-

almáir. Söt még külömb-nemű gyümölcsöket is, ilyen-képpen egybe-kapcsolhatni: úgy-mint, *almái s-körtvélyt, Barackot s-Diót, zc.* Es ha négy féle metfzenek külömb ágakat, s-megent ólzve-élfzik, s-el-óltyák, négy féle gyümölcsöt dyernek véle. De Lauremb-éfféle óltáfokat, csak ki-gondolt fabulaknak, vagy mészékné nevez-mivel a fzem, avagy bimbo, oly gyöngé állat, hogy leg-kisseb metzfél-is meg-fertődik, s-el-vész: hát még a külömb féle némű ágak, miképpen forradnak-ólzve? Mindazon-álral, a kinek kedve tartya, meg-probálhátya.

LXXXI.

Az iziben változthatatni a gyümölcsöt, ha a savanyú gyümölcs ágat, edes gyümölcs fában óltyák: és vízfontag, az édesfét savanyúban; s-annak az izét rartya-meg, a kiben óltyák. Savanyú gyümölcsöt nevelhetz, ha a fának gyökereig jól fel-kapálot a földet; és dífzno ganét tölcsfz-reá. Használó-képpen a savanyú pomágranábul, édesfét csinálhatni; de ezt azon-kivül, ember vízzellevél-is kellene öntözni. Az almái-is édesfét változthatatni, ha vízzellevél, kecske ganét, és oó bor-őprüt együvé-keverfz: és a val öntözöd a fának gyökerét. A keferű Mondolái, édesfét csinálhatni: és a kemény bejűt, lagy bejűvű, ha fel-kapálltyák a fát, és kinittyák fízinté a felső gyökereig, és fízüncten öntözik egynechany nap meleg vízzel; minek-elötte virágozni kezdene.

Ha azr akarod ismét hogy a *savanyú gyümölcs* LXXXII.
fa, edes gyümölcsöt hozzon: furd-meg a lavanyú gyümölcs fat, a gyökereén fellyül, alá a gyökere-felé: úgy hogy az a fűrés, ne mennyen fízinté álrál a fán, hanem

K 3

clak

csák a béli-ig; az-után töles-meg-azt a likarfrép édés mézzel, és verd-bé megént egy varjú tövis fából csinált freggel: s-édes gyümölcsöt hoz. Hafonló-képpen, ha az óltani-való ágac *mezbe mártod*, és a gyümölcs léfzen; *szavanyú*, ha ezetbe mártod. Ha ki négy *féle*ziü gyümölcsüt kéván, végyen egy-némü gyümölcsüt, négy külömb-külömb féle izü ágat, úgy-minr külömb-külömb almából, vagy körvéllyből: és azokat úgy öfzve-köffe, hogy egygyik ágának heya, mállkat érje. Végyen az-után valami gánejos agyagot, avagy óltó vialtízat, és úgy bé-kennye véle, minc-ha csak egy ág volna: és ütsele-el jó ziros földbe, hogy gyökereit verhesse, és nőhesse. Talám nem ártana, egy kevesé az ágaknak külső hejokar le-vakarni, azon a helyen, à hol egy-mátt érni fogják: hogy jobban öfzve-forhañának. Így a gyümölcse annak a fának, négy féle izü léfzen. Hafonló-képpen bányvek véle, ha ki két vagy három féle izü, avagy színü gyümölcsöt kéván. De én alig híszem, hogy ezek az ágak, ha zintén meg-foganodnak-is, úgy öfzve-forjanak, hogy egy ág légyen belölök, à ki ilyen gyümölcsöt hozzon; mind azon-által, légyen à hitel az Authorok írásmellett.

LXXXIII. Ha az Almáé, Birsalmában ólyvák, jó édes almáé nemez, à kité Deákok *Nehmela*-nak neveztek: nemely Magyarok, *Paradicsom almájának*. Ha Baraczkot óltanak à *Birsalmában Baraczk-birsalma* léfzen rajta: a-vagy vízontag, ha à Birsalmáé, Baraczkba ólyvák, *Birsalma-baraczk* nevelkedik rajta. Ha à *Mondola-fát*, *Baraczk-fában* ólyvák, avagy à Baraczkot mondola fából; *mondola*

mondola, és édes léfzen à magva, à kité mind magofüül még ehetni. *Csuda gyümölcsöd* léfzen, ha az almáé, *Baraczk-fában* óltod, avagy *körvélly-fában*: akár à *Baraczk-fát* ezekben. Nem külömbben, *édes magva* léfzen à *szitvának*, ha ezt *mondolába* ólyvák: avagy à *mondolát szitvába*. Nemellyek azt írják, hogy valami-némü ágat à *Birsalma-faba* óltanak, azoknak gyümölcsei, à Birsalmának termélfzetit meg-ratyák. Ha à *szitvát*, *diófába* ólyvák à *külső heja*, *dió szinü* léfzen; belöl magában *szitva marad*.

Ha ki *purgáló gyümölcsöt* akar à fájáról nevelni, végyen egy gyümölcs fát à ki gyümölcsözök, akár *almát*, *cseresznyét*, *szitvát*, zc. avagy tizolo venyikét: hasítá-fel egygyik ágat, és vegye-ki à bélt, és à helyettégyen purgáló orvofágot belé, à mi-némü akar; az-után köffe megéant jó erőffen öfzve: s-az-ág, purgáló gyümölcöt hoz. Hafonló-képpen, ha valami *jó szagú efszót*, avagy vizet télzen, à béli helyett belé, olyan szagá léfzen à gyümölcsnek, à mi-némü à béli helyettélfzoda. Az *szinkekkel*-is-é-képpen bányhatik. *Ha famontat*, avagy *Diagridit* télfzélz belé: abból fázmarazandó gyümölcs, jól fog purgálni. Ha jó *Török-ket*, és *Mitbridator*: annak gyümölcsé à mérge-ellen, és minden mérgees állatnak maráé ellen jó. Sőt ha à venyikében télfzed, annak mind *szölője*, bora, ezetnye, és még à harnva-is hafznos à mérgees állatok-ellen. Nemellyek, csák à *gyökereket*, akár fának, akár *szölöméllyek*, csák à *Törökkel*; és fízinte annyit érnek nek *diózik* meg a *Törökkel*; és fízinte annyit érnek véle. Nemellyek, *Hányort* télfzének à velő helyett. Nemellyek azt írclik, hogy csak az első gyümölcsnek *va-gyon*

gyon ilyen ereje, a kővetkezendőknek nincsen: hanem meg-újították. De Laurembergius, ezt is fémminck tartva; mert azt mondgya, hogy színre úgy élhet az a fa, *ákinet* bélté kivézik, avagy ki-vájják: mint az az ember, a kinek csontya veleit ki-fzednék.

LXXXV. Mind azon-által azt írják némellyek, hogy euell a mesterességgel, a gyümölcsöket *mag-nélkül* nevelhetik; úgy-mint-bá egy *cseresnye* ágat le-törsz, és azt által-fúrod, fazon a líkon az ágnak bélté egy vas veszőcskével, vagy más-képpen ki-vájod, és úgy ültetted-el; *mag-nélkül*-való *cseresnyéd* léfzen. Mások ilyen-képpen is bánnak véle: kikelecker Martiusban, az-az, Bóyt-más,bóban, hámoznak egy *mezy*, vagy *Cseresnye-fát*, kinek tökéje légyen egy úni temérdek, meg-hasitvák azt a hegyétül a gyökereig: csináltatnak magoknak egy vasat melynek a vége görbelégyen, avallá vastál vajják mind két-felől ki a fának velejét; megent őszve-kötik jo erőfőn, meg-kenik jól a mészelt tehén-gá-néival elegyített agyaggal. Az-után elfzendő múltván, ha őszve-forradot a meg-hasított ág, más hason-ló fába ki még gyümölcsöt nem hozot, óltvák ezt a fát: és az a fa, *mag-nélkül*-való gyümölcsöt hoz. Mások még jobban akarják csinálni, s'elmennek: egy gyümölcsöző fáru, egy ágat le-mészzenek (tudni-il-lék, óltani-való ágat) és annak mind a hegyét, s' mind a végét meg-faragják, mint az óltani való ágat fzőkás; és meg-hajt-van felllyül mind a két végét, egy fába óltvák: egykerc egy felől, máfikar más-felől, és jól bé kötik, mint a más-féle óltoványokat. Az-után elfzendő múltván, ha az óltovány fakadni kezd, és jól meg-erőfő-

erőfődött a tökében, két felé metzig a közepin az ágat, és a temérdek ágat is el-mezzig föllyül, hogy csak az újjonnan ki-vert ágak nőlhessenek: ezek *mag-nélkül* hoznak gyümölcsöt. Hasonló-képpen, ha egy fiatal *cseresnye*, vagy *szilva*-fárul, avagy más efféle köves magvú fáru a *leg-kisseb* ágat letöröd és a hegyével *temted-el a földben*: az-után mikor véfzed elfzedben, hogy az hegye az ágnak gyökeret vert, es meg-foganodot, annak is az öregbik ágát mesd-le, a többit pedig a ki vékony, és gyöngöge hadd-meg. Ennek egyéb okát nem adgy-ik; hanem, hogy a mely fának béli nincsen, az *mag-nélkül* hoz gyümölcsöt. De ezt kellencelsőben meg-probálni.

Vannak ugyan még-is némellyek, a kik próbált LXXXVI. dolognak tartvák, hogy *kemény magva nem léfzen* a gyümölcsnek, ha efféle hajtással a hegyentől oltvák-bé az ágat, a mely meg-lehet, nem csak úgy, a mint oda fel meg-irám: de úgy-is, ha lenem metzik is az ágat az annya fájáru; hanem közel találtaik oltyan fa, a kit el érheffen az ágnak hegye. *A fűrissal* is meg-lehet. Ugy-is, ha a meg-fürt fűz-fa tökébe óltrod mind a két végét, meg-hajtván az ágat: és ha meg-foganofzik, el-mezven a középit. Kírul oda fel. De a fűz-fác óntör-zffel kel táplálni, avagy nedves helyre ültetni. Hason-ló-képpen két *féle gyümölcsöt, egyé csinálnak az füzme-való oltással*: ha két különb féle gyümölcs fábúl, két füzmet válfzranak, s-azt két féle metzik, egyiket az más téllal őszve-télfzik, s-úgy vonnyák a fának, heya-közzé. Némellyek hogy ezt meg nyerték, egy ágrul le-vont füzmet, az más ágnak le-dyúzózt füzmeve vonnyák.

nyák. Így a *Baracknak külső részé*, és hűta, *Barack lehet: a magva vagy dió*, vagy *mondola*. A *Kajszai Baracknak is*, és *szilvanak mondola*. Más képpen is, két különféle gyümölcsöt, *egy-igyekeznek* kapcsolni; ha két különféle ágat, vagy gyöngéfaal fát, kivált képpen szilvát, akik egy-máshoz közel vannak, *szépen öszve somnak*, De előb a hol egy-máttérk, a külső hejokot le-vonnák, hogy az eleven az elevennel könnyebben egymással öszve-forjanak: gyöngé há-fa kéreggel, vagy más kötelekkel öszve-kössik, hogy az öszve-hejtót a-gak, egy-máttül el ne váltlyanak. Mind azon-által, ne legyenek oly erőssen öszve-szorítva, hogy az ágak meg-fojtassanak, avagy hogy a körtelek a fában váfsek. Az-után, le-vonnak egy kevésé a fának tövértü a földet, és gyöngén meg-ganciozzák: Gyakrabban is meg-öntözzék, hogy hamaréb nőjenek. Így egy né hany elzrendő műlván, ha öszve-nöltrenek az öszve-font fák, mint ha egy fá-vólna, csápják-el a retetjét, és vigyázzanak reá, hol nőinek-ki az ágai: ha olylat-talának, a ki az öszve-növésbüljött-ki, hadgyák-meg azt, a többbit mecllyék-le, akik két felől a fának részéből nőltének: e-képpen két féle gyümölcsbül, egy léfzen.

LXXXVII. *A kemény bejá gyümölcsöt hogy lágy bejá legyen, meg-változtathatni: úgy - mint a dióban, mondolában, magyarában.* Ha a *Diónak* (a kinek jó egéfsz béli vagyon) férclem-nélkül éppenki-vélzed a belső bétit, és gyapotban, papyrosban, vagy szőlő-akár Jávor-fának leveleiben rakarod, és úgy üteted-el, hogy a hangyák meg-meg egyék; a mi-némű fá abbúl tercen, annak a fának gyü-

gyümölcsé, hejnelkül léfzen. A *mondolául is*, ha fonló-képpen bánharini, és ha ennek a gyökeréhez, és fájához gyakran hamut öntenek. Hogy pedig *vékony bejá* legyen a *Diónak*, gyakran ütted-el a dió-fát, egygyik helyrül a mátkra: így a dió fának nagyobb béli léfzen, a bejá gyöngéb, maga pedig tenyészéb. Más képpen a *dió gyöngé bejá* léfzen, ha a belit ki-vélzed, és a fás kére-gét, a ki kéreftülái benne, gyöngén kí-fzeded: de meg ne fertted se a diót magát, se a gyöngé belső heját, s-úgy bé-rakarván a mint fellyeb, el üteted. Ha azt akarod, hogy a *Baracknak magva ne legyen*; nagy Heben, avagy Húsvét-után, mikor holdfogyra léfzen, óles egy *Barack* ágat füz-fában: köld-bé jól a mint fozkás, és ha a füz-fa más ágacsakát verne-ki-azokat le kell szaggatni, hogy a nedveffég, inkább az óltovány-ba mehessen. Ezt gyakran kel kecske tejjel öntözni: így üdő jártára öreg, és mag-nélkül-való *Barackok*at hoz. Ezt más gyümölcsfel is meg-probálhatod.

LXXXIX. *Hogy Alma, körte, szilva, és más féle gyümölcs fák, virág-nélkül gyümölcsöt hozzanak, végső-beviheted: ha ezeknek a fának ágait, fűg-fában óltod. De ennek a viltásnak, hasított fában kellenni, és febrariusban.* Hogy pedig *Tilbe virágosok* a fa: Kapáld fel a fa-körül a gyökeret, önts ólaclan mezzereá, vond megént reá a földet; két vagy három nap műlván, virágozni kezd a fa: de az-után hamar el-vélz. Ha ismét azt akarod, hogy jól *virágosok* a fa, és *mind meg-terjesse a gyümölcsét*: Decem berbe, vagy Februariusba kapály egy vermet a fa gyökere-körül, es tolcis vizet belé, hogy meg-faggyon benne, és megént fed-

84 Harmadik Kőnyv Gyümölcsös Kert.

fed-bé földel à jeger: Az után Sz. György nap-táiban, vagy Majusban, vond-le mind à jeger à fa gyökereitül és fedd-bé jó földel: abban az elzrendőben bőven fog virágozni, és mind meg-tartya à virágjait.

LXXXIX.

Haki azt akarja, hogy *trout Barackja*, vagy *Szil-virág*, vagy más fele köves magvú gyümölcse legyen: tegye à Barack magot ennyhany nap, az-az, két vagy három nap à vízbe, hogy meg-lágyúlljon à külső heya. Az-után niffa-meg-lézp-gyöngén, és vegye-ki à magot: annak à magnak vékony heyára kis kélecskével, vagy fővel (némellyek azt kívánnyák, hogy rézből csinált kélecske legyen) írjon à mit akar: de ne igen melyen, hogy meg ne sérödjék à béli; az-után papyrosban, vagy ruhában takarja-bé, s-úgy ültesse-el: így à mit à magra írt, kívül meg-latfzik à gyümölcsön. Evel à mellestéssel véghez vihetik, hogy à gyümölcsön mellestérráfók legyenek: tudni-illik, ha valamely gyöngé, és éretlen gyümölcsre, penna csináló kélecskével börtüket metfzenek: meg-maradnak rajta, és à gyümölcsefel egygyűt nevelkednek, fő-képpen à kiknek héyók egy kevesé keményeb, úgy-mint à *töknek*. Külömb-külömb fele *sefikkkel-is*, meg-felheti ilyen formán à gyümölcsöt: ha à Barack, vagy lizilva magot el-ülteti à földbe, és táz nap úgy hadgya, meg-is óntózi gyakrabban, hogy magától meg-nyillyék à mag; tölcsön az-után à mi-némű feltéket akar bele, és megénc ültesse el à földben.

XC.

Ha valaki à fáját ékesíteni akarja virágokkal, vagy fzagos fűvekkel, azt meg-cselekedheti: ha à fának tőkét meg-fúrja, és abban gancjos földet gyök, és abban

IV. Réfz.

85

ban külömb fele virág magokat ültet, avagy gyökereket, úgy-mint *violakat*, *eperiet*, *kakuk-fűvet*, *szék-fűvet*, és más felet: lézp virágos léfzen à fa. *Rozával*, és *szőlvel-is* meg, próbálharná ember ezt à mellestéget, fő-képpen áreves, és régi fákban.

Ha kinck kedve tartya, à mi-némű formára akar-ja, arra nevelheti à gyümölcsöt: ha elsőben agyagból, fából vagy gipszből ollyan formát csináltat, az mi-néműt kíván, akár emberi ábrázatot, akár más állatot, kerekdedet, négy lézgetűt, &c. De azt à formát úgy kell csinálni, hogy két fele vállyon, és megénc öfverchelsék; ha agyagból csinálták, minck-utánna meg-fzáraddot, és kétfelé metzettek; az-után, égetélsék meg à fázekafók kemenczéjében. Ha az gyümölcs fele nagyságára jut, vonnyák reà à formát, és jól öfzve-kölsék, hogy el ne vallyék egy-mástul, mikor à gyümölcs nevelkedni kezd, és à formát bé-tölti. De jól reà kel vigyázni, hogy à formának képes nagysága legyen, és à gyümölcnek nagyságához alkalmas: le ne légyen igen fzák, hogy à gyümölcnek fzokot na-nylágában, valami fogyatkozást lézerezzen; se ne igen nagy, hogy annak minden üregét éppen bé ne tölthesse: mert így, igazán ki nem ábrázollya à formát. Ha pedig artul tart valaki, hogy à napnak szgári nem érvén à gyümölcsöt, azért meg-ne velfzizen, és érheszen: likakat csinálhat imit amott à formán; de úgy, hogy az eső víz annyira bé ne férkezhesék, hogy benne maradjon, és meg rothafza à gyümölcsöt. Noha talám le-vehetné ember à formát, minck-utánna jól à gyümölcsbe nyomódott: hogy à

L 3

gyü-

XCI.

gyümölcs, jobban megérhessék. EVEL a mesteréggel formálható mind *almát, körtevit, birsalmát, citromot, narancsot, barackot, &c.* Ha kiázt akarja, hogy valami *keskeny szájúvegre* nevellyen *almát, körtevit, Jóbát, &c.* mikor megkielny a gyümölcs Gyukia-bé az edénybe, és függön benne, s-úgy nőlyön: é-képpen úgy meg-nevelkedik, hogy ki nem vehetni belőle, hanem ha el-törik az edényt. Ha ki *drága gyümölcsiben* gyönyörködnek, azt is meg-cselekedheti, hogy az *almában drága* kövek-clarifok, gyöngyök, fzegek, és más efféle czkőzök nőlyenek; miher-el-virágzik a gyümölcs, gyukjon mingyárt egyet a meg-nevezett czkőzökből abban a helyben, ahol az virágja volt, és belé-női.

XCII.

Némellyek azt írják, hogy a fáknek *tellyes virágok* léfzen, ha gyakran a fiatal fát által-ültetik. Az is írják, hogy efféle dupla virágú fáknek, nem lével gyümölcsök. De az külömben találatic; mert Ertek urunk *Poloni* kertében, vagyon tellyes virágú meggy, és tellyes virágú Barack; a meggy-fa gyümölcsöt hoz, és job rézere egy *Izáron* két meggyet. A Barack-fát, igaz nem lártam, hogy csak egy gyümölcsöt-is hozott volna, még ezideig.

XCIII.

Végezetre, ha ki *naggyá akarja* nevelni gyümölcsét, ilyen mesteréggel elhet; tudni-illik, ha az *almát* még oly nagy ákarná nevelni, a mint maggában lével: végyen valami *almát*, a mint az ágon fűg, de le ne *Izakafizza*; hanem úgy gyukjon fellyül, a mint a virágja vagyon, egy likar belé, színtén addig, míg a magva

magva vagyon: és abban az likban, erélfzen ennyhány répa magot; így az alma igen meg-női, csak hogy a maga termélfzere-ízere-nt-való ízet el-vezfzi. Az *öltásfát*, *nagyobbak* léfzenek a gyümölcsök: hogy ha azon gyümölcs fából törnek óltó ágar le, és azon fának más ágában ólyák. *Nagyobbak*, és jobbak léfzenek a gyümölcsök, ha más fzelid fából, fzelid fában óltanak. Háfóló-képpen, nagyobbak léfzenek az almák, ha olyan fában ólyák, kinek nagyobb almája lével. Ismét, ha ki *nagyobb almákat* akar nevelni, így cselekedgyék a holigen fűrű a gyümölcs fzedgye-le egy rézfét, és az allyafsát, s-áki rözfzab fzagga-fa-le; hadgya-meg a jóvát ritkábban, és az őregit, a kiker-írel hogy nem férgessék, se valami gáncs nincsen bennük. Mert így a nedvesfég, csak azokban mégyen, a kik meg-madtak, s-inkáb neveli őket: egyeb-ként el-olozott volna a többire-is, a kiker-le-fzagtak; és mencl-tőbre olzol a nedvesfég, annál erődenb, és nem nevelhetí egy-aránt a gyümölcsöt.

E-képpen mind *Barack, szilva, mondola*, és *egyeb* gyümölcs-is nagyobb lehet. Ha az almát olyan barack-fában ólyák, a kik magon neveltek, nagy és jó ízű léfzen; csak hogy nemtarc fokáig. *Nagy dívt, mondolat, szilvát* nevelhet valaki; ha négy egy félmagot jó Izoroffán ütter egy cserép edényben jó földbe: az után, fenekével fel-fordítva az edényt, és azon egy likat fűr, hogy mikor a magok ki-kelnek, a csnáfok csak fzinre azon az egy likon nőhessenek ki; a kik úgy ófzve-körclödenek, hogy az-után csak egy csemere léfzen belőlök: az hozúódó jártára fokkal nagyobb

gyob gyümölcsöt, hogy -nem-mint termélfzete ké-
vánta volna. Némellyek, valami cfevébe télfzik á
magokat. Hogy á *Pomagránát* nágyyá nőhessen; vé-
gy jó záros ganét, á kihéz régy meg annyi dífnó ga-
net, és bor söprüt, árpa korpát, és tédd valami kevés
nedves helyre élfzendeig: minden hónapban egy-
fzer meg-keverjed, kihéz az-után tölcs valami ezeter,
hogy oillyan légyen mint á kenő: aval Octoberbe, és
Novemberbe á Pomagránátnak gyökereit ki nitvan,
környül-vegyed, és megénc földel bé-fedgyed: mi-
kor annak ideje léfzen, nagy öreg gyümölcsöt hoz, és
ha az-után két következendő élfzendőben úgy bánfz
vele, cstudálatos nágyyá léfzen. A *Birsalmá-is nagyá
nemelbeti* ember, ilyen módon: minck-utánna im-
már alkalmaffán meg-nölt, hajsd-meg mind ágafstül
egy fazékba, és tölcsd-meg földel, hadd nőllyön az al-
ma benne; azt írják, hogy akkoralészzen, mint á fá-
zék. Hidgye á ki akarja. A *Barack* nágyobb léfzen,
ha vizes helyen ütetic, és lzfúneten öntözik; nem
külömben ha mikor virágzik, harmad napig három
melfzfely kecske téjfel öntözik. A *Körte* nágyobb lé-
fzen, kivált-képpen az apró *Muskatal*, ha *Birsalma-
fiban* ölttyák. Hasonló-képpen á *Nyosbola*, annál in-
káb, ha gyakrabban ölttyák. Az *Szedery* öregbét vältk,
ha *Rüge-fában* ölttyák. Effele melftersegekről - való i-
rásra, adatik ide alabb-is imitt amott alkalmá-
colfág. Most csak útat mutattam azoknak,
á kiz ebben gyönyörködnek.

V. Réfz.

V. RÉSZ.

A Gyümölcs fáknak nemzé-
fekrül.

A Gyümölcs fák, magános nemzéseket kíván-
nak, úgy-mint, némellyek inkább magon;
némellyek inkább gyökéren; némellyek in-
káb á fának fővébül ki-ágazott velfő által
nemzettek; némellyek az öltás-által: nem hogy
más képpen-is nemzhetnék őket, az mint oda fel, s-
ez-után is meg-írom; deinkább termélfzetehez tza-
bot módal, ilyen-képpen nemzeternek, úgy-
mint:

A *Magbúl*; *Mondola*, *Gefzenye* *Barack*, *Szilva*,
Duranczai-szilva. A *Kaszai* *Barack*kol, ha magván ve-
tik, el-tajul. *Mogyoró*, *Dió*, *Dabylus* vagy á *Palmának*
gyümölete; *Pisaccia* vagy *Aegyptumi* *mogyoró*. Fe-
dy öfán termő díócskák. Nemerül *Girbennűf* / *Gy-
pus-fa-Laurus*, avagy á mint némellyek nevezik, *Bo-
roftyan-fa*, &c. és ha efféle fát el-ültetnek, jobbak
léfzenk.

Az *Gökéren* ki-nölte ágakbúl nemzettek: *Alma-
fa*, és ahoz hasonlók, *Körte*, *Cserenye* - *Megy*, *Nyosbo-
la*, *Szilva*, *Mogyoró* *Barkenyé*, *Füge*, &c. ha efféle ve-
szöket, egy darab gyökérrrel égy üt el-fzakasztyák az
anyoktól, és el-ültetik. Effele ütetés, leg-inkább
M afféle

XCVI.

XCIV.

afféle fákhoz alkalmazatos, a kik bokrossan nőnek. Noha más fák sem verik meg, a kiknek gyökerekből ilyen ágak nőnek-ki. *A Birfalmánál* azért írják, hogy ha ilyen ágon ültetik, el-fajúl; noha másokat nem tartják. Vannak némely fák, a kik csak egy száron nőnek-fel, és a tövökből femmi efféle vészszót nem eresztenek fel; az mint a *Fenyő-fa*, *Cyprus-fa* &c. azért ilyenekre nem szolgál efféle ültetés: mert a gyökerek igen száraz, és minden erejekkel fel-húzzalkodnak. A tövök is magános, és nem terjed-el a földben: hanem mélyen alánól; nem is bővelkedik annyi nedvességgel, a ki más helyen verne-ki a vészszót. Az ilyen vészszót pedig mikor valamennyire meg nőtenek, és erősfödtenek, tavaszalavagy őszel hald-öltetkor, a gyökerről annak darabjával le kel-fzakasztrani, és el-ültetni. Így, hamar fel-nevelkednek: de elebb el- kel vagdalni a helyeket, hogy temerdekebbek legyenek, a bokros csemerek is sürtebben nőnek. A fának segítségekre, le kel vagdalni efféle tolvaj ágakat, a kik hafzonralan nőnek-ki a tökén. A bokros csemecéken, pedig, ilyen bújna növés kévántarik, és kedves. Efféle fiatal fák, addig kel az első földben hadni, míg a tökéje olyan magafanem nő, hogy ágat verhesen. Az-után, szerencséslen által-viheted oly helyre a hol meg kel vándni.

XCVI. *A Töke-és gyöker-nélkül való ágon ültetnek: Mondola-fa, körte-fa, Szedery-fa, Citrom-fa, Alma-fa, Olay-fa, Birfalma-fa, Myrtus, Gesztenye-fa.* Ha ezeket által-ültetik, jobbak lesznek.

A kiker

A kiker gyökér nélkül-való ágakon nevelnek, ezek: *Dachlus*, avagy *Pálma-fa* gyümölcsé, *körte-fa*, *alma*, *Birfalma*, *Geszteny*, *Tüge Olay-fa*; kert, áltállal is nevelhetni.

A követezendő fák, mind gyökér-nélkül való ágak-által; mind a gyökérből ki-nőle vészszón; mind az őltágon neveltetnek: úgy-mint *Tüge*, *Citrom-fa*, *Pomagrana*, &c. A többi, jobbréfére őltják.

VI. RÉSZ.

Mely fát, micfoda fában őlthetni.

N Iden gyümölcsfát, a kit őlthetni: vagy fzelid fában, vagy vad fában őlthetni. Az **XCVIII.** fzelid fa, avagy olyan, a kit magon neveltek; avagy olyan, a ki az őltott fának tövéről kinőlt, és azt egy kis gyökérrel le-fzakasztrván, el-ülteték; avagy olyan, a kit bé-őtötték. Ezek közöte leg-job az őltott fában őltani. Az-után a kit a tövével le-fzakasztrottanak: de úgy, hogy ha azt a fát, nem vad fában őltották; mert ha abban, mind tökéje, gyökere vadon marad, szintén addig, a míg az őltás kezdetik. Azért, a mi azon-álól nő, az meg-tarva vadságát. Az-után abban a kit magon ültetnek noha a magon ki nőle fát, a ki nem töviffis nem fzuékfeg bé-őtani; mert a nélkülis jó-fzelid gyümölcsöt hoz. Mind ezekben leg-job őltani, hogy-nem a vad fában: mivel a gyümölcsök is jobbak, és ha olyan fában

ban őltanak, á ki azon kívül is őltort; egy elfzendőben rőbber nő á bé-őtort; ág, hogy-nem-mint két s három ezfendeig á vad fában. Annak okáért, á kinek rőb efféle őltort-fai vannak, á kik közönfeges, á vagy nem ollyas gyümölcsöt hoznak, és jobbat akarna kerében őltani: fhabadon azokban őltbar. Es noha á termézet-fzerent-való őltást, leg-jobbnak tartják annyibul, hogy nagyrob, és job izü nől rajta; úgy-mint, ha azon fából le-tört ágat, ugyan-azon fába, vagy más ágában őltják: mind azon-által, idegen fába is jó őltani.

XCIX.

De mindeneknek-előtte arra vigyázzon az őlcó ember, á ki őltani akar: hogy ollyan fát válasszon; á ki egy-nemű, és hasonló az őltó ághoz, az-az, *almát almára, körtvellyt körtvellyre* zc. őltson. Mert mennel hasonlóbb á termézet, á természethez: annál könnyebb az egy-lyellég; mivel az Nem-dek külömbfége, vagy akadályt fzeres, vagy relyvelséggel-bonyra vagy nehezebbé teszi az őlzve-forrást. Mert á két külömböző nedvelség, nehezeben egygez-meg egy-mással, á bé-fogadort új vendégnek táplálására; hogy-nem mint á hasonló nedvelség, á hasonlóval. Mivel amott, é egyik á máfikkál ákadályoskodik. Egy fzóval, mentül közelebb á fák-között-való hasonlatosság, és csak nem mint egy arya-fűség; annál fzerencsésleb léfzen az őltás. A végre, ha hasonló gyümölcs fára, hasonló gyümölcsöt őlt-hatna az ember, úgy-mint *Muskatal almára, Muskatal almát; Báling almára, Báling almát; Muskatal körtvellyre, Muskatal körtvellyt; Havas-ali körtvellyt, Havas-almát. Sőt még az idején, és gyümölcsöt-és, elsővel-erő fára: á*

későn

későn-erő, későn-erőre jobb volna. De ezek nem annyira fűkéségelek, csak az ember á faját tarcsa-meg, ha lehet, az-az, *almát almára, körtvellyt körtvellyre*, zc. há fzin-tén vad fá léfzen-is, úgy-mint, *Szellő alma ágát, vad almára.*

C.

Nem ragadom azt, hogy á gyümölcs fákat, más külömb nemű fákbán is őltbarni, és jól meg-foganoznak: á mint ez ideig meg-írta-m egy néhány helyett, még ez urán-is jobban meg-írom, úgy-mint, az *almát körtvellyre: és vizontag, akár Birfalmban, á vagy más féle fában-is; mind azon-által, á mely gyümölcsök efféle fából fzar-maznak, azok ugyan meg-változnak, és valamiben külömböznek mind á kerttől. Mert minden őltort-fa, elegyes fza-got, izet, valóságot vélfzen magához az ágtul, á ki bé-őtlanak; és á fátul, á kiben őltanak. Így Okoskodik Laubenberg: á Hortik. I. hol egy csudálatos őltást hoz elő, s azt mondgya; ho-1244-5. hozott volna, annak almája káposzta izü volt. Azért á Németek, káposzta-almának neveztek. De efféle ágat, nem á káposzta torzában kellene őltani; hanem aláb, és mingyárt á gyökereb felllyül, á vagy fzinre bele á földbe; és jól meg-keel őltalmazni; hogy á hasítékba ne mennyen á föld. En ez őltás-mellet, le nem teszem hitemet; de mivel azt mondgya, hogy fzemével látta, hadgyuk reá. Noha á káposztrának torzája nem ollyan állandó, hogy elfzendőnél tovább tartana á földbe; hanem meg-rothad, fő-képpen ha á hideg éri. Mind azon-által, azt inkább el-hinnáni, hogy az á bé-őtort-ágacs-*

M 3

ka,

94 Harmadik Könyv Gyümölcsös Kert.

ka, a káposzta gyökérnek nedvességétül tápláltraván, a földbe gyökereit vér magának, és az által nevelkedvén, gyümölcsöt hoz; a mind oda fel is megírtam azokról a fákról, a kiker ilyen ágacskákról, a földben eltemetvén, szaporítanak.

C1. Az is meg kívánnyák némellyek, hogy a fa, keménységében is egygyezzen az ággal, a kit bé-óltanak. Így, nem jóvallyák, hogy valamely lágy fát, kemény fába óltának: úgy mint, alma, fű, vagy mást efféjét, tölgy-fában. Ha fonló képpen, a kemény ágat, lágy fában, avagy csemerében: úgy mint, *Csipe-bokorban, Galagonyában, Tóvissze Szarderyben*, zc. Mert efféle óltroványok, nem léfzenek tartófok, nem csak azért; hogy a fa, a kiből táplálú nedvességeket szívják, igen csekély és gyöngye: de azért is; hogy természetekben nem egygyezzenek. Es noha a kemény, és erős vadfák, az óltáfra alkalmasabbak a többinél; mind azon által, hamaraból az ág, a kit lágy és puha vad fában óltának: úgy mint, nyár-fában, fűz-fában, de ennek nem fok haszna van. Job azért mindenkor oltyan vad fában óltani, a kinek természere egygyez az óltó ággal: mert az ágon áll leg-inkább, a ki a vad fát tenyélző vétefzi; noha ertül véfzi tápláló nedvességét. Ugy mint, mikor a *gesztenyét, Tölgy-fára* óltvák a *Mondolat, Barack* fában, zc.

CII. Ezek mind így lévén, még sem jóvallyák az óltó emberek, hogy válogatás nélkül akár melly fát, akár melly fában szabadon óltának; mert némelly kemény fa sem véfzen minden kemény ágat bé: úgy a *tölgy-fában* meg nem fogadózik a *kör-*

körvölly fa ág, noha kemény; az mint némelly lágy fa sem véfzen be, minden lágy fa ágat: úgy mint, a *fige-fa*, az *olaj fa* ágat. Egy ízóval, kemmi lágy ziros fa, a kiből gyanta, s - olaj foly, nem fzenved magában semmi óltást: úgy mint, *fenyő-fa, Tegenye-fa*, zc. az mint Plutarchus, és máfok is írják, és ókát is adgyák: hogy a gyümölcs fák, és más gyümölcsözó palántrák, természet-fzerent nem fzeretik, főt ártalmas nekik az olaj, és mas ziros kövérség; mertha óntózik véle, ki-veléznek. Az uborkát, mint a Yeteményes kertben írtam, ha cfák meg-érentik, is az olajjal, elfordul tüle, mint ellenségétül, és meg-horgad. Az meg-nevezert fák pedig, mivel efféle olajos gyantákkal könnyveznek, a kit ellenzenek a bé-óltott ágacs-kák: nem lévén más tapláláfokhöz alkalmaszatort vizes nedvességek, szükség képpen ki-veléznek. De úgy tertzik, hogy ezek is az aurorok, mint a Iuhok, cfák egy nyomban járnak: és ha egyyk el-indul, a többi is utána indúlnak. Mert szemúnkel lártvuk, hogy a melly fák búl macska-mez foly-is, fzerencsefén bé-óltvák azokban az ágakat, és jól gyümölcsözóznak: úgy mint, a *Cseresnye, fa, Megy-fa Spanyol Megy-fa, Barack-fa, Mondola-fa*, zc. hanem ha a Fényó-, és Jegenye-fának volna ilyen természetek, a kit én nem próbáltam, de ugyan mégis ilyen macska mézos fában nem köllene akkor óltani, mikor a macska méz foly belőlök, Azok is a fák, a mellyeknek kemény és rómórt fájok vagy on, úgy mint a *Crußáng*, és máfok effélek, nem alkalmasabbak arra, hogy az óltó ágat bé-vegyék: a miat azok is, a kiknek igen gy-

öngye, és vékony hejök vagyonn; mert ezek az ö gyön-
geségek miatt nem tarthatyák erőflessen ágakat. A ke-
mény fák pedig, meg-tojtyák az óltó ágakat: mert a
nedvelség, nem mehet olly könnyen által-rajtok.

CIII.

Meg-mondám oda fel-is, hogy jobb a fzeléd, és
óltott fábán óltani, hogy-nem mint a vad fábán: no-
hácz tartottábnak tarttyák. Mind azon által, amaz
hamaréb, és fzebben nő: ugy-hogy, egy elfzendőben
ket s-három andyic nő néha, mint a vad fábán óltott
ág. Azon-kivül; a gyümölcse-is fokkal job izú, na-
gyob, és fzeb. Hogy pedig meg-rudhaftá ember
mágánostán, melly fát, mícoda tában óltharni leg-
alkalmatostábban: az-is fel-egyzerem; Akár im-
már vad fa legyen az, a kiben óltanak, akar fze-
ld fa.

*Almafát, vad alma, fára, minden féle vad kört-
vélyre, Birfalmára; ezen Paradichom almánól, jó édes
kinck ollyan Izaga s ize léfzen, mint az Birfalmának.
Duranczai-felivára-is óltharni, Platanura, Füz-fára:
ebből méret alma léfzen. Jávör-fára-is: azon vörös
alma nól.*

*Körtvélyfát, vad körtvélyre óltyák: Ismét Poma-
gránára, Birfalmára, fzedery-fára mondola-fára, Ter-
penina-fára; a kic vörös fzedery-fára óltanak, az
vörös körtvélyt hoz.*

CIV.

*Barackot Barack-fára job, és öregeb léfzen:
szilva-fára, mondolára; Kajszai Barackot, kajszai Ba-
rack-fában, fő-képpen ha ágon óltyák; csak hogy
nehezen foganoszlik-meg, és későbbben nő. Azért
job Besztercei szilva-fára óltani, kivált-képpen ha
Izemre,*

fzemre, vagy sípra óltyák. Ha a kajszai Barackot,
mondolára óltyák, édes, avagy mondola léfzen a
magva.

*Füget mondola-fára, Lácór-fára, fzedery-fára.
szederjét Gesztenye-fára, Bük-fára, Alma-fára, Terpen-
ina-fára, vad körtvélyre, szilva-fára, és ha Nyár-fára
óltyák, fejtér fzedery terem rajtok. Diót Alma-fára, Ga-
lagonya-fára. Pomagranátot, füz fára. Lauruss, Kőrös-fára.
Duranczai szilvát, vad körtvélyre, Birfalmára, Almára, kö-
zönséges szilvára. Ha a közönséges szilvát bé óltyák,
nem fokar használ az ember véle; mert avai nem léfzen
igen job, se nagyob: mind azon által, óltharni szilvába,
kókénybe. Gesztenyét Dióra, Tölgy-fára, és Bük-fára.
Cseresnyét, vad cseresnyére, Megyre, Terpenina-fára,
Barackfára-és vízfzontag. Spanyol megyet, akár Ha-
lyag megyet, megre: de job a cseresnyére; mert édes-
séb léfzen. Myrabolanát, szilva-fára. Myrtus-fát,
szilvára, és Mondolára.*

*Birfalmát, alma-fára. Nospolyát, Galagonyára kel
óltani. Citromot nehez a heja-közze óltani; mert
igen vékony a heya: de a maga fájából-való ágat bé-
velzi: csak hogy mikor immár kifakad, hamar el-
véfz; de ha egyfzermeg marad, az-után jól gyümöl-
csőzik. Ha a Citromot, vörös fzedery-fára óltyák:
vörös gyümölcse léfzen. Alma-fára-is óltharni.*

*A Birfalma fában, és vad Füget fában, csak nem minden
féle gyümölcs fát óltharni: fő-képpen amabban;
mert béves nedvelséggel, és az heja-is fzeép lma. Ha
Cseresnyét, Laurus fára óltanak, igen jó izú cseresnye
léfzen rayta: kiben soha fereg nem terem. Mi-kép-*

pen óltharni szőlő vennyikét, à cserénye-fába, hogy idején szőlőthozzon: meg-írtam oda fel. *Az olay-fában* - is hasonló-héppen ólították.

CVI.

Némellyek azon mesterkednek, hogy minden fában, akár mi-némű fát ólhassanak: kibenn ilyen módot találtak-fel, hogy két vermet ásnak, mindeniknek négy lábni szélessége legyen: Egyikbe, azt à fát illicik, à kibenn óltani akarnak. Másikban azt, à kiből óltani akarnak. Ezek à fák, olly mellec legyenek egy-máftúl, hogy annak azága, à kic óltani akarnak, el-erje az máfikat, à kibe óltanak. Példának okáért: ha Olay-fát, avagy más fát, Füge fában, vagy más fában akarnak óltani: ha az olay-fajól meg-gyökerezett, az olay-fának leg-job ágát (à kic béakarnak óltani) hajtásák az Füge-fának gyökéréhez, és ahhoz köfűsek; à több ágakat le-metellyék: hanem ha údó jártára, még többet-is azokból az ágakból akarnának óltani; à kiker meg, hagyharni, de keveset. Az-után à Füge-fát elkel vágni, vagy fűrézfelni: és az el-fűrészelthelyt, szép igyenellen meg-faragni, à mint az óltásban szokás-és az középin által-hasítani, s- abban egy éket verni. Az-után, az olai ágnek hegyét, mind ketfelöl meg kel faragni, és à Füge-fának hasítékjában gyukni, és az éket à tőkéből kivenni: agyaggal mind két-felöl bé-kenni, és jól meg-kötözni, hogy az ág ki ne vonodgyék. Így három éltrendő-alatt, öfzve-forranak à fák: negyedik éltrendőben el méfűsek az olay-fa ágac az andyától, és rajta-hadgyák à fügefán.

IGY

Így minden-féle fát, minden féle fában óltharni: CVII. hasznos-is ez az óltás, kivált-képpen à hasonló fában; mert két hólnap-alatt meg foganofozik, és nőlni kezd az ág, ha fiatal léfzen. De ez à mód nem igen kiümbóztatul, à kic oda felírtam IV. Réfz. §. VI. n. LXVI. Ha ki fok féle gyümölcsöt kéván, külömb-külobb féle gyümölcs ágakat óltszon más más ágába à fának: kivált-képpen Birfalma-fába. Így, ha egélf nyarat-faka kéván valaki körtvélyt egy fáru: egyyk ágában óltszon elővel erő körtvélyt, akár árpával, vagy cserényével; máfikkban apró muskaralt, zöld muskaralt, Búzával érot, szalzburgért, nagovich körtvélyt: és így rendel-rendel à telelőkig; úgy hogy, egélf rélig meg nem szűnik egy fáru az éret körtvély. Az al-mával-is hasonló-képpen bánharni. Töb efféle mesteréges óltásokat találhat ember fel, à kinek kedve léfzen à nyugharactlan vizsgáláshoz: mellyre, nekem úgy cefzik, hogy ebben à könyvbén, alkalmassan útát mutartam. Most immár az óltásnak módgyárul, többetnem írok.

N 2

VII.

VII. RÉSZ.

Az óltáshoz való Agyagnak , és
Viafznak elkészítéséről.

CVIII.

A Kik ugyan szorgalmatosan, és hafzonnal a-
karnak óltani; azok , kivált-képpen-
való móddal készíthetik-el az óltáshoz-
való agyagot: akár viafzat, akar kenőt, à
kivélà megsértődött fátbè-kenik, és gyógyítják.
Noha Magyar-Országban, à köz óltó emberek, effele
ceremonia-
val nem igen élnek: hanem csak jól meg-
gyúrtják az agyagot, s-
avval kötik-bè óltoványokat. Mind azon-
által, ugyan job még -is, és bátor-
ságosabban ilyen készített-
agyaggal, és viafzival élni, kit nem
mind egy-aránt csnállják; mert némel-
lyek, három részét jó agyagot, há-
rom részét lággy tehát gancet vélfznek,
s' azt jól ölfzvegyúrtják,
s' vízzel-is meg-öntözik: dé ne légyen
igen lággy, avagy ritka. Ezzel mind az
óltásban lert hasícsítbè-
kőthetni, s' kenhetni; s' mind à fan
efter félrelmet, avagy febertbè-
gyógyíthatni. Némel-lyek agyagot,
fris földet, és lággy tehát gancét
vélfznek, s' jól ölfzvegyúrtják,
egy kevés apró fzena polyar-is kever-
nek-közibe: és minck-utánna az ágat
bè-óltották, evel egy kevelsébè-
kenik fellvül, és úgy hadgyák
azon nap, míg az töb óltoványokat-
is bè-óltották; más nap le-
vélfzik azt az agyagot, és máffal
környös-körül jól be-kenik.
Némel-

Némel-lyek, jó fazekas agyagot vélfznek,
lággy tehát gancét, egy-egy-
gyükbül annyit mint máffiból,
és ötödik részét óltatlan
mefzet, egy marok öz szórt; ezeket
egy kemény fával mind jól ölfzve-
keverik és valami nedves helyre
télfik: és mikor szükséges, ezzel
élnék. De ennekem ez nem igen
tecfzik, à méfz-miart.

Az óltó viafzat-is egyinyhany-
képpen készíthik. Némel-lyek
viafzat, Terpentintát, és gyantát
vélfznek, egy-egy-ükbül annyit
mint máffiból: à viafzat vékonyon
mefzik, és à gyantát apróra törik,
mindenekül egy régi vas-fazékba
télzik, és meg-olvasztják, egy fával
jól ölfzve-kevervén: és mikor el-
olvadott, egy edénybe (à mely
teli hideg vízzel) tölthik jó fél-
félben; az-után à vízből ki, vévén,
kezekkel jól ölfzve-gyúrtják, és ha
igen ragadós volna, egy kis zír-
ral gyakran meg kenik keze-
ket; de job volna à zír-
nak békét hadni. Mások ilyen-
képpen esinállják: meg-
tízítatott fenyő gyantát, viafzat,
egy-egy-ükbül annyit vélfznek
mint máffiból; meg-olvasztják
egy-
üt valamig öbrécskében, len olajtól-
tenek-hozzá: ezeket keverik
mind ölfzve, úgy hogy kenhe-
stենek véle, hogy fekemény,
se lággy ne légyen. Mikor egy
el készítették, egy kevellet,
az-az, egy kalánal ki-
vélfznek belölés, és hideg vízbe
töltik, hogy meg-álljon. Az-
után még-probállják az új-
jékközött, ha úgy meg-lágyult é,
hogy à fémeg-kenhetsék véle;
mer ha még kemény, töb olajtól-
tenek-közibe, hogy kenhe-
stենek véle.

Ha még is más-képpen akarod;
végy tisztá farga viafzat
(némel-lyek fejtrel-is élnék)
gyantát, terpentintát,
egy-egy-ükbül oly nehezec,
mint máffiból; olvasd-meg

CX.

elsőben a viafzat, azután a gyantát egy úy fazékba, ki-
ben még só-nem volt, utoljára töls. belé a terpen-
tát, ved-ki a tűztől, és keverd-őfzve. De vigyáz reá, ho-
gy a terpeninane legyen sokáig a tűznel: mert a jóva
mind ki-párállk. Ha mind el-olvadt, és meg-hült, ted-
el, hogy szükségnek idején élhes vele. Azzal pedig
így kel banni: mivel az, nem csak a fának hasadékját,
és merzését, (mely az óltásban történi) de még más
féle fertődésit, és nyúzást-is, mint egy febeit meg-gyó-
gyítja; és nem csak arra való, hogy az első vizet tar-
toztassa, és a fzeleket, hogy a fában ne férkezzenek, és
férget nevellyenek benne: hanem a külfő nyavalyáit-
is, csak nem erő-fzakkal bégyógyítja. Mikor azért
ezzel élni akarfa, és vízted-elzedbe, hogy még igen
kemény; olvasd-meg, és erefd egy keves fa olajt belé.
Két képpen élherfd pedig ezzel; avagy reá-kenni, ava-
gy reá-égetni kelvagy csöppögetni. Ha kenni akarod,
zírófid-meg egy kevese az újaidat fa olajjal, és törj
egy darabot le belőle, a mennyi elegedendőnek lázrik
a febre, és úgy kend-reá: mert egyébként, az újaidra
ragad a gyanta, és nehezen mosod-le róla. Azért
némellyek, szalonna zírótólonek az olaj helyet belé:
de talám ennek nem kellene sósnak lenni, hanem sóta-
lannak; mert a só, nagy ellensége a fának. Ha égemi
akarod, rúzesíhd-meg a vasat, tégy az-után annyi
viafzat a febre, a mennyi elegedendő és vonogasd
rajta a vasat, hogy belé-olvadgyon.

CXI.

En csak fejtér, avagy sárga viafzat vertem, és ter-
pentinát közébe, s azon-kivül egy kevés szarvas fágy-
yat: s azzal kentem bé. Más-képpen, is csinálják né-
mellyek,

mellyek, úgy mint, egy font viafzat vélfznek fargat,
ahoz ízép tűzta gyantát és terpeninát, édes lapunak,
vagy szamár lapunak levelét, vad málvának, és fekete
nadálynak avagy fanicor fűnek a levelét, mindenikből
egy jó markot: ezeket jól meg-török, és ki-facsarják a
levét, az-után el-olvasztják a viafzat és gyantát a ki-
facsartrével együtt, lassú eleven fzénnel, a terpeninát
is lassan-lassan belé-tézfik, és jól őfzve-keverik, s meg-
hadgyák hűlni: az-után fa olajjal meg-kent kézzel őfz-
ve-gyúriák, és hojagba takarják, az míg fzükségük van
reá.

CXII.

A fák fertéfe; nyúzáfa, vagy töréfe-ellen-való ke-
nő, némellyek így csinálják: Vegyenek viafzat, a
mennyi akar ember kézfzteni, fzinte annyi fris főtalan
írós vajot, fris bárány faggyat, és gyántát, egyyikből an-
nyi mint mátkból: ennyihány kalán mézet hozzá,
annyi ki-facsartrévet fekete nadálynak, és vad málvá-
nak leveléből, terpeninát-is valamit hozzá; mind
együtt főzzék-meg ezeket lassan, és keverjék jól őfz-
ve, s-tegyék-el: mikor fzükséges, kennyék-meg véle a
fának férelmét. Ez a viafz, leg-inkább fzolgál a köves
magvú gyümölcs fának oláfokhoz. Mindazon-által
némellyek azt nem jóvalják, hogy abban ennyihány-
ártalmas, vagy nem igen halznos elzókzt elegyitenek,
úgy mint mézet: az olaj pedig, a faggyú, és minden zír,
árt a gyümölcs fának. Mert a nedvefégert meg-gá-
rollják inkább, hogy nem-mint fégtének: azért el-
kel távoztatni, a mennyire lehet.

CXII.

Hancm a ki jól akarja, végyen csak viafzat három
latot: terpeninát négy latot, fejtér fzurkot és gyan-
tát,

tát, mindenikbül két larot; olvasza-meg azokat lassan lassan a tűznél egy serpenyücskében, és szorgalmatosan keverje-ölvé. Az-után tölcsön egy kevés hideg vizet hozzá, és gyúrja erőssen ölvé a kezével, és proballya-meg, ha elég keménye; mert ha igen keménynek lártzik, töb terpeninát tölcsön hozzá. Ha pedig lágý, a többibül adgyon többet hozzá, hogy mind a verőfényt, s' mind az efföt el-fzenvedhesse; mert ha igen lágý, a nap el-olvasztja: ha igen kemény, a hideg effő-miatt hamar le-hál, és így kevéset használna. A fejer gyanta igen jó a meg-foganodássa, és ha találhat ember, ki ne hadgya: ha pedig nem talál, csak szurkot végyen, és azzal kenyebé; mert ez igen meg-tartoztáttya az első vizet, hogy a hafadéka, avagy a heya, közzé ne fzivárkozzék. Mert ez igen veszedelmes mind a tókének, s' mind az ágának: fő-képpen a nospolyának. A vialfz magánosan is jó, csak hogy hamar el-hordgyák a méhek. Lauremb azonban kívül, a kit oda fel meg-jegyzettem; más módor-is ír. Közönséges vialfzat végy egy larot, lépét négy latort, régi vaját a mennyi elég, s' légyen fastrom. Ismét vialfzat a mennyi elég, egy kevés vargá szurkot, és közönséges olajt; czeke olvialfzák-meg, és töltsék hideg vízben, s' gyúrják jól ölvé kezzel. De ezek en-nékem nem igen teszenek, hogyám zírta, és olaj-jal készitretnek. Mindazon-által, a kinek mi teszik, azt vialfzartya.

VIII. RÉSZ.

Miképpen kel tovább a fiatal öltovánokkal bálni.

Inek-utánna a fát meg-öltötrák, és az öltő ágcskák meg-foganodtanak, s' nőlni kezdenek, nem fok bajmólódást kívánnak; hanem-ha imit amott ágcskákat vernének ki, azokat szorgalmatosan le kel mérlegenni, avagy inkább le-törni, hogy igyenessen fel-nölyenek; azert nem is kellene töb ágat rajtok hagyni, hanem csak a közepsőt, avagy a ki igyenessen nöl míg magassan fel nem nőnek. Addig bányának pedig elzendőröl-elfzendőre vélek, míg gyengék, és fiatalok; mert ha akkor tájban elmetéllik ágakat, magassan nevelkednek, és erős fák válnak belőlök. Egy ember magassányira meg-engehbetik, hogy fel-nöjjön igyenessen az ág: de ne fellyebb. Idő jártára: egy kárót kel melléjük jó erőssen verni, és a hoz az óltován ágat erőssen kötözni, hogy valami-képpen a szelle ne törje: avagy hogy imide a imoda ingadozván, a károhoz le ne csúszolja a heját, és meg ne fercse. Há pedig horgassan akar na nőlni, azon kel mesterkedni, hogy az igyenes növéfrc szokta-fák, töb magassab kárót hozzája verven, és ához magassabban is kötözven: de annak a kóteléknek ollyan-nak kellene lenni, a ki belé ne vásnék a fának hejába;

kihöz legalkalmatossábnak ítélem a hársfának jó ízű-
 leffen lehamzort kerget. Ismét célbe zúpot kellene
 környös-körül kötni, a kijölkarná: hogy a nyúlak
 meg ne rághassák a gyöngge hejokat, és a hideg se ár-
 tson annyira nékiék.

CXVI.

Az kívánná talám valaki tudni: ha jobé egy á-
 gascskát, vagy kettőt egy tőkébe ólani; kirü oda fel-
 rettem emlekezret? Arra az a felelet: Hogy ha a tő-
 ke, ávagy fa vékonyab, csak egyet óltsanak-béle; ha
 pedig valamennyire remérdékb, rőbber teherni. Ugy
 hogy, ha valamellyike meg nem foganodnék, ávagy
 hafzontalannak láczanék lenni, még-is meg-maradna a
 máfík: hogy így ákerféz, meg ne csalartatnék fzan-
 dékában. Ha pedig nőlni kezdenének, a mellyik valfa-
 gab; azt meg kellene hadni, s a rőbbit le-mertélni; hogy
 a tőké á képtelen-való táplálásában, meg ne erőtele-
 nednék: hanem, a mely nedvesfégnék rőb felé kellett
 volna ólzolni, az csak egyre fozlgállyon. Ezen az á-
 gascskán annyi fczmer hagyharz, a mennyi ággalaká-
 rod azt a fát ékesíteni. Hakét vagy három elfztendőig
 állot az óltovány a földben, és elegendendó magaf-
 ságnyira fel-nőt, mint-egy fűgár vefzfz, (mivel ólda-
 laslag mind le-fzaggattad a bimbóit) s a zarkarad, ho-
 gy rőb ágai önénék s'el-terjedne: kikéletkor, a leg-
 fellőb csomóját, ávagy bimbóját meid kétfelé, és azon
 alúl hadgy négy, vagy öt bimbócskát mind két-felől; és
 így felllyül ágakat vérki, s'el-terjed: de az alsó bim-
 bókát, mind le kellene csípni.

CXVII.

A fiatal óltoványokat három elfztendő-eltört nem
 igen kellene kéffél, vagy vaffál metélgenni: mert artal-
 mas

mas nékiék a vas; hanem csak körömmel le-csípni á
 bimbóját, ávagy más-képpen le-törni. Minden fára
 igen kel vigyázni, hogy fátyú ágak ne nőjjenek rajta,
 avagy közél a tőkéhez: kik a fának tápláló nedvesfé-
 gét ki fziják. Azokat hiják pedig fátyú ágaknak, kik
 az óltsón alúl, a fának tőkéébül ki-nőnek. Ha véfzed-
 efszedbe, hogy a fiatal óltoványok igen vefznek, és lan-
 kat állapattal akarnak lenni: vond-le rőlok a földet á
 gyökereikig, és úy fris földet hány réájok. Ha a fele-
 téb-való hénúégtül meg-akarnanak fzaradni, öntözéffél
 és kapállással kel óker fégtetni. Kinek módgyárúl, és
 micfodás viz ahoz-alkalmatos, oda fel-is írtam á Vi-
 rágos kertben-is, c. 15. §. 3. á. Veteményes kertben-is, *Mag: 123.*
 c. 6. s'ez-után-is írok, ha fűkéség léfzen. Ismét á Calend.
 n. 127. 129. amott úgy, hogy, mi-képpen boocsáhatni á
 fazékbúl a vizet egy földön a fának gyökere; imirt
 pedig, mi képpen öntözhetni minden estve spongijá-
 val. Az hévség-ellen, árnyékot-is csinálhatni nékiék:
 ávagy fzalrnával környül-kóthetni. Némellyek, kővér
 zöld fűvec raknak a fának tőkéje-mellé. Némellyek
 nedves agyaggal kenik-bé. Némellyek, dél felé, lágy
 réfzrával kenik-bé a fának tőkéjét.

Télben a nyúlak kíválc képpen, és más állatok-is, CXVIII.
 örömet meg-rágiák a gyöngge óltoványokat: kiknek
 orvofágárúl írtam á Calendariumban, s'ide fel-is.
 Némellyek, a fzalman-kivül magok meleg nyálával-is
 kenik-meg a gyöngge óltoványt, s' azt raryák: hogy,
 nem bánryák a nyúlak. Némellyek, a kutya ganéit
 vízben ázratryák, s' avalkenik. Némellyek, ó hájval.

Nemellyek , akár minémű fölcot fűfól-meg-pufkas porral, s' azt kőrik az óltoványra. A töb munkáruól ide aláb-

IX. RÉSZ.

Az óltoványoknak, és Gyümölcs fáknak ültetéfekrül.

CXIX.

Rölkhet oda fel ennek a könyvnek 3. Réfzéb. eleget irtam a vad fáknak ültetésérül, a kikben igen egygyeznek az óltoványok, és gyümölcs fáknak ültetéck-is; de mindazonáltal, vannak a mikben különböznek: azoknak itten job részec fel-jegyzettem.

Elsőben, alig találkozik valamelly fá, avagy csemete; a kit által nem ültethetnek, avagy plántálhatnak, azokon kívül, a kik immár tellyes virágzáfokban vannak; avagy meg-rogzórttek: noha ezeket-is megfességgel, a mint ide alább meg-írom, el-ültetheni. A fiatal óltoványokat leg-job el-ültetni, mikor két vagy három elfzendősök, és hüvelkni temérdekségek vagon: mert ha igen vékony, bár üdős légyen-is, nehezen, és sokáig veszi fel magát. Noha nemellyek négy s' öt úynic-is, mikor fűükséges, örömett ültetnek által. Okai az által-ültetésnek ezek: 1.º Hogy ha sürűen vannak egy-más-közöt, egy-mással el-választván hamarab nőlhetnek: mert a levegő-ég, szabadosan által-járhartya őket: a földet-is akadály nélkül

nélkül élhetik; azért nagyobb, és job gyümölcsöt hoznának. Sőt még a vad fát-is meg-fzelidíthetni, ha gyakrabban által-ültetik: minc ez-élőt-is meg-mondotam,

Idejét az által-ültetésnek, közönségeffen kerröt rendelnek: avagy őjst avagy kikeletet. Mert telben igen kevés fát ültetnek által: nyárban pedig semmit sem; hanem ha a tél olly engedelmes volna, hogy a föld bé nem fagyna, a mint oda fel-is meg-irtam 3. Réfz. n.

A Kikeletet a mí illeti, akkor a fák meg-indúlnak, kivált-képpen Februáriusban és Martiusban, az-az; Böyt-első, s' Böyt-más hóban: és ha a tél lágy volt, Januariusnak, úgy-mint, Böldog Alfony havának végén-is. Mert kikeletkor, a mint a fák minden tenézfő nedvelséggel tellyefek, (és azért az óltásra alkalmatóssábnak lártanak) úgy az által-ültetésben-is fogyanatóssábnak; de ez sem szolgál minden fákra egyaránt, a mint oda fel, s' ide aláb-is meg-írom. Es noha a Major-gazdák régi vélekedécfzerent, Sz. Fábján és Sebestyén nap-tájban, az-az, 20. Januari mozdúlmeg lassán az elevenítő melegség, és nedvelség a gyökérből, és fel-adgya magát a fának rökéjében, (a mint kikerfzik a fáknak bimbózáfokból mellyek akkor kezdenek fakadni) a magzásnak-s ereje meg-kezd melegedni. De mindazon által; ennek semmi bizonyos napot nem szabhat ember: hanem, ültetheni ugyan kikeletkor: elsőben ollyan fákat, kiket elfzendőtőre kikeletkor bé akarnál óltani, 20. A gyöngge fákat, kik a télnek hányarúságar, nem igen fzenvedhetők-el: úgy-mint

CXX.

mint *Barack-fák*, *Kajszli Barackok*, *Szedery-fák*, és bizonyos cseresnye-fák, kiket ha őzfizel ültetnek által, és keményeb cél következik, hamar elvelz-
nek: hanem ha engedelmestél lenne reá, akkor őzfizel-is által viherni. Ezt pedig ha meg akarod tudni, fel-találod az én *Calendariumomban*.

CXXI.

őzfizel, leg job azokat a fákat által-ültetni, kik a relet könyvben el-fzenvedhetik: úgy-mint *Alma*, *Körte*, *Közönséges cseresnye*, minden *féle Szilva*, zc. Egy fzővel: a mi Országunkban, a hol feletréb-való hidegek nem járnak, job a gyümölcs fákat őzfizel által, ültetni; mert az őfznek termézfeti - is magával hozta azt, és a fzorgalmatos kerézfek-is, fok ideig-való gyakorláfokból azerveték-ezfekbe. Mivel akkor, minck-utánna a fák az ő bőséges gyümölczfözéffekkel, mint-egy fáfárfzó munkájókkal meg-lankattanak; és a magzó eriek a nemzó melegség, a gyökerezzó nedveséggel együtt meg-eröltetven magókat, meg-bádfyattanak: azért a gyökerekben szállanak, hogy azok-at-is mint-egy meg-vigalzfzalvan, meg-nyúgod-hassanak; hogy követekezendó tavafzfzal, az ő cífzfekben ferényebbek lehetfennek: azért vetik-el levelket. Akkor pedig inkább meg-fogandofznak, mikor a gyökér erejében vagy on, és a rétfül-is legútfseget véfzen; a ki hidegségével, alá-verti a földben a melegséget, hogy ott a gyökér-körülf erőffébben munkalkodhassék.

CXXII.

Nem fzál ugyan őzfizel úgy alá a gyökérben, a termézfet-fzerent-való nedveséggel, és az eleventó melegség, hogy tellyefséggel femmi de maradgyon az ágakban: fe nyárban úgy nem hadhat az ágakban, ho-

gé éppem mind meg-fözrafésék a gyökér efféle nedveség-rül, és melegség-rül; hanem hogy rélben, bővebben vagy on egyfikben, hogy-nem-mint máfikban: és vízontag: azért nagyob erővel-is bír. Némellyek azt tartják, hogy a gyümölcs fákat akkor kel által-ültetni, mikor a Nap meg-fordúl tavafz-félé: a mely történik Martiusnak tizenegyedik napja-tájban; mivel a fák abban az időben, a földel leg-inkáb meg-egyezzenek, és fakadai kezdenek, fő-képpen a hideg helyeken: de cz mi-nálúok valamennyire kétfőb. őzfizel pedig, tizen-öt nappal a Nap fordúláfá-előtfzaz, tizen-egyedik napja-felé Novemberek. Ez-is néha mi nálúok késő. A magas, és fzáraz helyeken, akár mellyik időben ezek-kózzúl plánállyák a fákat. Kirül oda fel-is írtam, ennek a könyvnek 3. Réfzében.

CXXIII.

Az ezfrendőnek réfzein, és hólnapjain-kivül; a hóldnak forgására-is, igen vigyáznak a keréffzek a fák-nak Plántálásában: a kik ebben fem egyezzenek. Mert fokban azt tartják: hogy a fáknak, és csemecéknek által-vitele, leg-alkalmatoflában történik hóld-töltékor, a kit, Némerül neveznek roadel, én oda felennyihány helyert, változáfnak neveztem. Ertül az hóld-töltérfül útfységig, ültetik a fákat és cfmőtfeket: kiválf-keppen javallják azt a hóld-töltérf, a mely Sz. Mihály nap-előt, vagy mingyárt utána efik: hasonlo-képpen a mely Sz. Lőrincz nap-előt, vagy mingyárt utána történik. Némellyek Augufusnak, Seprembernek, Novembernek, és Decembernek véfgét igen dícsérik, és fokat tartanak a vörös mogyorónak

nak elültetésében, Sz. Lambert napjáról, a mely 17-dik Septemb. estk. Némellyek még-is azt tartják, hogy job a fákát első napjaiban a hóldnak, mikor nevelkedig, el-ültetni; csak hogy 8-dik, 10-dik, 11-dik, 12-dik, 15-dik, 17-dik, 18-dik napján a hóldnak, semmit sem kel által-ültetni. Mind azon-által, a mintki akarja fáját nevelni, a-fzerent rendelheti annakültetését; mert (a mint oda fel-is meg-mondottam) ha hóld fogytára ütetik a gyümölcs fá: az a faigen tenyésző lesz, és a gyümölcse-is hamaréb meg-érik; és mentül közeleb estk az ültetés a hóldnak végéhez, annál szebben nő a fá: bővebben is gyümölcsözik. A mely fát pedig az úyfágra, az-az, hóld nevelésére ültetnek, az jobban meg-foganolzik, rartós lesz, és üdös, sok fázás gyökerei, és levelei nevelkednek; de nem-hoz annyi gyümölcsöt: azért válázharz benne. Mind azon-által, ha ugyan még is szükség-képpen úyfágra kel ültetni; a hóldnak végén, metéld-el az oldalaslág-való ágakat a fán: és szintén úgy fog gyümölcsözni, mint más fá.

CXXIV. Oda fel-is 3. Réfzében ennek a könyvnek jelentem, hogy a fiatal fákat, a kik magon nőlenek, és a kiknek gyökerein ki-nőt ágacskaikar keresszül metzetek: el-ültethetni Januariusnak végén, közép-fzerü földben. A meleg rartományokban az ültetésű Ofoberbe, Novemberbe, és Decemberbe jóvallyák az az Mind sz.havába, Sz. András havába, karácson havába. Haonló-képpen a fákát, a kiknek remédek gyökerek vagy on. A fiatal nevendékeket, és fartyú ágakat Martiusban; mikor szinte levekben vannak. A fákát, a mel-

a mellyeknek nagy remédek bélek vagy on, úgy mint a füge-fa, Dió-fa, szedery-fa Mogyoró-fa és több efféle fákát, gyökereikül fele őzfűl-fogva, Mind sz. nap-ig ültetik. A mellyeket pedig gyökereifűl ültetnek, azokat Adventben, vagy hamar utána ültetik.

De ez mi-náludak igen késő. A mint az-is, hogy Mind sz. napjáról fogva Martiusig, meddig a fákak ágaiiban nem ereszkedik a nedveség; mert mihelt azokban el-terjed, hafzonralan az-után a fákak ültetések. Hanem, mentül idejében lesz, annál job, az-az, mihelt tél-fel a fákak levelei lehullanak. A hideg és nedves helyeken, Januariusig es februariusig várakoznak az ültetésűl. De annak nem kellene lenni mikor első estk, avagy mikor a föld igen vizes; mert az-után a föld úgy meg-keményeszik, mint a méz: és így a gyökerek alatta meg-füladnak, s' elvesznek. Némellyek azt tartják, hogy mihelt az ól-tó-ág meg-foganodott, leg-ottan el-ültethetni a fát: de en ezekkel nem rartok; mert még akkor, nem óly erőfűen nőle-bé a tökében, és ha által-ültetik, általlyák a táplálását: s' ha más földben téfzik, el-vesznek. Annak-okaért, ha addig várakozharnának az által-ültetésűl, míg az óltovány valami fűzűl-terfűl-és ágat kaphat; el-kerülnék minden-némű alkalmatlanságokat, a kik efféle idején-való ültetésekert követik.

Az öreg és meg-rögzőtt gyümölcs fákat, Decem. CXXVI. berben szokták által-ültetni: de úgy, hogy minck-előtre bé-fagy a föld; akkor áfsák-meg a vermet, a kiben ültetni akarják; mellynek módgy arúl, szőlők ide aláb. Az által, ültetésnek napjaiban jobbak a nedvesék, a fázára-

szárazaknál; a közép-fzerent-valók, a melegeknél és hidegeknél. A nedves üdökben, akár-mit-is fzerencsésfien mozdíthatni helyéből a kerekben: de nem dél-tájban, mikor a nap igen sűr, hanem inkább estve-felé, hogy nem-mint reggel; noha némellyek azt is tartják, hogy a fákat mind reggel, s' mind dél-után által-ülteherni. A fák ülterésének órájában, igen hasznos, ha a Planeták, avagy Bújdosó-Cillagok óráját meg-tartják; főképpen a Jupiter és Napnak óráját mellyek kivált-keppen az ülterésre folgálnak. Mellyeket hogy meg tanulhasd olvasd-meg a Vete-ményes Kernek IV. Rész. n. 19. 20. a hol bőven írtam ezekről.

CXXVII. A' fzelekre-is vigyázni kel a mint más helyeken-is meg-írtam: hogy mikor a kegyetlen Elzaki-fzél fűj, akkor meg ne átsák a fák-körül a földet és meg se mozdítsák helyéből a fát; mert igen ártalmas, és ki-fáraztja a fát, ha a földben félkezebetik. Egy fzóval, az által-ülterésben-is leg-inkább vigyázni kel a Földnek, és Tarományoknak csínnyára, a mellyek-hez alkalmazta magát a Kertész.

CXXVIII. Az-is fzikéséges, hogy a kertész, jól meg-vegye a fák által ülterésének módgyát: a melyhez nagyobb szorgalmatosság kívánaratic, hogy-nem-mint a fűvekhez. Azt-is itt rövideden meg-írom. 10. Azt tartják némellyek; hogy ha, a fa, akit által akarnak ülteni, természet és erős ágai vannak, azokat mind el kel vagdalni, mint-egy más fél réffnyire a törstől; noha némellyek, nem vágnak annyit el bennük. A fiatal óltoványoknak pedig, a kéknek csak egy ágok, vagy

vagy veltzejeik vagon: nem kelet-el-vágni. Az-után kel a fát, a földből ki-álni; de úgy, hogy igen meg ne sértsék a fának gyökereit, kiváltképpen a derek gyökereket, a kik a fának talpából igyeneffen alá-nólnek. Kinck ki-ásásáru, írtam bővebben odá fel 3. Rész. a kiből egyvez a vadfával. Es ha valami-képpen meg óhattera ember a gyökercet a vágástól, töréstől, el kel a gyökercet vágni, míg a sérés tart: és az el vágalt gyökereket, a verembe hánhatni a fa-alá; mert a körül, más apró gyökerecskéik nólnek, a kik hasznára vannak a fának. Ha pedig el nem vagdálnák, a többi-is a megsérter gyökercetül meg rothadának, és a fa-is ki veltzne. 20.

Minck-utánna ki-átfák a fát, ne hadgyák fokáig CXXIX. a földön-kivül, hogy a nedveség ki ne száradgyon; hanem meg-maradgyon a fa, maga erejében. Hanem, ha mindgyárt el nem ültehernek, hogy ideje nem volna hozzá, csinállyanak valami vermet, s-abbán fektefsék a fának gyökercet: és földet hánnyanak rá, míg derekafán el ültehetik. 30. A vermet (kiből a fát ülteni akarja) sem kellene fokáig nyitva hadni: mert a nap, és levegő-ég, ki-fzúja a földnek zírját, és természet-fzerent-való nedveséget. A feneken pedig a veremnek, fel kel a földet hánni, és el-darabolni, mikor szinte el akarják a fát ülteni; hogy a fának gyökere, puhabban feküdjék rajta. Némellyek azt tartják, hogy a vermeket, ha elftendő-vel eléb meg-áfsák, job léfzen. Némellyek meg-elégelznek véle, ha csak 15. vagy 20. nappal előb meg-áfsák: kirul aláb-is részkek emlékezeter. A fát a verembe úgy temeld-el, hogy arra az égnek részere állhasson, kire az-előter állott, minck-

nek-előtte ki-ásta volna: az, az, à melly részével Nap-keleire vól, most-is arra fordítsák; à mellyel Déltre, most-is arra légyen. Azért igen jó, minek-előtte ki-ásta, valami cretaval, vagy mászekőzzel meg-jegyzeny, mi-képpen állott. A gyümölcs fát, mindazon-által, egy kevesé mélyebben ültethetni, hogy-nem, mint az előttállott: de nem igen. Meg lehet egy araszal.

CXXX. 50. A derék, és fő gyökereket, à kik igyeneffen alá-szolgáltak, mégent igyeneffen alá-erészték: à többit pedig rendel-à-fa-körül, à mint állanak, ki-nyúltoztassák; de úgy, hogy ne fel, hanem bé-állyanak à hegyei à földbe, és alá-nölyenek, ne ki. Nem-is szükfeg effele gyökereket, hogy igen mélyen bé-ásta à földben: hanem, elég ha fel lábnyira ben léfzenek; fő-képpen ha à föld nedves, és nem oly igen meleg, à vagy köves. Némellyek az-is jóvallyák, hogy magát à fát à veremnek közepibe ültessék; afféle apró gyökereket pedig, ha igen hofszak, à fa-körül hatcsák: az igen fiatal gyökereket, szépen ki-nyútsák: úgy hogy, igen őszveneköteldöznek.

CXXXI. 60. Minck-utánna így à verembe ültetted à fát, elsőben föld-be azt lágy el-morzolt földdel; az után, hány mingyárt ganét körülotte, à földön föllýül; az után megént földet hány à ganéra, és akkor tapod-meg jól à láboddal: de igen reá-vigyázz; hogy à ganéi, meg ne erje se à gyökere, se à fát: Es így à gyökerek, elegetendő melegségben maradnak, s-az gancúnak hűségétől sem fűtethetnek-ki: nem-is pá-rállik-ki à gancúnak melegsége. Némellyek azt ké-vannják

vannják, hogy mikor az óltovánt ki-ásta, valamennyi földet rajta hagyatni, annyit hadgyanak; mert à gyöker, nem csak meg-jóvúl tőle, (mivel à maga tulajdon fekvését, és földét meg-rattya) de még à föld-is, à kiben részik, hamaréb meg-eggyez evvel: és à gyökere-is inkább, hogy nem-mint más éppen idegen földel. Ióllehet, oda fel az rítam vala; hogy mikor à vad fát ki-ásta, és máhova ültetik, jólle-tazzák à gyökerét à földet. Ugy vagon, hogy ez alkalmatolláb à vad fához: de nem annyira az óltoványokhoz. Mikor pedig à földet à gyökérre hányák; nem kel à fűves földet à gyökérfele forgatni; mert neki hevülne, és ki-égetné à gyökere. A földet-is jól őszve-keverjük, és à vermet éppen meg-töltcsék. Hogy ha pedig ember venné ezben, hogy azon földben fergek volnának: keverjen egy keves hamut közibe, à ki az lúgban vól, és úgy ölyve-meg őket. Egyébként, kárttennének à gyökérbe.

70. Ha éppen bé-töltötték földel à vermet, azon kel CXXXII. munkálkodni: hogy négy lábnyira à fa-körül semmi fű, és gyam ne nölyön; azért gyakrabban meg kel kapálgatni, hogy az első à gyökérig által hachasson, és máhova à táplálás ne széledgyen. Ezek à regulák, inkább szolgáltnak à meg-rögzőt, és öregbedett fákra; mert à fiatal óltoványoknak bújna ágait, el-vagdalhatni: mivel hogy à gyökér, annál kevesebbet fog táplálni, és inkább meg-foganolzik. Sőt némellyek, még effele gyökereket-is el-mertellik: hogy à derék gyökerek inkább nölyhessének. De arra-is kel vigyázni; hogy egy fát se ültessének-el olyat, à kinek ágai, vagy el vannak

törve : vagy meg-rágyva : avagy meg-nyúzva ; mert nem nőlnék oly jól, hanem előb elműsék a terejeket, és meg-látták, ha úgy nevelkednek, vagy nem. Ióllehet, köz-önféges regula az némely kertészeknél : hogy minden jól meg-nór fának (a kite máshova akarnak ültetni) kivált-képpen a kéknek nem kövcs a magvok , előb el-vagdallyák ágokat, és csak egy ne hány rövid (az-az, két vagy három úyni hofzfú a vagy hofzfab) ágakat hadgyanak rajrok; többet, vagy kevesebbet, mint a fának alkalmaslágá hozza. Azért izokták a Francziák mondaní ; a ki az apját el akarja temetni, elsőben el vágia a fejét.

A mi a fiatal óltoványokac illeci , a kéknek csak egy ágok van, azoknak nem szükség el-vágni a terejeket. A vad fáknak pedig, minck-előtte el-ültetik, mind el-vagdallyák ágokat, a mint oda fel-is meg-írtam. Az ágacskáknak el-mecellésében, arra kel vigyázniunk: hogy a metzés, egy kevesléfellyeb légyen a füzemnél; de ne igen, hogy a nedveslég-áttal ne mennyen a füzemen, és meg ne fázardgyon. Mikor az ágat el-metzik, igen jó volna, ha mindenkor a metzést, vagy törést-is bé kennék tehen ganéival elegyített agyággal : vagy óltó viazfizal, vagy cfak viazfizal, avagy Terpentinnával. Némellyek azt kívánnyák; hogy mikor a fának terejeket el-metellik, a metzés ne effék délre. Némellyek azt jóvallyák, hogy mikor a fát áttal-ültetik, a derék gyökerec (a ki temérdekb a többinél) meg-ha-sítsák, s, egy kis kövecskét tegyenek belé: és így a hasításban, inkább bé-mégyen az nedveslég.

CXXXIV. Hogy a fát, a kéknek levele, s, virágja van-is, által-Hort. l. 16. ültet-belle ember: Lauremb, állgen mestereséget mutat. 16. a. 8. Vala-

Valamíg ítélik, hogy ki-nyújtóznak a fának gyökereit; mind addig átták ki egy aráfnai mélységre a földet : azután, valami kendő kezfakönyöt tekerjenek jó erőssen a fa-körül, és kerten, vagy hármán az-áttal az egész fát mind gyökereitől, és hozzá-ragadott földestől, vonnyák ki az előbbeni helyéből: és regyék az el-kézfízette verembe. A meg-nedvesítet földre, más fázarab földet hánnyanak, és jól meg-tapodván ; éppen bé-tölsék a vermet, és a fát, jól meg-gyámoltsák; a kit azután gyakran kel öntözni , míg meg-győzi ezt az erőlzakot, és az földbe kap.

Ha pedig más öreg fát, a kit fokas-fzerént, által nem ültethetni, örömet más helyre virené ember: a vval így kel banni ; Az fátul négy, öt, vagy több lábnyira (a mint a fának állap-artya kevánnya) környös környül jó mellyen átsák-meg a földet, és az apró gyökerecskéit tízrén vágják mind el. Azonban a fát kárókkal, és más dorongokkal jól meg-támaszák, hogy az fát le ne döicse. Az-után azon a helyen, a hová ültetni akarják, áttanak egy vermet, valamennyire nagyobbab az előbbenyinél; hogy tágas helye lehessen. Mikor ofztán eljön a tél, es a föld jól meg-fagyott, akkor átsák alúl éppen ki, és szabadsák fel a gyökereit; de a földet, a kitérá-fagyott, hadgyák rajra. Az-után, tegyek valami fázára, vagy taligára, s-úgy vontafák a veremhez, a kibben akarják ültetni; avagy cfak magok is az emberek oda viherik, s-ot temfelsék jól el. A kibhez igen hafznos léfzen, ha kívül a gyökere-körül, jó záros földet töltenek, és azt jól meg-tapodgyák; ez által a fa, nem igen érzi-meg az által-ültetést, es ki-kel-

keletkor szépen ki-vér, kivált-képpen há módgyával fel-öltik: mivel hogy ez igen szolgálat az növéshöz.

Az által-ültetésben, kivált-képpen szűkséges: hogy a gyümölcs fának alkalmas földet, és eget választzon ember; mert ez-által élnek, és gyönyörűségeiben nevelkednek. A mi a földet illeti, az mindenek-felet leg-inkább dícséretük, a ki puha, és közepes: meleg vagy hideg: nedves és ziros. Mert valamellyik-közzül ezekben vagy több, vagy kevesebb vagyon; az nem alkalmas a gyümölcs fának. És, ez a közönséges regulajok, minden gyümölcsöző fának. Mivel akár ki-is tudja azt; hogy minden fáraládon helyet-kívan; hogy természet-fzerénc-váló gyümölcsöt hozzon. Annakokéret a melly fának gyökere jó, és hívös földet-fzeret, afféle fát job völgybe; hogy-fem mint hegyen; vagy magas dombon ülteni. Mert annak gyökereből, nem vonatik olly igen ki az nedvesség, mint ha magas hegyen állana. Más az, hogy a völgyes helyen, inkább hozzájok férkezik az első víz-is avagy valami ki-folyó kútacska, a ki a hegyekből, alá-fzokot szolgálja.

CXXXVII. Theophrastus, a több régi ólót emberekkel, közönségeiben azt kívánnyák; hogy a gyümölcs fát, hasonlót földben ültetések a hoz, a kiből ki-vertek, avagy leg-alább job helyre. Mert ha jó helyről, jó helyre vitelik, femmi változás nem léfzen a gyümölcsbe. Ha pedig jó helyről, rossz helyre, el fajul a gyümölcs, avagy rosszab léfzen. Azért, a kik ollyan óltványokat vesznek, a kiket ki áftak: jól meg-tudakozzák, mi-é-mű helyen nevelkedtenek, hogy ahoz alkalmas

cathasák

rathasák azoknak ültetések. Sőt még az meleg, és közep-fzerü helyekről se ültetések a hideg, és későn érő helyekre; avagy víztonrag.

Az jóvallyák némellyek, hogy az magassab, CXXXIII. fzarazab, és főványab helyről: az lapály, nedveseb, és zirofáb helyre, által-vihetik a fák, csak arra fordítsák az égnek-refzére a mellyen az-előtt állottanak, mint oda fel-is meg-írtam.

Az vermeknek ásásában-is, igen finnyások voltak a Régiék. Theophrastus azt akarta, hogy éfzen-dővel előb ásák-ki, s nyirva hadgyák, hogy mind terület, nyarat fzenvedgyenek: mellyet fokban ez mostani kertézfek-közzül-is jóvallyának. Azert az nyári napnak fordulásán kezdetre-el az ásást. Hanem, mincelőtte el-akarra ültetni a fát, két hólnappal az-előtte meg-rakta szalmával, és meg-égette. Némellyek, leg-alább addig hadgyák nyitva, míg a fű bé-nővi. Némellyek, az mint oda fel meg-írtam hufz napig: vagy két hólnapig. Némellyek, fő-képpen itt Magyar-Országban, egy-néhány nappal előb, avagy csak akkor-is, mikor el akariák a fát ültetni. De jobvólna, ha jóval előb meg-ásnák, és úgy bánának véle, az mint előb jelenném.

Az vermeknek-is szélelségét, és mélységet, nem mind egy aránt ásák; mert némelly fák, mélyebben erefzik-alá gyökereket: némellyek, fellvül terjednek-el. Azért, ahoz kel magát szabni embernek. Azon-kivül némellyek, köveket raknák az gyökér-alá, hogy az első vizet meg-tartoztassák: avagy forgácst, avagy úres fazekat. Vannak a kik azt irélik, hogy a

fának

fának gyökere, aláb nem nöl más fél lábánál: de az földomben találtaik; mert a mint alkalmaros földet talál, úgy nyújtózik. Egy fzóval, mennél lélelőbb vermetálnak, annál több gyümölcsöt hozáfa. De ennek a veremnek, oll्यानak kel lenni, hogy az szája keskenyebb legyen: alúl pedig a verem szélelőbb, hogy jobban el-terjelzhetfe gyökereit; és így, félbe keveseb hidgegség: nyárba pedig, keveseb melegség fűzekik hozzája.

CXLI.

Némemellyek azt kívánnyák, hogy a kemény, és agyagos földben, három könyökni, avagy hat lábni mély vermet állanak. A fálva-fáknak pedig, egy arafzal mélyebbet; de mindenkor a külső kárája keskenyeb legyen. A fekete földben két könyökni, és egy arafzal mélysége legyen a veremnek; s-az-is negy fzeletti. A Görögök, harmad fél lábni mélységet rendeltek a veremnek, és két lábni szélelőseget. Az igaz, hogy leg-inkáb a fáknak természetekhez kel a vermet ízabni: és a kék mélyen bocsátvák gyökereket, azoknak mélyeb vermet kel áfni, a kék csak föllýül terjednek-el, azoknak nem oly mélyen. A mint hogy, a vizeshelyeken sem kel oly mélyen áfni a vermet: mint a száraz, és agyagos helyeken, a hol hat lábny mély vermet ásharoi. Némellyek, meg-elegefőznek négy lábni mélységgel, és három lábni szélelőseggel. Némellyek, négy lábni szélelőseget, és két lábni mélységet kívánnak; de ez inkább fzolgal az nedves helyekre.

CXLII. Ha a föld, a hol a vermet áfni kel, igen lágy volna: más száraz földel kellene elegyíteni, és avval jobbi.

jobbitani; avagy addig várakozni, míg a Nap meg-fárazza. Es vízfzontag, ha a föld igen kemény, és száraz volna: vízzel kel meg-lágyítani, és várakozni hogy jól meg-ázzék; de ne legyen oly híg, mint ákevert méz: hanem, csak hogy meg-hidegdedgyék, és hűvösödgyék. Ha pedig a föld foós, és fővenyes volt, köveket raktak a verembe, a fának tökéjéhez, a Régiék: és az földel úgy töltötték-meg. Az-is hafznos, ha effőle földben fővenyt, és köveket fzednek a patakok lézeln, s-azt töltik-reá; mert el-vézik a földnek foóságát, s-magoktul-is édelelőseget fzerzenek. A vizes és mocsáros helyeken, két rendel-hőli vermetállanak: Egyiket körőfzűl-áttal; a másikat igyenellen. Amabban hogy a víz fzivárkozhasék: ezt, hogy kövektel, a kék földel kel elegyíteni, meg-tölthetsék oly mélyen, hogy mikor a fa-körül áfnak, akadályt ne fzerzenek az asónak, vagy kapának. Ha pedig azon-kivül is, köves volna az a hely, nem kel-lene ki fzedni a köveket: fe pedig a hejában-való földet; hanem inkább elegyíteni kel a követ földel, és ha lehet, mélyeb vermet állanak, a kiben fővenyt, és köveket tölthetsének. Mert ha a kö-közöt nem lesz valami föld, hanem, csak merő igyeneskő: ártalmas lesz a fáknak. Ha pedig horgaffán fekfzik, és helyel-hellyel földlézzen rajta; meg-hűvösíti a fának gyökereit.

X. RÉSZ.

A Fáknek rendes ültetésekrül,
és mesterséges nevelé-
sekrül.

CXIII.

Fáknek ültetéseben, nem elég az előb elöl-
számolt regulat, és módor meg-tartani:
Hanem, haki mind ékes gyümölcsös kertet,
s-mind hasznost kíván, szükség, hogy ne-
zúrják mind egy aránt özve; hanem, kinek illendő
közér, és helyét meg-adevák: hogy így, mind a te-
nyéző szellő, s-mind a Napnak sugári, jobban meg-
járhasfák, és az gyümölcsök érésében segíthessék. Egy-
másnak se akadályoskodhassanak arnyékokkal; a te-
kénertnek pedig, gyönyörűséges vigasztalást szerez-
zenek; mert valamelly feléteként ember, mindenütt
finór-fzerént, igyeneffen által-lát. Azért, ha kinek
régí kerre vagon, és abban vén, és meg-rögzött fák,
azokat helyen kel hadni: főképpen ha-jó, és váloga-
tott gyümölcs-fák, a kiket által ném ültetherni. Ha
pedig ugyan által kellene vinni, úgy cselekedgyenek
velek; a mint idefellyeb meg-írtam, az öreg fáknek
által-ültetésekrül. Haismérgen szorosan, és süstven
vannak; vágják-ki az alab-valókat, és a kik a rendben
akadályt szereznek. Ha vízfontag, távúl valóának

egy-

X. Rész.

125

egy-mástól az öreg fák: ültetéseinek közte fiatal fákat,
hogy még-is a mint lehet, rendbe hozzák.

Ha pedig újonnan akar valaki Gyümölcsös ker-
tet csinálni, mindenneknek-előtte a rendre vigyázzon.
A kihez szükséges, hogy a fáknek közit, jól észbe-
vegye ember: tudni-illik, kihez-kihez mennyi köz-
kel, hogy alkalmasos távolsága legyen egyiknek a má-
sikhoz. Azt pedig, nem csak az helynek bővségéhez
kel szabni: hanem inkább a fáknek természetekhez,
és állatryokhoz. Ugy miat, mely magassan szokott
közönségesen az a fa nőlni, a kit rendbe akar fű ültet-
ni; melly mészre terjeszti-ki ágait; melly mélyen,
vagy szélesten ereszti-ki gyökereit; melly helyen nő-
nok leg-inkább a fák magassan, vagy szélesten, az fe-
lettéb-való nedvefésztül, az ő tulajdon, és illendő ter-
meteken kívül. Mert nem szenevedik a gyümölcs fák,
hogy igen erőltessék őket, szokott erejeken kívül: ha-
nem szabad éget kívánnak; és azért, bizonyos szelet-
is, és fok Nap-fényt. Mert efféle erőltetéssel, magaf-
sággokkal, és szélefségeekkel, a szomszéd fáknek is na-
gy akadályt szereznek. Ehez képest, örömeffizaba-
don állanak: hogy a szellő, által s-meg által járhasfá-
óker. Csak hogy így-is, ha igen ki-terjednek: a kö-
zel-való fáknek, nagy ártalmokra léfzen. Azért, azt-
is meg kel gondolni: mielőda fák vetnek nagy, vagy
kis árnyékot; és, mellik mineműt szerez; és, havan-
valami természet-fzerént-való gyűlölség, vagy el-
lenkezés közötrök: hogy egy-mást közöl ne fzen-
vedhessék.

Mind ezeket, elsőben, ákerterfűznék jól meg kel CXIV.
gondol-
23

Gondolni, ha az akarja; hogy az fának rendesen való oltása hasznos legyen; mert a jó ziros, és hűvös földben, inkább nőnek a fák, és jobban elterjednek, hogy nem-mint a csekély, és aláb-VALÓ földben. Azért, távolab kel egy-mástól abban ültetni, hogy nem-mint ebben; mivel a különböző földben, különben is nevelkednek. Sőr a melly fákat távolab ültetnek egy-mástól, azok renfézőbbek-és több gyümölcsöt hoznak, hogy-nem-mint a hol sűrűen: de ebben is módok kel tartani.

CXLVI.

Hasonló-képpen kel a fzelekre-is vigyázni; mert ha igen fzeles a hely, sűrűben kel a fakat ültetni: hogy így, egy-mást oltalmazza a szélvészül, és kevésb kár cisek-közöttök. Nem különben, a melly fak az árnyéket kedvellik, azokat közlebb ültetnemi egy-máshoz: hogy egy-mással közöllyek árnyékiokat, mint a köves magvú gyümölcsök, a *Cseresznye*-kívül. A mellyek napot szerennek, azokat távolab. Az melly fának, nagy széles árnyékiok vagyon; azoknak nagyok közt kel hagyni. A kéknek pedig rövid az árnyékiok, kissébec noha az olyan fák magókban is nagyok; de mivel az ágai, kerekdeden nőnek-fel, nem verhetnek oly széles árnyéket: mint a *Pargamot* körtvély, s-más né melly körtvély-és *Alma* fa-is. A *Cseresznye*-fának, mint a *Laurusnak*-is, felette nagy árnyékiok vagyon. A *Cyprius*-fának leg-kiseb. A *Füge*-fának, könyű árnyéka. *Platanus* fának kedves. *Nyár*-fának lemmi; mert a szél, ide-otrova hanna leveleit. A *Fenyő*-fának mérges. A *Gyalog fenyőnek*, és kivál-képpen a *Dio* fának

nak nehéz, s-ártalmas az ember fejének. és mind azoknak a fának, a mellyek alatta, vagy közel vannak hozzá. Az *Eger* fának kövér. A *Barack*-, *Monddola*-fának rikka; azért el szenvedik a szőlőkben-is, a *Füge* fával-együtt. Mind azoknak könyű árnyékiok vagyon, a mellyek leveleinek hozfűzű a szárok.

Az első csöppöcök, avagy jég-csapok, igen ártal-masok a fának, ha egyikről a másikra esnek; azért nem mellyek a *Birfalma*-fat, távolab ültetik egy-mástól, hogy a szél, egyikről a másikra ne verje a csöppöket. Mivel azok a fák, kéknek ágai úgy terjednek-ki, hogy azokon által ne hathasson jól az első: hanem, megtartoztatják a csöppöket; igen ártanak az fozomizód fának: mint a *Fenyő*-fának, *Tölgy* fának, *Cser* fának nehezék a csöppöcstől. Afféle fák is, inkább elszenvedik egy-mást, a kéknek gyümölcsök, nem egy-fzer s-mind érok; hanem ki előb, ki későbbben. A hegyes helyeken-is, közlebb ültethetnek egy-máshoz a fákat: mert nem akadályoskodnak egymásnak annyit, se a erejék és ágok, se a gyökerek, az ő ki-terjedésükkel; mint az alapály helyeken.

Ezekre a fel-jegyzett oktatásokra figyelve, a, CXLVIII. hogy jól meg-rudbassad, mely távol kel egyik fáta másfakul ültetni: közönségesen azt tartják; hogy ha az útfele, avagy a főv-ay-mellet, rendel akarja ember az öreg fákat ültetni: mint egy harminez öt lábira ültesse. Ha pedig egy részén a kertnek: avagy az egész gyümölcsös kertbe; egy ne hány rendet akar valaki ültetni; tehát minden fáközöt, 45. láb közt kel hagyani, és az rendszer is oly távol egymástól helyheztenni: hogy

hogyjól ki-terjezthetők ágokar. Ezt az *Almá-körtvély-*, és egyéb öreg gyümölcs-fákról kel érteni, ha több rendel ültenek egymél; mert ha csak egy rendel ültenek a sövény-mellet, meg-elegefznek hűzfizal-is.

CXLIX.

Ha pedig újat akariz csinálni, és mind a két felől fákkal bé-akarod ülteni, 2-5 lábni közt kel egyik fátúl, az másik-ig hagyod: más felől is hasonlo-képpen. Ha pedig nem volna ollyá tágas helyed, hozzá kel oldanod a mátkbúl: úgy hogy, ne állyanak a fák igyeneften egymás-ellenében; hanem két fa-között légyen üres hely ellenbe egy felől: más felől fa légyen ülterve. Né-melylek azt akarják, hogy az üress helyre fe hadgyák hejában: hanem oda-is, valami faral fát ültenek, míg az öreg fa fízintémeg-nöl. De ez sem igen hasznos: mert a köznek illendő nagyfága meg nem tartatik; más az, hogy cvevel a fa fe tartóssáb, se üdöflébe nem lézzen: nem-is nöl olly nagyvá, és reméredkké. Mert afféle fiatal fák meg-émíztik, és magokhoz vonszák azt a nedveséget, mellyet az öreg fának táplálására (kiker a sétáló út kedveért ültenek) keletre-vólna fordítani: hogy jobban fel-nöbessenek, és szeb árotyekot adhasanak.

CL.

Jóllehet előb azt mondám; hogy ha egész gyümölcsös keret, vagy egy rész akarnak rendelten ki-ülteni: 45 lábni közt hadgyanak egyik fátúl az másik-ig. De ha ollyan nagy helye nincsen embernek: elég ha 25. vagy 30. lábat hagyunk egygyik fátúl az másik-ig; hasonló-képpen az rendek-között-is. A *köves magvú fának* közönségeften, nem kívánatuk olly nagy köz; meg-elegefnek hűzfizal-is, ha nagyok, a *Cse-*

a *Csefnyén*-kivül. *Asztivanak* elég 14. vagy 15. láb, egyik rendtül az másik-ig. Ha pedig ezekbúl, csak két rendet akariz ülteni a sétáló úton, s-nem *Lugast*: elég hat lábni köz; de jól réa-vigyázz, hogy a hozsalágához-képest, ad meg annak proportioját. A *Kaiszi baraszék*, és *Megy-fa*, 10. lábat kívánnak, vagy 12. Ha pedig az öreg sétáló *Lugassa* ültenek, elég 9. vagy 10. láb, és kevesebb-is. A közép-fizetű fának, úgy-mint *Birsalmának*, *Tügének*, *Mogyorónak*, és több efféle gyümölcs-fának: elég 8. vagy 9. láb. Az sétáló *Lugastban*, elég 5. vagy 6. láb: közlebe-is ülterheted, ha *Ar-cusokra* akarod az ágakat bajtani. Ha két rendet akariz csinálni, egy fele gyümölcs-fábúl a leg-apróbbat oda ülteszed, a hová leg-inkáb szolgál a Nap; hogy az öreg fának árnyekátúl, semmi kárt ne vallyanak. *Ugy-is*, ha *körtvély*, és *szilva-fát*-együvé akariz ülteni: a *szilva-far* job a Napra fordítani, mert a *körtvély* fák, inkább el-fizemvedhetik, ha nem éri-is annyira őket a Nap.

CLI.

Két kivált-képpen való formáctszabnak az *authorok*, a fának rendelten-való ülteréfekehez, a mint *Fig. III. n. II. III. kí-retsizik*: kir az *Deákok* *Quincunx*-nak hinak, az mástát *Quaternis*, mint-ha öt fegü, és négy fegü vólna. Mert amabban, négy fa-között, ötödik a középén áll; ebben pedig, az lineakban egy-más-után állanak a fák, mint-egy négy fegletre. Az harmadik n. 1. ebben a figuraban az is öt fegü: mert a négy apró fák-között, közepette áll az ötödik öreg fa. Ezek-öt fegü: nem csak azért, hogy díszeljen, és ékeljen a mátknál; mert valahová fordúl ember, minden-felől

R

igie-

igyenestén által lát az útakon , á ki nem lehet á négy fzegüben: de azért is , hogy egy-aránt éri á Nap-fény á fákat , és egyik á máfiktól , el nem fogja á Napnak tögárit. A négyesben pedig, ha á Nap igyenestén szolgál á lineára : egyik fa meg-gátolja á Nap-fényt, hogy egy-aránt ne szolgálhaflon á máfikra ; á ki á gyümölcsnek sem annyira haflnos.

CLII.

Hogy azért ezeket á rendeket , jobban ki-formálhassad , azt ved-elezdebe : hogy á fákat á lineakon, mind finórigazában kel-ültetned , mind á két formában ; mint á falátárul írtam á Verem kert. n. CXLIV. Annak-okáért, ha ör fzegü formára akarod á fákat-ültetni : fzemléld-meg á helynek nagy vóltát, és ozd-clannyi rendre' avagy lineára, á mennyi beléfér ; de annyi lábnyira szabjad mind á fák-s-mind á rendek-kö-zre , a mint oda föllyeb meg-írtam. Az-után á fölső linean, avagy renden, mindenkor egy fával többnek kellenni , hogy-nem-mint az utánna-való renden, á kin egyvel kevelebb légyen ; Azt-is nem kel á fölső fának igyenestén iránta ültetni : hanem az alsó linean, á két felső fának közepiben. A harmadik linean, megént annyinak kellenni , mint az elsőn , és azoknak igyenestén irántokban. A kövekezendő renden-való fák, megént egy-arántellének , á máfodik renden-való fákkal ; és így mind egy-más-után, míg ki telik á á hely.

CLIII.

Ehez pedig némellyek, hogy könnyebben juchas-fanak ; az első renden annyitelt jegyeznek, á mennyi fát oda akarnak ültetni. és á finórral á középi jelűl , á két felöl-való jelkig egy fél keréket , avagy köögöt vonfz-

vonfznak. Haflonó-képpen az elsőttől , az máfíkgig , és mindigy rendel: s-valahol egymáft , á két fél kerék meg-érentik,ort á középi á két fának , á hol az máfodik linean-való fának kelesni. A rób jelekkel is így bányanak, s-meg-lézen az ör fzegürend. A négy fzegüben pedig minden, rendet igyenestén kel-ültetni. Az harmadikba n.1.egyéb külömbség nincsen az ör fzegürendtől; hanem , hogy öreg fákat-ültetnek á négy apró fák-közibe, hogy ezek jobban nőhellenek : és az allyokat hat fzegütre , vagy négyre cfináltegy lábni magas deszkákkal bé-kerítik, s-azt jó földel fel-töltik, mint az ágyakac, kinek közepiben állyon á fa ; és á ködrül, külömb külömb féle virágokat vetnek , avagy jó fzagó füveket-ültetnek , á kik tudni illik , az árnyékok kedvellik ; úgy-mint, *Szedertis viola*, *Gyöngy virág*, *Pors virág*, *Máj gögye*, zc.

CLIV,

Ezek á fának közzi, séráló útnak valók. Ióllehet némellyek azt raryák ; hogy job bé-ültetni á fának allyát, hogy-nem-mint első úgy fűvesten hadni : de az én vékony ítéletem-fzerént, majd kedvesteb , és gyönyörűsegelebb vólna, ha szépi gyöngge fű nőne-alattok; á mellyek-között, imit amoc, lennének igen rickán vallami szépi alacson virágok ; úgy-mint, *Tulipánok*, *Narcissusok*, zc. De úgy, hogy á fának kötrnyéket, valamí négy lábnyira, ütessen hadgyák, hogy meg-kapálhassák, az mint oda fel-is meg-írtam ; első hogy, ha le-kaszállyák á fűvet á fák-alatt, jól réá kel vigyázni, hogy lene elsőpiák á kaszával á virágokat : minck-elötte jól ki-virágozzanak. Efflele fűvesárnyék , nagy vigáztatálát á dembernek nyárba : ha flzellőzhetik rájta , és nyúgodha-

godharik. Egyébként, ha a fák körül ágakat csinálnak, és azt igen meg rakják virágokkal: ezek igen magokhoz vonlák, a fának tápláló nedveségeket. Mindazonáltal, a kinek fűk helye van, és efféle virágokban gyönyörködik, azt is megcselekedheti.

CLV.

Az is a kertész tudományához illendő, hogy ha színe rendellen ülteti is a fákat: de azokban is váltogattat tégyen; mert nem minnyáan egybe-illenek, és egymás között alkalmazathatnak. Mert, nem egyaránt kedvelik némelyek az helyt; némelyek a földet: némelyek az eget: némelyek előb megérnek, némelyek későben. Azert, valamint színte a gyümölcsök, különböznek az ő tulajdonságokban; és természetekben: úgy a fajok is. Mivel némely fa, inkább ki-velz a ziros, és kővér földbe: némely inkább nől, és gyümölcsözik: némelyek csak a fovaný, és fővenyes földel megelégsznek: máfók azt igen ellenzik. Vannak mellek minden fele eget, és földet el-ízenvednek: a mely ellen máfók, segítséget kévánnak. Némelyek, igen nagy helyt foglalnak, némelyek kicsint, a mint oda fel is bűven megírta; és ez utánn is, a fának nem-e-közört, a mely minémű földet szerez: fel-ígyezem. Az elővel-érő gyümölcsös-ök is, késővé teherik az helyhezerttel: es viszontag, ha a későben-erő gyümölcsös, inkább a Napra ültetik, idejében érik; ha arról meg vonszak az elővel erőt, későben hozgyümölcsöt.

CLVI.

Igy, nem fok hafznót szerez magának, a ki mind együvé ülteti, mind a lágy magvú gyümölcs fát; s mind a kemény, avagy kőves mágvú. Azert igen fűk-

fűkséges, hogy a kemény magvú gyümölcs fát is, különb ültetsék a lágy magvú is különb; mert ez elsőben a pázios helyen, es rétségen örömesben nől, és több gyümölcsöt hoz: hogy nem-mint amaz, a *Cserésnyén* kívül. Az agyagos föld is kedvelteb, és hafznosab nekik, a kitül több táplálást is vésznek; hogy-nem mint a fővenyes föld: a kibben nem terjedhetik annyira ki gyökereket. és az által, növelékben és gyümölcsözélekben úgy meg-gátolatnak, hogy főhavalami derekasjót, azokból nem várharini. Holott fok, a kőves magvú gyümölcs fák között, inkább szerezni a kőves, és fővenyes földet: hogy-nem-mint az agyagos fát; mivel nem kéván annyi táplálást, hanem napfényt. A *Barack*, és *Kajsi barnack* s máfók is effélek; ha az pázios földben ültetnek, rofírtab gyümölcsöt hoznak: hogy nem ha más földben ülteték volna, a ki körül néha néha kapálgarnak. A fának különbsége sem engedí, hogy mind együvé ültetefenek. Mert nem csak ékelen, de káros is: mivel a lágy magvú gyümölcs fák, az ő felettek-való növefékel, el-vonlák a napnak sugárit, és tápláláfokat, a kőves gyümölcs fák túl; hogy olly nemcs, és kedvelten várt gyümölcsökkel, ne bővelkedgyenek.

Ezen kívül, a lágy magvú gyümölcsök között-való különbsége is, meg-keel foudolni a mely kiválteképpen két féle, és a többit fokkal föllyúl halladgyák; úgy-mint, *Alma* s *Kortvely* melleket noha némelyek mind együvé ültetik-de ez kár nélkül nem történik. Mert mind ezek-közört is, találcatik kiválteképpen-való különbség, a mely nem közös egymással: melleket

jól élzbe kel venni, és meg-válogatni. Azért némelyek egy helyre, csak mind egyféle gyümölcs fát ültetnek; úgy-mint csak *Almát*, avagy csak *körtevelyt*. Némelyek ha ölzve-ültetik-is, az első rendekben ültetik az elővel, és idején erő-gyümölcsöt: az után a Nyárit, az-után öfzít, az után telelőt. Ez jó ugyan, de effele föltözebb-való szorgalmatosság sem tűkséges: sőt majd dízelebb, s-alkalmatoflab, ha elvegyeffek léznenk az *Alma-körtevely-Birsalma, Szeder, Gesztenye, és Gelsejnye*, fa. Ezek-közzé számlállják a *Dió*, és *Füge*-fát. De ez mi-nálunk, nem illyen rendben-való; amazt pedig, job volna a sövény-mellé ültetni, az oda fel meg-irt okok miatt. *A körtevely*-fákat, csak azért is job az *Alma-közzé* ültetni: hogy némelly *körtevely*-fák, nem terjesztik annyira ki ágokat, mint az *Alma-fák*; és így, nem akadályoskodnak egymásnak. *A körtés magva gyümölcs fák*-között-is, nagyon ugyan valami külömbség, a földnek válogatásában: de ez sem olyan derekas. Az Olasz fák, nem ide-valók.

CLVIII

A fának rendes ültetékhez, illendő az-ís: hogy a kertész tudgya a fák, minden féle formákra meg-forséggel nevelni: úgy-mint embereket, állatokat, hajókat, és a mit akar a fának ágából ki-formálni, s-ábrázolni, a mint ez jelen-való figurabul ki-terezik. Fig. 1 IV. Az pedig, szorgalmatofsággal víheri véghez. Eggyik a kötözés: máffk a nyírás, vagy tarolás. A mi az-csömöteker-illeti, íram azokból csnált formákról, és állapotokról, Virág. kert. 3. Réfz. n. XLIV. A fákkal-is, hasonló-képpen kel-bátoni: főképpen a mélyek fok vékony, hajlandó, és sűrű ágakkal bővel-

bővelkednek, akár gyümölcs fák, akár vad fák legyenek. Azért ha kerekded, és golyóbis formára; avagy-golyó formára; avagy csúcsosan torony formára akarod a fát nevelni, a mint e jelenvaló formán látod: végy abrincofat öregeket, kissebket, a mint az formához tűkségellék, és kötözzed az ágakat rendesen: úgy-mint, ha csúcsosan kívánod, alúl az első abroncs legyen leg-nagyob, a kire az alsó ágakat kötözzed kerekdeden: a mely ágakat pedig, kerekdeden reá nem alkalmaztathatod, vágd-el. Az-után, mint-egy két lábnyira, kós azon-föllүүл meg más abrincofat, és arrais rendesen, kötözzed az ágat meg oly távúl: avagy közeleb kós más kisseb abrincofat; és mind így, meg képeffen ki-formálod a te figuradat. De mind ezekben, azt kel jól elzedebe-venned hogy a fának közepin, egy derék ágat kel fel-bocsátanod, a ki mind által-mennyen az egész abrincofat közepin, és néhüt néhüt ágakat bocsáthafon, mellyeket ki-kajthafis az abrincofaton. Így kötözheted, és nyírhted a töb formákar-iskinek gyakraiban kel-lenni, hogy rendesen nöllyenek az ágak. Az ölzve-fonyállal-is, ékeffen nevelhted a fát, az mint n.

Némelly *Alma*, *körtevely*, kiváll-keppen *Hárs*-fát, olly széleffen nevelk néha: hogy alatta-is ednyihány alzral el-féher, ha fa özlopokra haitván az ágakat és igyenes fakatrakván reátok azokra kötözik. Sőt még föltöze-is erkélyeket, azon fának ágából csnálnak, a hol ehernek. De mindenkor a derék ágát, a fának közepin fel-bocsáttyák. Az állapotknak ábrázatyo-

zatyokát, fából vagy deszkából kel ki-faragni. Az facal fákat, nem kel addig nyirni, míg a földben, de-rekálán gyökeret nem vernek: az-után meg-lehet,

XI. RÉSZ. Az Gyümölcs Fáknek Ne- mekről.

CLIX.

Nivel fok külömbségek, és talajdon terméze-tek vagyona gyümölcs fáknek: kiket a kö-zönfégés fái munkákkal egyyüt le nem ír-hatni; azért, mindeniknek magános ter-mészeteket, és baimolódásokat, ebben a Részben fel-akartam jegyezni. Azon-kivül, Micsoda földet ked-vellenek; Minémű hasznok vagyoni; Micsoda nya-valyáik, és fogyatkozások történi; Azoknak jobbi-ráfok, és gyógyítáfok-felől. Es elsőben, az Alma-fá-felöl emlékezem. Nem bótá-fzerént írom pe-dig a Neveket: hanem, az mint a lágy, vagy köves magvú gyümölcsök-közze fámálattnak.

§. I.

§. I.

Az Alma-fárúl.

Nözönsegeffen, azt ítélik az óltó emberek: CLX.. hogy az egészgyümölcsös kertben, nem ta-lálkozik job, és nemesteb gyümölcs, az *Al-mán*, és *körtvélyen*-kivül, az ő fok hasznokért. Azért a töb fákat, főllýül-halladgyák; és így, első helyt adnak, a kertészek, nékiék. De én azt ité-lem, mivelhogy bőven vagyoni, és leg-közönsegeffé-bek az ide-való kertekben: azért, első járnak a többi-nél, inkább is el-fzenvedhetik a hideget. Hogy pedig, ennek le-irafá rendessebben első: Elsőben, annak termézet-fzerént-való, tulajdonságar fel jegyzem. Először azért őfzel, vagy kikelektor; de idején, mi-nek-előtte a reji nedvelség ki-mégyen a földbül, kel az *Alma*-fát ültetni. Az ültetésben pedig, a helyre vigiázzanak szorgalmatosán; mert egy alma-fát se ültessenek olyan helyre, a hol a gabajos verembül, a víz réa-folyhatson. Mert a feletréb-való tápláló ned-velségtül, a fzaraszág első-belé: és ha egyfzer meg-kapja, az után ki nem vehetni belőlle: hanem, el kell a fának vészni. Használó nyavalyáru kel tartani: de nem annyira, ha a föld másru igen zúros. Noha effé-le helyek, a körtvély-fának, nem első nem ártalmat-fak: de hasznosok-is, és igen segíték, hogy job gyümöl-csöt hozzanak.

S

Az

CLXI.

Az Alma-fának, legalkalmasabb a középf-zeterű, fekete, és nedves föld, s-hűvös, köves-is inkább, hogy-nem-mint agyagos; mindazon-által, ne legyen olyan kemény; Szaraz: hanem, valamennyire nedves; mert attúligen meg-hevülnek, és száradnak, melytől, az almák fergesek lesznek, s-egy része le-húl, a többi igen aprón maradnak. Azert ollyankor, valamijó rothart ganejös földet kel reájok tölteni. Némellyek pedig azt tartják, hogy az alma-fát, jó ziros, és nedves fekete földben töltsék. De azok elsőben, nem egyveznek ezekkel, mind az elől-fzámlált okokból; mind pedig, hogy a gyöngge, és fiatal ágak, nem fzenvedhetik a fölötteb-való meleg ganejt; ha mindazon-által-meg-kellene ganejözni, az, régi, és kevés legyen. Nem-is kéván annyi *kapállás* az *Alma*, mint a *körvély-fa*. Némellyek azt kévánnják, hogy kétszer elfzendőben kapállják: kivált-képpen, mingyárt az első elfzendőben; mert effélelvel, hamar bele-eflik a Szarazság melyre igen hajlandó.

CLXII.

Némellyek azt mondják-s-írják-is, az *Alma-fa*-felől: hogy igen kedvelli az ember vizelletét; azért avval, gyakran öntözik. Némellyek, kecske ganejt-is kevernek közibe: és úgy öntözik. Némellyek; bor-sóprút töltének a gyökereire, és avval, édes lézen az almája: s az fávanyúságát timporallya. Ha a fá erőtlen, és valami nyavalyája történik: Szamár ganejt, vízzel kevernek-őlzve, és avval hat nap öntözik a gyökereit, minek-utánna el-enyézrik a Nap, addig míg ki-kezd verni. De én efféle vizelletet, oda fel sem jóvalloctam, s-molt sem; mert noha talám valamennyire,

XI. Réfz.

139

valamennyire, a gyümölcsre használna: de a fának káros volna, mivel hamar ki-vefneutánna. Az *alma-fának* gyökere kevés, és nem nől igen mélyen a földbe: hanem, föllyúl terjed-el.

CLXIII.

Az *alma-fát*, a meg-basított *Sában* öltetni leg-jóbban; noha némellyek inkább dicserik, ha a fá-és *bőy-köz-zé* öltják: hogy-ím síma, és alkalmatos béya vagy on-ólcharni *Szemé sira*-is: de későn gyümölcsözik, és nem igen tartós. Micfoda fákra öltetni az *Alma-fát*, fel-csalód oda fel VI. Réfz. n. CIII. Mindazon-által, némellyek ollyan vélekedésben vannak; Hogy, leg-jóbb az *almát*, *körvély-fában* öltetni: de az én ítéletem-izertent, nem *ízinte* helyeslen; mert mindenkor job az *almát*, vagy immár bé öltött *alma-fára*: vagy magon költ *alma-fára*: vagy vad *alma-fára*-is, hogy-nem-mint *körvélyre* öltetni. A *körvélyt*, *körvélyre*: hanem-ha *fűkségnek* idején, mikor egyikből, vagy máfiból meg-fogyatkoznak ember. Noha más fele fának-is, de kiváltképpen az *Alma-fának* öltésében, (a mind oda fel-is meg-egyzerem) leg inkább arra kel figyelmezeni, mikor az óltani-való tökélet-fürézelik: Micfodás a belh-Körül; mert ha valamennyire fekete, bizonyos jele az, és elől-járója a száradásnak. Hásonló-képpen, ha az óltani-való ágacsában-is, a fele fekete fekelly találkozik. Sőt még az ollyan ágacsát sem kellene bé-óltani; a kit ollyan fátúl törtenek melyben efféle száradó nyavalya uralkodik: hanem, mas fris ágat válasszanak.

CLXIV.

Még egy dolograkel, az *Alma-fának* öltésében viz-gyazni: tudni illik, az óltani-való ágacsáknak Külső-
S. 2. Lömbse-

Jömbségére; mert nem mindenik alkalmatos az ol-tásra: a mely fogyatkozás, kivált képpen az Alma-fában találkozik. Mert gyakran annak ágacskaik igen hoífznak, és a fzemek, avagy bimbók, távul vannak egy-máftól, a mi ártalmas; mert foha abból jó gyümölcs-özö fa nem léfzen. Azért, hogy azt el-távoztassák, egy részét annak az igen hoífzu vefzfzőcskének, elkel metzeni: és így, a meg-maradott fzemek, s-avagy bimbocskákat, erőltetben, és nyervebben nőlnék, s-tenyélzőbbek - is léfzenek. De job vólna, ha mind-gyárt elsőben, jó gyümölcs-hozó ágacskaikat törőnének-le. Kínck jeleik, és jó - vólát, bőven meg-irtam oda fel, s-imitt amott.

CLXV.

A fiatal alma-fa-körül, fzorgalmatos vigyázaskel, rudoi - illik, Miképpen női; mert ha magától jól nevelkedik, nem fzükség ötet gyakor kapálláftál, és gané-jozáftal terhelni: hanem mértékeltlen véle banni, hogy a fzáradás bele ne férkezze. Ha pedig a kertész-nek tetzélé-fzerénc, nem akarná fel-venni magát; akkor ne fzáonvák túle a munkác: csak hogy érelen, és meleg ganéit ne regyének hozzá. Az erőtlen, és vékony ágacskáknak nyességével, nem kel igen fítettai, a fiatal és gyöngye alma-fákon; mivel az alma - fának, közönsegtlen keveseb ágai nőlnék, hogy-nem-mint más fele fának; mert a fzemei ritkák; és távul vannak egy-máftól: hanem hadgyák a fáján, míg jól meg-erőfődnek. Az-után, a melylyik leg-alkalmatlanb, az emetzhetik-el. D az öreg fákat, gyakrabban megnyeshetik: főképpen, ha az föltötteb való ágai, igen egy - másba - nőlnék, és meg - fzaporoftanak. Mert ezektől

ezektől a mohh efsk reáfok, ki miare nem léfzenek olyan gyümölcsözök.

Az *Alma*-fának *nyavalyája*, leg-inkáb a fzáradás: CLXVI.

avagy Féreg: avagy égés; noha a féreg, inkáb mondatik a körtvely-fa nyavalyájáról. Ez pedig, nem egyébtől fzármazik; hanem, a fának föltötteb-való tapalásától, kitől föltötteb-való nedveltség-e-is kap: mikor a fában, és a héya-alatt valamely helyen meg-fúlad, avagy meg-reked, a melyből féreg terem; mely az héya-alatt, a fátkörnyös körül meg-rágja. Melynek orvóslásáról, ide aláb bővebben írok. Itte csak azt jutatom a kertészeknek elzékbe, a mit ide felljeb-is meg-irtam: hogy mikor az óltani - való tőkében, avagy ágacskában a béli-körül fekerét lát; feabban, fe azt ne óltatá-bé, ha el-akarja kerülni ezt a férget, avagy fzáradáft. 2. Származik ez a nyavalya, a föltötteb-való ziros földtől. Ennek orvósláfa, a fán-való ér-vágás, avagy kóppólyözés, kirüle-z-után. Mert ez-által, a föltötteb-való nedveltség ki-mégyen; avagy ha immár benne vagy on, mefsék-le fzeppen az meg-rágot héyár a friff és egéltég esig, s kófsék-bé ganéval elegyített agyaggal. Ezekkel az orvóftággokkal, leg-inkáb az fiatal fákat kel óltalmazni: a kikben hamarab belé-efik a féreg. Némellyek azt ítélik, hogy ha a difzó gánét, ember vizelccivel keverik-ófzve, s-aval öntözik a fa gyökereit: meg-óli a férget benne.

Hogy az *alma* fa fők gyümölcsöt hozzon, és könnyen CLXVII.
le ne hállyon: csinály egy övet ónból, és kösd azt egy lábnyira a földön föllyül, a fa-körü, minck-előtte virágozni kezd a fa. Mikor olztán az alma nőlni kezd,

és öregbedni : öld-le akkor róla. Ezt cselekedgyed minden csezendőben , és az alma- fád jó renyélzővé léfzen. Hogy pedig az alma , á fáján meg ne rohadgyon , és á hernyúk le bántását : kend- meg á fá rökét , egy zöld gyíknak epéjével. Ha az alma- fának gyökere , minek- előtte á verembe ütetik , s- rehen e- pével meg- kenik : nemől könnyen fereg benne. Ha pedig immár meg- termett benne , egy rész avagy vas vefizővel , kikelonnét főrní , és á külső hevéát lemetel- ni : s- az után , lágy ganeval elegyítec agyaggal bé- kőtni , avagy kenni. Miképpen reheni az *almát vő- nősé* , és az *szomját edéfé* , fel- találod oda fel n. LXXIX. n. LXXX. Az almát , ha az hordó borba bocsátvák , és fellyül leveg : jelez az , hogy igaz , és nem csávált bor ; ha pedig lefzál á fenekére , vizzel kereszfelték azt meg.

CLXVIII. Az almának külömb külömb féle Nemet , és Nevét mind le- írnyá , majd ha szontalanak , és lehecedlenek ítélem : mert az , fok Izámtalan féle , és á Tarromá- nyokhoz- képest , magok- is külömböznek ; s- az jó Gazdák- is szorgalmatoskodnak , hogy más Orzá- gokból- is , új nemő almákra fzerre legyenek. Mind íz- nekben , szagokban , ízekben , állartókban fok külömb- ség vagy on közsók ; á nevekre pedig annyí , hogy clák nem minden tarrományokba , sőt néhút , csak á szomfzéd falukbann- is , külömben nevezik őket. A- zért találkoznak , mind elővel- érok , Nyáriak , ófziéck , Telelők. En csak ennyihányat nevezek közszülők , á mint ide Bosony- és Csallóköz- táján nevezik őket.

Leg- első *Sz. Izvány alma* , apró sárga , édes : á fája is alacson

alacson. *Más Sz. Izvány alma* is , á ki nagyobb , á fája is : sárga piros , mint- egy bor izú. *Darás alma* , á ki édes- za- bású. *Más vörös alma* , egy kevesé hozfúkás , édes. *Áltet alma* , Nyári és Telelő , édes fejtér belü. *Pofoni Perlín- ger* , vörös vonyással , jó leves , bor izú nyári. *Funtos alma* , nagy öreg , mindeniknek egy egy funtosnak kel- lene lenni , bor izú. *Leány alma* , hozfúkás egy felől , sárga más felől , piros bor izú. *Telelő almák*. *Pajzaman alma* , jó öreg sárga édes szabású , hozfúkás , igen jó szagú. Nemelleyek ezt , clák nem leg- job almának tartvák : fokáig el- ál. *Boldog Alfony almája* , jó édes sárga : ez- is carós. *Muskatal alma* , öreg , apró ennyihány fé- le : kemény , jó leves édes , egy kevesé savanyú izá- bású ; nemellyik egy felől sárga , más felől piros , igen jó szagú , cl- tart úng- is. *Páris alma* , ez- is egy kevesé hozfúkás , egy felől szép piros bor izú , csak hogy nem izinte oly kemény , mint á muskatal. *Szegettes alma* , á ki föllyül negy szegű ; ez- is jó kemény , fokáig tart , leves bor izú , egy felől szép sárga , más felől szép vörös. *Zöld muskatal* , jó korú , éppen zöld még belül- is , fokáig el- tart , hozfúkás valamenniüre , bor izú : de nem izinte oly szagú , mint az apró Muskatal. *Bona- burattyá* , két vagy három féle. Egyik apró csúfos : máfik kerekded , öregeb : harmadik jókora , á heja ki- kívül izúike , avagy barát izúú , az íze belől édesefelke : de nem leves , clák hogy igen állandó gyümölcs , és az úynal- is taváb tart , és akkor gyakran meg- töpö- rődik.

Ezekhez számálhatni azt az almát , mellyeket á Fel- földön , *Kornos almának* hívnak : igen kemény alma , újig

újjel-tart, kívül petegtetet imirt amott, mint-ha varas volna; jókora, jóleves, édes, borizú, kinél jobbat azon a földön nem igen tartanak. *Mafnaki* avagy *Majner alma*, mivel Misniából származott; ide mi-hozzának Cseh-Országból, és Morvából: igen jó édes leves alma, nem igen nagy, egy felől sárga: ez-is el-álalkalmas ideig; mellyet-is nagyra böcsülnek. *Szent Brudeki alma*, hozfúkás és sárga, igen jó izú, édes, és kevesc savanyúska, középf-zserű, tartós. *Selyem alma*, avagy *Pojoni alma*: jó borizú leves, öreg hozfúkás, szép piros, néhutt sárga süjtáfok vannak rajta, alkalmas ideig el-tart. *Bofznai alma*: öreg, éppen vörös, kemény, jó leves, savanyú bor izú fokáig el-tart. *Tör-pirosnak* hívják egy almát néhutt a Feltöldön; hozfúkáséppen, minc-egy feketellő vörös: belől-is vörös vonyáfok vannak rajta, puha, édes izú: de fokáig, és újjig el tart. *Báling-alma*, két féle: Egyik nagyobb, kinek fele szép piros, fele sárga édes borizú: újjig-is szépen el-áll. A másodk apró, sárga, es csak néhutt vörös, savanyú: ez-is igen fokáig el-tart; de mind a kettő sem igen leves. Másrőbb almáknak le-irásával, és nevével, nem akarom terhelni az ótó embereket. Csak arra írtam hogy ha valahot valami szép gyümölcsöt látnak, azon mefterkedgyenek miképpen kaphassanak az ágában, és ölthassanak, ki által minden éfzrendőben Izaport-elők válogatot és ritka gyümölcsökkel, kerrekerl.

CEXX.

Az almát mind nyertén, s-mind főve, külömb-féle módra; sütve, rántva, és az étkekben cherni: kirüli a fzakács könyvbe béven-

AZ

Az orvófságokban, nem igen élnek véle. A fojtós alma, hideg, és földi természetű. A savanyú, hideg, de nem oly természetek. Az édes, és középf-zserű, hevít. A fojtós almával akkor kel élni, mikor embernek a hafa az hévségtől, vagy fölöttéb- való nedvességűl, meg-erőtlenedett. A savanyúval, mikor valami kemény, de nem igen hideg nedvesség gyült-ófzve. Az édes, és középf-zserű, hamarébb meg- eméltzódik. De hogy ez a gyümölcs egűsleges légyen, jól meg kel hadni a fáján érni; mert egyébként, nehezen eméltzódik meg, és hidegséget szerez. Ezty mingyárt az étel-után kel ennyi: foképpen azoknak, kik az ételt bé nem vehetik, hanem, ki-hányják; és a kiken has-folyás vagy vér-has vagon. Az *almahajátúl*, igen használ, ha Pestis-kor fűtör csnálnak. Az Melancholia-ellen igen jó, és az öklelés-ellen-is: ha az édes almát, paráz hamuban meg-fűtik, és azt az édes-gyökérnek keményített levével, és szép tejér nád-mézzel meg-hínik; s- effelőknek reggel s- este, minden-nap két órával az étel-elött, ennyiek adgyák. A vagy mesd két felé az almát, mesd-ki a magvát, tölcs meg tem-jennel: az után, redd-ófzve a két felet, es fűsd meg paráz hamuban, de meg ne égcsfed; és add meg- en-dyi annak, a kina az ökleles vagon. Ha ki a lábát, és más tagját meg-úti, s- meg kékül: messen almát fzeletenként, és el olzartya azt, ha reá-kóti.

Az almából, miképpen csnálnak bort, alma-vizet, eczert, liétariumot: és mint alzallják, ide alább meg-írom.

I

§ II.

§. II.

A' Körtvély-fárul.

CLXXI.

Körtvély-fa, noha egyhány dologban egyez az almával: úgy-mint, hogy, egy üdőben ültetik, és oltják; de fokban-is különböz. Mert elsőben, kihőmb földet

kéván: mivel a' körtvély, inkább szereti az agyagos földet, hogy-fem-mint a' kövest. Azért, mikor el akarod ültetni, szorgalmasan ki-hányad a' kővecset a' veremből; mert egyébként, kőves lesz a' körtvély-tőle. Sőt ha apró kővecsekkel találz a' ki-nőlt körtvély-fának gyökere-körül: ásd ki a' földet, és roffald-meg, válassd-el a' kővecset róle, s' úgy tóles megéart a' gyökérre a' földet. Annak-okáért, a' *körtvély-fa* nedves, és hűvőshelyt kíván, (noha a' meleg helyeket fem ver-ti-meg) a' hol femmi kő nincsen: és mennél kővereb a' föld, annál job gyümölcsöt hoz; a' fovány földbe pedig, nem vélti jól fel magát, és erőtlenné léfzen: a' gyümölcse-is apró kőves. A' körtvélyt igen jó az új-tzán, ávagy az új-félen ültetni, a' hol inkább tapodgyák a' földet: á mint a' fzőlő-tővek-melléris, és a' fzőntő-földeken, a' hol gyákrabban kapállják, és forgatják, a' földet; csak hogy, bátorságos legyen az úton-járóktól. A' körtvélyt, közönségesen nagyobbra bocsúllik az almánál: nem csak az ő csudálatos jók fele külömböcséért; de hasznáért-is, hogy idején kikelet-után erni kezd: és éhherni véle nyárban, őfzel, télben fzinca újig. Alzálva-is, és bé-csinálva, kedvesfőb az almánál: a' tápláláira-is job, és egészségfőb.

A

CLXXII.

A' *körtvély-fát*, szinte úgy *ültetni*, mint az alma-fát. Minémő fában pedig, meg-irtam oda fel VI. Rész. n. CIII. ennek az könyvnek. Ha magon ültetik, igen kétfőn nől: hanem-ha az őltásnak okáért; de jobb ötlet (az őltott fán-kivül) vad fában őltani: ki vált-keppen a' kit három elfzendővel előbb, jó fzelés, és szorgalmatossággal ki-áfort veremben ültetnek. A' kit azon-kivül, jól meg kel válfztani; mert a' minémű vad körtvély-fákat, az szigetekbe, a' vizek mellett ki-ásnak; azokból kevés jót várhat ember. Mert nem véltik jól fel magokat: és végtére-is hátra maradnak; azért afféleknek, csak békékel hadni. Némellyeknek igen darabos, és rovácskos a' hójok: azért, azok fem renyélzók. Es, ha kemény helyről hozták őket, még segíthetni rajtok, földnek gyakran-való úytáfa-által: és a' fa-hójnak érvágása; ávagy hasítása-által. A' mely fába-körtvély ágacskaát akarnak őltani; szükséges, hogy elsőben jól meg-gyökerezze a' földben, minék-előtte bé-óltják, mert gyakran, ha meleg fzaraz üdő fzolgál reája, mind ki-vélz, ha fzinte meg-foganodott-is az őltó ág, és nőlnikezd. Azért, job még elfzendőig várakozni, hogy-fem-mint beában munkálkodni.

A' körtvély-fának heja-kőzzé-való őltásában, arra-is vgyázni kel; ha a' heja igen darabos és kemény, a' kiben őltani akarnak (a' mint gyakran történi azokban a' fában, a' kik alkalmasan meg-nőltének) mikor ácsontocskával, vagy fácskával, el-akarják a' fájától a' heját válfztani: mert az, vagy egy-felől, vagy más-felől könnyen meg-hafád, ha szorgalmas gondot nem viselnek reá. Azért balkezszel, erőfőn meg kel

I 2

fogni

CLXXIII.

fogni a fának hejät, hogy egészlen maradjon: à ki fűkséges à növéshöz. Ennek, à köréffel-is eleit vehetni, à mint oda fel-is meg-írtam efféle ólásrúl. Arra is figyelmezzenek, hogy az ilyen óltásban, ne à szem-nél, hanem, à csomónál kezdgyék à faragáft. Némelyek Aprilsben, Majusban, Juniusban, à körvelly-fárúl valami jó ágacskaft-le-törnek, à ki óltani-való: és azt à pincebe el-ásák, egy egész elzrédeig ort hadgyák, és apró gyökerecsket vér magának. Noha talám job volna előb el-ásni, minck-előtte ki-fakad, és meglevelszik: de szorgalmatosán kel vele bánni; és gyakran kel à földet körülerte meg újítani, az óntözés helyert; az-után ki-ültetheti à kertben.

CLXXIV.

Ha à körvelly-fa, köves gyümölcsöt hoz, vagy lassan virágzik: el kel à földet à gyökereftől vonni, és tizen-öt egész nap, ó bor sóprűével kel óntözni. Így, meg-jovul à fa tüle, és jó édes gyümölcsöt hoz. Hogy pedig jó édes gyümölcsöt bővelkedgyék: furd-meg à fat à föld szinyénel, avagy egy kevesé alább, és veri à ltkba tölgy-fa, akár Bik fa fzeget; az-után, földd-bé földel, à mint oda fellyeb-is. Némelyek azt kívánnyák; hogy à mely körvelly à fáján érik-meg, à fele fát idejében ültessék, úgy-mint tel-előtt: à többit kezdgyékrel közepin ültetni, ki-keletnek kezdetűg. Mások azt taníttyák; hogy à meleg tartományokban, Septem berben és Októberben. A hideg tartományokban, Februariusba és Martiusba. Aközép szertű tartományokban, úgy-mint, közönségesen Magyar-Országban: akár egyikbe, akár másikba ültessék à körvelly-fát.

A

CLXXV.

A ki nem szánnya fátarságát, és kívánnya; hogy az ó körvelly-fája, mindenkor szép, és jó gyümölcsöt hozzon; à hoz ilyen bajmólódáft praferibálnak; Mikor első negyedik, vagy ötödik elzrendőben az ültetés-után, jól meg-gyökerezett à körvelly-fa: vonnyák-le à földet környűlőtte, az utolsó gyökér-ig, egy kevesé az úy elzrendő-előtt, (de mi-nálúnk, előbb kellene ennek lenni) és egy vágó kéffel, egy kevelséc vagdallyák-meg. Az-után Januariusban, megént hánnyák azt à földet à gyökérre, és más jó földel-is elegyítsek. Attúl az údótúl-fogva, szorgalmatosán meg-kegyomálói à vermet, és az allyát à fának rízfán tartani: minden második elzrendőben körülőtte à földet, tel-dek kezdetin meg-kapálni; és így, igen jó ízű, és tartós gyümölcsöt fizet. Azért, nagyobb szorgalmatóságot kíván à körvelly-fa, az alma-fánál. Arra is vigyázzanak; hogy ha szinte fok új növendék ágak-hortafsan nőlnének-is à fiatal körvelly-fákon: nem kel mingyárt-le-nyesni azokat, kivált-képpen még mikor gyermekded à fa; mert az-által, el-velízi erejét à fának, és soha jól nem gyümölcsözök: à több ágak-is meg-bajlanak, és nem vélzik igyeneften fel magokat. Hogy à körvelly, fergesne legyen: mikor à körvelly, fát el-ültetik, kennyék-meg tehát, vagy ökor epével à fának gyökereft.

A körvelly-fának, nincsen anyi nyavalyája és CLXXVI. fogyatkozása, mint az alma-fának, leg-nagyob à Féreg: de ez, nem à főlötrebb-való tápláláftól származik; hanem inkább gyakorta, annak fűk-vólátúl. Egyébként ezen-kivül, neha à tökenek fogyatkozása: néha

T 3

az

az helynek alkalmazásága nemzi; á mint hogy, nem csak a fészéld, de az vad-fákban is találkozik ilyen nyalya: kinek orvósláa, igen nehéz. Azért, mikor az őrtásban olyan fára találz, job annak bekéthadni, és mást ültetni helyében. Ha pedig a fele fogvatkozás, az után találtnak a fában, ákit őrtomest el-távoznatnál: á fa körül-való szorgalmas kapállással, á földnek úyításával, és ér-vágással, vagy köppolyözéssel, mikor annak ideje legyen, véghez-viheted. Ha mind ezekkel sem véz-el á fereg, hanem inkább öregbedik: metéld-le á hejät mind az egészéges-ig, és csak lágy rehdn ganéjval, polyva-nélkül, kend-bé az helyt; csak hogy hamar bányál vele, és ne kéféssel. Annak felelte, néha efféle nyalya, az őrtani való tökéül lével: á kinek, tudni-illik, igen temerde, és darabos, avagy göröndös heja legyen, avagy rovácskos; és ha azt meg-nem orvóállják, nem nöl jól á fa. Azért mikor á kertész afféle fában akar őrtani, avagy immár-is őrtot; elsőben, vakarja-le szépen afféle darabos hejät; de á belsöt meg ne bántsa, és köffe-bétehdn ganéjval, és mikor ideje léfzen, köppolyözze-meg, avagy inkább hasítja-fel á hejät: kívül meg-újúl á heja, és alkalmazatos léfzen á növesre.

CLXXVII.

A körtvényeknek mindkülömbségek, mind nevek majd több, hogy-nem-mint az almáknak; azért nehezebb ezeknek nemeket, s' neveket le-írny. Mindazon-által, hogy ebben se fogvatkozzunk meg, egynehányat fel-jegyztem. A körtvényben, az halznos és jó: hogy idején el-kezd az érést, és egész nyarat-fzaka egy-más-után, csak nem túlig mindérik: és tel-

ben.

ben-is fokáig el-tart. Az első, *Elővel-tró* avagy *Pün-kösi*; avagy *Ceresnyével-eró körtvény*; sárga zöld szabású, nem igen leves, egy kevésé hozfúkas. *Arpával-eró*, sárga kerekded, valamennyire kásás, nem tart fokáig. *Fejermuskatal*, *Gerelyés körtvény*, *Nágozics körtvény* apró hozfúkas, jó leves édes, és szép sárga. *Apró muskatal*, pézma ízagú, jó édes: egy-felől sárga, más-felől szép vörös, nem tart fokáig. *Karván*, avagy mint á felföldön híják, *Császar körtvény*; nagy öreg, sárga, jó édes leves, nem is köves, nem tart fokáig, nagy hasa legyen, egy kevésé hozfúkas. *Szalczpurger körtvény*, hozfúkas: egy-felől zöld ízabású; más-felől szép vörös, jó édes leves, csak hogy igen köves, közép-fzerü. *Búzaváleró* avagy *zöld muskatal*, hozfúkas körtvény, jó édes, leves-is. *Vörös nyári körtvény*, apró hozfúkas. *Sz. Lőrincz körtvény*, *kőlép-ízerü*: egy-felől sárga, más-felől vörös hozfúkas, köves, valamennyire, s' nem igen leves. *Zelenka*, zöld kerekded, jó édes leves: el-tart csak nem Karácsonig, őrti körtvény, nem igen nagy. *Herfoka*, ennek is az izi olyan, mint á zelenkának, ha nem job: el-tart anyi ideig, á színében-is nem igen különböz; csak hogy fokkal nagyobb, kerekded hasú, és föllýül-hozfúkas. *Vörös béli körtvény*, á heja zöldes, á beli szép vörös fejer, köves édes: nyári körtvény *Vörös körtvény*, közép-ízerü, kerekded köves, valamennyire leves, nem fokáig tart: hamar meg-lágyúl. *Mosócsi körtvény* hozfúkas, igen szép sárga egy felől szép piros, mikor meg-érik: belől szép fejer húa van, igen jó ízagú édes, nem igen leves; de á hol meg-rohad, fölötte keferü, el-tart Karácsonig.

Macska

Macskafejtőkörtvély, jó-koralapos: egy-felől sárga, más-felől vörös, jóízű leves: de nem cartós. *Őszi makaral*, jó-kora. Fűrke Izabású, a Izaga szince ollyan, mint az apró muskatalnak: nem igen leves, nem - is cartós. *Nyári Pergamót*, jó leves édes körtvély, nagyobb a zelenkánál, sárga zöld. *Telétőkörtvélyek*. *Téli Pergamót*, kinél nem tartanak jobbat a körtvélyek-közzül: kerekded, sárga Izabású, jókora, jó édes leves, csiák nem elolvad az ember Izájában, mikor meg-érzik, nem köves, fokáig el-tart a fáján, és ha le-ízedik-is, el-áll karácson-után-is *Makarria vörös*: *Makarria fejt vörös*, a héjok ollyan mint a bőr; amannak zöldes, ennek vörös: jó édes leves mind a kettő, és igen kedves ízű illarú; csak hogy ez-is igen köves, kemény. Sokáig el-cart a fáján-is; ha le-ízedik, Húsvetig-is el-áll. Vagyon öreg is: ez még valamennyire job és tartós, hosszúkás; némelly egy-felől vörös, más-felől fűrke zöldes. Ezek-is, a fő körtvélyekhez számlálatnak. Most füzarmazott egy fő körtvély Olasz-Országból, ide mi-hozzánk; akit *Carabellanak* hívnak, kinék máfodik helye adnak a Pergamót-után. De ez (Erfék uránk bölcs írelete-fzerént) nem külömböz az öreg Makarriától, kivált-képpen az ízében; csak hogy a szinében, valamennyire sárga fűrke: és a tereje nem ollyan hozzás, mint a Makarria. *Szardina körtvély*, igen forós, nem igen nagy: azért állani kel, mikor egy kevesé meg-lagyal, jó leves. *Mézes körtvély*, apró édes. *Bakka körtvély*, egy-felől vörös, más, felől fűrke Izabású: ez-is köves, de ha áll, jó édes leves, el-tartat-úg-is, nem igen nagy.

Aagy. *Mészáros Benedek*, avagy *Havva*, a *körtvély* ez-is mind egy szinében, ízében; csak hogy amaz nagyobb, jó édes leves, leg-rováb tart a többinél. közönségsen újg: azért, igen kedves. Találtaknak többek-is, a kikkel most se üdöt, se papiroff nem akarok kéjijába fölteni.

CLXXIX.

A körtvélyvel, écebbe úgy élhetni, mint az almával. Italc, s' eczeret-is csinálnak belöle. Az orvófságban pedig, hidegit és szorit. Az édes körtvély, jó az hafa-fájóak; de az fojtós vad körtvélyt, és Colicát szerez. Ha a Izáraz-, és vad körtvélyt meg-főzik, s' annak a levét itfuzák. meg-állíttya a has-fájást; a vér-has-ellen-is jó, s' a leve-is szorit. A magva, igen jó a Izáraz-betegség-ellen; és a kéknek rohadá tudó jók. Ha a vad körtvélynek levelét meg-főzik, és az Afzony-cember le-csért mártájára kötik, ha fuzná. Az melly ember fok gombát evett, és igen meg-terhelte avval a gyomrát: egyék körtvélyt reá, és meg-könyebbül. Mivel a körtvély nehez, és szorit: azért, alá-nyomja a gyomrába a gombát. Sőt ha mérges gombát evett-is főzze-meg a vad körtvélynek levelét, ávagy a fájáról el-fürézelte mohát, akár csak a hamuját-is, és igma-meg: s' meg-gyógyul tőle. Azt írják némellyek; hogy, Ha a vad-körtvélyvel együtt főzik a gombát: minden mérget ki-vontza, és nem árthat embernek. Mikor a bort meg-akarják próbálni, ha vane víz benne: bocsássanak egy körtvélyt a hordóborba, és ha folyól leveg, nem csáválc: ha pedig le-fál, víz-van benne. Mikor a körtvély-, és Mondolafal-vitgzik, ha Délről homályos, és folyhós az ég,

bár

bár Ezince első nem efsk-is; el-veszrik a virágjokat, és első gyümölcsök.

§. III.

A Birs - alma-farú.

CLXXX.

Birs-avagy Bis-alma (mert mind a két-képp-nen nevezik) mind fájával, s- mind gyümölcsevél különböz a közönséges almától; mert ennek a fája, nem nől olly nagyot, hanem alacson: a gyümölcse sárga kívül-belől, igen jó szaga van, és minck-előtte meg-érik, mint-egy szőrös, vagy pölyhös; az ize fojtós; favanyú szabású, azért nyersen nem eszik. De az orvótságokban hasznosabb mind az almánál, s- mind a körtvelynél; ha megsútk, és mézzel, ávagy nád-mézzel főzik: (az mint bőven az szakács könyvben meg leszen írva) mert az eméltéshez igen segiti a gyomrot.

CLXXXI.

A *Birs-alma-hüvös*, és nedves helyt szert. noha a közép-szertün jobban nől, és szebb gyümölcsöt hoz, kivált-képpen ha öntözik. Mert inkább hajt a nedves-, hogy-nem mint szátaz helyre: és ha a föld, valamennyire fovány volna, jó ganajos földel kel segiteni. Ha pedig páziton, vagy füves helyen ültenek: szorgalmasan meg kel kapálni, és trágá-ni, s-nem kel engedni, hogy fű nőllyön-alatta; mert egyébként, nem léfzen jó tenyésző. Az-után, mivel fok apró ceföm öreje nál-ki a gyökerebül: az job rész-
re mind

re mind le kel vagdálni: hanem egyet, vagy kettőt fajta hagyhatnak, ki által máshová ültervén, szaporítani. Ha pedig nem szűkségtek, mind ki-vagdallyák őket. Ha szaraz idő jár, igen meg-kívánóya az öntözést, és kapallást: mert é-nélkül igen apró, es köves léfzen a gyümölcse. Egyfzóval, alkalmasabb helyt nem talál nekik ember: hanem nedves, és záros földet, kit gyakran meg kapálnak, és fennji fűvet nem hagyának körülötte. Ugy öltvák mint szalma-, körtvely-, vagy más fele fát, a maga fájában, avagy közönséges alma-fában. Noha Colérus azt mondéya; hogy, nem nevelik az öltáttal a Birs-alma-fát: hanem; ciák a gyökereken ki-nölt ágacska-t ültetik-el öfzfzel, egy kis gyökerecskével. De ez külfömbé taláhtatik; mert szinre úgy nevelhetik, s'nevelik-is a Birs-almát öltáttal, mint más fát: és a gyümölcse-is nagyobb, s- job léfzen, ha a maga fájában öltvák. Noha némellyek azt tartják: hogy nem olyan rartós effele öltort Birs-alma-fa, mint az öltatlan; mert hamar akármí nyavalyája törtenik: hanem-ha úgy tartják, a mind ide tellyebbmeg-írám. és, nem csak a cefemeteket vagdallyák-ki: de még-a hejében-való ágacska-t is le-nyelk. Es így, gyakran az öltatlan Bis-alma-fa fzeb, és nagyobb gyümölcsöt hoz; azon-kivül, tenyészőb, öregeb, s-tartosabb fa nevelkedik belöle, hogy-nem-mint az öltort fából. Azért, ne n szűkség fokar fűradozni, ennek öltá-sában.

Vilzontag, ennek a fának, olyan tulajdonsága vagyon: hogy csak nem minden-fele fának ágait bévelfzen; mert szép síma, és leveles a heja: az öltovány-
Y 2 is

is hamarab nő, és cartófiab léfzen: gyöngébb gyümölcsöt-is es job ízűet hoz, hogy sem-mint ha maga fájába, vagy hafonlóba oltóttak-vólna.

CLXXXIII

Két féle à Bis-alma: egyik öreg, másik apró. Az

öreg, nem olyan köves belül, mint a többi; de nem annyira kedves illatú. Az Apró, valamennyire kövesebb: de a fagában kedvesebb, s' ízben-is, és az orvófságokban, inkább élnek véle. Az öregek-közzé számálharni azokat, kiknek külső állatnyok, hafonló a körvelyhez: kiket, méltán híhatni Birs-körvelynek, a mint a Némeczek-is nevezik, holzúkás a retje; Egyébként, nem külömböz a többitől, feizében, színében: se hafznában. Az öreg *Birs-alma*-fának, apróbbak a levelei: az *apróknak*, nagyobbak és szélesebbek. Ha a Birs-almát, gyökereifől ülteik-el, úgy meg-nől, hogy máfodik éfzendőre gyümölcsöt hoz. Job óret ólízfel, Sz. Orfolya nap-tájban, úyságra el ültetni, hogy-nem-mint kikeletkor; mivel, kedveli a mértékletes nedveséget inkább, hogy-nem-mint a szárazságot. Kikelet-után pedig, következvén a nyár, közönségeffen szárazságot hoz magával: nagy ártalmára a Birs-alma-fának. Azért, ha nedves nyár vagon, bőven és öregeen terem: ha pedig száraz údó jár, gyakor óntözéffel kel feigíteni, ha ki azt kívánnyá, hogy öreg gyümölcsöt hozzon.

CLXXXIII

A Birs-alma-fának nyávalyáit, olay söprűvel elegyítve vízzel orvófolhatni-meg-avagy ólstatan mélfízel, és vízben kevert kretával, ha avval minden éfzendőben óntözik a gyökereit: az melly cselekedet-által, meg-gyógyúl ugyan a fá; de holzú életű nem léfzen.

léfzen. Miképpen nevelherni nagygyá, és külömb-kü-lömb formára a Birs-almát, meg-írtam oda fel. Miképpen kel pedig le-fzedni, fokáig tartani, listarumot be-löle cstanálni: ide alább. Mint kel főzni, lásd a szakács könyvben. Abis-almának szaga minden féle méregnek nagy ellensége. Erősíti a gyomorot-ha meg-efzik: és a has-folyált, meg-állítja. Lólélegzeret szerez, ha étel-életet élnek-véle: ha utánna, lágyc. A Bis-alma listarum, igen jó a Ráfzégesség ból élet fő fájás-ellen: ha sütvé elzik-is. Azonkivül; gyomorfájást, csuklást, okádat étel-útállást gyógyít Hafonló-képpen, ha meg-főzik, és Hafrom módgyára a gyomorra kórik. Így, a has-fájás-ellen-is jó. Az Alfzony-ember mátráját, főve álcvele meg-gyógyítja: mint a magva, az égcét; ha Ró-fa vízzel meg-főzik, vagy török, és recá-kórik. Ismét, ha ezt vízbe meg-főzik, úgy hogy nyálás avagy enyves szabású légyen, és avval kenyegcük: minden hévséget el-vész; és attúl származott repedezését, a-nyelvnek, meg-lágyítja. Ha a terhés alfzony, gyakran bis-almát efzik, igen hafznál a magzatnak; de ak-kor nem mikor a szüléshez közelget.

V 3

§. IV.

§. IV.

A Szederj-fáról.

CLXXXIV.

Et fele közönségesen à Szedery-fa: Fejér és Fekete; Noha harmadik-is találkozik, à ki vörös, melynek à fája nem igen külömbözà fejértül. Csák hogy ennek, fejer gyümölcsce vagy on: annak vörös, és à feketének, fekete. Abban egygyeznek ezek à fák: hogy à töb fánál legkétöbbször leveleznék, mind addig sem, míg hideget éreznek. Azért à Régiék, à Bölcsőség példájának neveztek az fzederj-fát. Külömböznek pedig gyümölcsökben, fájokban, levelekben; mert à feketének, fokkal job izü édesfavanjúcska, nagyobb, levelesb gyümölcsce vagy on: à fejérnek, veresnek igen édes, kisseb és szárazab. A fája-is természetke, dara-boffàb à feketének, hogy-fem à fejérnek. A levele-is nagyobb, erőffeb, és fzöröffeb.

CLXXXV.

Az Szedery-fa, igen fzereti à meleg helyet, ávagy leg-alább à közép-fzerüt: ellenzi à hideget. Inkább kedvelli à szárazat, hogy-fem à nedves földet: à fővenyest, hogy-fem az agyagost; azért jó puba, és ganna-jos földben gyönyörködik. A végre, az várakoz uzain, s-à házak-körül, örömet ültetik. A hol-zíróffabb földet kap, igen-is meg ndi; csak hogy à meg-rothart ágat, fzorgalmatofan le-vagdalyak. A hol-jó-földe vagy on, nem fzükség öter genajozni, söt nem-is jó-vallyák:

vallyák: hanem, à hol sovány földbe ültették, à kibben elegedendő táplálása nem volna; ott igen jó, hanem csupa, és éretlen ganéjt, hanem jó ziros földet hánaának à gyökere-körül, és effélével gyakrabban meg-újítanak. Leg-job helye ö-néki, à fzóió venyike-mellett: avagy à kertekben, à hovà à Nap jól fzolgál, és à kemény hideg fzélkül meg-óthalmazatik. A páfitor és füvet, nem fzenvedti örömet mellyekkel-vonyák táplálását.

Nem igen fzükség à fzederj-fát óltani: mivel in-CLXXXVI. káb az ágain, és à gyökerebül ki-nöt csomórék-által fzaporíthatni. Mindazon-áttal, ha kinek hedveczartya, ólthartya öter az ágán à meg-hasított fában is à kic en legjobbnak tartok. Kirül oda fel, ennek à könyvnek VI.Réfzében: Hogy pedig könyvben, fiatal növény-dekek nöheffének à fzederj-fábül, mellyeket el-ültethetni: ilyen módokkal élhet ember. 1. Ha valami régi fzedery-fa volna, à ki immár csak vesszendő volna: de találatnak még elevenység benne, azt nem igen magafán à földtül, le kellene vágni: és annak tökéjekörül, fok apró *örömdétek* nőnek ki, mellyeket, vagy jó földel kellene beföldni, à ki alatt gyökerec vernének; vagy bújtatni kellene őket, mint à fzóió venyiket. 2o. Ha valamellyik alól à kő-fal-mellett állana, annak az ágait akar à fundamentumba; s akár à mellette-való földbe bújtatják. 3o. Ha femmi efféle alkalmatosság nem találatnak; tehát alól à fzederj-fán, hadgyák meg-nőni azt az ágar, à ki leg-közlebb van à földhöz, mind addig, míg le-hajván, el-bújtathatják à földben. 4o. Mód, à miur oda fol is meg-irtam n LXIII. hogy

hogy arra kézfirtetett fazékon, által-vonnák a fzederi-fának ágát; és jó földdel meg-röltesék, s gyökereit vér, 50. Mód, mikor az ágnak terejét, avagy egy jókora ágat, a ki más-fel lábni, le-törnek: és a földben el-temrik, Erről is oda fel n. LXII. De elsöben, meg két felöl simítani, egy kevelésé a külső heját vakarni; azután, rehen-ganéival bé-kenni, és a verembe (a kit el-löb álltak, hámuval elegyített földet reá-hányván) el-temerni. A földből pedig, négy vagy öt újnál-ne had-gyákkiljveb. Töb effele izaporitást találisz oda fel, IV. Réfz. §. VI.

CLXXXVII.

A fzederi-fának több ágai-között; gyakran a töké-jen éstemerdek ágain, fok bújna növendékek nevelked-nek ezfrendönként: úgy hogy, ha azokkal nem gondolnak, jövendőre tellyefégsen gyümölcsellené leszen a fá. Azért ennek eleit vehetni, ha minden ezfrendöben, az ilyen házfzontalan ágakat (hanem-ha alólültetésnek okáért, akarnának valamit hadni) levagdallják: hogy a fának több táplálása, és gyümölcse lehessen. Némellyek azt kívánják hogy Oktoberek elején, meg nyissák az fzedery-fának gyökerét, és friss óbor sóprúvel meg öntözzék, s-megént bé-vonnák. úgy kell az fzedery-fát nevelni, hogy csak egy tökértül nöljön; a derek ágai, dyólcz lábni magásra emeltesenek a földtől, avagy többre, az mint záros, vagy kopály földben vagyon, Merrebben, alacsonyab-baknak: amabban pedig, magassabbaknak kell lenniek. Azt írélík némellyek, hogy több gyümölcsöt hoz a fzederi fa, ha imittamort a tökéjét meg-fürják: és ter-pentína-fából csinált székeket vernék-belé. Az öreg-óltová-

óltoványokat, vagy immár jó gyökerecs fákat Oktoberekben és Novemberekben, az-az, Mindfz. és Sz. András há-vában. A gyöngy fákat pedig, kikeletkor Februariusnak végén, és Martiusnak elején, az-az, böir elő és Böif-más hóban: mivel hogy nagy bélek vagyon, és néigen fzedved herik a relet Kinek ültetésére aély, és szélles ver-met kel ázni. A fzederi-fác, noha magvárúl is vehetni, de ez házfzontalan: mert igen kéfédelmes a növése. A fzederi-fác, leg-inkább a feljyem-erelztő bogarak kedve-ért bőven nevelik; kiválc-képpen a fejiert Olafz-Orfzágban, és más Orfzágokban, ahol a feljyem ma-teriát csinálják: k knek leveleivel tartják a féle bogarakat mingyárt mihel meg-elevenednek, szintén addig míg a feljyem erelzteni kezdik. Kiknek tartáfokrúl (ha isten elter) másurtirok: csak hogy reá kel vigyázni, hogy éppen meg ne folztaflanak a fák levelektül: fő-képpen azoktül, kik az ágaknak retején vannak, annál inkább az ágak hegyét le ne törjék.

A' Szederinek fok orvóísága van. Ha még éret-len, keményit: ha meg-érett, és édes, lagyít. Így, ha nyersen meg-fzárastják, keményit, és meg-állítva a has-folyást. Sokaig meg-áll triffen a fzederi; ha egy-üvegbe rakod, és arra tölröd a ki-facsart levét. De Fel-lyül bé-köfösed a fzájait.

A fél éretnek ki-facsart leve, ha rófa mézzel öfzve-keverik: igen jó orvóísága, az hévésgtül meg-sebfeledert toroknak; árothar tognak, és ínynék. A kioek fzája meg-velzett, vagy az iz el-fogta; az, a fzederi vízben, vagy succulában Gallest, Tim-sót, fásfrányt, és kek lilium tövert egy arany nyomót, főzve-
X
meg:

CLXXXVIII.

meg: de úgy, hogy egy mészely vízben, legyen fél drachma, az az, három pénz nyonó Témjén, Timfó, galles, sáfrány, lilium por. Ezeket, mind porrá kel törni, és a fzederj vízbe venni: s' azzal kel mosni hidegen a meg-velzett fájat. Ha meg-forrallyák a hejét, levelét, estő vízben meg-főzik, és azzal molsák a fájó fogat: meg-enyhíti a fájdalmat. Ha főló-képpen, szép hajjat nevel, ha ezen vízzel mofsa ember a fejét: kiválte-képpen, ha venyike, és fekete füge ágat, együtt főznek véle. Ha a fzederj-fának gyökerét, arancs-kor meg-mertzik, és környültre vermet ásnak: másnap olly lévfoly-kibelőle, a ki meg-alufzik, a-vagy meg-áll; az igen jó a fog fájás-ellen: és az sömőcsent-is el-velzti. Ha a gyökerét meg-fázazryák, és eczetbe vetik, s' tizen-két napig, a Napra ki-célfzik: az-után, igen aprórameg-törlik: a likas, és rothatat fógat ki-vonnyá. Ha borban meg-főzik mind levelesül, és avval korogtatryák a torkot: a dyak-csapra fállott erőf nedveséget, el-velzti. Ha eczetben meg-főzik a levelét, s' azt kötik az égésre: igen használ. Ha ehomra hidegen elzik a fzederjct: igen

el-velzti a szomjúságot, és
henséget.

☉(o)☿
☿

§. V.

§. V.

A Cseresnye-farúl.

CLXXX.

A Cseresnye, közönségesen két-féle: óltort, és óltatlan. Ezek-közszül, némellyek öregeki; némellyek közép-szerűek; némellyek aprók. Színekben pedig, ki fekete, ki vörös; kinck fele fejér, fele vörös, ki éppen fejér. Találkozik éppen zöld is: de még ollyat nem lártam. Az íze jó és des leves, és egy kevelsé savanyócska Szabáú: főképpen az óltort fekete, öreg és jó porczogós. Akésőn érő, leg-inkább ki Sz. Mihály nap-tájban érik, jó kémény: de közép-szerű, és a csukáján mint-egy fódra vagon, ritka itt minálunk. A fele fejér, és fele vörös; igen jó édes, és porczogó öreg. A tízra fejér, igen édes s' lággy. Az óltort mindenkor job a magon költne. A Cseresnye, hűves eget, avagy közép-szerűt szeret: a felette meleget, nem igen szenvedheti; azért az agyagos földet sem igen kedvelis, inkább valamennyire nedveslet. A közép-szerű, és lapály helyeken, nem teremnek olly öreg, és szép cseresnyék, mint a hegyes, és dombos helyeken: avagy a hegyek, és szőlők lábában. Jó rávül kel egy-mástul ültetni, a lövények-között, avagy mellették igen alkalmaros. Azon-képpen, ha valami nyári háza vagyon valakinck, a kit a Nap igen ér: annak eleiben cseresnye-fát ültetni, igen kedves; a ki árnyékával, a Napnak sugárit meg-gatollya. Továbbá, a cseresnye-

X. 2

fanck

Sanak olyan természetű vagyon, hogy a gancj nagy el-
lenség; mert ha abban, valamely fiatal fárafokot hán-
nak, a heja egynehány helyen el-válík a fájá-
rúl. Es, ha ér-vágással nem legítik, cellulosséggel el-
vélz. Melynek oka az; mivel a cseresnye-fa, igen
magaslat izokort nőlni: azért, fok nedvességgel bír, a
gancjnak melegsége által pedig meg reked az: és így, a
fának heja el-válík, s' meg-repedez. Egyébként, igen
kedves neki a kapallás: és, ha fovaný a föld körülröte,
az úgyakrabbon meg-úyítsák.

CXG.

A Cseresnyét, közönségesen úgy őltvák, mint az
almás körtevel. Minémű fára, oda fel meg-írtam:
de leg-inkább vad, ávagy magon költ cseresnye-fára.
Némellyek azért cselekedezik, hogy a fa-és heja között
őltvák; de máfok ezt nem igen jóvallyák, mert a
macska-méz, a nedvességnek idején, igen nagy aka-
dályt szerez a fának növéseben: a mint oda fel-is meg-
írtam.

Azért, az olyan fákot, a kikből gummi, vagy
macska-méz foly, akkor kellene őltani, mikor az nin-
csen; ávagy mikor meg-szűnik a folyástúl. Annak-
okáért, bizonyosfáb cseresnye-fát, a meg-hasított
fába őltani: való ágacskaának; mind a rökének kiben ől-
tvák, a mint lehet, meg-őltalmazták, és az ágacskaát ne
szorítsák igen erőfőn meg. Mert a cseresnye-fa, olly
igen nől, hogy ha erőfőn meg-köcök, könnyen bé-vásó-
dik a köcöcelék; és azt bé-nővi. Azért igen jó, mikor lát-
szik, hogy az bé-őltort ágacska valamennyire nől, ak-
kor meg-tágitani a köctelt: a ki igen legíti a növéset.

Egy

Egy kiváltképpen-való, tiékos obfervatitot írnak
némellyek az őltásban, a kit talám nem fok ember
túd: nohá szorgalmatosán kellene reá-figyelmezni;
mert egyéblént, az őltó ágnek növéseben, felere na-
gy akadályt szerez. Mivel ha szintén alkalmas ideig
zölden, és frissen meg marad-is: de végtére el-vélz.
Az pedig a fzemek, vagy bimbók meg-választásában
áll; mert nem mindenik hasznos, es alkalmas az
őltásra: mivel nem renvézfő-ág, a ki leg-inkább kíván-
tatik a gyümölcsöző fákhoz. Mert gyakran az őltó
ágacska az utólsó fzemek, vagy bimbók, csak szintén
virágzó, és nem nevendekeny fzemek: a kik néha vi-
rágnak ugyan, de fémmit sem nőnek; és azok
gömbölyűbbek s' nagyobbak, hogy-nem-mint a leve-
lező bimbók, a kik valamennyire hoszabbak, és hegyes-
febbek, és csak ezek alkalmasok a növéfőre. Azért,
illyetkel választani az őltáshoz, és az máfoknak békét
hadni. Ehez a regula-hoz szabhattya ember, más
fák őltásában-is magát. Ehez-képest, arra-is vigyáz-
ni kel, mikor az őltó ágacskaát faragják: mivel a kül-
ső heja, örömfő el-válík az belső hejátúl: a ki igen
igen akadályos a növéseben. Azért, jó éles kéfcscské-
vel éllyenek ebben hogy mind a két hej egy máfson
maradgyon, hogy a nedvisíget inkább mágokhoz von-
hassák. Az-is igen legíti a növéseben az őltó ágacs-
kaát; ha minck-előtre bé őltvák a fát, annak környé-
két meg-kapállvák, és szépen meg-gyomlállvák: és
ha szükséges, úy földel fel töltik. Noha némellyek
azt tanítvák: hogy a Cseresnyét, más fele fában kel-
őltani. De mind azon-álat, közönségesen azt tart-
vák;

X 3

tyák; hogy job hasonló fára őltani: az-az, cferesnyét cferesnyérei, ha vad cferesnye-is, avagy magon költ. Mert ezen -is ültek, de bé kel őltani, ha ki jót kéván.

CXII.

Némellyek, illyen módot jóvállanak á cferesnyé őltásában: hogy Húsvét-előt, vagy utánna négy nappal, az hól-d-tölte-előt kilencz, és tíz órá-táiban az őltó ágacska (à kinn három személ, nem kellene többnek lenni) á felől, à mely-felől fel-élfzik, tizintc à béltig kel meg, faragni; más-felől pedig addig, à míg belé kel gyukni, à külső temetdek heját le kel faragni: de à fejtér hártját raita hadgyák. Es így őltathatyák à fa-, és heja közzé, valami *szép síma* cferesnyefára: de nem feketére, hanem vöröstre. Az ágakat, hól-d-fortára kellene törni, mikor még harmad napi, dél-után; és úgy kel tartani, az mint oda fel az őltó ágacska körül irram. Némellyek azt kévánnyák: hogy ha à tökében őlttyák à cferesnyé ágacska, le kel vonni à pibéc; mert ha rajta marad, meg-rothasztya az ágat, minck-utánna meg-foganofzik. De é féle szorgalmatofással, nem igen élnck az Magyar őltó emberek: ugyan még-is meg-foganofzik, és jól nől.

CXIII.

Némellyek azt kévánnyák: hogy Novemberbe, avagy tizen-egyedik napjátúl fogva Decembernek, egélfz első napjáig Februariusnak, őltclák à cferesnyét de à tél-előt- való őltáffal, mi-nálünk nem fokat nyér, avagy semmit sem, az őltó ember (Mindazon-által, à kit à furcláság furdal; meg-probalhattya) Hanem, leg-jobb à cferesnyét Februariusban, és Martiusnak

élc-

elején őltani, minck-előtcre ki-fakad, à mint ennyi-hánfzor meg-mondotam. Ezt ízemre, sípra-is őltathatyák, mikor annak idejé van. A' cferesnyé nem olyan jó, mikor az nevendék cfereméren ültek: mint mikor őlttyák. Az-is meg, kívánnyyák, hogy é féle gyökérből ki-nölt ágacska, és à meg-fáradott ágakat, szorgalmatoflan le vagdallyák. Azt taryyák némellyek, hogy az apró cferesnyé-fák, mindenkor több, és job cferesnyét hoznak; hogy-nem-mint más öreg, magas, és vén fák. Azért, ha ki az apró, és alacson fáról tör őltani-való ágat, és à magas cferesnyefában őlttya, azt nyeri véle, hogy több és nagyobb cferesnyét hozzon: az ágai-is inkább meg-nólnck, hogy-nem-mint az öregfáknak, à kiknek alá hajolnak.

A' fiatal cferesnyé *öbörvényekait* *ültetni*, halznofiab CXCV. őzfizel, hogy-nem-mint tavafzal; mert az téli nedveséget, magokhoz vonfzák, és ha igen meleg nyár kövckezik, inkább meg-maradnak. Noha ki keletkor-is meg-lehet, minck-előtce ki-fákadnak. A' cferesnyének mely vermet kel áfni, és 30' vagy 40. lábnyira egymáffól ültetni, és gyakran meg-kapálni: úgy kel pedig nevelni, hogy 8. vagy 12. lábnyira legyenck az ágai à földtől: hogy könnyen réa nem áfzhallának. Ha à cferesnyefának ceteje hegyesen fel-nől, és hofzan: fellyyül le kel mérlni. Mert egyébként, ha úgy hadgyák nőlni, olly magafsan fel-nől, hogy à gyümölcséhez sem férhetni, és csak az madarak élzik - meg. Noha mi-nálünk, kajmocfal fécpen le-vonfzák, s-meg-fzedik. Kinek eleit vehetik, ha minck-előtce el-ültek, el-vagdallyák à hegyre; és így ki-

ki terjed. Jóllehet, ennek is békét hagyhatni. Az cseresznyefacal fák, hamar virágoznak, mikor el-ültek. Azért, ha első elzendőben virágoznék, mindleket a virágjaikat fzedni; mert csak el-vélti a fáok erejét. A cseresznye-fát, őszivel ki-ásák, azután akkor ülteteni-el, a mikor akariák. El marad egész telertza-kais, csak a gyökere a földben legyen, és azt friss föld be-hányják. Es így, mihele a földben vermet ásharnak, akár mikor is el-ültehetik. Hogy a cseresznye idején meg-tyétk, és mag-nikkül legyen: meg találod oda fel, a mesterseges ótafokról. Mikképpen ket be-csnálni, és fokáig tartani: lásd ide alább.

CXCV.

A' cseresznyet nyersen, frissen, szárazon, főve-is, s' a torrákban-is ezik: de inkább élnék meggyel. Az orvótságokban sem élnek vele: noha magában a nyers cseresznye, hafat lágyít, és a száraz, keményít. Ha a fekete cseresznyének, kivált-képpen az apró vadnak, vizét vélik, avagy distillalyák, és fel unozniát; az az, egy latot adnak-bé az ollyan embernek, a kit nehésgör, el-hadgya, és meg-óttalmazza tőle. Gummit, avagy macska-mézet, melly a cseresznye fából foly: ha borral, és vízzel elegyítve efszik fel, s-azt íszák, a régi borutot meg-állítva; az ábrázatnak színet meg-jobbítva; az ízeme világát élcsí: és az ételre-való ízt szerez. Ha csak magánollian fejt borba meg-főzik, s-azt íszák, meg-ronya a vesében a követ. Aki azt akarja, hogy igen purgallyon cseresznye: fúrja-meg a cseresznye-fát, onned felllyulálá, és tegyen három, vagy négy lat Mercuriumot belé, s-csnállva megent bé; úgy által-harrya az egész fát, hogy

hogy ha ki annak cseresznyei ébül efszik, el nem álbattya; hanem, el-csápija a hasát, és szaladni kel. A' Cseresznyefa, a minn a ganéjtül el-fajúl úgy meg-jobbul ha a maga fatyú ágait, és csemereit levagdálván, a gyökere-kö-rül el-remetik, és ott meg-rothad. A cseresznye-fa, a fölöttébb-való nedvelségtül meg-rothad: azért a fáját meg kel fúrni.

§. VI.

A Megy-fárul.

Megy-fát, az Authorok, őfzve keverik a CXCVI. cseresznye-fával; azért a Némereket is a Meggyet, néhütt fa vanyú cseresznyének hiák: és az Herbariufo-k-is közönséggellen. Ez egyj-

nehány fele: fekete és vörös. A fekete; közönséges, apró; avagy közép-ízerü: fá vanyú, és valamelyre édes; hanem ha igen meg-értk, akkor édesebb, gy mbölyü a fze me. Málódik, Fekete Spanyol meggy: az is gömbölyü, a szára-is temérdekebb; de nagy, és némely az öreg fekete cseresznyénél-is nagyobb, édesebb is a többinél, mikor jól meg-entk. Az ágain, fűrűen szoktak a virágjai nőni, mint ha bokréta módgyara kötötték-vólna rá; csak hogy, nem fok gyümölcs ma-rad-meg rajta. 3. Vörös közönséges halvag meggy, a minn némellyek nevezik: közép-ízerü, édesebb a feketénél, igen léves, víz izü szabású. 4. Spanyol halvag-meggy; a kit mások Gundinak neveznek: nem fokkal különb a közönséges halvag-meggyenél; csak hogy,

hogy, sokkal nagyobb annál, és a szára is temérdekebb, édesebb, húsoffab-Ezek a megy-fák, nem sokbank ú-lombóznak a cseresnye-fáktól, természetekben kivált-képpen; mert a mint amazok, hűvos helyt kívánnak: úgy ezek is. Csak hogy, a cseresnye-fa igen magafan nő, és jól el-terjed: ezek nem annyira, A fekete Spányó-l-megy, inkább eggyez a cseresnyével, levelében, és ágaiban; nagyobbat is nő hogy-nem-miat a töb me-gy-fák; kiknek fok ritka, vékony ágai függnek-alá.

CXCVII.

Az óltáfokban sem igen ellenkeznek: csak hogy a közönséges, fekete, és halvag meggycet nem igen szoktak óltani, hanem inkább a gyökéres csemeté-jeken el-ültetni; noha nálam aki óltani akarná, igen kevésfel meg-jobbúlna a gyümölcse. De a fekete Spányó-megy, és *Gundi*, meg-kivánnák az óltást; az ágon a faközé tartólsab: de, ha ki szemre és sípra óltya a Spányó meggycet, hamarébb, es majd szre-renséltébbben meg-foganofzik, és gyümölcset hoz. Az Spányó meggycet, és más fele meggycet is, job é-deléb is, ha cseresnyében óltvák; mert a közönséges meggycenben, nem léfzen olyan jó. A meggycet, ha azt akarod, hogy purgaló légyen: nem csak úgy, a mind ide felljeb a cseresnyéről írtam, végebe-rihered; de úgy-is, ha a megy-fához-közzel, bodza-fád léfzen, a ki alkalmas az óltásra. Fúrj azért egy likat a megy, va-gy cseresnye közepin, és vóná általa bodza ágat rajta; és kend-bé jól a likát mind két felől óltó vizsgál, va-gy ehén gancéjval elegyített agyagal, hogy kine foly-hasson a fának leve: ha úgy egy-másban nőnek, a cse-resnye vagy megy, magához vonfza a bodzának cu-lajdon-

lajdonágát: és purgáló cseresnyét, vagy meggycet hoz.

Miképpen óltharai az szőlő venykét, meggycen, CXCVIII.

vagy cseresnyében, hogy ki-keletkor cseresnyét hoz-zon: fel-ralálod a mesterseges óltáfokban. Használó-képpen, mi módal érhetik-meg idején a cseresnye, va-gy az megy; és, mint lehet mag-nélkülvaló. Ha az megy-vagy cseresnye-fát, hangyák vesztgecik: Por-tulacának, vagy Porcs-fűnek a levétkel belé-cölteni, a kic fele ez errel elegyítettek: vagy bor-sóprúvel ken-nyék-meg a fának tökéjét, mikor virágozik. A meggycet, és cseresnyének magvát, ha meg-török, és kifacsarják a levét, a vagy tejer cfinálnak belöle, s azt meg-íflzáák meg-törölné vesében a calculust. Az olaja is a mag-rának (ha ki-facsarják, mint a mondolábúl) az ábrá-zatot ékesíti: moeskor és ífzeplöt el-vélfzen: hasznos a zina-fakadás-kölfvény, és kö-ellen is. Az macska-mézének, olyan ereje vagy on, mint a cseresnye gum-mi-jának. Mind megy, s mind cseresnye víz, a fölöt-tébb-való heüségert meg-óltya. Az gutta-üresben, ha ki el-vefzti f zavár; és fáját moða, s-íflza a fekete cse-resnyének égetett vizét, vízfa-hozza a f zavár. Diál-lallyak pedig és égetik. vagy clák magár a húsát, va-dy mind magofkül meg-törvén. A megy víz, igen hasznos a hideg-lélésben: és a peffis-ben is meg-vafla-gítva az erőt: a vér-has ellen is jó. Ha ki jól akarja égetni, törje-meg a meggycet, és tegye a víz égetni-való edénybe, a kit Balneum Marie-nek hívnak; költ-cön bort reá, és égeflte-meg. Az-után abba a vízbe, költcsön valami nyers meggycet ki-facsartt levét, hogy jobb

íze, és fzeb színe legyen. A fázraz megyre pedig, né-mellyek mustot töltenek, és úgy égetik-meg. Ez a víz, a fzivéc és gyomrát, igen meg-erősíti em-ber-nek. Effele vizet, (fo-képpen az édes, apro, feke-te cseresnye vizét) ha csak fzájában töltik is, a ne-bézség törő gyermeknek, mikor rajta van, mingyárt meg-áll: noha bizonyos időben, megént reá-jön; de akkor-is meg-állíthatni: főképpen, ha hárs-fa virág vi-zet, meg annyit töltenek hozzá; a pedig lehet egy uncia, avagy kettő, kinck-kinck idejéhez-képest.

A megyből, igen jó hűvösítő vizet csinálnak a Fel-földön, nyarra-valót, a kic íznek. Azt pedig vagy meg-törlik, s úgy fajtollják-ki, és bor-sóprűre töltik a hóródóba: kiből csak egy keveset töltse-nek-is az üveg borba, fzeép fziúnt ad néki, és megy ízt, Avagy csak meg-törlik, vizet töltse-nek-ré, és úgy tartják: az után, ki-fajtollják, és bor-főprűre von-nyák. A'vagy, ha csak úgy hadgyák-is, igen jó ital. A' meggyel, miként élnek az étkekben, meg-lélzen írva a Szakács könyvben. Mi-képpen csinálják-bé mézbe, nád-mézbe, zc. ide alább. Minc kell jó me-gyes bort csinálni: a borokról irandó könyvben léfzen.

CXCIX. A' vad meggyel(a ki alarctson bokrocskán terem, imít-amot az dombos út-felén, és fzőlök megyé-jében, keferűszabású) nem igen élnek Magyar-Oriz-ágban: hanem, néha az cezében. Franciában, a magvabúolavrcsinálnak, és avval fzagofsa téfzik a kefszyüket, a kefszyű-csinálók.

§. VII.

§. VII.

A' Szilva-fárúl.

Szilva-fának, csak nem olyan tulajdon-sá-ga vagy-on, mint a cseresnye-fának, abban: hogy könnyen által-ültehetik, és hamar nő. De inkább fzereti azt a helyt, a ki töb meleggel, hogy-nem-mint hideggel bővelkedik; jobb földet-is kíván, hogy-nem-mint a cseresnye. A' Zroffab földön, nagyobb gyümölcsöt nemz: hogy-nem-mint a fsovány földön, avagy közép-fzerűn; no-ha ezt sem veri-meg. De a friff éreclen ganéj, ártal-mas néki; mert arról férgék nevelkednek: hanem a kapallás, és jó ziros fris föld, igen hafznos, kivált-keppen, az öreg őltot fzilva-fának. Mert azok, a többi-közört, inkább kedvelik a ziros földet, a kic a Nápnak sugára ér: s' a fzorgalmatos kapallást, és pu-ha földet. A' hideget, a nedves, és kővecfes földet-is, alkalmassan jól el-fzenvedhetik.

A' fzilva-fát, magon vetik örömfét: és gyakran csak magáról-is, a hol a fzilva mag a földbe esik, meg-nő. A kic pedig, fzánt-fzándékkal akarja ülre-tetni a magot: úgyesse őfzfzel Novemberbe jó kapált, és nyűgort földben. A' vagy, a mint oda fel-is meg-mondotam; elsőben, a fázékban ülrefsek: az után Martiusba, Aprilisben, a kertbe ki-ültehetik. Né-mellyek azt mondgyák: hogy hamarébb ki-nő, ha hűt hagy-nak a magva-körül; A' mint a baracsk-felöl-

CCI.

CC.

istélik. Két, avagy keveseb arafrayira ültetők egy máfűl. Meg-lehet ugyan, Februariusban ültetni: de akkor, máfok itéleti-fzeréne, három nap lúgban kellene áztatni, s' úgy ültetni, két vagy kevesebb arafrayira égy máfűl. Az-után, két cízrendő-műl-ván, el-ülteték. Más-képpen-is ültetik a szilva-fát a csömöctéjéről, a kik a gyökérből ki-nönek; avagy a fának hejából, ugyan-azon hónapokban: de akkor, meg-kell ganéjával kenni a csömöctének végét. Ez a fa, nem igen mély vermerkiván; mert nem nől igen mélyen alá a gyökere: hanem inkább el-terjed. Nem-is igen nagy közre: mivel egyvík, nem akadályoskodik a máfűknak. Ha immár jól meg-nő a szilva-fa, a kit el-karnak ültetni: job lézzen, ha el-vagdallyák az ágainak retreit: és úgy szébben fog ki-verni, és hamar gyümölcsöt hoz.

CCII.

A' *szilva*-fát *ültetni*, csak nem minden képpen: de kivált-képpen a meg-hasított fába, a ki - által hamarabb fel-nő. Nem-is igen kell avval gondolni; akár a szemenél, akár a csomónál kezgyék-el a metszést: csak hogy, ha temérdekebb a fa, a csomónál kezdgyék, hogy a szoritást, jobban el-fzenvedhesse. Egyéb-ként, né vegyennek hozzu ágacsát éhez; mivel akadályt szerez a meg-foganásban, és növében: hanem, leg-jobb egy únynt, vagy valamivel hozszabbar, vagy rövidebbet, a mint a fának állapotya engedí: a kin négy bimbónál ne légyen igen több, ezt mind a kérfelől meg kell faragni. Oltharai a szilvát, avagy szilva fában a ki leg-jobb; avagy mondolába, avagy baracska, dió-fába-is: de mind ezekkel az órtáfókkal

fém

fém igen job a közönséges szilvanál: a kit vagy magom, vagy csömöctén ültetnek. Sőt ha más fába óltják, el-fájúl, és apróbb lézzen. Oltharják cseresnye-fába-is, és némellyek Alma. fába-is. Jóllehet vannak, a kik azt tartják: hogy ha szilva-fába óltják, nagyobbak, és jobbak léznek: hogy-nem mint a magon nőlek. Az ágacska, törni kellene Farsáng-után, mikor a hóld nyolczad napi. Az ó-óltáfók, Februariusnak végén, vagy Martiusnak elején, leg job. Szemre pedíg, vagy sípra, Sz. Jakab nap-fájban. Noha a Belztercei, vagy magváló kék-, Durántzai-, dobzódo-, sarga hozúkás-, és gömbölyű-szilvát, nem igen szokták minálunk óltani; hanem inkább az öreg sarga-, vagy fele sarga-, fele vörös-, avagy, a mint némellyek nevezk, Ökör szemű, és apró, édes, gömbölyű-szilvát, (a kit némellyek Böröny szilvának neveznek: Németül: *Stüner Stweipen*: Magyarúl-is, édes kökény szilva) óltással jobl zaporítani. A' Belztercei szilvát, kit a Nemetek, Magyar szilvának neveznek, egy vagy két nappal az úyság-előtt ültetik-el: hasonlóképpen hóld-töltékör-is, az csömöctéjéről, avagy ifjú nevendék gyökere ágainál. Máfók, azt jóvallyak: hogy éfele kemény köves gyümölcs fákat, úgy-mint *szilvát*, *cseresnyét*, *baracska* zc. még télbe ültetsek-el, mikor a nedvelség, a fának gyökereiben van: úgy inkább meg-marad. De föllýűl a hegyet meg-görbítsek, ha elegendendő hozzu.

Nem árt az szilva-fának, mikor ki-átsák; ha szin-CCIII te némelly gyökere-is, a ki hozzu, el-vagdalyák: csak az-után, az öreg gyökere, a kit fejfzével kellett

el-

el-vágni, ha a ki-ásásban meg-törték, meg-tontottak; avagy meg-nyúznak; jó éles késsel szépen el-metsék; mikor el-akarják ültetni. Az mely regulat, a több fáknak ültetésekben-is, meg-kell tartani. Az fákról-is, minek-előtte el-ültetik, a földtréb-való ágakat le kell metsélni. Halonló-képpen a hegyéc-is, ha el-szenvedheti, és nem igen temérdek, el-kell elágni: hogy egyarányfűk legyenek. Ha pedig nem egyarányfűk a teretlek; az-az, egy része kisebb az ágaknak, ugyan még-is mindenikbül, el kell egy keveset vagdálni; hogy egyarányfűk legyenek: és úgy kell a földben temerni. A kit körülötte jól meg-tapodgyanak, és minden füvet s' gyamot, a gyökerec-körül ki-gyomlállyanak, szorgalmatos kapállással. A fátyú chemceit ki-irtsák, kik a gyökerebül ki-nőrenek, azokon kívül, a kék igyenaftébek, és ültetni hadgyák. Ugy nevellék pedig, hogy csak egy tökéjé legyen: s' ne igen magosan emeljük a föld színétül. A' szilva-fábül, igen jó eleven fővényt csinálharni, hamar és sürűen nől: fő-képpen, ha a magvár endel ültetik. Az önrözés-is, igen halznos nékiék. Némely szilva-fáknak, kivált-képpen a Duránczainak, igen sürűven nőlnék az ágai: Azert, irtogatni kell.

CCIV. A' szilvákknak fok fele külömbsegekrül, fokar irnak némellyek: de mivel az mi nekünk nem igen használ, kivált képpen, fok fele nevekrül, hijában-úaló, verféngéleket és villangáfokar Izaporitani; azért én-is azoknak békét hagyok. A minc azoknak-is, melyek más idegen orfágokban, s' nem Magyar-Orfágban talátarnak.

Közön-

Közönlegessen a szilva-fa két fele; a ki magátúl nő: és, kit óltanak. Ez-ek-közzül, első helye foglal magának, a Belzerczei, avagy, magva-váló kék szilva: öreg hozúkás, a kit az Aurorok, Magyar-orfági szilvának hívnak; azért, hogy Magyarorfágban leg-job, és egefégeseb, f-édeleseb terem. Innen némellyek azt ítélik: hogy amà nevezetes szilva, a kit régenten a Deákok, Pünnum Damascenum-nak mondottak, nem egyéb vóle: hanem, a mi Belzerczei szilvának. Ezt, igen jó szaraztani, és fok elzendeig el-áll: tenyélzöb-is a többinél, és a fájiznek kedvesésb, fávanyúfeka. Azután, a Duránczai szilva, kék jó öreg: és mikor jól meg-érik, igen édes, kerekded. Vanak apróbbak-is, de ezek, el nem válnak a magvoktúl. Vagyon más öreg farga szilva, mint a baraczk, kerekded: kinck fele vörös; édes fávanyú zabáfu; más megént egy kevesé kifeb, farga zöld, hozúkás, leves. Lével bőven apró hozúkás, és gömbölyü-is farga, kit hideg-jelő, dobzódó szilvának-is neveznek: azért, hogyha valaki ebben fokát elfzik, avagy vizet ifzik reá, hideg-jelőst ferez. Találkoznak apró hozúkás, vörös szilvák-is. Vannak apró gömbölyü, kék, kőkény-szilvák-is, fávanyú, és egy kevesé édes. Több effele szilvák-is teremnek orfágunkban, kíker nem igen bőcfillenek. Franciaóban talátarik olyan szilva, a kit ök, minden szilvánál nagyobra bőcfillenek: ez *Perdigones* nevü, az-az, fogoly madár szinü; mert egy-felöl oly póttögeret, mint a fogoly madar colla, és ízbenais fellül-halladgya a többic De ilyen, azén tud totra, nem talátarik a mi orfágunkban. Hanem, vagyon néhány idegen szilva-fabáfu, a kit Mirabolannának nevezek, gömbölyü jókora, megyszilvü,

Z

színű, igen leveles édes, de vízfűzű: azért, nem mind-
neknélkedves; hanem a patkában, liszium formára,
nád-mézben csnállják; és felette igen hasznos, fok i-
deig az ember egélfégtető állapotban meg-óralmazza.
Az órált, igen kedvelli, és hamar gyümölcsözök utánna.
Nem sokkal külömböz a több szilvákhoz munkájában;
és mint fájában, levelében, és virágjában is-

CCV.

A szilva fának, ennyehány *nyavalyái* vannak, mert
néha wintha meg-rühesednek, a vagy varafodnak, ol-
lyan léfzen. Annak pedig eredeti, arról van: hogy a
macska-méz, a mely belőlök ki-foly, meg-reked ben-
ne: a vagy meg-rögzök, a vagy a moh el-fogja. Azért
azt a macska-mézet, a vagy gyantát, le kel róla vakar-
ni, mikor derek, és hidegek, kezdenek lenni. A mohot
pedig, szüntelen valami czondrával, a vagy remédek
zák-fórtal, le kel dörgölöni. Az ér-vágás is, a vagy köp-
pölözés, igen használnéki.

Más alkalmatlanlag is éri a szilva-fát: melly, va-
gy abból származik, hogy nem fok gondor viselnek a
gyökerére, és alkalmatos időben meg nem kapállják;
avagy a ferges rothart ágait, le nem vagdallják, és meg
nem irtyák. Azért meg-repedez most egy felől, most
más felől, imity, amott ennyehány felől az melly, olly
veszedelemes nyvalya, hogy ha azzal nem gondolnak, és
gyökeret verhet, a fában: eggyik helyről az máfikban
ereszkedik, és végre ki-vész marta a fa. Annak-okáért,
ha látya ember, hogy illyen-képpen fel-fogorodik a fá-
nak heja: és az ágak, egymásban kötföldzenek, megis-
gőrcsődődnék: azt a beteges ágat, a frís egéfséges á-
gig levágják, és a gyökerét mellyen, felegedendő-kép-
pen

pen meg-kapállják: hogy azt az ártalmas nedvelésé-
get, a ki a fát úgy meg-veztegeti, ki-vehessék.

A szilva-fák, gyakran némelly el-rejetti, és ritkos
okokból, úgy meg-erőtlenednek, és bódúlnak; hogy
keretlen meg-fzünnek a gyümölcsözétfül. Annakokáért,
ha így történi állapotok, meg kell őket vidadmítani,
és éléztetni a gyökereknek ki-nyitásával: és az után,
olay főprút vízzel öfzve keverni, f azt tölteni reá-iok,
avagy tehen-jakar ember-vízzellettel öntözök. Ve-
nyike hamut-is, akár más kemenczében égettet, kivált-
képpen forgácsból-valót öntefenek reájök. Hogy le ne
hállyon a gyümölcsé, vad olay-fából csnállyanak egy
éket, f azt kel a meg-fürt gyökérbe verni. A hangy-
ák-ellen, vörös krétát törjenek meg: azt meg-olvalt-
totr gyantával keverjék-öfzve, f avval kennék a fát;
de ne fölörtebb, hogy meg ne ártson a fának.

A szilvát, orvóságúl is vészök-bé kivált-képpen

CCVII.

a szaraz szilva levét, ha folia Senae-vel eggyütt főzik,
igen jó a hideg-lélés-ellen. Az édes szilva, úgy-mint
Béltzercei, Duránczai, lágyítja a hasat: a favaudyú ízű,
forította, f s, ha ki akarja, hogy jobban purgálljon; még
mikor fataral, egy részét a fa bélionek, a vagy egy jó ágból
vájja ki, és annak helyébe tölcson scamoneat. Ha ál-
mot akar fzerzeni a szilvával; hasonló-képpen, tölc-
son húnyor levét, a vagy opium-ot belé. Ha pézmát
téfnék a fába, f zagos léfzen. Ha szilva-fa levelét meg-
főzik borban, és azzal néha-néha f zájokat mosfák: a
nyak-csapot, és az inyen-való ízet, el-vész. Ha abból
kifolyó macska mézet, borban meg-főzik s' azt ifszák:
a követ meg-töri az emberben. Ha pedig ezetben fő-
zik, és a gyermekek ábrázatját kenik vele: a fzeplőte
elvezeti

el. vészirólók. Némellyek, éhomra eiznek *enyshány* szem Befztercezi Izilvát nyersen : igen segítik vélegyomrokat. A' Izilvát, nem csak nyersen eizik : hanem, főzik-is, levet, fűfűt, Iſtariumokat cſnálnak belőle, Izártztyák-is. Kinck módgyát, aláb meg írom.

A' Izilva-fákból, ékes eizközöket cſnálnak : igen alkalmas az Eſztergáros májra. Szép ízint mutat, ha meg-ázatttyák vagy lúgban, vagy ólratlan méiznek vizében : vagy, ha a lúghoz vizellettet öltének.

§. VIII.

A' Baraczk-fárul.

CCVIII.

Baraczk fának, kivált-képpen két külömböző neme vagyon : úgy mint, Közönfeges-, és Kajſzi-baraczk. Mely külömbféget, magok-is a fák mind levelekkel, s' mind állatttyokban ki-nyilatkoztatnak. A' közönfeges Baraczk pedig, ki duránczai, ki magva-váló. Mind a két-féleközött, külömb külömb-féle színűek vannak, Némellyek belől ollyan vöröftek, mint a vér ; némellyek belől, csak a heja-felől vöröftek, a magva-feléléférék : a kknnek hejok-is *vöröftek*. Illyenek, mind duránczaiak, s' mind magva-valók találkoznak, Némely duránczai-aknak a hejók, egy-felől piros, más-felől valamennyire fárga : a belek, fejer-fzabáſú. Némellyek pedig, a magvok-körül *vöröftek* : ezek öregek, édesek, s-levelek ; azért, leg-jobbak is. Vannak mind duránczaiak, mind magva-valók ; a kik mind kívül belől fárgák : de ezek egy kevesse kelcernyétek, avagy inkább foitrofak.

Vannak

Vannak ſzóretlen síma Baraczkok, a kik inkább duránczaiak ; egyfelől pirosfak, más-felől zöldes sárgák, közép-fzertűek. Találkoznak apró duránczai Baraczkok, a kik egy-felől *vöröftek* ; más-felől fárga ſzabáſúak, jó édes leves, idején-erők. Azért némellyek, Sz. Iván Baraczkjának-is nevezik ; mivel, hamar utánna meg-érik. Némellyek, tengeri baraczkoknak-is hűjék : mivel, a tenger-mellől hozták ezekre a Tarományokta a magvát. De még igen kevellettáram, a mi orizágunkban : Noha itten, más apró kajſzi baraczkot neveznek tengeri-baraczknak, a ki nem ólrott. A' Kajſzi-Baraczk-felől ſzóllók ez-után : most a közönfeges öreg Baraczk-felől.

A' közönfeges Baraczk-fa, akár duránczai, akár CCIX.

magva-váló, nem igen tart tovább tizen-két, vagy tizen-három eizrendőnél : hanem-ha olyák. De egyébként, nem ízokták ezt igen óltani ; mert, ha a magván vetik-is, a vagy últerik, nem léizen igen aláb-való az ólrottál. Noha némellyek azt ítélik, hogy ha a Duránczai baraczkot meg ólvák ; nagyobb, édesebb, és levelesebb gyümölcsöt hoz. A' kit magam-is próbáltam : csak hogy, valóban nehezen foganofzik-meg ; mert igen hoſzszak az óltani-való ágacskai. Ólhattyák pedig ötrec leg-jóbban a magafájába : és hogy tovább tart-eión, *Monola-fába*, *Befztercezi-felivába*, *Birſalma-fába*. Februaritufnak végén, vagy Martiusnak elején : ólhatni ſzemerre ; ſzira-is, mikor annak ideje léizen. A' ki magon nevelnek, úgy bánnyanak véle, a mint oda fel írtam ennek az könyvnek 2. Réizéb. n. XII. XIII. XIV. Azcis kívánnyák némellyek, hogy a Baraczk magot, hegyével alá a földbe fordítják. De erről, Laurent-

Z 3

bergius

Bergius ítelezte. Szerent, mit írtam a Vetem-kert. V. Réféb. n. XLV. a kinek inkább recezik, úgy élhet véle. A' Baraczk magot, a mint oda fel-is-jelentettem, a me-leg tartományokban Novemberben ültethetni: a többiben pedig, Januariusban. De akkor mí-nálunk, még igen fagyos a föld; hanem jobb volna telezfizaka, valami edényben jó földben ki-csíráztatni, a mint oda fel-is meg-írtam. Az-után, Aprilisben, vagy Májusban el-ültetni. Mert ha a magot, idején kikeltkor el-ültetik: kétfőrekél-, és nő-ki. A' magot pedig, egyvagy két lábnyira ültetésék egymáffúl. Némellyék, egynehány nap hamuval öfzve-kevert, porhanyós földben (száraztyák; de ez nem szűkűtes. Sőt némellyék inkább javallyák: hogy, mihezt meg-csúzik a baraczkot, a magon hagyván egy keveset a hűfában, míg friss, mingyárt el-temetésék a földbe. Az-után két cözrendő múlván, mikor még nő, ki-álsák, és máshová ültetésék; de nem mélyebben, hanem, két vagy három arafnyira. Nem-is igen távol egymáffúl: hogy egymáff, általmazhafsák a Napnak bevétegetül. Mikor még fiatal, környös-körül megkapallyák, és a fűt szorgalmatoftán ki-fzaggafsák; mert nem szerezti a pázítot. Kikeletkor, alkalmarof-fában el-ültethetni, hogy-nem. mint öfzfizel; mert még igen gyönge ágai vannak, és hamar el-vész a dért. Azt sem fzenvedi, hogy az által-ültetéskor, az ágainak hegyét el-vagdallyák; kivél a több gyümölcs-fák segitenek.

A' mi az eget és földet illeti, azt tartják némellyék, hogy, leg-jobb nékiek, ha meleg eget, és fővenyes, s' nedves földet kapharnak. A' földtréb-való és fzeles helyben, ki-vefznek: hanem-ha valamely általommal

ezeknek

ezeknek eleit vélfzik. Noha alkalmas hideg tartományokat el-fzenvedhetnek inkább, hogy-nem. mint a fő-lőtréb-való beűfeger; azért a Napnak sugátitól, meg-fzárad a baraczk-fa. Innéd, gyakrabban meg kel forgatni a földet körülötte, és friss földet fel-rölceni, f-az estvéli öntözéffel segíteni: főt még valamelly árnyé-kot-is kel neki csinálni. De ezt, inkább az igen meleg, és száraz tartományokról érthetni; mivel mí-nálunk a mértékletes helyeken, nem szűkűtes az ilyen kivált-keppen-való szorgalmatoftság. Noha vannak olyanok, kik azt tartják; hogy leg-alább háromszor cözrendőben, meg-forgafsák a földet körülötte. Az-után a tél-előt, apró, de fő-keppen damasz-gancival meg trágyázzák. Esigy, sokkal nagyobb lézen a gyümölcsöf: s' a detül is meg-óltalmazzák a gancival; avagy bor fő-prút víz zél elegyítenek, avagy a babot vízben fő-zék, s' *arwal* öntözzék a fa gyökerét. Ha meg-jankatt, és száradni kezd a baraczk-fa, ugyan-ezen vízzel elegyített bor-fő-prúvvel öntözzék.

Ha a fa feres, hamut keverjenek az olai-fő-prú-közzé, s' azt híncték reá; avagy rehen vizelleter-köziben, harmad rész cezeret tölteljenek. Ha a gyümölcsöf le-

CCXI.

kezd hullani, nyíffák-ki a gyökerét: és cerpenina-fából (a kibül maffix nevű gyanta foly) csinált éket köf-fenek reá; avagy, fúrják-meg a közcpin, és füz-fábúl csinált fzeget verjenek belé. Ha a gyümölcsöf meg-röp-öröfzik, avagy rothadni kezd; a tökének avagy fának végén, a hejéte faragják-le: és minck utána valami kevés nedveség ki-foly a fábúl, köfűek megéunt bé a febet agyaggal, avagy polyvával elegyített járral. Nagy gyümölcsöt hoz a baraczk-fa; ha mikor virágozik, harmad

napig,

napig, minden-nap három mészely kecske tejet töltene a gyökerére. Ugy-is, ha sok gyümölcsöt hoz s' a ki nem oltyas, egy részét le szedik, minek-előtte meg-nó: a többi, mellyek raita maradnak, nagyobbak lézzenek, a mint más féle gyümölcsökön-is próbált dolog.

A' Baraczk fának, gyakran száraz ágai vannak: azért azokat, szorgalmasan le kel vagdalni ki kelet-kor a nyers áig; de a friss ágat, Palládus ítélte-fzerént, nem kelle-mészteni: mert egyébként, megafz' a fa. Noha mások különbet tartanak, s' azt mondgyák: hogy ha a zöld ágak alkalmatlan helyet nőtek volna, le kel metélni; így szobben, és jobban nő a fa. Sőt mások többet innak, s' azt tanácsolják: hogy ha a baraczk-fa kiakar száradni, szintén úgy le kel minden ágait vagdalni, minc' a füz-fának; s' az-után jobbak, és frissebbek nőnek. De en ezt, szintén annyira nem mérzleném cselekedni: hanem inkább, a megszáradandó fa gyökerét, Martiusban ki-nyitám, és az apró ágait le-vagdaltam, s' megént friss földet hánaké réá; kívül meg-újúl a fa, és tenyélző léfzen.

CCXIII.

Annak *óltárában*, azt tartgyák némelylek; hogy az óltó ágacska't, nem a fának tetejéről kellene venni, hanem azokból az agakból, mellyek a fához-közül, a föld-körül nőttek-ki, és tellyeltek bimbókkal; mert ha a tetejéről törrik, vagy meg nem foganofznak, vagy nem léfzenek tartófok. De én, a tetejéről törttem ágakat, mellyeket bé-óltottam; és jól celtt, noha nem mindenkor. Egyébként; a Baraczk-fának mesterfeges óltá-fárúl, a ki akaria, eleget talál oda fel IV. Réfz. §. VII. Előben, Hogy idején meg-értek a Baraczk, n. LXXIV. *Vörös* Baraczkot nevelni, n. LXXIX. avagy, akár-mi-néműt

néműt akarfz, n. LXXX. csak meg-nyitván a kemény hejét, akár mi-néműt tetteket belé-töltesz: a két karai-ját-ismással felfherced meg, akár csak felé-is, ibid. Egy Cofteusnévű Author, azt írja; hogy a Baraczkot, kápolztában-is óltgyák: de ezt, se maga nem látta, se más. Nemis ír fenki a felől: maga sem írjámeg a módgyát; hanem-ha úgy leher, a mint Lauremb. az alma-fárúl ír, kiről oda fel. A' mint, hogy, a magva édes légyen, és mondola, n. LXXXIII. Hogy mag-nélkül légyen. n. LXXXV. LXXXVII. Hogy a magva, dió vagy mondola légyen. n. LXXXVI. Hogy kívül, írott légyen. n. LXXXIX. Hogy tellyes virágú légyen. n. XCII. Hogy nagyobb gyümölcsé légyen. n. XCIV.

A' Baraczkot, nyersen, főve, szárazva is efszik: és listarium-okat-is csinálnak belőle. Azt tartgyák némely Orvosok: hogy a nyers baraczkot, étel-előtt kel ennyi; étel-után, mert meg-velszik a gyomrot. De ezt a szokás, hadgyuk az olaszoknak, és finnvas embereknek: maradványuk mi a régi Magyar szokásban, a kik étel-után efszik. A' Baraczk, hivesit és nedvesit; azért, ha jól meg-érett, igen használ a gyomornak, és az ételhez-valo kíván-lágot, fel indítgya. Ha mind levelefeül megtörrik a gyöngé-ágait, és a levét ki-factarják, s' azt *iszák*; a gelsefzát embernek hasából ki-úzi. Ugyan-azon ereje vagon a levelének; ha azt meg-törrik, és kívül körtik a köldökére. A. levelet ha meg-fzarázgyák, és porrá törrik, s' a friss véres febre bíniák, azt bé-zárja. A' macska-méze, a gyomor folyáft meg-állítgya; ha borban elegyítve iszfzák, a követ-is meg-töri; ha eczet-be, a széplőt-el-velszti. Ha száronyal borban főzük; a torok dagadáft, és rekedéft meg-enyhíti: a melynek bé-zárt

bézárt útvját, meg-nyitva: à tūdöt cizvítva: à vér pököknek igen hafznos, úti-vagy pores-fűnek vizében. A' baraczk magor ha Rófa ezetben s' olaiban megfőzik, (némelyek pök-hálót-is ezetnek-hozzá) s' *azzal* kenven, à fő fáajt el véfzi. A' baraczk magnak olaja igen hafznos, à fűlnek hideg fádalmi-ellen, ha *avval* kenik. A' levelekből kifacart lévből, ha egynehány cőppöt ezetnek az ember fülébe, meg-óli benne à férget.

CCXV. A' Baraczk ételt, meg-engedik némellyek, à negyed-napi hideg-letésben-is: ha elhőben, borban áztatják, s' az után nád mézzel meg hintik, a vagy inkább, ha baraczk hifarium-öt ezetnek Ha fővel, ezetvel, olajjal, faláta módra ezlik à virágját, purgál és hány-áfra ind t: s' à vízi korfágófokból ki-úzià vízet. A' kő ellen à retetnek, vagy à lemnonyának ki-facartar lévében vegyék: két drachma bort tőlven-hozzá, Has-rágás-ellen jó à magva, ha ezlik: ha ha tot, vagy hetet meg-eztnek, meg gátol-lyja à relzégféget. A' főbül kihullott hajat meg-nevelis: há meg-török, s' ezetben meg-főzik miold addig, míg meg-alufzik mint à káfa, és *avval* kenik. Ha az ebek febbe férget terem, à leveleiből ki facartar vízzel kennyék. A' baraczk magnak, anyi ereje nagyon, mint à keferű mondolának. Ha à baraczk virágéből égerert vízzel, mossa ember reggel és este az orteczáját: minden mostkor el-véfszen, és meg-fzépül róle. Ha à baraczk magnak külön kemény hejából, fzenet égernek, igen jó feketereéntaléfszen belőle, kivél képeket nyomtatnak.

CCXVI. A' *Kaiszi baraczk*, különböz à közönféges baraczkrol leveleiben; mert annak féleféb à levele, és csak nem olyan, mint à nyár-fának. A' Gyümölcsében

ben; hogy nem olyan leves és kemény, mint à duranczai: hanem, annál lágyab, és kálifátab mint à magvaváló. A' magva-is, nem olyan rovácskos, hanem fímáb: az ágai-is, nem olyan hozfűkáfok. A' Kaiszi baraczkot, magon-is ütetik s' ólyák-is; de à kit magon ütletnek, nem lével olyan öreg és jó, mint az, à kit óltottak. Noha meg-taryák anyiból az ő nemeker: hogy ha à mag édes volt, édes magvú baraczkot hoznak; ha keferű; keferűt; ha gömbölyű gömbölyűt; ha hozfűkás, hozfűkált; ha kerekded, kerekdedet, &c. azért kellene efféle baraczk magot, az óltort baraczkból venni. Vannak más apró farga kerekded kaiszi baraczkok; à kit közönfégesen, fő-képpen à Fel földön; Tengeri Baraczknak neveznek-mellyet csak magon ütletnek. Ez, à hideg helyet-is el-fzenvedi: de az óltort kaiszi baraczk, nem igen kedvelli; hanem inkább, jó meg-kapált földet, és à ház-körül-való kerekben örömeft lével, csak à Nap reá-fzolgálhasson. Mert egyebkent à hideg üdő, hamar megárt à virágjának: à ki öfzve-fugorolzik, és mind száradfúl le-hull. Sőt néha, még az úi ágakat-is, melyek nyarban ki-nőttenek, az erős tél ki-fűti, Az óltort kaiszi Baraczk-körül, nem kel semmi fűet hadni; mert igen ártalmas à gyümölcsének; azért, à kapált földet igen fzereti, há fzinac agyagos föld léfzen-is. A' fővenyes földet sem veti-meg, fő-képpen rébbe, csak hogy tel-előrt, jó régi kővér gancival kel legíteni; mert egyébként, apró léfzen à gyümölcsé. De talám inkább, à hideg helyekre fzolgálna efféle fzorgalmatoflag, hogy-nem-mint az meleg helyekre, avagy közép-fzerűkre.

Az *óltással*, leg-jobbban faporítani à kaiszi baraczkot: mert így, mind nagyobbakát, mind jobbakat nemez.

nemez. Ennek az őrtáfa, a meg-hasított fában, az őltő ágon alkalmazatos: csak hogy, nem könnyen foganozlik meg; és így is, a maga fájára (a mely magod nőt) őltassék. De még is jobbnak tapasztaltam én, másfok-is: ha füzemre, vagy sípra őlttyák Belzterezei szilva fában, a ki fiatal, és szép síma, mint oda fel meg-írtam az füzemre-való őltátról, 4. Réfz. §. IV. Ha pedig sípra őlttyák, legyen azon nyáron ki-nőt ágacsok, a mint azon Réfz. §. V. Az ágacska-is, a kiből le-metfzik a füzemet, a vagy fe-vonfzák a sipot. Ezeknek a módtyokat, az elől hozott helyeken bőven megtalálad. Ennek az őltátnak ideje, legjobbnak írteltek Ur napjától-fogva, Sz Ivan napig, kétvagy három nappal az Vyfág-előrt, mikor alkalmazásán meg-nőt az új növés, és leveben vagyon: a vagy az-után hamar. Noha némellyek azt tarttyák: hogy hamarab gyümölcsöt hoz a kajfzi Baraczk, ha hasított fába őlttyák. De én, külömbet tartítam; mert közönségesen, mikor füzemre vagy sípra őltottam, harmadik elfzendőre gyümölcsözött. A' mely, nehezen történik a hasított fába való őltással: mivel, négy s' öt elfzendőre-is, alig hoz gyümölcsöt; ez pedig, egy nyáron-is jól meg-bokrosodik. Azt, talám inkább meg-engedném, hogy, tartóssab a kajfzi baraczk-fa, a ki hasított fába őltanak: hogy, nem mint a kit füzemre, vagy sípra őltanak; mert ez fém tart tovább, az más fele baraczk-fánál.

CXXVIII. A' más fele Baraczk fáról, azt írják némellyek: hogy igen kedvelli, hagyakran által-ültetik, és mingyárt, mihezt két elfzendős; de ez, nem olyan kedves a kajfzi baraczknak. Noha meg-lehet ugyan, kivált-képpen ha más tartományban víszik; a hol mindfen, és a hová a nyers

a nyers ágat nehezen vihetik, körül füzemre vagy sípra őltatnának. Az melly mód, nem igen régen találtott-fel a mi orfzágunkban. Sőt azt tarttyák némellyek; hogy ha magon ültetik is a kajfzi baraczkot, oda ültessék mingyárt, a hol az-után is maradni kell. Mert igen mélyen erelzti a gyökerét, és a ki-ásásban hamar meg-ferődik. Ha pedig é félet, ugyan el kellene ültetni, mingyárt első elfzendőben, vagy másodikkban ültessék-el a meleg helyeken őzfizel: a hideg helyeken kikeletkor. Eleinten, nem kell igen meg-nyesni a kajfzi baraczk fiatal fácskát; mert igen karcsú léfzen a fáj, és gyakran ki-is véfz. Az őltani-való ágacskajának valasztásában áll leg-inkább, a kajfzi baraczk őltásának mellesege: mivel az, közönségesen oly tenyésző, hogy némellyeken csak virágzó izemek vannak, a kik örömeft hátra maradnak. Azért, azok leg-jobb ágak, a kik valamennyire bújnak, és több levelező izemek vannak rajta, hogy-nem-mint virágzók. Mert csak az levelező izemek alkalmazottak a növéfze; és így, a mit más fákknak őltásában távoztatni kell, az a kajfzi baracznak igen hafznos-és a tenyészésre alkalmazatos. Kivált-képpen, ha szilva-fában őlttyák, az melly örömeft befogadgya a kajfzi baraczkot. Míképpen ölmérhetni meg-pegdgya a virágzó, és levelező izemet meg-írtam oda fel §. V. n. CXCI. A' kajfzi baraczk, azért is kedves, hogy idején érik; mert hamar az őltot cserfnye-után meg-érik, a mondola-után pedig, mingyárt virágzik: de az más fele Baraczk, idején virágzik, és kéltén érik, úgy-mint Augufusznak végén, és Septemberbe.

§. IX.

A Nyospola-fárul.

CCXIX.

Nyospola vagy Nespola, Deakúl Mespilus, vagy Nespilus: alacson fa, és olyan ízű mint a Berkenye, csak hogy az kerekded, és fölljűl mint-ha koronás volna; ez pedig hozfűkás, leveleib és favanyűcska: amaz kásás, és édesebb. Meleg eget, közép-fzerűt, és hideget-is el-fzenved. A' kővér és fővenyes, főt kővecses földet is fzereti, ha egy kevesé agyagas léfzen. Gyökéren, és a' fakőrűl ki-vert cšomötéken ütetic: a' magván-is jó kővértöldben, csak hogy, fokáig kellrea-várazozni míg ki-nól, és nevelkedik. Utetnoi ötetakár őzfűzel, akár kikeltek: kiválte-képpen, Sz. Gal napján, az-az, 16. Oktobris; De leg-jobb, ha őltyák. Azt pedig őltharni, vagy magára az *Nospolya-fára*, vagy *körtveljyre*, *almára*, *Bjalmára*; de mind ezek felett *Galagonya-fára*. Noha némellyek azt mondgyák; hogy apróbbak léfznék a' gyümöletéi, és a' fajais, há galagonyára őltyák: de én, f-mások-is expertalák, próbálták, hogy jó öreg gyümöletöt hozort. Ha pedig a' fája alacson akarja lenni, Segíteni kellene ér-vágással, és gyakran-való fel-töltéssel. Az alma-fában, nem igen őltyák: de az őltó-ágot, a' fának középiűl kell le-törni, a' ki a' Napra szolgái; mert a' tetejétűl, nem olyan alkalmasos. Ennek az őltásnak, hasított fában kellenni: mert ennek a' fának heya igen csekély, és fűaraz, f-nem volna annyi nedvcsége, hogy a' bé-fogadort ágot, elegendendő-képpen táplálharná. Talám az fczemre-való őltást, nem vetné-meg. Erre az őltó-

XI. Réfz.

191

őltoványra, jól réa kell vigyázni, hogy a' kötélék meg ne öldzék, és a' ezondra, vagy az moh le ne elsék róla: mert ha az első viz, és az Nap belé fzolgal a' hasadékbans' könyden el-vélz a' fá rűle. Ha pedig az ág bé-nőtte a' hasadékok, nem izűkség az-után a' bé-födés neki

CCXX.

A' Nyospolya-fa, kedvelli a' nyeseft's' kapállást, és ha a' venyikebűl egerett hamur a' gyökere réroluk, tenyészővé téfzi. Ugy nevelik pedig, hogy ne nőjön igen magasan a' földtűl: holort a' nélkül-is inkább bokor, hogy-nem-mint derek fa. Ha lehet, négy ágra terjefűzek ki egy ember magafságnyra, vagy fellyeb-is. A' Nospolya-fában vénfűgére, igen örömet terem a' fereg: és nagyobb akkor, hogy-nem-mint más fában. Azért igen jól réa kell vigyázni: és ha elzűbe vélz, ember azte a' fértes helyre, mind férgetűl egyűit ki-melsék; és az-után őltó vialfűzal, vagy, arra-való agyaggal bé-kenyék, és az ér-vágással fozorgalmatűlön fűgűsék: és ha lehet, réz velzűvel a' férget, a' likábűl ki-fűrűk. Némellyek olaj fű-prűt, vagy régi ember vizelletet, akár mcfertöltenek a' gyökere rére; Némellyek hamur töltenek, és a' fájára bor ezetec. De étele erős öntözű fzerűzám-mal, nem kell felettebb a' fát meg-bánanni: mert káros volna. Vannak, a' kik török bábot vízben főznek-meg, s' annak levével öntözük: de azt ítélik felűle, hogy ez-is, gyümöletfelenné téfzi a' fát. Ha az hangyák velzűtegerik: cretát, ezetec, és hamur őfűve-elegyűtven, azzal kenűyék. Ha le-cfik a' fárűl a' gyümöleté, egy darabot melfenek-el a' gyökerebűl s' azte verűk a' fának, a' vagy tőkénck középi-be.

CCXXI.

A' Nyospola fa gyümöletét, minck-előtte meg-lágyűl, akkor ízedit: de job, ha a' fájáan hadgyák, hogy egyűzer,

egyfzer , vagy kétfzer meg-csipie à dér , fedetteb lézen. Ha eléb le-fzediks' à fzalma-ra rakják , úgy-is meg-lágyúl , és akkor efszik ötet nyersen; mert-főve nem látam. Licariumban-is ritkán élnekvélle. Hanem, ha ki bé akarná főzni mint az uborkát, fzedgye-lemind elütkáftúl, mikor még fél éret, és ázraffa azt fős vízben ötöd napig: az-után regye edénybe, és egy kevelsé nyomtaffa-meg, hogy mindenkor fellvül légyen à lév rajta. Tarthatni mézben-is, de ellőben, jól meg-kell hadni érni. A' Nyofpola hideg, és fzaraz terméffe-tű; azért, à gyomrot meg-keményíti , à folyását meg-állítja, és à hányáff-is: hasonló-képpen à leve-is. Job, ha ötet az étel előtre efszik; mert meg-erősíti à gyom-rot. A' has-folyás, és vér-has-ellen jóvallják: à kiben, egy ereje vagyon à Berkenyével. Ha meg főzik az éret-ten nyofpolat, és azzal mofsa ember fzaíját, torkát: meg-gátollja a torokra, fogra, és nyre-való folyáff. Ha por-rá törik , őfve-forralítja à friss tebet: à vér folyáffát meg-állítja, meg-erősíti. A' mágvát ha porrá törik, és fejt borba (mellyben petrelejem gyökerec főzre-nek) ifzák; Igen ki-vifza az enber veséjébül à fővenyert: à vizellecet meg-indítja, főt még à hóljagban-is úgy meg-törni à követ, mint à port, és fájdalom-nélkül ki-viszi. Igen kedves itallézen, ha négy, vagy öt nyofpo-lát vízben meg-főznek, à ki jól meg-erect: jóízű, és az fziné hasonló à fa-héybül főt vízhez, és igen meg-erősíti à folyó hafar.

33(0)Sc

9

§. X.

§. X.

A' Berkenye-fárúl.

Berkenye-fa, kit à Deákok Sorbus-nak hínak, à gymölcsöt Sorbium; ennek à levelei-is igen hasonlók à körös-fa leveleihez, à gyü-ly, mőlele hozfzúkás. Mikor még érelen, eták nem olyyan mint az apró muskaral kőrevely: egy felől sárga, más felől piros, de akkor meg nem ehetni, mert igen fojtós; hanem, mikor meg-érik, még lágyúl, és fűrke lézen mint az nyofpola. Némellyek azt ítélik, hogy két féle: egyik nőffény, mellynek kerekdéd à gymölcsfe; à mátk hím, kinek hozfzúkás, egy kevelsé fávanyúcska. Nedves és hűvős helyt fzeret: à hegyeken is, avagy à hegyekhez-kőzel-való helyeken inkább nő, hogy-nem mint à vőlygekben. Igen kővér föld-dekéván. A' hideg helyeken Januariusban, Februariusban, Martiusban: à meleg helyeken Otóberbe és Novemberbe ülertik à Berkenyét; úgy hogy, egész éret gymölcsöt gyusjanak à földben, à kiből kinől-nek à csómőtek. Ezeket el-ültetherni à meleg helye-ken Novemberbe; à mértékletefeken Januariusban és Februariusban: à hideg helyeken Martiusban. A' fiatal fát, mikor egy kevesé meg-erősödött akkor kell által-ültetni. Jó mély vermet, és fzeleffekéván, s' távúl egymáftúl; mert nagy magas fánól belőlle, ha az fze-lek gyakran ingattják. Aprilisben, vagy Martiusnak végen őlyvák à berkenyét, *Birsalma-és Galagonya-fában*: de ezen apró gymölcs lézen. Talám *ahánában*, *kört-vőlyben*, *Berkenye-avagy körös fában* is meg lehetne hasi-rot fában, és heya-kőzzé.

Bb

Száraz

Száraz időben, az öntözésbe s-kapálásba igen gyönyörködik. úgy kell pedig nevelni, hogy csak egy rökön mennyen-fel, tíz vagy tizen-két lábnyira magassan a földtől. Ha az féreg bántya ezt a fát, (mert közönségeffen valami vörös törös fereg, szinte a belső kérgéig izokra magát bé-vásol) baki-vehetik a fának bántódása nélkül; vájják ki, és a fához-közel égessék meg, s-az által a rőbhir-is el-űzhetni. A' berkenyét le-ízedhetni, minek-előtte meg-érik, és falmában rak-hatni: ott meg-lágyúl, s-úgy ehetni. Ezt miképpen száranyák: ide aláb ízó lézen felölle.

Az orvótságokban, külömben nem élnek véle: hanem a vér-has-ellen, mikor az fátaz berkenyét meg-főzik, s-annak lévét iták; de ez, alkalmasabb a gyermekeknek, hogy nem-mint az öreg embereknek. Hasonló-képpen háfznál, ha az éretlené levélvel eggyütt megtörük, és vízbe főzik, s-főrdőt csinálnak belőle. Bor-is csinálnak az érett berkenyéből; az éretlenből pedig eczetet, ha úgy hánnyák a borban: A' Berkenye-fa, igen sűrű és mere fa: de hamar el-törik, vagy el-parcan; hanem igen szépen, és simán meg-nyalúlhatni, verhenyeges fája van.

A' Barkócza fárúl.

Barkocza-fár, kic a' Deákok Sorbus torminalis-nak nevezik, nem igen ülterik a kertekben, hanem, a magas hegyekben jó kővér földben, a' Bik-fák-között terem. A' kőves földben, a' kertekben-is ha ülterik, örömeit terem: jó magassan fel-nő, a' gyümölcsé apró, hofszú elutkája vagon, majd mint a' cseresznyének, akkorára mint a' közép-lézerű cserfnye: gelztenye színű mint a' Berkenye, mikor meg-lágyúl, sávanycsoka, kőves belül. Olyan csiák nem a' levele, mint az szőlőnek, de sokkal kissebb. Későn érik-meg, s-nyersen elzik.

Igen jó orvótság a' vér-has-, és annak fájdalmi-ellen. Ezis használ azon nyavalyák ellen, mint a' nyofpola és berkenyé: csiák hogy, valamennyire aláb-való. A' fájából, igen jó orsókat és fűsöket csinálnak.

A' Som-Fárúl.

Som-fa sem kerti mi nálunk, hanem erdei, vagy mezei: mindazon által, a' kertekben-is ülterhetik, avagy a' magván; avagy a' fa-körül ki-nőc csomóitól, ha egy kevés gyökérrel el-fzakalzyák s' úgy ülterik. Nem szokták iltani, mert igen kemény a' fája. Minden eget és földet, csiák kővér

légyen, el-fzenved. Jó sövényeket, avagy bokros úttakat belőle csinálni. Meg-érett, a gyümölcsfe, mikor *vörösből feketévé* válik, és hamar le-hull a fáru. Lány, mert egyébként igen fojtós, meg nem eheni. Ehez femmi bajmódás nem kell: sőt némelyek azt írják, hogy ha bajmódnak véle, annál inkább el-fajúl. Noha némelyek a nyessélf, mikor fiatal, nem tiltyák tüle; fő-képpen, ha őregeb; fátakarnak belőle nevelni:

CC
XXVI.

Annak orvóísága, leg-inkább a has-folyás, és vér-has-ellen szolgál: mellyer kúrómb külömb fele módra készítenék el. Az éretlen fomot be-sózzák ezetben, mint az uborkát: s-úgy adhatyák az süthöz mint az olivat. Haaz nyers levelét valami réz táblán, vagy óntányéron meg-égetik, valami olaja léfzen, a kivel ha meg-kenik, el-véltzi a széplőr. A'som-fát, nem kel a méhek-körül nevelni; mert ha a méhek meg-fújják a virágját, meg-halnak tőle. Nagy fébeker öfzve-forraltanak a levelei: főképpen a kemény testűeknek; de az apróknak nem halználnak, mert igen száraztanak. Ha a gyenge ágaiból kolzorút csinálnak, s' a fejekre téfzik: az hég gőzűl, és nedvelségtől szárazoztatájdalmat el-véltzi. A' Francziak, a jól meg-érett fomot, valami széles szájú edénybe rakják elég rikkán: úgy hogy, egymást meg ne nyomják. Az-után meg-töltik a szájáig, és arra vélfzöbűl födelet fonyznak, s' azt fölben téfzik: úgy hogy, csak egy kevelsé nyomódygek-meg a som. Arra mézet, vagy nád-mézet töltenek, és levet vér magának: a melyből innya adhatnak a hideg-lelő embernek, főképpen ha vér-haffal vagon. De ha levet véfznek-ki belőle, megént fejtreni kel mézzel, vagy nád-mézzel; hogy a lev, éppen be-földgye a fomot, igen kedves

kedves ital. Némelyek mézzel, vagy nád-mézzel, csi állják mint a megyet, vagy szilvát: és az-után, meg-fzáravva adgyák a vér-has-ellen. Némelyek ki-vetvén a magvát, liktariomot csinálnak belőle. Némelyek meg-főzik, és az által meg-farad, mint a fényes liktariom: s' úgy-is jó a vér-folyás-ellen, még az Afzonyoknak-is.

Mások bort-is csinálnak belőle: úgy hogy, egy máza *vörös* bort véfznek, a hoz jó érettsomott ff. X. vizet, a kiben tizes aczélt óltottanák-el ff. XII. ezeket egy fa edényben mind öfzve-keverik, és úgy hadgyák tizen-ötöd napig állani. Az-után, más hordócskába töltésék-le a bort; ez minden folyás-ellen igen hafznos. Ha a száraz fomot meg-törik, és myrtus olajjal öfzve-keverik, s' flastromot csinálnak belőle, és a vér-has folyo embernek hasára kórik, meg-állíttya. Igen jó ezetert csinálhálni véle, ha meg-fzáravtyák, meg-törik, és erős ezetrel öfzve-keverik: az-után pogácsa formára meg-sűtik; vagy jól meg-fzáravtyák, s' úgy tarttyák; és mikor elni akarnák véle, borral meg-erefzik. A hol fok vagon, damafzokat hizlalnak véle. A' kit a dühös eb meg-mart, el-távoztatásák tőle ezt a fát: mert ha fokáig kezében tarttya, hogy meg-melegül benne, megént újonnan reá-jó a nyavalya. Ez mivelho-gy kemény fá, feletre jó a malom keréknek fogait belőle csinálni: és a Csapók vesfzejere, kivel a

Gyapjat csapják.

☞ (o) ☞

§. XIII.

A' Mondola-fűrűl.

CC
XXVIII.

A Mondola-fa meleg helyre fzeret, noha a közép-fzerűt sem veti-meg: Délre, vagy Nap-kelére kel ötöt fordítani. A' dombocskán, avagy a' hegyek és szőlők lábában, és aboz-közel örömeftével: Izáraz és kőves földet kedvel, a' hol tenyészöb léizen, és job izü gyümölcsöt hoz; de nem kemény agyagos földet. A' mint a nedves földet sem, feaganajolt; mert ott nem csak ekélsen, és gyümölcsöfien dem nő: de nem is léfzentarós, hamar ki-vész. A' hideg helyre fzeret: mivel idején virágzik, hamar megárt a virágjának. A' mondola két féle: egyik édes, az másit keserű. Evvel nem élnek, csak szinte az orvófágokban; amaval az étkekben, és nyersen is fisten, vagy Izárazon. A' mondola-fát, nem Izükség óltani: hanem, vagy a magván ültetik; vagy a tövcből ki nőt csömöteken. Januariusban, és Februariusban ültetik öre az mértékletes helyeken; az meleg helyeken pedig Otfoberbe, és Novemberbe mind magon, s mind ágascskán. Az ültetni-való magot, meg kell válatítani, hogy jó frís öreg legyen, a' kinek fejtér, és vékony heja van. Ezt, elsőben meg-áztallák; tizenkét óraig mézes vízben: vagy olyan vízben, a' melyben lágy ganéjrt áztattak. Az-után, négy ujnny mélységre a' hegyével alá (de erről oda fel is ritam teműsek-el a' földben: és kétzer, vagy háromszor ganéjos vízzel egy hólnapban öntözzék-meg, ha Izáraz üdőt jár. Az átöld, legyen egy, vagy két lábnyira meg-áfa: legyen

gyen ganéjos-is valamennyire, és ha lehet homokos, fzés, a' mint ki akarja; gyakran ki-gyomlálya a' fűvet körüöttök.

Más mód az, a' ki én nekem inkább tettük, és oda fel-is egy néhányszor meg-mondottam: hogy elsőben, a' mondola magot celtetzaka a' pinczébe áfák-el, nedves gortomba fővenybe. Ugy hogy, egy tenyérnyire tegyenek fővenyet alúl: az-után, rakják rendel a' magot reá; és ímért egy tenyérnyű fővent hányanak-reá, mind a' fzerétt, a' ki mennyit akar. De úgy, hogy celtetzaka nedves legyen a' főveny: és így, meg-nyílik a' hejök s-ki-csfrázik. Akkor pedig ezeket a' magokat, így rakják valamely edénybe, és a' pinczén kívül tartásák: hogy meg ne fadgyanak. Az-után ezeket a' magokat, nyólczad nappal Hűvét-elött, vagy egy a' tájban hőlöd töltete, ültetsek ki fa mohos földben: de a' csfráját fölljűl fordítsák, és egyik magot a' máfiktúl, két talpni lzelelésgre, és három úyni mélységre ültetsek: hogy egy-fzer fminnd ki-vehelsetk, s' el-ültethelsetk. Az-után, vagy négy napig egymás-után, meg-öntözzék, hogy a' csfrájok ki ne Izáradgyon: és így, valami ágakkal, vagy detzakkal befödgyék nyólczad napig; hogy nedvesen-maradgyon; így hamar ki-nől, és szépen nevelkedik. Minck-utánna pedig két elzrendő-művén, é féle mag ültetöt helyben meg-erősödött, ki kel áfni az meg-nevezethólnapokban: oda ültetni, a' hol álharatosan maradgyon, Délre fordítván; 20. vagy 25. lábnyira legyenek egymásthúl.

A' mondola-fát, mondám oda fel, hogy nem Izükség óltani: mindazon-által, a' ki óltani akarná, óltathatya mondola-baraczk-vagy fzlva-fában; és ha hatrásban

CC
XXIX.CC
XXX.

sításban őrtyák, azt tarttyák némellyek, hogy őfízel: némellyek Decemberbe, és Januariusba, mivel idején virágzik; Azért az ágat is idejében kel le törni, minek-előtte ki-fakadgyon a bimbója. De úgy tertzik, hogy mi-nálunk ez igen idején esnek: majd jobb volna Februariusnak elején, vagy közepin, minek-előtte bimbózni kezdenek a fák. Az óltani-való ágacska, némellyek azt ítélik, hogy a fának középirül kel törni: mások azt nem jóvallyák, hanem inkább, hogy föllyúl a tetejétől törjék, a kinek szép friss heya vagyon, és teljes belől. Ezt őrtharni a heya-közze-is, és mikor annak idejéleszen, füzemre és sípra-is. Némellyek, csak ugyan ezen tetejétől le-törőrt ágat gyukják a földben gyökér nélkül; és meg-foganofzik. Az mellynek módgyát oda fel meg-írta, IV. Rész. §. 6. n. LXII. Noha az monlola fának őrása, nem olly igen hafznos, mint az őrte; mert nem foganolzik-meg olly hamar, se nem lefz olly tenyélző. Sőt azt tarttyák némellyek, hogy ha sípra, vagy füzemre őrtyák a mondola-fát, a lágy hejű mondola, kemény hejűvá valik. Némellyek, Gelfzenyefában-is őrtyák.

CC
XXXI.

A' mondolát, póznákkal verik-le mikor meg érik: noha éretlen-is fozkrák az urakafzalára adni; ha teli, és kemény a béli, mind heaftul két felé metzlik. Meg-érlik pedig, mikor a külső zöld heja, el válik keményről, és hámlani kezd. Ha meg-kopácollyák, s' az-után sós vízzel mofsák-meg, füzp fejtér lézen, és fokáig el-áll. Ez illyen fozgalmatofság-nélkül pedig, jól meg kel fzarazani, s' úgy el-áll. Ha nehezen hámlik, polyvába rakják, hamar el-válk a hejácúl. Ha fokáig valamí edényben akarod tartani, jól meg-fzarazszad előbb

az

az edényt, és fzellős helyen tartcsák. Hogy a mondola íratos légyen: nyisd-ki a kemény heját, hogy a magva éppen maradgyon, s' annak a gyenge hejára írj a mit akarsz, és megént azon kemény hejával földd-bé; taked papiroshba, és dílnő ganéival bé-földve, tedd a földbe, és a mit arra írtál, ez-után-is meg-láttyik a fának gyümölcsén.

A' nyers mondolát mind mikor friss, mind mikor fzaraz-efzik. Az étkekben igen elnek vele: sok külömbtele étkeket, leveket készítenek belőle, Marczapánokat, mondola tejet, mondola sajtot, és több efféle csömögéket: mellyekre meg-tanít a Magyar Szakács. Egyéb-ként termélfzetiben meleg, és nedves. Az edes, meleg és nedves. A' keferő mondola pedig, meleg és fzaraz azért hafznos a füladás, és horut ellen, ha nád-mézzel el-vélzik keferüségeket. Mellyet tiztít, vér-pókelt gyógyít. Ha étkekben efzik, hafznos a tudónak, májnak, lépnek, vesének. Ha a keferű mondolát meg-török, és valamí étkekben keverik, s' meg-adgyák a Róksáknak ennyi, meg-halnak tőle. A' macskák is hafntlo képpen. Sőt még a ryúkók-is. A' keferű mondolának gyökérét ha meg-török, és meg-fözök akár borban, akár vízben, a fómört, nap sütél, és mocskot ki-vélzi. Magával-is a mondolával, azont vibered véghez, ha meg-kenik véle az ábrázator. A' fő fájál meg-csillapíttya, ha roscacezerrel öve-ereltyik. Hafznal a bor italul-való fadékok ellen, s' a rothadandó febkre. Ha borba törd a mondolát: genyetséges kolzt, és fadékokat gyógyít. Ha mézbe kevered a törött mondolát: azzal az ebeknek marását meg-ogyóyitharod. Ha meg-efzik, főképpen az edelstér: a has rágált el-vélzi, hafat lágyít

CC
XXXII.

Cc

es ál-

és álmosferez. A' vizelletet meg-indítva, őt vagy hat mondolát, ha ki éhoma elfzik, vágy tal-közben, a' Rétzegecnek elleneáll. Mind magának, mind mondolának, mind hejának hamuja, halúgot cínálnak belőle; minden rúthet le-mofs, és igen tisztít. Még inkább, ha a' lonkolyát véltzik, a' kiből ki facsarták az olajt, akár keferi, akár édes légyen: s' a' vval mofsák kezéket, s' ábrázartyokat, nem csak le-mofsa a' mooskot; de meg-is gyöngíti, és ékesíti.

CC
XXXIII.

A' mondola-fának Gumija forít, hevít; azért azoknak igen jó, a' kik vért póknek, ha ifizák. A' régi horútot, ha vizes borral ifizák, meg-állítja. A' Főveny, eskő-ellen, ha tengeri főölövel ifizák, használ. Mondola olajt (mely igen hasznos) hogy könnyen cínálhas, tövüdeden meg-jelentem. Végy egy mészely keferűjő száraz, és meg-tisztítatot mondolát: törd-meg fa mozar-törővel, valami gyenge mozarban, hogy meg-sűrűdgyék valamennyire; az-után töles két mészely forró vizet reá, és hadd fél óráig rajta, hogy bé-igya. Ez meg-lévén, törd jobban meg: és így két déizka-között, vagy préfecskeben fajtold-ki. Az-után a' lonkolyára meg anyi vizet töles, és habé-itra, fajtold-ki. Ez az olajfeleire igen jó, a' nyak-csápnak fájdalmi, torok-gyik-, annak fel-dagadása-, gyúladása-, és; minden-némű fzorongarái-ellen. Imér, a' fő fáiát meg-csillapítja. Fülnek nyavalyait, csöngését, zúgását, fájdalmit el-vélti: ha enéhány csöppöt erefzenek belé. A' vesének fájdalmas fogyatkozást, és a' kikerkő, s' főveny bánr: a' két nebezen vehetnek lélekezerc, és a' lép fáiókat: is igen segít. A' homályos fzetet meg-tiltítja. A' febnck folyását, ha borba töltik, meg-tiltítja. Álmosferez.

Ferez. Az álmos beregefeknek pedig, és kórágosoknak, ha fejéket meg-kenik vele igen használ. A' Farsábbak-is.

Az édes mondolának mind magva, mind olaja, nem fokkalaláb-való a' keferűnél: csak hogy ennek nagyobb az ereje. Azért, inkább élnek az orvóságokban vele. De ez a' kolka-ellen igen jó, ha maganosan, vagy reben-hús lévben, valami egy kalánnal véltnek. A' fzelek-ellen-is használ: de físnak kellene lenni. A' kinek meg-keményedett a' hafa, bizált éhbet vele. A' mellynak fzaraszágát, a' toroknak, tödönck, és inaknak keménységét meg-lágyítja. A' fzarazbetegecs-ellen igen jó, meg-hízik tőle. Sőt a' mely ember elfzarad, azt egycs' így a' kenny megát vele, meg-gyógyul. A' fzmjuság-ellen-jó, az éhség-ellen pedig, mondolábúl, s' annak olajábúl, pilulakat cínálnak, kívül fokáig el-tűrheni az éhséget. Egy fővel, az apró gyermeknek, a' több olajok-között, csak nem minden nyavalyájok-ellen leg-hasznosabb ez. Sőt még ha néha a' Dajka meg beregül is hogy nem fzoptarhat; cínállyanak mondola tejet, és Pápa fűvének vizével egygyútadgyák innya a' csöcsömő gyermeknek: egynehány nap fzoptarás-nélkül el-el. Ha ki az édes mondolát rája, az idyének fájdalmit el-vélti.

§. XIV.

A' Dió-fárúl.

ADió-fa, femmi fele földet meg nem vét: noha a' zírósab földbe nagyobbab nő. A' hideg helyeken, hamar meg-árt neki a' hideg; azért, ritkán hoz gyümölcsöt. A' dió-fát inkább ma-

CC
XXXV.

Cc 2

gon

gon ültetik, hogy-nem-mint ólyvák: ávagy a gyökérből ki-nőrcsemétén ültetik, noha ez sem rosz, azon-képpen, és azon údöben, mint a mondolát, Januariusban, Februariusban, Novemberben. A'kit, Novemberben akariz ültetni, meg-izárazizad egy kevelség a napon; hogy a mérges nedvedveffég ki-mennyen. A'kit pedig Januariusban, egy nap vízben áztatd meg. Ha el-ülteted, ódalaslágradd a földbe; úgy hogy; ézfakra fordítád a diónak hegyét. A' fialokat, által-ültetik a meleg és száraz helyeken Otoberben: de jobb Novemberben, mikor a levelek le-hillol. A hidegekben pedig Februariusban és Marrusban. Amérekletes helyeken, mind a kétűdő elég alkalmatos Kérfzrendős légyen a fialfa, a hideg helyeken: és három ézfrendős a meleg helyeken, mikor el-ültetik. A'gyökereket, el nem kell vagdálni. Vídámabb léfzen, ha gyakraiban által-ültetik: akkor pedig alól, egy kevés téhen gancéjé kellene alája-venni; de jobb volna, ha a hideg helyeken, hamu öntenének a verembe: és a meleg helyeken izzapot, hogy a gancéjnak melegsége, ki ne sütné a gyöngé dió fászkát. Sőt még azt tartják, hogy a hamu, a dió hejät meg-gyengíti: és tömört belü léfzen. Mély vermet áfsanak a dió-fának és fzeléster: mivel nágygyá nő Leg-aláb, negyven vagy ötven lábnyira kel egymáftúl ültetni; mert ártalmatok a víz csöppök, hahafonló, vagy más fele fára csöppöngnek: mivel igen ki-terjednek az ágai. Azért, jobb öter magánofian ültetni, és közönségelen az út-félen, a hol nem sok kárt tehet; mert még az árnyéka-is olly mérges annak; hogy femmi veremeny, vagy fa, nem nőhet-alatta; még melletereis. Mert úgy ki-terjedfzi az ágait, hogy a

Napnak

Napnak sugárit-is meg gárollya: hogy a közel-való fára ne fzolgálhassanak. Azon-kivül, még a gyökereivel-is, ákit melfze el-nyújt; nagy kárt téfzen a fzfzed fáknek, fzföl-töveknék, és fzfánró-földeknék. De kiált-képpen, termézfzet-fzerent-való ellensége néki a Tölgy fa; azért, nem kelzett hozzá ültetni, annál inkább abban a veremben. mellyből Tölgy-fát áftak-ki. Annak-felelte, ágazda emberek azt tartják felölle: hogy a hol sok dió terem, ott azon éfzfrendöben, nagy fzfúke léfzen a Roznak, és más fele gyümölcsöknek. A' Dió-fát; megkel néha néha kapálni, hogy úrege ne légyen belöl a venségtül. Ha pedig így meg kezdene velzni, cfnállyanak egy hofzfú cfatornát, a tökéjének felső rélfzétül fogva az alsóig kikielektor: hogy a Napnak, és fzfúnek ereje-által, meg keményedgyék, a mi rothadni kezdett völt.

CC

Némellyek az óltó emberek-közzül, illyen vélekedésben vóltak hogy se a diót, se a kover gyantás fábé nem ólthatni: se maga felében, se más felében. Mind azon-által, á fzforgalmatos vizsgálás külömben találta; mert a *dió-fát, dió, fzfiziba, és Terpentína* fába is ólthatni. Sőt *Almában, Pomagránában, fús-és körös-fában-is*; noha igen nehezen foganolzik-meg: és ha elsőben még nem foganolzik-is, valami fofyatközás miatt; azért meg nem verendő. Némellyek, illyen módot-is találta; felennek ólásában: hogy két vagy három éfzfrendős fialtal dió-fát, mind gyökereftül ki-áftnak a földbül, és a gyökereig el-metfzik, s' abba óltanak fzfokás-fzferenc: és megént a földbe remeték, s' meg-foganolzik. Mások egy éfzfrendővel előb, valami fzfép-éfzfrendős ágar válafzta-nak, s' azt meg-rekerítik: az-után, nagy beli léfzen, és

Cc 3

könyven

könyen igyenlen metzhetni ; s' úgy el-metfvén bé-
óthatni , és meg-foganózik. Ennek ótrása lehet Mar-
tusban. A' Diófának, olyan természetűi vagon : hogy
mentüli inkább minden elfzendőben verik, annál inkább
terem a következő elfzendőben ; ha szintén néha
azútesben le-csapják is az ágait. Azért is a' szorgal-
maros gazdák , gyakrabban nyelik , és metelik ezt
a' fát.

CC
XXXVIII.

A' diónak, fok fogyatkozáji vannak ; a' *kinnek*
orvoslásíról, és jobbitásíról, noha immár oda fel-is al-
kalmaséttirram: mindazon-által , talámit is akad va-
lami újság elő. Elsőben, némely dió igen fás lével: úgy
hogy, a' belül is nehezen váthatni - ki. Az-ellen , a'
fának hejétkörnyül-metelik; hogy az akadályos nedvel-
ség, ki-mehessen belőle. Némellyek, a' derek gyökereit
vágják, mely a' középin igyenellen alá-fzolgat, és az
előbbeni helyéből máshova ütetik: de ennek az el-
vágatá, máfoknak sem igen tezik. Némellyek, a' győ-
kerét fúrják-meg, és erupábólú csnálr fzeget vernek
belé: vagy réz , akar vas fzeget a' fzékiig. Némel-
lyek , által fúrják a' belül - is a' fának középit , és
fzil-fából faragott éketvernek- által rajta. Némel-
lyek, hogy gyöngge hejú légyen, a' diót minck-előtte
el-ütetik, meg-áztatják valamit fízra gyermek vizel-
leiben. De máfok , mind ezeket semminek tártják;
azért a' kinem hiszi, próbálja-meg. Mlképpen lehet-
fen kemény heja-nélkül, meg-mondottam oda fellyeb.
A' hamuval , és gyakran , való által üttereísi, majd
röbber nyerhereni : és ha egész elfzendő-által , minden
hónapban háromszor öntözik meg lúggal. Hogy a'
dió,

dió, a' fájíról le ne hullyon : azis, mlképpen vesztherik-
a' dió fice ennyihány varázslással akarják némellyek vég-
hez, vinni, a' ki nem ide-való. Azzal talám meg-lehetne,
ha tüzesszeget vérnének a' gőkerébe, Tamariscus, vagy
fzederj-fából. A' vagy nyisdki a' gyökereit, és tégy di-
étamus gyökereit hozzá: akár babot és ruhát , mely
az Alzonyok havi betegségtől illetett. Mert az bizo-
nyos, hogy efféle alzony embereket, nem kedvellji a'
a' dió-fa, ha körülötte forgolódnak : hamar is ki-fá-
radnak tőlök. Ha telben a' dió-fának ágait meg-verte
a' hideg, nem kel mingyárt ki-vágni ; mert nyárban ki-
vér, és a' mely fázazon marad, az ki-vagdaltharri.

CC
XXXIX.

A' diót akkor verik le , mikor meg-érett: akkor
érik pedig meg, mikor a' heja-és belül közötte vöröődik:
avagy inkább, mikor a' zöld heja el-kezd válni , a' kemény
hejátúl : ha mingyárt nem kopácslik is, csak rakásba
hánoyák, ennyihány nap-múlván meg-kopácslik. Az-
után a' napon az udvaron, vagy másutt, fzarazfák-meg
ennyihány napokon, a' mint a' nap fzolgal. Ha pedig,
minck előtte a' napra téfzik, vízben meg-mofsák, fzebb
léfzen: és könnyebben el-adharri. Ha a' padláfön, avagy
átrnyékban fzaraztják, nem kel garmadába rakni : ha-
nem, inkábbban a' földön el-terjesztteni , hogy jobban
meg-fzáradhasson, és gyakrabban meg kell forgarni va-
lami gereblyével, hogy meg ne penifzledgyék , és ava-
fodgyék. Ha meg-fzáradt a' dió, a' likafofsát, és férges-
sét ki kell válogatni hamar még-törni , és a' fzékit ki-
venni, s' úgy fzaraztani, és el-tenni olajnak. Mert ha a'
hejában meg-maradtott volna, éppem meg-elfztődött
vólna a' férgektől. A' ki frissen akarja tartani, fővenybe
rakja. Egyébként ha jól meg-fzáradtott , akar-mely
edényben

edényben is eltarthatni. Noha némellyek aze tartják, hogy dió fából csinált ládában, legjobban elmarad: avagy maga száraz levelei-között. Avagy vörös-hagyma között, a k. knek kefértésigittel-vélzi. Némellyek aze írják, hogy nyersen is eltarthatni a diót, ha mikor megkopácsolják, mingyárt mézbe tézik: így, elzendő műlvan is nyersen talállják; és a méz is, a diótól olly erősfűgös lézzen, hogy a ki abból ízizik, a torkának, és arteriáknak, avagy elő-creinek dyavaljait meggyógyítja.

CCXL.

A' Diót nyersen efszik, mikor a béli keményedni kezd meg-cifzítván minden hejától. Azon-kivül, szárazon is a gyümölcs-között. Némely ékebben is, de ritkán. Likariomoc-is csinálnak belőle. Kirúl megádos helyeken írok. A dió levellal, miképpen tarthatni meg a brenzát rothadástól, fel-találd a Calend. n. 203. Mikor a dió-fának ágait le-metfzik, nem kel igyencsen metfzeni, hogy az első, és a der bé ne ferkezze a bélibe; mert így údó jártára, éppen addig meg-rothasztja a fáct: hanem oldalaslág, hogy a kérgebe ne szolgálhasson a víz. A dió heyából, jó hamut égetnek. A fájának beléből mécsce a lámpásban, a hol dió olajal élnek. A diónak kemény háryája, a ki belől kerelzfűl áll a béliben; ha az árnyékon meg-száraztunk, és porrá törétk, s' azt a porc káftélyos borban meg-ízizik: meg-állítja a gyomor fájalt. A dió, melegítő és száraz természetű: mentül régiebb, annál inkább. A régi dióból, olajv égetnek, a ki noha nem ételre, hanem lámpásba, és orvósfűgnek-való.

A ki nem igen régi, ha ollyanból egy kosárt meg-töltes, a ki öreg, annak harmad része lézzen belli: a kiből,

kiből, ha jó, 12. **H** olaj lézzen. A' ki az úrésből, verésből-való dagadálokat, kekuléteket, akár-hol légyen, meg-gyógyit. ételben is ez igen jó: hanem az orvósfűgökben a régi és avas olajjal, őfzve-keverhermi. A' dió, a gyomorban sárt, és horrot ferez: fő-képpen a kinek gyenge, és rosz gyomra vagon. De jó a közép-fzerü gyomruáknak, és azoknak, a kinek anvi hidegség vagon gyomrokban, hogy meg-emezfzhesék a diónak melegségét. Vízontag, a meleg gyomorban tűzefséget, és haragot indit, és fűfős nedvelséget: a kék fő fájalt, és lzemek forgafokar szedelgéseket vonfsnak-uránnok. Hanem, megkel a diót áztatni vízben, hogy le vonhassák a heját, s' úgy ehetsék mint a friffet. Ha az étel-előt két száraz diót, három fűgét, húfzruta levlet egy kevés sóval őfzve-törfz, s' úgy efszed; étetűl ne foly azon nap: a mérges is el-olzartja. Ha éhomra a dió belt meg-rágod, a dühös eb marását meggyógyítja. Hasonló-képpen, ha a dió belt vörös-hagymával, mézzel, sóval őfzve-töröd, és flstromot csinálisz belőle, reá-kövén, mind dühös eb, s' mind más-féle marált, meg-gyógyít. Más-féle kelifeket is-fő-képpen ha meg-égeted a dió belt, és borhá habarod, és meg-ízizod: a tűzes fakadékokat meggyógyítja. Ha meg-rágiák a dió belt, és a Fene, avagy vad-húsra, vagy tűzes gungára tézik, igen halznos orvósfűg. A torok-gyík-ellen is: ha olajjat, és ruta levét őfzve-keverik. A' fűlnek meg-gyúladásában, mézzel őfzve-kevervén, egy kevellet bocsátanak-belé. Az úres fogat, a diónak hejával süttögetik meg. Ugyan ezen dió heját, ha meg-égetik, meg-török, borral és olajal őfzve-keverik, s'

Dd

avval

CCXL.

avval kenik a gyermek fejét: igen meg-neveli a haját. Ezzel élnek a haj-folyás-ellen-is: a kéknek hajok, szakáll-
lok-el-mégyen. A' diónak zöld heját ha le-vonfázák, és
annak levét ki-facsiarják; azt elegedendő mézzel, mint
az szedery levét meg főzik; s-avval a torkát korogtatya
ember; és itzfa-is: a veszedelmes torok-gyilkos, és nyak
csapnak le-izállítását, meg-gyógyitya. A' gelszfát, és
fog fájt-is meg cstillapitya. Némellyek azt írják; ho-
gy ha a dió-fának gyökerevel, minden tizenötöd napon
egy liter, a fogait dörögli ember; igen meg-erősíti el-
mejét, és erősíti érzékenségit. A' Dió-fának első csi-
máját, ha meg-főzik lóvben, vagy borban, és azt ifzíták:
igen jó a kö, és colica-ellen. A' Diót, ha meg-török mák-
kal eggyüt, ki facsiarják s' emulsiót csinálnak belőle:
álmot szerez. Az érelen diót mind hejástól, ha Sz. Iván
nap-tájban meg szedik, és abból vizet égetnek, a kite ki-
vül télznek akár-minémű febre, és mérges meg-gyula-
dotr fekélyekre, még a gugára is: igen használ. Es, ha két
vagy három unciát meg-ifznak belőle, igen hevesít, és a
mirigyecelenntzi. Hasfalonó képpen, ha Septemberben
ennek a dió hejának (ha szinén fekete lesz is, csak
rothart ne legyen) vizét veszik, és abban nem igen fo-
kat vélnék-bé, mikor a hévség kezdődik; kinck harmad
része cezet légyen, és ha előb eret vágattak; bizonyos, és
probált orvótság a pestis-ellen.

CCXII.

A' dió levélnék-is, ha Májusnak végén vizét vélik,
és avval minden nap reguel és este mosásák a febket,
és ruhát márván belé, azzal kórik: igen meg-izáraztja,
és frís hűt nevel. A' dió, a hal érelnék nedvesnyálát el-
véli; azért a halra diót szoktak enni. Némellyek a dió-
búl, és

búl, és fog-hagy mából, igen jó listáriumot csinálnak: a
kit pestiskor éhomra elznek. Más listáriumot-is csinál-
nak: a nyers dióbúl. Melynek módgyát, ez-után ír om.
A dió-fának olaja, áfiskeséget-is el véli: ha egy nyihany
csőppöt bocsátanak a fülébe embernek, a kit némellyek
így csinálnak; A dió-fának gyenge csmájával, egy
őreg kereldéd üveget meg-raknak, s' azt a ló gancsba
egéiz elzrendeig el-ásák; az-után abból facsarnak olajt
ki, és azt valami kevé más dió olajjal özve-keverik: és
ebbúl enyhány csőppet bocsátanak az ember fülébe, ho-
gy jól bé-harhañon. A dió-fából, fok szép ládákat,
szekrényeket, és egyéb-fele elzközöket szoktak csinálni:
mivel igen erős fa, és szép simán meg-gyalálhatni. A'
zöld dió hejából, ha meg-török, és vas-fazékban meg-
főzik, jó dió szinű feltéket csinálnak: kivel fát, és eg-
gyet-mást é fellet felsenek. Tartóñab lesz, ha kevé
tim-sórt éfznek hozzája. A' dió heját ha portá török; és
azt a vízbe vesik; az-után, avval a vízzel a földet meg-
öntözik: számralan fereg terem belőle, mellyel halat
fognak. Némellyek, a dió-fa gyökereinek heját le-fa-
ragják, azt bor cezetbe meg-áztatják: az-után, a
tenyerébe télik a hideg-léló embernek, mely meg-
óltya a felertéb- való hévséget; de a tenyercrül el-
mégyen a bor. Egy vagy két diót, ha a kappanba, vagy
tyúkba télnék: hamaréb meg-fő töle. Ha valakit az eb
meg-mar, azon napon egy ó diót törj meg, és tedd a
marására; az-után, vedd valami éh tyúknak, vagy kaka-
fnak: és ha azt meg-efzi, s' meg nem hal töle, jelez,
hogy a kuvasz nem volt dühös; ha pedig meg-hal, dü-
hös volt. Azért harmad nap-afareletit kell venni annak
Dá 2 à be-

à beregségnek. A dió-fán-termett gombábúl, jó rap-lóléfszen, ha azé lúgban erőssen meg-főzik, az-után meg-fzárastyák: avagy csak à ruha-főlibe rakják à kar-lanba, melyben lúgot főznek mikor fzapálni akarának; az-után jól meg-fzárastván, igen meg-rörök. A ki meg akarja feketiteni à haját, eggelle meg az ilyen dió, fán-termett gombác, és olajjal keverte-ólzve: s ken-nye-meg vele. Pestiskor, ha fűfőrt csinálnak efféle gom-bábúl; el-űzi à dögleleteliséget.

§. XV.

A' Mogyoró-fárúl.

A Mogyoró-fát, à Deákot, Corylus-nak hívják: à gyümölcsét pedig avagy mogyoróját, Avellanának. Két-féle ez, Erdei és kerri: mellyek, nem igen különböznek egymástúl, fő-képpen à gómbólyók. A kit à kerben foztak nevelni, inkább hofzúkások. Azok-is - némelylek fejérek, némel-lyek pedig vöröflak. Clak nem minden eget fze-ret: à földet à ki nedves, hideg, fovány, sőt az agyagost, és ifzapost-is kedvelli. A magván ütetheni, mint à mondolát, ne-is mélyebben két újnál: de job, ha à fa-körül kí-nör csömötkén ütetik, à kinek magános gyökere vagyon. Meg-lehet más új nővendéken-is, à kin mind ó, s' mind új nőves vagyon: de azt félen kel-mefzeni, hogy à víz à bélibe ne fzivárkozzék, és meg-ne rothadgyon. Azr taryák némelylek, hogy à mogyo-ró-fát ha gyakra n által-ültetik, tenézfőb léfszen, és job-gyümölcse. Mert ha csak úgy hadgyák, igen bokroffan

nő azért némelylek azt taryák; hogy, job ha nyelik, és à tetei-el-tarollyák, mert töb gyümölcsöt hoz. Ha pedig mind kí-vágják, à körülötte kí-nör faral csömötkét, nagy fát nevelhenni belőle, de nem léfszen oly tenyélfő; mert à nedveség, inkább mind à temérdekségbe mé-gyen, és azt táplálja. Mindazon-által, értelemes ker-tesz embereketű hallottam: Hogy jobb, ha kí-irryák à környűl kí-nör csömötkét, és magános temérdek fát nevelnek. Mert noha valamennyivel, kevesebb mogyoró terem rajta: de annak bokroffan nőt mogyoró; à kikő-mar férges, mint à bokroffan nőt mogyoró; à kikő-zónségszen, minek-előtte jól meg-érik, job rélféte meg-fzokort férgesédeni. Mellynek, okát adgyák né-melylek, Ariftoeles tanításábúl: hogy à nedveség, à rothadátnak annya, à kitűl fzar mazik à féreg. Azért, ha fölötéb-való, mint à frís mogyoróban fozkott lenni: hamar meg-terem benne. Avagy, hogy, kevés olaj vagyon benne: mert mikor im már meg-fzárad, több olajofsága van. Azért, kevesebb férges-is találni abban, mint à dióban is, kiben mindenkor meg-marad à zirofság. Némelylek, olyan tanúságot adnak; hogy, ha kí azt akarja, hogy jól gyümölcsözzék à vörös mo-gyoró, Sz. Lámpert napján, az-az, 17. Septembris, ava-gy egy kevesé előb: avagy, egy kevesé uránna ütelle-el à mogyoró faral fát; így, jó, és fzapora gyümölcsöt hoz: à férgesektűl-is ment léfszen.

Mások, à meleg és nedves helyeken Ofoberben, s' Novemberben ütetik: néha Februartusban, és Mar-tiusban-is meg-lehet. Jobnak itelik némelylek, ha en-nyihány ágacsát bagynak egyűt, mikor el-ültetik, hogy

hogy-nem - mint csak egyet ; mert renyélzsbek léfznek. A' mogyoró-fát, minden ezrendőben egyfzer megkel kapálni , és à környül ki-nő agacsakátelevagdalni, ennyihányan-kivül, à kik hozúkáfók, és igyeneffen nőlnék ; azon-kivül, egy ágacsakat fe hadgyanak, à ki három, vagy négy könnyöknel hozfzab légyen : Ha à mogyoró-fát, gyakrabban leveleztik , avagy válfállják, avagy à hejában ki-nő agacsakát le-merélik , és megkapállják : annál igyenelebben, és hozfzabban nőnek, töb gyümölcsöt-is hoznak. Mert, ha azt nem cselekefzik, az egész tápláló nedvefég, csak à fájába és levelebe fáll. Ha ki à mogyorót fokáig, és friften akarja tartani ; föld edénybe tegye , s- úgy áfza al à földbe. Némellyek, csak frif fővenybe tarttyak à pinczében : és ha igy áll, nem árt annyira, mint à többi. Egyébként, terméfezek-fzerént fő fájált, és à gyomorban gyúladáft indít. Ha ki fokat efszik benne, verhafst fzeréz: kivált képpen Augufthusban. Egyébként meleg, és nem igen fázraz terméfeztü: de à diónál hidegeb, és tömötrebb; inkább-is táplál. Szeleket indít az emberbe, kivált képpen ha az belső héjával efszik : de ha az te-vonnyák, könnyebben meg-emélfzhetni. Az Spanyol Afzonyok meg-sútk, s- úgy efszik.

CC
XLV. A' mogyoró velzfző, nagy ellensége à mérges állatoknak ; mert ha valahol à házba, csak fel-függefze-is az ember, oda bénem mégyen fe az feorpió ; fe más-féle mérges allat. Es, ha ott vagy on-is , mingyárt el-fzedi onnéd magát. Azc-is írják, hogy ha ki éhomra ruvával mogyorót efszik annak azon à napon fe méceg, fe mér-ges állat nem árthat ; és à feorpiók is el-fzaladnak tőle.

Ha

Ha pedig fázraz függvelefszi, meg-gyógyíttya à mérges feorpió marfát. A paráfzrok azt tarttyák , hogy ha à kigyót mogyoró pálczával csak meg-ütik is - még mervelefsk , és az után meg hal. Az olaja, igen, jó à réghorur ellen. Ha meg-égetik à mogyorót, és medvé hájjal öfzve-törük , és meg-kenik à fejét vele, à kinek à haja el-hállot : megédt meg neveli. Ha à mogyoró hejt meg-égetik, és olajjal jól öfzve törük, és olól à fejre töltögetik : àkék, avagy macska fzem-fényét à gyermeknek, meg-fekeríti. A mogyoróból ki-facfarat lev, igen hafznál à vér-has-ellen. Az étekbens, nem főzkrak vele elni: hanem nád-mézzel, vagy czukor kandival, confzejret cfinálnak belőle, mint à mondolábul.

CC
XLVI. A Fájábul, jó abrinefot cfinálnak. A holt-fzenével, igen élnek à kép-írók, kép-faragók, és más efféle mester-emberek : mikor valamit rajfzolni akarnak. Ezen holt fzennel élnek, à puska-por cfinálásában-is Végtere, à mogyoró velzfzőnek, egy cfluidalatos tulaj-donságát, és terméfeztét akarják állítani az Authorok: hogy tudni-illik, az által à föld gyomrában, aranyat, ezüföt, és más-féle érczet fel-calálharni, s' azoknak ereit ; és azért, iften velzfjének nevezik. Az pedig, ha iften hírével meg-lehet é, arról én itt nem díputlok. Mivel, fe à Philofophufoknak, fe Theologufoknak efszrekbens, nem akarok lépnem ; hanem, csak fzíntén à kerréfezeknek hafznos harátrokban akarok maradni.

§. XVI.

§. XVI. A' Gelfztenye-fárúl.

CC

A Gelfztenye-fa, magassan fel-nó: némelly öregb, s' némely aprób gyümölcset hoz. A külső heja, hegyes apró tövisekkel teli, mint a süldi-fisnocskának bőre a kiben fekszik a gyümölcs. Ennek-is a gyümölcsnek, meg az-után egy keményeb heja vagy on, mint a pargamina-gelfztenye fionú mikor meg-érik: azon belől, egy hárryás bőre; s' az-után, fejeztömöttréki. Az öreg gelfztenye, kit mi Olasz gelfztenyének nevezünk, nem igen terem a mi Országunkban: és szintén magon ültek is-el, nem lesz olyan nagy, és édes; noha valamennyire, nagyobb lesz az öközönsegenél. A' Gelfztenye, hűvös eget kíván, noha a közép-fzerűtsem veit meg. Igen kedveli az árnyékos, és meredek helyt-s-a hegy oldalc, melly az Elzák-nak-ellenében fekszik. A' völgyet-is; csak-hogy, meg ne fosztassék a rápláló nedvességül; mert örömesben nő a nedves, hogy-fem a száraz helyen. A' szüntelen-való nap-fénylém fzereti: a fölettebb-való Elzákifzeletsem. Lágy földet, de nem fővenyest ked-vel. A' fekete föld, leg-alkalmatosabb neki. A' lapályon, kemény agyagos földben; akár kövecses és ilzaposban is nem örömelesterem.

CC
XLVIII. A' Gelfztenyét, vagy a magván, az-az, gyümölcsén ültek: avagy magátúl ki-nó. De mikor esomóten ültek, úgy el-bádogyad a fatal fa, hogy két elzendeig alig veszi-fel magát: és kétséges, ha meg-éled-e avagy nem.

nem, ülthetni azért mind magon, mind esomótcjén. Novemberben, Decemberben, Januariusban, Februariusban. De némellyek, inkább jóvallyák Martiusban, jól meg-kapált, meg-ganéjozott, és tisztított földbe idején. A mag legyen izép öreg, jól meg-értet, és egészséges. Hogy pedig Februariustig meg-álljon, így kell vele bántni. A gelfztenyét, meg szárazfűk az árnyékon ki-terjesztve: az-után, tegye valami szoros és száraz helyre rakásba. Azt szorgalmasan, a folyó-viz-mellett ástott fővennyel földgyék bé. Harminez nap-múva, hánnyák-le róla a fővenyét, és vessék hideg vízbe a gelfztenyét: a ki alá-fzál-az jó, s' azt tartcsák-meg; a ki fen levegő az rofz, és vessék-el. A' ki jó, azt megént fővennyel földgyék bé, és 30. nap-mulván, hafonló-képpen próbállják meg. Ezt háromszor cselekedgyék, s' harmadszor kikeletnek elején: és a mellyek jók válnak, azokat ültesék el. Némellyek csak valami edénybe főveny-közzé rakják, mint a többmagokat: kitűl oda fel-is ennyihányzor emlékeztet. Mikor pedig el ültek a gelfztenyét azt akarják némellyek: hogy háromat, négyet, avagy ötöt's harot ültesenek együvé, hegyével fel, egy lábni mélységre; és egy réfnyre távul egymástúl. Az-után, két vagy három elzendő-múva, mikor által akarják ülteni a fiatal növéleket: 40 lábnyira egymástúl ültesék a lapály helyeken; mert a hegyeken és oldalban, sűrűbben, ültheteni. Mivel pedig ez a fa, szélesen ki-terjeszti az ágait, azt is kívánnyák: hogy az ültesésben, kéttöt-kettőt ültesenek egy-más-mellé, kinek kinek magános gyökereleven; azért, jobbnak itelik közönsegesen, ha a gyümölcsön ültek. Mások, mást tartanak.

Le

A'

A' *Gelzentyét iltatni*, csak -nem- mine más fát: akár *bariáshban*, akár *szemre*, akár *sípra* kikeletkor min- egyárt, mikor a nap az éltakával egyenlő volt. Némel- lyek Martiusban, Aprilisben, Májusban, az óltásnak kü- lömsége -szereit. *iltatni pedig maga fájába, Bük fába, Dió-fába, Tölgy fába, Fűz-fába*: de ezen, későbbben erik, és nem lesz olyan jó, hamar-is el-vész. Ha valaki *sípra*, vagy *szemre* akarja *iltatni a gelzentyét*: nem azon elzendő- béli ágról kell a füzemet le-mertzeni; hanem, az előtt való elzendő-béltől, és akkor, mikor a nedvesség belé kezd erezkedni: és a füzem sem fakadott még ki. Mások elmennek, s' egy szép fát fellyül el-mertzenek: és elzren- dőre, mikor ki fog nőni, ennyihány ágaokat le-mertze- nek, minek-előtte a bimbó ki-vér: és azokat az ágakat, hideg és árnyékos helyen el-temetik, avagy fővennyel bé-hányk, hogy Aprilisben és Májusban, élhelsenek vélek, kiktől füzemet, avagy sípot vonhatsanak-le; mint az óltani-való ághoz alkalmasos. A' *Gelzentyét*, min- denkor Martiusban, és Szeptemberben környülkel ka- pálni: az irtással és nyeséssel, inkább nevelkedik. A' hegyekben, alacsonban nevelhetni: a sík helyen, ma- galsabbban. Ha az ember homlittálfal ákarja szaporítani, meg-lehet: csak-hogy, máshová onné nem vihethni.

A' *gelzentyét*, pólnákkal verik-le, mikor meg-erik, mind sörtes hejával-eggyütt. Akkor erik pedig meg: mikor vagy ki-hűl a gelzentye, a töviskes hejából; vagy mikor ez meg-nyílik, és ki kezd a gelzentye belőle lártzani özfűzel. Job mindazáltal, mind hejafűl le- verni, minek-előtte ki-hűllanak; merrigy, tovább el- carhatni frissen, még Martiustig-is, ha abban hadgyák.

Ha

Ha pedig ki-fzedik a töviskes hejából, tizen-ötöd nap- nál alig áll tovább; hanem-ha valami mesterséggel élnek. Ugy-mint, némellyek frissen a fővennybe rakják, s' a pinczébe télfzik. Némellyek kosárba rakják, s' a fűstön szaraztyák-meg. Azeleg-inkább jóvallyák, ha ki fokáig frissen akarja tartani: vegye ki a sörtes hejából, és tart- csa dio-között; avagy töltsé rakába, és fellyül föld- gyebé dióval. Merte a diónak olyan termézfete van, hogy minden földtétb való és penfizedő nedvességet meg-emízt: ha hőléd fogytára fzedik. Mások, valami új cserép edénybe télfzik, és száraz helyen, a földbe áfásák: avagy áffele kast fonyrak, s' azt agyaggal meg-kenik, hogy a fzellő hozzá ne férkezhesék; avagy polyva- közibe rakják. De akár mi-képpen tartolák a gelzre- nyet, mindazáltal, arra igen kel vigyázni: hogy frissen raknákbé, és úgy földgyék, hogy a levégő-ég meg ne jár- hassa; mert hamar meg-vész A' *Gelzentye-fából* csinált edénybenn-is, inkább meg-marad.

CCLL.

A' *Gelzentyének*, meleg és száraztó termézfete van, és könnyen meg emélfzhetni: nem igen kéményít, jól táplál. A kik Cholericusok, nád mézzel egyétek: a kik Melancholicusok, mézzel. Ha meg-sútik, s-mézzel éhomra eszik, igen jó a horut-ellen. A' hasnak, és gyomornak fölöttébb-való folyását, meg-enyhíti. Az a víz, melyben gelzentyét főztek mind hejafűl, igen jó a vér- has-ellen: es azoknak, a kik vért póknek, ha ifszák Hásonló-képpen a hárttyája, mely a kémény heját el- választja a fzeiktől, ha harmad rélzniyre meg főzik vízben, s' azt a vizet ifszák, igen meg-állapíttya a has- folyást; úgy, ha lávanyú borba ifszák-is. Há a gelzre-

E e 2

nyét

nyer meg-török, sóc, mézet téfznek közibe, s' a dühös eb marására kötik fölötte igen használ. Ha pedig a gelfzenye lizet- közzé, árpa lizret-is kevernek, és ezetecet töltenek, s. azt a meg-dagart, avagy keményedett melyekre kötik az afzonyoknak; azt elfzéllefszi. Némelyek azt írják: boggy, szelet csnál az emberben némelyek pedig azt tarttyák, hogy, nem: haem ki-úzi. A' gelfzenye levelet, mikor a fáról fiffen le-hull, ha fel-szedik, minek-előtte az első meg-elfi: igen jó a barom-alá hannyi. Ha pedig az első meg-efte, jó ganéj lével be-lőle. Némelyek a tol helyett, vánkos hejar töltenek véle; és jó rajta hálni. A' Gelfzenye-fának hamuja, nem jó a lúgba: mert úgy meg-mockolva a ruhát, hogy ki nem vehetni a mocskot belőle: hanem, a fahéjának hamujából, jó lúgot csnálni, a kivel élnek, mikor sárgával akariák a főt felfenni. A' szene, jó a kovácsoknak: mert hamar el-óltathatni. A' fája, igen jó a ház épülésre: fölötte tartós mind a földbe, mind azon-kivül az elsőben; azért, felelte alkalmatos a karóknak.

Némely országokban, meg-órtik: de elsőben, meg-fáraztyák, és le-vonnják a heját, a hártváját-is, s' ke-nyeret sütnék belőle; avagy kasác főznek téjjel a lizetiből. Egélzen-is meg-főzik difznó húffal. Egyébként, mi-nálunk nem igen élnek véle az étkekben; hanem, az állapotredákban, leves páftéromokban és mikor ma-laczo, lúdat, ryúkot sütnék, azt meg-töltik véle, s jó íz ad neki. Két képpen készitik - el a gelfzenyét: vagy csak vízben meg-főzik, és jól meg-lágyú; vagy meg-sütik. A' sücs-is, vagy paraz hamuban lével; vagy likas vas serpenyőben, a lángnál: ki ez, ki amazt jóvallyra,

Minek-

Minek-előtte megakariák sütni, megkel egy kevesé a heját mefzen; avagy nyitni; mert egyébként ha neki hevül, ki-ugrik a tűzből, nagy pattanáffal. Mikor ennyi akariák, némelyek mind hejától jó melegen adgyák-bé. Némelyek meg hámozzák s-rósa-vízzel meg-öntözik, és nád-mézzel meg-hintik.

Eleg eddig a Gyümölcs fáknak, mellet Országunkban találatnak, Némekről és Tulajdonágokról.

XII. RÉSZ.

A' Gyümölcsösözó Csömötékről. a-
vagy Bokrokról.

CCLIII.

Annak némely Bokros Csömöték, mellyeket az ő gyümölcsöknek hasznos-vótokért, mind étkekben főve, mind nyersen; a kertekben, szőlőknek nevelni. Noha az erdőben, hegyekben, mezőkön, magókról-is nőnek; úgy-mint, Egres avagy kőfzmete Vad fóm, avagy fái sóska Berberis deákul. Málna, deákul Rubus Idaus.

§. I.

Az Egresről.

AZ Egres, egy alacson apró tövissel telyes Bokron terem: kit a Fel-földön, Kőfzmetének híjnak. Nehut a hegyekben, és bokros helyeken-is terem; de a kertekben, kivült-képpen

E e 3

azért

azért ültetik, hogy a gyümölcével, mikor még zöld, és éretlen, igen jó vizü étkeket főzheni mind hűt, halat, leginkább tyúk fiat. Leves pástétombann-is rézlik, s' tortát-is történek vele: kire megtaítá Magyar Izakács. Ecet helyett-is élnek, a gyümölcsösnök ki-facart levével, kirúlidealáb. 2. A kertterékesít, mert igen alkalmas a bokros útakra: szép zöldlevelű, és sűrűen nő, jól meg-hadgya magát nyireni, idején hoz gyümölcsöt, és mindigart Martiusban kezd levelezni. Mikor meg-érk, valamennyire megsárgul, lágyul, és edesíze van: a gyümölcs-közörc elfzik nyersen. Két-féle ez: egyikik mezei, s' a másik kertü. A kertü, csak avval különböz a máfiktól: hogy, ez, valamennyire nagyobb izemet hoz. A kertü, némellyik szörös, némellyik síma. Tiszra vör-rőfők-is vannak, Erfek Vrúnk ó Naga kertében. Akár-minemü helyt sem vét-meg: hűvös helyen inkább terem, hogy-fem igen meleg tartományban. Nem, kívánlok munkát, csak egyfzer, vagy kétfzer elfrendő-ben megkápállják, és az alfizú ágaktól meg-fzabadi-tsák. Szaporítharni, ha az ágakat egymáttul, egy darab gyökérrel el-fzaggatják, s' úgy-ültetik-el: a ma-gon, is meg-lehetne, csak-hogy igen késő.

CCLIV. Az Egresbül, avagy közlmetéből förté lev, igen jó íztád az ételre: és kedvet lzerez. A' hideg-lélésben, ha fzinre meg nem főzik-is, használ: mert hűvösít, és lzorít; azért, a hasnak minden folyását meg-állítja, kivált-képpen a vér-haftá fzmjúságot el vézti, a vért pököknek feletre hafznál, kivált-képpen abból fajs-fole lev. A' fel-gyúladt tegrá-is, kivált-képpen a tüzes folyosókra, avagy Csúza, nagy hafzon-malköcök. Hasonló hafzna nagyon a levclenck-is, de

nincs

nincs oly nagy ereje. Ha éretlen elfzik, meg-indítja a vizelletet: es ki-vizti a fővenyt, s' a követaz ember-bül. Mi-képpen csinállják - bé nád-mézben: éstérle egélfzzen, avagy annak levét, ide-alá fel-raládod.

§. II.

Sz. János szőlőcskéjéről.

Bz apró vörös, gömbölyű, leves szőlőcske, egy cfortkán fok függ: azért némellyek, Ten-geri szőlőnök-is hják: némellyek, Sz. János szőlőcskéjének, vévén ez a nevet a Némc-tekül. A Deákok, Ribefnek nevezik. Ez-is: a kertekben nevelik, Bokros útakhoz élnek véle: de mivelhogy gy-enge, és hamar le-hajló ágai vannak; azért lezelek-köz-zékel öketvenni, hogy igyenelén, és rendelén allya-nak. A' leveleknek formája. hasonló a szőlőlevélnek formájához: csak-hogy apró. Az íze, édes sava-nyúcska, mikor jól meg-érk, úgy fzaporttyák mint a kölfmécér. Az étkekben, sült-alá-való leveket, és sá-sakat csinálnak, s' tortákat történek véle: Lictariono-kat, Syrupokat, igen jókat és hafznofokat, nád-mézzel, egyvürt csinálnak. Egyéb munkát sem kíván, az egrefnél.

CCLVI.

A' gyujtovány hideg-lélésben, igen használ. A' gyomornak hévségét, meg hűvösíti: a fzmjúságot, el-ólva: az emelgyélt, és hányált meg. cstillapítja: az ételhez-való kedvet, fel indítja; Mind az meg-reked-teknek, s- mind a háfa-folyóknak, igen nagy segítségke-van: Es azoknak-is, kiket a sár gyötör: és a kiknek a tor-

kokra

CCLV.

kokra forr, víza-veri azt. A' meggyuladott vért, megnyhati : azért némellyek, bort préselnek ki belőle szefzendeig is el-áll, és azt töltik az orvosságban, magáz Ribes-helyet. Az aszfalhoz is adgyák nyersen, a gyümölcsök-között. Érsek urunk ó Natsága kertében, három félét rálátni; vörösfert, Fekéért, mint a gyöngy fizemek, és Feketéért. Ebben az urórsóban, az a külömbség vágyon : hogy a levelei nagyobbak, és jó ízagúak ; főképpen, ha egy kevelsé az úja között meg-tórt ember: de az ercejek mind egy.

§. III.

A' Fái Sóska-ról.

A Fái sóska, vad som, Deakál Berberis egy Borkorinkáb, hogy sem valami derekas fa : fok tövifés, egy úni, s vékonyab temérdekségre is, ilyenestlen ki-nőnek a gyökerebül az ágai : a kikben gerezdenként nőnek apró vörös, hófzfűkás, fanyanúfzölőczkék, mint a som ; de közöl sem olyan nagy. Mikor meg-csipi a dér, akkor meg lágyl; es edes-feske : de nem igen. A' levelei s tövifés, és lavanyú. Ez a Bokor, nem oly kerü, mint mezei ; mert ide mi-felénk a mezőkön, útfélen, fő-képpen Csalló-közben ; azon-kivül, a fzőlők lábában, a hegyeken-magátul elegs terem. A' parakok partján is mind vizes, mind száraz helyen. Hűvös helyet szeret, noha a meleg, és közep-szerű helyeket sem veti meg. De némely helyeken úgy-mint, a Fel-földön ritka, azért ülterik a kerrekben. Igen alkalmas

alkalmas a bokros úakra is, és az eleven sövényekre. Mingyárt kikeletkor levelezni kezd, Aprilisben, s' Majusban virágozik : Septem-berben és Otoberben, szép piros, akkor is szokták le-fzedni. Némellyek, bort fajtólnak ki belőle, a ki szefzendeig is el-áll: igen hasznos a hasfolyás - ellen, mely a melegségtől szarmazik a Cuniculakban, és néha ólfzfel-is történi, ha ízintre sokáig tartana is.

Kivált-képpen-való hasznát vehetni, a tűzes, és dögletes hideg-lés-ellen, ha viola juleppel, és vízzel elegyítik, s' úgy adgyák innya a betegnek: így, nemcsak meg-ólyta a Izomjúságot, de az epenek, és sárnak dögletes páráját is meg-fojta. Azoknak is igen jó, akiknek emelyeg a gyomrok, és meg nem emészthetik az ételt. A' vér-has ellen is szolgál, és mikor az epe, a májból a kis hasra forván, sár-vízi indúlarokat gerjeszt benne. Hasznos a vér pékés-ellen : meg-erősíti az ingó fogakat, ha avval gyakran mofsák ; azért, hasznos fog-vájókat csinálnak a fájából. Az inyet is meg-fojtja, ha azt, a torkában korogtattya ember. A' nyak-cfápnak gyógyadását, és az oda lzállott sós nedvelséget, meg-gátollja. A' húson fölyllyű lévő frís sebeket, ófzveforralzta : és a régiéket, ki-fzárasztja. Art azoknak, kiknek a hidegségtől, és fzelektől gyomor fájás vágyon, és nehezé vésznek lélekzeret. Némellyek, a ízem fájás-ellen is egy nyhány csóppot erefzinek a fzemekben : de ezt mások nem jóvallyák ; mert igen erős nedvelség, és inkább meg indirtya a folyást. Hanem, ha akarnak vele élni, ki-vál köfcsék-reá: úgy hogy, a ízembe ne mennyen. Ha ennek a fának bejárt meg-főzik, és a leveleit meg-tórtk,

s, a levélki-facsiarják, és eczettel elegyítik : a hév fogs fájá(ba)d, szinte annyit érnek véle, mint az fzőlöcskének levélvel. A' hévségtől fzaralmazott fő fájás-ellen-is, ha réá-kötik, igen használ.

Mikor meg-érik, mind ágaftól le-tórherni, s-úgy fzarazthatic-meg az árnókba vagy a pinczében-tarthatnyák, és mikor fzikésége, egy kis lágymelegh víz-be háonnyák, s-meg-úúlnak : s-úgy élherni vélek, mint a friffel. Egy fzőval, minden hévségbe, sár-víz hányásba, jó a vadfóm. A' levelei Majusba, mikor még igen gyongék, jók az sásákban, és mifculancia falatában. A' gyümölcsfe pedig őfzfzel, sülték-alá is lévben. Igen jó hűvösítő, és fzomjúság ólító hatarimot cfinálnak be-tőle : s-más-képpen sem élnek véle az étkekben. Majusban az levéléből, és virágjából vizet égethertnek : melly fzinre úgy használ, az elő-fzámállatorot nyavalyák-ellen. Az sártaga heja, használ a fzáj cserepléfe, és aajak dagadáfa, s-az torok rekedéfi-ellen : ha porrá tőrik. Ha lúgba meg-főzik, fát, cfontot, fzőrt, és akár-mit is sártgithatni véle : fzőp fényes léfzen az ezköz, ha (mint a Németek nevezik) fírnyájal kenik-meg, minék-után-na meg-fzaradott. A fzaportíciá és munkája, mint az egresnek : avagy, Sz. János fzőlöcské-jének. Meg tarolhatni.

§. IV.

§. IV.
Az Málnárúl.

A málna, avagy mint a Thótok nevezik, Málsna : a fáját néhány Magyarok, fzederyin-nek, a Deákok, Rubus Idausnak nevezik, egy bokor, a melly hasonló az mezei fzederyhez : csak hogy, nem szinte olyan töviffes : az levelei is fzőlebbek, a velfzfizeikerekdédék ; a gyümölcsfe olyan ugyan, mint az érelen mezei fzedery : de az mindenkor vörös, meg nem feketedik, mint ez. Szép illatú, mint a vióla ; föllnyúl fejtetik egy kevesé, mint-ha a harmat esse-vólna meg ; édes-is magában, noha kevesé fojtocfcska. Nem nó olly bokrossán, mint a máfik : hanem, imirt amott egyenként az ágakon. Nagy hegyekbe terem kivált keppen : de a kertekbenn-is ültetik, hogy hamarbb kaphassa ember, mint az epejtet. Nyersen elfzik, a gyümölcs-között. Igen jó eczeter cfinálhatni belőle, jó illatú mint a rósából, vagy violából : az melly egélséges, hűvösítő. Eczet ágyar-is, magától cfinál : ha mikor meg-érik, eczetbe hányják az-után, meg egy kevés bort töltenek réá, s-a napra félzik. Az után megént több bort, míg meg-érik. Ha pedig cflúpa eczeter töltenek-réá, meg leg-jobb : egy akóra kelletik leg-alább öt, vagy hat icze. A meg-velzett eczeter-is, meg-jobbírtya, ha belé-félzik. Ülpet, igen jót cfinálnak belőle nád-mézzel, mind ahévlég-, s-mind a fzomjúság-ellen. A' ki jól akar véle banni, meg-kapállya kétfzer vagy háromszor : a hegyét-is el vágja, mint a rósának,

rósának, csak-kogy, nem kell igen alacsonon hagyni. Léczek-közzé vegyék, mint a rósát, ha újat akar a kertész belőle csinálni; mert igen hajlandó vesztéi nőnek. Ennek a gyümölcsét, igen szeretik a medvék; azért, mikor az meg-érik, leg-inkább fogharvák őket.

A' halzna ennek az orvófságokban, az leg-inkább, mint a mezei fzederjnek: hogy az fájának nyavalyaja ellen, igen jó, ha csak rágiák-is a gyöngye levelet. Az ágait ha meg-főzik, s-azt ifzák, a has-folyást, meg-állítja: a virágja-is, ha borban ifzák. A keltiket nem enged, hogy tovább terjedgyenek ha az gyöngye levelet reájok kórtk: és meg-is gyógyítja. A' farsába-ellen-is jó, ha meg-törvén kenik vele. Az Sz. Antal tüzet-is meg-ölttya. Másrőb ilyen bokros csömoték, nem igen találkoznak, melyeket a kertben nevelnénk.

XIII. RÉSZ.

A' Gyümölcs-fáknak közönséges munkánúl.

CCXXI.
Noha imitt amott oda-fel, majd mind fel-jegyzettem ezeket a munkákat, és kivált-képpen, azonáltal, az Olvasónak könnyebégtére, itt mint egy előmóba akarám azokat kötni, hogy könnyebben hozzá-juthasson. Mert, hogy ha hozzá nem-látnak a gyümölcs-fákhoz, hamar el-vadúlnak, és kivesznek.

Elsőben

Elsőben azért, meg kel válogarni a fákhöz illendő Eger: mivel, némellyek hideget; némellyek meleget; némellyek, közép-szerűt szeretnek. *Másodszor* a földet, mellyik mihez alkalmas; mert, ki kővet földet, ki főványt és fővenyest, ki kővet, agyagost, zc. kedveli: mellyeknek tulajdonságát, fel-találod a fáknak némében. Mindazáltal, ebben minden fák egyeznek: hogy a föld-szinen, száraz földet kívánanak; annak gyomrában nedveset, a melly felé a gyökereket eresztik. Mert a fáknak nagy-volta, nagy táplálást kíván, tudnia illik, a kinnek nagy, és bőven kel minden elfzendőben gyümölcsöt hozni. Mellyhez az-is szükséges: hogy jól mőcsák, és ültetsek a fákat. Ezekről-is oda-fel, eleget dő-képpen írtam. *Harmadszor*, őszfűzel a fáknak gyökereket ki kell nyitni, és azokra gancjos földet hánny; Mellynek módgyárul ide-alabb. A földet-is, hasonlóképpen timporalini kel; és így-is meg-jobbírván táplálafokat, ők-is meg-újúlnak. A' miot hogy a két víz közt, jól teremnek a fák, és az parros helyen-is; símáb, is, és vékonyab a hejok: az ágak-is erősebbek, és magasabbak: az lejtős helyeken-is, a hová az hegyekből ereszkedik a nedves kövérség, ugyan ennek bévségemiatt. Azért a völgyekben-is, igen jól teremnek a fák: csak hogy a föld-szinen, a gyökereken-fellyül, sokáig rajtane legyen az ár-víz. Mert el-vélz a fa, a földörtéb-raló víztől. Mindazáltal, ha ilyen alkalmatósága nincsen embernek, azon légyen: hogy valami patakbul, avagy forrásbul, csatornákon ereszen néha-néha a fáknak gyökérére vizet; hogy a földnek gyomra, nedvesen maradjon. Ha pedig ez nem lehet, a föld-is magában

Ff 3

nem

nem ollyas, hamar meg-rhedefdik, és mohofodik a fának heja: ki miatt a fának növése, és gyümölcsözése meg-gátolatik.

CC
LXIII.

Negyedjzer, A fákat formáin kel, minek-előtte el-ülteik: hogy ha a vad fa kicsiny, a környül - való ágak mind le-meteltesenek, csak fzinén a középi ágat meg-hagyván, úgy ültetessék-el. Ha nagyobb a vad fa, minden ágait le-vagdallják: csak fzinén magát tőkét ültessék-el. Ha állott a fiatal fa, melyben két ágacskaát őltöttek, a ki leg-erőlenebb, azt le-vághatták: hogy a másik annál bújnabban, és erősebben nőhessen. Hanem-ha olly erős, és nedvességgel bőves volna a fa, hogy mind a kettőt kár-nélkül el-tarthatya. Minek-utánna pedig, efféle fiatal ültetett fa meg-foganolzik, három elzrendő-alatt, nem kel ötöt a nyessével igen kínozni; hanem-ha alkalmasan helyen, ollyan bújna ág nőne, a ki a fának magasán növése-re-való (melly kévántatik) nedvességét el-vonná: akkor az illyen ág, mint a derek fának ellensége, le-vágtatassék, a többit meg-hagyván. Három elzrendő-műlván, minden részén a fának nyeshetni; de illy okkal, hogy a fának tőkéje, a földtől fel-emeltesék magasabban, vagy alacsonban; az mint a fának természetéhez az a földnek csínyja. Ugy hogy, a záros földön magasabban, és a fővány földben alacsonban ereszék, a hol az ágak ilendő ki-terjedésre, akár melly-fel-é el-olzlatastának.

CC
LXIV.

Háza fiatal fa horgassan akar nőni, és nem igye-nessen fel, karóhoz kötözzék. Ha a tőkén föllyúl az ágak, imide amoda olzlanak, és valamellyik közülök, nem akarja igyennsen az ég-felé fel-huzalkodni,

abrincofot

abrincofot köffenek a karók-közze, és arra kötözzék ren-del a nevendékeny ágakat, hogy igyennsen fel-nöllycenek. Ha ez sem lehetne alkalmasos, az ágot ott mészék-el, a hol az horgadásra hajlandó: és a honnéd annak el-metfzésével igyenes ágat remélhenni, a ki a karóra kötözhermi (ha nőni kezd) valami gyöngye és puha, kötelékkel, hogy így, a melly-felé szabadon nem megyen, erővel igazítsák. Ha pedig más felé hajol, a hol más ággal olzve-kötetődzig: elkel egy mástól választani, és külsőmben kötözni. Ha az kövter nedvesség, oldaslagnem veri az ágacskaákat, hanem, csak igyennsen fel-víziaz virgancz ágat: azon a helyen mészék-el a terejét, a honnerítél embet, hogy más ágakat ki-verhet. Es így nevellyék a fát, kiffébségétől-fogva, meg-állapodott koráig: hogy a tőke az ágakra, és az ágak vészlőkre igazittatának. Az-után, mikor az erejék a fának meg-fzakalzkodik, és a fa vénhedni kezd, s a fők gyümölcs-miatt az ágak főredeznek: avagy a nedves-ségtől meg-folzatván, szaradoznak: és csak második elzrendőben gyümölcsöznek; lekel vagdalni a fölötéb-való, és el-vitelheretlen terheket: hogy az egész nedvesség, ne csak az ágakban eméltződgyék-meg tellyességgel; hanem, egy része az ágakra, más része a gyümölcsnek táplálására fordittatassék. De megkel fontolni a táplálásnak bővségét: mie mivelhet a fa nem-zésének helye, a honnét kel szíjnya azt a nedvességét. Azért több ágat és vészlő, nem kel a fán hadni; hanem, a ményt el-caplálhat. Mert ha úgy nem bánnak véle, údó jártára nem telik kedve az óltó embernek, annak gyümölcsözésében. Ennek a nyességnak igazgatása,

meg

CCLXV.

meg lehet Novembernek kezdettől-fogva, egész Martiusnak végezetéig; az-az, mikor a fáknak levelei lekezdenek hullani (a kik leveleket el-hánnják) mind addig, míg fakadni kezdenek, a nagy éjtagó hidegeken kívül.

50. A heronyák félzékétlben, szorgalmatofán le kel fészteni: és arra-való elzékőzzel le-tördelni, s-megégetni. 60. Szorgalmatofán kel vigyázni, hogy a barkok, és más állatok meg ne rágják az oltoványokat; mert hamar ki-fzáradoak, avagy görccsösök léfznek a fák: ki-miatt fe nem nőhetnek, fe nem gyümölcsözhetnek. Azért, ha olyan helyen vagyon a fáral fa, a hol hozzá-férkezhetnek az állatok: a fá-körülletit sövényel bé-fonnyák, avagy töviffel bé rakják, hogy el ne érhesék. 70. Az nagy kegyetlen fzelűl, meg kel oltalmazni: fő-képpen magas helyeken, a kiknek ágait hamar le veri, és el-töri. Azért, kihez-kihez külömb karócskákat kel kötni, hogy erőffen állyon, vagy findelybül, vagy más pálczábül. Ha az oltás, a hasitekban letc két tökében, azon nyaratfzaka nem kel támasztrékkal bánani; hanem, a kir a fa-és heja-közzé óltottak, bácor-ságosb azokat támasztrékalatt oltalmazni három elzrendéig. 80. Minden fára igen reá-vigyázzanak, hogy a factyú ágakat le-vagdallják, a kik vagy a gyökerekbül fzarmanznak; avagy a fá-körül. Mert a fának táplálását ki fziják: és mikor meg-erőödnek, elsőben a fának ágait ki-fzárastják; az-után, magát-is a fát. Azért, fziükség ezeket mingyárt idején le-mertelni. A fzarast ágakat, és velfzökert-is le-vagdallják: hogy a fozmzféd ágakat-meg ne fojcsák. 90. Iörtenik az-is, hogy a fectébb-

lectébb-való, és meg nem emézfretc nedvesség, a fáknak oldalában a hey-alatt elfomót vér: az mint néha az emberekbe, és állatokba, kinck rohadása ferget nemez, ki a fának gyilkofa. Azért, mihel látod, hogy valamely réfzen a fának a féle elfomó, avagy dagadás vagyon: leg-orttan mesd-fel azt a helyt, hogy a velfzedelmes méreg ki-velffzen. Ha pedig immár megtermet benne a fereg: vas velfzövel vájd-ki belöle. Es, ha több helyeken léfz effele fogyatkozás, attul a folyó nedvességül, ki miatt a fának heja meg-vélz; vony két vagy három metzfél, az ágaktul-fogva, a fának gyökereig: hogy a meg-rothasztó nedvesség, meg-ke-ményedgyék.

10. Ha úgy meg-lankatt a fa, hogy férges, avagy köves gyümölcsöt hoz, a nedvességnek gonofzságamiatt, nelly a földnek alkalmatlanságábül fzarmanzik: el-kei vonni a földet a gyökereül, és más jobb földet kel reá-öltteni. Azonkivül, a föld fzinynél, meg kel fúrti a fának tökéjét: es abban, ölgy-fa fzeget verjenek. Hasonló-képpen bannyanak a fával, mikor olly bőv táplálása vagyon, hogy a termézfet-fzerént-való nedvesség ki-vonattarvan, az meg-kifsebbedert emízfzes, a fának levét meg nem keményitheti; úgy, hogy elégedendő volna a gyümölcsnek nemzésére: kanem, cfak kénzfzerit a fát, a leveleinek búnan-való növésére és az mohnak kiterjedésére. Akkor, le kel vakarni a mohn, és az varas fa heját, és azt-is, valami zöld fú rajta termet. Gyakrabban-is meg kel trágázni, az öreg gyökereket: kövecskét-is kel az metzfesébe renni, hogy esős üdöben, jobban magához vonhassa a nedvességét:

Gg

és

234 Harmadik Könyv Gyümölcsös Kert.
és el-ólhaffa fzonjuhságat, mellyet a földnek fzaraz-
sága fzerzét.

11. Ha a föld igen meg-nyomódott, és kemé-
nyedert: úgy hogy, nagy és mély gyökereü füvek nő-
lyenek a fa-körül, igen nagy alkalmatlanságot fzerz-
Mert; ha mod-nélkül meg-keményedik a föld, nem en-
gedi, hogy a nedvelség le-fizállyon a gyökérre; és az ó-
sűrűséggel, a gyökérnek nedvelség fizívo lyukatit bé-
töli: s-nem enged, hogy magokhoz fizhafsák a táplá-
lást. Meg-gátollya a ki-párlást-is, a ki alúl a gyökérre
ferkezik: hogy az erőten párának melegége, a föld-
nek keménysegét által nem harhattya. Azért, ennek
a fogyatkozásnak, kapállással kel elejét-venni, nem
fzántással; mert az igyeneisen fel-fzántott barázda, na-
gy sérelmekre volna a gyökereknak. Az nagy füvek pe-
dig, mellyek a gyökereknak végéig által-barnák: el-fog-
jak a fáknek tápláláfokat. Mivel ezeknek gyökerek,
lágyabbak és ritkábbak, mint a fáknek. Azért, hama-
rébb magokhoz-vonzák a táplálást. Annak-okáért,
gyökereifhülkel azokat ki-vonni. Ha pedig el-veter-
nek a földnek zöld ékefségi, a fák-alatt-való meg-ko-
pafzítás-által: meg-hagyharyák környüöttök a véko-
ny, és gyöngge füveket, a k k tápláláfokat, csak a föld
fizicéül véfzik; melly-által avagy kevés, avagy femmi
kárt nem céfznek.

CCLIX. 12. Gyakran törinik az-is a körtvély-fákban:
hogy mikor meg-agganak, a gyökereknak heja-is, úgy
meg keményedik, hogy elégedendő elcedte ne von-
hafsón magához, kivel az ágakat, és gyümölcsökere-
táplálhafsá. Innét következik, hogy csak második
céfzen-

étfendöben avagy ritkábban is gyümölcsözök a fa. A-
zért ez ellen, a reméredekebb gyökereit haffsák-fel a
közepin; és a hasítékban, a folyóvíznél fzedert kö-
vecseket tegyenek, hogy öfzve ne forjon a hejök. Ha-
nem a földben, elégedendő-képpen meg-emetzödött
nedvelség, a ki a meg-állott hejon által nem harha-
tott, az menfzés-által meg-állott hejon által meg-
nyitott hafadékon bé-mehessen. Az földöttréb- való
ágakat-is, úgy le kel vagdalni, hogy az fel-fzijt nedvel-
ség, elégedendő lehetsen mind az ágaknak; s-mind az
gyümölcsnek táplálására. A gyümölcsöt úgy kel fzedni
hogy le ne törjék az ágokat; azért, vagy lajtorjárútl
vagy kajmocs-által, az gyöngge ágakról fedgye-le a gyü-
mölcsöt.

13. Egy fátfé mellefnek, avagy nyeffenek-meg,
mikor virágzik: mert akkor leg-gyönggebbek. Hogy
ezeket a fák-körül-való baimolódáfokat, világofsabban
meg-érthetsük: fzukségcsnek ítélem lenni, hogy ma-
gánofán, mindenkinek munkájárútl rövidceden írjak.
Azért légyen.

§. I. A' Fáknek irtáfokrútl, és tífzto- tásokrútl.

A Lig találkozik valami gyümölcs-fa, a kinek
nem volna fzuksége az irtáfa, vagy nyeseife.
Noha azt írják, hogy ha a Mondola-fát meg-
irttyák, avagy nyelk: az édesbül, keferü
G g 2

léfzen. Ha a Pomagránátot, keményebb léfzen. Ha a Gelsefnyét, tellyelleggel ki-vélz.

Ezek pedig, az irtafra-való elzközök. 1. Egy fa-pöröly, a kivél onné fellyül le-csapják az ágat. 2. Metzfő kés, az melly farló formára légyen. 3. Jó eles feifze, a kivél alól kel, fel-felé vágni az ágat, a hatádek el-távoztatá-ellen : melly gyakran meg-történik, ha fellyül alá vágják az ágat. 4. Fűrész, a ki majd leg-jobb, a közp-fzerű ágaknak le-metzfélekhez. Mindeneknek-előtre tudni kell : a fáok mellyik részről kívánatik, az ágak vagdalása. Itt nem szölkök az fzőörül a ki mind-en elzrendőben meg-kevénynya a metzfél. Más fák-közül némellyék másodék, s-némellyek negyedik elzrendőben. A több elzközök-között, majd jobb az öreg eles vésd; a kinek nem igyeneffen, hanem, félén vagy az éle : mellyet, valami erős súlykoscskával vernek a fában. Mert avval, olly fzer igyeneffen mecz-hetik az ágát, mint-ha gyalulták-vólna.

Két dollog vagy az fában, mellyet kivált-képpen vagdalni szoktak. Egyik a tereje: másik, az oldalaslág-való ágai. Ha azt akarjuk, hogy a fa magassán nőlljön: annak az oldalaslág-való ágait vagdalljuk-el békét hagyván, az magassán fel-növeendő ág terejénc. Merraz eledel, ha a közepin meg nem eméltretek: igyeneffen fel-vízi a fát. Vízontag a kirt kevényünk, hogy ki terjedgyen, annak a hegyét vagdalljuk-el, nem nő magassat : és akkor a táplálás, holott fellyeb nem lehet korelen, hogy az ágakat szellessen ki-terjeszse. Az olyan fáknek, mellyek természet-fzerent magassán, és igyeneffen fel-mégyen, a táplálásnak útrya csak egy : és ha

annak

annak fejtér-el-csapod, azon az úron mind hideg, s-mind meleg, igy edessen le-fzál a gyökérre; és mivel ez-is csak egy, hamar el-veszti az egész fát. Ha az fának terejét éppen el vagdallják, az egész eledel a gyökérbe crefz-kedik, és csak azt neveli ; ki-miatt a fa, fel nem veheti magát, és üdő-járásra-is, csak abban marad.

Az ágakból-is, nem kel akar-mellyiket le-vagdalni: hanem, avagy az fázarat, avagy a friffet. Az fázarat, melly immár ki holt, és semmi reménség nincs benne, hogy gyűmölcsöt hozna, szorgalmatoisan le kel vagdalni: Mert egy fázarat ág, az egész fát ki-fázarítja; avagy leg-aláb, akadályt fzeret, hogy a fa magassat ne nőlljön. Az pedig meg-lehet akár rébbe, akár nyárba: miold fiatal, s-miold öreg fátl. Az melly nyavalya, közönsegsen az Nap sűgárjától fázarmazik : a ki az helynek alkalmazansága-miatt, ki süti az ágat. Avagy másképpen, a habonú üdőben meny-kötül, kö-esötül, rogyátul meg-veretert; avagy, a gyökerét ráják-meg a férgek; avagy, az oktalán állatok a hevyát ; avagy a kinyitásban, akár bé-ültetésben meg-férödött.

A friss-és zöld ágakat-is szűkség, hogy gyakran le-vagdallják : azokat kivált-képpen. 1. A kik gyűmölcsöt nem hozhatnak. 2. A kik a többinek eledeleket el-vonzák. 3. A kik a Napot, és szzelet meg-gátollják az ő sűrűségekkel, hogy nem érheti jól, és egyarant: se az aovai fág-fe-átöbbit. Mert ha fe-erőtt, se fényt nem vehet a fa a Napról : gyűmölcsöt sem hozhat. Holott annyi fok ágakra, nem olzthatya elégséges-képpen a táplálást.

G g 3

Azon-

Azon-kivül, azokat az ágakat is mind le kel vagdálni, à kik alúl à gyökerebül nõlnek-ki-avagy à rökének közepesül. Mert mind ezek-is, akádályoskodnak à fáknak növéseben. Iolletet amazt, nem szükség mind egyfzer s mind ki- vagdálni : hanem, egy elfzendõben egy részét ; más elfzendõben más részét ; hogy csak egyre szolgálhasson à táplálás. Hanem- ha kettõt, vagy harminc akar na ember meg- hadni ; hogy azokat, egy darab gyökérrel- fázakaszván, máshova ülrethetnek.

Még egy külfõmbiséget kel tartani, à fáknak vagdálásában, vagy ittásában. Tudnia- illik, hogy az öreg meg- rögözõt fáknak ágait, nem kel igen le- vagdálni. Mert à ki- vágott hely, à nedvelségnek szüké- miatt (à ki azon mindenkor apad) nem veheti- fel magát : hanem inkább, meg- kezd rothadni. Az melly dolog, nem történik : ha szintén némelly aszfzú ágakat rajra hagyának- is : avagy leg- aláb, egy részét le- vágának- is. Az fiatal fákat sem kel feletréb nyelni, avagy vagdálni ; hanem, csak szintén azt kel le- merélni, à ki feletréb- valo- ar- talmas : avagy, dízrelen áll. Azért az olyan fáknak, leg- alkalmatosab az nyésés, és vagdálás, à kik közép- szertü állapotban vannak. Mert azoknak, leg inkább szükse- ges : és inkább- is el- fzenvedhetik. Azokról, à fölyül meg- írt ágakat ; mikor annak ideje léfzen- jó fázaráz üdõ- ben le kel vagdálni : és még az- is, à ki alúl à leg- dere- kassab ágon alá- áll, és le- függ ; mert azon kívül- is, ma- gátúl el- vész. Az öreg ágakat sem kel igen ki- nyelni : hanem, csak szintén azokat, à kik belül sürtuen nõnek, és Napnak sugárát el- fogják.

Az

Az vagdálásnak, és irrogatásnak ideje : Elsõben, kõ- zõségessen az mikor à fák erőstek, és kõnyebben el- fzen- vedhetik à febet. Az pedig történik, minek- utánna le- fzedték à gyümölcsörölök, és à levelei le- hullottak ; à fügen- kívül, mellyet akkor kel mérlni, minek elõtte ki- fának. Két üdõrrendelnek à vagdálásra, avagy ny- séfse : Ki- keletet, és õzrt. De némellyek, inkább Janua- riusba, és Februariusba, és Martiusba nyelik à fákat, minek- elõtte ki nem fakadnak, avagy bimbóznak. À meleg orfzágokban jobb õzfzel, hogy- sem ki- keletkor, à fákat mérlni ; mert ez- után, mingyárt reájok jön à hévség, és nem engedi, hogy à nedvelség, ki- terjeszt- hesse az ágakat. õzfzfel pedig, nem kel efféle ártalomtól tartani. Egy szóval, Sz. Márton napról- fogva bõvrig, mind vagdalharini, mikor még à gyökereben van à ned- vesfég : csak hogy, ebbenn- is meg- tartcsák à hõldnak forgását. À köz- kértelzsek, azt jóvallyák ; hogy hõld- fogytára, mikor à hõld à vége- felé fct, légyen à vagma- lás. Mindazon áltál, némellyek ilyen külömséget- szabnak hogy haki à fának ágait, le akarja vagdálni, ho- gy többzõr ne nõllyenek : azokat hõld fogytára va- gallya le, mikor kevés nedvelséggel bír nak. Mikor pe- dig csak à tetejét, hogy ágaftabbban nõllyõn à fa : azt hõld nevelkedésére cselekedgye. Mert, mikor à hõld nevelkédik, nem csak à fáknak, de még à füvekben, és egyéb állatokbann- is. Mikor pedig fogy à hõld, à ned- vesfég- is fogy benne.

Módgya à vagdálásnak, úgy légyen ; hogy mikor az ágat le metfzik, à metfzés légyen mingyárt à bim- bõnál vagy szemnél : hogy ezek egészzen, vagy sérés- nélkül

CC
LXXV.

nelkül megmaradnyának az ágak végsein. Egyélként, a hofzú, ágacsckábúl a kinn fzem nincsen, ki-foly a nemző nedveltség, mert a termélfzer úgy hozta magával, hogy minden ágának végén fzem legyen: hogy el-foglallya a nedveltségnek ki-folyását. Leg-jobb volna, mindenik febet óltó vialzal bé-kenni, vagy tehén ganéjval elegyírett agyaggal békőzni. Mikor egélfz ágakat vagdaldnak le, alál kel a vágáfnak lenni, ne föllyül alá: hogy len nyúzzák a fának hevyát, avagy valami hafádkör, és fzálkát ne tegyenek a fában. Az ágakat, nem kel minden efszendőben, avagy bizonyos efszendőkben le-vagdaldni: ha nem, csak mikor fzükséges. Azonban pedig a bújna ágacsckákat, a kik mingyárt első efszendőben, avagy másodikban a le-vagdaldás-után ki-nőnek, le-metélhetik. Mert egyébként, nagy ártalmára vannak a fának Nem is kel egyfzer s' mind a fárul, fok ágat le-vagdaldni: mert az által csak bújánává, és nem tenyészvé téfzik a fát.

Ha a fát eiben akarod irritani, jó hofszan mesd-le a mellerte - való ágat: az-után a meg-hagyott rész, Martiusban és Aprilisben vágd-el. Ha pedig, a régi fákat úgy akarod nyelni és vagdaldni, hogy az által megújullyanak és ifjúdgyanak: valahányfzor látod, hogy meg sárgólnak, azokat mingyárt. Mind f. nap-után, mikor a levelei le-hullanak, és minék előtte megént a nedveltség beléjük-fzál, irritani kel. Mikor az öreg ágakat le-vagdaldod: hadgy a fáján ennyihány alkalmasos nevendéket, a kiket be-óltaths, hofzabbakat, közép-fzűrűket, a mint a fának alkalmasos. A mellyek leg-rofzabbak, mind le-vagdald; hogy a kik meg-maradnak, azoknak

azoknak bőveb táplálások lehetfen. Ha a fa vénségemiat, avagy más valami okból magralanná léfzen, nem kel azt nyelni, avagy az ágait le-vagdaldni; hanem, csak fzinén a mellyek meg-fzáradtak, és el-veltek. Ezen-kivül, annak a gyökereit ki-oyiffák. Mind' Sz. nap-után, és meg-dyefcék, s. a mellyik leg-nagyob, azt meg-hasítsósák: és a hasitékba, kemény kővecset erefzenek, mellyet a parak-mellet fzedtek: s-úgy hadgyák egy ideig, hogy a nedveltség, inkább hozzá-férkezheffék. Utóllýára, a rének végén, leg-job földel megént fel kel tölteni. A' többi-közöt, az alma-és körtvely-fát, úgy fel kel erefzteni, hogy alatta fhabadon járhafton az ember, melly a fa gyökereinek is igen hafznos; mert így a napnak sugára, és a levegő ég, könnyebben-hozza-férkezhetik. Kivált-képpen, olyan ágakat vagdallyanak-le, mellyek kerelfzül állanak egymáfton: mert azok, a fzeléül-való ingadozás-álat, egymásnak hevyát el-csí-frollják, és el-velznek. Azok-közül pedig, azokat vágják-le, mellyek leg-rofzfzabbak, és dífztelenekben állanak.

A' fának tisztogatásában, elsőben, a mohra kel vigyázni. A' moh pedig, a fának heján terem; és az három fele. Némely zöld, némely sárga, némely vörös, a ki leg-latrab a többi-közöt; mivel úgy gyöcri a fát, mint az ember testét a ruh. Mert, elsőben, a moh a fának leg-job, és tisztáb táplálását ki-voofza, a honnét meg-erőtlenedik a fa. 2. A' férgeknek csak hajlékot fzeres: mellyek lzinre befúrják az elő-fáig magokat és a heját meg-rágnak. 3. A' fának külső ékéségét el vefzi, mint az emberi tagokban a lennyedék, avagy kofzi;

Hh

azért,

azért, le kel arról vakarni, mint oda fel is meg-írám, A' mohnak eredeti, vagy a földtől, vagy a levegő, egytől vagyon; noha ez sem egyszer egymással, azért külön-m-bözö munkát is kíván, és izorgalmatos vigyázást. Mert néha történik olyan dolog, hogy a fát rúttól el-fogja a moh; mindazonáltal bőven terem, úgy hogy, ha az az ő sűbáját tel-előtt le-vonnák, telbe meg-fagyna a fa: ho-gy az-után, ne lenne oly tenyéző. Ez pedig, a földnek alkalmatlanságán-kivül, három dologból izármazik. Elsőben, a feletréb-való árnyéktől; másodszor, a tők kegyetlen fzelektől: harmadszor, mikor a fa az erdő-höz közel fekszik.

CC
LXXIX.
Ennek leg-nagyob orvófsága az, hogy a fiatal fák-nak környületit, szorgalmatoosan meg-kapállyák, és jól meg-ganjozzák. A' régi fák ar pedig, a meddig azoktól az eső csöpögéféki-terjed, jó kövér ganéival meg-hint-csék, és a földet öfzve-keverjék: a mellycet második, avagy harmadik elzrendőben megént újitcsák. Így a moh, magától el-vélfz, avagy le-efik: hogy más vaka-rás nem lezfz igen szükséges. Ha a fa mohos akar lenni, és a külső hegyei meg-kezdenek vézfni: jelez, hogy nem jó föld-e vagyon. Azs, így kel fégtéeni: áfának mint egy fellábnyi vermet a fa-körül, hogy egy únira legyen fellyeb a gyökérnél; az-után, rölcscék-meg azt a vermet jól meg rothar ganéival: de úgy, hogy egy tenyérrre távulab legyen a ganéj a fától. Mert egyébként, ha a fát éri, alul meg-rohad a heja: az-után, meg-egy teny-érrni földet hányanak fellyül a ganéjra, és azt öfzfizel cte-lekedgyék; így reletzfzaka a ganéjnak zírja, a gyökérre fzolgál,

szolgál, s-megént meg-vidámodik. Ha a fát, ifjantan meg-óltalmazod a mohról: vénségere sem léfzen-mobos.

CC
LXXX.
Minek-utánna a fát meg-nyelfék, a mohot le-va-karták: némellyek minden elzrendőben a régi meg-da-rabofodot, meg-cierepefedet, és meg-hafogatot hejät-is kikielektor, hafznoosan fzoakták le-vakarni, a külső hejätül-fogva, a belső frisz zöld hejájig; de ezt, meg-nem kel férenni. Ha pedig azt valaki meg sérené, bé-ken-nye rehen ganéjval. Efféle vakarásban, nem tartanak mindenek képes módor: hanem gyakran inkább átra-nak, hogy-lem hafználnak a fának; fő-képpen ha a ké-mény, és fanyarú hideg telbe hámozzák a fát. Hogy pedig ezt el-távozatsák, ilyen regulat fzaznak: Hogy nem kell könnyen így a fát vakarni, hanem-ha goromba, és igen cfereres heja vagyon, a mint kivált-képpen a körvélly-fán gyakrabban ki-rettezik. Es így-is, cfiák fzintén a külső hejät vakarják-le, a belsőt fémmi-kép-pen ne bánatsák. Az ágat pedig, hogy igen ki-vakarják, az nem cfak nem szükséges, de igen ártalmas-is. Ha ki azt akarja, hogy tenyézfő legyen a fája: utólsó napján annak a bódlnak, a mely Januariusnak végén cfik, az-az, egy nappal előtte, a Ianuarius végén lévő újság-nak, vagdallya-le a fának illendő ágait.

☉ (○) ☽

☿

§. II.

A' Fáknek Ér-vágásokról, és fűrásokról.

CC
LXXXI.

AZ ér-vágás a fákon nem egyéb, hanem, mikor aheját meg-hasítják, avagy kétfelimit amor meg-gyukdozzák, és azt köppölyözésnek nevezzük: kiról oda fel is, ennyhánfor tettem emlekezet. Az ér-vágás, avagy köppölyözés a fákon, néha oly szükséges: mint az emberken, avagy lovakon. Sz. Fábján és Sebestyén nap-után nem fokkal, avagy Iuniusnak elein; egy kis éles késcskével meg-hasítják a fának heját, az ágaitól-fogva alá a fának holesztára egy, vagy két, vagy rób helyen is, a mint a fának remédeksége kívánja: de úgy, hogy le ne törüllyék a nedvesség. a mely azon ki-csőpög. Néha meggyukdozzák a fiatal fáka t, a mint az ér-vágásis inkább azokra szolgál; melynek két halfza vagyon. 1. Hogy a magalan fák, tenyészővé léfznek. 2. Hogy a fának rökéje remédekeb léfzen, és meg-erősödik. Ha a fának heján régi hafadéket látcz, azt le-mestéd: hogy a fergek az alár féfzket ne verhessenek, és a rothadára okor ne fzeressen.

A gyümölcsfelen fákat, a mint azokar-is, a melyek férges gyümölcsöt hoznak, fegichetni gyakran a fűrással: a mint oda fel, s ide aláb is ennyhány helyre jelenrettem. Tudnia-illik, mikor Martusban, Aprilisben, Majusban egy fűrőval meg-fűrják a fát (melyhez leg-

leg-jobb a Franczai fűrő a ki belülűres) a középid, avagy egy kevesé a gyökereén fellyül a bélig, de ne tovább: és azon ki-foly a hafzontalan nedvesség, a melytől nagy gyötrelme volt a fának. Az-után harmad nap múlván, bé-verik a likar varjít tövis-avagy inkább galagonya-fából csinált szeggel, a mely fris, és leves. Az-után, meg-is hasíthatod a fának heját, a mint ide fellyeb, de a zöld heját altal ne mesd: és így, jó és kedves gyümölcsöt hoz a fá. Ha pedig a fát, avagy annak heját feifzével, vagy más-képpen meg-sértették: óltó vialzal vagy ganéival, melyekről oda felirtam, köfésék-bé. Ha pedig a hejában likak volnának, melyekben férgesek lévelnek: elsőben, kiket a férgeseket vas veszővel vájni, és meg-tisztítani; az-után, a szurkot meg-olvasztani, és reben ganéival öfzve-keverni, és ruhával reá-kötni. Némelyek ember ganét, jó földel öfzvekevernek, s azzal kötik.

§. III.

A' Fáknek kapállásokról, és Ganéjózásokról.

Minden esztendőben egyfzer, kétfzer, és néha háromfzor-is, más fellábnnyira a fa környékét meg kapállják, hogy a gyom el-velzen alúta, és az eső annál inkább a gyökerehez hathasson; de ne igen mélyen, hogy a gyökert meg ne sértesék, hanem csak hogy a fűt ki-velzessék. Elsőben, némelyek 1 s Februarj kapállják: másodszor, 14. May: harmadszor,

CC
LXXXIII.

madzor, 19. Auguszt; és akkor jól ki-gyomlállyák a fűt, hogy semmi gyam ne maradjon körülötte. Mert a féle gyam, csak ki-frizza a földnek zírját. A fiatal fákat, nyolcz nappal Hűfvet után, némellyek jóvallaháábül; a földtül-fogva az ágaiig; izorgalmatofian bé-kennyék tehát ganéval. Hafonló-képpen, Pünkösd-után nyolczad mulván; és úgy hadgyák nyaratzaka. Merrazalatt; Izép simán marad a heja: mivel a tehát ganéj hűvösíti, hogy a nagy hévségben; a fának heja meg ne fonnyadgyon, avagy meg ne égjen. Es, ha valami repedezések, avagy lkacsák vólnának a fának heján: azok, mind ilyen ganéjval kellene bé-kenni.

CC
LXXXIV.

Minck-utánna környül-kapálták a fát; melynek ideje leg job a November: akkor Izép gyengen el-vonnyák a földet, a fának gyökerétül, két vagy három láb-nira, a mint a fának nagysága van. De szorgalmatofian reá-vigyázzanak, hogy meg ne sértsék a fa gyökerét: hanem egy kevés földel, földve hadgyák. Az-után; tehát ganéjt töltöfennek reá, és úgy hadgyák, míg a nedvesség alá Izál: és a ganéj csak nem földé válik. Az pedig hamaréb meg törtentik, ha eső jó reá. Az-után; lassan lassan reá kel a földet hánni, hogy a kemény téli hideg, ne ártson a gyökerének. Arra-is igen kel vigyáznis; hogy a ganéj a fának heját; avagy gyökerét meg ne erje: mert ki-égeti; és a föld szinynenél a fának kérgét meg-rothaltatva. Ne-is igen magafian töltöcsék-fel, kiváltképpen a fiatal fákat; mert azok nem kedvellik, ha igen mélyen fekülznek a földben. Azt-is tanácsollják némellyek; hogy efféle kapállás ne legyen Sz. Gálnap-első; vagy mindgyárt utánna-való hóld-töltére: hanem inkább

inkább az újságra. Mert akkor inkább meg-puhúl a föld, és a ganéj-is jobban meg-rohad; hogy-sem hóld-töltére: a mely igen alkalmatos a fának.

Noha némellyek azt tarttyák, hogy mikor igen melegen süt a nap nyárba; nem kel a fát kapállással bolygatni: mert ki-égeti a gyökerét; fő-képpen ha ganaioznak. Hanem inkább; apró ziros földel kel meg-ujítani az allyác. Mindazáltal a fiatal fák; meg-kévánnják nyárba-is a kapálgatást: fő-képpen; mikor fok fű nől körülötök; hogy azt ki-irtesák; és a földet-is meg-ujitcsák; a mint oda fellyeb mondám. Ózfízel megént úgy bánnyanak velek, valamig a fiatal fa, jól meg nem névelkedik; mert ez-által; hamaréb meg-nő; hogy-sem ha úgy hadnák: a gyümölcsök-is job léfzen. Sőt ha ki azt kévánnya; hogy Izép fiatal fái legyenek: minden hól-dapba meg-kapallya; Martiuftul-fogva egélfz Otoberig; valamig meg nem öregbednek. Telbe pedig; avagy inkább őfznek vége felé; mind az öreg fákat; s-mind a fiatalokat meg-kekapálni: és a földet ganéjval elegyíteni. Az-után megént azon ganéjas földel; bé kel a vermet tölteni hogy így jó nedves; és hágy eget vehessenek.

A fának gyökeréhez; nem kel goromba; éretlen ganéjt hánni; mert ártalmas neki: mivel fok féreg terem benne. Azért a fiatal fákhhoz; jó régi meg-éret ganéjt vegyenek. Ióllehet a régi meg-rögzőt fák; el-fzenvedherik a gorombát is; mert azok körül; csak szintén a pázitra hánnják; és még a jó ganéj is használ nekik; ha rélcót töltik reájok: a mely mind a földet; mind a fát meg-óltalmazza a fanyargató hidegtül. Mifofodás ganéj legyen leg-job; és alkalmatofiab a fákhöz: noha errül-is

böven

CC
LXXXVI.

bőven irtam oda fel, de ugyan még is kellett valamit jelentennem, a fákhöz illendő ganéjról. Azt ítéltük némellyek, hogy a galamb ganéj leg-jobb volna: mert az a földet igen meg-melegíti, és zirosítja, a mint a gyümölcstelen fákön, sokszor próbáltatott nagy hafzonnal; de azt az ő hévsége-miatt, a tél-előtkel egy kevesé a fák-alá hánni. Ez-után következik a póka ganéj, a ki jobbaközönseges tyúk ganéjánál. Ez a juh, és kecske ganéj köveci. Ez-után az ember ganéj, csak hogy fűrűen nem kel a pázitra hánni: mert ki-égeti azt. Hasonló-képpen, más é féle trágya se töltseék az alma-fára: mert hamar ki-fárazza azt. Hanem inkább, a régi meg-rothat, és meg-éret tehátn ganéj minden fára kellemeteseb, a mely termélfere-fzerent kedvelli a ganéj.

Az ilyen erős, és meleg ganéj, noha használ valamin az igen hideg tartományokba, a hol hamar meg-árt a teli hideg a fák gyökereinek: de a mi országuinkba, melynek nagyobb része mértékletes, (az én vékony ítéletem-fzerent.) nem csak nem használ, sőt ártalmas is. Mert az ő hévsége-által, ki-súti a gyökereket: mivel a ló ganéj, nem azokhoz-való az ő nagy hévsége-miatt. A tyúk ganéj a kertbe, és a Rétekre szolgál, a dífnó ganéj, a szántó földekre; a lúd ganéj, a káposztás kertbe, a hová fejese káposztát ültetnek. Azért, leginkább jóvallyak, a jól meg-éret apró tehátn ganéj. Noha találkozunk olyan Authorok-is, a kik fémmi ganéj nem jóvallyanak a fák körül: hanem, csak színtén azt a sárt, mellyet az utczán öfve-hánnak, és ha azt or had-gyák meg-érni, s-az-után horgyák a fák-alak-való felkapált földre. Egy szóval, a mint oda fel-is meg-mondottam:

dotтам: mikor a fát ganejozni akarják, ne hánnyák a ganéj o lly közel a fához, hogy azt meg-érhesse: se, a földet, úgy el ne vonnyák a gyökereiről, hogy azt illetheffe; se pedig úgy fel ne töltseék, avagy mélyebben a földel, avagy ganéjval, hogy fél lábnyinál magafább legyen, hogy Jem az-előtt volt. Mert egyébként, ha fellyeb töltik a földet a gyökereies alúl a föld színyénél, meg-rohad a fának heja, a melly-által meg-erőtlenedik a fa: meg-hervadnak levelei: el-vefznek a fának legvégő hegyei. Azon kívül, é féle fának kéрге úreg léfzen, és meg feketül, s-férgék teremnek benne: és elzrendönként, eggyik ág a máfik-után el-vefz, még végtére, maga is az egelz ta oda léfzen, ha az meg-irt se-gítséggel nem gyámolitták: főképpen mikor a fá valami nedves, és vizes helyen, mélyen ülteteteir. Akkor azon kel fozorgal matoskodni, hogy a mint lehet, a vizet el hartsák a fáról: és mindenk felert a meg-irt jelekre, avagy fogyatkozáfokra vigyázzanak. Mert ha ezek a fában talalhatnak, leg-ottan a gyökereit kel meg-tekénteni, a földet el-vonnyán róla: és ha mélyebben vagyon, több földet ne hánnyanak reáj; hanem, a mint fellyeb meg-íráam.

A fának hejárt-is alúl gyakrabban meg-nézzék, hogy ebben, avagy gyökereiben valami kár ne légyen. Azert alúl a gyökernél, egy kis metfző kéffél, a fának hejárt megént reá-vonnyák a földet, és irto gafsák, kápállják, ganejozzák, mikor annak ideje léfzen. Ismét a hejára jól figyelmezzenek, ha nem szállor-e belé az égés: mercha a fában égés van; a fekerét éppen kimel-sék: de nem ollyan kéffél, mellyel kegyeret metfzetek,

Ii

hancm

hanem kereksz késsel, szintén a földéig. Azután a fellyúl megírt kenővel, avagy tehen ganéjval kenőyek-bé: és hogy az első tene mossa olly hamar, kölfestnek feliben egy darab kérgert; és minck-utánna a nedvesség a fában erezkedert az égés körül, mellyet ki-mertizetek, egy keszel cínállyanak valami hasítást, hogy a nedvesség a febre folyhasson, és megéert bé-nöl-hessen, s-úy hejert kaphasson. Ha csak egy része felkeres; avagy még-rohartz, lekel mertzeni, és úgy banni véle, a mint fellyeb. Ha pedig éppen mind az egész fát elfogta az égés, avagy rothadás, nem segíthetni immár azt a fát. A hol pedig a fának alul a gyökerenél, bar csak egy újni széleségre, zöld és frishelya van, hogy a nedvesség, alul az egész fában fel-erelzkehdhesék: bé kel kenni a meg-nevezet kenővel, hogy a nedvesség munkálkod-hassék. Mert a hejának, és gyökereinek kel az egész fát el-tartani; azért, mind a kettőre vigyázni kel, hogy valami kár, vagy veszedelem ne jöjön reájok.

CC
LXXXIX.
Más ezközti is találak némellyek, hogy a fiatal fákat segítésék ganéj-nélkül. Elsőben; Bárány, Luhl-Kecske, Bak, s-többféle szarvat vélnék, és a fa-körül el-átsák a földben, a szélelőb részével fel: mert az esőül szarmazot nedvességert, inkább magához szíjá, és meg-tarttya nagyobb vidámságára a fácskának. A mel-ler, magában is a szarv ziros, és jól ganéjot: egy ruhány elzrendeig is el-tart. Némellyek, tehen s-dízdó vi-zellel akariák a fiatal fákat, csőppönként ganéj helyet zirozni, de nem igen sokáig: hanem csak addig, míg a melegség kikelektor a fákban, munkálkodni kezd. Az öreg fákban tovább-is egy kevesé el-henni. De én az ilyen

ilyen foós ganéjot, mint oda fel-is meg-írtam, nem igen jóvallom. A ganéjotásban, a fának idejére-is kel vigyázni; mert a régi meg-rögzöt fákra, többet kel banni: a fiatalokra kevelebbet.

§. IV.

A Fák Gyökereinek ki-nyitások-ról, és öntözésekről.

Nem csak azzal segíti ember a fákat, hogy a-cxc. azoknak részzeit, mellyek a földön-ki-vül vannak, őrtalmazza és gyámolitsa: de kivált-képpen azzal-is, a mellyek a föld gyomrában is fekvőznek, úgy-mint a gyökerek, hogy azokat segítse, és minden fogyarkozások-ellen meg őrtalmazza. Mivel, szinte ollyan nyavalyák érik a gyökereket, mint a fákat magokat; mert a feletreb-ülő melegség a föld-nek, és ganéjnak, meg-fergesíti a gyökereket, és el-vel-nék. Avagy, a feletreb-ülő nedvessége, a fa-körül ki-veri a fartyú csömöteket, és gyökereket: hogy nem-e csak magok magtalanok, de meg az szomszéd fákac-is azzá részlik, és meg-velzregezik; mivel azoknak táplálá-fokat, magokhoz vonszák. Azért, szükség telben, a-vagy inkább őrtel, hogy a gyökerekit ki-nyírák, és va-lami a gyökérnek ártalmas, el vonnyák róle. Az-után, azon gyökérből ki-nöt csömöteket, avagy le-vagdalyák, avagy egy kis darab gyökérről le-szaggassák: úgy-mint, *Alma, körtvély*, s-é féle gyümölcs fákról; és más-bova útelsék, a mellyeket három elzrendő mulván, bé-
ólthassa-

élethafának. Ezen-kivül, ezt-is jól észbe kel venni: hogy a *mogyoró-fa*, ha gyakrabban így el-fzogatják, és ültetik; job es fzeb gyümölcsöt hoz.

Azért-is kel a fának gyökerét meg-ninya néhány télbe; hogy minek-utánna a gyümölcsűl meg-fáradtana, valamennyire meg-nyugodván, lankat erejeket meg-újítsák: és a gyökereket meg-tíztricsák: az essőt es havat reájok bocátsák; fő-képpen a hol meleg, száraz, és nap fényes helyen vannak; hogy meg-ndveledgyenek, meg-újúllyanak, és néménmü-képpen meg-zrodgyanak. Ha pedig a heya-is meg kezd... (záradni, mint-ha valami fogyatkozás volna táplál... an: akkor egy hólc ebet, vagy más féle állatot kel a fának alsó részere tenni, és azzal meg-hűvösíteni; avagy jó apró gá-néival meg-melegíteni. Olyan helyen pedig, a hol a föld igen záros, avagy fértgekkel bővelkedik: hamut és lúgot, avagy csak közönséges hamuróltsenek reá. A régiek, a fának gyökerét ki nem nitorták; hanem; csiák likakat, és egy nyihány barázdákat csináltak: melyek-által, mint-egy lélekzeter, és nedveséget vettenek; és azokat, megénc bé-vonták a tél-után. Mind a két ki-nitást, fokban a kertézfek között nem tartják szükségesnek lenni; mert a kapával, könnyen meg-sértődik a gyökér, mikor ki-nitják: a kegyetlen hideg-is igen ártalmas néki, és el veltzi ötet. Hanem, elégedendőnek ítélik az oda fel meg-írt kapállást. Noha máfok, ezeket az alkalmatlanságokat el-távoztatják: ha idejében, és módgyával élnek a ki-nitással.

CCXCII. Az ideje annak, Novemberben vagy on, ha gyón-gén a földet, el-vonzák a gyökérrel: hogy meg ne fertsek,

sérsék, se ki ne látsék a földből; és mingyárt ganéjt hánnyanak a föld helyett reá, és úgy hadgyák telecfzaka, kikéletig. Nyárba, nem kel ilyen ki-nyitas: mert, igen könnyen ki-süti a nap a gyökereit. A módgya az, a mint meg-írám; és, ha a fű nem igen gyenge rajta, hanem egy kevesé meg-őregbeder.

Némellyek, azt-is cselekefzik; hogy a fának gyökere, apró kövecskéket, és csigák tekenőit hánnak, s-azzal hűvösítik meg, melyet igen kívánnak a fák. CCXCIII.

A fának, az öntözés, nem felelre szükséges: mind-azonáltal, meg-kévénnak néha, fő-képpen az újonnan ültetett fákkal. A' melly fák, közlegtenek a gyümölcsözéshez: azoknak, bőveb nedveségre van szükség. Minek-utánna el-virágoztak a fák, azoknak táplálást, és öregbület hoz a nedveség. A' mellyek későn gyümölcsöznek, azoknak a késő első-is, idején van. Vízontag, idején, és ártalmas az első a fának, mikor virágozni kezdenek, és virágzófokban vannak; mert az által, minden el vész, és meg-rothad; a virágok-is, mind zöngéjekkel együtt le-húllanak. Ha pedig, nagy szárazság volna, akkor kívánaruk a kertézfnek fozgalmatóságá; hogy, alkalmatos hónapokban, napokban, órákban; öntözéssel fegitse a fák. Az újonnan ültetett fiatal fának, gyakorra kevés elő-menetelek vagy on, és mint valami első bölcsőjökben, betegeskedni kezdenek: azért azokat Martiusban, Aprilisben, illendő öntözéssel kel gyámolítani; vagy a folyó-vizből merítet vízzel, vagy a mellyben ganéjt kevertek. Gyakran Ioniusban, a napnak állapotására és, a mint a Deákok mondják, Solfurium-ra, fzaradni kezdések a fák;

fák; akkor kapállással, öntözéssel, zöld hanttal bé-föld-vén kell öket fejtetni. Az is meg-történik néha; hogy mikor a fazarató fizelek fűjnek, hezagos, és lyukas léfzen a föld, a gyökér-körüli: ki-is fzaradnak a fák, ha öntözéssel nem élleik. A gyenge facal fáknek, mellyeket újonnan ültetik kiváltképpen, igen hafznál az az öntözés, mellyről oda fel-is irtam egy nyihany helyett: hogy a fazekat teli töltések vízzel, és a fa-mellé helyheztesék: abban egy darab ruhát, vagy föltöt függelencnek, a mellyen a fának gükerere csöpöghessen a víz; de azt, egy kevesé magalsabral kel tenni. Mikor, és mi-csodás vízzel kellefsek öntözni, fel-találad a Virág-kön. 15. Rész. §. 3. n. CLIX. A foós vizet nem fzeretik: azért, nem tudom miként dicserhetik némelleyek, a bar-mok vizelleit (mellyről egy kevesé fellyeb irék) hanem, hogy kevesest véfznek, és csöpönként élnek vele.

XIV. RÉSZ.

A Gyümölcs fáknek Nyavalyáiról, és azoknak orvos-ságiról.

CCXCIV.

N Gyümölcs fáknek, fok különbkülömbféle nyavalyái érkeznék; de kivált-képpen, három leg-velzedelmeseb. Ugy-mint Rák, avagy Kigyó, avagy Farkas. A második, Féreg. A harmadik, k gés. Az első, a Magyarok néhüt *Fenek* hívják, és *Crisznakis*. A Rák

A Rák az, mikor a fának heya meg-fekeredik, és a gyökereitől-fogva, szinte a tetejéig fel-máz, és ezen heya-is meg-degad: néha az, a comó-, és fa-közöt terem, mely a fát gyümölcsele né rézi; és végtére, tellyef-séggel ki-fojta, ha elcse nem véfzik. Az pedig, gyakran arcúl fzarmazik; hogy a fát, a meg tiltot *égi fidekben* *tillelik*: úgy-mint a *Scorpióban*, és *Rákban*. Azert azokban a jelekben, semmi-némű munkát nem kellene tenni a fa-körül: se ne ültetni, se ne ólani, se ne kapálni, se ne irtani, se ne ganájozni, se akar-minémű bajmoldással baorani. Meg a gyümölcsöt sem kel róla le-fzedni; egyébként, megcerem a heyában a Rák, avagy csúz. Affele fákban fozkor leg-inkáb termeni, mellyek a fő-venyes, és fovány földön lévelnek.

Ennek a nyavalyának orvos-sága az, hogy mikor azt CCXCV.

el-fébe-vel-fzi ember; mese-ki a fekete beyát szinte a földig: az-után óltó vialfal, vagy agyaggal elegyitet telen ganéival (a mint egy nyihánfor irtam) kennék-bé, és kenderrel, vagy tífza ruhácskával köfsek-bé; hogy az első, avagy más nedveség, hozzá ne ferkezhesék. Azon-kivül Februarisba, mikor a fákat tífzogatják; fúrjanak valami fúrocskával, egy kis úyni temérdek-fégre likakat a fában (a honnét ki-metfzeték a Rákot) valami hármat, szintén a belli-ig. Ahoz faragianak gyalog fenyő fából akora ékecskét, vagy fzegecskét a melly belé illyen a likba, és verjék bé: minden fában hármat vagy négyet; de nem egy fzeren, hanem mind a négy részén a fának; az-után, nem-nól femi csúz a fában. Csak hogy, eléb kimelsek a rákot, minek-elötte a fzeget bé-verjék. Ezzel az orvos-sággal, némelleyek Ap-riusban

rilisben és Juniusban élnek, mikor a búza viragzik, három vagy négy nappal Sz. Ulrik nap-után. Mikor a rehen ganétrelegyítik az agyaggal, három rézrét kelvenni a ganéjból, és egy rézrét az agyagból; s azt jól öfzvekeverni, hogy olyan legyen mint a téfzta: vizet is öfzcseenek hozzá hogy higab legyen. Nemellyk a ki-mecfzet helyt, tűzes vafsal fűtögetik-meg.

CCXCVI.

Mátdodik kivált-képen-való nyavalajaja a fáknak, a *Féreg*: mikor a fának heya meg-dagad, és alatta féreg terem, a melly bé-éltzi magát a fában. Ez a féreg, fok fának ellenfége, kivált-kippen az *Alma*-, és *Kötvély*-fának, és más faknak-is: a kiknek bello édefségck vagy-on. Az ilyen féregnek eredeti, fzarmazik néha a fá-nak vénfégetül; néha valami kemény ütétül; avagy, mikor a fák rébbe a hidegetül igen megfagytrak: melly miat, el válik a kéрге a fájátül, s-meg-hatad; alatta pedig féreg terem. Nemellyek, olyan ítéletben vannak: hogy mikor mosdatlan kézzel, avagy febesel munkálkodnak a fa-körül. Sőt, még olyan kézfzel sem kellene irtogatni, a melly kenyeret metfzettek: mert ártalamas a fának. Azért, jól réa kel vigyázni a fának heyára; ha meg-dagat, és fel-al, metsék-fel a fának heyát, és metsék-ki a férgert belöle: avagy réz, akár vas vefzfzövvel váják ki, és kennyek-bé a leb helyt, a mint oda felljeb. Törtenik néha *effile dagadás*, a *seleth-vaio nedveség* nül-is, a mely ki vér a fákon, mind az emberekben, és allatokban, a bőr es hús között: és mikor az meg-rothad, féreg terem benne. Azért, ha a fának csak egy rézfzen dagador a heya, nyisd-meg, hogy ki-follyon a méreg belöle; ha pedig immár benne van, fűrd-ki belöle; ha egy-ni-

együhány helyett vagyon ilyen dagadás: vony két, vagy három hasítást, a fának ágáitól a földig, a fának heyában. Azon-kivül, vond-le a földet a fának gyökere-tül, és töles más fris földet réa: a fában-is fury jó öfreg likat a béli-ig, és verd-bé tölgy-fából csinált ékkel.

CC

Nemellyek, más mesterféggel-is akarják a *férget* a *fából ki-vefzeni*: borsot, babért, rutát, borrai öfzve-kevernek, és a fát egy fűróval megfűtrak föllyül alá a béli-ig; és a meg-nevezet timporálást belé-tölik. Az-után, galagonya-fából csinált fzeeggel, bé-verik. Avagy hamut, és fa olajtkevernek-özve: és azzal kenik. Avagy két rézfz tehen vizelletet véfznek, és harmadik réfz tezeret: s-azzal kenik-bé a fát. De è két utólsó, nékem nem igen tetszik. Mások, mikor imár ki-vájtrák a férgert: tehen avagy disznó genéjt véfznek, zállját meg-törnek, s-egy kevés ólatlan melfzet; azt öfzvekeverik, hasstromot csinálnak belöle, azzal bé-körük a fának febtét, s-rajra hadgyak, a míg rajta maradhat. Vannak, a kik a féreg-ellen, mikor a fát ragja; a Parikában egy gyümölcsöt véfznek, mellyet ök *Mirabolana*-nak neveznek, hasonló az Anis maghoz: azt porrá törtik, egy lyukat fűrnak a fában a béli-ig, és abban töltik a port, s-azt jól bé-verik galagonya-fából csinált fzeeggel.

CC

A *gyökérbe*-is, hasonló-képpen meg-nó ez a féreg: azzal-is úgykel bádni, mint a fájával. A féreg, örömet terem az olyan fákon, a kik kemény magvú gyümölcsöt hoznak, mikor nedves üdö jár. Azért közel a gyökérhez, megkel a fát fűrni: hogy a vefzedelmes nedvefseg, melybül a féreg terem, ki-folyhason. Az ol-

Kk

lyan

Iyan fának gyümölcsében, *nem terem fereg*, melyet *Pebrarius*ba, az-az, *Böjtelő* hóban, *Martius*-előt, az-az, *Böjtmáshó*-előt óltortak. Jsmét, nem léfz férgecs a gyümölcs : ha temjéntörnek meg, s azt a pot, mikor a fát ólttyák, annak heya közibentöltik. Más orvólságokat is írnak, hogy a fereg, a fárcne bántsa.

Ha vörös geretát, fekete gyopárt megtrónék, és vízzel olzve keverik, azzal a fának gyökerét megkenik; *es squillat*, az-az, tengeri vörös-hagymát a fakörül ültetnek : femmi fereg nem télzen kárt a fában. Jmét, ha karócskákarc sinálnak fenyő fából, s-azokat a fakörül verik; mindel-velznek a fergék. Megént, ha difznó gancjót, és zamár vizellecet olzve kevernek, s a fának gyökerét meg-öntözik vele : nem bánnyák a fergék a fát. *Didymus* azt mondgya; hogy, ha a fának gyökerét, tehen epével meg-kenik : nem hamar vénéhezlik meg a fa, és femmi karcnem télzen neki a fereg. *Halonlatos* képpen; ha a fának gyökerét ki-nitttyák, és arra galamb gancjót töltenek. De azt úgy értesed : a mit oda fel jelenrettem.

Harmadik nyavalyája a fának, az *Egész*. Ez, leginkáb a fának felertéb- való nedveltségétül, és levétül származik, mikor cudnia-illik, a fán eretnem vágnak; a nedveltség meg-reked, és meg torlik a fában, s-à heya fel-válk, és alatta *Egész* léfzen : ki miatà fa ki-fárad. Errül-is terem oda fel emleketec, de itt egy kevesé jobban meg-magyarázom. Azt, fel kel halítani egy kertész kéfvel *Ionnus*ban; mikor telihóld, délután hát óra-fájban, és a nagy hévűg-is meg-fünt; mert egyébkénc, igen fel-fzakad a héy. Légyen tehát a hasi-

a hasiás, egy ember magafányira a tókén, a heján-ál tal, a fajáig. Ennek a haladásnak, Elzakra kel Jenni igyencsén a fán; az-után, szép úy heyanó, a hol a hafadé cser : és a fának *tr-vágása*, a mellyen a felertéb- való nedveltség ki-foly. Más elzrendőre, megént egy hafitást egyenek rajta, két únyira az elébbeni hafadéktól igyencsén alá : s-így bánnyanak minden elzrendőben vele, míg mind környös környül meg nem újul a heya. Mert ez-által, meg-emélfzödik a felertéb- való nedveltség : a fa, meg-fzabadul az égétfül, és égétféges lelzen. Ezrà módor meg-tartcsák, ha a fában meg-reked a nedveltség, és a heya meg-fekeredik.

Majdászor, az egész, *származik* a nagy becségtül- is : ollyankor meg kelhasítani a fát, a mint ide felllyeb, és tehen gancjál bé-kenni; mert ez hűvösít, és azzal szécsima heya lelzen : ha nyólczad nappal Pünkösde-előt, vagy utánna cselekefzik. *Harmadszor*, abbúl-is támad az égés, a mintezt-is meg-jelenrettem : *ha ollyan kéfvel nyessik*, meréllik, irtyák a fát, mellyel kegyeret fozoktrak meczeni. Noha, ezzel sem igen gondol a fzegény Magyar óltó ember : mind egy-aránt óltó ollyan kéfvel-is, s-még sem vézf-el a fája. Mindazon-által, ha az ember azt-is meg-jobbíhartya : ez se légyen meg-vetendő. Egy fzóval, ha ki fzeép fát akar nevelni kerében : alkalmas üdöben ültetse, ólesá, irtcsá, kapállya, gancfzen; meg-fzakafzkodnak a fák, el-velszük erejeket, és végrére, tellyel séggel el-velznék.

Mikor láttya ember, hogy a fa el akar veszni; tégyen tehen gancjót a vízbe, keverje jól meg, csinállyon

egy Pálczával, vagy karóval égy likarà földben, à fá-
nak gyökereig: és azon rölcese - belé. Ezen - kívül, csi-
nály egy vermet à fa-körül; rölcs, ókór, borjú, avagy
tehen vért belé: azzal meg - pirofsodik à gyümölcs, és
à fát meg - tartya erejében. Ha à fának levelei meg - fár-
gúnak, és à fa meg kezd erőtlenedni: rölcsenek olaj
főprút à gyökérére, avagy borral öfzve - kevert borjú
vért. Az egés - ellen, az isjó: ha kikeletkor polyvával
à fát, kórnyós - kórnyúl meg - füstölík. A rohadás - el-
len, végy hegyes úti - fűvet: főzd - meg ezetbe, ke-
verd - öfzve földel, és éget agyaggal, tegy egy kevés
eleven kénest hozzá; kend - meg véle à rohadást, és
el - múlík. A tehen vizellettel - is, meg - kenhetik à rot-
hadást. noha az elevenkénest à fának

CCCLIII.

Ha à fa meg - vénhedet, és gyümölcselenné va-
lik; s - ha megént víza akarnák à régi tenyéfére hoz-
ni: vonnyák - el à földet à gyökereül, egy jó arafznyi-
ra à fájától, és haficsák - meg az öreg gyökereket; s -
tegyenek két vagy három galagonaya bimbót belé. Az-
után, tegyenek Iuh, vagy dífzó ganéjt hozzá, és von-
nyák rea megént à földet: így, ífmet gyümölcsözni
fog. Ha pedig meg akar fzaradni, ugyan azon vénfeg-
miac: jele az, hogy à derék gyökérbe fogyatkozás va-
gyon, és meg rohadot, melymiar nem lehet táplálása
à fának: mivel, eget nem vehet magához, hanem az
ó módgya - fzerént, meg fúlad. Merr elfőben à táplálás
à gyökérbe fál, à honné fát ki - fzia; ebből, az ágakra ter-
jed. Azért arra, igen jól kel vigyázni: hogy telbe à fá-
nak gyökérét, meg - fza baditscák à földet, hogy fzel-
löt vehetsen. Ha pedig véfzi - cözében az ember, hogy
à fá

à fa meg akarna fzaradni: végyen. egy jó öreg fűrót, s -
fúrjon azzal egy likat à fában, fzinén alatta annak à he-
lynek, à hol à fát ölceták, olly mélyen, hogy à fának
középe érie, az - az, à béli - ig; és annak, Sz. Márton
nap - tájban, vagy inkább, à mind máfok jóvallyák, Ka-
rácson nap - tájban kel leoni. Es úgy, niceva hadgyák hat
héig: s - meg - újúl megint. Mellyet, éfzbe - vehetni
nyárba: mikor úy vézei nőnek. Minek - utánna niceva
álván hat héig, (noha meg - is rővidithetni ezt az ú-
dót, à mint à hidegnek nagyfága fzalgal: mert ezzel,
leg - nagyobb hidegben keléni, mikor nincsen nedvef-
ség à fában) az eget magához fzirta; verjé - bé jó erős-
sen, galagonya fábúl csinált ékkel, vagy csappal à li-
kat. Mert más fa, nem igen alkalmas ehez: de úgy,
hogy ne érie fzinre à belt. Minek - előtte pedig, bé - ver-
jék ezt à fa fzeget, haki fzagos gyümölcsöt kíván; té-
gyen à lyukba fa - héyat, fzekfűvet, fél andynád - mé-
zer elegyítve: és à mjadémű fzagot akarna, minden fé-
le fű - fzerfzámot, nád - mézzel elegyítscék. Ha à fzeget,
à fával igyenelsen verik bé: megént úy héj nő rajta.

Ha à fa, nem gyümölcsözék: tifzrogasd - meg gya-
kran, és vakard - le róla à mohot; megént tenyéfzö lé-
fzen. Ismét, à ki Aprilisben, lyukat fúr à fában, à gyö-
kéren fellyúl à béli - ig; és azt, nyír, fábúl csinált fze-
gel bé - veri, gyümölcsöt nem hoz; fúrjának egy li-
à fa virágzik, és gyümölcsöt nem hoz; fúrjának egy li-
kat à fában à béli - ig, keverjenek eleven kénéföt agyag-
gal egyúvé, tegyék à likba, verjék - bé galagonya - fával:
s - azt élík, hogy alkalmasos léfzen à gyümölcs hozás-
hoz. A kitén, nehezen hiecberek - el magammal: ho-

Kk 3

Iot Lau-

CCCLIV.

áztatásának bab polyvát a vízben, és azt rakják a gyökerek körül. Ha a fa, *feltehetőleg gyümölcsöt akar hozni, alul megnyítsák a fát, és minden gyökereit, az őrege kivül meg-hasítják: hogy ha mely víz, avagy nedveltség bennük meg-torlot volna, ki-folyhasson. Ehez, fzinre oly halznos és egészséges a fának, mint az embernek a szükséges ér-vágás; mert ez orvótság által, meg újulnak a fák.*

Ha ki azt akarja, hogy a *Késon töv gyümölcs, ideitben* CCCVI.

Értek: tehát a leg-nagyob gyökereibe egy likar fúrjon, verjen egy éket belé, kenye-bé viaszal, és megént friss és jó földel fedgye-bé a gyökereit; eiz tendöre idején fog gyümölcsözni. Hogy a fán a gyümölcs meg ne rohadjon, azt írja Gesnerus: hogy ha a gyümölcs fának tökéjét, a zöld. Gyiknak epjével meg-kenik; meg nem rohad annak a fának gyümölcse, nem is léfzen férges. Némelyek, az-ellen, hogy az alma le ne bukjon a fájáról: a konkolyc, mely a búza-és roz-közöt terem, mind gyökere körül ki-vonrák a földből, s azt kötötték a fának rökjék körül. Ez-ellen az is jó, ha a fának gyökereit meg-halították, és kővecskét téfzenk-köziben, a mint oda fel-is meg írtam. Ha a fa el akar veszeni, és száradni: vonnyák-le a földet a gyökere körül; az-után, fedgyenek a rőcén olyan harmatos ökor nyálat, mely a fűvön feklzik minc-egy pók-háló, reggel minck-előtte a Nap meg-fázarazta, és azzal fedgyék bé a gyökereket: s az-után rá-vonnyák a földet, avagy jobbat rölcscnek föliben, és meg-újul.

A Gyümölcs fának is, fok külső ellenfégi vannak: mellyekről irtam oda fel a *Vetem. kert. 15. XIV Rész.*

mi-

262 Harmadik Könyv Gyümölcső Kert.

1. Lot Laurenbrvrius azt vallyá; hogy, nincs erőfsebb mérge, mellyel akár-minimú nagy vastag fákat is könnyebben ki-velszessenek, mint az eleven kénéfő: ha azt, olajjal öfzve keverik, és a béli-ig meg-fúrt fában erőfzik; s a likat viaszal, és gerétával bé-kenik. Ezen-kivül, a magalan fát, tenyérzővé téfzik némellyek: ha a bab szalmából hullot polyvát, a fá körül töltik. Hogy pedig jobban gyümölcsözze; törj Porcs-füvet, Deakúl, Portulacat: es más füvet, mellyet Eb-tőnek hívnak; keverd-öfzve, s kend-mug véle a fát: töb gyümölcöt hoz. Hafonló-képpen, ha galamb ganéjt töltenek a gyökere körül.

CCCv. Ha ki azt akarja, hogy, a *fajól viragozzék, és mind meg-tartassa a virágját: Decem berbe, vagy Februariusba, kapállya-meg a fának gyökereit, és öntsön-vizet a verembe, hogy a víz meg-fádgyon benne. Az-után, vonnya megént a jégre a földet, Szent György nap-rájban, vagy Majusban: vonnya megént el a jéget a gyökere körül: és jól virágozik, meg is tartja a virágot. Hogy pedig a fa virágjának, ne ártson a hideg: gyakran öntöz-d-meg a fa gyökereit. Ehez, leg-könnyebben jutbaroz, ha egy fazékban vizet rölcsez, s egy ruhán által arról csöpögteréd a gyökereire: mellyet enyrihánfzor meg-irtam a Celendariumban, n. 124. Ha a *fáról, örömet lebil a gyümölcs: vas veszéből, avagy ónból való övec csinallyanak, és azzal köfsekk-alcal a fát; avagy a ki még job, nyírsák meg a gyökereit, és fúrják által, verjenek Spanyol megy-fából cinált fzeget belé. Ha mely fának a virágjai, avagy levelei igen hullának: nyírsák-meg annak a fának gyökereit, azzal-**

miivel azok jobbrészére köznyavalyák, a fáknak nyavalyaival; mind azon által, a melleket ott fel nem jegyzetem-vólna, itt fel-talállay a kertész. *A Ragya-eljen-való orvótságokat, keréscé a meg-nevezet helyen: de kiválc-képpen, az állaroktól fzenvednek a fák. A kertész a nyúlak, igen meg-rágnák a fának heját, kiválc-képpen a fiatal fáknak: főt még a gyenge hegyeket is elcsipik. Azért, ha a fát meg-kenik kecske-gauvéval, avagy vizellettel; annak a kértget meg nem rágná a kecske. Használó-képpen ha nyúl-gauvéval, avagy vizellettel meg-kenik a fát: a nyúlak azt nem bántják. Nem különben, ha étel-előt az nyállal-megkenik a fát, akár az ól-tó ágacsokát. Ha a kecske meg-rágná a fának heját nem-árt mingyárt a fának, csak környös környül ne hámozza le: mind azon által, a hol meg-rágná, or-agyaggal elgyirit cehén genéval békel kötni. Ha az akarod, hogy egy állat se rágná-meg a fát: ved annak az állatnak jól meg-fzárat-gancját, egy kevés agyagot, törd-ólzve, tégy ahhoz két vagy három gerezd-foghagyóat, melyet jól apróra törtel, és keverd-ólzve, tölcsvizet-réa, kend-meg azzal a fát: egy sem rágná-meg a fát az állarok-közül. Ismét ha ólzel, valamit rú-díznó hájal meg-kenik a fának tökéjét, ne féltesék a nyúlaktól. Ismét, hogy az állarok ne ártcsanak a gyümölcs fának: ökor avagy rehen-ganét ember vizellettel ólzve-kevernek, és azzal öntözik a fiatal fákat. Avagy eb-ganét törnek-ólzve, régi bűdös ember vizellettel: és azzal öntözik környös környül a fiatal fákat. Ismét, rehen-ganével, melyben ökor epét-retenek, avagy üröm-levet, kendyek-mek a fát: se nyúl, se kecke nem árt né-*

ki. Tel-

ki. Telben, a fiatal fák-körül: zúp-fzalmát köfisenek a nyúlak-ellen.

Más több öreg állat, nem igen ártalmas a fáknak; CCCVIII haedem, inkább fzenvednek az apró állaroktól mint a veteremények-is, (Melleknek orvótságát fel-találod Vetém. Kert. XIV Réfz. n. CCCIX.) úgy-nint a Hangyáktól: melleket nem kel engedni, hogy fel-s-alá-jarjanak a fákon; mertel-velzítegetik a fát, mikor annak levelét-gancjokkal, vagy más nedvelséggel meg-rútittyák: és ólzve-fugórolzik, s-meg-fzárad. A félét le kel metélni, és a mit az ólzve-födrot levelek-közöt meg-rútitotaks-undkítottak, azt kézzel meg-keledörgölni: hogy meg-neveltegetse a több leveleket-is. Es, ha így meg-fzabadittyák a fiatal fákat: úgy nö-hetnek magafsat. A több orvótságokat, fel-találod a fel-lyeb meg-nevezet helyen.

A Hangyák-ellen, végyen ember óltaclan mélfzkö-CCCIX vet, melleycim már meg-égettek, annyit mint három-fzor az ökle: áfisa-bé a hangya félzettekbe, tölcsön vizet-réa és meg-hevül a méfz, s-el-romlik egymáffúl; így, a hangyáknak egy-réze, meg-égeti magát, a többiel-fzalad előtte. Más orvótságokat is gondoltak ezek-ellen; ama' fekete feker-kenöt víznek, és alúl egy lábni magafságára a földtől, környös környül a fát be-kenik vele. Az-után, mint-egy rehenre a környön fel-lyől, juh-gyapjával környül tekerik a fát: úgy, hogy alúl el-erje a kenyöt; de igen vékonyon meg-kelepní. Az-után, mikor a verőfény-fzolgál, fel-futnak a hangyák a fára s-bé-mázollyák a lábokat, hogy ragadófsák léfzenek: így, mind a gyapjúra ragadnak, és ott maradnak.

LI

A Gan-

A Hangyáknál, inkább meg-vefztegetik a fát a *Her-nyák*: Ezekről is bőven írtam a meg-nevezet helyen, num. CCCIV. Azert, it nem terhelem a kerétfzkeket vele; hanem, a kinek ivüksége léfzen rá, válfazon azokbúl.

Ezeknek a férgeknek ki vefzfétere, hafznosb módor nem találtak a kerétfzkekannál: hogy mikor a fáknak ágain, hernyúféfzket látnak, azt fozorgalmarofan rélbe Ianuariusban, vagy Februariusban le-fzedgyék kézzel, és ha úgy el nem érhetnek, arra - való ollóval le-törjék, avagy csípiék, a mint a Vetem. kert. n. CCCV. és ottan citalt Calend. fel-találod. Az ollónak pedig, a ki leg-alkalmarofasab, annak oda fel az éli, légyen valamennyire horgas, de jól őfzve - mennyen; a nyele egy felöl hofzab, kinek a vége felé egy vas forgó karikácska, a végén úres légyen a vas, hogy azt a póznába vonhas-sák és fzegezhelessék; a máfik nyelerővidébe légyen, és abban egy madzagot vonnyanak, mely a kerékre fzol-gállyon, és a póznán - alá érjen. úgy, hogy mikor meg-vonfzák a madzagot, őfve-mennyen az olló, és le-mel-se az ágat. De a két nyel-közöt, még egy hajlandó vas-nak kellenni, hogy mikor meg-vonnyák a madzagot, engedgyen: mikor pedig meg-erefztik, ki - nyítsa az ollót.

Más egyéb állatok, a fáknak ellenfeigi alig találkoznak, mellyekről imitamor dem írtam vóna. Kiváltképpen a Vetem. kert. és Calend. A fán *teremő gombák*, s a *görcs*-is ártalmas a fáknak: az-is igen vefzedelmes, ha minék - utánna el-virágzot a fa, kö-ellő meg-veri, avagy hideg zápor-ellő, avagy erős fzfcltúl meg-fújatik, avagy

avagy hideg köd, akar hó harmat esik rá. Ez az utólló leg-gonoszab: mert a hová esik, oly valfagon rajta marad, hogy nehezeu vefz-el róla. Ezeknek is orvófságát a mint lehetet, oda fellyeb fel-jegyztettem.

XV. RÉSZ. A Gyümölcsnek le-fzedéséről, és tartáfarúl.

Minden dolognak bizonyos ideje vagon, a CCCXII. Bölcs mondála - fzerent; azért a gyümölcs le-fzedéfére is, egygyik üdő alkalmarofasab a máfiknál. De kivált-képpen, áhóld forgáfára kel-

nezni: mivel annak egy-rézfében, hamarébe meg-rothad akár mi-is, hogy-fem más rézfében. Mely dolog nyilván ki-terezik, az épületere - való fának le-vágáfában. Azertrebben a dologban, nem értenek minnyáján egyget; mert némellyek azt kévannyák, hogy úy hóld-ra fzedgyék a gyümölcsöt, némellyek hóld forfára, avagy töltéce. Mert úy hóldra, minden gyümölcs nedvelseb, hogy-fem forfára, avagy töltéce: azért hamarébe is meg-rothad. Noha fokban, inkább akkor fzedik-le az álló gyümölcsöt; mikor a hóld nevelkedik. A régiek őfzel, mikor a nap az éfzakával egyenlő vólt, örömesben fzedték a gyümölcsöt: de nem eléb, hanem tizen-ötödik napja-után a hóldnak. Mind azon által ebben-is, a tartományoknak, égneek, és fáknak termélfzetibez fzabja ember magát.

Arra is jól reá kell vigyázni, hogy minckel-előtte le-fzedgyék a gyü-mölcsöt, meg-hadgyák azt illendő-képpen érni. Ezt pedig mind idején, s-mind kétfőn érő-gyümölcsbe meg kell tartani. A meg-érésnek jele az, ha a gyümölcsnek magva fekete. A mi a kétfőn érő, és tartani-való gyümölcsöt illeti, azt fézpet tizra üdöben, (és némellyek itéleti-ízért) mingyárt hólá tölte-után, tizra kézzel kell le-fzedni. Némellyek zákba fzedik, de job óreg kofárba, mellyet kajmócsón fel-függelezenek az ágra: és mikor meg-töltik, kötetlen, boocitvák-alá, hogy ne legyen szükkeges oly gyakran fel-s-alá hágni a fara. úgy, hogy meg ne törődgyék a gyümölcs: mivel, mentül kevelebbe törődik, annál tartósiab. Noha a Fel-földön, s-némely más helyeken is Magyar-Ország-ban, ahol fokterem, és nem érkeznék a kézzel-való fzedéshez: csak le-rázzák job rézént a fáról, kiválte-képpen a kirt ortan kormos almának hínak, és mas kemény gyümölcsöt, s-még-iscél-ál. De még-is job, ha kézzel fzedik. Némellyek, valami holzú póznaanak végén, egy kerekded delzákcskán, kerekded kofárocskát, avagy fővényecskét csinálnak, s-alúl két vagy három fzeren meg-fonnyák: a töb rézfét a karócskákna ki-hadgyák, s-sazokkal közbe-véven az almáknak lzárat, fézpet-gyön-gén egyenkent le-törlik, és a kofárba marad. De efféle elzököz-zel Magyar-Országban, kevés almát fzednénk: nem is érkeznénk reá. Mindazon által, nem árt a kert-féznekk ollvat tartani, hogy mikor az éretelenek-közöt, valami éret gyümölcsöt talál: azt le-ízehelje.

Minck-uránna le-ízedik a gyümölcsöt, nem kell mingyárt a pinzében, avagy bólba tenni: mert elein-
ten

ten igen izzad, az-utan a rothadásra hajlandóbb; ha-nem ellőben, vagy a kertben rakásban hadgyák tizra üdöben egynehánap, vagy valami fázaráz helyre-tölt-csék a hezart-alat, akár fézellős kamarába, míg megtikkad. Az-után, vigyék a pinzében, avagy bólba. Némellyek hordókba verik mingyárt, méhelt le-fzedik, és a kertben hagvák egy, vagy több hétig-is, hogy meg-felidállyon a gyümölcs; s-az-után fézpet a bólban. A bőlnek pedig, avagy gyümölcs-tartó helynek, nem Délre, hanem Élfakra kell lenni, az mely leg-job; mert úgy, fokkal tovább tart a gyümölcs. Csak hogy, ne legyen Birs-alma közte: mert az, az óeros fza-ga-miat, ártalmas a töb gyümölcsnek. Haki az akaria, hogy tovább tartcson, ki-fzedgye előb közzüle a rothattyát, fézpet-törödöttét: és úgy rakja fzalamára. Némellyek ritkán rakják, hogy egymált ne éryék, és meg ne rothadgyanak egymáltúl. Máfók, csak a földre hányják a fzalmát, és arra garmadába rakják a gyümölcsöt.

Máfók, álláfokat csinálnak delzákából, arra fzal-mát, vagy a nélkül rakásba rakják: és néha néha ki-fzedik a rothattyát. Másók, dió levélet raknak alája. A Fel-földön Bodrok-közbe, Szamos-közbe, a Tizfa-mellet, ahol fok gyümölcs-terem: egy óvedzőig-való vermet ásnak ortin a kertbe, fzaraz helyen és fézpet: annak fézpet-sége majd más-fel ölni, hófzátağa három vagy négy, és a minck akaria. Az talúl meg-rakják fzalámá-val vagy fállal az ódalát pedig náddal minden felől: s-meg-töltik terézve almával jól a vermen-tellyül. Az-után fállalól bé-födik, hogy a víz belé ne fzivárközék-és ha a hó meg-cú, fézpet meg-marad alatta az alma;

igaz hogy fellvül valamennyire ölzve-fagy: de azon alúligen friffen meg marad. Más Országokba, fzeckavagy polyva-közzé is csinállják hordóba.

CCCXVI.

A Régiék- azt kívántrák, hogy a gyümölcs-tartó hely, hűvöslegyen: és annak éfzak fele ablakja légyen, úgy, hogy hátféltizra údó fzolgál, azt ki-nyithatásák; de a meleg Déli fzelet be ne hűcsásásák. Mert az- által meg-tóporódik, és fonnvad a gyümölcs; mivel a hideget inkább fzereti, hogy-fem a meleget, csak hogy ne légyen olyan hideg, mely által meg-fadgyon. Noha némelyek nem fzeretik, ha a fzel igen által-járja. úgy-is tarttyák a gyümölcsöt, hogy kicsiny általagbarakiák, és a katarja, hasonló fának leveleit hány-közbe közbe: és jól bé-keni fzuromokkal a hordocskát akár kívül, s- akár belöl; hogy víz avagy levegő-ég, által ne hafla. Az-után, fzáraz fővenyes földben el-afsa térdik, vagy mélyebben-is, és földel föl-róli, avagy a kútba bocsáttya, s-or ál telbe a még akarja; de ha egyfzer meg-kezdik, elkelaz-után köteni. Így csinálharni bé nyers cseresnyét, meggycet, baraczkot, fzilvát, és többet.

CCCXVII.

Vannak más fok aprólékos módok, a gyümölcsök bé-csináláfában, hogy fokáig friffen, és nyersen el-álhafsanak. De nem annyira hatzóra, mint pipekedésre, és úyfágúl-való mutogatásra. úgy-mint, mikor cserépedénybe telzik, a melleter kívül jól bé-kennel viafzal: az-után, a fzáját-is erőfscen bé-csinállják. Ha dió levelet telznek-alája, mind fzinét, fzagát meg-tarttya; meg-jobban, ha mindeniket nyers dió levélbe takarják külomben, és leveles dió-ággal bé-földik: hafonló-képpen fűge-levéllal-is, és fzoló-levéllal. Máfok, fejeér agy-agba

agba takarják, s- a Napon meg-fzaraztvák, és friffen marad Némellyek, csak a fzarát takarják fazekas agy-agba. Némellyek, olvaifrot fzuromba márttyák azon fzarát, s- úgy tarttyák a delizkán. némellyek, minden almának külömb ládácskát csinálnak; de ez, nem a mi Országunkba. való. Vannak a kik mézbe tarttyák, és igen egéiféges: kivalt- képen a Birs- alma. Az- is jól élzbe kel venni, hogy egy fél almát, együvé rakjanak; más félét, máshová. Mert, ha mind ölzve-zavarják: hamaréb meg-rohad egyrik a máfiktúl. Ha búza, árpa, roz, és több a féle-közzé rakják az almát: friffen meg-marad. Hafonló-képpen, ha mustba hanoják, nyersen meg-marad a főprűében.

Ezen mefterfégekkel tarthatni meg friffen, a körtevelyt-is. Némellyek, a fábúl fűréfzelet hulladékba tarttyák: avagy, a dió-fának fzáraz levelei-közzé rakják; avagy fzoló-mag közzé, melleter édes fzolóból ki-préfeltek: úgy hogy, egymáft ne érijék Vannak a kik cserépedényben telzik, és egy kevés foót, bort, mustot rőtlenk-reá, s- úgy tarttyák. Ha fel-fűggefztik czerúnára, vagy kákára, fokáig meg-ál, az alma-is. A Birs-almát-is, a meg-ire mefterfégekkel el-tarhatni friffen: a borknak-is jó fzagot ad. A Szilvát, tiszra és úy edénybe tegyék, édes bort töltcsenek reá, és az edényt jól bé-csinállják: s- úgy badgyák, míg eloi akarnak vele. A Cseresnyét fzedgyék-le, minck-elötte a Nap fel-kel, és tegyék egy edénybe, melynek a fenekére bors fűvet az-az, csombort rakjanak: annak fölben cseresnyét avagy meggycet; erre megént fűvet, arra ismét cseresnyét, mind addig míg meg-telik az edény. Az-után, töltcsenek

CCCXVIII.

XVI. RÉSZ.

Miképpen kel à Gyümölcsöket
mézbe, vagy nád-mézbe
csinálni Lictarium
formára.

A mely méz az orvófügekra, és bé-csinálásra leg-alkalmatosabb; annak elsőben ísmérése á szaglásban áll, ha édes szaga van: az ízében, ha valamennyire erős, csipős, nem igen lúttó, szép arany színű farga, világós, kövér. A ki-keleti méz leg-job; az-után à nyári, à réli leg-aláb-való. Minckelőtte pedig à mézzel Lictariumban, vagy más orvós-fágokban állynenk: meg kel azt tisztítani, és à tajrékját le-hanni, ahoz pedig így járhatz. Végy ollyan mézet, à minéműt oda felllyeb le-írtam, ted tisztá réz edényben, vagy más fazékban, akár mázos serpenyőben: tölcs felannyi vizetréá, hadd főjöd jól meg eleven fűzénél, avagy jó Izáraz fából csinált lángon, à mely nem fűstós, fé szagos; hánd-le fűzrelen à tajrékját mindaddig, míg meg-emezfűdők à víz. Az-után, fűzrd által à meg-tisztított mézet, egy tisztá fejer ruhán: és tarcs-meg, míg fűükéges.

A nád-mézec-is, hasonló-képpen meg kel tisztítani, minek előtte valamit bé-csinálnak vele. Végy nád-mézet, à mennyivel akarféz élni: tórd apró darabokra, tölcs vizet réá, ted lassú eleven fűzre, hogy
Mm
olvad-

272 Harmadik Könyv Gyümölcsös Kert.

ölcsenek Oximeltréá, az-az, ollyart mézet, melyet eczettel egyűt főzrenek. Nádban-is tarttyák. Effle leveles gyümölcsöket, azoknak ki-facsart levekben-is tartharni nyersen, kivált-képpen à fzederjet.

cccix.

Barackot, nehez frissen tartani; mind az által, né-mellyek kölesbe tarttyák, avagy, felg el-forrot mustba, avagy gyantás edénybe, és à mint felllyeb meg-írtam. A Nyospola, fokai gel-marad à fáján, avagy fuzrkos edénybe, felg főt mustba. Tiszra üdöben dél-rájbafzedgyék: szecskába, vagy polyvaba tartcsák, hogy egymált ne ériék. Ha à fzarával szedik, mikor még éppen meg nem éret, és öt napig foós vízbe áztarttyák, az-után felg főt mustba hánnyák, hogy úfzkállyon benne: jól meg-marad. A mézben-is el-tartharod, ha éretlen szeded-le: à fzalmán-is. A Berkenyét fzedgyék-le, mikor még kemény, és ha lágyúlni kezd, rákják cserép edénybe még meg telik: föllyül csinálltyák jól bé gyplúfál, állának két lábni vermet fzaraz helyen; remafék-el abban à Izájával-ála, és ciporják jól meg à földetrája. Egyébként fzaraz helyen, akár hol is el-ál à Berkenye. Némellyek nyersen, mind ága fűl fűgget fzik-fel egy hordóban, melyet fzuorkkal kentek-bé, az ága it-is azzal fzuokták bé kenni; az-után, bé verik, és hogy semmi levego-ég ne férkezhelek hozzá, gyplúfál jól bé kenik à dugóját: és à vízről, avagy akár-minémű nedveségtől jól meg-

ólcalmazzák:

olvadgyon el. Az-után, végy ennyihány tyukmoy fejerit, à mint töb vagy keveseb à nád-méz, avagy tiz-táb; úgy mint egy funchoz, végy két tyukmoy fejerit, ted egy tizra edényben, tölcs fris tizra vizet reá, verd jól ófzve à fodró fával, avagy apró tizra veliszöcskéből csinált seprücskével azt à taitéket, s. Öncs à forrot nád-mézre: minden rútágót magához vonfzon, had főjön mind együt jól bé, füzüd-által egy tizra ruhán. Ha pedig, még ez sem volna elégedendő tizra ted megént à tuzhöz, és tizra vizet reá, had forjon - meg ímét, és más tyukmoy fejerit very à forró nád-mézhez, füzüd által, è képpen bányál mind addig vélc, és händ le à taitékiát, m g fzinén meg-tizrúl. Az-után főzdemeg, hogy oly sürü legyen, mint à közönféges méz mikor meg-ítürüdik magától: azt arced-meg, s mikor füzükéged lézen, ély vélc. Ezzel à tyukmoy fejerével, élhecz à mézben - is.

CCC
XXII.

Ha azt akarod tudni, ha elégedendő-képpen megföt à méz; végy egy egész tyukmoyat, vedd belé à mézbe, és ha alá mégyen à fenckre: nem föt eléggé meg. Ha fellvül leveg, izinte jól vagyon à gyümölcsök bécsinálásához.

CCC
XXIII.

Ha ki gyümölcsöt akar bécsinálni, elfőben hámozza-meg. Némellyeket eléb meg kel főzni, úgy mint Almát, Körvélyt, és más efféléc. Némellyeket, úgy-mint Megyet, Cseresnyét, és töb hasonló heyükar: nem kel hámozni, avagy eléb meg-főzni. A mellyeket eléb megfőznek, azokat egy füzitán jól meg kel füzarazani, és az-után mézbe főzni, s-à taitéket füzüntelen le-hánni. Ha azt akarod tudni, meg-föt-e eléggé, fzen ívégy egy ón tányért,

tányért, csöppens à levébe ennyihány csöppöt réa, fordiold félre à tányért, és ha meg-ál rajta à csöppentet lév: jól vagyon. Ha pedig le-foly: tovább kel főzni. Így csinálhaczbé, minden gyümölcsöt mézben.

Ha mustba akarod csinálni, végy három réfzt édes mustot á kádból, vagy prés-alól: ted egy vasfázékba, főzd-meg jól eleven füzénnél, vagy lángnál, (de meg ne égessd, vagy kozmáítsad) hadd főjön-bé két réfze, és à harmadik à mely meg-marad, olyan sürü legyen, mint az ide fellvél le-írt méz. Ezzel, mind gyümölcsöt bé-csinálhaczbé, Mind méz helyett élhecz vele az étkebbe. Azt-is akarám élzekbe jutarnom à kertélzéknek; hogy én nem akarok igen mesterféges, és drága listariumoknak csináláfarul füzóllanom; hanem, à mint ezen könyvnek alkalmatofsága hozta, némely gyümölcsöknek mézbe vagy nád-mézbe együ-gyü bé-csináláfarul: mely által, útat akarék mutatni, hogy bellvél is meheffen à kinek kedve tarttya, à mesterféges listariumoknak főzésére.

Az Almát, nem füzokták igen listarium formára bé-csinálni, hogy tokáig tarthaflák: hanem, fényes listarium módgyára főzik néha à levét, és magát-is egészén, mint à birsalmát. Végy apró egész almát mind heyaftul, csak à csutkáját mesd-ki, és à füzarákórul egy kevesé à kés hegyével, hadd forjon egy kis ideig; az-után füzarazd jól meg, minek-előtte à vasfázékba téfzed. Egy funt almához, három fertály nád-mézet végy, más jó almának heyát főzd-meg, fajtold jól ki, avagy facsard-ki à levét, akár egy füzitán verdalal. Az-után, tölcs azt à levét az almára, forrald-

CCC
XXV.CCC
XXIV.

meg az almát eleven szénél, (mert a fa avagy láng nem alkalmas a nád-méz főzésére, melyet jól elfedbe kel vened) hogy a sűrű avagy léd, a gyümölcsön fellyül legyen: azt szüntelen keverjed a kalánnal, és a rajtékjác le-hányad, hogy meg ne égjen. Minek-utánna eléggé meg-főtt, ved-el a tűztől, hadd hűllyön-meg bamarjában: és minck-előtre ki-véled az almát, mindenkor gyöngén meg-keverjed, még meg-hidegűl. Ved-ki a léd-ből, és ragd egy rika fritára, hogy egy kevele meg-faradgyon, ted az almát ön vagy ezűltalba, a mint akarod; a levet pedig, avagy sűrűpot, főzd mégéne jól meg, valamíg oly lűrű nem léfzen, mint az ég lédv: de szüntelen keverjed, hogy meg ne égjen. Az-után, tölcs egy kalánnal az almára. Ha öreg az alma, kétfelé, avagy négy felé-is meched. Mikor fel akarod adni, metely igen vékonyon, Citrom vagy fris lemonya heyat, és hincréa. Fa heyat, és fzekfűt-is gyukhaczbélé. Ha bort akarsz a lédbe tölteni: végy vörös bort fa heyal, és törd fzekfűt egyűt. Ha fejt bort tölteft hozzá, olafz kómént régy belé.

Sűrű licariomor-is csinálhatni az almából tudnia-illik a heyából, és csutkájából: de a feketéjét, a csutkájából ki kel metzeni, ha azokar vízben jól meg-főzöd. Az-után, egy szitán ved-átal, régy nád-mézet hozzá, a menyit akarfz, ted a tűzhöz, főzd-meg mint a sűrűpot, mindenkor keverjed, fűrd mégéne ször zacsón-átal, ted iskátólába, vagy más edénybe ha meg akarod tartani. Mikor meg alufzik, vagy keményefzik, minden formára merelhered, és a Codfűt tálaeskanak karrájára rakhatod, mikor azt fel-adod. Avagy ha-
akarod,

akarod, formában öntheted, mind a több licariomot.

A Körtvélyt, fziute úgy bé-csinálharni, mint az almát. Szép citrán meg-hámozzák a körtvélyt, a mint leher: a csutkáját ki kel metzeni, és a fűt rajta hadni, s-egy kéffel meg-vakarni, hogy fejt legyen. Ha nagy a körtvély, kétfele meczbetni, és a magvát ki kel a középből metzeni: mikor hámozod, hánd hideg vízbe, hogy meg ne feketedgyék. Az-után a vízbe, hadd forjon-fel egyfzer, hogy a nád-méz inkább általbarhafta. Ved-ki a vízből, és egy szitán, avagy citra ruhán, farazdjól meg. Minek-utánna meg-faradot, mérd-meg: és valamennyit nyom a körtvély, annyit funt nád-mézet régy hozzá: törd darabokra azt, ted vas, vagy réz fazékba a körtvélyt, ted reá a nád-mézet, tölcs egy kevés hideg vizet hozzá, hogy a nád-méz inkább el-olvadgyon. Ted a tűzhöz, és főzd-meg, úgy hogy a léd, avagy nád-méz, mindenkor a körtvélyen fellyül legyen: hogy mind egyaránt fűjön. A rajtékjác szüntelen hánd-le, és gyöngén meg-keverjed, hogy a körtvély ne maradgyon csak mind egy helyen; de eléne ved a tűzről, hanem mikor ítéled, hogy elégedendó-képpen meg-főtt. Melyet, arrul vehetz elfzedben, ha a léd nem emelődik annyira imár fel; avagy, a ha az ön tányéron a csöp el nem foly, a mint oda fel.

Ha elégedendó-képpen meg-főtt, ved-el a tűztől, ted cserép edénybe, (mert egyébként, a réztől olyan fziut és ízet vonfzon magához,) hadd állyon három, vagy négy napig egy helybe, hol a por nem éri: hogy
M m 3

minden nedveffége körtvélynek fellvül levegien, és à nád-mézet magához vehesse. Negyed nap múltván tekéncsd meg, ha nincs-e valami víz à lyrunpon fellvül: ha van, tölcs-le róla, és tölcs à levéc vas, vagy réz fazékba, és főzd meg-nt meg. Azután, hidegicsd-meg egy kevesé cserép edényben, minek-előtte el akarod tenni: hadd álljon földetlen négy vagy öt napig. Ha azonban megént viz volna rajta, merd-le róla, fed-bé egy papyrossal; de az edénynek oly telinek kel lenni, hogy à papyros el-érje à fyrunpot.

CCC
XXIX.
Mas-képpen-is csinálharod-bé à körtvélyt: Re-fzeld meg à körtvélyt mind heyaftúl, ted egy zacskó-ban, facsard-ki à levéc; hámozz más körtvélyt, me-reld igen vékonyon, és apróra, ted à ki-facsart lév-ben, hadd főjön egyyút, s-keverd jól meg egy fa kalánal. Ha édesfőn akarod, ne főzd fűrűben; Ha nincsen nád-mézed, főzd fűrűbén. Ha birsalma levedvayon, tölcs-hozzá, s-jobb lézen, el-tartharod tovab-is. Ha akarod, végy körtvély levéc, és fasmmi nád-mézet hozzá, hadd főjön még itéled, hogy valami formában önthered, és iskátolában rehered; fzés jó lézen. Effle körtvély levéc, ha ki akarja, ércék-ben-is reheti méz helyett: és apróra tört fáhejat, s-fzékfűt-is rehet belé.

CCC
XXX.
Nemellyek à körtvélyt, borban-is csinállják: ha azt fzés tisztza úddben le-fzedik kézzel, à mely nem férges s-nem törödör. Ha jól meg nem ért volna, rakják valami meleg helyre (à hol fzel nem éri, és à levegő-ég) de-fzkára avagy afzatra, hadgyá úgy al-lani majd egy hólnapig: de kézzel nem kel fokot illeeni;

mert

mert artvül hamar meg-rothad. Minck-utanna azillyen álláftúl jól meg-ért à körtvély; az-után rakd rendel egy öreg edényben, akár cserép, akár fa, akár ónbúl légen: s-tölcs jó erős óborréa, és nyomtasd jól meg, hogy ne levegien à körtvély benne. Nemellyek, fzőlő-levelec-is téfznek közbe. Máfok, à kik nem igen bő-velkednek borral, à meg-írt módon le-fzedik; és jól meg-érvén, edényben rakják. Csak hogy elfőben, nyersdiólevelet, mely egy kevesé meg-lankar, à fzar-rául le-fzakasztanak, s-azzal az edény fenckét bé-fe-dik, és azon fellvül rakiák rendel à körtvélyt. Az-után ismét dió levelet, arra egy rend gyümölcsöt: és mind így, még meg-relik az edény. Meg-nyomatván, fris vizet tölcsenek réa; s-el-ál fzésen, és à ki mi kép-pen akarja, úgy élhet véle. Hogy pedig job fzağa lé-gyen, à fejtér gyömbért tífzán meg-vakariák, apróra metélik; es abbúl téfznek minden rend köziben egy egy kevelet.

CCC
XXXI.
A Birs alma, leg-alkalmarofab à külömb-külömb féle hifariomok csináláfához: mert az, példája à többi-nek. Azért, valamennyire hozfabban nyújrom arrúl-való íráfomat: hogy à töb hifariomok csinálását-is, aboz alkalmazathaffák. A Birsalmát, egynehány-képpen csinállják-bé. 1. vagy egéfzen maga levécben; akár ketté mellek, s-akár négy fele. 2. Meg-refzelik, fzián átal-verik, vagy ki-préselik; és azt akár ke-menyen, akár fényeffen, és lágyan csinállják; avagy fyrunpot főznek belőle. 3. Keményen fű-fzerfzám-mal: és azt, birsalma kenyérnek hiffák à Némerek.

A mi az előt illeci, azt így csinálharod-bé; ha

birs-

CCC
XXXII.

birsalmaé vélfelz, azé fzépen meg-hámozod, négy vagy két felé metfzed: à magvár és csutkáát is ki kel metézni, és mingyártízfra hideg vízbe hánni: hogy meg ne feketetdgyék. Ha akarod, egézfén hagyharod: de akor à csutkáát, fzarát, éles vaífal ki kel metézni, és à magvár-is ki-vájni, hogy úres légyen, és egézfén maradgyon. Ezé red-fel hideg vízben, és főzd-meg mégjól meg-lágyúl. Az-után tölcs-le à vizet, és ha akarod, bort tölhecz reá: főzd megéut meg, vala még látod hogy jó lágy. Az-után ved-el à tűztül, ted egy fzitára, vagy defzkára, hogy meg-fzardgyon; gyuki fzekefűet és fahévat belé. Ted birsalma levben avagy fyruuban, melyet tisztan és fűrűen főzrek; hadd légyen benne még à fyru meg-rikül à birsalmán: had főjjon megéut mind egyyüt. Minek-utánna jól meg-fót, ragd az almát à fzitára, és à levét ted megéut à tűzhöz, főzd fzéplaffan még nem tajekeozik többet; az-után ragd egy edényben, s-tölcs reá à fyru-pot, hogy à birsalmán felllyül légyen, és meg ne penifzedgyék. Ha pedig meg akar na penifzedni, megéut le kel tölteni à levét, s-újonnan főzni. Ebben à litariumban, három ferrály nád-mézet vélfznek, egy fűnt-birsalmahoz.

CCC
XXXIII.
Éényes litariumot, birsalmábúl csinálhac z é képpen: Végy birsalma heyat, és à magjának félzékét ted fzép tízfra vízbe, had főjjon: régy megyut egy kevé s Gummic más tízfra fényes vízben, hogy el-olvadgyon, facsard egy ruhan-áttal, minek-előtte à bisalma heyhöz réfzed. Ha egyyütjól meg-fót, fzarát által à fzitán: főzd-meg az-után à levét, valamíg meg nem

nem fűrűdik; tölcs egy kevé s tízfra fejt bort hozzá, (közönfegéffen nem tölcsnek) régy nád mézet belé, had főjjon közé p-fzerő tűznél. Hánd-le fzüntelen à tajekeját, és mindenkor keverjed, hogy à vas, vagy réz fazékhoz ne égjen: és mikor látod, hogy meg-ál, ved-el à tűztül, és fzarát egy ruhán által ón formában, melyben külön külön fele fgúrák, vannak; avagy egy alacson kerekédé iskátolában, had állyon abba jobban meg. Minek-utánna jól meg hűlt, ved-ki à formábúl ilyen-képpen: végy meleg vizet, tarcs reá à formát; de úgy hogy femmi víz ne mennyen belé: fordics az iskátolába, két nap had fódelen, az-után fed-bé, és red fzaraz helyre. Ha az-után időjártára megpenifzednek, végy tízfra vizet, melegécsd-meg s-tölcsreá: minden rűfágot el-velfzen, tölcs megéut le róla, ísmét fzéplézfén...

Némellyek, más-képpen is csinállják: úgy mint, nyólcslacfris birsalma magot vélfznek, egy nap friskút vízben meg-lágyitják, és annak nyálát ki-facsarják egy ruhán-áttal; ahöz vélfznek négy fűnt ki-facsard bisalmalevet: avagy à magot, ugyan azon meg-írt birsalmalevben ázaratják, de nem réz, avagy vasfazékba, hanem tízfra cserép mázos edényben egyyüt főzik, de nem feletreb: hanem, csak hogy által-fzúrheffék à ruhán. Az-után, két fűnt fzép fejté tízfra nád-mézet vélfznek, melynek tajekeját jól le-hánnák, à mint oda fel: és meg-főzik egyyüt, hogy illendő fűrű légyen; és az iskátolába, vagy üveg-betöltik. Hasonló-képpen kézfíthetik-el mézvel-is, à melynek tajekeját le-hánnák: csak kogy job, à melycet nád-mézb en csinálnak.

N n

Azt-

Azc. is éfzbe kel venni, hogy haki efféle birsalma levett akar csinálni meg-refzelle az almát mind heyaftúl á túró refzelón, fizinte à torzáig, még mikor nyers; az-után tegye egy zacskóban, facsaria, avagy fajtól lya jól kiához-való elzözben, akár réz vefzázóvel tekerje jól meg à zacskóC.

CCC XXXV. Más-képpen: minek-utánna meg-refzelted, ki-facsartad; apróra metélt birsalmát tégy hozzá, had főjön mind egyút, tífza fa kalánál keverd még meg-keményedik, és jól bé-fót: akkor tégy meg-tízitot, és el-tajtkozot nád-mézethozza, had főjön-meg, jó fűró léfzen. Az-után, red tífza iskátolába, avagy alacson kerekded üvegbe, avagy red elfőben formába. A ki jó édeffen akarja, tégyen egy funt bisalmához, két funt nád-mézet; à ki pedig közöflegellen kívánnya, két funt bisalmához, egy funt nád-mézet tégyen. Ha à formába meg-fzárador, ved-ki s-red papyrotra, had fzaradgyon jól meg: úgy, iskátola-nélkül-is elál, ha jó mértékletes helyen tarttyák, à hol nyárban nincsen igen meleg; és telben nem igen hideg, avagy igen nedves, nyárban se légyen igen száraz.

CCC XXXVI. A Fényes liſariumot, nem ízükség keményebben főzni elfőben, hanem mint à fyropot: úgy hogy, ha az ön tárgyerra oseppeNIK, meg állyon rajta, és elne folyon. Némellyek, két funt jó nád-mézet, fzésptífza Rófa vízben tífzítanak-meg: és mikor meg-tiszult, két funt metélt bisalmát refzinek bele: s-addig főzik, míg meg-lágyúl az alma. Az után, meg-törík tífza fa kalánál, és az eleven fzésre refzik, hirtelen meg-főzik, valamíg à materia el-vállik à réz fazáktúl. Töltsék

Töltsék à mi-némű edényben akarják. Masok meg nem hámozák, hanem fzés tífzrán meg törülik, és mind heyaftúl főzik (mert à heya fzés fragot ad néki) hogy meg-lágyálljon, és akkor vonfzak-le à külfő hárttyát, hogy à zacskó-által ki-nyomhafták.

A Birsalmaábúl mikor liſariumot csinálnak, és

CCC XXXVII.

főznek; némellyek jó tavalyi bort töltenek reá, de nem fokar, csak hogy meg-párálltyék benne, és olyanná légyen mint à káfa: némellyek csak fris kút vizet, némellyek ki-sajtolé birsalma levett, à mely leg-job: és egy mázos cserépedényben főzik, és úgy verik vagy tífza fízitan-által, vagy fzés zacskón. Akár tífza ruhán által facsariák, hogy à heya és kővesréfze külfőb maradgyon: à hűfős refzéhez pedig, melyet ki-facsartak, ha három funt, vegyenek 4. funt fzés tiszta le-tajtkozot mézet, had főjön egyút: de fzésnelen keverni kel, à mint oda fel. Mikor elégedendő fűrűtége van, ha ki akarja, èkörtkezendő fűfzerfzámot bele teheti igen apróra törve, és fözze egyút: úgy-mint, válogatot fejer gyömbért 2. lat, közönléges fekete borfor &c. lat, fzekfűet fzeressen diót, mindenikbül három nehezéket: fzeressen dió virégot, Paradicsom fáját &c. mindenikbül fél-latot. A mézzel, alkalmarofláb à beregeknek: à nád-mézzel pedig az egéftégeknek; de akkor 3. funt által-vert birsalmához, két funt meg-tífzítot nád-mézet vegyenek, és laftü tűznel, főzzék-meg elégedendő-képpen. Az-után, iskátolába vagy üvegbe töltsék. A ki akarja, à fű-fzerfzámot csak egy ruháskában kóti, s-úgy áztatya à ki-facsartlévben, mikor fő: és gyákrabbán,

rabban, ki - facsriák. Ez, mellyet à parikában Miusa Cydoniorum compositanak neveznek, igen hafinos à gyomor erősítéjére : az ételhez - való kívánáságot fel - indítja : à meg - eméltéft segiti : à lértül és tör - hártül - való hányáft, le - csillapítja : az elébbeni me - legfeget és fziut, víza - hozza : à fzeleker el - úzi &c. ha à hidegfegetül fziarmaznak ; ha pedig à melegfegetül, nem kel ilyen fű - fzerfzamos licáriumot venni, ha - nem, à nélkül. Azért, job à fű - fzerfzamos à vénke - nek : à nélkül csinált, az ifiaknak. Efféle Likáriom - búl, igen jó és kedves purgatis likáriumot csinálnak : Végy à fényes likáriombúl 20. unciát, az - az, 40. latot : Scamoniát 2. unciát, az - az, 4. latot ; de job Diagridie vened, egy kevesé többet, avagy Rebarba - rumot. Az - után tegyék ezt, avagy à Scamoniomot : à borból ki - vont spiritusban kétfezer ; az - után, főz - zék mind à spiritust, mind à likáriumot egygút : míg meg - eméltődik à bornak spiritusa. Utólyára, 10. vagy 12. unciát Rosa vizbúl adgy - hozzá, hogy főjjon, míg jól meg - állapódik. Ha akarod, teherz fű - fzer - fziámot - is hozzá valamit à fa - hújából, borsbúl, fzeke - fűbúl, &c. Ennek à dosis - sa két drachma. Ha nincs fényes likáriomod, keménybúl - is meg - csinálharod : avagy fziilvábúl, megybúl, &c.

Némellyek, az egész birsalmá hoz, három fer - tály nád - mézet téfznek egy funt birsalmához. Némel - lyek, nyólcz funt ki - facsart birsalmához, három funt igen szép fejer, el - tajtékozot tizra nád - mézet téfznek. Némellyek, hogy egy kevesé favanycska légyen, valami keves frís lemonia levec facsarnak belé, és fő -

és főzik míg à minte oda fel. Azt - is éfzben kel venni, hogy minék - utánna ki - facsarták à levec, azt à fon - kolyát, mely még à zacskóba maradt, sem kel el - venni : hanem, egy keves nád - mézet, vagy más - féle mézet hozzá tenni, s - megént meg - főzni. Az - után, golyobis formára ólve - nyomni s - jól meg - fziáraz - tani ; igen jó à gorombáknak, s - még à gyermekek - is meg - elzik. A keményen csinált likáriomban, à fű - fzerfzamon - kívül, némellyek apróra merélt citrom likáriumot, bé - csinált narancs hejat, és töb è felét téfznek ; igen jó à gyomornak. A fényes likáriom - ban pedig, hogy hamaréb meg - aludgyék, viza hólja - got téfznek némellyek.

Mások, vízbe meg - főzik lagyan ; az - után, ti - szta defzkan meg - hűvósítik, és szépen meg - hamo - zák, le - metellik à torlárul és egy Alabástrum - vagy márván - kóbúl csinált mosár törövel meg - törlik ; és mennél tovább törlik annál feje reb léfzen. Az - után, meg - tiztítot nád - mézbe téfzik, à mely jó fűrű, és nem fokáig, hanem herelen főzik, és fziúnrelen keve - rik, hogy meg ne porfólódgyék : és mennél hamaréb bannak véle, annál fzeb és feje reb léfzen. Illyen fényes licáriumot csinálhac más - féle leves gyümölcsökbúl - is, úgy - mint fziilvábúl, eserefnyé búl, megybúl, mi - rabolanábúl, &c. Ha ki azt akarja, hogy à birsalma lév, szép piros légyen : szép lassan főzze ötret, és men - nél tovább főzi, annál vöröftéb léfzen. Ha ki à citrom - nak à leves belic ki - metezi, ki - facsaria, és à birsalma levével egygút főzi, és nád - mézvel meg - édesiti : igen jó likáriumot csinál. Ha fionló - képpen, frís Je -

286 Harmadik Könyv Gyümölcsös Kert.

monia levec: birsalma-, barack-, és alma-s-s-más lével-is főzhetni.

CCCXL. A Birsalmából Syrrúpot és Iulepet csinálnak. A Syrrúp, nem igen különböz à Iulegtől: hanem hogy amaz, fűrűcb enél. Amazt, ugyan azon ki-facsart lévből főzik, ha két funtot véfznek: ahoz le-tajré-kozot mézet, vagy nád-mézer 4. funtot, fris kúvizet 6. funtot s-együt meg-főzik lassú tűznél; mindenkor le-hányvánà tajrékját, míg képes keményfegelsz, à mint oda fel. Az-után, hogy meg, tart-haják elfzrendeig-is, egy úvegbe töltik, melynek hofzab ányaka, és szoros szájavagon: töltenek azon felllyül két újni félefégre, jó édes fris fa olajf, hogy meg ne penézedgyék. Ez ent cselekedgyed minden Syrrúpál, ha fokáig akarod tartani; az-után, csinál-d-béà lzáját, hogy ki ne mennyen az illatya, és ted negy-ven napig à verőfényre. Ennek mértéke az, hogy 3. funt lévhez, 4. funt tiztítot nád-mézet vegyenek. À mely lév fava-nyú, avagy borból és eczertből csinál-lyák, nem kelazt lémmi rez vagy vas fazékba főzni; ámertizetlen léfzen tőle, hanem mázos cserép edénybe. Efféle Syrrúpot, avagy magánofian ízfizák kalánkával; a-vagy fzojújág-ellen, fris hideg vízben jól őfzve-habarják: és ha igen édes, ennyihány csöp spiritus vi-triolit, avagy spiritum sulphuris réfznek belé, és attúl meg-favanyodik.

CCCXLI. A ki akarja, más gyümölcsel-is őfzve-csinál-hattya à birsalmác: úgy-mint Nyospoljával, kőkín-nyel, csipkével; de ezeknek ki kellene à magvokat hán-ni. Előben, à leg-fzeb és jobban meg-éret birfalmác
haft-

haftfák két felé egy kőkéffel, à magvár és belső köves torfáját rízfán ki-vegyék: minden birfalmác, hét vagy nyólez felé metéllýék, à mint annak nagysága en-gedi. Az-után, fonnyafizák avagy főzzék-meg, mint à likcáriomnak, hogy meg-lágyúllyon; az-után, had fzáradgyon jól meg, gyukjanak ízekfűet és apróra merle fáhejat belé, rőttsenek tajrékjátul meg-rízfítot mézet, vagy nád-mézer reá, à kinek képes keménysege vagon: de ne légyen meleg, mert meg-keményedik à birfalma tőle, ha à birsalmától meg nem éret. Efféle almához, nyers nyospolját s-kőkénc vehetnek: gyukjanak fű-fzerfzámot belé, rakjá az almával tiszta mázos edénybe, nyomtatsák-meg jól, hogy felllyül ne levegjen, hanem à méz légyen felllyül; ha à syrrup avagy méz, valami vizet ver vólna magához, megentle-töltsek, és keményebben meg-főzzék, míg elégséges kemény léfzen. Nemellyek à mézhez, meg-főc édes mustot véfznek, és azzal együt főzik; s-el-vélzi à méznek ízagát.

CCCXLII. Cseresfűet, Megyet, Halvag-megyet, ennyi-hány-képpen csinállyák mézbe, és nád-mézbe. Né-mellyek, így bálnak véle: à leg-fzeb és nagyobb cse-refsfűet, megyet avagy halvag-megyet, à ki nem igen lágy hanem ízép friffen és idején éret-ha meg-nelkül akarják meg-mérik, minek-előtte ki-vélzik à magot: az-után, igen gyengén ki-vélzik és ki-vonfzák à magot, két újal meg-nyomván à gyümölcsöt à fzará-nál: és mingyárt az edénybe rífzik, à hol à nád-méz vagon, mellyet eleb meg kel tőzni és mérni, úgy hogy, őrfertálnád-mézhez, egy funt megyet regye-
nek.

nek. Hogy pedig a nád - méz hamarab el - olvadgyon, egy kevés ki - facsart más megy, avagy cseresnye levét kel hozzá tölceni : tegyék a tűzhöz a vas fazekat, mellyet csak felig kel meg - gyújtani, had forjon lassan egy fél fel, s - vegyék - el a tűztől, had hűllyön jól meg; az - után, tegyék ahoz kézfűzet edénybe. Bé kel ezt fődni papírokkal, hogy az a leven fekdügyék. Tegyék a megyet, vagy a cseresnyet belé: az - után, két, vagy harmad nap múlva, tölcsek - reá a levét. A megyet, mellyet mind magosúl akarnak bé - csinálni; elfőben, akés hegyével kel minden felől egy fél meg - gyúgni, à végre, hogy meg ne fakadgyon: ebben - is, mint az előbbbenben, egy funt gyümölcsöz, egy funt nád - mézet kel venni.

CCC
XLIII.
Ha ki Syrupot akar megyből, Spanyól megyből, Halvag - megyből, vagy cseresnyéből csinálni : az vé - gyen jól meg - éret megyet, verje egy szitán, avagy ruhán - általs - facsaria - ki, nád - mézet hozzá egy fun - toe egy pint léuhez; főzzék - meg mint a Syrupot. Ha ki azt akarja, hogy szép fényes legyen, tegyen egy ár - kos folyó papíroft alája, es azon szivárkoztaffa - által (ez a mód minden léuhez, és más vízhez ' musthoz alkalmasos mellyet kíván ember hogy szép tiszta légy - en) igen szépen meg - tiszta; ezent nyeri - meg, ha egy tiszta és úy darab szűrt vézzen, s - azon ereszti - által a levét, és még inkább meg tiszta, ha ennek fölben egy árkos folyó papírosc tézzen : csak hogy kétfedel - mefőb a le folyása. Ha ki akarja, hogy szép piros és jó ízű legyen, harmad rész Sz. Iános szólócskéjének, a - vagy Ribesnek ki - facsart levéből tegyen hozzá, és annak

annak minden pintéhez fél funt nád - mézet; az - u - tán, lassú tűznél halkán főzd - meg, és keverd szunce - len, hogy az edényhez ne égjen. Ha jól meg - főt, próbáld - meg az ön tányéron, mint oda fel : az - u - tán, ted formába vagy iskárolába, mint a birsalma liktariomot.

Némelylek, nád - méz - nélkül csinálják - bé é fé le megyet, fő - képpen a szegények. Ehez alkalmas megy, és Ribesből ki - facsart levét vézzenek, és had részét bé - főzik; az - után részük - belé a megyet, melynek fele szátár el - mecsik, az - után egy úy mázos fazékba (mellyet forró vízzel) jól ki - öblitettek) tézik, és tiszta deszkával meg - nyomtatják : hogy fellül es levegjen a megy. A ki akarja, hogy édesebb legyen, ne levegjen a megy. A ki akarja, hogy édesebb legyen, le raytőkozot mézet tölhet hozzá. Az ilyen megy - hez, egész Sz. Iános szólócskéjét mind csukástól, s - vad somot - is teherni : de ehez nád méz, vagy méz - is kel. Ez a liktariom, felette jó és halznos a nagy héu - segeben, és gyűladásban, mikor igen szűraz a szája, nyelvce, torka embernek : és nem csak meg - nedve - sít, meg - is hűvösít : a feletteb - való szomjuját got el - óltya : a forrófagytól el - lánkat ereicit meg - vidámtírya : szája izit, és az etelce - való kívánfágát, meg - clesíti.

Málok borba - is főzik egészzen, a szátár le - szag - gatyák, nád - mézet, vagy mézet résznek belé, és meg - nyomtatják. Egyebek, egy - néhányat a szá - ránál ölzve - kőznek, meg - fonnyaltják egy kevefő, rendel ölzve - rakiák az edényben : törőcfa - hejal meg - hínik, és nád - mézes bort töltenek reá, vagy meg - főt édes mustot. Megy és szilva levél - eggyüt, végy

O o

megyet:

CCC
XLV.CCC
XLIV.

meget : fzed-le à Izárát, red egy vas-fazékba eleven fzenre, hadd forjon jól meg, mert magától elég leveet ád. Ha meg-hül, faesard-ki valamely fzőr faeskóba, red más vas-fazékba, melyben halat fzoakrak főzni, hadd főjön-meg; s-keverd gyakran, hogy à fazékhoz ne égen: és ha felig bé-főt; végy tórot fa-hejat és fzekfűt hozzá, nád-mézzeel vagy mézzeel csináld jó édesen, és hadd főjön egyvút míg meg-fürűdik, ted-ki az-után à tűztől hadd hűllyön-meg; el-ál cfszen-deig-is. Igy csinálhatsz bé, à Bodzának éret gyümölcsét-is, melyhez nem fzükfűg fü-fzerfzám, hanem csak nád-méz: à sem kívánatlik, ha orvóffág gyanánt élnek véle; mely, igen izzafztya az embert. Minden fele fzlivár, *kókint*, így főzherni: melyhez fü-fzerfzámot s-nád-mézet vehetni. A *Vad somot*, akár egeizen, s-akár à ki-facsart levét főzhetni halon-ló-képpen: melyhez nem kel-fü-fzerfzám. Ha édesben akarod, főb nád-mézet végy hozzá: ha savanyúbban, kevesebbet. *Sz. János szőlősköjét-is*, nem különben. A *somot-is* így, de ha ki hígan akarja, mikor jól meg-érk, akkor főzze-meg jó vörös borral, mint à káfc: az-után, úgy verje-áttalà fztian, és főzze-meg lafsú eleven fzennél, fzüntelen kevervén, míg à vizes nedvesség meg-emeffzűdik, és mint annak à módgya, fűrűlézen. Ezt, jó mázos edénybe kel tartani: igen használà vér-has-, és has-folyás-ellen. Nem különben csinálhatsz bé à *csipkét*, avagy, *vad Rosának à gyümölcsét*. Mikor leg-nagyobbak, és tellyesbek September-után, akkor fzedgyék, és à belső fzőrös magvától jól ki tiztítsák: az-után frís vizben,

ben, avagy jó vörös borba főzzék jól meg, hogy lágy legyen; úgy hogy, à fztian-áttal verhessék. Az-után főzzék-meg lafsú eleven fzennél, fzüntelen kevervén, míg képes fűrűtége nem léfzen. Nád-mézet tehernek belé, à mint oda fél: igen jó à vér-has, és folyás-ellen. Az ilyen liktáriumokkal, fása gyimán-és elherni à fűltek-mellé: nem-is fzükfűgés, hogy ilyen fűrű legyen. *Szederyből-is*, ilyen-képpen csinálhatsz.

Barackból, úgy is csinálhatsz: ha à vörös belű barackot fzőp tiztan meg-hámozzák, à magvát kivélik, az-után valami kő kofóba, avagy mázos edénybe téfzik, és jól el-tajtkozot s-meg, tiztított mézet, vagy nád-mézet töltenek reá: mellyet fzyrup módgyára, jó fűrűben főzzenek. Halonló képpen bánhatsz, à *kaiszi és tengeri barackal-is*. Háfnyes liktáriumot akariz belőlle főzni: veld-ki à magvát, fastard-ki à levét, red fzyrupban, à mely jól megfőt; hamarjába főzzed, és keverjed fzüntelen, hogy à fazékhoz ne égien, ne régy igen fok nád-mézet belé, és ha jól meg-főt, tölcs egy iskatolába: fzőp fátga és jó izű léfen. A vér-has ellen igen jó. Más-képpen: Végy barackot, és hámozd-meg, ted tizta meleg fzyrupban, és ha attól meg-hígúl, crezd tizta fztian-áttal: azomban fződ jobban meg à fzyrupot, míg fűrűb léfzen, fzőp tiztán le-hanyad à tajtkát; az-után, ted megént belé à barackot, ha által-fzűrted à fzyrupot. Igy bánhatol minden fele gyümölcseel. Ha fzarazon akarod, hámozd-meg à barackot, mesd két félcé, és veld-ki à magvát: hínesd-meg mind két felől,

felől, szép apróra törő fejtér nád - mézzel, és ragd tiszta úy szitára, főd-bé vékony vázonnal, hogy a legyek reá ne szállhassanak: ted a napra és gyakran forgasd - meg, szépen meg - szárad; így ted - el, és szárazon adgyad az alvatra. Így bánhatsz, más gyümölcse - is.

A *szilvából* - is, keményeb liktáriumot főznek: ha ötöt egy kevés vízbe meg - főzik eléb, de szüntelen kel keverni, hogy a fázékhoz ne égjen; az - után facsard egy facskón - áltál, s - mérd - meg, hogy minden funt szilvához, nyóles lat nád - mézet végy: az - után, ted a tűzre, és főzd mind együt meg, és szüntelen keverd, s - mind addig főzzed, míg a tejtek meg - emé - frödik; és ha az meg - let, ted az - után ollyan melc - el a verőfénytől, és ted - el. Ha azonban meg - akarna penészedni, avagy a víz felette leveg, ted megénc a nappra - Illyen formán csinálharni a rob gyümölcsök - ből - is, kemény liktáriumot; csak arra kel vigyázni, hogy menyti, és mely nedves a gyümölcs: hogy ahhoz alkalmaszta ember a nád - mézet. A Morvaiak, és más Németek - is, a hol fok szilva lével, fő - képpen magva való: ki - verik a mag - vát, és öreg karlanokban erősen meg - főzik, és keverik. Mikor elégéges - képpen meg - főt, ki - vélik s - el - télik: és etekbe, belésbe, tortaba élnek véle. A Fel földön, az *apró kőkén szilvát*, erőssen meg - főzik: az - után, széles gyálult táblára ki - terjesztik temérdekebben, hogy - sem az ökörbőr; azt a magvával körös - körül rakják, mint - ha meg, csipkéznek, és ki - télik a verőfényre, hogy jól

jól meg - száradgyon. Az - után, le - vonszák a tábláról, mint a booskor bőr, s - el - télik: mikor szük - féges, le - mecsnek egy darabot belőlle, és jó izú feketelvet főznek.

Myrs dióból, igen jó és hasznos liktáriumot csinálharni. A diót, Sz. Iván nap - tájban kel le - fzedni, a vagy két héttel Sz. Margie Afzony napja - előt, mikor a béle s - a heja még lágy, nem - is kel meg - hámozni, mint némelyek; gyuki egy - néhány likat belé valami kélecskével, másók az acakarják, hogy fácskával: mert a vastól meg - fekeredik a dió. Hánd mingyátr friskút vízbe, és azaafd - meg benne tizen - két nap, vagy két hétig: minden - nap kétfzter, háromszor változtafd a vizet; vond - le az - után a vékony hárttyját fellyül, és töles le - rajtékozor nád - mézet, vagy mézet reá, és főzd - meg jó ideig benne, de ne légyen igen lágy. Azonban, gyakrabban töles nád - mézet, vagy mézet reá: mert hamar bé - fő. Végtére, ha jól meg - főt, ted az edénybe, melyben akarod tartani, és hínca - közi be fű - szerezámot, ugy - mint gyömbert, fa - hejac, szekfiét; de a fzezfűből, nem kel fokat belé tenni, mert meg - keferüti.

Más - képpen - is csinálharni: minek - utánna meg - áztartják, a mint mondam, az - után tiszta vízbe meg - főzik, hogy lágy légyen, de ne igen; az - után tiszta ruhára, vagy szitára rakják, hogy meg - száradgyon. Az meg - levén, töröt fű - lizerizámmal meg - hínrik, a mint oda fel. Azután le - rajtékozor mézbe, vagy nad mézbe rakják, s - egy kevés ideig meg - főzik; le - fzurik alevér s - mégént reá - tölik, és kövel meg - nyomtat -

nyomtatnyák. Némellyek, minek-utánna elsőben meg-főzik, és meg-szárastnyák, fű-szerfzámocgyukdoznak belé; úgy-mint fa-hejat, szekfüer, narancs-hejat: ez, igen kedves szagot ad neki. A Dió ltká-riom, az emiztést meg-erőstti, á gyomrot megmelegíti, és a főben menendő gőzökkel- szállítja: á méregül-is meg-óltalmazná embert. Némellyek elmennek: minek-utánna egy éltzaka vízben állorá dió, egy marok foór vetnek á vízbe, és abban ázartnyák. Avagy á diót, merő foós vízben ázartnyák vagy négy napig: az-után ki-vélszik, és három vagy négy tizra vízben ki-mofsák, és megént három vagy négy cefzak meg-áztartnyák, hogy á fő ki-mcnyen belőlle. Az-után főzik-meg, á mint oda fel: de eleb fű-szerfzámmal meg-spekkelik. Ha igen meg-vizelednek á nád-méz, szürtek és főzzek fűrűcbben, tajtekozastfák-lecyukmony fejteével: zrip tizra lészzen.

CCCL.

Még más-keppen-is csinállnyák: le-ke l szedni á mint oda fel, és hozfzartába három vagy négy metlész kel riarta tenni: hogy inkább meg-jarhassa á víz. Ezek mingyárt meg-hamozzák, és leg-ottan fel meleg vízbe hánnyák, s-meleg hamuba télszik mátd napig: az-után ki-vélszik, és friss vízbe meg-főzik, és minnek-utánna el-vélszik á tüztől, meg-lzártastnyák, és megént friss vízben hánnyák mind addig, míg á keferitűgét el-hadgya. Az-után, jó fejter borba meg-főzik: így, száz dióhoz, egy pint bort vélsnek s-megannyi vizet, és akkor venik belé a foór. Mikor pedig látnyák, hogy elégséges-keppen meg-főt, ki-vélszik á diót, és jól meg-lzártastnyák: meg-spekkelik citrom-hejával

hejával, fű-szerfzámmal, s-az-után főzik-meg nád-mézben. Ha egy kis vizet töltenek á nád mézben, hamaréb el-olvad. Három fertály nád-méz, elég egy funt dióhoz. Hajól meg-főt, ted egy edényben, és had egy-néhány napig fővetlen: de á leveret rá kel-töleni. Az ilyen diót, méz és nád-méz helyet, jól meg-főt édes mustban-is főzhetni; csak hogy, nem oly kedves mint á méz, avagy nád-méz.

Nyers és trelen Magyorót-is, nád-mézbe csinál. CCCL.

harni mind hejástól: ha meg főzik vízbe, míg meglágyúl. Az-után, megént meg-szárastnyák, és nád-mézből lever csinálnak reá, mint odá-fel; s-abbantészik, és főzik jó ideig á magyorót, és úgy hadgyák két napig benne. Az-után ismét, főzzék-meg á leveret, tegyék á magyorót egy tizra edényben, töltsék reá á leveret, értartcsák-meg: igen jó á vérhas-ellen.

Egrestől, Ereten szőlőtől, Sz. Imas szőlőcsejtől, CCCLII.

és más féléből: ha ki-fácsarták á leveret, és ha ki akarja, meg-főzi egy kevesé, s-meg-tiszított nád-mézet télzen belé: jó ízű liktárium lészzen. Meg-ál estendeig-is, ha egy kevés fa olajt töltenek reá. Sása gyanánt, s-étekebe-is élhet vele. Ha ezet helyet akarnak véle élni, nem szükség á nád-méz belé. Az Ereten szőlőt, egészzen-is csinállnyák, fő-keppen á szagos szőlőt: de ne legyen ilyen kemény, hanem, egy kevesé lágy. Szed-le ezt á csutkájástól, avagy hadd annak felét rajta, mefő mindeniket hozfzartába két felé, hadd tizra vízbe, hadd tégyen egy forrást egy kevés vízbe, s-egy kevés fővel: hogy meg ne hadgya á zöld línét. Minnek-utánna egy kevesé fel forrot-vólna, ved-el á tölztől-

tűzül és fed - bé egy ruhával hadd hullvön - meg azon vízben, á melyben főt: az - után, ved - ki á vízből, Szarad jól meg, ted á meg - töröt nád - mézben, tégy egy kevés ki - facsart lever hozzá, hogy á nád méz meg - olvadgyon. Föld - megismét egyfzer jól, mert ha el - vészted á tűztül, s - meg hozzá téfzed, meg - változtat - ya á színét. Ha jó syrupba főzted, megérv ed - ki á tűztül, ted mázos fáékba, vagy más - edénybe. Egy funtgyümölcsöz, egy funt nád mézet egy : ha aká - rod, öt ferály nád mézet - is vehetz egy funt gyü - mölshöz. Mikor átfölöt meg - fzeded, két tal - kö - zöt - is az eleven fzenen meg - lágythatod, viz - nél - kül. Fényes liktariomot - is csinálhacz belölle : ha - alma hejából ki - facsart lever töltelz hozzá, és egy kevés gummit.

CCCLIII.

Citrombúliktriomot, egy - néhány félét csinálharni : mert annak magánosán á hejác bé - csinálharni ; ma - gánosán á fejtér belit, akár á hejával, akár á heja - nél - kül ; magánosán á belső leves belit ; magánosán á mag - vát : de ezzel nem igen élnek hanem orvóffágú á Patiká - ba. Á hejác némellyek mézbe, avagy nádmézbe áztat - tyák : de nem mind egy formán. Mert némellyek, elfő - ben ; fris hideg vízben jól meg - főzik, hogy el - veyék á hejának keferűféger. Masok, lúgba ázratyák hogy lá - gyab és puhab légyen, és egy részec keferűfégenk - is, el - hadgya ; de nem feleltre igen, hogy kedves illatytáttól meg ne fosztassék. Kézfics az - után syrupot, tiszta és le - tajtkozot mézzel, föld képes keményfégre : végtére, á hejác - is, avagy belit, avagy á mir akarisz á Citrombúli csinálni, föld - meg - jól, alkalmasos sűrűfégre.

Igy

Igy csinálhacz narancs, és lemonia hejác - is bé. Né - melyek, á Citromot holzfzartára merezik, ki - vészik á leves belit, á hejác - is le - merezik á fejtér belirül, azt meg - gyukdozzák egy árral, hideg vízbe ázratván lágytyák - meg, melyben két vagy három marok foót vernek, á mint töb vagy keveseb á Citrom ; és három vagy négy étfakán, benne hadgyák á Citrom hejác. Az - után, három vagy négy vízbe ki - mossák, és me - gérv egy vagy két étfakán ázratyák, hogy á foót ki - vonnyák belölle. Az - után, egy ónos vas - fazékba, melyben halat fozkrak főzni, fris vízbe meg - főzik mind addig ; míg á farga hejác egy kevesé bé - nyom - harni. Az - után, tiszta deszkára rakják, mind fejtér belivel éggýv, ha tudni - illik, éggýv főzték. Mert á farga hejának tovább kel főni : és ha ez egy kevesé fel - forrot, az - után téfzik szép fejtér tiszta le - tajtkozot nád - mézben, és négy napig benne hadgyák, s - me - gént meg - higúl á nád méz ; azért jsmég, tyukmony fejtérével meg - tisztytyák és keményétk. Az - után, fzőr facskón által - fzurik, és megévt á citromra töltik : így cselekefznek három - fzor vagy négyfzer, mely joblé - fzen, és tovább tart.

Más - képpen á Citrom hejác bé - csinálhárni, mi - kor azt fzeppen le - hámozták : kilencz napig ázatszák éfzta kúv vízben, ötödik napon sűrtyék - le á régi vizet, és tölcscenek más fris vizet reá. El - múltván á kilencz nap, vessék megévt fris vízben, és ázatszák addig benne, míg meg - édelűli á heja, és minden keserűségét el - vessz - tette ; el - annyira meg - is vékonyodot, hogy, csak nem által - láthatni rajta. Az - után azt á hejác, tegyék

Pp

ónos.

CCCLIV.

298 Harmadik Kőnyv Gyümölcsös Kert.

ónos-réz, vagy vas-fazékba, tölcsenek jó tizra kút vizet reá, és főzzék addig, míg med, lágyúl; ha mind bé-főt à víz, tölcsenek jó sűrűpot reá, akár birsalmbul, mellynek egy réz nád-méz, és harmad része víz s-tegyék eleven szénre, míg meg-fő sűrűen. Tölcsék-leaz-után à sűrűpot rólá, tegyék egy üvegcbe és tölcsenek bőven levet reá, hogy meg-keményedgyék. A ki akarja, drága fű-liszámot-is tehet bele. Így, mind narancs, lemonia hejat, és több é felét, bé-csinálharni. Ha akarod, igen apróra és vékonyra me-télhered à csitrom, avagy narancs hejat.

A ki akarja, à csitrom heját áztaffa - meg három nap, és három éjjel friskút vizbe: hogy ki-vonnyá à keferúségét. Az-után főzze-meg más fris vízbe, míg valamennyire meg-lágyúl: szedgye-ki à vizbül, tegye két tizra ruha-közzé, hogy ne ériék egymáff. Ha à nedveffég le szivárkozot rólá, csinállyon nád-mézbül levet, mint oda fel: hánnya belé à heját, és főzze-meg egy kevelé. Az-után, tegye egy edénybe à heját, és főzze-meg sűrűpot formára, sűrűbben à nád mézet: ha meg-hült, tölcs à héra hogy két újni széleffégre fellyeb légyen à lev, hadd állyon bene négy napig; az-után még egyfzer forrallyá fel à levet. Etféle Citrom héy, igen hallós minden dögleteteffég-ellen, méreg-ellen, kivált-képpen pestiskor: meg-erőffiti à szívet, és meg-vidámítja. A narancs heját iszinte így csinálharni-be, csak hogy valami két nappal rováb kel áztrani: mert keferüb à Citrom héjnál. Ez à narancs héj, igen jó à gyomortnak, à széleket ki-úzi, és à has-rágált-is meg-csillapítja. Ha szárazon akarod

akarod hadni, minck-utána egy-néhány nap à méz-be, vagy nád mézbe volt: szed-ki belőle, rakd szép tizra deszkára, vagy medenczébe, ted meleg helyre, hogy száradgyon-meg; de gyakran meg-forgasd, hogy egymáshoz ne ragadgyon, avagy meg ne égjen. Így csinálhac egészfen-is narancsot bé. Ha à fejt belit akarod bé-csinálni à heja-nélkül, hámozd-le à heját szép vékonyon, és à belő levek belit-is mind magostúl, ázrasd-meg fris vízben, kilencz vagy tíz napig, rováb-is ha szükfég lesz. Minden-nap meg-változtald à vizet, à Citromot-is minden-nap két tizra ruha-közöt meg-töröld, és ki-nyomjad egy kevesé à vizet belőlle. Ha elégféges-képpen meg-ázot, főzd-meg; à mint oda fel. E képpen, à tcmérdek Görög dinnye hejat-is, avagy belit, bé-csinálharni, ha à külső kemény heját le-mezik, és à magvát is. Ha sonló képpen az éretlen Dinnyét-is, Uborkát-is, Tököt-is. Ha kinek kedve rarttya, együt csinálhartya ezeket-is Citrommal. Ezeket, hofszatára kel merélni. Némellyek, har nap áztrattyák jó erős cezetbe; azt le-tölvén, megént más cezetbe meg annyi ideig áztattyák. Az-után, két ruha-közöt meg-fázraztyák, és nád-mézben téfzik, mint oda fel. Ha ki egészfen akarja bé-csinálni à narancs heját, csinállyon fellyül, à hol à szára volt, óreg likar: s-azon vonnyá-ki mind magvát, belit à narancsnak. Hogy à heja ilyen vékonyon maradgyon, tegye meleg vízben; az-után ved-ki, s-főzd fok vízbe, hogy el-velzelle à keferúséget: egy-néhány szor más más vizet tölcsön reá, míg lemmi keferúséget

nem érzeni rajta. Az-után, ved -ki a tűzről, händ meg - meleg vízbe : olvasd - meg a nád - mézet lassú eleven fűznel, de ne herelen : azomban ragd fűzára a narancsot, hogy meg - száradgyon. Ted az - után a nád mézben, hadd főjön - meg : jó fűrtü fűrup lézen belőlle. A főzésben, fűntelen keverned kel : ha meg - főt ved - ki, had folyon jól ki a nád méz ; a mely a narancs héjba vagon, ted a fűzobába, had száradgyon - meg. Egyéb ként, ha négy felegleten mezed a narancsot, elfőben mikor egész, a farga heját valami rezelő - vassal le - rezellyed : és tarcsd - meg Confer - vának.

CCCLVI. A leves bélicà Citromnak, Narancsnak, Limonának ki - meczik, és ki - prefelek, avagy laprollyák, a birsalma lével meg - főzik, édesítik, és formába vagy iskátoliba töltik s - kedves lézen : ha az a fűzhozadgyák, el - mecelherik. Ugyan ezent, csak úgy - is csinál - hatni : ha szépen le - fzedik a belső hártájáról, és nád - mézrel bé - csinállyák, a mint fűzokás. Ha higan, és fűrup formára akarod alevét, fűcsard fűzép tüzra ruhán - áttal, és főzd - meg igen lassú tűznel, hogy harmad reize bé - főjön ; ha meg - főt, fűzrd - áttal s - had úgy, hogy szállyon - le. Ebből a léből más fél funtot végy, és kevery egy funt fűzép fejtér nád - mézet köziben ; hogy elégéges fűrűsége légyen. Ha meg - főzöd, egy funt Cieromhoz, fél funt nád - mézet vebecz. Nyári üdőben, mikor a Nap igen sűt, nem fűkűfé meg - főzni azt a levet : hanem csak úvegebe rölteni, melynek a fűzját jól bé - csinálják, és úgy a Napra ki - tenni, míg a vizeiséget meg - emelzi. Savanyú

Savanyú lemonia levet, birsalma, baraczk, avagy alma lével kezfőzi. Narancs levet, Baraczk lével.

Az *trellen Mondolár* is, fűzinte úgy bé - csinálhatni, mint a Mogyorót oda fel : hale - fzedik, minck - elötte meg - keményedik a köves heja, és fris tüzra vízbe tézik, és egy kevés bor követ téznek közibe, hogy a vadságát ki - vonnyá ; az - után egy tüzra ruha - közdöt, külön - külön meg - törülk és meg - fűzaztyák, s meg - főzik nád - mézbe, mint fűzokás a több gyümölcsöket. Egy funt Mondolához, egy funt nád - mézet végy : avagy, ha melegen akarod fel - adni, elég fél funt -

Eleven gyömbért, így kel kézfűzeni : Végy fűzép öreg Gyömbért a menyit akariz, ted azchat napig fűzép tüzra lűgba, mellyet vennyike hamuból csinálják, és első vizet töltötrekreá ; az - után, áfd - el ötöt nedves fejtér fővenybe, és had benne a gyömbért, valamíg jól meg dem nedvesül. Az - után, mofd - ki fűzép tüz - rán, és vond - le a külső heját egy kéffel, főzd - meg vízbe lassú tűznél kétfzer egymás - után : és minck - urádna jól meg - lágylt, és puha, femmj erőffégét a lűgnak nem érezvén rajta, rakd tüzra delzkára, vagy fűzára, hogy le - folyon a víz rőlla, és ted valami kő, vagy mázos edénybe. Utólyára, végy kércannyi fűzép meg - tiszított mézet : a menyit a gyömbért, megannyi nád - mézet. Csinály ezekből, jó fűrű nád - mezle - vet, s - tölcs azt a gyömbérre ; de ne légyen meleg, meg - keményedik a gyömbér. Had egy - néhány nap úgy állani : az - után, forrald - fel még egy fűz alevét. Ez a gyömbér, igen jó a hideg és nyálás gyomorinak, mely miat ember, nehezen emelzheti - meg az eledelt :

ha reggel éhómra egy darabot vélnék belőle. Mikor a gyömbért friss vízbe jól ki-mostrand, egy vékony kéfekevével gyukd-áttal egy-néhányfó, hogy a kemény ízeket áttal-meczhesse, és könnyebben meg-lágyúlljon a gyömbéc.

Miképpen kel a Gyümölcsöt fzárázon, liktáriomnak bé-csinálni.

A Baraczkot, hámozd-meg szépen, mesd két-fel véld ki a magvát, hincsd-meg mind két felől szép apróra töröt fejer nád-mézzele: rakd megéntifzta úy fzfítára, fed-bé valamivelékony ruhával, hogy a legyek meg ne efsék, s-ted a Napra: és gyakrabban forgasd-még szépen; és fzfárázon adharzni-bé, minck-utánna meg-fzárád. Más egy-ügyűek, meg-hámozzák a Baraczkot, két feléimeczik, a magvát ki-vélfzik-tifzta deszkára rakják; a dyers diónak, vagy mondolának fejer bélin lévő hejác le-vonnyák: az-után tifzra mézer vélnék, abban fő-fzer-fzámor, borfor, gyömbért, fzekfüet, fa-béját, vagy a ki mint akarja, csak borfor-is téfznek, s-abban mátyák a diót, vagy meg-hámozot mondolát: és úgy-rakják a Baraczknak közepiben, egy kis mézzele egyűc.

F I N I S.

Könyvnek Be-fejez éfe.

Ez Magyar kerlesem, és gyümölcsös fákt körül serényül forgolodo Gazdam, inteni akaralak ez kis toldale-kommal s-kenni azon, hogy ennek az könyvnek rövid-ségen, és kiczinségén meg-ne botankozál; ha főképpen több irást-oval és oktatást kerestégednek és gazdaságodnak továbbéli első-menelede. Mert ime velet-lenül az kegyet-len balál, mint egy meg-baragudván az könyvnek Authora-ra; hogy immar é sok gyümölcsös fákkal, talam valamit Pá-radihomi Elet fatis hoz-bé az meg-romlot Hazánkban, melynek gyümölcse etelből erelit és életét a Magyar Nemzet fulankia ellen egy meg-vallagibassá, hogy vagy jobba, vagy igen kesőre hallyon meg, és így pradául nem könnyen efsék éberző torkának: ötet magát, mint téged igen sererő Atyá-dot, és balsnos trót foga első az Trincibini bévizben, és sent tván baracának második napian folya-meg nagy sáidalmakkal az te keferúségedre. Kinek immar balala után, hogy párt yóia légyek, mint seretnes Atyámszának és kedves Bányá-nak, rea kenszerit az felben bagyott irása; mely ha éppen teg-lehetet volna, az mint magában a io Páter el-intezte rólt, talam nekadás édes kertésem, nagyobb bágodra és yonyörúségedre let volna. De kerlek, vedd ugyan jo néven zis az keveset, mint kedvedet örömeft faradozó Atyá-dnak harmadik könyvet; és mint hogy ezen a világon meg-zen kössönbered neki ebhlti faradáságot, mondgy brette a mas világon lévőért bár csak egy Mi-Atyankot, és ilyen bala-adárodon tudom hogy telke meg-nyútsák. Költ Poronba Mind-Szem napian. 1666.

